JOHN HUGHES-WILSON

KUKLA USTALARI

DÜNYA OLAYLARININ ARDINDAKİ CASUSLAR, HAİNLER VE GERÇEK GÜÇLER

CAN

ARAŞTIRMA

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN
SUAT ERTÜZÜN

Can Yayınları: 1766
Düşünce: 54

The Puppet Masters, John Hughes-Wilson
© John Hughes-Wilson, 2004
Tüm hakları saklıdır.
İlk basımı 2004'te Weidenfeld & Nicolson tarafından yapılmıştır.
© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2005
Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.

1. basım: Eylül 2008

Yayın Hazırlayan: Seçkin Selvi

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi
Kapak Düzeni: Semih Özcan
Dizgi: Hayriye Kaymaz
Düzelti: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset
İç Baskı ve Cilt: Eko Matbaası

ISBN 978-975-510-693-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM. DAĞITIM. TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

John Hughes-Wilson
KUKLA USTALARI

DÜNYA OLAYLARININ ARDINDAKİ CASUSLAR, HAİNLER VE GERÇEK GÜÇLER

İngilizce aslından çeviren
SUAT ERTÜZÜN

CAN YAYINLARI

Albay **John Hughes-Wilson**, İngiliz askerî istihbaratından emekli oldu. *Brief History of the Cold War: The Hidden Truth About How Close We Came to Nuclear Conflict* (Soğuk Savaş'ın Kısa Tarihi: Nükleer Savaşa Ne Kadar Yaklaştığımıza Dair Saklanan Gerçek), *Military Intelligence Blunders and Cover-Ups* (Askerî İstihbarat Hataları ve Hataların Hasıraltı Edilişi), *An American Coup: The Assasination of John Fitzgerald Kennedy* (Bir Amerika Darbesi: John Fitzgerald Kennedy Suikastı) ve Cathryn Jones ile birlikte yazdığı *Blindfold and Alone* (Gözleri Bağlı ve Yalnız) adlı kitapların da yazarı olan Hughes-Wilson, şu anda David Dimbleby'yle birlikte BBC'de askerî gelişmeleri sunan bir program hazırlıyor. Ayrıca ulusal ve uluslararası savunma ve güvenlik araştırmaları kuruluşu, Royal United Services Institute (RUSI) üyesi ve Cambridge, Churchill College arşivinde araştırmacı olarak görev yapıyor.

Suat Ertüzün, 1971 yılında Hollanda'da doğdu. İlkokulu Hollanda'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da okudu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü 1996'da yılında bitirdi. Bir süre bankacılık ve turizm sektöründe çalıştıktan sonra şimdi çevirmenlik yapıyor.

Bu kitap

İstihbarat Kolordu ve Özel Hava Alayı'ndan

Binbaşı Andrew Nightingale'e

ve her zamanda, her koşulda
görevlerini sadakatle yerine getiren
ama evlerine hiç dönemeyen
tüm istihbaratçılara
adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Harita ve Belgelerin Listesi 11
Giriş 13

1 İstihbarat Üstüne 17
2 Başlangıçta 26
3 Kilise ve Devlet 46
4 Para, Para, Para 58
5 Devletler ve Kiliseler 72
6 Kalıbın Dökülmesi 94
7 Savaşlar Çağı 117
8 Özgürlükler Ülkesi? 142
9 Devrim Çağı 169
10 Barışçıl Yüzyıl? 202
11 Amerikan İç Savaşı 218
12 Büyük Mimar 238
13 Sömürgeci Yankılar 251
14 Uçurumun Eşiğinde 270
15 Kızıl Tehlike 288
16 Topyekûn Savaş 304
17 Savaşın Yeni Araçları 331
18 Soğuk Savaş – İstihbarat Savaşı 356
19 Terörün Küreselleşmesi 389
20 En Yeni Meslek? 412

Sözlük 417
Teşekkür 421

HARİTA VE BELGELERİN LİSTESİ

1 Venedik toprakları ve etki alanları
2 Walsingham istihbarat ağı 1588-1590
3 Marlborough'nun Tuna kıyılarına yürüyüşü
4 Doğru istihbarata sahip askerî deha? Ulm, 1805
5 Yanlış istihbarata sahip askerî deha? Jena-Auerstadt, 1806
6 Wellington'un istihbarat ağı (diyagram)
7 Amerikan İç Savaşı
8 Gary Powers destanı: 1960 U2 bunalımı

Belgelerin Kopyaları

1 Rahibe kılıklı ajanların karikatürü
2 Venona: Şifresi çözülmüş bir Sovyet mesajı
3 Ulster'ın "Çok Gizli" haritası

GİRİŞ

1970 yılında piyade subayı olarak seçkin bir kuruma, İstihbarat Kolordusu'nda göreve çağrıldığımda buna ben de en azından arkadaşlarım kadar şaşırdım. Hiç duraksamadan yeni uzmanlık alanım üstüne kapsamlı bir kaynak arayışına girdim, ama bir şey bulamadım.

İkinci Dünya Savaşı hakkında ciltler dolusu teknik ve tarihî kitabın yanı sıra savaşın hemen ardından her zamanki magazin üslubuyla yazılmış kitaplar vardı. Fakat bunların arasında, istihbarat tarihi ve onun etkileri üstüne dişe dokunur bir tane bile yapıt bulamadım.

O günden bugüne otuz yıl geçti ve istihbarata geçen genç bir piyade yüzbaşısı olarak o zaman almak ve okumak istediğim başvuru kitabını yazacak vakti ancak bulabildim.

Daha en başta beni şaşırtan bir şey vardı: Elime hangi askerî tarih kitabını alıp dizinine baksam orada *istihbarat* maddesinin adının bile geçmediğini, geçse de geçiştirildiğini görüyordum. Buna çok şaşırmıştım (hâlâ da şaşırırım). Alkışlanan nice yazarın övgüler yağdırılan tarih kitaplarının nasıl olup da "istihbarat" sözcüğüne yer vermediği de akıllara durgunluk veren başka bir şey.

Sanki büyük generallerin hepsi düşmanlarının kim olduğunu umursamadan onca kanlı savaşa girmişti. Bu elbette ki saçmaydı, ama bendeki şaşkınlık bu arada kızgınlığa dönüştü. Taş kafalı generallerin ve siyasetçilerin –zaten kaybedenler çoğunlukla onlardır– yetersizliklerini sergiledikleri durumlar dışında, büyük savaşlar ve çatışmaların hiçbirini "istihbarattan arındırılmış bölgeler" olarak görmek mümkün değil.

Gerçek ortadaydı: Genel bir kategori olarak istihbarat utanılası bir şekilde ihmal edilmişti ve bu hiç de hafife alınacak bir durum değildi.

O günden bugüne savaşta, barışta, Whitehall'da[1] ve uluslararası müttefiklerle yapılan çalışmalarda edindiğim deneyimler, istihbaratın sandığımdan da önemli olduğu yollu toy kuşkularımı doğruladı. Deneyimlerim bunun yanı sıra, zihnimi başından beri kurcalayan bir kuşkumu daha haklı çıkardı: Perdenin gerisinde, basında ve kitaplarda yazılanlardan çok daha büyük işler dönmekteydi. Birçok olayda birilerinin ipleri gerçekten de başkalarının elindeydi. Kitabın adı böyle doğdu: *Kukla Ustaları.*

Çağdaş istihbaratçılığın yanlış anlaşıldığını kavramaya başladım. İstihbarat gizlerden ve kahramanlıklardan ibaret değildi. Filmler ve kitaplardaki gözü kara kurmaca yüzünden birçok insan istihbaratın yalnızca casusluk olduğunu sanır. Hiç ilgisi yok. Vebali James Bond ve yaratıcısı Ian Fleming'in boynuna. İstihbarat gereksiz -ve bazen de dayanaksız- reklamların anıştırdığı gibi SAS (bkz. Sözlük) veya onun başka bazı ülkelerdeki benzerleri Spetsnaz (Rusya) veya Delta Force (ABD) türü birliklerden de ibaret değildir. Bu tip Özel Kuvvet üyesi kişilerin sınırsız bir fiziksel kapasiteye sahip süpermenler oldukları şeklindeki yanlış görüşlere rağmen gerçek şu ki, bu insanlar, başkalarının toplayamadığı istihbaratı toplamaktan başka bir iş yapmazlar.

İstihbarat testosteron yüklü bir yiğitlik öyküsü değildir. O çok daha açık bir şekilde yürütülen, çoğunlukla sıradan bir bilgi toplama, okuyup karşılaştırma, yorumlama, değerlendirme ve bilgiye ihtiyaç duyan karar mercilerine onu aktarma işidir. İstihbarat birimlerini görevlendirenler öncelikle bu karar mercileri oldukları için onların mantıklı sorular sormaları beklenir.

Aynı şekilde, karar mercilerinin sorularına yönelik istihbarat raporu hazırlayan kişilerin de dürüst, nesnel ve tarafsız olmaları beklenir ki görevlerini layıkıyla yerine getirebilsinler.

Dürüstlüğe duyulan ihtiyaç tarihin hiçbir döneminde şimdiki kadar önem taşımadı; çünkü 21. yüzyılın başında istihbarata karşı uyanan ani ilgi onu hiç olmadığı kadar gündemin ön

[1] Londra'da bakanlıkların yoğunlaştığı caddelerden biri; sözcük İngiliz bürokrasisi için kullanılır. (Ç.N.)

sıralarına taşıdı. İstihbaratın manşetlerde boy göstermesi artık sıradan bir olay haline geldi. Bu, tarihte ilk kez oluyor. Batılı ülkelerin istihbarat örgütleri bundan çok ciddi ölçüde etkilendiler ve görülmemiş derecede baskı altında kaldılar. Bürokratların şeytana uyup siyasilere gerçeği değil de duymak istedikleri şeyleri söylemelerine aslında bir engel yok; yine de bu ağır bir hata olur.

Ne kadar kıdemli olurlarsa olsunlar, istihbaratçıların, siyasetin heyecan ve bunalımlarla dolu dünyasının –benim sınırlı deneyimlerime göre bu dünya her zaman önemli kararlara gebedir– cazibesine kapılmaları çok büyük bir yanlıştır. Ayrıca, tartışmalı *siyasal* kararların büyülü iklimine giren bir istihbaratçı nesnelliğini yitirir, sahibinin sesi olur. Daha da kötüsü, tehlikeli bir çizgiyi aşmış olur. Dürüst ve nesnel olmak isteyen bir istihbaratçı belli bir politikanın yandaşlığına soyunduğu zaman tarafsızlığını kaybeder.

Vergi mükellefleri istihbarat kurumlarının tarafsız, doğru ve her şeyden önemlisi, *dürüst* olmalarını bekler ki kendilerine yönelen tehditler konusunda onları uyarabilsin. İngiliz vergi mükellefleri bu yüzden istihbarat kurumlarına yılda bir milyar sterlini aşkın vergi ödüyorlar. Vergi mükellefleri, istihbaratçılar hükümet veya parti politikalarının borazanlığını yapsınlar veya yolsuzluğa bulaşsınlar ve yabancı güçlerden rüşvet alsınlar diye alın terleriyle kazandıklarından fedakârlık etmiyorlar.

Çelişkiye bakın ki, istihbarat manşetlere çıktıkça bazıları onun önemini küçümsüyor ve mücadelelerin ancak kaba kuvvetle kazanılabileceğini savunuyorlar. Bu ucuz iddia doğru olsa bile istihbarat öneminden bir şey kaybetmez. Çünkü savaşta önemli olanın yalnızca kaba kuvvet ve savaş gücü olduğu düşünülse bile profesyonel askerler ve diplomatlar zafere ulaşmak için şu üç öğenin şart olduğunu bilirler: Birincisi, davalarına inanan ve bu uğurda canlarını vermeye hazır savaşçılar; ikincisi, düşmanı yok etmeye yeterli miktarda silah, mühimmat, lojistik ve savaş gücü; üçüncüsü de düşmanın nerede olduğuna ve ne yapmak istediğine ilişkin bilgi – ki böylece onun canına okunabilsin. Son öğeye biz istihbarat diyoruz.

Elbette, iyi, doğru ve hızlı istihbaratın gerçeği anlayacak kadar akıllı olanlara sağlayabileceği çok önemli, eski çağlardan beri bilinen bir avantajı daha var. Üstelik bu, kan, ateş ve deh-

şetle yoğrulmuş savaş meydanlarında kazanılacak zaferden çok daha az maliyetlidir ve her profesyonel askerin, diplomatın, hatta siyasetçinin amacı olmalıdır. Bu, eski bir Çinli bilgenin sözleriyle, "*kuvvete başvurmak zorunda kalmadan* düşmanınızı alt etme ve onları iradenize boyun eğdirme" yeteneğidir.

Bu kitap tarihin başlangıcından beri istihbaratın –ve perde gerisinden onun iplerini ellerinde tutan erkeklerin ve kadınların– bunu yapmaya çalıştığını kanıtlamak amacıyla yazıldı.

1

İSTİHBARAT ÜSTÜNE

Casuslar casuslukta bazen başarılı olurlar;
oysa aileniz, arkadaşlarınız ve işyerinizdekiler
her gün casusluk yapmaya çalışırlar...

Anonim

Başlangıçta cinsellik vardı. Daha doğrusu, istihbaratçılığın "ikinci en eski meslek" olduğunu iddia edenlere göre, fahişelik. Ancak bu elbette ki saçmalık.

Bilgiye duyulan ihtiyaç, üreme ihtiyacı kadar biyolojik ve toplumsal yapımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Çevremizdeki dünyaya ilişkin "gerçek zamanlı bilgi", biz ister bir mağarada yaşayalım, ister bir uzay gemisinde olalım, hayatta kalma çabalarımız içerisinde öbür yaşamsal işlevlerimiz kadar önemlidir. Çok temel bir refleks olan hayatta kalma refleksi aslında çevremizdeki tehditlerin farkında oluşumuza bağlıdır; ve bunu, kedi kaynayan bir bostanda yiyecek arayan serçeler bile bilir. Hayatta kalmanın anahtarı olarak tehdit bilgisi, bu nedenle, ikinci değil, *birinci* en eski meslektir - tabii buna meslek diyebilirsek. İstihbarat insanoğlu için çok büyük önem taşıyan hayatta kalma içgüdüsünün bir uzantısıdır ve bu bakımdan insanlığın kendisi kadar eskidir. Kim bilir, Âdem, Havva'yla yılanın çevirdiği dolap hakkında biraz daha bilgi, yani istihbarat sahibi olsaydı belki de halimiz bu kadar perişan olmazdı.

"İstihbarat" sözcüğünün birbirinden farklı birçok anlamı

var;[1] ancak onu gördüğümüzde hepimiz ne olduğunu bilir ve değerini anlarız. İstihbarat *iyidir.*

Çok yönlü bir etkinlik olarak istihbaratçılığın en güzel örneklerden birini, 1946'nın yılbaşı günü Almanya'da görev yapan İngiliz Saha Güvenlik Şubesi'nin canı sıkıntıdan patlayan ve akşamdan kalma üyeleri sergilemiştir. Berlin'in varoşlarından biri olan Magdeburg'u, eski Nazi oldukları gerekçesiyle sorgulanmak üzere aranan Almanların tam listesiyle birlikte Sovyetler'e teslim etmek durumunda olan İngiliz İstihbarat Kolordusu üyeleri ünlerine yakışır olanı yaptılar. Üyelerden biri şöyle sordu:

> Bu dondurucu soğukta Almanları kovalayıp yakalamaya çalışarak niçin vaktimizi ve gücümüzü boşa harcıyoruz? Almanlar disiplinli bir halktır, emirlere uyarlar. Biz en iyisi yerel gazetelerde, tüm eski Nazilerin güvenlik sorumlusuna gelip rapor vermelerini emreden resmî bir ilan yayınlatsak olmaz mı?

Şarapla geçen bir gecenin ardından iyi gibi görünen bu fikir –alışılmadık bir şekilde– uygulanmaya kondu ve ilanlar aynen çıktı. Nöbetçi subay o günün sabahı saat 7:45'te, belediye sarayındaki Saha Güvenliği Bürosu'nun dışında, karda uzun bir kuyruk oluşturan ve ayaklarıyla yeri dövüp soğuktan yakınan Almanları görünce ağzı hayretten açık kaldı. Almanların lideri kapıdaki şaşkın astsubaya, "Emredildiği gibi rapor vermeye geldik," dedi. "Nereye kayıt yaptıracağız?" Böylece, "askerî istihbarat terimi çelişkili bir ifadedir" yollu ucuz sözün yanlışlığı bir kez daha kanıtlandı. Bu, her yönüyle ve en nitelikli biçimiyle *istihbaratın* ta kendisiydi.

Tarihin başlangıcından beri insanlar komşularını gizlice gözetlerler. Doğuştan gelen bu merak türümüzde ortak ve yaradılıştan gelen bir özellik olmanın yanında çoğu zaman hayat kurtaran evrimsel bir işleve de sahiptir. Şempanzeler bile komşu grubun ne yaptığını merak eder. İnsanların ve kurumların birçoğu komşularının bilmelerini istemedikleri sırlara sahiptir. İster korkudan olsun, ister güçsüzlükten, açgözlülükten ya da utançtan, hepimizin gizlemeyi tercih ettiği şeyler vardır. Aynı

[1] Burada istihbarat olarak çevirdiğimiz "intelligence" sözcüğünün İngilizce'de akıl, zekâ gibi anlamları da var. (Ç.N.)

şey insanoğlunun yarattığı dev bir kurum olan ulus-devlet için de geçerli.

Burada iki karşıt gücün karşı karşıya olduğu bir gerçek: merak ve gizlilik. Bu karşıtlık doğal olarak rekabete götürür. Taraflardan biri bir şeyleri gizlemek isterken öbürü onun ne olduğunu ortaya çıkarmak ister. Tüm casusluk faaliyetlerinin özünde, kökü derinlerde olan bu çekişme bulunur. Düşmanlar, hatta bazen müttefikler ve dostlar arasındaki mücadeleyi tanımlayan şey, istihbarata duyulan ihtiyaçtır.

Geçen yüzyılda istihbarat ilk kez kamusal düzeyde bir takıntı halini aldı. 19. yüzyıl bize nasıl Sherlock Holmes ve onun romanlarını armağan ettiyse yirminci yüzyıl da casusluk romanlarının mantar gibi bittiği bir dönem oldu. John le Carré ve Len Deighton'un kitapları çağımızın gerçeğini belki de Booker Ödülü komitesinin utangaç edebi tartışmalarından çok daha açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Casusluk furyası İngiltere'de erken bir tarihte başladı. F.N. Maude yeni yüzyılı (gelişmelerden habersiz İngiltere'ye karşı Fransızların düzenlediği bir saldırı hakkındaki) *Coming Waterloo* adlı yapıtıyla selamlamıştı. Bunu kısa bir arayla William le Queux'un ucuz romanı takip etti. Romanın kötüler kötüsü kahramanı Gaston la Touche, Ian Fleming'in sonradan çıkaracağı kitapların baş karakteri kadar gerçekdışı bir çapkındı. 1914 yılında gerilim şiddete dönüştü, Harmsworth'un çıkardığı sansasyonel *Daily Mail* gazetesinin yardımı ve kışkırtıcılığı, saf kamuoyunun da desteğiyle Erskine Childers ve John Buchan, kitaplarında İngiltere'nin düşmanı olarak Fransa'nın yerine Almanya'yı belleditler. Gizli ajanların kahramanlık çağı gelip çatmıştı. 20. yüzyıl istihbarat ve casusluk ateşinin sardığı bir yüzyıl olacaktı.

Casusluk çağının doğuşuyla hükümetler kamuoyunun korkularını ulusal örgütlenmelere dönüştürdüler. Otoriter Rusya'da başından beri gizli polis teşkilatı bulunmakla birlikte İngiltere'de Vernon Kell ve Mansfield Cumming (MI5 ve MI6'nın kurucuları) gibi adamlar ve onların yarattığı teşkilatlar yeni yüzyılın iki yeni eğilimini yansıtıyordu: kamuoyunu saran paranoya ve devlet teşkilatının güçlenmesi. Her ülkede gizli polis ve istihbarat örgütleri kurulmaya başladı. İki dünya savaşının ardından George Orwell, belki de çağımızın en etkileyici gizli

polis romanı sayılabilecek *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'le bu dehşet verici gelişmelerin iç karartıcı bürokratik sonuçlarını kâğıda dökecekti. Büyüyen istihbarat örgütleri faaliyetlerini kendi ülkeleriyle sınırlı tutmadılar. Onların verdiği gizli mücadeleler ve hem kurdukları, hem de bozdukları ittifaklar 20. yüzyıl diplomasisinde görülen gelişmelerin birçoğunu açıklar niteliktedir. Her ülkenin istihbarat birimleri gelişerek devlet içinde önemli birer teşkilat haline geldi. Devlet otoriterleştikçe gizli servislerin gücü ve ulusal çıkarları korumak –ve bu servis çalışanlarının, hepsini de gözü korkmuş vergi mükelleflerinin karşılamak zorunda kaldıkları işlerini, statülerini, terfilerini ve emekli aylıklarını sağlama almak– adına işe alınan bürokratların sayısı arttı. İstihbarat servisinde çalışan profesyoneller kadar onların patronlarının ekonomik refahı için de kamuoyundaki paranoyanın belli bir düzeyde tutulması gerekiyordu – bu paranoya ister gerçek veya hayalî "tehditler"e, isterse de istihbarat toplama konusundaki somut ihtiyaçlara dayansın.

İstihbarat servislerinin çoğu siyasetçi patronlarının isteklerini karşılamanın en hızlı yolu olarak ellerinden geldiğince istihbarat toplamaya başladılar. İstihbarat toplama, istihbarat sürecinin pek de gizli olmayan bir yönüdür; yeterince para, kaynak, zaman ve teknoloji ayırabildikten sonra bu faaliyeti sürdürmek, bazen pahalı da olsa, mümkün. Ancak, Soğuk Savaş tarihinin de gösterdiği üzere, istihbarat açısından asıl mesele bilginin toplanması değil, yorumlanmasıdır.

Gerçek nesnelliğe ulaşmak zordur. Özellikle Sovyetler Birliği'nde istihbaratçıların değerlendirmeleri kaçınılmaz olarak siyasal iktidarı ellerinde tutanların önyargılarını ve liderliğin gerekliliklerini yansıtma eğilimindeydi. Orada dünyaya "Parti çizgisi"nin merceğinden bakılıyordu. KGB gizli belgelerinin Vladimir Mitrokhin tarafından açıklanmasının ardından görüldüğü gibi, KGB'nin Sovyet aygıtına gerçek katkısı, seksen yıl boyunca "20. yüzyılın en uzun süreli tek parti iktidarını sürdürmekten ibaret" kalmıştır. Bu gerçeğin, küstürülen bir KGB üyesinin *trahison des clercs*'i[1] sayılabilecek bir hareketiyle kanıtlanmasında kuşkusuz acı bir ironi de var. Ancak buradaki yanlış algılama sorunu yalnızca SSCB'yle sınırlı değildi.

[1] (Fr.) "Aydınların ihaneti." (Ç.N.)

1980'lerde Batılı istihbarat servisleri, Sovyetler Birliği'nin tepetaklak giden ekonomisinin komünizmin sonu ve demokratik liberal kapitalizmin kesin zaferi anlamına geleceğini açıklamak için sabırsızlanan siyasilere bu gerçeği haykırmak için acele etmiyorlardı. Tam tersine, emekliliği için gün sayan ve karnını doyuracağı bir karısı ve çocukları olan Batılı bir istihbarat analizcisi açısından bu tam anlamıyla mesleki bir intihar olurdu. Bir polis dedektifi kendi varlığının ve aldığı maaşın gerekçesi olarak suçun ve suçlunun devamına nasıl ihtiyaç duyuyorsa istihbarat servisleri de, ideolojilerin gölgesinde Milton'un ebedi savaşa tutuşmuş melek ve şeytanları gibi, iyinin kötüye muhtaç olması gibi, kalıcı bir düşmanın güven verici varlığına ihtiyaç duyar. İstihbarat somut, sağlam düşmanlara ve -ister açık, ister olası- güvenilir bir tehdit kaynağına muhtaçtır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi bütün bunları değiştirdi ve bir süre boş umutların yeşermesine neden oldu. Kimi yorumcular "tarihin sonu"ndan söz ettiler ve bir dünya barışının hayalini kurdular. Marksizm'in Devlet'in sonu hakkındaki kuramları gibi, iyimserler de savaşın artık son bulacağını düşündüler. Ne yazık ki gerçek çok geçmeden tüm kanlı pençesini gösterdi. Bir Japon şiirinden alıntı yapmak gerekirse: "Buzullar eriyip gittiğinde yabani otlar tekrar yeşerir." Soğuk Savaş'ın süper güçleri denetimlerini yitirince Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Afganistan'da ve çöken Rus imparatorluğunda eski düşmanlıklar gün yüzüne çıktı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından çıkan çatışmaları gözlemleyen bir CIA yöneticisi timsah gözyaşlarıyla, "ejder"in öldürüldüğünü, ancak dünyanın şimdi de sayısız "zehirli yılan"la karşı karşıya olduğunu söyledi. Silah üreticilerinin işleri yine yoluna girdi. Ve siyasilerin inisiyatifi, savaş çığırtkanlarının da kışkırtmasıyla gizli istihbarat savaşları kaçınılmaz olarak yine başladı. Mücadele bugün de sürüyor. Yeni tehditler, yeni düşmanlar ve yeni savaşlar, istihbaratı tüm gazetelerin baş sayfalarına taşıdı yine. Şimdiye dek dünya olaylarını perde arkasından yöneten görünmez kukla ustaları artık spot ışıklarının önündeler ve gözlerini ağır ağır kırpıştırıyorlar.

İstihbarat endüstrisi gerçekte hiçbir zaman yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmadı. Casusluk ve istihbarat kurumlarında çok fazla para, çok fazla iş ve çok büyük bütçeler var; sırf ciddi bir tehdit yok diye Devlet'in gizli organlarının, kendilerini

yadsıyacak emirler ve kararlar çıkarmaları beklenemezdi.

1990'ların ortalarında KGB/SVR, CIA, SIS, GCHQ, NSA, MI5, DGSE, FSB ve NRO (bkz. Sözlük) gibi teşkilatların hepsinin de üzerinde görüş birliğine vardıkları ve ağız birliği etmişçesine kabul ettikleri bir konu vardı. Yeni tehditler ve yeni sorunlar bulmak zorundaydılar, hem de acilen; yoksa varlık nedenleri sorgulanabilir ve imkânsız sanılan şey gerçekleşebilirdi: bürokratik küçülme, hatta yok oluş. 1990'larda bir ara, kendilerine yeni hedefler belirleyen istihbarat servislerinin bu girişimlerinde gerçek savunma gereksinimlerinden çok kendilerine umutsuzca iş yaratma kaygısı sezilir. İsimsiz görevliler yeminli ifade vermek üzere mahkemeye davet edilmeye ve sivri zekâlı savunma avukatları, artık "büyük suç ve uyuşturucu şebekeleri" üstünde çalışan bir teşkilatın iç işleyişine ilişkin meraklı sorular sormaya başlayınca, İngiliz Güvenlik Servisi (MI5), suçlu istihbaratına yönelmesi ve "İngiliz usulü FBI" olma çabasından dolayı pişmanlık duyabilir. İsmini açıklamayan bir görevlinin gözlemlediği gibi: "Her şey ülkeye yönelen tehditleri nasıl tanımladığınıza bağlı..."

Soğuk Savaş ertesinde birçok istihbarat servisinde görülen işini kaybetme telaşının, *gerçek* yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla aslında yersiz olduğu anlaşıldı. Yolcu dolu uçakların gökdelenlere çarpıp ortalığı ateşe vermesi dünyada şok dalgaları yarattı. Küresel terörizmin sahneden çekilmeye niyeti yok gibiydi. Stalin, "Birini öldürmek on binleri korkutmaya yeter," demişti. El Kaide bu derin gerçeği terörizm zemininde dünyaya hatırlatarak Stalin'in suç ortağı Lenin'in şu gözlemine arka çıktı: "Terörizmin amacı terör estirmektir." Usame bin Ladin ve Müslüman fanatiklerden oluşan kamikaze takımı bu noktaya kamuoyunun gözü önünde ve vahşice parmak bastılar. Gözü korkan dünya, istihbarata her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğunu anladı. Kendimizi güvenli hissetmek için bize yönelen tehditler hakkında sağlıklı istihbarata ihtiyaç vardı. Ve istihbarat bir anda manşetlere çıkmaya başladı.

Siyasetçiler kamuoyunda beliren bu güvensizlikten yararlanmada gecikmediler. Reklamcıların iyi bileceği üzere, sigortayı satabilmek için önce bir korku ve güvensizlik iklimi yaratmanız gerekir – istihbarat servisleri durumun ne kadar tehlikeli olduğuyla ilgili olarak kamuoyunu aydınlatmaları konusun-

da yüreklendirildi. Fakat ne yazık ki gözünü hırs bürümüş bazı hükümet yardakçıları siyasilerin kışkırtmasına bile gerek kalmadan tehlikeyi abartırlar ve bütçelerini artırıp terfi alabilmek için tarafsızlıklarını bir yana bırakırlar. Dalkavukluk yeni bir şey değil.

İstihbarat önemini yitirmeyecek ve ulusal savunmaların önemli bir aracı olmayı sürdürecektir. Nükleer silahların çoğalması ve devlet dışı terörün konvansiyonel olmayan silahlar kullanması, ortadan kaldırılması imkânsız olmasa bile çok zor olan bir tehdit doğurdu. İslamcı köktendinci teröristlerin Batı karşıtı "zihin imparatorluğu" kolay kolay yok olmayacaktır. Yeni tehditler ve yeni istihbarat hedefleri Soğuk Savaş kadar amansız bir gerilimin habercisi olabilir. Ancak istihbaratın yeni hedefleri yalnızca küresel terörizm, uluslararası uyuşturucu şebekeleri, kitle imha silahlarının çoğalması ve kara para aklayıcılarıyla sınırlı değil. Kamuoyunun da bildiği üzere, 20. yüzyılın son on yılında, ulusal istihbarat servislerinin yeni rollerinden birini belirleyecek şiddette yeni bir istihbarat savaşı başladı. Küresel pazarda ticari istihbarat, başka uluslara karşı üstünlük kazanmanın yeni bir aracı olarak görülmeye ve astronomik istihbarat bütçelerini kabul ettirmenin yolu olarak kullanılmaya aday. Böyle bir eğilimin oluştuğu yönünde bazı belirtiler var. Bunun açık örneklerinden biri, 1990'larda Fransız gizli servisinin ABD'nin ticari sırlarını çalma girişiminde bulunarak önceliklerindeki değişimi gürültülü bir şekilde duyurmasıydı – bunu izleyen karşılıklı diplomatik sınırdışılar da cabası. Fakat örnekler bununla kalmıyor: Tokyo'nun sıra dışı Kamusal/Özel Mali İnisiyatifi (bu kuruluş aracılığıyla Japonya'nın önde gelen şirketleri hükümet adına gizli ticari istihbarat operasyonları yürütüyorlar) ve Batı'nın savunma sırlarını geleneksel casusluk yöntemleriyle elde etmeye çalışan Pekin'in çabaları, yeni doğmakta olan küresel ölçekli ticari savaşların başka örnekleri.

Yeni önceliklerin belki de en açık kanıtı Başkan Clinton'un, Boeing-McDonnell'in Suudi Arabistan'a verdiği yolcu uçağı ihalesi teklifinde ulusal istihbarattan yararlandırılması ve böylece Fransızların Suudilere Airbus satmalarını engelleyerek ABD sanayiine on milyar dolar kazandırmasıyla övünmesiydi. Bu gerçekler hesaba katılırsa DTÖ (bkz. Sözlük), başkalarının faaliyetlerini izleyen bir rekabet odağına, ticari istihbarata yönelik yeni

taleplerin bir simgesine dönüşebilir.

Ne var ki bu, ne bizim, ne le Queux'un, hatta ne de Ian Fleming'in kahramanı James Bond'un bildiği istihbaratçılığa benziyor. Mesele silaha sarılmak olunca vatanı savunmak veya "özgür dünyayı zorba yönetimlerden kurtarmak", "ulusal şirketlerin kârlılıkta gerekli düzeye erişebilmesi için ABD özel sektörünün küresel ekonomideki rekabet gücünü artırmak"tan daha geçerli nedenler olmayı sürdürecektir. Kamuoyunu kandırma amacı güden bu iç karartıcı "istihbarat görev demeci", açgözlülük ve eski moda korumacılıkta haçlı seferini bile geride bırakır. İstihbarat ve onun eşlikçisi "vatana ihanet"in gerisinde birçok güdü yatabilir; ve bunlar yüksek ülkülerce saygı görebilir. Ancak gerçek kahramanlar, kişisel hırsları için ve bazı şirketlerin değeri artsın veya azalsın diye başkalarının ticari sırlarını çalanlar arasından çıkmayacaktır.

Yeni yüzyılın başlarında istihbaratçılığın basmakalıp yöntemleri değişmeye devam etti. Batı'da istihbarat daha siyasallaştı. Gerçi ABD'nin istihbarat kurumları arasında siyasal önceliklerle ilgili olarak sidik yarışı hep olagelmiştir, ancak bunlar iç sorunlar ve bütçe üstüne olurdu, ulusal siyaset üstüne değil.

Öte yandan, İngiltere'de "Rolls Royce" sistemini uygulayan Ortak İstihbarat Komitesi JIC (bkz. Sözlük) istihbarat faaliyetlerini sözümona siyasetin çalkantılarından uzak tutmak, kuşkulu raporları elemek ve bakanlara nesnel bilgi sunmak üzere kuruldu. Ancak 2003'te, İkinci Irak Savaşı'nın doğurduğu olumsuzlukların sonucunda JIC sürecinin dokunulmazlığı ve tarafsızlığına bile iktidardaki siyasilerce leke sürüldüğü ortaya çıkacaktı. JIC'nin "doğru" istihbaratı yayınlaması sağlanarak savaş açma kararı haklılaştırılmaya çalışıldı ve bu tartışmalar sürerken birçok kişi ister istemez, İngiltere başbakanının, Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi'ni kendi siyasal gerekçeleri doğrultusunda yönlendirdiği duygusuna kapıldı. Başbakanın adamı, Stalin'in istihbarat şefi Gorlikov'a söylediği ünlü sözü –"İstihbarat raporları ancak ben onları kabul edersem doğrudur"– hatırlatırcasına, istihbarat raporunu efendisinin isteklerine göre yonttu, JIC de buna ve Irak'a açılacak savaşta hükümetin propaganda aracı haline gelmesine göz yumdu. (Hayatının eserinin gerçeği saptırmasını üzüntüyle izleyen eski bir istihbaratçı, yaptığımız özel bir görüşmede, "Kimin laterna çaldı-

ğı, kimin maymunluk yaptığı.[1] belli değildi," diyecekti.)

İstihbarat *had safhada* siyasallaştı. İstihbarat değişiyordu ve siyasal iktidar pastasındaki paylarını korumak isteyen efendilerinin arzularını zorla yerine getiren bir duruma getiriliyordu. İstihbarat İngiltere'de ilk kez, KGB'ye parmak ısırtırcasına, hükümetin ve hükümet politikalarının sözcülüğüne soyundu.

21. yüzyıla yeni adım attığımız bu günlerde ne yazık ki KGB benzerlerinin –ve onların Batı'daki silik gölgelerinin– gücünün ve etkinliğinin azaldığını söylemek zor. William le Queux yüz yıl önce istihbaratın bu denli revaç bulmaya başladığını görse herhalde bununla gurur duyar, ama sonuçlarından da bir o kadar ürkerdi. Onun, ilerlemenin ve emperyal ihtişamın altın çağı olarak gördüğü 20. yüzyıl, casusların cirit attığı kanlı ve alçak bir döneme, olayların merkezinde istihbarat olmakla birlikte asla hayal edemeyeceği enformasyon zengini bir dünyanın doğuşuna tanıklık etti.

Üzücü ama, yeni yüzyıl, her yönüyle istihbarata daha da gebe olacak gibi görünüyor. Gelişmeler istihbarata ve istihbarat servislerinde çalışan, günlük hayatlarımıza yönelen tehditlere karşı bizi korumaya ve uyarmaya çalışan insanların bilgi ve becerilerine çok daha bağımlı hale geleceğimizi gösteriyor.

Yapabileceğimiz tek şey, onların korkuya kapılmadan ve dalkavukluğa kaçmadan, gerçeği bize olduğu gibi anlatacak ahlak ve cesarete sahip olmalarını ummak; çünkü istihbarat önemlidir ve hep önemli olmuştur.

[1] Özellikle 19. yüzyılda laterna çalan sokak çalgıcılarına gönderme yapılıyor. Bu çalgıcılar daha çok, bir nedenden ötürü talihsiz bir duruma düşmüş beyefendilerden çıkardı ve yanlarında genellikle onlar adına şapka dolaştırarak para toplayan bir maymun bulunurdu. (Ç.N.)

2

BAŞLANGIÇTA

Düşmanının ve düşmanın rütbeli subaylarının karakterini bilmek şarttır...

Flavius Vegetius

Tarihin kayıt altına alınan ilk zamanlarından beri istihbarat toplandığını biliyoruz. Yazıyı icat eden Sümerler, sahip oldukları askerî yetenekler arasında istihbaratçılığın önemli bir yer tuttuğunun bilgisini de verirler. Aynı şekilde eski Mısırlılar İsa'nın doğumundan ve modern çağın doğuşundan çok çok önceleri istihbarat bilgilerini şifreleme zahmetine girmiş görünüyorlar. Kabaca MÖ 3000 yılından kalma, tarihin en erken istihbarat raporlarından biri Mısır'ın güney sınırında keşif yapan bir koldan firavuna şu mesajı taşır: "32 adam ve 3 eşeğin izini bulduk." Bugün de, örneğin, çapul ve kadın için düşman köyüne saldırmadan önce daima oradaki kulübeleri sayan Ekvadorlu Jivaro Kızılderililerinde görülebilen eski istihbarat toplama yöntemlerinden izler bulabiliyoruz. Örnekteki Kızılderililer karşılaşabilecekleri savaşçıların sayısını bu yolla hesaplamaya çalışırlardı.

Kaynakların çoğu askerî istihbaratın ilk örneği olarak Kitab-ı Mukaddes'e bakma eğilimindedir, özellikle de Musa'nın bugünkü İsrail'e gönderdiği ünlü keşif yolculuğuna. Mısır'dan kaçışta Sina Çölü'nün ıssızlığına kıstırılan göçer İbrani boyları yerleşebilecekleri, mümkünse de bol su, bereketli topraklar ve yeşil ağaçlar bulabilecekleri bir yer aradılar. İhtiyaç anında ne-

reden yardım alabileceklerini çok iyi biliyorlardı. Mezmurlar Kitabı'nın önerdiği gibi: "Gözlerimi dağlara kaldırıyorum, nereden yardım gelecek?" İsrailoğulları söylendiği gibi gözlerini tepelere, özellikle de kuzeydeki tepelere doğru kaldırdılar: Kenan iline doğru. Eski Ahit şöyle der:

> Rab Musa'ya, "İsrail halkına vereceğim Kenan ülkesini araştırmak için bazı adamlar gönder" dedi... Musa, Kenan ülkesini araştırmak üzere onları gönderirken, "Nasıl bir ülke olduğunu, orada yaşayan halkın güçlü mü zayıf mı, çok mu az mı olduğunu öğrenin. Yaşadıkları ülke iyi mi kötü mü, kentleri nasıl, surlu mu değil mi anlayın..." dedi.

Günümüzün diliyle söylersek, Musa kendileri açısından önemli olan istihbaratı toplamak için nereye bakmaları gerektiğini açıklıyordu.

Kitab-ı Mukaddes aslında askerî beceriye, savaşlara, aldatmacalara ve her şeyden önemlisi, istihbarat toplamaya ilişkin bu tür öykülerle dolu. Buna şaşmamak gerekir; ne de olsa modern uzmanların birçoğu İbranilerin seçilmiş tanrısı "Yehova"nın, onların orijinal panteonundaki savaş tanrısı olduğu kanısındalar. Musa'nın halefi Yeşu da, MÖ 1200 civarında, surlarla çevrili Ceriko ve savunması hakkında bilgi toplamaları için oraya iki casus gönderir. Kitab-ı Mukaddes'in anlattığına göre iki casus, dost bir fahişe olan Rahav (Rahab) tarafından gizlenmektedir – birinci ve ikinci "en eski meslekler"in işbirliğinin ilk örneği. Bir muhbirin ele verdiği İbrani ajanlar kentten yine Rahav'ın yardımıyla kaçarlar. Sağlam bir istihbaratla donanan Yahudi Ordusu daha sonra Ceriko'ya saldırıp kenti yağmaladığı zaman Rahav'ın canı ve evi hizmetlerinin karşılığı olarak bağışlanır. Bu, istihbaratın uygulanışına verilen klasik örneklerden biridir.

Eski Ahit'in çokça başvurulan başka bir örneğiyse Delila'nın öyküsüdür. Bu aynı zamanda ballı tuzağın,[1] ya da KGB'nin deyişini kullanmak gerekirse, "yutma"nın ilk kayıtlı örneğidir. Düşmanları tarafından fena sıkıştırılan Filistinliler, İsrailoğulları'nın güçlü adamı Şimşon'u (Samson) tuzağa düşürmek

[1] Çekici bir kişinin bu özelliğini kullanarak bir başkasından bilgi koparması; sözcük, bu yöntemi uygulayan kişiler için de kullanılır. (Ç.N.)

için en iyi yolun Delila olduğuna karar verirler. Sarhoş olan ve aklı başından giden Yahudi kahramanı yatak odasına çekmeyi başaran Delila gizli görevini büyük bir başarıyla yerine getirir. Kapana giren ve herhalde orgazm sonrası mahremiyetin büyüsüne kapılan Şimşon önce gücünün sırrını (saçları) ağzından kaçırır, ardından da, o günden önce de sonra da birçok erkeğin başına geldiği gibi, ilişkinin rehavetiyle uykuya dalar. Bu ölümcül rehavet Yahudi kahramanın gözlerine ve özgürlüğüne mal olur. Eli hafif bir berberin gücünü, pek nazik olmayan Filistinlilerin de gözlerini aldıkları Şimşon hapiste çürür ve saçlarının tekrar uzamasıyla en sonunda hapishanenin sütunlarını yıkar, çatıyı işkencecilerinin başına geçirir. Kadınların gücü ve baştan çıkarıcı bir ballı tuzak karşısında erkeklerin zaafı hakkında ibret verici bir öyküdür Şimşon'unki.

Eski zamanlardaki istihbarat uygulamaları hakkında, cinsel tuzaklara ilişkin Kitab-ı Mukaddes kaynaklı Yahudi efsanelerinden başka kanıtlar da var. Eski Mısır'ın Karnak kentindeki büyük tapınağın taş duvarlarına 3. Tutmoses'in Suriye'deki isyana karşı gerçekleştirdiği MÖ 1488 tarihli başarılı seferin grafik kayıtları işlenmiştir. Hiyeroglifiere göre savaşçı firavunun isyana karşı hızlı tepkisi ancak Megiddo'daki gizli ajanları sayesinde mümkün olabilmiştir. Gizlice çalışan bu casuslar kuzeyde Kadeş'in ordusunun hızla büyüdüğünü fark ettiler ve yaklaşan fırtınayı bildirmek üzere derhal Mısırlıların güneyde, Tjuru'daki (günümüzde Port Said yakınında bir yer) ileri karakoluna gittiler. Öte yandan, asilerin yeni ve genç firavuna karşı harekete hazır hale gelmeleri daha aylar alacaktı.

Eski Yunanlılar da sıra dışı gizli haberleşme yöntemleri üstüne James Bond'a yaraşır öyküler miras bıraktılar. Milet Hükümdarı Histiaeus, Pers Kralı Darius'un sarayına yollandığında Persler, haklı olarak, onun imparatorluklarının zayıf yanlarını araştırmaya gelen bir casus olabileceği düşüncesine kapıldılar. Eskiden müttefik, şimdiyse potansiyel düşman olan Histiaeus'a karşı kabalık etmek istemeyen Persler onu Sousa'daki imparatorluk merkezinde konuk ettiler. Oraya varınca Histiaeus fiilen göz hapsine alındı ve dışarıyla her türlü iletişimi kesildi. Altın kafeste adeta çürüyen Histiaeus, Perslerin zayıf noktasını gördüğünü düşünüyor, ama bunu öbür Yunanlılara nasıl bildireceğini kestiremiyordu. Perslerin haberciler ve mektuplar üstün-

deki ablukasını nasıl aşmalıydı?

Histiaeus'un bulduğu çözüm basit, ama dâhiceydi. Rivayete göre uşağının saçını tıraş etti, mesajını dövmeyle onun kafa derisine işledi ve saçı uzayana kadar bekledi. Uşak ondan sonra memleketine gönderildi. Persli muhafızların sıkı aramalarına rağmen herhangi bir şey bulunamayınca Darius'un adamları onun gitmesine izin verdiler; ama tabii kafasında taşıdığı önemli sözlerden habersizdiler: "Histiaeus, İonyalıları ayaklandırmanızı ve onların Darius'a karşı isyan etmesini emrediyor." (Uşağın bu basit mesajı niçin ezberlemediği belli değil, ama bu belki de yakalanıp sorgulanması durumunda ötmesi ihtimalini ortadan kaldırmak içindi.)

Hile işe yaradı. Uşak, bu önemli istihbaratı kafasında –içinde değil, üstünde– taşıyarak memleketine ulaştı. Rivayete göre Histiaeus'un damadı Aristagoras'ın Persli derebeyleriyle arası bozulmuştu ve o da onları mahvetmenin –Pers İmparatorluğu Yunan vasallarına karşı özellikle acımasızdılar– yollarını arıyordu. Derken yoldan üstü başı perişan olan uşak huzura getirildi. Fakat uşağın garip bir isteği vardı: "Kayınpederiniz Histiaeus size başımı kazıtmanızı emretti..." Yunanlılar söyleneni yaptılar ve Aristagoras kendisinden istendiği üzere Darius'un İonya vasallarını, sevilmeyen derebeyine karşı isyana yöneltti. Bu efsane her şeyden önce gizli haberleşmelerin çok açık ve çok kısa olması gerektiğini öğretir. Ne de olsa insanın kafa derisindeki alan sınırlı.

Antik çağda istihbaratın önemi hakkında elimizde bol miktarda başka kanıt da var. Söylenenlere göre Pontus'un genç kralı Mithridates, 21 yaşında en nihayet tahta oturana dek, sürgünde geçirdiği yedi yıl boyunca Anadolu'yu deve çobanı veya tüccar kılığında çarşı-pazar dolaşarak istihbarat topladı. Bunun ardındansa küçük, fakat taktik yeteneği yüksek bir ordunun başında MÖ 88 yılından itibaren Anadolu'ya karşı saldırıya geçti. Komutanları sanki her geçidi, her yolu biliyorlardı. Daha da tehlikelisi, gittikleri her yerde mevcut yönetime karşı olanları, hainleri ve oraya vardıklarında kendi yanlarına geçecek dönekleri tanıyorlardı. Kentler birer birer ordusuna teslim oldu. Birkaç yıl içinde Mithridates Anadolu'ya hükümran oldu; neredeyse tamamen istihbarata dayalı, dillere destan bir zafer.

Mithridates'in baş düşmanı Roma'ydı. Roma İmparatorlu-

ğu'nun gücü Doğu Akdeniz havzasında arttıkça onun tüccarlarına ve özel temsilcilerine karşı kuşkular da derinleşiyordu. Mithridates sonunda Roma'yla savaşa tutuştuğu zaman yaptığı ilk iş, ülkesindeki tüm Romalıları potansiyel casus ve hain diye katlettirmek oldu.

Roma döneminde istihbaratçılığın en önemli sorunlardan biri casusluk ve entrikanın "eski Cumhuriyetçi değerler"e hakaret olduğu yollu köklü kültürel inançtı. Yiğitçe bir erdemliliğin egemen olduğu bir altın çağı özlemle anan bu düşünce en güzel şair Macaulay'ın dizelerinde bulur ifadesini:

> Roma'nın eski yiğit günlerinde
> Romalılar ne toprağı ne altını,
> Ne oğulu ne eşi, ne kolu-bacağı ne canı,
> Esirgemezlerdi savaşta.
>
> Kimse partili değildi;
> Herkes devletten yanaydı;
> Büyük adamlar yoksulları gözetir,
> Yoksullar büyükleri severlerdi...

MS 1. yüzyılda yaşayan Romalıların geçmişe besledikleri saçma duygular bizimkinden farklı değil. Onlar girdikleri savaşları üstün örgütlenme biçimleri, erdemleri ve silah gücü sayesinde kazandıklarına inanıyor –en azından iddiaları böyle– ve bununla gurur duyuyorlardı. Cumhuriyetçi, dürüst ve erdemli bir ırk sinsi ve hileli taktiklere tenezzül etmezdi.

Fakat bu kuramdı. Yakından bakıldığında Roma'nın da tüm büyük güçler gibi karmaşık, kirli bir gizli servis örgütüne sahip olduğu görülür. Zorluk, Romalıların güvenlik sisteminin son derece sıkı olmasından kaynaklanıyor. Bugün bile iki bin yıl önceki gizli operasyonlar övgüye değer bir şekilde gizli kalmıştır. Yine de Roma'nın uzun süren egemenliğinden bugüne somut istihbarat verileri ulaştı. Öte yandan, "Roma"nın yaklaşık sekiz yüz yıl sürdüğünü hatırlarsak kadim Roma'yla ilgili şu soruyu sormak kaçınılmaz hale gelecektir: "Hangi kadim Roma?"

Öyle görüyor ki Roma daha en başından beri casusluğa başvurdu. Livy'ye göre MÖ 300 gibi erken bir tarihte Konsül Q.

Fabius Maximus, Etrüsklü bir çiftlik işçisi kılığına soktuğu kardeşini gizli görevle düşman hatlarının gerisindeki Umbria bölgesine göndermiştir. Hannibal ve filleri İtalya'nın kapılarını zorlamaya başladığında Roma son derece örgütlü bir istihbarat zincirinin çalışmalarına konu olduğunu anlamıştı. Hannibal, Kartaca'nın baş düşmanı hakkındaki bilgilerini güncel tutmak için sürekli olarak casus ve ajanlardan yararlandı, hatta onları imparatorluğun kalbine kadar soktu; öfkeli Cato, Senato'da yaptığı her konuşmanın ardından istediği kadar, "Kartaca yok edilmelidir!" diye bağırsın. Çünkü kanıtlara göre onun seçkin dinleyicileri arasında bile Kartaca'nın ücretli ajanları vardı.

Scipio "Africanus" MÖ 210 yılında Hannibal'a karşı yürütülen harekâtı devraldığında modası geçmiş Cumhuriyetçiliğin şeref ve stoacılığa ilişkin değerlerinin, yenilginin acısını sineye çekmek dışında bir işe yaramadığını anlamıştı. Roma, Hannibal'in muzaffer ve bilgili Afrikalılarından yeterince çekmişti.

Scipio kendi istihbarat girişimini başlattı ve daha en başından beri bizzat kendisi yönetti. Hatta bir keresinde düşman ordugâhına giden bir barış heyetinin yanına köle kılığında yüzbaşılar verdi. Adamlar gerçek köle sanılacağından ordugâhta serbestçe dolaşabilecek ve gizli bir keşifle düşmanın mevzilerini, gücünü ve sayısını öğrenebileceklerdi. Zekice bir taktik. Romalıların kıdemli ve mağrur bir subayı için en alt sınıftan biriymiş gibi davranmak son derece kayda değer bir yöntem.

Hannibal'in Numidialılarından[1] biri bir yüzbaşıyı –Lucius Statorius– tanıyınca Scipio'nun verdiği emir daha da ilginç. Scipio bu iddiayı reddetti ve suçlanan "köle"nin, aşağılık statüsünü pekiştirir bir şekilde, herkesin önünde kırbaçlanmasını emretti. Bu acılı işkenceye dişlerini sıkarak dayanan talihsiz Statorius kendini kuşkusuz Cumhuriyetçiliğin metanet ve sabrı salık veren erdem anlayışıyla avutmuş olmalı. Ama oyun tuttu. Kuşkulu Numidialılar kandılar. Kendine biraz saygısı olan hiçbir Romalı yüzbaşı bu denli aşağılanmayı kendine yedirmezdi. Dileyelim ki Scipio, sırtı iyileştikten sonra bu talihsiz subayı cömertçe ödüllendirmiş olsun.

Julius Caesar zamanında, yani MÖ 1. yüzyılda modern sayılabilecek bir istihbarat sisteminin yürürlükte olduğunu göre-

[1] Numidia: Bugünkü Cezayir. (Ç.N.)

biliyoruz. Öte yandan, o günkü istihbarat örgütlerinin genellikle zenginler –senatörler, tüccarlar ve siyasiler– tarafından yönetilen özel kuruluşlar olduğunu belirtmek gerek. Örneğin, Caesar'ın eski ortağı ve tefecisi Crassus'un, kimsenin eline su dökemediği bir istihbarat örgütünün sahibi olduğunu biliyoruz. Spartaküs'ün MÖ 71'de İtalya'nın güneyinde çıkardığı bir köle isyanını bastırdıktan sonra Crassus, imparatorluğun her köşesine uzanan ve kendisini her türlü gelişmeden –bu ister Roma'ya yönelen bir tehdit, ister, ki Roma'nın en zengin adamı için bu daha önemliydi, imparatorluğun uzak erimli ticari faaliyetlerine hükmeden piyasa güçlerindeki değişiklikler olsun– haberdar eden bir istihbarat ağı kurdu. Crassus en az bir Wall Street bankacısı kadar iyi istihbaratı önemsiyordu.

Crassus daha ticaret hayatının başlangıcından itibaren muhbirler kullandı. Servetini Roma'nın itfaiye teşkilatını yöneterek yapan bu şahsiyet kentin her köşesinde tuttuğu adamlarla itfaiyeciler arasında bir haberleşme ağı kurdu. Dar sokaklarında kundakçıların kol gezdiği Roma'nın herhangi bir yerinde bir kıvılcım çaktığı anda muhbirler ona haber uçuruyorlardı. Özel itfaiyeciler olay yerine vardıklarında yangını söndürmeyi öneriyorlardı önermesine, ama ancak mülk sahibi binayı kelepir fiyatına satmayı kabul ettikten sonra. Zavallı mülk sahibi aceleyle oluru verince Crassus'un adamları yangına anında müdahale ediyorlardı; ve Crassus bir anda birinci sınıf bir gayri menkule daha sahip oluyordu. Kazançlı görünen yangınları bizzat onun adamlarının çıkardığı yolunda söylentiler bile yayıldı. Yangın sigortacılığındaki bu yeni uygulamalar Crassus'u kısa zamanda inanılmaz derecede zengin yaptı; Crassus artık Roma'nın hem mülklerinin, hem de söz sahibi vatandaşlarının –çünkü para yeni dostları çeker– önemli bir bölümüne sahipti.

Mali imparatorluğunda işleri yoluna koyan Crassus bundan sonra siyasete yöneldi. Her kentte casusları bulunan ve doğru bilgiyi cömertçe ödüllendiren Crassus'un özel istihbarat ağı hem kapsamlıydı, hem de hızlı. Televizyonun dünyanın her köşesine ulaştığı gerçek zamanlı bilgi çağında yaşayan bizler, uzaklardan gelen bilginin zamanlamasının ne kadar önem taşıdığını kolayca göz ardı edebiliriz. Crassus'un casuslar ağı onu yalnızca Roma'nın değil, tüm imparatorluğun en zengin adamı

yaptı. Doğru ajanlar ve muhbirler sayesinde her siyasal gelişmeyi etkileyebiliyor, kıskanç rakiplerinden erken davranarak onları alt edebiliyordu. Nitekim MÖ 55 yılında Pompeius'la eşkonsül oldu.

Ne var ki ününü ve servetini üstün bir casuslar ağına borçlu olan Crassus'un açgözlülüğü sonunda sağduyusuna baskın çıktı ve Part ülkesinin hem topraklarını, hem de altınlarını kendisine almak isterken İran'ın derinliklerinde tuzağa düştü. Crassus'un tam olarak nasıl öldüğü bilinmiyor, ancak bir söylentiye göre hırsından dolayı boğazından aşağı erimiş altın dökülerek idam edilmiş. Bununla birlikte Crassus'un mirası onun kurduğu ve Julius Caesar'ın devraldığı olağanüstü istihbarat ağında yaşamaya devam etti.

Roma için ilk gerçek "ulusal" istihbarat sistemini kuran da Caesar olmuştur. Başarılı bir asker olarak o, vakitli ve doğru bilginin, tasarılarını gizli tutabileceği hızlı ve güvenli bir haberleşme ağının önemini kavramıştı. Onun *Galya Savaşları* istihbarat toplama faaliyetlerinin izlerini taşır. Bunların belki de en iyi bilineni Caesar'ın Britanya Adası'nın güneydoğusuna ayak basmasından hemen önce, MÖ 54 yılında Yargıç Gaius Volusenus'un ajan olarak İngiltere'yi keşfe çıkmasıdır. Yine de istihbarat örgütü esas olarak Caesar'a hizmet ediyordu, Roma'ya değil. Ne kadar ulusal da olsa istihbarat, başarılı bir diktatör tarafından yönetilen özel bir girişim niteliğindeydi hâlâ.

Caesar'ın MÖ 44'te öldürülmesiyle örgüt Octavius'a, yani "Caesar Augustus"a geçti. Kanlı bir iç savaşın galibi olan Augustus işini şansa bırakmadı ve mevcut tüm askerî ve diplomatik istihbarat kaynaklarını kendi elinde topladı. İmparatorluk çapında bir haberleşme ağı olan *Cursus Publicus*'un kuruluşuyla Roma'nın ilk imparatorluk gizli servisi faaliyete geçti.

Crassus ve Caesar'ın özel şebekelerinden yararlanan İmparatorluk Roma'sı böylece bir istihbarat servisi ve emniyet gücü oluşturdu. Bu oluşum İmparatorluk tahtına yönelen tehditlerle İmparatorluk'taki yolsuzluk ve huzursuzlukları vakitli haber vermekten sorumluydu. Traianus ve halefleri de Roma gizli servisini, İmparatorluğun güvenliğini ve ticari çıkarlarını gözetmek ve uzun sınırları koruyan lejyonlara destek vermek amacıyla uygar dünyayı saran bir casus ve muhbirler ağı haline getirerek geliştirdiler. Bu casus ve muhbirler resmî istihba-

rat görevlilerinden destek alıyorlardı. Resmî görevlilerse lejyonlardaki istihbarat subaylarından *-Speculatores-* ve İmparatorluk Ordusu için en uygun fiyata tahıl tedarik etmekten sorumlu olan *Frumentarii* içinden seçiliyordu.

Frumentarii, kendilerinden daha sinsi bir örgüt olan ve Caelian Tepesi'ndeki kışlalarda üslenen *Peregrini*'den yardım görüyordu. Adlarından anlaşılacağı gibi, *Peregrini,* İmparator'un emri üzerine her yere gönderilebilen, hareket kabiliyeti yüksek bir gizli askerî polis işlevi görüyordu. MS 2. yüzyılın başlarında bu örgüt, doğrudan imparatora ve onun mabeyincisine karşı sorumlu olan bir *princeps*'in yönetimi altındaydı. *Princeps*'in altındaysa gizli polis birliklerine komuta eden, özel olarak atanmış *sub princeps* (*alt princeps*'ler) ve yüzbaşılar bulunuyordu.

Özellikle merkezi Roma'da bulunan *Frumentarii* bu tür örgütlerin hepsinde görülebilen bir ün kazandı. Romalı vatandaşlar Roma gizli polisinden nefret ediyorlardı. Bu kurum, Gestapo'nun erken bir örneği olarak değerlendirebileceğimiz niteliğine MS 1. yüzyıldan itibaren kavuşmaya başladı ve o günlerdeki başlıca hedefi Hıristiyanlardı. Köleyle özgür vatandaşların eşitliğini savunan, tanrısal yasaların egemenliğine inanan her siyasal hareket Roma'nın toplumsal düzenine açık bir tehdit oluşturuyor, dolayısıyla iç güvenlik açısından tehlikeli olarak değerlendiriliyordu.

Frumentarii bu tehlikeli devrimcileri avlamakla görevlendirildi. Ancak gizli polis ve gizli servislerin çoğu gibi onlar da hayal gücünden yoksundular. Erken dönem Hıristiyanlarından biri, Dionysius, *kendi evinde* gizlenmek gibi dâhice bir yöntem izleyerek onlardan kurtulmayı bildi. Bu kurnaz manevra, tehlikeli sapkını bulacağız diye dört gün boyunca Roma'yı karış karış arayan gizli polislerin sinirini iyice bozdu, kafalarını adamakıllı karıştırdı. Dionysius sonunda gizli Hıristiyanlarca güvenli bir yere kaçırılmıştı; böylece baskıcı rejimlerin, kendi istihbaratı ve casuslarına sahip, en az onlar kadar kararlı ve becerikli direniş hareketlerine kaynaklık edebileceği kanıtlandı.

MS 2. yüzyılın sonuna gelindiğinde, yani Caesar'dan iki yüz yıl sonra İmparatorluk Roma'sının etkin, gelişmiş ve çağdaş sayılabilecek bir gizli servisi vardı. Bu gizli servisin çok net bir şekilde bilinen iki görevi vardı: denizaşırı istihbarat ve iç

güvenlik. Her ne kadar söz konusu şebekeler doğrudan imparatorlara karşı sorumlu kişisel örgütlenmeler niteliğinde olsa da, Roma -başka birçok alanda olduğu gibi- istihbarat bürokrasisi konusunda ilktir ve bu bakımdan modern devlet kurumlarına öncülük etmiştir. Çünkü Roma devleti yalnızca *büyük* değil, aynı zamanda *mütecaviz* idi. 3. yüzyılda Roma'nın gizli ajanlar ağı ve onun beleşçilerinden artık o kadar nefret edilmeye başladı ki İmparator Diocletianus *Frumentarii*'yi dağıtmak zorunda kaldı.

Ancak istihbarat servislerindeki yeniden örgütlenmelerin çoğunda olduğu gibi bu yücegönüllü eylem de makyajdan başka bir şey değildi. Diocletianus'un yaptığı, gizli askerî polisin yerine yeni bir gizli *sivil* polis -"genel ajanlar" (*agentes in rebus*)- getirmekten ibaretti. "Genel şeyler"le ilgilenen bu ajanlar İmparatorluk Sarayı'nda bulunan istihbarat servisinin başkanına, o da bizzat imparatora rapor veriyordu. Eski alışkanlıklardan kolay vazgeçilmiyordu. Roma'nın bir istihbarat servisi vardı, ama bu teşkilat hâlâ özel bir niteliğe sahipti ve en nihayetinde tahtı koruma amacı güdüyordu; bu bakımdan da pek etkin olamadı. Romalı imparatorların çoğu suikastçıların ölümcül darbelerine hedef oldular, üstelik uyanıkken. İmparatorluk Roma'sının kirli geçmişi hakkında engin bilgi sahibi olan seçkin tarihçi Rose Mary Sheldon'un sözleriyle: "Tuhaftır ama imparatorluk kurmadaki ünlerine rağmen Romalılar birbirlerini izledikleri kadar düşmanlarını izleyememişlerdir..."

Batı İmparatorluğu'nun çöküşü ve MS 476'da Roma kentinin düşüşüyle miras Doğu İmparatorluğu'na kaldı. Bizans'ın idari kurumları, oradaki hanedanların oyunları ve kaderleri bir bin yıl daha İstanbul'un casus ağı tarafından belirlenecekti. Kanıtlar Bizans'ın gizli istihbarat servisinin sahiden de çok meşgul olduğunu gösterir.

Örnek vermek gerekirse, İmparatoriçe Teodora zamanında (MS 530) istihbarat servisi Bizans imparatorlarının yönetiminde önemli bir öğe olarak yeniden önem kazanacaktı. Justinyen'in MS 532 yılında patlak veren büyük Nika isyanını bastırabilmesinde Teodora'nın kentten kaçmamakta ısrar edişinin yanı sıra iyi ve hızlı istihbarat rol oynadı. Sonunda komplocular idam edildi; tahtıyla canını iyi istihbarat ve çil çil altınların yardımıyla kurtardığına inanan, ödü kopmuş İmparator'un pa-

raya ve istihbarata olan inancı da iyice perçinlendi.

Dilimize Bizans oyunu ve entrikaları deyimini kazandıran karmaşık ayrıntılara girmemize gerek yok. Ancak Bizans'taki sonu gelmez kavgaların arasından o dönemin istihbarat faaliyetleri açısından iki önemli konu açıkça ön plana çıkmaktadır: "Rum Ateşi"nin gizini koruma ve İslamiyet'in oluşturduğu tehdit ile Peygamber'in halifelerinin yarattığı tehlikeden sürekli olarak haberdar olma ihtiyacı. İkinci mesele Bizans'ın neredeyse bütün enerjisini alacaktı; zaten Müslüman tarafında kapsamlı ve güvenilir bir muhbirler, ajanlar ve casuslar ağı olmasa Bizans yüzyıllar boyu böyle bir çabayı sürdüremezdi. Elimizde bu sürece ilişkin son derece az ayrıntı var. Fakat yine de o dönemki haber akışının, bugün olduğu gibi o zaman da Yakındoğu'yu besleyen ana ticaret yolları üstünden gerçekleştiğini tahmin etmek zor değil. Bizans'la Bağdat arasındaki –iki yönlü– istihbarat hiç kuşku yok ki büyük kervanların izinden gidiyordu.

Bağdat'ın da iç meselelerini takip etmekte Bizans'tan aşağı kalır yanı olmadığını biliyoruz. Tarihî kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla "Binbir Gece Masalları"nın Abbasî Halifesi Harun Reşid (MS 786-89) tebdil-i kıyafet edip Bağdat'ın sokak ve çarşılarını dolaşıyor ve insanların hükümdarları hakkında ne düşündükleri konusunda birinci elden istihbarat topluyordu: "Tacı kuşanan başın yastıkta bile huzuru yoktur." İslami yönetimler yüzyıllar boyunca gizli polis ve iç güvenlikte istihbarat yöntemlerine başvurdular; Kahire, Şam, Bağdat ve Tahran sakinlerinin de iyi bilecekleri üzere, bu konu bugün bile Müslüman liderler için önceliğini koruyor.

Bizans'ın istihbaratla ilgili öbür önceliği de güvenlikti. Neredeyse dört yüz yıl boyunca Bizans'ın karşı casusluk faaliyetlerinin ana hedefi, korkutucu Rum Ateşi'nin formülünü korumak, onun Müslüman düşmanın eline geçmesi önlemek oldu.

Rum Ateşi anlaşıldığı kadarıyla neftyağı, katran, çam reçinesi, kükürt ve sönmemiş kireçten oluşan yapışkan bir sıvıydı. Bu madde pişmiş topraktan kaplar içinde insanlara ve gemilere boşaltılabiliyor, mancınıkla fırlatılabiliyor, hatta yeterince sulandırıldığında borulardan ateş olarak püskürtülebiliyordu. Her şeyi yakıp kavuran bu inatçı ateş ancak kum, idrar ya da sirkeyle hızlı bir şekilde söndürülebiliyordu; su ancak ateşin yayılmasına yarıyordu. Hatta bazı rivayetlere göre suyun üs-

tünde bile yanıyordu. Kapalı bir alanda ateşlenen bu madde petrol gibi şiddetle patlıyor ve kapkara bir duman yayıyordu. Düşman savaşçıların üstüne bir el bombası gibi atılan Rum Ateşi'yle dolu küçük bir kap onların pamuklu cüppelerini anında tutuşturuyor, zırhlarına ve tenlerine yapışıyor ve adamları yalım yalım yanan fenerlere dönüştürüyordu. Rum Ateşi son derece etkili ve ürkütücü bir "gizli silah"tı.

Halifenin ordularının bu gizli silahın sırrını öğrenmek için büyük çaba göstermelerine şaşmamalı. Rum Ateşi'nin formülü birkaç yüzyıl boyunca Arap istihbaratının önceliğiydi. Doğal olarak, Hıristiyanlığın doğudaki kalesi olan Bizans'ın karşı istihbaratının birinci önceliği de bu formülü korumak oldu. Çağlar boyunca binlerce esirin sistemli bir şekilde işkenceden geçirilmesine ve ihanetin cazibesine rağmen Bizanslılar kabaca 1100 yılına kadar sırlarını başarıyla koruyabildiler. O tarihten sonraysa Müslümanlar bu silahı Bizanslılara ve onların çıkarcı müttefik ve dindaşları, yani Batı Avrupalı Haçlılara karşı kullanmaya başladılar. Rum Ateşi'nin gücünden hiç kuşkumuz yok; Hıristiyan şövalyeler, "gök gibi gürleyen, şimşek gibi çakan kanatlı ve uzun kuyruklu bir ejderha gibi" havada süzülen bu dehşetli silahı korku ve yılgınlıkla izlediler. Yani "kitle imha silahları"nı hedef alan istihbarat çalışmaları yeni değil.

İslam dünyası kendi içindeki bölünmeler ve ayrılıkçılarla erken bir tarihte uğraşmaya başladı. Müslüman hükümdarların huzurlu bir uyku uyuyabilmek için sağlam istihbarata ihtiyaçları vardı. Sapkınlar ve zındıklar aranıp bulunuyor ve cezalandırılıyordu. Fakat Ortaçağ'ın en parlak döneminde kendi adalet anlayışıyla Müslümanlar kadar Hıristiyan hükümdarlar arasında da dehşet salan fanatik bir tarikat çıktı ortaya: İsmailiye mezhebine mensup Haşhaşîler.

Haşhaşîler adlarını haşhaştan alırlar. Bunun nedeni, birçok bilgisiz insanın sandığı gibi, Hasan bin Sabbah'ın (Dağdaki İhtiyar) bendelerinin afyon bağımlısı olmaları değildi; zamanın ortalama Müslümanlarına göre Haşhaşîlerin yaptıkları işler öylesine çılgıncaydı ki bunu ancak iliklerine kadar afyon çekmeleri durumunda yapabilirlerdi. Haşhaşîler hakkında Batılı anlamdaki ilk açıklamayı Doğu'nun yılmaz anlatıcısı Marco Polo yazmıştır. Dolayısıyla Batılıların bu canice eylemlere ilişkin görüşleri Marco Polo'nun yazdıklarına dayanmaktadır:

İhtiyar, Alamut dağlarındaki (İran'da Tahran'ın kuzeybatısındaki dağlar) kalesinde... yaşları 12 ila 20 arasında değişen, savaşçılığa hevesli delikanlılar tutardı ve onlara daha önceleri Peygamber'in de yaptığı gibi, cennet öyküleri anlatırdı... Ne zaman bir yöneticinin öldürülmesini istese bir gence şöyle derdi: "Git ve filancayı öldür, eğer dönersen meleklerim seni doğruca cennete götürecekler. Eğer ölürsen meleklerim seni yine dünyevi zevklerin ötesindeki âleme götürecekler..."

Hasan bin Sabbah dağlardaki "gizli bahçe"sinde güvendeyken onun genç ve fanatik katilleri, Müslüman, Hıristiyan ayırt etmeden, "dine karşı saygısız şehzadeleri" ve "Allah düşmanlarını" öldürüyorlardı. Haşhaşîler davalarını daha iyi duyurabilmek için intihar eylemlerini cesurca gün ışığında gerçekleştiriyor, bir Haçlı kontunu ayinde cemaatin veya bir Müslüman hükümdarı maiyetinin önünde katletmeyi yeğliyorlardı. İslamcı terörün bir aracı olarak "silahlı propaganda" hiç de yeni sayılmaz.

Sabbah ve halefleri modern anlamda ilk uluslararası teröristlerdir. Onların eylemleri iki yüz yıl boyunca Ortadoğulu yöneticilerin kalbine gerçek anlamda korku salmış ve onları ani bir hançer darbesi veya zehirlenmeye karşı tetikte tutmuştur. Haşhaşîler Japonya'daki benzerleri Ninjalar gibi eylemlerini para karşılığı yapıyor idiyseler bile başlangıçta bunu pek tercih etmiyorlardı. Onlar daha çok kurbanlarını dünyevi ve dinî yanlışlarından ötürü önceden uyarıyor, "Allah rızası için yapılan bir ödeme karşılığında" ahlaklı bir yaşantı sürmelerinin kendileri açısından daha sağlıklı olacağını bildiriyorlardı. Ancak uyarılarının karşılıksız kalması durumunda ölümcül darbe, o da olabildiğince toplumun gözü önünde, indiriliyordu.

Bu tarikat, eylemleri konusunda bütünüyle istihbarata ve içeriden gelen bilgiye bağımlıydı. İddiaya göre 12. yüzyılda Dağdaki İhtiyar'ın gizli servisinin, "her hükümdarın otağında" bir casusu, muhbiri veya paralı ajanı vardı. Böyle bir şebeke karşısında Haşhaşîleri ortadan kaldırma girişimleri etkisiz kalıyordu. Onların kusursuz istihbarat servisi olası saldırılara karşı onları uyarıyor ve tüm tehditlere karşı –bazen sıra dışı ve incelikli yöntemlerle– önlem alınmasını sağlıyordu. Örneğin

12. yüzyılda Selçuklu Sultanı Sencer, İsmailîlere karşı hareket geçme kararı verdiğinde Haşhaşîlerin önderi ajanları aracılığıyla sultandan vazgeçmesini istedi – yoksa... Sultan Sencer tehdidi göz ardı edince Haşhaşîler eyleme geçtiler; fakat bu eylem cinayetten çok daha etkiliydi. Sıkı bir koruma altında olan Sultan bir sabah uyandığında yatağının dibinde yere saplanmış bir Haşhaşî hançeri gördü. Bu manzara karşısında dehşete düşen Sultan'ın uyanmasıyla içeriye elinde bir mesajla bir köle geldi. Mesaj şöyle diyordu:

> Sultan Sencer'i sevmeseydim hançeri yere çalan elim onu Sultan'ın sinesine saplardı. Sultan bilsin ki uzaktaki dağda olan ben, onun çevresindeki ellere hükmederim. Selam üstünüze olsun...

İkinci uyarıyı alan Sultan Sencer'in, Haşhaşîlerin ona ne kadar yaklaşabildikleri konusunda hiç kuşkusu kalmadı. Haşhaşîler bundan sonra daha da yayıldılar ve etki alanlarını Anadolu'ya kadar genişlettiler. Sabbah'ın 1124'teki ölümünden sonraysa günün El Kaide'si, dindarlığının yanı sıra, kestiği haraçlarla da ünlendi. 13. yüzyılın ortasına gelindiğinde artık tarikat, Şii karşıtlarını öldüren ve onlardan para sızdıran, geçimini şantajla sağlayan mafyavari küçük bir çeteye dönüşmüştü.

Fakat bu tarikatın çöküşü Müslümanların veya Hıristiyanların elinden olmadı. 1256 yılında Moğol ordularının yolu İran'ın kuzeyinden geçti. Haşhaşîlerin lideri olan Rükneddin, Moğol yöneticilerine karşı elinden bir şey gelmediğini, Moğolların alt kademelerine bile sızamadığını gördü. Kendisinden önceki istihbaratçıların anladığı, sonrakilerin de anlayacağı üzere, istihbarat faaliyetleri başka etnik gruplara karşı etkisizdi. Çaresiz kalan Rükneddin onlara kendi hayatı karşılığında Haşhaşîlerin erişilmez Alamut Kalesi'ni vermeyi önerdi. Moğol hanı bu anlaşma önerisini kabul etti, ama sonra, onları aşağılarcasına, hepsinin Moğol usulü öldürülmesini emretti.

Yüreklere korku salmış olan Haşhaşîler, kendi üstün istihbarat servisi Güneybatı Asya'nın çok ötelerine, Avrupa'nın başkentlerine nüfuz eden Cengiz Han'la aşık atacak durumda değillerdi.

Moğolların, Kuzey Amerika'nın Kızılderilileri gibi, otlak arayışıyla bozkırlarda amaçsızca gezinen kocaman bir ordu ol-

dukları şeklindeki görüş tümüyle yanlıştır. Moğollar son derece örgütlü ve etkin bir liderliğe sahip bir güçtü. Hiçbir muhalefete tahammülü olmayan merkezî otoritesi olağanüstü askerî başarılara imza atacak yetenekteydi. Doğu'da kazandığı zaferlerden yeni dönen Moğol Ordusu 1230'ların sonunda yeni fetihler için sefere çıktı.

1241'de orduları Don Havzası'nda mevzi alan ve Doğu Avrupa'ya başlatacakları saldırının hazırlıklarını yürüten Moğolların istikrarlı bir askerî ve sivil örgütlenmeleri, düşmanlarının güçlü ve zayıf yanları hakkında bilgi toplayan karmaşık bir istihbarat sistemleri vardı. Avrupalılar bırakın o şekilde örgütlenmeyi, bunu hayal bile edecek durumda değildiler. Ajanlarını Avrupa'nın kalbine kadar gönderen ve kıtayı karış karış araştıran son derece çağdaş bir istihbarat örgütüydü Moğollarınki. Rakip Cenevizlilere karşı ticari üstünlük elde etme kaygısında olan Venedikliler, Moğollara gönüllü istihbarat hizmeti sunmaya hazırdılar. Karşılığındaysa Doğu'yla ticaret konusunda gizli imtiyazlar ve 1240'ta yüksek bir olasılık gibi gözüken Moğol tehdidinden korunma elde etmişlerdi.

Zamanın Moğol İmparatorluğu'nda istihbaratın eşgüdümünden Ye Lui Çutsay adında birinin sorumlu olduğu anlaşılıyor. On yıldan uzun bir süre boyunca onun ajanları Avrupa'nın neredeyse her sarayına ve kentine sızmış, Avrupa'nın yalnızca gücünü ve maksatlarını değil, korkularını da bildirmişlerdi. Hanın istihbarat servisi için Avrupa'nın açık bir kitaptan farkı yoktu. Papa'nın Moğol ordularına karşı başlatılacak bir Haçlı seferini geciktirdiği (çünkü Moğollara Hıristiyanlığı kabul ettirmeyi umuyormuş!) haberi bile Moğol aldatmacasının ve dezenformasyonunun bir ürünüydü. Öyle görünüyor ki iki Moğol generali, Subutay ve Çutsay, epey entegre -ve çağdaş- bir istihbarat örgütü idare ediyor ve bir yeri fethetmeden önce orası hakkında ayrıntılı bir profil oluşturuyor, ordular dönüşü olmayan bir şekilde batıya doğru ilerlerken Avrupa'daki potansiyel düşmanlara karşı yağma amaçlı öncü akınlar düzenliyorlardı.

1241 baharında Moğollar, Polonya ve Macaristan'ı hızla aşarak saldırıya geçtiler. Sayıca düşük olmalarına rağmen 9 Nisan günü Leignitz'de Silezya[1] Ordusu'nu dağıttılar. Ertesi gün

[1] Polonya'nın güneybatısı ve eski Çekoslovakya'nın kuzey kesimini oluşturan bölge. (Ç.N.)

de tam donanımlı olarak Bohemyalı Wenceslas'a baskın düzenleyip ardından Kral Bela'nın Macar, Alman, Fransız ve Hırvat şövalyelerle destekli koalisyon ordusuna arkadan ve kanatlardan saldırdılar. İyi zamanlanmış yıkıcı nitelikteki bu saldırılar şans eseri gerçekleşmedi. Onlar ancak düşmanın konumunu, gücünü ve tasarılarını bilen sağlam, kapsamlı bir istihbaratın ürünü olabilirlerdi.

Moğollara elçi olarak Venedikli Fra Carprini gönderildi. Onun vakayinamesinden ve başka bazı kaynaklardan Moğolların istihbarat sistemi hakkında bir fikir edinebiliyoruz. İlk olarak, daha birkaç yıl öncesinden, "tüccar casuslar" işe koyuluyorlardı. Daima çiftler halinde dolaşan bu kişiler potansiyel düşmanla ilgili tüm temel verileri –topografya, iklim, yollar, köprüler, kentler, bölgenin siyasal ve demografik yapısı ve kabilelerin kime bağlı oldukları– ilgililere bildiriyorlardı. Moğollar doğal olarak askerî güç, silah ve savaş gücüyle ilgili bilgilere öncelik veriyorlardı. Onların böyle mütevazı bir şekilde de olsa düşmanın her bölgesine sızdığını ve buradan gelen istihbaratın "serhat komutanları"na (ve en nihayetinde Moğol hanının bizzat kendisine) bildirildiğini varsaymak mantıksız olmaz. Bilgiler, Asya'nın önemli kervan yollarında tüccarlarca kullanılan ticari şifreler aracılığıyla iletilmiş olmalıdır.

Bu yolla gelen verilerin doğruluğu Moğol karargâhlarında esirlerin veya muhbirlerin ifadeleriyle karşılaştırılırdı; bunu "eleştirel çözümleme" ve "kaynak değerlendirmesi"nin erken örnekleri olarak düşünebiliriz.

Tüccar-casusların ardından Moğol Ordusu'nun asıl *schwerpunkt*'ları[1] gelirdi. *Schwerpunkt*'lar *Yam* adı verilen bir "At Ekspres" servisiyle merkezlere bilgi aktarırdı. Eğer modern savaş sanatının sırrı "düşmanın bilgi döngüsüne sızmak" ve taze istihbarata dayanarak düşmandan daha hızlı hareket etmekse Cengiz Han ve Moğolların bugünkülere verecekleri bir ders var demektir. Cengiz Han'ın engin ülkesinde 10.000 nokta arasında 300.000 "hızlı at" yaz kış demeden mekik dokurdu. Bu "At Ekspres" uygulamasında ulaklar dörtnala 35-40 km gider, sonra at değiştirir ve "altı menzil" katedene kadar böyle devam ederlerdi; böylece günde yaklaşık 240 km gibi inanılması güç

[1] Ağırlık merkezi, dayanak. (Ç.N.)

bir mesafe alınabiliyordu. Dolayısıyla Carprini'nin, Cengiz Han'ın on gün içinde 2.400 km öteden istihbarat alabildiği iddiası bütünüyle mantıklıdır. Moğol istihbaratı yalnızca titiz ve doğru değil, aynı zamanda son derece hızlıydı.

Orduda "tercüman, memur ve muhbirler"den oluşan bir grup vardı ve bu grup asıl ordunun genellikle iki gün önünde yol alan bir akıncı ve keşif birliğinin arkasında ve arasında ilerler, böylece hasımla ilgili hem sağlam ve güncel istihbarat toplar, hem de baskınlara karşı koruma sağlardı.

Moğolların istihbarat işini ne kadar ciddiye aldıklarıyla ilgili bazı klasik göstergelere de sahibiz. Cengiz Han'ın *Yasa*'sı, kabile kural ve törelerinin karmaşık bir senteziydi. Yasa'nın bildiğimiz yirmi iki maddesinden ikisi Han'ın istihbarata verdiği önemi açıklar:

> ...casuslar gönderin ve esir muhbirler getirin. Onları sorgulayın ve verdikleri bilgileri casusların raporlarıyla karşılaştırın...

İkinci emir de şöyle der:

> Casuslar ve yalancı tanıklar ölüme mahkûm edilsinler...

Moğollar için istihbarat –yasa gereği– öncelikliydi.

Batılıların Moğollara ilişkin popüler görüşleri, en azından istihbarat açısından, gerçeğin çok uzağında. Cengiz Han ve onun halefleri etkin bir gizli servis, güvenilir bir askerî istihbarat örgütü ve nesnel değerlendirmeler yapan bir ekip kurup yönettiler; üstelik Avrupa'nın büyük bir bölümünün en yakınındaki kentle bile zar zor haberleştiği bir dönemde bu unsurların hepsi hızlı ve emniyetli bir iletişim sistemiyle birbirine bağlanmıştı.

Bu, erişilmesi zor ve Han'ın Doğulu atalarının mutlaka takdir edecekleri bir başarıdır. Çünkü istihbarat ve savaş yöntemleri üstüne kuramları, ilkeleri ve bugünün terminolojisini kullanacak olursak, "standart uygulama prosedürleri"ni ilk kez kâğıda aktaranlar Doğu'nun kadim uygarlıkları olmuştur. Daha Makyavel'in adı bilinmezken kadim Çin'in ve Hindistan'ın başarılı komutanları istihbarat hakkında bildiklerini kayda geçiriyorlardı.

Kadim dünyada istihbaratı ilk kez bir sisteme bağlayan ki-

şi, Eski Yunan'ın tarih sahnesine çıkmaya başladığı zamanlarda yaşamış olan Sun-T'zu'dur. Sun-T'zu'nun istihbarat ve savaş alanındaki uzmanlığının kanıtı, onun savaş sanatı üstüne yazılarını konu alan birçok çağdaş kitapta bulunabilir. Nedense onların çoğuna da ticari istihbarat ve kârlılığa ilişkin yeni yöntemler denemeyi savunan ticari kuruluş ve şirketlerin kütüphane ve internet sitelerinde rastlanıyor. Üstünlük sağlayan bilgiler ve isabetli öğütler yine ilk kez ticari oyuncuların dikkatini çekmiş. Sun-T'zu'nun tarihin sınavından geçmiş mesleki yeterliliği konusundaysa hiç kuşku yok.

Sun-T'zu MÖ 500 civarında, yani Roma'nın büyümesinden çok önceleri Sarı Irmak kıyısındaki Wu ilinde yaşamış ve savaşmış özenli ve ciddi bir asker. Kendinden önceki ve sonraki birçok profesyonel askerin bildiği gibi o da savaşın fiziksel çatışmalardan ibaret olmadığını anladı. Mesleki yaşantısının sonuna doğru *Savaş Sanatı (Ping Fa)* adında bir klasik yazdı. Sun-T'zu'nun askerî deneyimine, profesyonelliğine ve sağduyusuna kanıt istiyorsanız, bunu onun istihbarata verdiği önemde bulabilirsiniz.

Harp akademisinde barış zamanında eğitimi görmüş generallerin veya savunma bakanlığı bürokratlarının, "tüm tatbikatı mahvettiği" veya "fazla masraflı olduğu için" tatbikatlarda ve barışta istihbaratı boş vermelerindeki küstahlığı (savaş kapıya dayandığında böylelerinin akıbeti, kendi bahtsız ve istihbaratsız kaderlerine ağlamaktır) Sun-T'zu'da görmeyiz. Aklı biraz başında olan ve iyi komuta edilen bir düşmanın, beri tarafın cilalı tahminlerine ve planlarına uyma nezaketini göstermeyeceğinin çok iyi farkında olan Sun-T'zu istihbarat konusunu enine boyuna düşünmüş ve onu askerler için olduğu kadar devlet adamları için de öncelik verilmesi gereken bir mesele olarak değerlendirmiştir.

Sun-T'zu istihbarat toplayan ajanları beş ana grupta topladı:

1. Yerli halk
2. Düşman tarafından, kendi makamlarını koruyabilmek için ihanet edebilecek devlet görevlileri
3. "Döndürülebilecek" ve dezenformasyon için kullanılabilecek düşman casusları
4. Düşmana yanlış bilgi vermeleri amacıyla harcanabilecek ajanlar

5. Düşman tarafına sızabilecek, hayatta kalabilecek ve oradan doğru bilgi aktarabilecek güvenilir ajanlar

Sonuncu grubu oluştan "eşsiz casuslar" sınıfı için Sun-T'zu şöyle yazmıştır:

> Canlı casus olarak işe almamız gereken insanlar akıllı, ama aptal görünümlü olmalıdırlar. Bu adamlar yürekli ama dış görünüş olarak ruhsuz; bedenen sağlıklı, güçlü, dayanıklı ve cesur olmalıdırlar. Ayrıca basit yaşayabilmeli, soğuğa, açlığa, pisliğe dayanıklı olmalı, aşağılanmaya katlanabilmelidirler.

Aynı gözlemler istihbaratçılarda ve özel kuvvet üyesi askerlerde aranan temel özellikler olarak tüm çağdaş klasiklerde bulunabilir. Sun-T'zu barışta istihbarata harcanan görece küçük paraların aslında bir yatırım olduğunu belki de herkesten iyi anladı: Bunlar bir savaşın çıkması durumunda yapılacak çok daha büyük masraflara karşı veya savaşın hiç çıkmaması için bir sigortadır. Sun-T'zu'ya göre barışta istihbarat faaliyetleri savaşta ordunun sefere çıkması kadar ulusal savunmanın ayrılmaz bir parçasıydı – çok daha ucuz olması da cabası.

Sun-T'zu'nun istihbarat ya da "ön bilgi" hakkındaki düşüncesi onun felsefesini en iyi şekilde yansıtır:

> Uyanık hükümdarın ve bilge generalin düşmanlarına galip gelmesinin hikmeti ön bilgidir. Ön bilgi denen şey ruhlardan, tanrılardan, geçmiş olaylardan çıkarılamaz ve hesap yaparak anlaşılamaz. O ancak düşmanın gerçek durumunu bilen insanlardan öğrenilebilir...

Sun-T'zu'nun yargıları Doğu'nun bilgeliğine tek örnek değildir. Ondan yüz yıl sonra Hindistan'ın büyük savaşçı hükümdarı Kautilya, devleti esenliğe kavuşturup düşmanı bozguna uğratmanın en iyi yolu olarak istihbaratı öneriyor ve bu faaliyet hakkında benzer kavramlar ortaya atıyordu. Hindistan'ın Makyavel'i de denen Kautilya, başarılı bir komutan olmanın yolları ve iyi istihbaratın önemiyle ilgili olarak kesin görüşlere sahipti ve bunları MÖ 4. yüzyılda kaleme aldığı *Arthashastra* veya vasiyetnamesinde açıkladı.

Çağlar öncesine ait olmalarına rağmen onun ve Sun-T'zu'

nun düşünce ve gözlemleri hâlâ geçerliliklerini korumaktadır. Onların ve Cengiz Han'ın sunduğu tarihî örnekler, istihbaratın yalnızca hayatta kalmak için değil, savaşta başarının veya siyasal gücün elde edilmesi bakımından da büyük önem taşıdığını kanıtlamaktadır.

Bugün olduğu gibi eskiden de zaferlere yön veren gizli el, istihbarattı.

3

KİLİSE VE DEVLET

Nam et ipsa scientia potestas est...
(Bilgi gücün ta kendisidir...)

Francis Bacon

Moğolların istihbarat servisi savaşta üstün bir araç veya "gücü katlayan öğe" olmuş olabilir. Fakat Katolik Avrupa'nın, daha iyi olmasa ve temelde içeriye dönük olsa bile, aynı ölçüde etkili başka bir örgütlenmesi vardı: Kilise.

Ortaçağ Avrupa'sında Kilise'nin sahip olduğu iktidarı bugün bizim tam anlamıyla kavramamız imkânsız gibidir. Kilise'nin eli her yere uzanıyor, her kent, kasaba, köy ve mezrada Kilise'nin adamları bulunuyordu. Nerede bir rahip varsa orada Roma'nın bir ajanı var demekti. Ancak bunda şeytani bir yan yok. Bunun nedeni Katolik Kilisesi'nin çok kalabalık bir üye sayısına, iyi eğitimli ve hiyerarşik bir bürokrat kadrosuna ve çevreyle merkez arasında güvenli bir haberleşme imkânı sağlayan uluslararası bir ağa sahip olmasıydı. Roma bilgi üstündeki denetiminden yararlanarak sekiz yüz yıl boyunca Avrupa siyasetini izledi, kontrol etti, yönlendirdi, hatta dayattı.

Doğrusu, Katolik Kilisesi'nin ağı o denli genişti ve her yere o denli nüfuz etmişti ki onun "istihbarat sistemleri"ni günlük etkinliklerinden ayırmak, eskiden olduğu gibi şimdi de son derece güçtür. Ortaçağ'da Kilise'nin iktidarı öyle derindi ve bu iktidar insanların yaşantısını öyle kuşatıyordu ki onun istihbarat toplama faaliyetleri –tıpkı MS 700'den 1500'e kadar süren en

parlak döneminde yapıldığı gibi– genellikle doğal bir şeymiş gibi karşılanıp es geçiliyor. Kilise elbette ki her şeyi Roma'ya bildiriyordu. O zaten bunun için vardı. İşi buydu.

Katolik Kilisesi'nin istihbarat servisi dört esasa dayanıyordu: günah çıkarma kurumunun verdiği güç; okur-yazarlık ve eğitim üstündeki tekel; geniş bir haberleşme ağı; ve Engizisyon. Kilise'ye eleştirel yaklaşanlar belki buna cehennem korkusunu ve insanların akılları üstünde kurulan denetimi de ekleyebilirler. Ortaçağ insanı cennete özlem duymuş olabilir, ama ebedi azabın ve cehennem çukurunun verdiği korku herhalde daha etkili bir dizginleme aracıydı. Yüzyıllar sonra, Salvation Army adında Protestan bir hayır kurumuna önayak olan birinin sözleriyle: "Hiçbir şey... gözlerinin önünde çakan cehennem ateşinin korkusu kadar insanları etkileyemez."

Cehennemin dehşeti ve rahiplerin gücü insanları itaate zorluyor ve daha da önemlisi, günah çıkarmalar sayesinde inananların dünyevi niyetlerine ilişkin istihbarat vakit kaybetmeden Kutsal Meryem'in Kilisesi'nin hizmetine sunuluyordu. Günah çıkarma ve kefaret kurumu, Tanrı'nın yetkili rahibine her şeyi anlatarak –en fena suçlar hariç– tüm günahlardan arınılabileceği kuramına dayanıyordu. Matta İncili'nin biraz da kuşkulu yetkesine dayanarak rahipler (havarilere halef olma hakkıyla) bizzat İsa'nın yetkisinde olan günahları bağışlama gücüne sahip kabul ediliyordu. Tanrısal kata kadar uzanan bu yararlı silsile hem bilgi toplama, hem de toplumu kontrol etme bakımından büyük önem taşıyordu. Günah çıkartılan hücrelerin duvarları çok şeye kulak misafiri oluyor, bolca bağışlanmaya tanıklık ediyordu. Bu benzersiz istihbarat aygıtı Kilise'nin en alttan en üst düzeyine kadar işliyordu. Ketumluk cehennemle cezalandırılma riski taşıyordu; böylece, ister inanç, ister batıl inanç deyin, çiftçilerden prenslere kadar Avrupa'nın her yerinden milyonlarca insan yüzyıllar boyunca Katolik rahiplere en gizli sırlarını açıklamışlardır. Günah çıkarma kurumu tek kelimeyle olağanüstü bir bilgi toplama sistemiydi. Bu bilgilerin saklı tutulması gerekiyordu elbette. Rahiplerin itiraf edilen şeyleri mezara götürmeleri gerekiyordu; birçok dürüst din adamı da kuşkusuz öyle yaptı. Ancak sistemin bir kusuru vardı: Rahiplerin de günah çıkartmaları gerekiyordu. *Mens rea*, ya da suç bilgisi böylece Kilise hiyerarşisinde yukarılara çıka çıka Roma'ya, İsa'nın gerçek inancının *fons et*

origo'suna[1] kadar ulaşıyordu. Bunun tabii böyle olmaması gerekiyordu, ama aksini düşünmek safdillik olur. Ayrıca, bakanlıklardan tutun da uluslararası şirketlere kadar çeşitli hiyerarşik kurumların işleyiş biçimini ve insanın doğasını hesaba katarsak günah çıkartan papazların olası tehlikeler ve ilginç haberler konusunda üstlerini bilgilendirmemeleri düşünülemez. Bilgi daima iktidar ve kitlelerin denetimiyle eşanlamlı olmuştur.

Gizliliğin bulutları zaman zaman parçalanır ve acı gerçeklerden bir huzme, soğuk ışığını günah çıkartma kurumuna düşürür. Örnek vermek gerekirse, 1550 civarında Milano başpiskoposu, Roma'nın Protestanlar hakkında istihbarat toplama çabası çerçevesinde, günah çıkartanların sapkın ve Kilise karşıtı olarak bildirdikleri isimlerin hepsini papazlardan ister ve bu konuda açık bir ferman çıkarır. Şundan kesinlikle eminiz: Bu, Kilise'nin normalde açık vermediği güvenlik siyasetinin istisnai bir ihlali olabilir; ancak *tek* örnek olduğunu düşünmek akla da, mantığa da aykırı olacaktır.

Kilise sahip olduğu eşsiz istihbarat toplama sistemini eğitim, dolayısıyla da bilginin dağıtımı üzerinde neredeyse bir başına kurduğu tekelle destekliyordu. Ruhban sınıfı (dolayısıyla *yazıcılar)* tümüyle papazlardan, keşişlerden ve tarikat rahipleri veya en azından tarikatların sivil üyelerinden oluşuyordu. Ruhban olmayan yardımcılar bile yerel başkeşiş veya başrahibe mutlak bağlılık yemini ediyorlardı. Kilise ve onun hizmetkârları, ulusal, bölgesel ve yerel yönetimlere okur-yazar memur sağlayan tek kaynaktı. Avrupa'nın dört bir yanında bir keşişler ordusu her gün mektuplar kopya ediyor, kitaplar çoğaltıyor, hesap defterlerine notlar ekliyor ve yönetimin günlük işlerini yürütüyordu. Okuyup yazabilen prensler sayılıydı, halk arasındaysa eli kalem tutan yok gibiydi. Yönetimin üst düzeylerinde saray kâtipleri, kardinaller ve başpiskoposlar prenslerin kulaklarına yapacaklarını fısıldıyor veya efendilerinin adına toplantılara başkanlık ediyorlardı. İmparatorlar, krallar ve yargı, ancak Kilise'nin tüm Hıristiyan dünyası adına okuyup yazmasıyla işlerini yürütebiliyorlardı. Hatta Ortaçağ loncaları bile ticari kayıtların tutulması konusunda Kilise'nin destek ve himmetine muhtaçtı.

[1] Alfabe, başlangıç. (Ç.N.)

Ortaçağ'da Kilise'nin Avrupa'yı bir ahtapot gibi sardığını söylemek, klişe olması bir yana, kaba ve yetersiz bir benzetme olur. Kilise Avrupa'yı *yönetiyordu;* o bütün kıtanın sinir sistemiydi. Ve tüm yollar Kutsal Baba'ya, Papa'ya çıkıyordu. Ne kadar güçlü olursa olsun, bir kral, Tanrı'nın Roma'da oturan yeryüzündeki vekilini inkâr etmeye kalktı mı, vay haline. Örneğin Fransa Kralı Robert 998 tarihinde Papa'ya karşı gelmiş ve kuzeniyle evlenmişti; adam derhal aforoz edildi ve cehennem korkusuna kapılan saray mensupları onu terk ettiler. Ona sadık kalan iki silahtar bile sanki kral cüzamlıymış gibi, onun yemeğinden artanları "kendilerine hastalık bulaşacak korkusuyla" ateşe atıyorlardı. Papalığın aforoz yetkisi etkili bir dünyevi silahtı. Pirene Dağları'ndan Hadrianus Duvarı'na uzanan geniş toprakların hâkimi, İngiliz Kralı II. Henry, tartışmalı başpiskopos Thomas à Becket'in katlinde parmağı var diye, Papa III. Alexander'in emriyle Canterbury sokaklarında kırbaçlandı. Papalar ve yönettikleri Kilise iyi bilgilendiriliyorlardı, ama ondan da önemlisi, *güçlü* idiler; onların aforoz yetkisi günümüzün kitle imha silahları kadar ürkütücü ve etkili bir araçtı.

Avrupa'nın dört bir yanını kuşatan, tüm sivil bürokrasiyi fiilen kontrol altında tutan, her istihbarat kırıntısını toplayabilecek ayrıcalıklı bir sır toplama sistemine sahip olan güçlü bir Kilise'nin elbette nitelikli bir haberleşme ağına ihtiyacı vardı. Dilekçeler, güncellemeler, durum raporları ve veri çözümlemeleri Avrupa'nın çamurlu yollarında manastırlardan papaz meclisi binalarına, katedrallerden danışma kurulu salonlarına, oradan da Roma'ya kesintisiz bir şekilde akarken papalık kararları, talimatlar ve uyarılar aynı yollardan geriye taşınıyordu. Görece iyi sayılabilecek bu haberleşme sistemi Papalığın denetimini perçinlemeye yarıyordu; fakat bu kadarı Roma'ya yetmedi. Papalar uzakta olanlardan da itaat bekliyorlardı. Böylece 1059 yılından itibaren her piskoposa, Papa'ya mutlak bağlılık yemini etme şartı getirildi ve icraatlarını denetlemek üzere papalıktan düzenli olarak elçiler gönderilmeye başlandı. Kilise'nin aldığı ondalık vergi Roma'nın kasalarını doldurup taşırırken Papa'nın rahipler, piskoposlar ve başpiskoposlardan oluşan ordusu İskoçya'dan İspanya'ya, Portekiz'den Polonya'nın doğu sınırına kadar imparatorluğun her köşesini kolaçan ediyor, denetliyordu. 13. yüzyılın başına gelindiğinde Kilise, insan-

ların iradelerinden uluslararası antlaşmalara, Avrupa idaresinin yularını tam anlamıyla eline almıştı. Bir Avrupa üst-devleti diyebileceğimiz bu oluşum belki de dünyanın gelmiş geçmiş en iyi bürokrasisine ve istihbarat servisine dayanıyordu.

Ancak bu da yetmedi. 1138'de III. Innocent papalığın yeryüzündeki en üstün otorite olduğuna karar vererek şöyle dedi: "Efendimiz, Petrus'a yalnızca Kilise'nin değil, tüm dünyanın yönetimini vermiştir." Innocent dünyevi imparatorluklarında hüküm süren güçlü kralları karşısına almayacak kadar kurnazdı; fakat yine de Kilise'nin yetkesini, haklarını ve mülklerini korumak üzere kalın ama yoruma açık bir çizgi çekiyordu. Elde edilen her mevzi ve kazanım korunmak zorundadır, yoksa hiçbir değeri olmaz. Papa Innocent'in halefi IX. Gregory, Roma'nın gücüne yönelen tehditler konusunda Kilise'nin istihbarat toplaması gerektiğini kararlaştırdı ve bu tehditlerle baş etmeye yarayacak bir yöntem bulunmasını istedi. 1231'de Kilise'nin denetim orkestrasının son enstrümanı olarak Kutsal Engizisyon göreve başladı.

Kilise her zaman iç muhalefetle, sapkınlıkla, bölünmelerle ve Roma'nın ilahî yetkesine boyun eğmek istemeyenlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. İtalya'da "Kutsal Yoksulluk" düşüncesinde ısrar eden Humiliatiler, Fransa'da Waldenseler (Kilise'nin kutsallık konusundaki tekeline karşı çıkıyorlar ve havarilerden esinlenen bir proto-komünizmi savunuyorlardı), hatta İtalyan Fransiskenler bile Roma'nın mutlak egemenliğini sorgulamaya cüret edişlerinden dolayı Papalığın hışmına uğradılar. (Neyse ki hiç olmazsa Fransiskenler yakayı sıyırdılar ve acımasızca bastırılıp kazığa bağlanan Humiliati ve Waldenselerin akıbetine uğramaktan kurtuldular.)

Sorun şuydu: Kilise'nin gücü arttıkça kaçınılmaz olarak eleştirilere hedef olmaya başlamış, iktidar ve zenginliği kıskanılır olmuştu. 12. yüzyılda Avrupa'da aykırı görüşler ve Kilise'ye karşı direniş hareketleri veba gibi hızla yayıldı. 1190'da bir piskopos, "sokakların sahte peygamberlerden geçilmediği"ni yazıyordu. Muhalefet fırtınası Balkanlar'dan İspanya'ya kadar her yeri kasıp kavuruyordu. Her yerde piskoposlar ve sarayları yeni çıkan tarikatların saldırısına uğruyorlardı. Herkes Roma'dan daha iyisini bildiğini savunuyordu.

Bu tarikatlardan en çok dikkat çekenler –ve Roma açısın-

dan en tehlikeli olanlar– Albigenseler veya Catharlardı. Bu hareketler Balkanlar'dan, özellikle Bulgaristan'dan yayılmaya başlamıştı (günümüz İngilizcesindeki "bugger" –oğlancı– sözcüğü Bulgar Catharlara atfedilen cinsel uygulamalara gönderme yapar ve "Bulgar" sözcüğünün bozulmuş halidir). Güney Fransa'daki Albi kentinin çevresinde üslenen Catharlar sade bir hayata inanıyor, İncillerde İsa'nın anlatıldığı şekliyle yaşamaya özeniyor, sahip olduklarını toplumla paylaşmak istiyor ve cinsel ilişkiden kaçınmaya çalışıyorlardı. Bu dindarca hedeflere ulaşabilen kimseler *perfecti* olarak saygı görüyorlardı. Ancak daha önemlisi, Albigenseler Kilise'yi reddediyor ve dinî törenlerini yürütmesi, Tanrı'nın gerçek mesajını iletmesi konularında yalnızca kendi *perfecti*'lerine güveniyorlardı.

En kötüsü de, yolsuzluğa bulaştığı ve rüşvetçi olduğu gerekçesiyle Katolik Kilisesi'ni şiddetle eleştirmeleri ve Roma'yı "Babil'in Büyük Fahişesi" olarak nitelendirmeleriydi. Onlara göre gözünü para ve iktidar hırsı bürümüş Papa, Deccal'in ta kendisiydi. 1190'larda Albigense'cilik Güneybatı Fransa'daki Languedoc ve Toulouse bölgelerine yayılmaya, Katolik kiliseleri yağmalanmaya, din adamları kiliselerden kovulmaya ve ondalıklar ödenmemeye başladı. Aforoz kurumu bile artık işe yaramıyordu; bölgedeki birçok soylu, Catharların dinî görüşlerini sevinçle kucaklamış ve Roma'nın iktidarına başkaldırmıştı. Üreme etkinliğini reddettikleri için kuramsal olarak üç kuşak içinde ortadan kalkacak olmalarına rağmen Kilise kısa vadede ölümcül bir tehditle karşı karşıya olduğunu anladı. Cinsel perhize güvenerek üç kuşak beklemek hem mantığa tersti, hem de bu süre Roma için aşırı uzundu.

1198'e gelindiğinde III. Innocent'in artık sabrı kalmamıştı. Hem Kilise, hem de Devlet ciddi tehdit altındaydı ve 1209'da, Catharları lanetleyen ilk fermanına ek olarak yeni bir ferman çıkarıp Sistersiyen tarikatının başını, "Fransa'nın her yerinde Engizisyon'u çalıştırıp" Albigense'ci sapkınlığın kökünü kurutmaya çağırdı. Papa ciddiyetine dair kuşkuları bertaraf etmek için de Catharları destekleyen soyluların hepsini aforoz etti ve esaslı bir rüşvet olarak, bu sahte ve başbelası rahipleri ve onların zararlı öğretilerini ortadan kaldıracaklara bu soyluların topraklarını vaat etti. Kuzey Fransa'nın açgözlü şövalyeleri dindarlık kılıfı altında Languedoc bölgesine çapulcu korsanlar gibi çullan-

dılar ve bir yandan Fransa krallığının ve kendilerinin keselerini doldururken öbür yandan da sapkınlığın tüm izlerini yok ettiler. Papa III. Innocent ve onun halefleri için hiçbir dış düşman Catharlar kadar tehlikeli olamazdı. Bu sapkınlar yalnızca Roma'nın iktidarını tehlikeye atmakla kalmıyor, aynı zamanda Tanrı'ya da ihanet ediyor ve gelecekte halkın gözleri önünde olabildiğince hızlı sorgulanıp yok edilmeyi hak ediyorlardı. Bu tür tehlikelerle baş etmek için istihbarat şarttı. Kutsal Baba'nın imparatorluğunu ancak etkin bir gizli istihbarat sistemi veya "büyük bir Engizisyon" gelecekteki tehditlerden koruyabilirdi.

Engizisyon ahlaki meşruiyetini ve yasal yetkesini Kitab-ı Mukaddes'ten, özellikle de Tesniye (Yasa Tekrarı) 13:1-9. âyetlerden alıyordu:

> Aranızdan bir peygamber ya da düş gören biri çıkarsa... Bilmediğiniz başka ilahlara yönelip tapınalım derse... onu korumayacaksın. Onu kesinlikle öldüreceksin...

İsa'nın yumuşak öğütleri Engizisyon'un en korkulu uygulamasına, kazığa bağlanıp yakılmaya gerekçe gösteriliyordu:

> Bir kimse bende kalmazsa, çubuk gibi dışarı atılır ve kurur. Böylelerini toplar, ateşe atıp yakarlar. (Yuhanna 15:6)

Kabul edilmiş öğretilere karşı çıkanları daha onlar zarar veremeden öldürmek antik dünyanın standart uygulamalarındandı. Yahudiler, Yunanlılar ve Romalılar için resmî tanrılara tapınmamak veya sahte tanrılara bağlılık göstermek idamlık suçtu. Romalı yargıçlar –kanunnamelerde vatana ihanetle birlikte anılan– bu suçla itham edilen her şüpheliyi mahkemeye çağırmak ve konu hakkında bir *inquisito* yapmakla[1] yükümlüydüler. Papa IX. Gregory 1231 yılında klasik hukuka, "idamlık suç" kavramına ve Roma'nın yetkesine yönelen muhalefetin kökünü kazıma ihtiyacına dayanarak Engizisyon mahkemelerini kurdu. Kilise sapkınlığı avlamak için köpeklerini salıyordu.

Engizisyon'un öncelikli görevi inançsızlar hakkında istihbarat toplamaktı. Kilise'nin kendine bağlı rahiplerden ("mendiken"

[1] Soruşturma. Zaten "Engizisyon" (Inquisition) sözcüğü buradan gelmektedir ve soruşturma demektir. (Ç.N.)

tarikatları) oluşan yeni orduları dağılıp bilgi toplamaya hazırdı. Bunların en önde gelenleri Dominikenlerdi; kendilerine verilen *Domini Canes* (Efendinin Av Köpekleri) lakabı görevlerini yeterince açıklar. Tasarı olağanüstü bir başarıya ulaştı. Gittikleri her yerde hem istihbarat toplayan, hem de bir yandan korku yayıp öbür yandan işbirliği isteği uyandıran bu ajanlar (Kutsal Engizisyon'un kara "Rahipler Ordusu") Papalığın istihbarat toplama ve denetim faaliyetlerinin son derece etkin birer aracı oldular. 1250 yılına gelindiğinde Kilise'nin gizli servisi artık edilgen bilgi toplama rolünden sıyrılmıştı. Kilise'nin "av köpekleri" havayı koklayarak değerli istihbaratın peşine düşüyor, onu bulup çıkarıyorlardı. Kutsal ateşin arındırıcı odunları artık Hıristiyanlık âlemini temizleyebilir ve hurafelere karşı sağlam bir cephe oluşturabilirdi.

Engizisyonun en bilinen ve görkemli başarıları İspanya'dan geldi. Endülüslü Araplarla İspanyollar, Yahudilerle Latinler arasındaki kültürel anlaşmazlıklara rağmen İspanya'da 1200'lerin başlarına kadar görece karışık ve hoşgörülü bir toplum vardı. Fakat *Reconquista*[1] bu durumu kökten değiştirdi. 1300'lerin ortasına gelindiğinde İspanyol yaşantısındaki *convivicencia* (barış ve uyum içinde bir arada yaşama) tarihe karışmaya başlamış ve "gettolaşma" artmıştı. Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki gerilim arttı ve düşmanlık baş gösterdi. Yahudi gettoları, *Alcama*'lar, yakılmaya başladı.

Hıristiyan yöneticileri hoşnut edip kendilerinin ve ailelerinin canlarını kurtarabilmek için birçok İspanyol Yahudisi onların dinini kabul etmek zorunda kaldı. Bu *converso*'lar[2] sözümona Hıristiyan'dılar ama birçoklarına göre bu yalnızca bağnaz Hıristiyanların gözünü boyamak için yapılan bir girişimdi. Kapalı kapılar ardında birçok *conversos* hâlâ eski dinini koruyor olmalıydı. Dinine bağlı Yahudi toplumu içinse onlar dönekten başka bir şey değildiler. Üstelik ticaretlerini veya mesleklerini sürdürebilmek için dinlerini değiştirdikleri yetmezmiş gibi eski dindaşlarını ele vermeye de hazırdılar. Çevresindeki kuşatma gittikçe daralan ve bölünen Yahudi toplumu, kendilerine gittikçe düşmanlaşan İspanya'da var olma mücadelesi verirken gerilim tırmandı. 1490'lardan önce bile çoğunun seçeneği belliydi: ya Hıristiyanlığa geçmek ya sürgüne gitmek ya da daha kötüsü...

[1] Yeniden fetih. (Ç.N.)
[2] Din değiştirenler, yani mühtediler. (Ç.N.)

1492'de Ferdinand ve Isabella sonunda öfkelerini kustular. Aragon ve Kastilya'nın Hıristiyan hükümdarları 31 Temmuz 1492 tarihli fermanla İspanyol Yahudilerini zor ama açık bir tercihle karşı karşıya bıraktılar: ya Hıristiyanlığa geçmek ya da sürgüne gitmek. İspanya'da Engizisyon, Yahudilerin sürgün edilmesi kararından 12 yıl önce tümüyle kurumsallaşmıştı. Yani istihbarat toplama ve çoğu kaçan sahte *converso*'ları yasal takip faaliyetleri sürüyordu halihazırda. 1492 Fermanı yalnızca bu süreci hızlandırmış ve onamıştı. Bu tarihten itibaren Engizisyon, yalnızca görünüşte din değiştirenlerin ve Papalığın dogmalarına karşı gelenlerin maskelerini düşürmek misyonuyla tam yetkili olarak çalışmalarını daha da hızlandırdı.

Engizisyon'un istihbarat süreci modern sorgulama yöntemlerinde yapılan hazırlık çalışmaları kadar nitelikliydi. Casuslar, ajanlar ve muhbirler Engizisyon kente gelmeden çok önce olası şüpheliler hakkında yüklü bir "veritabanı" hazırlıyorlardı. Kutsal Engizisyon'un öncü muhafız rahipleri vaazlarında sapkınlık oluşturan fiilleri bir bir anlatırlardı. Ardından da Af Fermanı'yla bir fırsatı sunarlardı. Fermanı işitenler kendilerini saran şiddetli korkuyla başkalarını ihbar ederlerdi. İnananlar bir ay içinde ("af mühleti" denen süre) gelip günah çıkartır ve her şeyi itiraf ederlerse günahları bağışlanırdı – tabii bir bedel karşılığında. (Engizisyon'un maliyetini karşılamak için genellikle bu yöntem kullanılırdı.) Böylece başka ceza görmeden Kilise'yle barışmış kabul edilirlerdi. Bu, gönülsüz ve kötü yolda olan *converso*'ların canlarını ve mallarını kurtarmaları için bulunmaz bir fırsattı. Hatta "iyi Hıristiyan" olmayan başka şüpheliler hakkında da bilgi verirlerse durumları daha da garanti olurdu. Böylece Engizisyon'un kendinden hoşnut istihbarat görevlilerine yalnızca –ne kadar değersiz görünürse görünsün– parçaları birleştirmek kalıyordu.

Böylece Engizisyon kente geldiğinde baş döndürücü bir ihbar ve itiraf akını başlardı. Bu akının iki etkisi vardı: Birincisi, Katolik İspanya'nın sapkınlıkla kaynadığı korkularını perçinliyordu; ikincisi, ihbar iklimini daha da güçlendiriyordu. Sapkınlığın en küçük belirtisinin bile kökünü kazıma konusunda Engizisyon'un kararlılığı kesindi. Kendilerini koruyabilmek için birçok *converso*, dost-düşman ayırmadan sayısız kişiyi ihbar ettiler – ne kadar çok isim verirlerse o kadar iyiydi.

Hâlâ Yahudi kalanlar daha da öfkeye kapılıp dönenleri "sahte Hıristiyanlar" olmakla suçladılar; onlara kalırsa eski dindaşları yalnızca görünüşte din değiştirmişlerdi ve şimdi de postu kurtarmak için eski arkadaşlarını ele veriyorlardı. Suçlamaların, karşı suçlamaların ve inkârların havada uçuştuğu bu ortamda gezici Engizisyon da ne yapacağını şaşırıyordu; işte gerçek istihbaratı -tabii buna istihbarat denebilirse- köstekleyen "gürültü"ye erken bir örnek.

Potansiyel bir değere sahip bilgilerin akışını denetleyebilmek için Engizisyon, İspanya çapında öyle bir muhbirler ağı kurdu ki Stalin ve Hitler'in kana susamış gizli polis teşkilatları bile bunun yanında hafif kalır. Engizisyon'un görsel simgesi onun muhafız gücü Militia Christi'ydi. Bu muhafızlar korku ve dehşetle eşanlamlı görülen beyaz haçlı siyah pelerinler giyiyorlardı. Fakat Papalığın dokunulmazlık ve vergiden muaf olma gibi avantajlara sahip gizli polis teşkilatına üye olanlar yalnızca bu üniformalı muhafızlar değildi. İspanya'nın her yerinde "türlü türlü meslekler ve sınıflardan" insanlar Engizisyon casusu ve muhbiri oldular. Engizisyon polis devleti 20. yüzyılın gizli polis teşkilatlarının tüyler ürperten habercisi gibiydi, hatta bazı durumlarda onlardan bile daha etkin çalışıyordu. Engizisyon'un gizli istihbarat servisi yalnızca İspanya'ya değil, daha ötelere bile dehşet saçıyor, örneğin yakaladığı İngiliz denizcileri Protestan sapkınlar oldukları gerekçesiyle yakıyordu. Birçoklarına göre Engizisyon, "dünyanın gelmiş geçmiş en olağanüstü polis sistemini" kurmuştur.

Bir İngiliz vatandaşı olan Bute Markisi'nin 1890'da ele geçirdiği "Kanarya Adaları Engizisyonu" gibi eşsiz bir kaynak sayesinde Engizisyon'un gizli istihbarat toplama yöntemleri hakkında bazı şeyler biliyoruz. Bu belgeler Engizisyon'un istihbaratı toplama, sınıflandırma ve kullanma yöntemini gözler önüne sermektedir. Örneğin:

> Diego de Mondragon'un yeminli ifadesi, 17 Mayıs 1499: "Gonzalo de Burgos evinde İbranice bir kitap saklayan bir sapkındır..."
>
> Pedro de Bibliosa'nın yeminli ifadesi, 18 Mayıs 1499: "Juan Bernal, Juan Marquez'e, 'Hoş geldin, Yahudi,' dedi. Öbürü de, 'Bana Yahudi demen benim için bir şereftir,' dedi. Bernal da buna,

'Seni orospu çocuğu, sen gerçekten Yahudi olmalısın,' diye karşılık verdi."

Marcia de Alcazar'ın yeminli ifadesi, 14 Haziran 1499: "Kadın, Juan Crespo'nun kölesinden, onun hanımefendisinin iki kap yemek pişirdiğini, ama yalnızca kocasınınkine domuz eti koyduğunu söyledi..."

Gonzalo de Sugera'nın yeminli ifadesi, 10 Kasım 1505: "Luis Alvares (bir mühtedi) aslında gizli bir haham (Tenerife hahamı), evi de sinagog. Adam Juan de Crespo'nun karısının bir Cuma günü o eve girdiğini görmüş..."

Diego de San' Matinez'in yeminli ifadesi, 27 Kasım 1505: "...birçok mühtedinin gizlice Luis Alvares'in evine girdiği görüldü, orada Yahudilerin ayin yaptıkları yolunda yaygın bir kanı var... Luis de Niebla'nın eviyse 'küçük sinagog' diye biliniyor..."

Engizisyon'un elinin uzaklara erdiğinin ve buna benzer dedikoduları değerlendirmeden dosyalayıp rafa kaldırmaktan fazlasını yaptığının kanıtı Alvaro Gonzales vakasıdır. Yahudi bir din görevlisi olan Gonzales 1496'da Katolikliğe geçtikten sonra Portekiz'e kaçtı. Engizisyon orada da peşini bırakmayınca Cebelitarık'a, oradan da Azor Adaları'na sıvıştı, fakat orada kimliği anlaşılıp tutuklandı. 1504'te hapisten kaçtı ve gizlice Kanarya Adaları'ndaki La Palma kentine götürüldü. Engizisyon kayıtlarına göre orada dindar bir Yahudi olarak hayatını sürdürdü, yemeklerini Yahudi yasalarına göre yaptı, Sebt gününü ve Yahudi bayramlarını gözetti. Kölelerinin vaftiz olmasına izin vermedi ve Hıristiyanlığı açıkça kötülemekten çekinmedi. Hıristiyan olan eski bir komşusu ona Yahudi diye sataşınca da, "Kötü bir Hıristiyan olmaktansa iyi bir Yahudi olmayı yeğlerim..." dedi.

1524'te muhbirler ve Engizisyon'un istihbarat sisteminin ortak çabalarıyla 70 yaşındaki kaçak Yahudi nihayet yakalandı. Sorgunun ardından gizli bir duruşma ve uzun bir hapis. Alvaro Gonzales sapkınlıktan suçlu bulundu ve sivil yetkililere teslim edildi. Duruşmasında onu savunmak adına kimse tanıklık etmedi. Böyle bir tanıklık, tanığın idamına ve ailesinin mahvına davetiye çıkarmakla eşanlamlı olurdu. Avukatlar bile Torquemada'nın,[1] "Müvekkilinizin suçlu olduğuna inandığınız an onu

[1] Tomas de Torquemada 1420-1498. Papa VIII. Innocent tarafından baş sorgucu atanan İspanyol Dominiken rahibi. Onun yetkesi altında İspanyol Engizisyonu tarafından binlerce Yahudi, cadı zanlısı vs. öldürüldü veya işkence gördü. (Ç.N.)

savunma yükümlülüğünüzü bırakın," emriyle savunma görevlerini yerine getiremiyorlardı.

16. yüzyıl İspanya'sında teşkilat hukuk, Kilise hukukuna tabi idi ve her yerde gözü olan Engizisyon casuslarının maskelerini düşürdüğü dönek sapkınlara verilecek ceza konusunda sivil otoritenin pek bir seçeneği yoktu. Krallar ve prensler bile Engizisyon'un gücünden korkuyor ve bulgularına itiraz edemiyorlardı. Alvaro Gonzales 24 Şubat 1526'da La Palma'da kazığa bağlanıp diri diri yakıldı. Kutsal Engizisyon, Tanrı adına bir can daha aldı. Kilise'nin gizli istihbarat polisi işini iyi yaptı.

Katolikliğin Ortaçağ Kilise'si ve Engizisyon'u esas alan istihbarat modeli yüzyıllarca ayakta kaldı: Doğrusu, bugün bile sulandırılmış haliyle varlığını sürdürüyor. Vatikan'ın istihbarat toplama aygıtı hem örgütlülüğü, hem de bilgiye erişimi bakımından hâlâ takdir edilir. Karşı-Reform hareketi sırasında Kilise bu özelliğiyle düşmanlara ve sapkınlara gözdağı verdi, gücünü ve Tanrı düşmanlarına karşı yine harekete geçme potansiyelini hatırlattı.

İnsanların Roma'nın gücünü sorgulamaya ve reddetmeye başladığı Avrupa'nın öbür yerlerindeyse başka bir hesap yapılıyordu. Eğer Papalığın ve Kutsal Engizisyon'un yarattığı korku, Kilise'nin bireyler üstündeki denetimini pekiştirmekte kullanılıyorsa, Papa belki ileride Roma'dan ayrılmak isteyecek olan devlet ve prensliklere karşı da aynı yöntemleri uygulayabilirdi.

Ufukta yeni bir mücadele görünüyordu. Ve bu konuda bilgi toplamak gerekirdi.

4

PARA, PARA, PARA

Nervos belli pecuniam infinatam
(En önemli savaş malzemesi,
arkası hiç kesilmeyen paradır)

Cicero

Özellikle okyanus kıyısındaki ülkelerin harp akademisi giriş sınavlarında şu soruyu sormak âdettendi: "Bayrak mı ticareti izler, ticaret mi bayrağı?" Portekiz'den Pensacola'ya kadar uzanan kuşakta rastlanan bu tip sorulardan kasıt herhalde kurmay adaylarını ihtilafların doğası ve kökü hakkında düşünmeye yöneltmekti.

Adaylar arasında yapılan şaka *iki cevabın da doğru olabileceği* yönündeydi. İki önerme de savunulabilirdi. Belki de bütün gece soğukta, ıslak, aç karnına ve yorgun halde siper kazmaktan gelen zekâ küpü bir piyade subayının derin ve yeni bir askerî gerçeği keşfetmesi, böylece kendini büyük bir kariyere hazırlaması bekleniyordu. Ancak harp akademisi hocalarının emin olduğu bir şey vardı ki, sınava giren neredeyse her istihbarat subayı cevabına şöyle başlardı: "İlle de biri diğerini izleyecek diye bir şey yok, fakat ticaretin olduğu her yerde istihbarat da vardır..."

"Aydınlanmış çıkarcılığı" insan davranışlarının başlıca güdüsü olarak kabul ediyorsak paranın olduğu yerde istihbaratın da olacağını teslim etmemiz gerekir. Ticaretin gelişmesi ve sürmesi için ihtiyaç duyduğu şey bilgidir. Ekonomik istihbarat kültürü o denli eskidir ki temel kaynakların açık bıraktığı boşluk-

ları doldurmamız için sağduyumuzu ve deneyimlerimizi devreye sokmak yeterlidir. Babilliler elbette ki Doğu'ya giden ticaret yollarında bilgi de taşıyorlardı. Gümüşün antik Atina'daki ve Mısır tahılının antik Roma'daki fiyatları elbette ki hayati öneme sahipti – bunun sözünü bile etmeye gerek yok. Roma Ordusu'nun *Frumentarii* adında özel ticari istihbarat subayları vardı ve bu subayların asli görevi en uygun fiyatlı tahılı bulup almaktı. O dönemde böyle bir birliğin varlığı son derece doğal karşılanıyordu. Öte yandan, günümüze yaklaştıkça, ticari kayıtlarda bize neredeyse çağdaş ve şaşırtıcı derecede tanıdık gelen bir şeyin yankısını fark etmeye başlarız: piyasa istihbaratı.

Bunlardan kendimize en yakın bulduğumuzsa Venedik'in vakayinameleridir. *La Serenissima,*[1] kökü uluslararası ticarette olan bir ticaret toplumu ile ayakta durabilmiş ve gelişip serpilebilmiştir. Ve bugün New York, Londra ve Hong Kong için olduğu gibi Venedik için de uluslararası ticaret, para demekti. Venedik 1250'den başlamak üzere belki de dünyanın o günkü en mükemmel istihbarat sistemini kurdu. O sistemin temelde ticari olmasının bir önemi yok; piyasa istihbaratı onun refah ve ulusal güvenliğinin can damarıydı. Venedik vatandaşlarının ve yönetici oligarşilerinin piyasalardan en büyük faydayı elde edebilmeleri için siyasal ve askerî her türlü istihbarat kırıntısının değerlendirilebilmesi gerekiyordu. 1300'e gelindiğinde Venedik başkalarının altınlarıyla inşa edilmiş ve paranın satın alabileceği en iyi istihbarat sistemini kurmuştu. İçerden bilgi alarak kâr elde etme (*insider trading*) kavramı yeni bir şey değil.

Venedik'in ekonomik başarısı ve gücünün sırrı, lagünlerin oluşturduğu doğal kalelerin arasındaki ve güvenli bir körfezin ucundaki coğrafî konumundaydı.. Karadaysa dağlar ve bakımsız yollar vardı. Venedik ulaşılması zor bir yerdeydi. Konumunun güvenli oluşu bir yana, asıl önemli olan, Doğu'yla Batı arasındaki ticaret yollarının kesiştiği noktada bulunmasıydı. Venedik'ten çıkan deniz yolları doğruca Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbine, İstanbul'a ve daha ötelerdeki Afrika'ya, Asya'ya ve Çin'e ulaşıyordu. Kuzeyde Alman imparatorlarının ülkesi, Hansa Birliği[2] ve İngiltere; batıda da İspanya ve Fransa

[1] Venedik'in eski adı. (Ç.N.)
[2] Kuzey Almanya'daki kentlerin 1241 yılında kurdukları, ortak savunma ve ticaret amaçlı birlik. (Ç.N.)

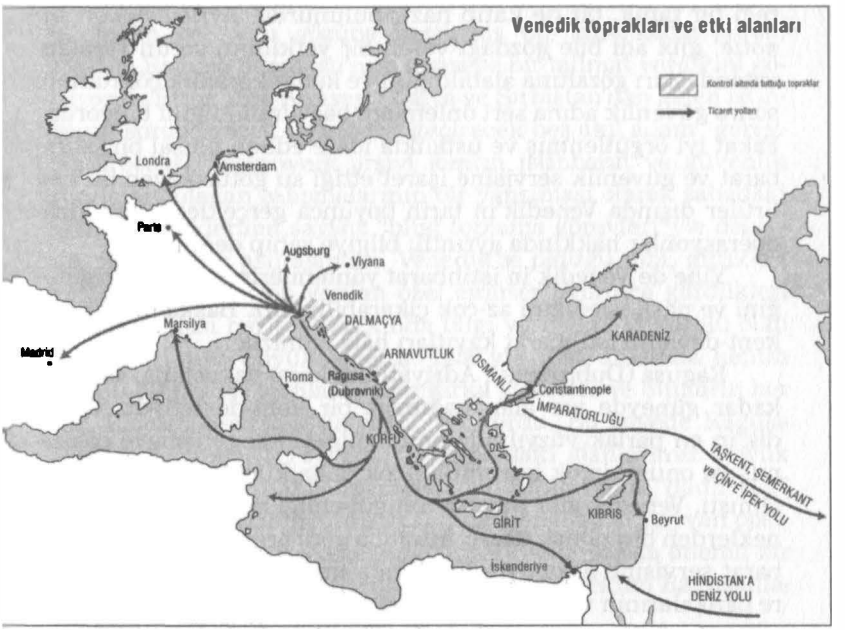
vardı. Bunların hepsi İtalya'nın kuzeyine, Floransa'ya ve Cenova'ya, daha da önemlisi, İstanbul'a ve Roma'ya ulaşmak için Venedik'in kapısının önünden geçmek zorundaydılar. Venedik, bankerlerini, tüccarlarını, elçilerini ve casuslarını bu verimli uluslararası yolların üstünde yer alan ülke ve kentlerin hepsine gönderdi.

Venedik için en önemli iki bağlantı noktası Roma ve Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Bu ikisi içinden Venedik'in en önemli ekonomik kozu, Osmanlı'yla ticaret tekelini elinde bulundurmasıydı. Fakat Osmanlı'nın da Venedik'e ihtiyacı vardı. Avrupa'da elçilikleri olmamasına karşın Türkler de ulaşabildikleri her yerde karmaşık bir casusluk halkası oluşturuyorlardı. Sultan II. Murat ve II. Mehmet, kendilerine göre "Yakın Batı" sayılabilecek olan Balkanlar'da etkin bir istihbarat ağı kurdular ve Osmanlı Devleti gerek 14., gerek 15. yüzyıllarda Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın destekçilerini yakın takibe aldı. Öte yandan, Türklerin Avrupa'da niçin elçilikler kurmadıkları ve istihbarat toplamakla fazla uğraşmadıkları meselesi genellikle göz ardı edilmektedir. Gerçekte buna ihtiyaçları yoktu. Onların casusluğunu Venedik zaten yapıyordu. Venedik Türklerden koparduğu imtiyazlara karşılık –her iyi tüccarın yapması gerektiği gibi– yalnızca istihbarat toplamakla kalmıyor, aynı zamanda para karşılığında istihbarat satıyordu. Çağdaşlarının Venedik'i sık sık "güvenilmez fahişe" diye nitelemeleri boşuna değil.

Venedik, Kıbrıs'ı fethedip Bizans'ı da denetim altına aldıktan sonra Doğu'yla tüm ticaretin odağı haline geldi. Venedikli tüccarların, Osmanlıların ve Moğolların denetimi altındaki ticaret yollarına ayrıcalıklı erişimi mal akışını olduğu kadar bilgi akışını da kolaylaştırıyordu. İstihbarat üstünde kurdukları tekel onlara müthiş bir güç sağlıyordu. 1310'da Venedik, çok büyük önem taşıyan –ve son derece de kârlı olan– Avrupa baharat ticaretini, altın ve gümüşün değişim değerini ele geçirdiği gibi İngiltere'yle Flandre'ın yün ticaretini ve Çin'in de ipek ticaretini fiilen finanse ediyordu. Venedik'in Bizanslılar, Osmanlı Türkleri, Moğol hanları, Çinliler ve Hintlilerle kurdukları bağlar ve ittifaklar bu kentin ekonomik gücünü ve etkinliğini Avrupa'nın çok uzaklarına taşıyordu.

Venedik ekonomik gücünü sağlama almak için siyasal dizginleri sıkı tutuyordu. Venedik'in işlerini ve ilişkilerini yürüten

Onlar Konseyi yalnızca kentin önde gelen tüccar aileleri tarafından seçilebiliyor ve bu kent-devletin ticari ve siyasal çıkarları için yetkelerini acımasızca kullanmaktan çekinmiyordu. Daha sonrakilerin deyimini kullanmak gerekirse, "Venedik 'iş'i ciddiye alıyordu". Dolup taşan tersanelerin, cam sanayiinin ve ticari depoların aksamaması için ne gerekiyorsa yapılıyordu. İçerdeki casuslar ve ihbar sisteminin yardımıyla muhalifler yakından izleniyordu. Gidişattan hoşnut olmayanlar, vatan hainleri ve eleştirilerini yüksek sesle dile getirenler gerektiğinde gizlice yargılanıyor ve ipek bir iple boğularak susturuluyorlardı. 1310'dan sonra Onlar Konseyi tek hâkim oldu ve ne içerden, ne de dışarıdan müdahale kabul etti. Hatta Papalığın aşırıya varan istekleri bile bastırıldı. Engizisyon 1248 yılında yine de Venedik'e sızmayı başarmıştı; fakat bu sefer de doğru dürüst iş göremedi. Venedik Konseyi, *Savii del'Eresia*[1] aracılığıyla yargıda son söz sahibi olmayı sürdürdü ve faaliyetlerini daima yakından takip ettiği Papa'nın uşaklarına pabuç bırakmadı.

[1] "Sapkınlık uzmanları", yani Venedik Cumhuriyeti'nin ruhban olmayan temsilcileri. Venedik Engizisyonunda ruhbanlarla birlikte mahkeme heyetinde yer alırlardı. (Ç.N.)

Venedik'in siyasal amaçları ve hedefleri hiçbir zaman tartışma konusu olmazdı. Venedikli yöneticilerin en başta gelen görevi daima Venedik'in ticari tekellerinden ödün vermemesini ve serbest ticaret akışını sağlamaktı. Oligarşinin kurduğu ve tüm Avrupa'nın hasetle izlediği gizli istihbarat servisi bu hedefe yönelik çalışıyordu. Venediklilerin bu istihbarat sistemini nasıl kontrol edip yürüttükleri bugün hâlâ tam anlamıyla bilinemiyor. Ağzı sıkı Konsey, istihbaratla ilgili konularda, haklı olarak ser verip sır vermiyordu. *Esploratores*, yani casusların adları günün resmî belgelerinde çok nadiren yer alırdı. Aynı şey *persona degne di fide*, yani "güvenilir ajan" veya muhbirler için de geçerliydi. Ancak Venedik'in onlardan yararlandığını ve Avrupa'yla Doğu Akdeniz'in büyük kentlerine gönderdiği elçiler ve temsilciler aracılığıyla kurduğu etkili ağa onlarla destek verdiğini biliyoruz. Gemilerin kaptanları ve "uzak diyarlara giden gezginler" uygulama gereği Venedik Dükası (Konsey başkanı) tarafından sorguya çekilir ve bu sorgu esnasında yasa gereği bir tanık, bir de kâtip hazır bulunurdu. Ayrıca *signori di notte*[1] gibi adı bile gözdağı veren bir yetkilinin sorun yaratan vatandaşları gözaltına alabildiğini ve kente karanlık çöktükten sonra güvenlik adına sert önlemlere başvurabildiğini biliyoruz. Fakat iyi örgütlenmiş ve ustalıkla idare edilen ulusal bir istihbarat ve güvenlik servisine işaret ettiği su götürmeyen bu belirtiler dışında Venedik'in tarih boyunca gerçekleştirdiği gizli operasyonlar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

Yine de Venedik'in istihbarat yöntemlerinin neye benzediğini ve nasıl işlediğini az-çok çıkarabiliyoruz. Başka bir küçük kent-devletin istihbarat kayıtları hâlâ elimizde.

Ragusa (Dubrovnik), Adriyatik'in karşı yakasında, 400 km kadar güneyde yer alan bağımsız bir kent-devletiydi. Venedik'in en parlak yüzyılında onun gölgesinde gelişmeye başlamış ve onun birçok kurumunu çok daha küçük ölçekte örnek almıştı. Venedik gibi Ragusa'nın güvenliği de, tarihteki ilk örneklerden biri olmak üzere, kuralına göre örgütlenmiş bir istihbarat servisine dayanıyordu. İngiliz İmparatorluğu'nun, İsviçre bankalarının ve Katolik Kilisesi'nin tarihte en iyi istihbarata sahip üç kurum olduğu kabul edilecekse Ragusa'nın bu ku-

[1] "Gecenin efendisi" anlamında polis. (Ç.N.)

rumlara olan katkısı da teslim edilmek zorundadır. Pisa, Ceneviz ve örnek aldığı büyük ağabeyi Venedik'le aynı şekilde Ragusa'nın da can damarı ticaret ve istihbarattı. Hatta bu kent Venedik'e o kadar öykünüyordu ki sık sık ağabeyinin omzuna tüneyen "Venedik'in maymunu" olarak niteleniyordu.

Ragusa'nın güvenlik politikası yalnızca istihbarata dayanan benzersiz bir doktrini esas alıyordu. Ragusa idare konseyi 1301 yılında şu resmî kararı aldı:

> ...Kentin tahkimi ve güvenliği için... gerek Cumhuriyet sınırları içinde, gerek dışarıda, devletin esenliği ve refahı adına, kendi takdirlerine göre belirleyecekleri yerlerle ilgili tüm bilgileri araştıracak ve bunları hükümdara bildirecek nitelikli ve ehil kişileri seçmek...

Ragusa'daki ilk üç "bilgi ve haber toplayıcısı"nın adları Miha Procula, Per Prodangelli ve Marin Drizich olarak verilir. Bu istihbarat servisinin ana hedeflerinden biri Venedik'ti: güçlü, yakın ve avını gözüne kestirmiş bir kurt kadar hırslı. 1348'de Ragusa Senatosu'nun konseye bir talimat verdiğini görüyoruz. Buna göre Konsey, "İtalya ve Sırbistan'dan gelen istihbaratı soruşturacak ve gözden geçirecek beş akil adam" görevlendirecekti. Dubrovnik arşivi kentin istihbarat ve güvenlik servisinin olağan çalışmalarının bir yansıması olarak sahadaki ajanlara gönderilen sayısız "bilgi toplama görevleri"yle doluydu. Ragusa'nın asıl ajanları, Venedik'te olduğu gibi, gittikleri yerlerde kendilerine verilen özel emirler uyarınca gördükleri ve duydukları her şey hakkında bilgi vermekle yükümlü olan konsüller veya büyükelçilerdi. 1250'yle 1590 arasında kentin maaşlı istihbarat ajanları üçten kırka yükseldi ve bunların her biri Ragusa Senatosu'na rapor veriyordu. Bu sayede Ragusa 1558'de İspanyol II. Filip'e, "Belgrad'daki ajanlarımız Büyük Türk'ün gelecek bahar Macaristan'a saldıracağını bildiriyor," uyarısında bulunabiliyordu (bu arada aynı ajanlar hayvan postlarının fiyatının yükseleceğini, çünkü Balkanlar'da önemli bir kıtlık olduğunu saptıyorlardı). İstihbarat gerçekten Ragusalıların can damarıydı.

Yine Venedik gibi Ragusa da Osmanlılardan gözünü ayıramıyor ve çoğu zaman ona bağlı bir devlet gibi hareket ediyor-

du. Ragusa'nın İstanbul büyükelçilerinin iki yılda bir değiştiklerini ve şu talimata uyduklarını biliyoruz:

> Önemli olduğunu düşündüğünüz bir şey olursa bizi bilgilendirmenizi ve posta atlarını esirgememenizi emrediyoruz; çünkü onların masrafını biz karşılarız. Onları gönderirken dikkatli olun...

Ayrıca elçilere 12.000 düka altını ve sultanın maiyetinden tam olarak kime rüşvet verileceği (veya verilmemesi gerektiği) konusunda açık talimatlar veriliyordu. Ana hedef genelde sadrazam olurdu. Üstelik sadrazamlar yalnızca Ragusa'nın değil, İspanya'nın, Venedik'in, İngiltere'nin, Fransa'nın ve Kutsal Roma-Cermen İmparatoru'nun da hedefinde olurlardı. Rüşvet seçenekleri bu kadar çok olan sadrazamların nasıl zengin olabildiklerine şaşmamalı. Bunun yanında Ragusa, büyükelçilerine verilen tüm talimatlara Venedik'in şu ünlü deyişini eklerdi: "Herkese nazik davranın, kimseyle samimi olmayın."

Ancak Ragusa'nın istihbarattaki öncelikleri geleneksel casusluk ve diplomatik raporlama faaliyetleriyle sınırlı değildi. Ragusa Senatosu, ağabeyi Venedik gibi, daha 16. yüzyılda, piyasaya yeni çıkmaya başlayan ilkel gazetelerin önemini anlamıştı. Bunu izleyen yüz yıl boyunca Ragusa bir istihbarat "açık kaynağı" olarak *Gazetto di Toscan*'ı, Hollanda'dan *Gazette de Leyden*'i ve Venedik'in ilk gazetesi, *Notizie de Mondo*'yu takip etti. Çağımızdaki bazı Özel Şubelerin yaptığı gibi Ragusa da düşmanlarının gazetelerine abone oluyor ve onlara maddi destek veriyordu.

İstihbarat toplama ve değerlendirme faaliyetlerine ek olarak Ragusa bu istihbaratı bilinçli olarak kendi çıkarlarına kullanıyordu. Örneğin, Venedik, Ragusa için hayati önem taşıyan deniz yollarına epey yakın olan Lastovorno (Lagosta) Adası'nı ele geçirdiğinde Adriyatik kıyısındaki bu küçük kent-devletin büyükelçisi derhal Osmanlı Sultanı'nı bilgilendirdi ve bu durumun güçler dengesi açısından nasıl herkesin zararına olacağını açıkladı. Sultan'ın gözüne girmek amacıyla düzenlenen bir toplantıda, herkesin gözü önünde, hükümdarın, "Eğer devletinin derhal Lastovorno'dan çekilmesini istemezsen, kelleni..." sözlerine muhatap olan Venedik büyükelçisinin şaşkınlığını siz de tahmin

edersiniz. Ancak diplomasiye pek de uygun düşmeyen bu açık sözlülük hemen etkisini gösterdi. Venedik, Lastovorno'dan çekildi ve hem Sultan, hem de Ragusa bundan çıkar sağladı.

Ragusa da Venedik gibi komşularına istihbarat pazarlıyordu. Hatta saraylarda ve saray kâtipliklerinde o kadar tanınmaya başladı ki, Avrupa istihbarat düzeninin odağı olan Venedik'le rekabet edebilecek duruma ulaştı. Ve tüm çalışmalarda istihbarat, 1301 tarihli kararla belirtildiği şekilde, kent devletinin güvenliğini sağlamak amacına bağlı kalmıştır. Aşağıdaki örnekler bunu ortaya koyar:

> Avusturya Kralı Louis'e, Mayıs 1373
> Kral Hazretlerinin yeminli hizmetkârlarıyız ve Venediklilerin sizin ülkenize karşı yaptıkları işler hakkında öğrendiklerimizi sizi bildirmeye... kararlıyız.
>
> Sultan II. Beyazıt'tan, Nisan 1495
> Şehzade Cem'in Roma'da öldüğü haberini veren Ragusa Senatosu'na teşekkür eder ve daha fazla bilgi talep eder...
>
> Sultan Süleyman'dan [tarihsiz]
> Bilgi akışını kesintisiz bir şekilde sürdürmenizi emrediyorum...
>
> Sultana, 11 Kasım 1570 (İnebahtı Savaşı'ndan önce)
> Papalığın 12 kadırgası İspanya Kralı'nın 49 kadırgasıyla birleşti ve Venedik Donanması'na katılmak üzere Korfu'yu geçti... 185 büyük kadırga...

Fakat tedbiri asla elden bırakmayan sigortacılar gibi davranan Ragusa *iki tarafa* da verdiği gemilerle katıldı İnebahtı Savaşı'na. Ve bu istihbarat stratejisini hem var olma, hem de ekonomik refahını güvenceye alma yöntemi olarak 19. yüzyıla kadar kullandı. Talleyrand 1806 gibi geç bir tarihte bile şöyle yazacaktı:

> Kendini savunacak gücü olmayan Ragusa her zaman dış güçlerin himayesine muhtaç olmuştur. Bu kent güçlünün iradesine boyun eğerek ve siyasal olaylara bir şekilde taraf olmamayı başarark badireleri atlatmayı bilmiştir...

Körfezin karşı tarafındaki ezeli düşman Venedik'inse olayların dışında kalmaya niyeti yoktu. Venedik olaylara karışmaktan öte, onlara yön vermek istiyordu. Devletin ticari istihbarat imkânlarından yararlanan Onlar Konseyi 1300'lerin başında, kentin, tarihin en büyük batık banka faciasına neden olacak manipülasyonlarına göz yumdu. Venedik, Ragusa'nın aksine, hem siyasal, hem de ticari bakımdan büyük oynuyordu. Venedik, Avrupa'nın ilk ticari süper gücü olmayı kafasına koymuştu. Venedik'in niyeti Avrupa'nın büyük bir bölümünü dize getirmek ve gelecek iki yüzyılın tarihini yazmaktı. Kentin uyguladığı siyasetin iki temel öğesi vardı: ticaret hırsı ve eşi benzeri olmayan bir ekonomik istihbarat toplama aygıtı. Anlatacağımız olayda istihbaratın payı büyüktür.

Öykü Avrupa mallarının Venedik'in ticaret –ve istihbarat– ağına yavaş yavaş artan bir hızla düşmeye başladığı 1200'lerin sonunda başlar. Bırakın ekonomilerin veya para arzının denetlenmesini, ulusal egemenlik kavramının bile bilinmediği bir çağda Venedik, sahip olduğu güçlü ve merkezî oligarşik despotlukla Avrupalı hükümdarların hayal dahi edemeyecekleri politikalar uygulayabiliyor ve onları kontrol edebiliyordu. 1300 yılına gelindiğinde kent, Avrupa'nın dört bir yanındaki para piyasalarını manipüle edecek güçteydi.

Avrupalı tüccarlar Lombardiyalı ve Floransalı büyük bankerlerin garantili tahvilleriyle mal alabiliyorlardı. Bu tahvillerin karşılığı giderek yeni Venedik altınıyla ödenmeye başladı. "İyi" para, iktisat kuramına ters düşercesine "kötü" parayı topluyordu. Avrupa'nın her yerinden Venedik'e gümüş akıyordu. Bunun karşılığındaysa Venedik, Avrupa'nın geri kalanına altın saçıyordu. Bunun sonucunda Venedik 1330 yılı itibarıyla Avrupa'nın uluslararası para piyasasını fiilen kontrol eder duruma geldi.

Sırrı basitti. Doğu'yla olan ticaret tekelini elinde bulundurması nedeniyle Venedik *çok düşük fiyata* büyük miktarlarda altın alabiliyordu. Avrupa ikinci sınıf gümüş parasını birinci sınıf Venedik altınıyla değiştirebildiğine elbette seviniyordu. Venedik'se iki taraftan da kâr yapıyordu: Doğu'dan ucuza altın alıyor ve onu yüzde 34 kâr karşılığında Avrupa'nın gümüşüyle değişiyordu. Depo ve ambarları dolup taşan Venedik 1330-

40'tan başlayarak Avrupa'da *hem* altının *hem de* gümüşün fiyatını kontrol etmeye başladı. Bu da yetmezmiş gibi Avrupa'nın gümüşünü iyi bir kârla Moğol dostlarına sattı (öyle ki 1300'lerin ortalarında Moğol İmparatorluğu taşınabilir başlıca nakit değer olarak Venedik gümüş külçesi *sommi*'yi kullanıyordu). Doğu'da gümüşe olan talep arttıkça Venedikliler, kendi ambarlarına oluk oluk akmakla birlikte, onun da Asya'ya olan satış fiyatını yükselttiler. Sonuçta Venedik, Doğu'yla Batı arasında büyük bir ticaret limanı ve esir pazarı olmakla kalmadı, aynı zamanda tüm Avrupa'nın darphanesi haline geldi.

Venedik gizli varlıkları (aktifleri) sayesinde bankacılığın da başkentliğini yapıyordu. 1290-1330 yılları arasında kent Cenevizli, Pisalı ve Floransalı bankerleri çökertmek ve gücünü perçinlemek amacıyla onları kendi mali ve ticari işlemler ağına düşürdü. Avrupa'nın tüm bankerleri Venedik'e ve onun artık ağzına kadar dolu kasalarına geliyorlardı. Augsbergli ünlü banker ailesi Fuggerler bile Venedik'teki *Fondacio de Tedeschi*'de (Alman Ambarı) üslendiler ve Avrupa'nın dört bir yanına ödeme emirleri çıkartılan, transferler yapılan ve krediler açılan Rialto'da[1] faaliyet göstermeye başladılar – tabii bir bedel karşılığında.

Fakat ne bedel! Kuramsal olarak Bardii ve Peruzzi bankalarında altın ve gümüş cinsinden karşılığı olması gereken Floransa tahvilleri spekülatif birer araç haline geldi. Bu tahviller yılda yüzde 40'a varan bir getiri sağlıyor, zaman zaman kısa vadeli kârlar yüzde 1640'a bile ulaşabiliyordu! Bu gibi "türev alışveriş"ler bankerlerin şu konudaki bilgisiyle daha da körükleniyordu: İtalya'daki büyük bankalar çeşitli başkentlerin ulusal gelirlerini adeta sahiplenmişlerdi ve açıklarını kapatmak için gerektiğinde onlardan yararlanabileceklerdi. Örnek vermek gerekirse, İngiliz kralları II. ve III. Edward, aldıkları borç karşılığında tüm gelirlerini İtalyan bankalarına ipotek vermişlerdi.

Bankerlerse onların vergilerini topluyor, devlet tekellerini devralıyor, kendi hesaplarına hayvanların yün ve postlarını satıyor ve bundan çoğu zaman fahiş kârlar elde ediyorlardı. 1325-30 yıllarında büyük İtalyan bankaları İngiltere'nin, Fransa'nın, Kastilya'nın ve Napoli'nin gelirlerini fiilen "özelleştirmişlerdi".

[1] Kentin ticaret merkezi. (Ç.N.)

Bu da yetmezmiş gibi ulusal para arzı da onların denetimindeydi. 1340'ta Floransa altın florininin değerini kendi para birimine denk sayılabilecek İngiliz parasının epey üstüne çıkarttı: yüzde 15. Bir başka deyişle, İngiliz parası yüzde 15 değer yitiriyor ve III. Edward yaptığı her uluslararası sözleşme için bu oranda zarar, bankalarsa kâr ediyordu. Denetimsiz ilkel kapitalizm, açgözlülük ve haberleşmenin yavaşlığı, bankaların, olmayan parayı kredi olarak kullandırmasına ve olmayan parayla vadeli işlemler yapmasına çanak tutuyordu.

1330'larda Venedikli istihbarat ajanları bu işleri kimin çevirdiğini ve kimin durumunun sıkışık olduğunu biliyorlardı. Venedikli tüccarlar oligarşisi artık öldürücü darbesini indirmeye hazırdı. Dünyanın altın ve gümüşle en dolu hazinesinin tepesinde oturan Venedik piyasalarla oynamaya başladı ve altının değerini düşürmek için piyasayı kendi değerli madenî paralarıyla adeta boğdu. Bir zamanlar gümüşün on beş katı olan altının fiyatı, bire dokuz oranına kadar düştü. Venedik dışındaki tüm krallar, insanlar ve bankalar topraklarındaki, ürünlerindeki, mallarındaki bu ani ve reel değer kaybı karşısında –çünkü her şeyin değeri, Venedik sayesinde, artık iyice ucuzlamış olan altınla ölçülür olmuştu– çaresiz kaldılar. Gümüşle de ödeme yapacak durumları yoktu çünkü Avrupa'nın gümüşü Venedik'in çok uzaklardaki, Asya'daki kasalarındaydı. Bankalar sıkışmaya başladı. Krallar birer birer borçlarını ödeyemeyeceklerini bildirir ve bir kuruş bile vermeyi reddederlerken bankaların yaptığı çağrılar geri çevrildi. İtalyan bankalarının başı bir anda büyük derde girdi.

Tek bir müşteriye büyük borçlar veren ve bu anlamda büyük riske giren iki Vatikan bankası 1342'de battı. Bardii ve Peruzzi gibi iki dev banka ödemelerini yapamayınca 1345'te Floransa'nın öbür büyük bankaları da tepetaklak batmaya başladı. Nasıl ki Avrupa'yı vuran Kara Veba, kıta nüfusunun yüzde 25 ila 40'ını yok etti, uluslararası parasal sistem de öylece çöktü. Hem toplumsal, hem de ekonomik bir felaket yaşanıyordu.

Avrupa genelinde ticaret durma noktasına geldi, fiyatlar arttı ve emek gücü azaldı. Bundan yararlanan tek devlet, hükümeti en başından beri bunalımı yönlendiren ve ticari ajanlar ağı Onlar Konseyi'ni her şeyden haberdar eden Venedik'ti. Venedik'in büyük rakibi Floransa on yıldan uzun süre ayağa kal-

kamadı; Avrupa'nın her yönetim merkezinde ve her sarayında bir elçisi bulunan, her ticaret merkezinde bir ticari ajanı olan Akdeniz'in Efendisi Venedik artık zirvede tek başınaydı. Venedik örneğinde bayrak ticaretin peşinden gitmiyordu – bayrak ticaretin kendisiydi; ve Venedik'in kasaları da bunun kanıtıydı.

Hiçbir okul mali felaketler kadar iyi ders veremez. Avrupa'da Büyük Veba'dan ve 1340'ların ve 1350'lerin ekonomik çöküşünden kurtulanlar başlarına aynı şeyin bir daha gelmemesi konusunda kararlıydılar. Büyük Çöküş'ten alınan iki önemli ders vardı. Birincisi, egemenliklerini sürdürmek isteyen krallar kendi paraları üstünde denetim kurmalıydılar; ikincisi, ekonomik açıdan varlığını sürdürebilmek için bir piyasa istihbarat mekanizmasının kurulması şarttı. 1400'e gelindiğinde uluslararası çalışan her Avrupalı tüccar, bugünkü ekonomi basınının yöntemlerini aratmayacak şekilde, Venedik modeline dayalı ajanlar ağından oluşan bir piyasa istihbarat sistemi yürütüyor – ve buna para ödüyordu.

Venedik kaçınılmaz olarak yine başı çekiyordu. Bilgi onun can damarıydı. 1500 civarında Gutenberg'in devrim yaratan yeni basım tekniği hakkında eğitim almış çok sayıda çırak, zenginliğin cazibesi ve basım işleriyle bilginin kontrol edilebileceğini anlayan Venedik Konseyi'nin davetiyle kente getirildi. 16. yüzyıla yaklaşırken Venedik tek başına Avrupa'nın tümünün bastığı kadar kitap ve gazete basıyor ve "her basılı malzeme" nin ithalini özendiriyordu.

Ancak yeni teknolojiye beslenen bu ilgi Venedik'in geleneksel yöntemlerine engel oluşturmuyordu. Tam tersine, ekonomik istihbarat giderek daha büyük önem kazanıyordu. Hatta giderek daha açık ve sistemli bir hal alıyordu. Dolayısıyla 1400'lerden itibaren Avrupa'nın büyük pazarlarında ve fuarlarında açıkça piyasa istihbaratı toplayan Venediklileri görebiliyoruz.

Bu döneme ait yazışmalarda ekonomik istihbarata duyulan sürekli ihtiyaç açıkça ortaya çıkıyor. Büyük ticaret merkezleri arasında gidip gelen mektuplarda şaşırtıcı ölçüde modern terimlerle karşılaşıyoruz: Bugün *Financial Times* gazetesinde her gün rastladığımız "spot fiyatlar", o günün altın, gümüş, yün, kereste ve tahıl pazarı için de aynen geçerli. Örneğin, Venedik'in Anvers'teki ajanları van Bombergen ile van der Mo-

len'e verilen talimatlar onları yalnızca Venedikli efendileri adına mal alıp satmakla değil (bundan komisyon alıyorlardı), aynı zamanda piyasa istihbaratına –ve başka istihbarata– ilişkin önemli konularla hakkında yazılı rapor sunmakla da görevlendiriyordu. Bazen van Bombergen (1532) yalnızca bilgi toplamak amacıyla fuarlara gönderiliyordu. Onun halefi van der Molen sistemi daha da bürokratikleştirdi. 1540'larda, Venedik'in bölgedeki en önemli ajanı olan bu adamın Anvers'teki ticarethanesinden sürekli olarak ticari istihbarat raporları gönderiliyordu. Van der Molen'in bürosunda bugünkülere benzer şekilde yevmiye defterleri, hesap defterleri ve defteri kebirler tutuluyordu. Avrupa'nın her yerinden tüccarlar mal alıp satmak ve bilgi alışverişinde bulunmak üzere bu gibi ticarethanelere akın ediyorlardı. Ve Venedikli efendilerinin bilgilerini güncel tutmak için de bu adamın bürosundan her gün bir ticari istihbarat raporu gönderiliyordu. Fakat sadece Venedik'e değil; aynı tarihlerde Londra'ya da benzer şekilde haberler uçuruluyordu, çünkü St. Paul Kilisesi çevresindeki tüccarlar da Benelüks ülkeleriyle[1] yakından ilgileniyorlardı.

1540'lara gelindiğinde Avrupa'daki pazarlara ve ticaret akışına dayanan belirgin ve sağlam temelli bir ticari istihbarat sistemi mevcuttu – en azından Anvers'te. Bu yeni istihbarat ağları, özellikle Hollanda, İsviçre ve İngiltere söz konusu olduğunda, gelecek 500 yıl için Avrupa'nın merkantilist yayılmacılığının sıçrama tahtası olacaktı. Bugün New York, Tokyo ve Londra bilgisayara ve elektronik enformasyona fazlasıyla bağımlı; ancak onların öncülerinin 500 yıl önce kurdukları bankacılık ve piyasa istihbarat sistemi neredeyse aynen işlerliğini sürdürüyor. 1400'lerde ve 1500'lerde kurulan piyasa istihbarat ağı halen geçerli.

Bu kadar önem taşıyan bir istihbarat sisteminin 16. yüzyıl gibi karışık bir dönemde tüccarların eline bırakılması düşünülemezdi. Avrupa'da Reform kasırgası eserken çeşitli saraylar ve hükümetler adına çalışan ve meslekleri yeni yeni kurumlaşmaya başlayan casusbaşılar ile istihbarat toplayıcıları şunu anlamaya başladılar: Paranın, piyasaların ve ticari istihbaratın oluşturduğu bu göz kamaştırıcı ağın kendi işlerine yarayacak yanı

[1] Kabaca bugünkü Hollanda, Belçika ve Lüksemburg. (Ç.N.)

da vardı. Venedik'in bıraktığı miras yurtiçinde emniyet gücü ve yurtdışında güvenliğe yönelik bir casus ağıyla sınırlı kalmayacaktı.

Özellikle İngiltere örneğinde Venedik'in istihbarat sistemi krallığın korunması için model oluşturacaktı.

5

DEVLETLER VE KİLİSELER

İstihbarata ne kadar değer verilse azdır.

Sir Francis Walsingham

8 Şubat 1587'de İskoçya Kraliçesi Mary idam edilmek üzere Fotheringay Kalesi'nin büyük salonuna getirildi. Baltanın ilk darbesi omzuna isabet etti ve kafasını kopartamadı. Dehşet içindeki izleyiciler ölümcül yara alan kadının ikinci ve son darbeyi almadan önce, "Yüce İsa..." diye inlediğini duydular. Başını omzundan ayırıp sepetin içine yuvarlayan ve atardamarlardan fıskıye gibi kan fışkırtan ikinci vuruş tam isabet kaydetti. Şoka uğrasa da hâlâ canlı olan beyin, son hayat belirtileri sönene kadar on beş dakika daha dudakları kıpırdatmayı sürdürdü.

İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e karşı ihanet ettiği gerekçesiyle idam edilen İskoçya Kraliçesi Mary sonunda öldü. O yalnızca siyasal saflığının değil, aynı zamanda, Protestan bir devlet ve onun bağımsızlığını yeni kazanmış Kilisesi adına çalışan İngiliz gizli istihbarat servisince tasarlanmış kurnaz ve başarılı bir operasyonun[1] da kurbanı oldu.

Katolik Kilisesi elinden geleni yapmasına rağmen 1520'ye gelindiğinde kendisine yöneltilen eleştiri seline karşı koyamaz,

[1] İngilizce metinde, Türkçe'de karşılığı bulunmayan ve, "özellikle gizli ajanların suçluları yakalamak için düzenledikleri, karşı tarafın güvenini kazanmaya dayanan ve büyük bir özenle yürütülmesi gereken karmaşık operasyonlar" şeklinde açıklanabilecek "sting operation" terimi kullanılmaktadır. (Ç.N.)

aykırı sesleri artık bastıramaz olmuştu. Papa X. Leo'nun, Roma'daki Aziz Petrus Kilisesi'nin yapımını karşılamak için 15 Mart 1517'de bir Endüljans[1] çıkarması bardağı taşıran son damla oldu. Kapı kapı dolaşarak "nakit karşılığı bağışlanma" satan Tetzel adlı bir Dominiken'i görünce daha fazla dayanamayan Martin Luther –o sırada Wittenberg Üniversitesi'nde adı sanı duyulmayan bir felsefe profeörüydü– iktidarın ve dindarlığın bu denli suiistimal edilmesi karşısında sonunda harekete geçti. Luther yıllardır Kilise'de reform çağrıları yapıyordu. Papalığın Endüljansları para karşılığında kapı kapı dolaştırarak sattırması sabrını taşırıyordu. Öfkeye bir de hayal kırıklığı eklendi. Derken o zamana kadar iyi bir Katolik olan Luther, 31 Aralık 1517'de Wittenberg'deki Kale Kilisesi'nin kapısına, şarlatan satışçılar ve tahsilatçıların "bağışlama" pazarlamalarına karşı çıkan ünlü 95 Tez'ini çiviledi. İyi Katoliklerin dindarlığı Reform hareketini doğurdu.

Tohumlar verimli ve sulak toprağa düştü mü yeşerir. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun Almanya'daki kalıntılarında ruhban karşıtlığı derinlere kök salmıştı ve devrim için uygun bir zemin sağlıyordu. Roma'nın boyunduruğundan kurtulmak son derece cazip bir ödüldü. Luther'in muhalefetine önce Almanya'yı adeta sarsan bir destek patlaması geldi, ardından sarsıntılar dalga dalga tüm Avrupa'ya yayıldı. Toprağa aç zenginler ve prensler kendilerini "Protestanlık" davasına adadılar; Roma'nın açgözlü vergi ve ondalık kıskacından kurtulmak isteyen çiftçiler de akın akın bu harekete katıldılar. Hatta Anabaptistler[2] adı verilen aşırı bir akım, komünizmin ilkel bir halini bile uygulamaya çalıştı. Yeni Protestan olan prensler geçmişten gelen deneyimle alt sınıfın bu istenmeyen aşırılıklarını kolayca bastırdılar. İsyanların bile dikkatle yönetilmesi gerekir. Üstelik Papa'ya karşı girişilen bu isyan, tam bir isyandı. Brüksel'den Berlin'e, Basel'den Bordeaux'ya kadar her yerde Roma Kilisesi saldırılara hedef oldu. Din savaşları başlamıştı: Devlet, Devlet'e karşı; Kilise, Kilise'ye karşı. Eskiden, yani Engizisyon zamanında birinin dinî inançları onun başını belaya sokabilirdi. Şimdiyse bu inançlar savaşlara, katliamlara, soykırımlara yol açıyordu.

[1] Para karşılığında günah cezasının bir bölümünün Kilise tarafından bağışlanması. (Y.N.)
[2] Hıristiyanlıkta vaftizi reddeden bir mezhep. (Y.N.)

İki taraf da savaşa hazırlandı. Hıristiyan askerler, hangi mezhepten olursa olsunlar, savaşa çıktılar mı istihbarata ihtiyaç duyarlar. 1545 yılına gelindiğinde Avrupa'nın yeni türden bir savaşa sürüklendiği açıktı ve Papa'dan Almanya'nın bir köşesindeki küçük bir prense kadar her yöneticinin bu mücadelede bilgiye ihtiyacı vardı. Kimin ne tasarladığının bilgisi; kimin kazandığının bilgisi; ve ufukta görünen büyük savaşta kimden yana olmak gerektiğinin bilgisi.

İstihbaratın kazandığı yeni önem, gizli örgütlerin ve istihbarat servislerinin Avrupa'da gelişip serpilmesiyle sonuçlandı. Londra'da 1525 gibi erken bir tarihte "Hıristiyan Kardeşler" adlı sapkın bir yeraltı örgütü kurulmuş, Luther'in izleyicilerine Protestan risaleler ve sonraları da Tyndale'in İngilizce Kitab-ı Mukaddes'ini satıyordu. Lordlar Kamarası Başkanı Kardinal Wolsey, Roma'nın ilahî yol göstericilik ve manevi eğitim alanındaki tekeline yönelen bu tehdidi ortadan kaldırmak için kendi gizli ajanlarını tuttu. Hem yurtiçinde, hem de yurtdışında sapkınlık ateşini söndürmek üzere ajanlar gizlice göreve gönderildiler. Tyndale'in bile sonunda izi bulundu ve adam 1536'da Brüksel yakınlarında diri diri yakılarak cezalandırıldı. Yurtiçindeyse Wolsey ve özel kâtibi Thomas Cromwell kılık değiştirmiş ajanları aracılığıyla gizli Protestanları tutuklayıp hapsetmekle yetiniyorlardı. Katolik İngiltere, Almanların bulaşıcı Protestanlık hastalığına karşı etkili önlem almıştı. Wolsey'in İngiliz Kilisesi için tasarladığı reformlar Roma'yla bağları birden koparak değil, yumuşak bir evrim süreciyle gerçekleşecekti.

Fakat Wolsey'in efendisinin soyuna Y kromozomu aktarmadaki başarısızlığı bu tasarıyı altüst etti. Kral Henry'nin, bir erkek evlat ve vâris doğuramadı diye ilk karısından boşanmasının hikâyesi iyi bilinir; dolayısıyla da burada bunu tekrar etmenin gereği yok. Ancak bunun en ağır sonuçlarından biri, Katolikliğe yürekten bağlı İngiltere'nin (İngiliz paralarında Papa'nın VIII. Henry'ye verdiği *Fidei Defensor* –İnancın Savunucusu– unvanı hâlâ gururla basılıyordu) ansızın Roma'dan kopan tarafın safına düşmesiydi. Katolik Fransa ve, daha da kötüsü, dönemin süper gücü Katolik İspanya bir anda din düşmanı kesildiler. Savaş ister sıcak olsun, ister soğuk, İngiltere şimdi hem Avrupa'nın büyük güçleriyle, hem de Papa'yla papaz olmuştu.

Protestan Kraliçe Elizabeth 1558'de İngiltere tahtına oturduğunda son yirmi yıldır Katolik Avrupa'yla yaşanan ve giderek artan gerginlik, krallığın güvenliği için çok büyük tehdit oluşturuyordu. Çocukluğu çalkantılar içinde geçen Elizabeth tehlikeli bir dönemden geçtiklerinin farkındaydı. Kız kardeşi Kraliçe Mary, İspanya Kralı Filip'le evlenerek ülkesi İskoçya'yı yine Katolikliğe döndürdü. Kimsenin aklında soru işareti kalmamasını sağlamak için de kısa hükümdarlığı sırasında 283 Protestan'ı yakarak öldürttü. Oysa Elizabeth gerek inanç, gerek milliyetçilik bakımından Protestan'dı. İnsanların ruhları üstünde denetim kurma yanlısı olmayan Kraliçe, İngiltere'yi Protestan safına katmakla hem kendini, hem de ülkesini, Karşı-Reform davasına inanan Papalık yanlısı fanatiklerin hedefi haline getirdiğini anladı. Tahtını kurtarmanın tek yolu diplomasi ve entrikaydı. Ondan önce ve sonra birçok hükümdarın yaptığı gibi, Elizabeth de kendi gizli servisine başvurdu ve hayatı bilinmezlerle dolu olan Francis Walsingham'ı göreve çağırdı. Walsingham yirmili yaşlarının başında, Kraliçe Mary'nin hükümdarlığı zamanında yurtdışına kaçmak zorunda kalmış, inançlı bir Protestan'dı. Kanun kaçağı olduğu bu günlerde Fransızca ve İtalyanca'nın yanı sıra Avrupalılarca, özellikle de Venediklilerce uygulandığı biçimiyle entrika ve gizli servis sanatlarının inceliğini de öğrendi. Venediklilerin siyaset, ticaret ve uluslararası nüfuz alanında gizli diplomasi ve gizli servis yollarından ustalıkla ve acımasızca yararlanmaları genç İngiliz'in üstünde derin izler bıraktı. Yurtdışında ideolojik komploların ve siyasal suikastların gölgesinde yaşamak, İngiltere'nin bu ilk büyük istihbarat yetkilisi için iyi bir eğitim oldu. Elizabeth'in tahta çıkmasıyla Walsingham güven içinde Londra'ya dönebildi. Yeni kraliçenin dışişleri bakanı olan William Cecil (sonraları Lord Burghley) ajan yöneticiliği için Fransız sarayında iyi bağlantıları olan, Venedik usulü casusluk sanatını bilen, ketum ve uyanık biri olan Walsingham'dan daha iyisini bulamazdı.

Walsingham daha en başından itibaren başarısını gösterdi. İngiliz gizli servisiyle Cizvitler arasında ilan edilmemiş, gizli bir savaş sürüyordu. Katolik "İsa Askerleri"nden oluşan bu tarikat Papa'ya doğrudan bağlılık yemini ediyor ve Karşı-Reform'un kılıcı işlevini görüyordu. Ignatius Loyola tarafından

1530'larda kurulan Cizvit tarikatı Kıta Avrupa'sındaki ilahiyat fakültelerinde, (o günün gözlemcilerine göre) tek amacı İsa ve Papa yolunda şehit düşmek olan yeni bir fanatik öğrenci kuşağı yetiştiriyordu. Düşmanlarına karşı nefretle dolu olan şehitlik azmindeki bu öğrenciler günümüzün Müslüman intihar bombacılarından pek farklı görünmüyorlar; üstelik en az onlar kadar da tehlikeliydiler. Hangi davaya hizmet ederse etsin, dinî terör yeni bir şey değil.

Hem İngiltere, hem de Walsingham için artık Devlet'in de, Kilise'nin de çıkarları birdi. Walsingham, Katolik Avrupa'ca tasarlanan komploları ve gizli operasyonları deşifre etmeye çalışırken İngiltere'nin yeni Protestan Kraliçesini de koruyordu.

1559'da Sir Nicholas Throgmorton Fransa'ya büyükelçi atandı. O dönemde dış haberleşmeler çoğunlukla büyükelçiler aracılığıyla yürütülürdü. Kişiliği de istihbarat toplamaya uygun olan Throgmorton derhal Fransa'nın kapasitesi ve gücü hakkında raporlar göndermeye başladı. O günkü standartlara göre raporlama örnek niteliktedir; açık, kesin ve hızlı. Fakat Throgmorton'un meslek aşkı onu ele verdi ve adamın yalnızca diplomat olmadığı anlaşıldı. Son derece kuşkucu biri olan Kraliçe Catherine de Medici büyükelçiye seyahat kısıtlaması getirdi; böylece Throgmorton'un istihbarat ajanı olarak işlevi neredeyse sıfırlandı.

Throgmorton'un yardımcılarından biri genç avukat Francis Walsingham'dı. Throgmorton'un yerine getiremediği istihbarat raporlamalarını artık o yapıyordu ve bu konudaki başarısı sayesinde itibarı giderek arttı. 1560'ların ortalarında Walsingham doğrudan Cecil'e rapor veriyor ve İngiliz tahtına karşı düzenlenen entrikaların önlenmesine yönelik bir ajanlar ağı yönetiyordu. Ayrıca İngiliz sarayındaki hiziplerin hepsine eşit mesafede duruyor ve o gün için şaşılacak bir sağduyuyla yalnızca ve yalnızca verilen göreve odaklanıyordu. 1568-70 yılları arasında milletvekili olarak İngiltere'de bulunan Walsingham orada karşı-casusluğa ve yıkıcı faaliyetlere odaklanıp Katolik büyükelçilerin çevresinde yoğunlaşan ve İngiltere sarayını hedef alan Protestan karşıtı entrikalar üstünde çalıştı.

Güvenilir bir bende olduğunu kanıtlayınca yeni görevler geldi. Cecil'in ve Kraliçe'nin ona güvendiğinin en açık belirtisi 1570'te onu Paris'e büyükelçi atamalarıdır. Orada göreve başlar

başlamaz bütün Çukur Ülkeler'i, Fransa'yı, İtalya'yı, hatta İspanya'yı kapsayan bir istihbarat ağı oluşturmaya başladı. Bu arada Fransa'yla İngiltere arasında bir hanedan evliliği gerçekleştirmenin yollarını da arıyordu. Büyükelçi olarak Walsingham elini ustalıkla ve acele etmeden oynadı; çünkü Kraliçe'nin güttüğü siyasetin, süreci yavaşlatmak ve zaman kazanmak amacı taşıdığının çok iyi farkındaydı. Ayrıca oradaki rolünün –birçok başka Rönesans memurundan farklı olarak– kendi kesesini yabancılardan aldığı rüşvetle doldurmak olmadığını, öncelikle İngiltere'nin tahtını koruması gerektiğini de çok iyi bildiği görülüyor. Elizabeth'in yetersiz örtülü ödeneğinde para kalmayınca Walsingham ajanlarına kendi cebinden ödüyordu. Çok da geçerli nedenleri vardı.

Paris'teki elçiliği sırasında Walsingham ve arkadaşı Philip Sydney, Aziz Bartolomeo Günü (24 Ağustos 1572) gerçekleşen Protestan katliamına tanık oldular. Kilisenin çanları ayin için çalarken Kral IX. Charles'ın emriyle Paris'te başlayan ve ayaktakımının da canice bir çılgınlıkla katıldığı av sonucunda kentin sokaklarında oluk oluk Protestan (veya "Huguenot") kanı aktı. Avrupa'daki Protestanlar katliamı katıksız barbarlık olarak suçladılar. Walsingham gibi sadık bir Protestan izleyici için Paris'teki Huguenot katliamı iki amaca hizmet etmiş olmalıydı. Birincisi, bu, İngiltere'de Katolikler tekrar iş başına gelecek olurlarsa kendisine ve Protestan mezhepdaşlarına olabileceklerin karanlık bir habercisi gibiydi. İkincisi de, bu olay, böyle bir şeyin asla gerçekleşmemesi konusundaki kararlılığını perçinlemiş olmalı. Yoksa kendi hayatı gibi başka pek çok kişinin de hayatı tehlikeye girerdi.

1573'te Walsingham başkâtip olarak yine Londra'ya döndü; bu sefer Kraliçe'nin danışma kurulu üyesi oldu ve gizli servisin fiilen başına geçti. Ona verilen emirler "yurtdışındaki istihbaratla ilgilenmesini" özellikle vurguluyordu. Walsingham emirlere harfiyen uydu. Walsingham'ın seçkin yaşamöykücüsü Dr. Conyers Read, onun istihbarat kariyerinin fazla abartıldığını, Walsingham'ın diplomasi ve devlet adamlığı alanında daha büyük işlere imza attığını belirtse de Sir Francis Walsingham'ın ilk İngiliz istihbarat servisini kurduğunu –ve yönettiğini– söylemek yanlış olmaz. Örnek aldığı ve etkilerinin önemli izlerini taşıdığı Venedikliler gibi o da "askerî" ve "diplomatik" istihba-

rat arasında ayrım gözetmiyor, bu tür yapay ayrımları küçümsüyor ve İngiltere'ye yönelmiş tehditlerin toplamı konusunda bugün "tüm kaynak analizi" olarak değerlendirilen yöntemi benimsiyordu. Walsingham 1577'de şövalye unvanı aldı ve krallık adına tüm istihbarat toplama faaliyetlerinin ve operasyonların sorumluluğunu yüklendi.

Walsingham, İngiltere'ye en büyük tehdidi, Amerika kıtasından çaldığı gümüşle zenginleşen ve çağın en güçlü Avrupa devleti olan Katolik İspanya'nın oluşturduğu sonucuna vardı – ve bunda haklıydı. O yüzden istihbaratta önceliği Madrid'e verdi. Birçok büyük istihbaratçı gibi o da sayısız başarılar kazandı, ama bunlardan hiç söz eden olmadı; yine de İngiltere'nin o kadar uzun süre İspanya'yla açık savaştan kaçınabilmiş olması tesadüf olamaz. Elbette kolay olmadı bu. 16. yüzyılın son kırk yılında ısınan sular kaynama noktasına geldi. Ve yıldırım Hollanda'ya düştü. Son derece dindar olan ve dinlerini de ciddiye alan Hollandalılar 1566 yılında büyük kasabalarda açıktan açığa Protestan ayinleri düzenlemeye ve İspanya'nın Habsburg Hanedanı'ndan olan Katolik hükümdarlarına karşı din özgürlüğünden söz etmeye başladılar. II. Filip 1567'de kuzeydeki asi tebaalarının gözünü korkutmak için düzenli birliklerinden on bin piyade askerini Hollanda'ya sevk etti. Fakat işe yaramadı. 1568'de Hollanda'nın kıyı illerinde ve Zeeland'da isyan çıktı.

Protestan İngiltere için Hollandalı mezheptaşlarının ayaklanması epey sıkıntıya neden oldu. Zamanın en donanımlı askerleri olan on bin İspanyol piyadesi Kuzey Denizi'nin hemen karşı yakasında mevzilenmiş, yalnızca Protestan davasına değil, İngiltere'ye de tehdit oluşturuyordu. İngiliz'in biri oraya "Avrupa'nın koca bataklığı" demiş olabilirdi, ancak gelecek on yıl boyunca o iller İngiltere'nin kıtadaki hayati çıkarlarını temsil edecekti. Hollandalılar boyun eğerlerse sıra İngilizlere de gelebilirdi. Üstelik İspanya dönemin süper gücüydü. İngiliz "gönüllüler" giderek artan sayılarla Kuzey Denizi'nin karşı kıyısına geçip Hollandalı kardeşlerine yardıma koştular. Ne var ki 1578'de Hollandalı Protestanlar, Parma Dükü'nün intikam ateşiyle dolu Katolik "Çukur Ülkeler Ordusu"yla bataklıkların arasında sıkışıp kaldılar. Elizabeth'in, son darbeyi bekleyen Protestanlara yardım etmek için doğrudan kendi ordusunu göndermekten başka çaresi kalmamıştı. İspanya'yla açık bir

savaşa girmek artık kaçınılmaz hale gelmişti. Walsingham için çetin günler başlıyordu. Neyse ki kendisi de çetin cevizdi.

Walsingham'ın casusbaşı[1] olarak ünü başlıca üç önemli başarıya dayanır: çift taraflı çalışan Sir Edward Stafford'u idare etmesi; Kral Filip'in, İngiltere'yi İspanyol donanması ile işgal etme planını ortaya çıkarıp buna engel olması; ve İskoçya Kraliçesi'nin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan Babington komplosu.

Edward Stafford olayı Walsingham'ın ajan yöneticisi olarak becerisini, sabrını ve sanatını gözler önüne serer. Walsingham kendi deneyimlerine dayanarak İngiliz büyükelçilerin hepsini potansiyel rüşvetçi görüyordu. Sir Edward Stafford 1583'te, Sir Edward Cobham'ın yerine geçmek üzere Paris büyükelçiliğine atandı.

Fakat bu değişiklik pek yararlı olmadı. Stafford'un diplomatik geçmişi yoktu ve çok geçmeden Fransız sarayının kurtlar sofrasında bocalamaya başladı, parası tükendi ve başı derde girdi. Adamın zaafını görüp onu kendi çıkarları için kullanabileceklerini sezen yetenek avcıları ve aracılar ihtiyatsız diplomatı kapmak için harekete geçtiler. 1585'te İspanya'nın Paris Büyükelçisi de Mendoza, Madrid'e gönderdiği gizli bir mektupta muzaffer bir edayla, İngiliz diplomatın rüşvet karşılığında "Londra'ya gönderilen gizli mesajları" gösterebileceğini belirtiyor ve şöyle ekliyordu: "Bu büyükelçi paraya fena sıkışmış durumda." Zevkten dört köşe olan Madrid yönetimi derhal 2.000 altın kronluk bir rüşvet tahsis etti.

Tuzak işe yaradı. Stafford, İspanyollardan altınları aldı. Madrid bir İngiliz büyükelçisini gizli ajanlarının safına katmıştı ve böylece İngiliz hükümetinin dış siyaset haberlerini birinci elden alabilecekti. Bu, İspanya ve Katolik davası için bir zafer anlamına geliyordu.

Fakat ne İspanya ne de Stafford, Walsingham faktörünü hesaba kattılar. İngiliz casusbaşı büyükelçinin ihanetini haber almıştı bile. Çünkü Walsingham da Paris'le Madrid arasındaki yazışmaları okuyabiliyordu. Hatta işini daha da sağlama almak için Stafford'un elçiliğine Rogers adında güvenli bir muhbir olan kendi adamını sokmuştu. Elçilikte güvenlik görevlisi ola-

[1] Casuslar şebekesini yöneten kişi. (Y.N.)

rak çalışan Rogers daha en başından beri oradaki güvenlik ihlallerini Londra'daki Walsingham'a haber vermişti. Bu da yetmezmiş gibi Stafford'un İskoçya Kraliçesi Mary'nin Katolik ajanlarıyla temas halinde olduğunu saptamıştı; Rogers, büyükelçinin İngiltere ve Fransa'daki Katolik komplocular arasında haber götürüp getiren güvenilir bir ulak olduğuna inanıyordu.

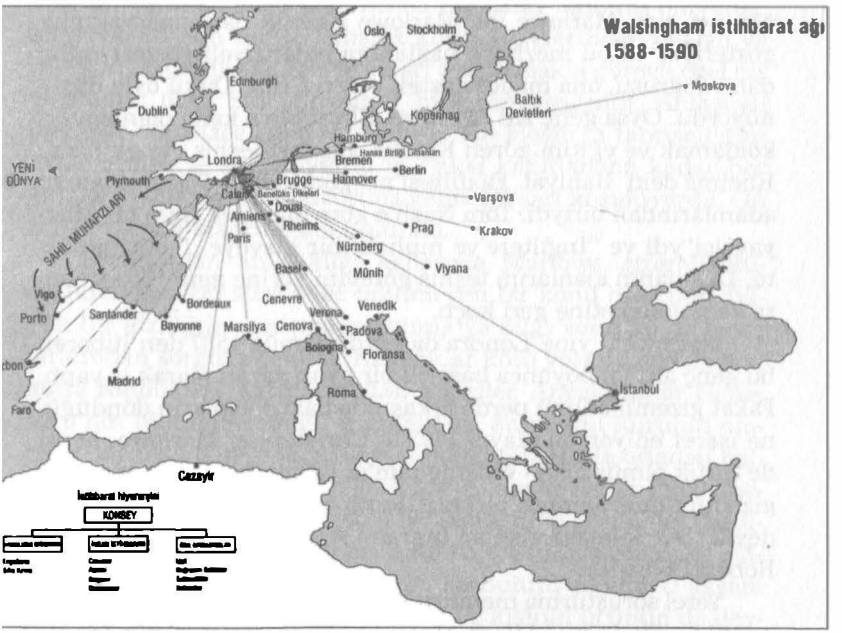
Elizabeth'in ölçülerine göre bundan büyük ihanet olamazdı. Stafford boynuna vurulacak bir balta darbesiyle idam edileceği güne kadar Londra'nın eski kalesine tıkılabilirdi. Her an geri çağrılabilir veya sessiz bir suikasta kurban gidebilirdi. Fakat Walsingham böyle yapmadı. Açıkgöz bir ajan yöneticisi olarak o, Stafford'un ihanetini kullanarak Madrid'i oyuna getirebileceğini anladı. Onun her şeyi *bildiğinden* İspanyolların ve Stafford'un haberi yoktu; gafil kurbanlarını dezenformasyonla beslemek için eşsiz bir fırsat yakalamıştı. Bu, günümüzdekilere bile ders verecek bir aldatmaca ve operasyondu. Hiçbir şeyden kuşkulanmayan Stafford güya ihtiyatla Londra'nın "gizli" talimatlarını İspanyollara gösterdi; fakat tabii bunlar Walsingham tarafından dikte edilen yemlerden ve yanlış bilgilerden başka bir şey değildi. 1586'da, yani Armada daha İngiltere'ye yelken açmadan iki yıl önce, Stafford'un "şuursuzca" yaptığı köstebeklik sayesinde İspanyolların İngiltere'yi işgal planı deşifre edildi.

Walsingham'ın sabrı meyvesini verdi ve ustalığı kanıtlandı. Her şeyden bihaber –hatta vatan haini– Büyükelçi Stafford'un maşa olarak kullanıldığı bu uzun süreli aldatmaca ve çift yönlü blöf, eski kalede değersiz bir adamın kelle uçurma töreninden çok daha önemliydi İngiltere için. Bu, ajan idare etmenin ve başkalarının ihanetine ilişkin bilgiyi ihanet edilen yararına kullanmanın klasik bir örneğidir. Sir Edward Stafford 1587'de nihayet emekliye ayrılıp malikânesine çekildiği zaman ihanetinin bilindiğinden ve kendisine para yedirenlere karşı kullanıldığından hâlâ habersiz gibidir. Aslında Stafford son derece yararlı bir elçilik yaptı; fakat tabii bildiğimiz anlamda değil.

Stafford'un ipuçlarını verdiği İspanyol saldırı planı Walsingham ve Kraliçe için o güne kadar karşılaşılan en büyük tehdidi oluşturuyordu. İngiltere şimdi namlunun ucundaydı ve işgal girişimini engelleyecek bir siyasete ve tasarıya ihtiyacı

vardı. 1587 baharında Walsingham sorunla ilgili düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde kâğıda dökerek bize nasıl hayatta kalınacağına ilişkin ilk profesyonel istihbarat sistemini ve operasyon planını miras bıraktı. Onun büyük önem taşıyan "Gizli İspanya İstihbarat Planı" hâlâ Ulusal Arşiv'de korunmaktadır. Bu belgede İspanya'nın tasarılarını geciktirmeye ve engellemeye yönelik üç temel istihbarat inisiyatifinin anahatlarını ve Walsingham'ın kafasının işleyiş biçimini görebiliriz.

Belgede önce istihbarat toplama planının koşulları ayrıntısıyla ele alınır. İkincisi, bu gereklilikleri karşılamak üzere, olabildiğince çok bilgi toplayacak güvenilir kaynaklar olarak Avrupa çapında bir ajan ağı oluşturulması önerilir. Son olarak da İspanya'nın büyük donanmasıyla ilgili planlarını yavaşlatacak bir dizi gizli ve özel operasyon planı ortaya konur. Elimizdeki kaynaklardan, Walsingham'ın ajan ağının kabaca şekildeki gibi olduğunu biliyoruz.

Walsingham'ın gizli ajanları, onları nasıl işe aldığı ve sisteminin işleyişi hakkında, oyun yazarı Christopher Marlowe sayesinde az da olsa bilgimiz var.

Marlowe, Elizabeth döneminde olayları perde arkasından yönlendiren Kentli dar bir çevrenin üyesiydi. Daha açık olmak gerekirse, Maliye Bakanı ve Yüksek Mahkeme Yargıcı Sir Roger Manwood'un himayesi altındaydı. Manwood'un Elizabeth çağının ölçütleriyle bile aşırıya varan rüşvet düşkünlüğü dillere destandı. Fakat Manwood, Walsingham ailesiyle hısımdı ve görevi gereği onlarla yakın ilişki içindeydi. Dolayısıyla Canterbury'deki Kraliyet Okulu'nda Manwood'un en gözde öğrencilerden biri olan 17 yaşındaki parlak zekâlı Marlowe 1580'de Cambridge Corpus Christi Üniversitesi'ne girince istihbarat dünyasıyla tanışması da kaçınılmaz oldu. Marlowe, Cambridge'te öğrenciyken Walsingham onu gizli servise aldı.

1581'de gizli bir Cizvit ajanı olan Peder Robert Parsons, Roma'ya, "yedi uygun gencin" Cambridge'ten Rheims'e doğru yola çıkarıldıklarını bildirdi. Onlardan biri de Corpus Christi'de öğrenci olan Marlowe idi. Marlowe Katolik davasına yakınlık gösteriyor ve bu mezhebe bağlanma potansiyeli gösteriyordu; daha doğrusu, ona maddi destek veren Guise Dükü öyle düşünüyordu. Oysa genç Kit Marlowe, Elizabeth'e karşı olan havayı koklamak ve eğitim gören Katolik ajanları teşhis etmek üzere Rheims'deki İlahiyat Fakültesi'ne gönderilen Walsingham'ın adamlarından biriydi. Tom Nash'e göre Marlowe "tam bir Makyavelci"ydi ve "İngiltere'ye muhalif bir kisveye..." bürünmüştü. Düşmanın ajanlarını teşhis görevini yerine getirdikten sonra da memleketine geri kaçtı.

Marlowe'u yine Londra'da gördüğümüz 1587'den itibaren bu genç altı yıl boyunca başarılı bir oyun yazarı olarak iş yaptı. Fakat gizemli ölümü perde arkasında bazı dolapların döndüğüne işaret ediyor. 30 Mayıs 1593'te Christopher Marlowe, hepsi de –artık ölmüş olan– Walsingham'ın istihbarat ağının üyesi üç gizli hükümet ajanıyla birlikte Deptford'da Bayan Bull'un evindeydi. Söz konusu ajanlar Ingram Frizer, Nicholas Skeres ve Robert Poley idi.

Yerel soruşturma memuru William Danby, Marlowe'un ölümünü kayda geçti. İddiaya göre yemeğin parasını kimin ödeyeceği konusunda tartışma çıkmış ve sarhoş olan Marlowe, Fri-

zer'in hançerini kapmıştı. Frizer'se Marlowe'un elindeki hançeri ters çevirmiş ve "adı geçen Chirstopher'in sağ gözünün üstünde beş santim derinliğinde ölümcül bir yara açmıştı"... Beyni parçalanan Marlowe oracıkta ölmüştü. Frizer tutuklandı, yargılandı ve nefsi müdafaa gerekçesiyle beraat etti. Şifre kırıcılık ve sahtecilik uzmanı Thomas Phelippes'in arkadaşı olan, Walsingham'ın ünlü ajanlarından Poley bundan sonra karanlığa karışıyor. Fakat onun devletten maaş aldığını ve ödemenin, Elizabeth'in Haznedar Vekili Sir Thomas Heneage tarafından yapıldığını biliyoruz. Öyle görünüyor ki Sir Thomas Heneage, Walsingham'ın halefi olan Essex kontu adına birçok istihbarat işini üstlendi. Poley'nin bir sonraki göreviyse -garip bir tesadüf- Walsingham ailesinin evinde oldu.

O akşam Deptford'daki evde ne olduğunu asla bilemeyeceğiz. Ancak bildiğimiz bir şey var: Marlowe'un çok yakın arkadaşı ve hamisi olan Sir Roger Manwood o sırada yeni ölmüştü. Ayrıca 18 Mayıs 1593'te Kraliçe'nin Danışma Kurulu'nun, Marlowe'un tutuklanması konusunda bir karar aldığını biliyoruz. Marlowe iki gün sonra danışma kurulu üyelerinden oluşan ve iftiraları, sapkınlıkları ve isyanları araştırmakla görevli özel bir mahkeme olan Star Chamber huzuruna çağrıldı. Anlaşılan Marlowe "dinsizce işler yapmak ve İsa Mesih'in tanrısallığını inkâr etmek"le suçlanıyordu ve "aksi kanıtlanana kadar her gün lord cenaplarının huzuruna gelmesi" şart koşuluyordu. On iki gün sonra Marlowe ölü bulundu.

Kanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Marlowe gizemli ölümünden kısa bir süre önce bilinmeyen bir konu hakkında büyük bir gizlilikle danışma kuruluna ya bilgi verdi ya da onlar tarafından sorguya çekildi. Kaynaklar kötü yola düşmesinden, hatta Katoliklere katılmasından söz eder. Ancak Tudor Hanedanı'nın hüküm sürdüğü İngiltere'de, en yetkili kurulun emriyle bile olsa, kimse kaypak teolojik gerekçelerle ortadan kaldırılmazdı. "Kaypak teoloji" her üniversitede ve her meyhanede üstünde tartışmalar yapılan bir konuydu o günlerde. Öykünün geneline bakıldığında her adımda karşımıza çok daha ciddi şeyleri örtbas etmeye çalışan bir sis bulutu çıkıyor. O akşam Marlowe'un yanında olduğu bilinen üç kişinin üçünün de devlet adına çalışan gizli ajanlar olduğu ve onlardan en az birinin ünlü bir katil olduğu biliniyordu. Frizer'in yaralarının önemsiz

olduğuna hükmedilmişti; oysa Marlowe'un ölümcül yarası onun "oracıkta" ölmesine neden olacak kadar ağır değildi. Mahkemeye anlatılan öykü, en hafif tanımıyla, garip. Parçaları bir araya getirdiğimizde Marlowe'un ölümü, zekice kotarılmış bir cinayet –çok şey bilen ve ne pahasına olursa olsun susturulması gereken tehlikeli ve geveze bir köstebeğin öldürülmesi– görüntüsü veriyor. Ve bu olay, en azından, Walsingham'ın idaresi altındaki gizli ajanların ne denli riskli işler yaptıklarını gösteriyor. İstihbarat o günden bugüne çok az değişti; fakat insanın doğasının değişmediğini hesaba katarsak bu normal. Casusluk her zaman tehlikeli bir iş olmuştur.

Walsingham'ın belki de en büyük başarısı İspanyolların işgal girişimine engel olmasıydı. İspanyol hükümeti borç senetlerini ödeme için Ceneviz'deki bankalara (bu bankalar İspanya'nın İngiltere'yi işgal tasarısı için gerekli sermayeyi karşılayacaktı) sunduğu zaman Walsingham, Kuzey İtalya'daki ajanları aracılığıyla o senetlerin "sorgulanmasını" sağladı. Sorgulanan senetlerin, o dönemki işlemler gereği, bir yanlışlık var mı diye yine kontrol edilmesi, onaylanması ve bankaya tekrar sunulması gerekiyordu. Bilgisayarların olmadığı bir çağda bu işlemler aylar alabiliyordu. Süreç durmadan uzadı; ve 1587 güzünde Walsingham, İspanya'nın "İngiltere girişimi" için ihtiyaç duyduğu İtalyan altınını gizlice geciktirmesi sayesinde *Armada* saldırısının en az bir yıl daha ertelendiğini öğrendi.

1588 yazında *Armada* iki yıl gecikmeyle nihayet yelken açabildiğindeyse zaten gözetim altındaydı. Walsingham, İspanya limanlarının açıklarında küçük balıkçı teknelerinden oluşturduğu bir perde ve limanları gözeten adamları yardımıyla istihbarat amaçlı bir irtibat ağı kurmuştu. Onların görevi İngiliz donanma komutanı Effinghamlı Lord Howard'a, yaklaşan tehdit unsuru görüldüğü anda onun tam büyüklüğü, bileşimi, rotası ve hızı hakkında bilgi vermekti. Büyük seferin İngilizler için sürpriz olacak hiçbir yanı kalmamıştı. Karşılarında Walsingham gibi profesyonel bir istihbaratçı varken İspanyolların aslında hiçbir şansı yoktu. Manş Denizi'nde ilerlerken İngiliz Donanması'nca sürekli taciz edilen, geceleyin Britanya'nın güneydoğu kıyısı açıklarında deniz topçularının saldırısına uğrayan, Parma'nın işgal gücüyle bir türlü birleşemeyen *Armada*, Kuzey Denizi'ne bölünerek girdi. Susuz kalan ve Atlas Okyanu-

su'nun sert rüzgarlarında kalbura dönmüş gibi su alan hasarlı kalyonlar çaresizce Kuzey Burnu'nu döndü ve çoğu ya İskoçya ve İrlanda'nın batı kıyılarına yanaştı ya da kıyıya vurdu. Fakat arada o kadar uzun mesafe varken bile Walsingham'ın uzun eli onlara yetişip son bir darbe indirdi.

23 Eylül 1588'de Ragusa'nın 800 tonluk savaş gemisi, *San Juan di Sicilia,* donanımı perişan olmuş, delik deşik ve susuz kalmış bir halde İskoçya'nın batısındaki Tobermory Körfezi'ne sığındı. Geminin kaptanı, yerel kabile şefi Duartlı Lachlan MacLean'a içme suyu ve erzak karşılığında elli donanımlı İspanyol askeri "ödünç" vermeyi kabul etti. Kabile şefi bu askerlerden her zamanki gibi davar çalmakta yararlanacaktı. Geminin tayfası rahat bir nefes aldı. Konuksever İskoçyalıların arasında güvenli ellerde güç toplayabilir, kuruyabilir, İspanya ve Ragusa'ya olan uzun dönüş yolculuğuna hazırlanabilirlerdi. Ne var ki *San Juan di Sicilia*'yı gözetleyen başkaları da vardı.

800 km güneydeki Walsingham, İskoçya'ya gelen bu sıra dışı ziyaretçinin haberini almıştı. İki ay boyunca gemiye erzak ve donanım tedarik edildi. Kalyonun uzun yolculuğuna hazırlanması konusunda gerekli malzemeleri sağlayan tüccarlar bu işe dört elle sarıldılar. Elbette her şeyin tamamlanması biraz zaman alacaktı, fakat gemide bol miktarda düka altını olunca halledilemeyecek mesele yoktu – tabii bir bedel karşılığında. Özellikle Dumbarton'dan Bay Smollet adında bir aracının büyük yardımı dokunuyordu. Hatta adam o kadar yardımseverdi ki son düzenlemeleri yapmak için gemiye bile kabul edildi.

5 Kasım'da Bay Smollet son olarak bir kez daha gemiye çıktı. Güverte tayfası baş kasarasında kurutmak üzere yaş barut yaymışlardı. Bay Smollet biraz hoşbeş ve iyi dileklerle aşağıda işlerini halletti, ardından da kıyıya döndü. Ve az sonra *San Juan di Sicilia* büyük bir patlamayla havaya uçtu. Gemideki herkes hayatını kaybetti ve geminin kaburgası ve enkazı bütün Tobermory Körfezi'ne dağıldı. Meğer Bay Smollet, Walsingham'ın en güvenilir ajanlarından biriymiş. Adam savaş gemisinden ayrılmadan az önce kuruyan barutun yanına için için yanan bir parça keten tiftiği bırakmıştı. Sonuç tam bir yıkımdı. Walsingham çapında bir kukla ustasının ipleri oynatmasıyla İngiltere'nin kolları uzaklara bile erişiyor ve intikamını mutlaka alıyordu.

Kraliyet Donanması ve Walsingham'ın başladığı işi fırtına bitirdi. Sefere çıkan 135 gemi ve 15 bin mürettebattan yalnızca 35 gemi ve 6 bin perişan denizci, 4.500 km'lik uzun bir yolculuğun ardından, eylülde eve dönebildi. Askerî istihbarat ve krallığı korumak adına bu, Walsingham'ın en büyük başarısıydı.

Ancak Walsingham'ın suskun dehası yalnızca askerî konulara dair dolaysız istihbaratla sınırlı değildi. İskoçya Kraliçesi'nin bir şubat sabahı Fotheringay'in büyük salonunda boynunu baltanın altına yatırmasıyla sonuçlanan Babington komplosu da onun istihbarat sanatının karanlık yönünün bir zaferi sayılır: kirli operasyonlar, sahte bayrakların çekilmesi ve şifre kırıcılık.

Bahtsız İskoçya Kraliçesi'nin hayatı çalkantılarla doluydu. Genç yaşta Fransa kralının en büyük oğluyla evlendirilen Mary, kocasının zamansız ölümünden sonra hakkı olan İskoçya tahtına oturmak üzere memleketine döndü. Servetini Edinburgh'ün soğuk kayalığına ve kayaların dibinde çürüyen varoşlarına sanat, uygarlık ve kültür getirmek için harcayarak gerçek bir Fransız dul kraliçesi gibi davranan Guise Düşesi Mary'ye göre, kendisi her ne kadar Katolik olsa da, iktidarının meşruiyeti, dinî farklılıklardan daha önemliydi; ve bu düşünceden hareketle Protestanlığa yeni geçen halkı ve onların tehlikeli lordlarını hoşnut etmeye çalıştı.

Fakat zamanını ve parasını boşa harcadı. 1500'lerin İskoçya'sı ilkel bir ülkeydi. Zamanın İskoçyalı soylularının Sicilyalı mafya babalarından farkı yoktu; bunlar ailelerinin şerefi ve topraklarının yönetimi için birbirleriyle didişip savaşan "onur erbabı" idiler. Oysa Mary dışarıdan gelen biriydi. Ayrıca zayıftı. İskoçyalı kabile reisleri kan dökmek istiyorlardı. Bu soyluların, Mary'nin kocası Lord Darnley'le kan davaları vardı. Ve kabul edebilecekleri tek bir yol vardı. İskoçyalı yeni kocasının öldürülmesinin ardından Mary, belki de çaresizlikten, kendini güvene almak için kabile reislerinin en güçlüsü Bothwell'le evlendi. Ancak bu bile felaketle sonuçlandı. Bothwell meşru Kraliçe'yi hapse atmaya niyetli akranları ve huysuz İskoç soylularınca sürgün edildi. Onur erbabı da olsalar, Edinburgh'ün amansız ve kana susamış Kalvinistleri için güçlü olan haklıydı; ve bir kadın, üstelik entrika ve dolaplar çeviren kaprisli Fransız Katoliği bir kadın asla İskoçya'nın gerçek hükümdarı olamazdı. Mary

1568'de İskoçya'da hapis tutulduğu yerden kaçtı ve canını kurtarmak için İngiltere'ye, güneyin kraliçesine sığındı.

Ne var ki Elizabeth için bu davetsiz soylu misafir püsküllü bela demekti. Lord Darnley'in ölüm emrini bizzat verdiğiyle ilgili kuşkular yetmiyormuş gibi Katolik İngilizlerin gözünde İngiltere tahtının meşru vârisi oydu; çünkü Kraliçe Elizabeth, VIII. Henry'nin *ikinci karısı* olan Anne Boleyn'in kızıydı. Roma Kilisesi Henry'nin Aragonlu Catherine'den "boşanma"sını hiçbir zaman kabul etmedi. Roma'ya göre VIII. Henry, Anne Boleyn'le hukuken hiç evli olmadı. Dolayısıyla Katoliklerin gözünde Elizabeth evlilikdışı bir ilişkiden doğan gayri meşru bir çocuktu ve bu yüzden İngiliz tahtı üstündeki iddiasının da hukuki bir dayanağı yoktu. Oysa İskoçyalı Mary, VIII. Henry'nin büyük ablasının öz torunuydu – o Mary Tudor'du. Yani, *Elizabeth Katolik olsa da olmasa da,* Mary taht üzerinde öncelik hakkının sahibiydi ve Elizabeth bu hakkı "gasp" etmişti.

Protestan İngiltere için Mary Stuart siyasal dinamitten farksızdı. Mary gelir gelmez Kraliçe'ye karşı kurulan komplolara karıştı. 1571'de Ridolfi adında Floransalı bir bankerin, Mary'yi İngiltere'nin tahtına oturtmak için hazırlanan bir tasarı çerçevesinde Papa V. Pius, İspanya Kralı Filip ve Norfolk'un Katolik Dükü arasında haber götürüp getirdiği anlaşıldı. Tasarıya göre İngiltere'de baskı gören Katoliklerin ayaklanmasının ardından İspanya orayı işgal edecekti. Elizabeth idam edilir edilmez de Mary, Dük'le evlendirilecekti. Cecil'in gizli servisi komployu kısa sürede ortaya çıkardı ve Dover'da komplocuları ele veren mektuplar taşıyan bir ulağı ele geçirdi. Norfolk Dükü Kraliçe'ye ihanetten hüküm giydi ve 2 Haziran 1572'de Londra'nın eski kalesinde idam edildi. Mary ısrarla komplodan haberi olmadığını söylemesine rağmen –ve Elizabeth ona inanıyordu– Kraliçe'nin danışmanları onun Protestan İngiltere'nin güvenliğine çok büyük bir tehdit oluşturduğuna artık emindiler.

Walsingham'ın talihi –gerçi buna talih demek haksızlık ama– nihayet İskoç kraliçesinin aleyhine dönmeye başladı. 1582'de "gri pelerinli bir yabancı", İskoç sınırı yakınlarındaki Northumbrian Fells'te görev yapan İngiliz devriyelerce alıkonuldu. Bir Cizvit ajanı olması muhtemel bu adam rüşvet verip kaçmasını bildi. Fakat heybesinden bir Katolik dua kitabı ve bir ayna çıktı. Elizabeth'in kuzey sınırından sorumlu muhafız Sir

John Foster, Alnwick Kalesi'nde bulguları inceleyince aynanın arkasına sıkıştırılmış şifreli bir mesajın varlığını fark etti. Walsingham'ın şifre kırıcıları Londra'da mesajı kısa sürede çözdüler. Bu mesaj İskoçya Kraliçesi Mary'yle onun Fransa'daki sempatizanları arasındaki gizli haberleşmeyi ortaya koyuyordu. Walsingham bir istihbaratçı olarak büyüklüğüne yakışır şekilde bekledi ve gözledi. Mary er ya da geç kendini ele verecekti.

Walsingham'ın adamlarının 1583'te Katolik bir ajan olan Francis Throckmorton'u tutuklamalarıyla parlamentonun ve danışma kurulunun kuşkuları perçinlendi. Throckmorton işkenceyle, Mary'yi İngiliz tahtına oturtmayı amaçlayan bir komplonun yine hayata geçirilmekte olduğunu itiraf etti. Throckmorton ve suç ortakları idam edildiler; İspanyol Büyükelçisi Bernardino de Mendoza'ysa istenmeyen kişi ilan edilip Londra'dan ayrılmak zorunda kaldı. İngiliz siyasetinde nüfuz sahibi olanlar giderek artan bir kaygıyla artık şunu kesin olarak anlamışlardı: Mary hayatta oldukça Katoliklere umut verecek ve meşru bir vâris olarak Elizabeth'in tahtına rakip olacaktı. İskoçya Kraliçesi hainlerin odağı olmayı sürdürecekti; ve Elizabeth'in, düşmanlarını engellemeye yönelik ihtiyatlı hile ve oyunlarına rağmen Katolik İspanya'yla açık savaş tehlikesi belirdikçe bu hainler çalışmalarını daha da hızlandıracaklardı.

Sonuçta, 1586 yılında İskoçya Kraliçesi fiilen evinde göz hapsine alındı. Gelen ve giden tüm postalar kontrol ediliyor ve kadının evden çıkmasına izin verilmiyordu. Elizabeth, Mary'den "kurtulma" çağrılarına kulak tıkıyordu. İster merhametten, ister erdemliliğinden, isterse de bir kraliçenin idamını buyurmakla kendi sonunu da getirebilecek bir kapıyı aralama endişesinden olsun, Elizabeth kararından caymadı. Kraliçe'nin, Mary'nin idam fermanını imzalamayacağı kesinlik kazanınca Cecil, Walsingham ve danışma kurulunun öbür üyeleri ondan kurtulmanın başka yollarını aramaya başladılar.

Oysa çözüm hemen ellerinin altındaydı. Anthony Babington adında, katıldığı bir Katolik ayinini ihanetle bir sayan Protestan polis devletine kırgın genç bir Katolik, Mary'yi kırsal kesimdeki hapis hayatından kurtarmayı planlıyordu. 1587'de Babington gibi Katolikler, Protestan devlet düzeninin Katolik karşıtı gaddar yasalarından yaka silkiyorlardı. Katolik rahipler İngiltere'den ayrılmaya zorlanıyorlardı. Katolik ayini yapan bir

rahibin ömür boyu hapse mahkûm olması işten bile değildi. Rahiplere yardım ve yataklık eden Katolikler asılıyor, Cizvit papazları yakalandıkları yerde idam ediliyorlardı. Katolik olduğu bilinen kimse evinden 8 km öteye gidemiyordu.

Dindar Katolikler her yerde ihbar ve ihanet korkusuyla yaşıyorlardı. Her yerde Katolikler sinmek zorunda kalıyorlar ve içlerinden gizli bir öfke yükseliyordu. Bu koşullar altında Kraliçe Mary'nin kaçışı tüm Katolikler için bir zafer anlamı taşıyacak ve Protestan gaspçıyı tahttan indirmek için onlara yeni bir güç verecekti. O zaman tahta VIII. Henry'nin meşru soyundan Katolik bir vâris geçebilecek ve gerçek inancı tekrar egemen kılabilecekti. Bu plan tutarsa Elizabeth'in hayatı ciddi tehlikede demekti.

Ne var ki Babington'un tasarısı en başından beri biliniyordu. Hatta Walsingham bunu bilmekle kalmıyor, onu bizzat *yönetiyordu*. Katoliklerin hayrına olmayacak şekilde, yine uzun vadeli oynuyor, İskoçya Kraliçesi'ni bizzat komplonun içine katmaya, böylece suçunu kesinleştirmeye çalışıyordu. Eğer Walsingham ve patronu Cecil, İskoçya Kraliçesi'ni açık ve başka türlü yorumlanması mümkün olmayan bir ihanet eylemine sokabilirlerse onun sonunu getirebilirlerdi. Acaba Walsingham'ın gizli servisi Mary'yi bu ölümcül eylemin suç ortağı yapabilecek miydi?

Bir Katolik ve Cizvit olarak eğitim alıp daha sonra inancından dönen Gilbert Gifford adlı bir genç 1585'te Walsingham'a, hizmete amade olduğunu belirten bir mektup yazdı. Walsingham'ın dâhice yanlarından biri de onun düzenbaz ve hainleri ajan olarak kullanma becerisiydi. O her türlü insan kaynağına –dönek, üçkağıtçı, hırsız, dolandırıcı, yalancı, kalpazan– açıktı, yeter ki onları kontrol edebilsin. Anlaşılan, insanların güdüleri ve zaafları konusunda Walsingham'ın engin bir bilgisi vardı. Kendinden önceki ve sonraki sayısız istihbaratçı ve polisin de bildiği üzere, o da başarının, ne kadar iğrenç de görünse, düşmanla konuşmaktan geçtiğini biliyordu. Dedektifler işlerini yapabilmek için her gün suçlularla konuşmak, istihbarat yetkilileri ve casusbaşılar da dönekler ve hainlerle iş yapmak zorundadırlar. Gizli istihbaratın söz konusu olduğu durumlarda ahlaki ülkülerin ve avukatların tutumlarının başarıyı engellemesine izin verilmemelidir.

Walsingham dininden dönmüş, dolandırıcılık yaptığı için hapis yatmış ve ona hapisten mektup yazmış olan Gifford'la görüştü; ve dönek bir Katoliğe önerebileceği en tehlikeli iş olan ajan provokatörlüğü önerdi: İskoçya Kraliçesi'ni tuzağa düşürmek. Gifford bu iş karşılığında özgürlüğüne kavuşacak, Walsingham da Mary'yi tuzağa düşürecekti. Gifford, Mary'nin Derbyshire'da hapis tutulduğu yere gidip gelen güvenilir bir kurye olarak iş görecek, bira fıçılarının tıpalarına saklanan şifreli mesajları taşıyacaktı. Plan işe yaradı. Mary sonunda "dışarıdaki" sempatizan Katoliklerle tekrar temasa geçebildi – daha doğrusu, o böyle düşünüyordu. Kalbi hapis hayatından kurtulup özgürlüğe kavuşma umuduyla dolmuş olmalı. Mary bu umutla güvenlik tedbirlerini elden bırakınca Walsingham operasyonun bir sonraki aşamasına geçti.

6 Temmuz 1586'da Gifford ansızın komplo başı Anthony Babington'un kapısında belirdi ve ona Mary'nin şifreli mektubunu teslim etti. Walsingham'ın kendisini iyice bilgilendirdiği Gifford, Fransız elçiliği hesabına çalıştığını ve Mary'nin Babington adını Fransa'daki destekçilerinden duyduğunu açıkladı. Acaba yardım edebilir miydi?

Babington edebileceğini söyledi. Cevabi yazıyı şifreleyip yazdırdı. Aynı zamanda idam fermanı da olan mektupta şöyle diyordu:

> Ben, on beyefendi ve yüz takipçimiz zat-ı âlinizi düşmanın elinden kurtarmaya azmettik. Aforoz olmamızdan dolayı hizmetinden azade olduğumuz gaspçının idamı için hepsi de şahsi arkadaşım olan altı soylu beyefendi, Katolik davasına ve Majestelerine olan bağlılıklarıyla bu trajik infaza hazır olacaklardır...

Gifford mektubun aslını mühürlemeden ve tıpaya gizleyip Chartley Hall'da kendisini bekleyen Mary'ye götürmeden önce, kopyalaması için onu Walsingham'a götürdü. Yem yutulmuştu. Sevinçten havalara uçan Mary 17 Temmuz 1586 tarihli cevabında plana onayını verdi. Komplonun başarılı olması durumunda ilgilileri ödüllendireceğine söz verdi. Tabii her mektubun Walsingham'ın disiplinli şifre uzmanı, altı dil yazıp konuşabilen, "her adamın el yazısını taklit edebilen" ve kriptografi konusunda engin bilgisi olan Thomas Phelippes tarafından şifresi kırıla-

rak okunduğunu bilseydi Mary'nin sevinci kursağında kalırdı. Mary ve Babington'un sözümona gizli şifreleri ilkel bir yer değiştirme yönteminden ibaretti ve basit frekans analiziyle kolayca çözülebilirdi. Phelippes şifresi çözülmüş, idam fermanı niteliğindeki mektubu geri uzatınca Walsingham onu darağacının simgesiyle işaretledi. İskoçya Kraliçesi sonunu kendi eliyle kendi hazırlamıştı; İngilizlerin kraliçesini kendi el yazısıyla öldürmeye azmettirmişti. Ölümcül bir hataydı. Tuzak kapanmıştı.

Ama tam değil. Bütün büyük istihbaratçılar gibi Walsingham daha fazlasını istiyordu. Ağını kurmuş bir örümceğin sabrıyla Babington ve öbür komploculari suçüstü, eylemlerini gerçekleştirirken yakalamak için beklemeye koyuldu. Bu yüzden az daha kendi sonu da geliyordu. Çünkü 5 Ağustos 1587'de Anthony Babington bizzat Walsingham'ın ofisine geldi ve Fransa'ya gitmek için pasaport istedi.

İngiltere'nin en çok aranan adamını tanıyan Walsingham'ın şaşkınlık içindeki asistanı John Scudamore zaman kazanmak için konuğun yakındaki bir meyhanede beklemesini, kendisinin de bu arada formaliteleri halledebileceğini söyledi. Fakat Scudamore'a askerlerin yolda olduğunu belirten yazılı mesaj gelince Babington bu işte bir bit yeniği olduğunu anladı ve tuvalete gideceğini söyleyerek normal bir şekilde şapkasını ve pelerinini masanın üstüne bırakıp rahat rahat dışarı yürüdü. Silahlı muhafızlar geldiklerinde arka duvarın üstünden atlayıp sıvışmıştı bile.

Babington'un kaçışı aslında çok da önemli değildi. Komplo bütünüyle ortaya çıkarılmıştı. Walsingham'ın kurduğu tuzak mükemmel işlemişti. Onun planı sayesinde İskoçya Kraliçesi bir daha İngiltere'nin başına dert açamayacaktı. Mary'nin ölümü komploculaların içerideki dayanak noktalarını ortadan kaldıracak, İngiltere tahtı üstündeki iddiaların sonunu getirecekti. Babington'a suikastçıların adlarını soran mektubu Mary'nin el yazısıyla Phelippes'e yazdırtan ve şifreleten Walsingham'dı. Mektuba kanan Babington da adları bir bir sıralamıştı. Mary'nin 17 Temmuz tarihli mektubuysa en büyük ihanete açık bir kışkırtma niteliğindeydi. Mary'nin sonunu getiren, suikastçıları bu şekilde cesaretlendirmesi oldu. Walsingham'ın örümcek gibi ağının merkezinden çevirdiği dolap hepsini içeri çekmiş ve suçlamaya yetmişti. Babington'un kaçışından sonra

İngiliz gizli servisi için beklemenin bir anlamı yoktu. Komplocular on gün boyunca saklandıktan sonra 15 Ağustos'ta hepsi birden yakalandılar.

Mary'nin sonuysa daha erken geldi. 11 Ağustos'ta, yani Babington'un kaçışının bir hafta ardından Mary'ye Chartley Hall arazisinde atla gezme izni verildi. Mary bu fırsatı değerlendirirken uzaktan bir grup atlı hızla yaklaştı. Kadının düşüncelerini tahmin edebiliriz. Acaba bunlar onu kurtarma niyetinde olan Katolik beyefendiler miydi? Fakat bu sefer Mary'nin talihi ona gülmeyecekti. Bu atlılar Lordlar Kamarası başkanı ve Walsingham tarafından Mary'yi tutuklamakla görevlendirilen Kraliyet Muhafızlarıydılar. Walsingham'ın gizli servisi aynı hafta içinde komplonun bütün üyelerini yakalayacaktı.

Babington ve suç ortaklarının kaderi o karanlık çağlarda tüm hainlerin başına gelenlerle aynıydı. Bu adamlar ve komployа karışan altı kişi daha kanayana dek kırbaçlandılar, sonra pislik içindeki sokaklarda dolaştırıldılar, neredeye boğulana kadar boyunlarından asıldılar ve nihayet de "gerildiler". Ondan sonra ilk iş olarak cinsel organları doğrandı. On parmağında on marifet olan cellat bunun ardından her zavallı mahkûmun sırayla karnını yardı, ağır ağır bağırsaklarını çıkardı ve adamların gözleri önünde onları mangalda kızarttı. Acıyla bağırtan bu vahşetten ancak en sonunda kellelerinin uçurulmasıyla kurtuldu mahkûmlar. Arkadaşlarının diri diri doğrandığını ve kendi kaderlerinin de aynı olacağını gören zavallıların kapıldığı dehşet hayal gücümüzün sınırlarını aşar. Bütün bunlardan sonraysa cesetleri domuzlarınki gibi dörde bölündü ve başları kentin kapılarındaki kazıklarda sergilendi. Cellatsa dili tutulan kalabalığa, her zamanki gibi törensel bir şekilde, "İşte hainlerin sonu!" diye bağırdı. Tudor Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü İngiltere'de kral veya kraliçeye karşı ihanetin cezası başka olası hainlere verilen tüyler ürpertici bir uyarı niteliğindeydi.

İskoçya Kraliçesi de, "Kraliçe hazretlerine karşı suç oluşturan komplolarla ilişkili herkes"i hain olarak niteleyen ve idamlarını öngören 1584 tarihli Suç Ortaklığı Yasası'na göre yargılandı. Mary suçlu bulundu –ki kuşkusuz öyleydi– ve 1587'nin o soğuk Şubat sabahında kafasının uçurulacağı tahtaya yasladı boynunu. Mary Stuart kendi saflığının kurbanı oldu; fakat uğradığı akıbette çaresizliğinin yanı sıra Sir Francis Wal-

singham'ın tasarlayıp yönettiği şeytani operasyon da belirleyici oldu – o Walsingham ki Eliżabeth Tudor'un casusbaşıydı ve belki de zamanının en büyük Britanyalısıydı.

Sir Francis Walsingham 1590'da neredeyse beş parasız öldü. İstihbarat ve gizli servis operasyonlarının birçoğunun parasını kendi cebinden ödemiş, Kraliçe'ye ve Protestanlık davasına hizmet edeyim derken kendini ve ailesini perişanlığın eşiğine getirmişti. İspanya Kralı II. Filip, Walsingham'ın ölümünü haber aldığında rapora şöyle bir derkenar yazacaktı: "İngiltere'den iyi haber..."

Kraliçe, bir istihbaratçı olarak Walsingham'ın değerini tam olarak anlayamamış olabilir; fakat öyle olsa bile düşmanlarının anladıkları kesin.

6

KALIBIN DÖKÜLMESİ

Düşmanı alt etmek için her hile,
her araç mubahtır...

Richelieu Dükü Jean du Plessis'e Atfedilen Söz

1603'te Kraliçe Elizabeth'in öldüğü ve İngiliz tahtına İskoçya Kraliçesi Mary'nin oğlu James Stuart'ın oturduğu sıralarda Avrupa'daki eski güçler dengesinden eser yoktu. Reform hareketinin yarattığı çalkantılar Avrupa devletlerinde bağımsız milliyetçiliği pekiştirdi. Papalık makamı ise Avrupa siyasetinin satranç tahtasında öbürlerinden farksız bir taş düzeyine düştü, hatta bazen yeni milliyetçiliğin piyonu olarak bile kullanıldığı oldu.

Bu hararetli iklimde entrika kazanı da kaynayacaktı elbette. Hanedanlar arasındaki sınırötesi düşmanlık ve ekonomik rekabet yetmiyormuş gibi bunlara bir de din savaşları eklendi. Ve entrikaların, savaşın olduğu yerde istihbarat da vardır. Avrupa hükümdarlarının bilgiye olan ihtiyaçları bu dönemde görülmedik derecede arttı. Geçen 150 yılda her ulus kendi ticari istihbarat ağını zaten geliştirmişti. 1618'de başlayan ve Otuz Yıl Savaşları adıyla anılacak olan büyük din savaşıyla da bu istihbarat şebekeleri Avrupa genelinde rekabete girişti.

1630 yılı itibarıyla mücadeleyi belirleyen iki önemli rekabet odağı vardı: kuzeydeki Protestanlarla güneydeki Katolikler arasındaki Kuzey-Güney bölünmesi ve bu büyük çatışma hattını kesen bildik ve eski sayılabilecek bir üstünlük çekişmesi

– yani birleşmiş bir Fransa'nın artan gücü ile İmparatorluk İspanya'sının kudreti arasında Avrupa hâkimiyeti için süren rekabet.

Avrupa'yı istihbarat ağıyla sarıp sarmalamada Walsingham kadar becerikli olan ve bu konuda onun halefi sayabileceğimiz bir sonraki usta entrikacı ve casusbaşı, bir Fransız ruhbanıydı. Richelieu Dükü, Kardinal Armand Jean du Plessis 1624'ten 1642'ye kadar Fransa'nın kaderini elinde tutan adamdır. Fransa'yı birleştiren XII. Louis ve IV. Henry ise, XIII. Louis'nin başarılarını tasarlayıp organize eden ve "Güneş Kral" XIV. Louis'nin görkemli saltanatına zemin hazırlayan kişi de Richelieu'dür. Din adamı olmasına rağmen Richelieu uzak bir tanrıya olan inancın Fransa'ya olan yükümlülüğüne engel olmasına izin vermemiştir. Polis teşkilatının, postanelerin, vergi idaresinin, hatta iyi yolların bile olmadığı bir çağda Richelieu on altı milyon Fransız'ı eşsiz bir casus ve muhbirler ağıyla sıkı bir denetim altında tutabildi. Ama sadece Fransa'yı değil. Kardinal, iç güvenlik servisinin yanı sıra, Paris'i olası dış tehditlerden haberdar edecek, Fransa'nın aleyhine olan girişimleri bozacak gizli operasyonlar yürüten uluslararası bir gizli istihbarat servisi de örgütledi. Richelieu'nün kolları Londra'dan Viyana'ya, Stockholm'den Madrid'e kadar ulaşıyordu.

Richelieu kendi gizli servisini bizzat kendisi idare ediyor, komplonun en küçük belirtisine karşı bile tetikte duruyor, dostun da düşmanın da aynı ölçüde çekindiği bir acımasızlıkla kralın düşmanlarını yok etmeye, ihanetin maskesini düşürmeye hazır bir şekilde bekliyordu. Fakat istihbarat işlerinin birçoğunu kendisi gibi bir ruhban olan ve gizli servisin başında bulunan Peder Joseph du Tremblay'a havale etmesini de biliyordu. Bu kurnaz, ince zekâlı ve kılı kırk yaran rahip bize yalnızca davranış kalıplarını değil, gerçek rolünü de bir unvanla miras bırakmıştır: *l'éminence grise*.[1] François Joseph le Clerc du Tremblay bir fanatikti. Çocuk yaştayken hidayete erme gibi bir deneyim yaşadı, ondan sonra da kendini ibadete ve Tanrı'ya yakınlaşmaya adadı, kişisel ilhama açık mistik bir yaşantıyı benimsedi. Tutkulu Marksistler ve Sufilerce de paylaşılan mutlak inanç yoluna giren du Tremblay, öyle anlaşılıyor ki, Tanrısal ta-

[1] İktidarını perde arkasından uygulayan, ön plana çıkmadan sözünü geçiren kimseler için kullanılan bir deyim. (Ç.N.)

sarıların kendisine ilham edildiğine sahiden inanıyordu.

Fakat bu adamın son derece dindar olduğu su götürmese de sadık bir Hıristiyan olduğu kuşkuludur. Kadınlara ve cinselliğe beslediği derin nefrete (Huxley'nin canlı bir tasvirini kullanmak gerekirse, "manastırlara kapatılmayan kadınlar vahşi hayvanlar ve korkunç gizemler gibidirler") rağmen –ya da belki tam bu yüzden– bu yasaklı konulara duyduğu karşı konulmaz arzu, onun, Calvary rahibeleri gibi kapalı bir tarikatı bile "dua makineleri" olarak kullanmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla söz konusu rahibelerin, "Huguenotların ölümü", hatta "Kral'ın tüm dikkatini mevcut savaşın sürdürülmesine vermesi..." gibi manevi bakımdan yüceltici konularda hararetle dua ettiklerini görebiliriz.

Tanrı'nın du Tremblay'a ilham ettiği çözümlerin Fransa'nın çıkarlarıyla bu derece uyuşması bizi şaşırtmamalı. Mistik yollara heveslenenlerin birçoğunda olduğu gibi du Tremblay da ağır bir ruh hastasıydı ve fanatik dindar teröristlerde görülen ahlaki değerlere sahip tehlikeli bir adamdı. Savaşın ortasındayken bile saatlerce duaya oturur, tefekküre dalıp cezbeye kapılır, ardından da Tanrı'nın ilham ettiği çözümü duyurmak için kendisini bekleyen saray erkânının huzuruna çıkardı. Rasputin'i hatırlatan bu dindarlık örneği, kral gibi olağan ölümlüler için biraz rahatsız edici de olsa, gerçekten etkileyiciydi. Doğrusu, XIII. Louis'nin maiyeti *l'Èminence Grise*'den korkuyor ve nefret ediyordu. Fakat ahlaki değerlerden yoksun Richelieu'nün amaçları için bu karizmatik ve çatlak fanatik, biçilmiş kaftandı. Böylece du Tremblay ve Richelieu, Kral adına Fransa'yı yönettiler ve Avrupa'nın asker ve prenslerini kendi kutsal davalarına –*la France!*– boyun eğdirdiler.

Richelieu ve du Tremblay, Avrupa'yı ahtapot gibi saran bir casuslar ve muhbirler ağı kurdular. Kardinal yabancı ülkelerde görev yapacak gizli ajanlarını İngilizler arasından seçmekle ün saldı; rivayete göre onları önyargısız, doğru ve güvenilir buluyordu. Onun Fransız hemşehrileriyle olan sorunları hesaba katıldığında buna şaşırmamalı. Ne de olsa o da Fransız tahtıyla güçlü soylular arasındaki din savaşları döneminde yetişmişti. Richelieu daha en başından beri soyluların Fransa Kralı'na karşı güçlerini kırmaya, onları bir daha tahta başkaldıramayacak hale getirmeye soyunmuştu. Kariyerinin erken yıllarında, ona

Fransız sarayında işlerin nasıl yürüdüğünü öğreten acı bir ders aldı. Bu ders kuşkusuz ileride başvuracağı entrikaları ve düzenleri belirleyici etkiye sahipti. Richelieu, genç Fransız Kralı XIII. Louis'nin hizmetinde dışişleri bakanı olarak daha bir yılını doldurmadan görevden alınmıştı. Saraydaki düşmanlar "Ana Kraliçe"nin genç kral üstündeki etkinliğini azaltmaya yönelik olarak başarılı bir entrika çevirdiler; ve kralın annesinin taraftarı olan Richelieu de makamından oldu.

Richelieu bu deneyimden, aslanın ininden farksız 17. yüzyıl Fransız sarayında nasıl hayatta kalınacağı –ve başarılı olunacağı– konusunda iyi bir ders çıkarmışa benziyor. Du Plessis bunun ardından, gizli meselelerle ilgili olarak başkalarının çevirdiği entrikaları dikkatle izledi. Kendi çevirdiği bir entrikayla da 1621 yılında, bu sefer kardinal olarak yine göreve geldi. Bundan sonra da bu keskin zekâlı, hırslı ve kurnaz adam asla geri adım atmadı. Richelieu'nün istihbarat ağının merkezinde *cabinet noir*[1] bulunuyordu. Başlangıçta şifre kırıcı bir büro olarak kurulan bu birimin etkinliği giderek arttı ve fiilen Fransız devletinin yürütmeden sorumlu gizli odağı haline geldi. Richelieu –tabii kralın adına– Fransa'yı sıkı bir denetim altında tutup yönetiyordu. Onun Fransa'nın gücünü pekiştirme ve yayma tutkusunu geride bırakan tek şey, bizzat "Fransa"nın kendisinin ihanete uğramamasını ve zayıf Kral'ın bir rezalete kurban gitmemesini sağlamak konusundaki kararlılığıydı. Bu mantıkla iç düşmanlar, normal koşullarda yalnızca dış düşmanlara layık görülen bir acımasızlıkla birer birer avlandı ve sindirildiler. Orleans ve Cinq Mars gibi soyluların tahtı ele geçirme tasarıları Kardinal'in casus ve bölgesel ajan (*intendants*) ordusu tarafından ortaya çıkarıldı ve Huguenotların sesi kısıldı. Fransa dışarıda risk alabilirdi belki, ama içeride iş şansa bırakılamazdı: yıkıcı faaliyetlerin ve başkaldırıların her türlüsü acımasızca bastırıldı. Fransa'da herkes kardinalin şahsından ve uyguladığı siyasetten nefret ediyor ve korkuyordu; ama en güçlü duyguları besleyenler, onun Kral Louis'yi kendi çıkarları için kullandığını düşünen ve onu bir zorba ve diktatör olarak gören eski soylu sınıfıydı.

Richelieu yönetimi zaman zaman gerçekten sert bir nitelik

[1] Şifre odası veya şifre kalemi. (Ç.N.)

kazanmış olmalı. Fakat çağdaşı olan başka bir yönetim onunkine bile taş çıkartacak cinstendi. İhanetinden kuşku duyulanları ve komplocu soyluları Londra'nın eski kalesinin Paris'teki benzeri olan *Bastille*'e havale eden *lettres de cachet,*[1] örneğin IV. (yani "Korkunç") İvan'ın vahşi rejiminin ancak soluk bir yansıması olabilir. Richelieu'nün Fransa'da kurduğu "tiranlığın", İvan'ın gizli polisiyle karşılaştırıldığında, yaramaz çocuklarıyla başa çıkmaya çalışan disiplinli bir ebeveynin düzenine benzetilebileceğini gerek Richelieu'nün kendisi, gerek eğitimli Fransızlar fark etmiş olmalılar.

İvan'ın yönetimi kardinalinkinden çok daha ürkütücüydü. Bir kuşak kadar önce "tüm Rusların ilk Çarı" olan İvan, daha sonra Louis ve Richelieu'nün uğraştıkları gibi, güçlü soyluları kendi idaresi altında birleştirme sorununu çözmeye çalışmıştı. Fakat Çar'ın çözümü Ruslara özgü ve bugünkü Rusya'ya bile gölge düşüren cinstendi. İvan 1565'te, genişleyen Moskova beyliğindeki tüm potansiyel ihanet girişimlerinden kendisini haberdar edecek ve tüm soyluları zorla hizaya getirecek Opriçniki adlı bir örgüt kurdu. Anlaşıldığı kadarıyla Opriçniki'nin üyeleri, J.R.R. Tolkien'in eseri *Yüzüklerin Efendisi* üçlemesindeki *Nazgûl*'lara örnek oluşturacak nitelikteydiler. Bu adamlar siyah üniformalar, siyah pelerinler ve siyah zırhlar kuşanıyor, zift karası atlara biniyor, üstünde masti cinsi bir köpeğin kafasının resmedildiği bayraklar ve -muhalefet ve ihanetin kokusunu almak ve onu her türden isyancı düşünceyi bastıracak ve yıldıracak bir şiddetle ortadan kaldırmak olan- rollerini simgeleyecek şekilde birer süpürge sapı taşıyorlardı. Opriçniki kısa zamanda şanına yakışır bir üne kavuştu. 1570'te hain arayışıyla Novgorod'a girdiler. Bir ay kadar sonra oradan ayrıldıklarında Novgorod sakinlerinin çoğu ya ölmüştü ya doğudaki Kazan iline sürgün edilmişti ya da hapisteydi. Kadınların ve çocukların ırzına geçilmiş, erkekler kılıçtan geçirilmişlerdi. Opriçniki'nin canilikleri hakkındaki söylentiler İvan'ın ülkesinde etkileyiciliğinden hiçbir şey kaybetmeksizin veba gibi yayıldı.

Bu örgütün işkenceleri ve kadınlarla çocuklara uyguladığı idam cezası tüm Avrupa'yı dehşetle sarstı. Çar'ın kendisi bile

[1] Fransız kralı ve bir bakanının imzaladığı, kraliyet mührüyle (*cachet*) mühürlenen belge. Genelde bir tebaanın yargılanmadan hapse mahkûm edildiği ve temyizi olmayan keyfî kararları içerirdi. (Ç.N.)

buyruğu altındakilerin aşırılıklarından kuşku duymaya başladı. Derken, herhalde artık aklını bir miktar yitirmiş olan İvan, güç durumda olduğu duygusuna kapıldığı rejimini kurtaracak örnek bir istihbarat arayışıyla Kraliçe Elizabeth'in İngiltere'sine yüzünü çevirdi. Hatta Rusya'yı Batı'ya açma çabaları çerçevesinde Kraliçe'nin sadık müneccimi (ve gizli istihbaratçısı) John Dee'yi rüşvet karşılığında Moskova'nın hizmetine almaya bile çalıştı. Söylentilere göre, "Yanımda böyle bir adam varken başka istihbarata gerek duymam," diyordu. Fakat Dee bu oyunu oynamaya yanaşmadı. Öte yandan Elizabeth ve Cecil, İvan'ın bu acemice girişiminden önemli yararlar elde ettiler: İngiltere böylece hem Rusya'da ve Baltık kıyılarında yeni ticari üsler kurdu, hem de ticaret akışına eşlik eden istihbarat girdisi sağladı. Hatta 1585 yılına gelindiğinde Walsingham gerek Rusya'da, gerek Baltık illerinin ve Hansa Birliği'nin limanlarında kendine bağlı İngiliz ajanlarından oluşan bir ağ kurmuştu.

İvan'ın Rusya'sının yanında Torquemada'nın Engizisyon'u bile oyuncak bir baskı modeli gibi görünüyordu. İşini bitiren Opriçniki iki yıl sonra güç kullanılarak dağıtıldı; ama o dönemki baskıcı devlet geleneği hem gelecekte Rusya, hem de genel olarak bütün Avrupa üzerinde derin izler bıraktı. Opriçniki'nin kaba ve inceliksiz uygulamalarının yanında Richelieu'nünkiler günün en gelişmiş alternatifini temsil eder. Merkezî denetimi ve yurtiçinde güvenliği, daha da önemlisi, istikrarı sağlayan Kardinal bundan sonra dikkatini Avrupa'daki büyük güçler dengesi oyununa çevirebilirdi.

1624'te Kral'ın en kıdemli bakanı olarak atandığında Richelieu'nün kafasında üç önemli konu vardı ve hepsi de istihbarat işlerinin en iyi şekilde yürütülmesini gerektiriyordu. Bu üç konuda gösterdiği yetkinlik aynı zamanda onun başarısının da ölçüsü sayılmalıdır. Öncelikle, yurtiçinde güvenliği sağlamak için Protestanları (Huguenotları) denetim altına almalı ve onların devlet içinde devlet olmalarına bir son vermeliydi – ki 1600'lerin başında Fransa için imkânsız bir şey olarak görünmüyordu bu. İkincisi, Parisli Bourbonların egemenliğini hiçbir zaman içlerine sindirememiş olan Fransız feodal beylerinin güçleri sınırlanmalıydı. Üçüncüsü de, Habsburg İspanya'sı ve Avusturya'sını kontrol altında tutmalı ve mümkünse onları za-

yıflatmalıydı. Richelieu'ye göre bu konuların üçü de Fransa'nın çıkarı için hayati önem taşıyordu. Onun için en önemli ölçüt, ulusal birlik ve Fransa'nın çıkarlarıydı. Kilise bile bu can alıcı politikalar ve Paris'teki merkezî iktidarın pekişmesi için bir araç olmaktan öteye geçemezdi. Richeliue için bir Tanrı vardı, Fransa. Kardinal işe başlar başlamaz casus ağını faaliyete geçirdi. Richelieu'nün istihbarat ajanları, Buckingham Dükü'nün 1627'de La Rochelle'deki Huguenotlara yardım etmek üzere düzenlediği sefere öyle bir nüfuz etmişlerdi ki Richelieu, İngilizler daha demir almadan çok önce bile misyonun tüm ayrıntılarına vâkıftı. Buckingham'ın istihbarata o kadar da önem vermeyen yaklaşımıysa harap filosunu ve emekliliği çoktan gelmiş denizcilerini pek rahatlatamamış olsa gerek: "İstihbarat eksiğimizi askerlerimizin ve denizcilerimizin cesareti telafi etmek zorunda!" Buckingham belli ki Sun-T'zu'nun adını duymamıştı; iyi de Walsingham'dan da mı haberi yoktu? İngiltere'nin casusbaşı mezarında ters dönmüş olmalı. Buckingham ve benzerlerinin yaptığı ahmaklıklar her devlet adamı ve generalin duvarına çerçeveletilip asılmalıdır. (Benzer bir örnek 250 yıl sonra, 1982 Nisan'ında Falkland Adaları'na doğru yola çıkan Özel Kuvvetler'i seyreden gafil bir İngiliz istihbarat subayınca da sergilenecekti.)

Ancak Richelieu'nün uluslararası alandaki büyük başarısı zayıf düşmüş Protestan İngiltere'yle baş etmesi değildi elbet. Güçlü Habsburg İspanya'sı ve onun doğudaki ve batıdaki dostları birleşik Fransa'ya karşı bir araya gelebilselerdi en küçük ihtimalle onun gelişimine köstek olur, daha büyük bir ihtimalle de onu darmadağın ederlerdi. Dolayısıyla Kardinal'in asıl düşmanları ve istihbarat hedefleri İmparatorluk İspanya'sı ve Avusturya'ydı. Richelieu herhalde Sun-T'zu'yu hiç okumamıştı, ama onun şu sözüne yürekten inandığı su götürmez: "Uyanık hükümdarların her koşulda düşmanlarını yenmelerini sağlayan şey istihbarattır."

Madrid'den ve daha da önemlisi, Habsburg İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'dan gelen sağlam istihbaratla donanan Katolik Kardinal Richelieu, casusluğun ve ikili oyunların bulanık tarihinde altın harflerle yazılmaya layık gizli operasyonlarını yürürlüğe koydu. Aklında, Kuzey'in *Protestan* prenslerini Avusturya'nın Katolik ordularının karşısına çıkarmak gibi cid-

di bir girişim vardı. Fransa Kralı IV. Henry'ye göre, "Paris'te ancak Katolik ayinleri yapılabilir"di; Richelieu'ye göreyse, iş o noktaya gelecek ve Fransa'nın yararına olacaksa tüm ülke bile Protestan ayini yapabilirdi. Önemli olan Fransa'ydı, dinî yaftalar değil.

Tarihe Otuz Yıl Savaşları olarak geçen din savaşları dizisi 1618 yılında patlak verdi ve Katolik emperyal Güney'le Protestan Kuzey'i karşı karşı getirdi. Almanya'yı yakıp yıkan bu din savaşları ne kadar uzun sürerse, diye düşünüyordu Richelieu, Habsburg İmparatorluğu güçlerinin Fransa'ya yönelme ihtimali de o kadar düşük olurdu. Daha da önemlisi, İspanya-Avusturya koalisyonunun zayıf düşmesi Avrupa'da Fransa'nın üstünlük kurmasıyla sonuçlanırdı. Richelieu ve onun baş ajanı du Tremblay her ne kadar dindar Katolikler de olsalar, devletin açık çıkarı uğruna, Protestan İsveç Kralı Gustavus Adolphus'u Avusturya'nın Katolik Habsburg İmparatoru II. Ferdinand'a karşı gizlice kışkırttılar. Nefes kesen dolapların döndüğü bir komployd u bu. Aforoz bile söz konusu olabilirdi. Oysa Kuzey'in Aslanı'yla yapılan gizli antlaşma yalnızca bir başlangıçtı. Richelieu'nün entrikaları çok daha ileri gidecekti.

Habsburg İmparatorluğu'nun en büyük avantajı, Wallenstein adındaki dâhi komutandı. Çek ve Protestan olan Albrecht von Wallenstein olağanüstü bir kariyere sahipti. Bohemyalı bir soylu olarak dünyaya gelen ve Cizvitlerden eğitim alan bu adam, büyük bir mirasa sahip bir kadınla evlendi, kadının erken yaşta ölmesiyle de onun servetine kondu. Müsadere edilmiş mülkleri satın alıp onları iyi bir şekilde işleterek servetine servet kattı. 1619'da artık o kadar zenginleşmişti ki İmparator Ferdinand'a bile borç verecek duruma gelmişti: sadece 1623 yılında yarım milyon düka altını. 1625'deyse Wallenstein düpedüz Ferdinand'ın finansörü konumundaydı ve alacaklarının karşılığında İmparator'dan herhangi bir teminat istemeye gerek görmüyordu. Bohemya'nın dörtte birini elinde bulunduran bir adam herhalde İmparator'un sözüne güvenme lüksüne sahip olabilirdi.

1626'da Wallenstein, Ferdinand'ın isteği üzerine ordusuna 50.000 kişi daha aldı ve onları silahlandırıp Tilly'nin kumandası altındaki Katolik Birliği Ordusu'nun saflarında savaşa sürdü. Muzaffer Katolik Ordusu bundan sonra kuzeye yöneldi ve

Aşağı Saksonya, Hannover, Holstein ve hatta Danimarka'yı bile yakıp yıktı.

1627'de Wallenstein'in orduları Kuzey Almanya'nın büyük bir bölümünü denetimine almış ve Fransa sınırına hayli yaklaşmıştı. Onun 140.000 kişiyi bulan deneyimli ordularına karşılık Tilly'nin Katolik Birliği ve Bavaryalı Maximilian'ın güçleri, toplamı ancak 30.000'i bulan asker sayısıyla destek verebiliyorlardı. Wallenstein'in zenginliği, gücü ve başarıları artık yalnızca Fransa için değil, Avrupa'daki büyük güçler dengesi için bile bir tehdit unsuruydu. Ferdinand keyfî bir kararla Mecklenburg prensini görevden alıp yerine Wallenstein'i geçirince darmadağınık duran küçük Alman prensliklerinde alarm zilleri çalmaya başladı. İmparator, Mecklenburg'u bile görevden alıyorsa sıra başkalarına da gelebilirdi. Ancak Alman prenslerinin bile özellikle de arzularını ordularla destekleyebilen güneydeki açgözlü Alman beylerine karşı hakları vardı. Gücü aşırıya varan komutana karşı kıskançlık ve söylentiler giderek arttı. Bavarya, Wallenstein'in başkomutanlığını sürdürmesi durumunda İmparator'un oğlunun veliahtlığını onaylamayabileceği konusunda Ferdinand'ı uyardı.

Fakat Ferdinand'ın bu dâhi ve güçlü adam için düşündüğü son bir görev daha vardı. 1629'da, Karşı-Reform'u hayata geçirme konusunda Cizvitlerden aldığı ilhamla Ferdinand bir "Sahibine İade Fermanı" çıkardı. Buna göre Reform hareketi sırasında el değiştiren toprakların hepsinin eski sahiplerine iadesi gerekiyordu – yani esas olarak Kilise'ye. Wallenstein'in güçleri Almanya'yı kasıp kavurarak fermanı yürürlüğe koydu, Katolikliği o topraklarda tekrar tesis etti ve Protestanları sürdü. Kentler ve kasabalar birer birer teslim oldu. Bir tek Magdeburg'un direnç gösterdiği bölgede Augsburg ve Dortmund gibi kentler bile Wallenstein'in Katolik ordularına boyun eğdi. Ve İmparator, bu görevini de başarıyla tamamlayan Wallenstein'i hiç beklemeden görevden aldı.

Karizmatik ve başarılı generallerinden yoksun kalan paralı askerler İmparatorluk Ordusu'ndan kaçmaya başladılar. Sanki ordunun profesyonel subaylarını bir arada tutan tek lider Wallenstein'di. Richelieu'den gerekli bilgileri alan Protestanların önderi İsveçli Gustavus Adolphus savaşa susamış bu adamlara kendi düzenli ve güçlü ordusuna katılmaları karşılığında

güzel yemekler, sıcak bir kamp ateşi ve bol para vaat etti. Sözümona Katolik olan binlerce paralı asker işini bırakıp Protestan İsveç kralının ordusuna geçtiler ve böylece onun kuzey limanlarındaki kontrolünü pekiştirdiler.

Bu, ancak hızlı ve doğru istihbaratla kotarılabilecek nefes kesici bir harekât örneğiydi. Richelieu olağanüstü bir iş çıkarmıştı; Habsburg'un ordusunu zayıflattığı yetmemiş gibi onun başarılı generalini de devredışı bırakmış ve Gustavus'un Protestan ordusunu takviye ederek İmparator'un gücüne karşı etkili bir denge unsuru çıkarmıştı. Üstelik bu süreç boyunca sadık bir Katolik ve İmparator'un müttefiki ve dostu görüntüsünden hiç ödün vermeden. 1630'ların başlarındaki taraf değişikliklerinden ve ihanetlerden yararlandıklarını düşünenler az değildi; oysa gerçekte bu oyunların yalnızca bir galibi vardı: Richelieu'nün Fransa'sı.

Wallenstein iki yıl geçmeden görevinin başına döndü. Tilly ölmüştü. İmparatorluk orduları tüm cephelerde geri çekiliyordu. İsveçli Gustavus Adolphus, Almanya'ya girmiş ve Protestanlık bayrağını Münih kapılarına kadar taşımıştı. Kuzey'in yükselişine karşı tek çare Wallenstein gibi görünüyordu. Tehdit altındaki Bavarya, Gustavus Adolphus'un intikam ateşiyle yanan Protestanlarını durdurması için Wallenstein'in ayaklarına kapandı. İmparator onu İmparatorluk Ordusu'nun başına getirdi. Wallenstein bir kez daha Gustavus ve İsveçli fatihlerin karşısına çıktı.

İki taraf 16 Kasım 1632'de Leipzig yakınlarındaki Lützen'de savaşa tutuştular. Gece çökerken mücadele bitmişti. Wallenstein'in ordusu savaş alanından sürülmüştü, fakat kazanan tarafta hüzün vardı. Kuzey Aslanı Gustavus Adolphus savaşın karmaşası içinde İmparatorluğun zırhlı süvarilerince öldürülmüştü. Askerler arasında onun, Richelieu ve du Tremblay'ın düzenlediği bir komplonun kurbanı olduğu söylentisi dolaşıyordu. Ama artık olan olmuştu. Wallenstein tekrar *Mitteleuropa*'nın[1] hâkimiydi. Ünü ve gücü doruğa ulaşmıştı. Avrupa'nın en güçlü özel ordusuna sahipti. Bağımsızdı, zengindi ve istediğini yapacak kadar güçlü ve donanımlıydı.

Richelieu şimdi de bu tehlikeli kahramanı saf dışı bıraka-

[1] Orta Avrupa. (Ç.N.)

cak gizli bir istihbarat ve diplomasi harekâtı planlıyordu. Almanya'daki Katolik prensler Wallenstein'i hem askerî başarısından, hem de İmparator'a olan yakınlığından dolayı kıskanıyorlardı; Kardinalin istihbarat servisi de onun dikkatini uzun süredir bu konuya çekiyordu. Wallenstein gücü ve zenginliği yüzünden zaten rakiplerinin ve yanındaki generallerin hedefi haline gelmişti. Kader –ve istihbarat– ona karşı başarılı bir entrika çevrilebileceğini söylüyordu Richelieu'ye.

O sıralar gündemde kimin Bohemya kralı seçileceği gibi can alıcı bir konu vardı ve meselenin ciddiyeti Katolikleri ve Habsburg İmparatorluğu'nu bölmüştü. Çeşitli hiziplerle ve iç siyasetle uğraşan İmparator için oy hakkına sahip Alman Prenslerin tercihi önemliydi. Du Tremblay zaten bulanık olan suları daha da karartmak üzere Viyana'ya gönderildi. Kardinalin du Tremblay'a verdiği görev, Ferdinand'a akıl vermek ve Katolik saflara ayrılık tohumları ekmekti. Richelieu'nün ajanı, "Bu önemsiz konuda Prensleri hoşnut etmek yerinde olacaktır," diye akıl vererek Wallenstein karşıtlarının görüşünü destekledi. Bu yalnızca inanç değil, aynı zamanda siyaset meselesiydi.

En güçlü tebaasına 2.000.000 düka altını borcu olan biri için, hele ki bu tebaanın arkasında kalabalık bir ordu varsa, bunlar etkili sözlerdi. Alman prenslerin, özellikle de rütbeli İspanyol ve İtalyan subayların desteğini yitirmekten çekinen imparator, Wallenstein'i Bohemya'daki mülklerine sürgün etti. Büyük komutan vakarla ve kendine yeterli bir hizmetli ordusuyla çekildi. Wallenstein bu sefer temelli olarak emekliye ayrıldı. İmparator çok geçmeden onu kanun kaçağı ilan etti. 25 Ocak 1634'teyse Wallenstein, kıskanç Katolik rakiplerince tutulan İskoç ve İrlandalı dönek subaylarca öldürüldü. Fransa gizli de olsa kesin bir zafer elde etmişti. Liddell Hart'ın sözleriyle, "İmparatorluk Ordusu'nun uğradığı bu müthiş zaafın, savaşın gidişatı üstündeki etkisini ne kadar abartsak azdır..."

Richelieu'nün oynadığı ikili oyunun sırrı elbette ki sonsuza dek saklanamazdı. Du Tremblay'ın "akıl verme" adı altında çevirdiği dolabın ayrıntılarını öğrenince Ferdinand öfkeden köpürdü. "Bu beş para etmez rahip beni bir tespihle kandırıp altı Prensin şapkasını kendi küçücük kukuletasına sığdırdı." Fakat artık olanlar olmuştu. Kuzey Almanya'nın Protestan ordusu

denize dökülemeyecek kadar donanımlıydı. En iyi generalinden olan ve orduları kuvvetten düşen İmparator'un ya uzun bir savaşa girmekten ya da barış yapmaktan başka çaresi kalmamıştı. Tüm Avrupa'da bunun arkasında Richelieu'nün olduğu konuşuluyordu. Gustavus Adolphus'un ölümüne, Wallenstein'in katline, Habsburg İmparatorluğu'nun da zayıf düşmesine yol açan olaylar zinciri kuşkusuz ki yalnızca Fransa'nın yararına oldu.

Fakat Habsburglar, Richelieu'den olmasa bile, öç almasını bildiler. Patronunun oyunlarının bedelini du Tremblay ödedi. O "beş para etmez rahip" kardinalliğe aday gösterildiğinde Papa VIII. Urban, Habsburgların hışmından ve İspanyolların gücünden korkup ona bu şerefi vermedi.

Richelieu'nün mahareti ajanlarının ve gizli istihbarat operasyonlarının başarılı yönetimiyle sınırlı değildi. Onun *cabinet noir*'ının önemli işlerinden biri de başkalarının şifrelerine ulaşmak ve onları çözmekti. Huguenotların Realmont Kalesi'nin kuşatıldığı 1628'de Kral'ın ordusu kuşatma hatlarını aşmaya ve dışarıya yardım mesajı ulaştırmaya çalışan bir kurye yakaladı. İç savaşların birçoğunda olduğu gibi Richelieu burada da hazır bulunuyordu; oranın yerlisi olan ve her türlü şifreyi çözmekle nam salan Antoine Rossignol adlı bir adamı yanına çağırdı ve ondan kuryenin mesajını çözmesini istedi. Rossignol söyleneni yaptı ve kalenin diri savunmasının, bolca cephane tüketiminin aslında blöf olduğunu ortaya çıkardı. Kaledekilerin erzakı ve cephanesi bitmek üzereydi.

Richelieu'nün siyasetçi olarak büyüklüğü, başka insanları ve bilgiyi çıkarına en iyi hizmet edecek şekilde kullanabilmesinde gizliydi. Bu durum karşısında onun verdiği tepki, mesajı, çözümlü metniyle ve bu anlamsız direnişten vazgeçmeleri çağrısıyla birlikte, bir ateşkes bayrağı eşliğinde Realmont'a geri göndermek oldu. Oyunun sona erdiğini ve zaaflarının deşifre edildiğini anlayan Realmontlular Kral'ın güçlerine uysalca teslim oldular. Richelieu'nün kaleyi kan akıtmadan teslim alması onun yalnızca istihbarat toplamadaki değil, istihbaratı akıllıca *kullanmadaki* ustalığını da gösterir.

Richelieu'nün istihbarat modeli onun 1642'deki ölümüyle tarihe karışmadı. Halefi Mazarin onun mücadele ettiği zorluklarla hiç karşılaşmasa da, siyasal ve askerî istihbarat konusun-

da gerek Fransa'nın, gerek Avrupa'nın gelecek bir buçuk yüzyıl boyunca örnek alacağı bir model oluşturan ve hem içeride, hem de dışarıda etkin olan güvenilir, benzersiz bir ajanlar ağı vardı elinin altında.

1650'ye gelmeden dikkatler İngiltere'ye çevrildi. 1640'ların "büyük isyan"ı krallığı adeta parçalamıştı. Parlamentodaki Püriten Protestan hizip despot Stuart Hanedanlığı'nı yıktı, zaferlerinin kalıcılığını güvene almak için de kralın kellesini uçurdu. Kral yanlısı Anglo-Katoliklerden arda kalanlar da başka bir zaman geri dönmek umuduyla ülkeden kaçtılar. Kırsal kesim Kıta Avrupa'sındaki kadar yıkıma uğramadı, ama İngiliz devriminin baş oyuncularına kalırsa bu da en az oradaki din savaşları kadar kanlı ve entrika doluydu.

İngiliz diktatör Oliver Cromwell sert mizaçlı, şakası olmayan bir askerdi. 1642'de bir Doğu Anglia[1] süvari alayının amatör önderi olarak orduya yazılmasından 1650'de askerî ve siyasal iktidarın zirvesine ulaşmasına kadar geçen zamanda komutanlığın, olumlu-olumsuz tüm niteliklerini kendinde topladı. Ne istediğini bilen, hırslı ve kararlı bir kişiliğe sahip olan bu katı, hoşgörüsüz, otoriter adam, kendisiyle dünyada Püriten bir cennet kurmak olarak belirlediği hedefi arasına hiçbir şeyin girmesine izin vermedi. Gerçi onun Noel'siz ve danssız rejimi "özgürlüğüne" yeni kavuşmuş İngiltere için biraz garip kaçabilirdi, ama lordun bendeleri ve önde gelen generaller kuşku yok ki *verimli* bir despotluk yönetiyorlardı. Ayrıca verimlilik istihbaratsız yapamaz. Asker Cromwell ve baş ajanı John Thurloe disiplinli bir kararlılıkla yeni bir gizli servis kurdular. Bu servisin, daha önce Walsingham ve Richelieu'nün de kendilerine hedef koymaları gibi, iki açık görevi vardı: yurtiçinde muhalefet ve ihanetin ortaya çıkarılması, yurtdışında özellikle sürgün Kralcıların yarattığı tehditlerin belirlenmesi. Koruyucu Lord[2] Cromwell, Tanrı'dan korkan bir adam olmuş olabilir; yine de tekerine çomak sokma cüreti gösterenler ve düşmanlar hakkında toplanacak dünyevi istihbaratla ilahî takdirin desteklenebileceğini hiçbir zaman aklından çıkarmadı. Gizli servisin başın-

[1] İngiltere'nin kuzeyinde bir yarımada. (Y.N.)

[2] Lord Protector, yani Koruyucu Lord unvanı 1649-1659 yılları arasında Büyük Britanya ve İrlanda'da hüküm süren Cumhuriyet döneminin devlet başkanları için kullanıldı. (Ç.N.)

da Thurloe bulunuyordu. İngiltere'nin cumhuriyetçi yılları kısa sürmüş olsa da Thurloe ve amiri o yıllarda, en azından askerî bakımdan, inkâr edilemez bir iz bıraktılar. Cromwell'in kurduğu rejim, büyüklüğüne göre çağının en güçlüsü ve en verimlisiydi.

Büyük bir bölünme ve kendisini zayıf bırakan bir iç savaştan yeni çıkmış küçük bir ulus için Koruyucu Lord'un başarıları göz kamaştırıcıdır. İngiltere'nin güneybatı kıyılarına akınlar düzenleyip gemilere ve kölelere el koyan Cezayirli korsanlar Akdeniz'deki inlerine geri sürüldüler. İskoçyalıların ve Hollandalıların taşkınlıkları kontrol altına alındı. Kralcı suikastçı adayları Fransa'daki Mazarin'i bile hayran bırakırcasına deşifre edilip etkisiz hale getirildiler; Kralcıların gıkı bile çıksa Thurloe'nun –ve dolayısıyla Cromwell'in– haberi oluyordu. Hatta tebaadan bazıları "Koruyucu Lord'un doğaüstü güçleri" olduğuna bile inanıyorlardı. Oysa Cromwell ve onun kurduğu yönetimin varlığını sürdürebilmesinin sırrı istihbarattı. Elizabeth'in pinti yönetimine kıyasla Oliver Cromwell, "Postane Müdürü" için hiçbir masraftan kaçınmıyordu. Pepys'in günlüklerine bakılırsa Koruyucu Lord döneminde gizli servise ayrılan örtülü ödenek 70.000 Sterlin gibi inanılması güç bir rakamdı. Pepys'in selefi George Downing, parlamento'nun "Yeni Ordu"suna başarıyla "gözcübaşılık" yapmıştı ama gerek Whitehall, gerek Westminster'ın barış zamanındaki uygulamaları süvari keşiflerinden, yiğitlikten ve ajanlığa dayalı askerî istihbarattan, bunlar her ne kadar cesaret istese ve zor kazanılan şeyler olsa da, farklı beceriler gerektiriyordu.

Thurloe'nun en belirgin yanı, "Postane Müdürü" unvanından da anlaşılacağı üzere, başkalarının haberleşme kanallarına girebilmesiydi. Haberleşmeye dayalı istihbarat çalışmaları ve Avrupa'nın dört bir yanına saldığı casuslar ("gizli kapaklı ve sinsi adamlar...") sayesinde Thurloe, Pepys'in canlı bir tasvirinden yararlanmak gerekirse, "Avrupa'nın tüm hükümdarlarının sırlarını [efendisinin] kuşağına" koyabiliyordu. Ancak, yazılı beyanın geçerli olduğu bir çağda, Thurloe asıl ününü "gizli makam"ına veya odasına borçluydu. Avrupa'da yazılan mektupların yarısı burada deşifre ediliyor veya yolu buradan geçiyordu. Meslektaşları onun başarısını üzüntüyle izliyorlardı: Venedik Büyükelçisi Sagedo kendi yöneticilerini, "Yeryüzünde gizli iş-

leri açığa çıkartmakta veya başkalarının işlerini öğrenmekte İngiliz hükümeti kadar başarılı bir hükümet yok," diye uyarıyordu. Richelieu'nün halefi ve istihbaratın öneminin pekâlâ farkında olan Kardinal Mazarin bile Fransız hükümeti Paris'te kapalı kapılar ardında görüştüğünde Thurloe ve İngilizlerin "birkaç gün içinde" bundan haberdar olduklarını kabul ediyordu. Ancak önemli olan istihbaratın "toplanması" değildi; Thurloe'nun asıl dehası istihbaratı yorumlamasıydı. Ve bunun için de hüner sahibi şifre kırıcılar gerekiyordu.

Kodlar ve şifreler savaş erbabı kadar aşk erbabınca da çok eski çağlardan beri kullanılageldi. Geleneksel ekole göre kod, şifreden farklıdır (ve bunda haklıdırlar). Kod simgeler ve noktalardan dijital elektroniğin sıfırlı ve birli dizilerine (örneğin, "..."0011001001 vs.) kadar her şeyi kapsayabilir. Şifreyse bir harfin yerine bir başkasının kullanılmasıdır. Eskiler geleneksel olarak gizli yazım yöntemlerine (örneğin, görünmez mürekkep) ve harflerin birbirinin yerine geçtiği basit şifrelere başvururlardı. Alfabenin bir harfinin, üzerinde anlaşılan bir düzene göre başka bir harf yerine kullanma yöntemi Julius Caesar'a atfedilir.

Bizanslı ve Müslüman matematikçiler çok geçmeden bu basit yöntemi geliştirdiler. 1400'lerde Floransalılar ve tabii ki entrikacıların piri sayılabilecek olan Venedikliler yeni ve daha güvenli "gizli yazım" yolları arayıp geliştirdiler. 1500'lere gelindiğindeyse harflerin tekrarlanma sıklığını karıştıran çift alfabe yöntemi aşılıp yeni bir oyuncak bulundu: "Şifre diski."

Alberti adlı bir Floransalının geliştirdiği şifre diski, biri öbürünü saran yassı iki bakır diskten oluşuyordu; tıpkı bir tekerlek ve lastiği gibi. Her diskin çevresinde alfabenin harfleri sıralıydı ve dıştaki harfler, içteki harflerin her biriyle yan yana getirilebiliyordu. Ancak disklerin birbirine göre ayarları ya da konumları, örneğin, onar harf-onar harf değiştirildiği takdirde, mesajın deşifre edilebilmesi için o ayarların gizli listesini bilmek gerekiyordu.

Alberti'nin diskini 1580 civarlarında "Vigenére'in Karesi" izledi. *Şifre Risalesi* 1586'da basılan Vigenére bu buluşuna gurura *"le chiffre undéchiffrable"*[1] adını verdi. Gerçekten de Vigenére Karesi, Babbage 1840'larda bilgisayarın öncüsü diyebi-

[1] (Fr.) Deşifre edilemeyen şifre. (Ç.N.)

leceğimiz aleti geliştirene kadar yüksek güvenlik isteyen şifrelemeler için kullanılmaya devam etti. Fakat yine de Vigenére'nin deşifre edilemez iddiası geçerli değildi.

Karmaşıklığı giderek artan bu şifreleri kırmaları için Thurloe'nun "şifre odası" iki büyük ustayı görevlendirdi: John Wallis adında çok zeki bir matematikçi ve Cromwell'in kendi eniştesi, Piskopos John Wilkins. Bu iki adam kral yanlısı komploculari ve İngiliz düşmanlarını başarılı bir şekilde ve kalıcı olarak etkisiz hale getirdiler. Nerede bir tasarı somutlaşıyorsa, bu ikisi onu derhal ortaya çıkarıyorlardı. Oliver Cromwell, Thurloe'nun şifre uzmanları sayesinde düşmanlarının akıllarından geçenlerinin çoğunu rahatlıkla okuyabiliyordu. Bu çok kayda değer bir başarıdır.

Ancak bir grup vardı ki Cromwell ve Thurloe onlara erişemiyordu. Kral II. Charles'a bağlı gizli bir Kralcı grup olan Sealed Knot,[1] hükümet ajanlarının birçok sızma girişimlerine ve çok yaklaşmalarına rağmen, her nasılsa, Püritenlerin her yere işleyen bakışlarından kurtulabildi. Charles Stuart birçok kez yakalanmanın eşiğine geldi, fakat her seferinde de yakayı sıyırdı. Cromwell'in ajanları, eski bir düşmanın oğlu ve İngiliz tahtının vârisi olan bu adamı köşe bucak arıyorlardı. Sürgündeki Kral 1654'te, "Oliver Cromwell adında bir tamirci bozuntusunu katledecek cesarete sahip olanlara" (çok yüklü bir tutar olan) 5.000 Sterlin ve şövalyelik vaat ediyordu. Thurloe ve patronu için bu konu kişisel bir boyut kazanmış ve bir ölüm kalım meselesi haline gelmişti.

Cromwell'in gizli istihbaratçıları komplo ve komploculari ortaya çıkarabilmek için çabalarını ikiye katladılar, ama yalnızca sabun ya da şarap süsü verilmiş patlayıcı ve silahları gizlice İngiltere'ye sokma girişimlerinden Koruyucu Lord'u zehirleme planlarına kadar bir dizi tasarıyı deşifre edebildiler. 1650'lerin sonuna yaklaştıkça Sealed Knot'la Thurloe arasındaki bu olağanüstü gizli savaş kızıştı. Derken hükümet en sonunda Richard Willys adında bir casusu gizli örgüte sokabildi, fakat artık çok geçti. Son olarak Thurloe'nun sağ kolu olan ve sonradan Charles Stuart uğruna hükümete ihanet edecek Samuel Morland gizli örgüte yerleştirildi. Cromwell'in kendisi bile bu oyu-

[1] Mühürlenmiş Düğüm anlamında bir ad. (Y.N.)

na şahsen katıldı. Kime sadakat beslediği kuşkulu bir adama Almanya'ya gitmesi için pasaport verilmişti. Dönüşünde bu adam bizzat Koruyucu Lord Oliver Cromwell'le görüşmeye davet edildi. Acaba, diye sordu Cromwell, Köln gezisinde Charles Stuart'la görüşmeme sözünü tutmuş muydu? Adam sözünü tuttuğuna yemin etti. Cromwell sıra dışı sorgulamasını sürdürdü. "Peki sen Charles Stuart'la görüştüğünde mumları kim söndürdü o zaman?" Şaşkına dönen adam görüşmeyi inkâr etti. Cromwell bastırdı: "Demek sözü geçen Charles Stuart'tan bir mektup taşıdığını inkâr ediyorsun?" Adam masum olduğuna yemin etti. Mektuptan haberi yoktu. Cromwell bir şey demedi ve adamın şapkasını alıp astarını yırttı. İçinde Charles Stuart'ın İngiltere'deki destekçilerine yazdığı bir mektup vardı. Koruyucu Lord adamı aşağılarcasına kanıtı masanın üstüne fırlattı ve talihsiz Kralcının idam edilmek üzere eski kaleye hapsedilmesini buyurdu.

Birinin adamlarını ele verdiğini öğrenince Charles'ın güvenlikçileri onun Köln'deki maiyetinin odalarını ve eşyalarını tek tek aradılar. Sıra Manning adında güvenilir bir Kralcıya gelince (meğer Thurloe'nun en iyi ve en güvendiği ajanlarından biriymiş) eşyaları arasında gizli şifreler, kodlar ve mektuplar bulundu. Kanıtlar karşısında Manning, Cromwell hesabına çalışan gizli bir ajan olduğunu itiraf etti ve ihanetine mazeret olarak bu iş karşılığında aldığı 1.200 Sterlinlik ciddi tutara duyduğu acil ihtiyacı gösterdi.

Manning'in tek umudu casus değişimiydi, yani Soğuk Savaş günlerinde Berlin'deki "Kontrol Noktası Charlie"de yapılan ünlü casus takasları gibi, İngiltere'de mahpus bir veya birkaç Kralcıyla takas edilmek. Thurloe bu fikri hiç düşünmeden reddetti. Manning gözden çıkarılabilirdi. Fakat talihsiz ajan için hâlâ bir umut vardı. Köln Prensi, istedikleri kadar soylu olsunlar, belalı İngiliz konuklarının Alman topraklarında işleyecekleri bir cinayete göz yummayacağını açıkça belirtti. Fakat Charles'ın Kralcıları bildiklerini okudular. Biçare Manning ormana götürüldü ve Julich'te sınırdan geçmeye zorlanırken ihanetinin bedelini ödedi. "Kralın maiyetinden iki beyefendi" casusu vurdular. Ancak bütün büyük istihbarat yöneticileri gibi Thurloe'nun da güvenebileceği birçok başka gizli ajanı daha vardı. Tek bir kaynağa bağımlılık her zaman tehlikeli görülmüştür.

İngiliz tahtı 1660'ta Charles Stuart'a iade edilirken Fransa'da Richelieu'nün, İngiltere'de de Thurloe'nun uygulamaları ulusal istihbarat sistemlerinin kalıbını dökmüştü. İki ülke de temelde aynı sistemi kullanıyordu. Merkezde bir beyin her şeyi kontrol ediyor, güvendiği birkaç kurmay da istihbaratın işleyişi açısından hayati önem taşıyan şu dört alanın sorumluluğunu üstleniyordu:

1 İç güvenlik, komplolar ve muhalefet
2 Potansiyel düşmanların haberleşme kanallarına nüfuz edilmesi ve muhaberatın deşifre edilmesi
3 İnsan kaynağı, yurtdışından istihbarat toplayacak casuslar ve ajanlar
4 Yurtdışında "inkâr edilebilir" operasyonlar ve dezenformasyon faaliyetleri yürütebilecek özel bir harekât gücü

Bu, şaşırtıcı derecede çağdaş bir yapıydı -hâlâ öyledir- ve Sanayi Devrimi'ne kadar istihbaratın örgütlenmesini ve davranışlarını belirlemiştir. Parlamentonun gizli istihbarata ayırdığı örtülü ödeneğin miktarı ve bu tehlikeli kurumun kimin kontrolünde olacağı gibi ağır meseleler üstünde kopan şiddetli tartışmalar dolayısıyla da olsa, İngiltere'de Restorasyon, yani krallığın yeniden kurulması, ulusal siyasette istihbaratın önemini bir kez daha kanıtladı. Ancak burada İngiltere'yle Fransa'nın ayrıldığı bir nokta vardı. Hayatı entrika, kalleşlik ve güvensizlik üzerine kurulu olan açıkgöz Charles, kaderini işgüzar bir Püriten'in kuşkulu sadakatine bağlayacağına Thurloe'nun istihbarat örgütünü "böl ve yönet" esasına göre parçalamış, kendi özel istihbarat servisini yürüttü. Öyle olunca da İngiltere'nin Devlet istihbarat sistemi giderek küçüldü ve zayıfladı.

Louis'nin Fransa'sıysa Richelieu ve Mazarin'in bıraktığı miras sayesinde ülke üstündeki sıkı denetimini sürdürdü. Güneş Kral 1643'te, henüz küçük yaşta tahta çıktı, ama 1655'ten itibaren Fransa'yı kendinden emin bir tarzda, kontrolünü giderek artırarak yönetti. Zaten başka çaresi de yoktu; çünkü Louis 1667'den başlayarak Avrupa'nın birçok gücüne karşı bir dizi savaşa girişti. Bu yeni milliyetçi savaşlarda istihbarat hiç olmadığı kadar gelişti.

Louis istihbarata tutku derecesinde ilgi besliyor ve hemen

her şeyden haberdar olmak için çok büyük uğraşlar veriyordu. St. Simon bunu şöyle aktarır: "Onun her yerde her türden casus ve muhbirleri vardı." Onların birçoğu gizli mektuplarını doğrudan Kral'a gönderir ve bunun için "Kral'ın bizzat belirlediği gizli kanalları" kullanırlardı. Amaç belliydi: Louis, krallığında her şeyi olabildiğince denetim altında tutmak istiyordu. Bilgiye duyduğu acil ihtiyaçla polis kurmaylarına tehlikeli yetkiler verdi. Richelieu'nün kendine kurduğu entrika ağı artık mutlak iktidarın çelik pençesiyle destekleniyordu. Thurloe gibi Louis de haberleşme kanallarına giriyor ve büyük ölçüde buna dayanıyordu. St. Simon'un açık anlatımıyla:

> Fakat kralın en zalim bilgi edinme yöntemi özel mektupları açtırmasıydı. Bundan kuşku duyulmaya başlanması ise daha yıllar alacaktı; hatta o zaman bile birçok cahil ve ahmak onu beslemeye devam ettiler... Kral, postane müdürlerinin veya onların amirlerinin okuması gerektiğini düşündükleri her şeyin özetini okurdu... Krala veya hükümete yergi ya da kötüleme içeren tek bir sözcük bile... kişinin hayatını, başka hiçbir soruşturmaya gerek kalmaksızın, karartmaya yetiyordu...

Elinin altında bu kaynaklar ve gafil hainleri ezme gücü olan XIV. Louis'nin –Fransa'da– iktidarı mutlaktı. Fransa'nın İngiltere'yle olan ilişkilerindeyse Louis'ye çok büyük yararı olan iki önemli konu vardı. Birincisi, II. Charles çocukluğunun büyük bir bölümünü Fransa'da geçirmişti ve neredeyse her şeyini –hayatını, parasal varlığını– Fransa Kralı'na borçlu olduğu gibi ona duygusal bir yakınlık da besliyordu. İkincisi, Charles kadınlara düşkünlüğüyle nam salmıştı. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, kadınlar için birçok şeyi feda edebilirdi. Ya da günümüzün diliyle, o bir "ballı tuzak budalasıydı".

Protestan İngiltere'yi etkisiz kılmak ve o halde bırakmak derdinde olan Louis'nin, kral arkadaşını ve onun güçlü olma potansiyeline sahip küçük ülkesini gemlemek için harika bir aracı vardı. Kadın al yanaklıydı, esmerdi ve seksiydi. Adı Louise de Kéroualle'di (bazen Queroualle diye geçer) ve bizzat Louis'den aldığı görev, dişiliğini kullanarak İngiltere Kralı II. Charles'ın, Fransa'nın isteklerini yerine getirmesini sağlamaktı.

Bunun özel bir istihbarat operasyonu olduğundan hiç kuş-

kumuz yok. Louis kadına, "Koşulların sunacağı fırsatlara bakma," talimatı verdi; Londra Büyükelçisi Colbert, Savaş Bakanı Louvous'ya, "Kadının kuracağı bağın [Charles'la olan bağ kastediliyor], diğer herkesi dışarıda bırakacak kadar güçlü olmasını umuyoruz..." diye yazmıştı.

Fransa daha etkili bir ajan bulamazdı. Yumuşak, esmer güzeli Louise, Charles'ın ayaklarını yerden kesti. Hatta kadın rolünü abartmış bile görünüyor. Kendinden önce ve sonra nice kadının da anladığı üzere, gönül kaçanı kovalar ilkesinin doğruluğunu keşfeden Louise kolay teslim olmadı. Charles'ın uçarılığını ve dikkatini ilelebet ona veremeyeceğini iyi bilen Colbert endişeyle Louise'e oyunu fazla uzattığını söyledi: "Arzuları geri çevirmekte çok ısrarlı davranma." Oysa elçinin kaygısı yersizdi. Aşkından serseme dönen Charles oltaya fena takılmıştı.

Çılgınlık dozu giderek artan bir ıstırabın ardından Louise nihayet soylu talibinin kendisine yaklaşmasına izin verdi. Hatta rivayet edilir ki kadın, iffetini teslim etmek için kendi aralarında bir tür uydurma nikâh düzenlemiş ve sözümona şaşkın –daha doğrusu, durumu eğlenceli bulan– Colbert, Arlington ve Lady Sunderland'ın tanıklığında Charles'ın aşk hamlelerine boyun eğmiş.

Louise çok geçmeden Portsmouth Düşesi ilan edildi. Charles, Louise'siz bir dünya tasavvur edemiyordu. Cazibesine karşı koyulamayan kadın için gerisi çantada keklik olmuş olmalı. Şimdi sıra Fransızların can alıcı isteğine gelmişti. Gizli teklif Louis'den geldi. Yılda üç milyon frank karşılığında acaba Charles, krallığının tarafsızlığından vazgeçip Hollanda'ya savaş açar mıydı? Her ihtimale karşı Manş Denizi'ndeki Walcharen ve Scheldt limanları da İngilizlere vaat ediliyordu.

Eli sıkı parlamentodan para talepleri sürekli olarak geri çevrilen Charles için bu teklif bulunmaz bir nimet, adamı canından bezdiren sofu Püritenlerin ve muhasebecilerin boyunduruğundan kurtulmak için eşsiz bir fırsattı – Protestanlığa sıkı sıkıya bağlı bir ülke, Katolik bir efendiye satılmış, kimin umurunda. Fransız altınları cebinde, seksi Louise de *maîtresse en titre*[1] olarak yanında olduğu sürece Kral, Restorasyon'un sefasını sürebilirdi.

Bir gizli ajanının tek başına böyle bir istihbarat zaferi elde

[1] Kralın baş metresi ya da resmî metresi. (Y.N.)

etmesine çok seyrek rastlanır. Üstelik Louise de Kéroualle'in zaferi herhalde bununla da sınırlı değildi. Kesin olarak öğrenmemiz zor olmakla birlikte dolaylı kanıtlar, Louise'in Charles'ı gizli bir Katolik yapmış olabileceğini gösteriyor. Tabii böyle bir şeyin duyulması Protestan İngiltere'de yıkıcı sonuçlara yol açardı. Dover Antlaşması ve onun sonuçları halka açıklanamayacak kadar tehlikeliydi. Gizli antlaşmaların yapıldığı, Papalığın komplolar düzenlediği ve üst kademelerden birilerinin ihanet içinde olduğu söylentilerinin yayıldığı sırada Charles'ın yatak odasının kapısına anonim bir uyarı asıldı:

> Bir yatak tahsis edildi burada Fransız sürtüğe
> Ve Tanrı'nın leke sürüldü adına.

Londra'nın her daim harekete hazır ayaktakımı hoşnutsuzluğunu Louise'in faytonunu ıslıklayarak ve "Fransız orospu!" diye bağırarak dile getiriyordu. Bir gün Nell Gwyn'in faytonunu Louise'inki sandılar ve yuhalayarak onu durdurdular. Bunun üzerine yüzsüz eski portakal satıcısı pencereden dışarı sarktı ve onlara şöyle seslendi:

> Hayır, hayır, ey iyi yürekli insanlar. Yanlışınız var! Ben Kralın *Protestan* orospusuyum! Ben İngiliz orospuyum!

Londra'nın ayaktakımı kadının yankılanan sesine tezahüratla karşılık verdi.

Louis'nin II. Charles'la yaptığı küçük düşürücü anlaşmadan haberleri olsaydı kesin silaha sarılırlardı. Fakat ola ki Protestan İngilizler Charles'ı kovmaya kalkışsalardı, antlaşmaya göre, Louis'nin Katolik ordusunun İngiltere'ye geçmeye ve kralın hem şahsını, hem de tahtını korumaya hakkı olacaktı. Tabii öyle olunca da İngiltere'de denetimi ele geçireceklerdi.

Böyle bir iklimde Charles'ın istihbarat çalışmalarını boş vermesi kaçınılmazdı. Fransızların diplomatik yazışmalarını okumaya ihtiyaç yoktu; zaten Charles'ın düşmanları yurtdışında değil, parlamentoda ve saraydaydı. II. Charles'ın öldüğü 1685'te istihbarat İngilizlerin hayatında artık çok küçük bir yer işgal ediyordu.

Ne var ki entrikanın kök saldığı bereketli topraklarda is-

tihbarat da yeşerir. Kral Charles meşru bir vâris bırakmamıştı. Öyle olunca kardeşi James tahta çıktı; fakat James koyu bir Katolik'ti ve daha otuz beş yıl önce boynunu baltanın altına yatıran babası gibi, Stuart Hanedanı'na yakışır bir kibre sahipti. Önce West Country'de, sonra da Londra'da isyan çıktı; yeni bir dinî çatışmanın ayak sesleri duyuluyordu. İç savaş kapıdaydı. Herkes tarafını seçti. Derken İngilizlerin son Katolik Kralı II. James 1688'de tahtını terk etti ve yurtdışına kaçarak Stuart Hanedanı'nın son umutlarını da söndürdü. Parlamento, güç ve yetkinin kendisinde olduğunu açık bir şekilde duyururcasına, Hollanda'nın prensi ve Protestan davasının önderi, William Orange ve onun İngiliz karısı Mary'yi, İngiltere'nin ortak hükümdarları olmaya davet etti.

Anakara kökenli yeni bir hanedanın işbaşına gelmesiyle "karşı yaka"da yine devrik bir Stuart kralının varlığı birleşince iktidar sahibi erkekler –ve kadınlar– mevzilerini aldılar ve entrika kazanı yine kaynamaya başladı. Hollandalılarla İngilizlerin, gücünün zirvesindeki Fransa'yı denetim altında tutmaya çalıştıkları bir ortamda, St. Germain'deki Katolik Stuartlarla Westminster'deki Protestan soy arasında süren mücadele istihbarat faaliyetlerine hız kazandırırdı. William ile Mary'nin Hollandalı maiyeti, Avrupa'da güçler dengesini yeniden kurmak için fena halde dış istihbarata muhtaçtı. Casusların ve istihbarat ajanlarının yine revaç bulduğu bir döneme giriliyordu.

Fakat 18. yüzyıl yaklaşırken istihbarat alanında yepyeni bir gelişme oldu, üstelik bu seferkinin etkileri çok uzun vadeli olacaktı. Rusya'nın soğuk kuytularında yorulmak nedir bilmeyen reformcu ve yenilikçi Büyük Petro, 1697'de Çar'a bağlı yeni bir örgüt kurdu: Özel Büro.

Özel Büro seçme, çalışkan, titiz, ama her şeyden önemlisi, güvenilir bir bürokrat olan Makaroff tarafından yönetilecek ve Makaroff bizzat ve yalnızca Çar'a rapor verecekti. Bundan böyle kuşkulu tüm siyasal etkinlikler, sadakatsiz subaylar, devlete ihanet türünden suçlar, hatta halktan gelen ihbarlar Moskova'nın verdiği yetkiyle merkezden soruşturulacak ve uygun şekilde cezalandırılacaktı.

Geçmişte buna benzer örgütler kurulmuştu elbette. Eski Sparta'daki Helotları[1] kontrol altında tutmaya ve isyana hazır-

[1] Eski Sparta'da ne köle olan, ne de özgür vatandaş sayılan serf sınıfı. (Ç.N.)

lık olabilecek tüm belirtileri ortadan kaldırmaya yönelik gizli teşkilat; Ortaçağ Almanya'sındaki *Vehmgericht* ve –tabii ki– Venedik'in Onlar Konseyi muhalefete göz açtırmayan bir acımasızlıkla vatandaşlar üstünde denetim kurmuştu. Fakat bunların hiçbiri Büyük Petro'nun Özel Büro'su kadar etkin olmadı ve bu kadar yetkiyle donatılmadı.

Rusya gizli polisi icat etmişti.

7

SAVAŞLAR ÇAĞI

Hiçbir savaş hızlı ve iyi
istihbarat olmaksızın yürütülemez;
ve bu öğütlerin bedeli kaçınılmaz olarak ağır olur.

John Churchill, 1. Marlborough Dükü

İngiltere tahtına III. William'ın çıkmasıyla Avrupa'nın siyasal manzarası büyük değişikliğe uğradı. William Hollandalıydı, Protestan'dı ve yıllardır Fransa'yla savaşıyordu. Selefi Charles Stuart'ın gevşek ve Fransız-sever hükümdarlığıyla bu kadar çelişen başka bir kişilik ve siyaset bulunamazdı. William'ın başında olduğu Birleşik Hollanda İlleri, XIV. Louis ile 1672'den beri savaşıyordu; Fransızlarla mücadeleye İngiliz ülkesinin katılmasına sevinmesinden daha doğal bir şey olamazdı.

Fakat yeni kral bu düşüncesinden çabucak vazgeçmek zorunda kaldı. İngiltere'nin küçük ve zayıf ordusunun bir ayağı, ne ilk ne de son olmak üzere, İrlanda batağındaydı. Ve başlangıçta İngiltere, Hollanda'nın yardımına koşacağına tam tersi oldu ve William'la generalleri İngilizlerin İrlanda'dan sürülmelerine engel olacak çareler aramak zorunda kaldılar. William'ın, Stuart Hanedanı destekli Fransız-İrlanda Ordusu'nu en nihayet 1690 yılında Boyne'da mağlup etmesiyle hem savaş, hem de Avrupa'nın stratejik görüntüsü başkalaştı. Sonunda kendisinin ve ülkesinin tüm enerjisini hayatının uğraşına adayabilecekti: Fransızları Çukur Ülkeler'den kovmak ve Protestan Hollandalıların yönetimini perçinlemek. 1600'lerin sonuna gelirken William, güçlü Fran-

sa'ya karşı yürüttüğü uzun ve genel olarak başarısız mücadeleden çekilmek zorunda kaldı. Ancak Correlli Barnett'in başarılı çözümlemesinde de belirttiği gibi, "başarısız savaşlar bile düşmanın gücünü tüketebilir, yeter ki uzun sürsün".

Yirmi beş yıl kesintisiz süren savaşlar XIV. Louis Fransa'sına bile masraflı geldi. Yeni yüzyıl başlarken Fransa'nın yalnız yayılmacı ve açgözlü olduğu değil, fazla yayıldığı ve yorulduğu da anlaşılıyordu. Yarım yüzyıl boyunca şanlarını yürüten fetihçi ordular artık zayıf görünüyordu. 1697'de Kral'ın bakanı inatçı Hollandalılarla Ryswick'te bir barış antlaşması imzaladı. Tüm sorun, bunun ne kadar süreceğiydi. Avrupa'nın 18. yüzyıldaki ana gündemi böylece belirlenmiş oldu: Fransızların isteklerine gem vurmak. Fakat bunun için onların maksatlarını bilmek, onun için de istihbarat gerekirdi.

III. William yaratıcılığı olmayan ve başarısız bir komutan olmuş olabilir, ama yönetici ve örgütleyici olarak becerisi, çağının en üst düzeyindeydi. II. Charles devletin kâğıt işlerine ve bürokratik verimliliğe kafasını takmazken William'ın Hollandalılara özgü düzen isteyen aklı, her şeyin "düzgün" olmasını istiyordu. William yılın en az altı ayını yeni krallığının dışında geçirmek zorunda olduğundan, yetkilerini ehil ve güvenilir bakanlara devretti. İstihbaratla ilgili konular da William Blathwayte tarafından açık ve "düzgün şekilde" yürütüldü. Blathwayte'in dışişleri bakanıyken yürüttüğü siyaset kesindi ve gelecek yarım yüzyıl boyunca İngiltere'nin denizaşırı istihbarat faaliyetlerini belirleyecek nitelikteydi: sürgündeki Stuart Hanedanı mensuplarına göz kulak olmak ve Fransızların tasarılarını izlemek. William'ın istihbarat çalışmaları başlangıçta daha çok "suyun öbür yanındaki Kral"a odaklandı. Tahttan indirilen Kral James'le onun oğlu Charles Stuart, komploculuğu ince bir sanat haline getirmişlerdi. Bugün bizler için o devrin Jakobitlerinin[1] ne denli tehlikeli olduklarını anlamak kolay değil. Bazı dindarların İsa Mesih'in yeryüzüne dönmesini bekledikleri gibi 1690'lar ve 1700'lerin başları da böyle umutların beslendiği, dolayısıyla İngiliz siyasetinin yüksek gerilim ve gergin bir bekleyişle dolu olduğu dönemlerdi. Arkasında kudretli XIV. Louis varken eski kralın, siyasal kargaşa ve hatta iç savaş pa-

[1] Kral II. James'i ve İngiltere tahtında hak iddia eden Stuart Hanedanı mensuplarını destekleyenler. (Ç.N.)

hasına bile olsa, İngiltere kıyılarına ne zaman çıkacağını kim bilebilirdi? Ayrıca böyle bir durumda kim hangi tarafı tutardı? Bu dönem bir denge ve ihanet dönemiydi; sağduyuluların her iki tarafa da göz kırparak kendilerini siyasal bakımdan güvenceye aldıkları bir dönemdi.

Fakat William'la Mary şanslıydılar; James'in sürgündeki maiyeti Blathwayte'in adamlarıyla doluydu. Bununla birlikte Stuartların gerçek bir tehdit oluşturduğundan kuşku duyulmamalıdır. Bir seferinde James, Kral William'a karşı bir suikast planı geliştirmesi için Berwick'in Kralcı Dükünü İngiltere'ye yollamıştı. Sir George Barclay komutasında, zamanın SAS'ları olan iyi eğitilmiş ve kılık değiştirmiş yirmi asker birer birer Fransa'dan Londra'ya sokulmuş ve 15 Şubat 1696'da Turnham Green'de at binen Kral'ı vurmaya hazırlanmışlardı. Bu, 1605'teki Barut İhaneti'nden beri düzenlenen en büyük komploydu ve az daha onun kadar başarılı oluyordu. Fakat komplo zincirine bir yerinden sızıldı ve girişimden haberdar edilen Kral William o gün at binmedi. Komplocular kurbanın gelmesini boşuna beklediler ve kimse gelmeyince kimisi kaçtı, kimisi de yakalandı. Tarihin seyrini değiştirebilecek bir Stuart komplosu daha ortaya çıkarılmıştı; ama silah gücüyle değil, hızlı ve doğru istihbarat sayesinde.

Stuart Hanedanı'nın komplolarına karşılık vermekle görevlendirilen kişi, İngiltere'nin Lahey'deki büyükelçisi, yazar Matthew Prior'du. Anlaşılan Prior epey sezgili ve profesyonel bir istihbaratçıydı. Yazışmalarından ve tüm gerçek profesyoneller gibi, erdemlerini ve zaaflarını belirtir bir ajan listesini halefine "devretmesinden", Prior'un kendisi için çalışan gizli casuslar hakkındaki fikirlerini biliyoruz.

Onlardan özellikle biri istihbarat faaliyetlerine çok uygundur. Prior onu "tam bir hin ve ahlaksız" olarak tanımlar. Tabii ki bunlar, böyle kirli bir meslek için her çağda aranan özellikler olmuştur.

William'ın öldüğü ve yerine Kraliçe Anne'in tahta geçtiği 1702'de Fransa'yla savaş yine kapıdaydı. Fransa'nın İspanyol tahtı üstünde iddia ettiği hak Avrupa'nın küçük güçlerini doğal olarak ürkütüyordu; Paris'ten yönetilen birleşik bir Fransa-İspanya ekseni korkutucu bir süpergüç oluştururdu. Fransa'nın, bugünkü Belçika'da yer alan sınır kalelerini ele geçirme giri-

şimleriyle çatışmalar patlak verdi. 1703 yılında Avrupa yine savaştaydı. Yüzyılın geri kalanında anakaradaki savaşların gidişatını belirleyecek olan ana unsur, XIV. Louis'nin hırsı ve tasarıları olacaktı.

İngilizlerin –İskoçya ile 1707 yılında imzalanan Birlik Antlaşması'ndan sonra, Britanyalıların– Fransızlar ve St. Germain'deki Stuartlar hakkındaki istihbarat çalışmaları, buna değmekle birlikte epey zahmet istiyordu ve görünüşe bakılırsa artık belli bir düzene oturmuştu. Her sezon Versailles'da sözümona sıkı önlemlerle yapılan aristokrat toplantılarının haberleri sızıyor, dedikoducu Stuartların yaptıkları her şey biliniyor, rakip hanedanlar arasındaki iki yönlü haberleşme trafiğinin yükünü Manş Denizi'ndeki tekne kaldıramıyordu. Londra, Paris, Lahey ve Roma arasında kaçak mallar, casuslar, dedikodular ve gezginler, bu da yetmezmiş gibi bir de Almanya'nın küçük prensleri hesabına çalışan ajanlar mekik dokuyordu. Siyasetçilerin isyana dair çıkan her söylentiye göre vaziyet aldıkları bir ortamda istihbaratın da esas malzemesi, ayaklanma planlarına ilişkin uyarılardı. Londra'da gücü –ve parayı– elinde tutanlar için telaşlı, hararetli bir dönemdi bu; takati kesilmiş Stuartlar içinse umutsuz bir var olma mücadelesi.

Her kahvehanede entrikaların mantar gibi bittiği böyle bir iklimde bilgi de normal mallar gibi alınır satılır hale geldi. Daha bundan bir kuşak önce Thurloe alaycı bir edayla (Roma'daki "karargâh başı"na, rüşvet karşılığı yeni bir ajanın tutulmasıyla ilgili olarak yazdığı bir mektupta), "Bu insanlar ancak parayla elde edilebilirler, fakat parayı bir gördüler mi de yapmayacakları şey yoktur," diyordu. Sonunda Thurloe altın cinsinden yüklü bir ödeme tahsis etti ve bezginlikle, yalnızca bir "Kardinal, Monsenyör ya da iyi bir kâtip"in tutulmaya değer olduğunu öğütledi. İnsanî güdülere ilişkin bu hiç de duygusal olmayan yaklaşım Thurloe'nun haleflerinde de sürmüştür.

Fakat casus William Gregg örneğinin de kanıtladığı üzere, istihbarat trafiği ve ihanetler her zaman tek yönlü işlemez. Gregg, İskoçya'nın Montrose Kasabası'ndandı ve Aberdeen'de üniversiteyi bitirmeden önce iyi bir liseden mezun olmuştu. Eğitimli İskoçların birçoğu gibi onun da gözü Londra'dan başka bir yeri görmüyor ve "devlet işlerinde yükselmenin" yollarını arıyordu. Çok geçmeden İsveç büyükelçisinin kâtipliğine

atandı. Genç elçilik mensuplarının birçoğunda görülen "birtakım kuralsızlıklar"a o da düştü, ki bunlardan "İsveçli bir hanımefendiyi baştan çıkarması" büyükelçinin pek hoşuna gitmemiş olsa gerek. Gregg görevden alındı ve ilk gemiyle memleketine gönderildi.

Zaaflarından yararlanabileceği insanlara karşı her zaman tetikte olan Başvekil Harley genç ve meteliksiz İskoçyalıyı hemen özel kaleminde kopya kâtibi olarak işe aldı. Fotokopilerin, faksların ve kelime-işlemcilerin bu denli yaygın olduğu günümüzde söyleneni kâğıda aktarmanın ne kadar emek-yoğun bir iş olduğu kolayca unutulabilir. Oysa eskiden büyük adamlar -veya siyasetçiler- bürolarında volta atarken sözlerini dikte ettirirlerdi. İlgili kâtip bu engin düşünceleri yakalamaya ve kâğıda dökmeye çalışır, çoğaltma kâtipleri de bir tahtaya asılan ana nüshaya bakarak onu çoğaltırlardı. Bu, devletin en yüksek kademesinde olduğu kadar en küçük avukatın işyerinde de geçerliydi. Matbaada basılmayan her mektup veya belge elle çoğaltılırdı.

Bu sistemin iki tehlikesi vardı. Birincisi, insan her zaman hata yapabilirdi; ikincisi de, sistemli yürümesi gereken işler açısından son derece güvensiz bir yöntemdi bu. Gizli mektupların ve antlaşmaların kâtiplerce çoğaltılması gereken koşullarda bilginin sızması neredeyse kaçınılmazdı. (Bugün bile yazı güvenlik riski yaratmaktadır. İngiliz istihbarat servisi yılda yaklaşık iki yüz dizüstü bilgisayar kaybettiğini itiraf ediyor.) Siyasal entrikaların merkezinde bulduğu yeni iş sayesinde Gregg, Harley'nin giderek sıkışan hükümetinin gizli dış siyaset oyunları hakkında bilgi edinebiliyordu. Devlet sırlarına erişebilen yoksul ve hırslı bir genç İskoç için paranın cazibesi dayanılacak gibi değildi. Harley gizli postaları yola çıkana kadar özellikle mühürletmiyordu. Gregg de bunu fırsat bilip onlardan birine kendi notunu sıkıştırdı; mektup Harley'in Avrupa anakarasındaki Kralcı bağlantılarından birine gönderilecekti. Notta Gregg, St. Germain'de sürgünde olan Stuart Hanedanı için casus olarak çalışmayı öneriyordu. Gizli bilgiye olan erişimini ve casus olarak değerini kanıtlamak için de Kraliçe Anne'in müttefiklerine hitaben İspanya'nın işgaline çağrı yaptığı gizli bir mektuptan alıntı yaptı.

Fakat bu hataydı. Harley'in "gizli muhaberat"ı Marlborough Dükü'nün karargâhında bu tür durumlara karşı tetikte

olan Hollandalı güvenlik subaylarınca gözden geçiriliyordu. William Gregg kendi eliyle kendini ele verdi; araya sıkıştırdığı notta kendi imzası vardı.

Normal şartlarda Harley bunu fırsat bilip Gregg'i kendisi farkında olmadan iki yanlı ajan olarak kullanmaya kalkardı. Stuartları bu uyanık kâtip aracılığıyla önemsiz bilgiler ve dezenformasyonla beslemek büyük yarar getirebilirdi. Ne yazık ki Gregg'in ihaneti, Harley adına çalışan iki gizli Fransız kuryenin (Baras ve Valiere) karıştığı büyük bir rezaletin parçası olarak kamuoyuna yansıdı. Meğer Dover'la Boulogne arasında sürekli gidip gelen bu iki yolcu Londra'ya getirdikleri bilgiden fazlasını Paris'e götürüyorlarmış. İki casus aslında *Fransızlar* adına ikili çalışan ajanlarmış ve İngiliz konvoy ve gemilerinin hareketlerini Dunkirk'le Calais'de hükümet izniyle faaliyet gösteren korsanlara aktarmaktaymışlar. Manş Denizi'nde İngilizlerin ticaret gemilerine büyük zararlar veriliyor, Harley'in siyasal rakipleri bundan avantaj sağlamaya çalışıyorlardı. Gregg de, Baras da, Valiere de tutuklandılar. Lordlar Kamarası'ndan bir komite Gregg'in hain olduğuna, ama gerçek bir zarar vermeden yakalandığına hükmetti. Fransızlarsa neden oldukları zararı gururla kabullendiler ve Fransa'nın has neferleri olarak davrandıklarını savundular. Piskopos Burnett'in sözleriyle aktarmak gerekirse: "Papalık yanlısı olan bu adamlar öyle utanmazdılar ki güç ve itibarlarıyla övünüyorlardı."

Meğer bu iki Fransız ajandan zaten kuşkulanılıyormuş, ama Harley kendi ikili ajanları oldukları gerekçesiyle onları hep korumuş. Adamlar suçlarını itiraf ettikten sonra Harley'in casus ağıyla yapabileceği bir şey kalmadı. Kaçakçı-kurye oyunu ters tepti: Harley Fransızları oyuna getireceğine Fransızlar onu oyuna getirmişlerdi. Harley ve hükümeti Fransızların maymunu olmuş, elleri kolları bağlanmıştı. Ancak bir günah keçisi bulunabilirse başbakan kendisine yöneltilen eleştirilerin bir kısmından kurtulabilirdi. Montroselu William Gregg bu iş için biçilmiş kaftandı. Talihsiz İskoçyalı ta III. Edward döneminden kalan Vatana İhanet Yasası'na göre yargılandı. Yargılamanın hemen ardındansa parlamento, İskoçyalının "Krallığa karşı ihanet" içinde bir casus olarak idam edilmesini istedi Kraliçe'den. William Gregg 28 Nisan 1708'de casusluk suçlamasıyla Tyburn'de asıldı. Darağacında Middlesex şerifine, cezasının haklılığını ka-

bul eden ve Kraliçe'den af isteyen imzalı bir itirafname verdi. Bu itirafnamede "Protestanlığın hakkını veremeyen değersiz bir adam olarak" öldüğünü, "aşırılıklarını karşılayacak parasının olmaması" yüzünden hayatına bedel olan bu suçu işlediğini ilan ediyordu. Para karşılığında ülkesini satmak isteyen başarısız bir casus olarak Gregg'in bahtsız öyküsü bize yalnızca tanıdık değil, aynı zamanda sanki bugün olmuş gibi geliyor. O günden bugüne birçok ülkede birçok William Gregg'ler çıktı. İntikam ateşi ve "hesaplaşma" dürtüsü olsa bile para, hain adayları için en baştan çıkarıcı yem olma özelliğini koruyor.

Ancak o dönemdeki casusların hepsi Gregg kadar talihsiz veya hırstan gözü dönmüş değildiler. Robinson Crusoe'nun yaratıcısı bile Kraliçe Anne için "gizli olsa dahi birkaç şerefli hizmette" bulunduğunu kabul etmektedir. Daniel Defoe hiç de alçakgönüllü biri değildi. Marlborough Dükü siyasetin savaş alanında düşmanlarıyla boğuşurken Defoe, II. James dönemindeki Monmouth ayaklanmasından bu yana Avrupa'daki gizli ajanların görmediği kadar tehlikeli bir hayat sürüyordu. Defoe okul arkadaşlarından üçünün o olaya karışmaları yüzünden asılmalarına tanık oldu, dolayısıyla "entrika işlerini iyi bildiği" iddiası pek abartı sayılmamalıdır. Genç yazar, Tory[1] ileri gelenleriyle alay etmesi ve açık sözlülüğünden dolayı hapis yattıktan sonra başarıya giden yolun Bray papazının, "hangi kral hüküm sürerse sürsün" iktidar sahiplerine yakın olma öğüdünden geçtiğini anladı. (Bu, daha sonraki dönemlerin komünist diktatörlüğünde siyasal bakımdan hayatta kalmanın formülü olarak Kremlin çevresinde benimsenen "havayı kokla, kıç yala, *hayatta kal*" öğüdünün habercisi sayılabilir.)

1704'te Defoe'yu "Alexander Highsmith" adıyla İskoç dağlarında gezer ve İskoçyalıların siyasal görüşleri hakkındaki bulgularını Londra'ya bildirirken buluyoruz. Onun başarısı ve devrin siyaseti hakkında Londra'daki patronu Harley'e aktardığı özlü ve ikna edici düşünceler 1707'de imzalanan Birlik Antlaşması görüşmelerine katılmasını sağladı. 1709'dan itibaren de Defoe'nun istihbarat topladığını, ama bunun yanı sıra Londra'daki Whig[2] yönetimine siyasal danışmanlık yapan, hatta ge-

[1] İngiltere'de 1689'de kurulan muhafazakâr eğilimli siyasal parti. 1832'den sonra Muhafazakâr Partisi adını almıştır. (Ç.N.)

[2] Torylerin karşısında yer alan siyasal parti. (Ç.N.)

rektiğinde nüfuz uygulayan bir ajan olarak hizmet verdiğini görüyoruz. Yazarın istihbarat üstüne epey kafa yorduğu açık; 1704 gibi erken bir tarihte bile Londra'daki patronlarına öneri mahiyetinde bir "Genel İstihbarat Sistemi" tasarısı hazırlamıştı. Tasarısından, istihbaratın öbür yüzünü de bildiğini anlıyoruz: "İstihbarat bizim için ne kadar yararlıysa düşmanlarımızı istihbarattan uzak tutmak da o kadar önemlidir." Profesyonel olduğu su götürmeyen Defoe'nun istihbarat, karşı-casusluk ve güvenlik *troykasını* başarı açısından şart gördüğünü anlayabiliyoruz.

Yazarımız kariyer basamaklarını tırmandı. Hükümet, döneminin önde gelen yazarlarından biri olan Defoe'nun sevilen bir gazeteci ve kamuoyu üstünde büyük etkisi olan bir ajan olarak değerini biliyordu. Defoe hem özgürce yazabiliyor, hem de sipariş üstüne kitapçıklar çıkarıyordu; yerine göre siyasal destek veriyor, kışkırtıyor, hatta bazen sözünü esirgemeden dürüstçe yazıyordu. Adam kusursuz bir "akıl hocası"ydı; yazar olarak sahip olduğu müthiş itibar ve çalışmalarının bu denli rağbet görmesinin de ona büyük yardımı oluyordu. Bu ünle gizli olarak hükümet adına çalışıyor, gerçek rolü ve düşünceleri bilinmeksizin muhalefet yanlısıymış ve onlar adına yazıyormuş gibi görünebiliyordu. Defoe 1716'da önde gelen gazetelerden *Jacobite*'ın yayın yönetmenliğini yapıyor, fakat bunu "Jakobitleri oyalayacak" ve onları daha dolaysız yollara başvurmaktan alıkoyacak şekilde gerçekleştiriyordu. Bu incelikli ve sinsi politika, 1700'lerin başındaki karmaşık "özel harekâtlar"ın ve kara propagandanın bize anlatacağı çok şey olduğunu göstermektedir. Ayrıca 18. yüzyılın başlarında kaynayan siyaset kazanında gerek yurtiçi, gerek yurtdışı istihbaratına her zamanki kadar ihtiyaç duyulduğunu da kanıtlamaktadır.

Üstelik bu yalnızca siyasal istihbarat için geçerli olan bir durum değildi. 1702 yılında Hollanda-İngiliz ordularının artık yaşlanan XIV. Louis'nin son arzularını da denetim altına almak için sefere çıkmaya başlamalarından itibaren üst düzey askerî istihbarat da önemli bir ihtiyaç haline geldi. Fransa çağının büyük gücüydü. İspanyolların Hollanda'da kontrol ettikleri kalelerin gerisinde eğitimli ve donanımlı 90.000 kişilik ordusuyla Fransa, Protestan Birleşik İller ve onların İngiliz müttefikleri için hâlâ ciddi bir tehdit unsuruydu.

Hollanda'yı korumak ve Fransızları yenmekle görevli ada-

mın adı, tarihte Marlborough Dükü olarak da nam salmış olan John Churchill'di. Churchill, Fransızların en büyük zaferlerinin mimarı olan Turenne'in komutası altında piyade albay olarak savaştı, II. James'e karşı isyan etti, Kral William tarafından hapse atıldı ve şimdiki konumunu Kraliçe'nin saraydaki "en iyi arkadaşı" olan karısının arabuluculuğuyla Kraliçe Anne'e borçluydu. Marlborough bize, haklı olarak, "büyük bir kumandan" ve çağının, hatta belki de tüm çağların en büyük askerlerinden biri olarak öğretildi. O Wellington'un lojistik maharetini, Napoléon'un stratejik sağduyusunu ve Büyük Frederick'in savaş meydanındaki kaplanlarını andıran saldırganlığını kendinde birleştirmiş bir komutandı. Bu savaşçı özelliklere ek olarak da müttefik orduların başkomutanı sıfatıyla Eisenhower'ın sabrına ve diplomatik becerilerine sahipti. Ancak bir general olarak ne kadar üstün özellikleri olursa olsun, istihbaratın gerekliliğine inanmasa elde ettiği zaferlere asla ulaşamazdı. Marlborough her şeyden önce bir "istihbarat adamı"ydı ve bunu, hiçbir savaşın "hızlı ve iyi istihbarat olmaksızın" kazanılamayacağını belirttiği kendi notlarında da açıkça ifade etmektedir.

Komutanların ve siyasetçilerin birçoğu şahsen istihbaratçılık yapmakla suçlanabilir; ve bu, onlara yöneltilebilecek en ağır eleştirilerden biridir. Şahsen istihbaratçılık yapmaktan kastettiğimiz şey, düşmanın gücü ve niyeti, tarihi, dili ve kültürü hakkında kişinin kendini profesyonel danışmanlarından daha bilgili olduğunu sanmasıdır. Bu tutum kendini üstün görmeyi ve aptallığı da beraberinde getirir. Son tahlilde *karar verme* hakkı komutanda olmalıdır, ancak komutan hiçbir zaman ne bilgeliğin, ne de düşman hakkındaki bilginin kendi –veya bir başkasının– tekelinde olduğunu sanmalıdır. Örneğin Stalin, 1941'de Barbarossa Harekâtı'ndan önce kendi profesyonel istihbarat elemanlarının elinde Nazilerin kalleşçe niyetleri hakkında bir sürü kanıt olmasına rağmen şahsen istihbaratçılık yapmaya soyundu ve Hitler'i herkesten daha iyi bildiğini savundu. SSCB, Stalin'in kibrinin ve istihbaratçıların korkaklığının bedelini ağır ödedi. Üstelik Stalin bunun birçok örneğinden yalnızca biridir.

Öte yandan, bu kuralın çok önemli bir istisnası var; o da komutanın düşman hakkında *sahiden* istihbarat danışmanlarından daha bilgili olması. John Churchill'in durumu da böy-

leydi. Onun savaş, Stuart Hanedanı, Hollandalı müttefikleri ve Fransız düşmanları hakkındaki bilgisi astlarından kat kat fazlaydı. Onun meslek hayat boyunca, dost olsun düşman olsun, akla gelebilecek her kaynakla ilişkisi oldu. Günün sorunları hakkında kimse ondan daha deneyimli olamaz, kimse o sorunları daha iyi anlayamaz, kimse onlarla daha etkili bir şekilde başa çıkamazdı. Marlborough her şeyi kendi halletmek zorundaydı. Kurmay sınıfının, modern anlamda askerî işbölümünün olmadığı bir devirde komuta süreci kişisel ve dolaysızdı. Devlet ve kamu işlerinde rüşvet ve yolsuzluk bugünün gelişmekte olan ülkelerindeki kadar yaygındı. 18. yüzyılın başlarında makam sahibi olmak yalnızca gücü elinde tutma konusunda değil, aynı zamanda hem kamu harcamalarına, hem yetkinin icrasına ayrılan kaynakları cebe indirmek konusunda da benzersiz fırsatlar sunuyordu. Yolsuzluğun diz boyu olduğu bir dönemde göreve gelen Marlborough şöyle bir askerî sistem devraldı:

> Askerî maliye sistemi tümüyle... koca bir dolandırıcılık tezgâhına dönmüştü. Subaylar askerlerin elindekini yemekle kalmıyor, devleti de soyuyorlardı. Ancak hükümettekiler de kendi hesaplarınca hem subayları, hem de askerleri dolandırıyorlardı...

William Orange'ın sıkı Kalvinist yönetimi altında böyle uygulamalar azalmış olsa da İngiliz Ordusu temelde "özel" bir kurum olma niteliğini korudu ve 1880'lerdeki Cardwell reformlarına kadar değişmedi. Dolayısıyla Marlborough askerî zaferlerini bu yoz ve umut vaat etmeyen hamurdan şekillendirmek zorunda kaldı. Yönetim ve lojistik anlayışının bu alanlarda etkin bir çalışmayı imkânsız kıldığı koşullarda Marlborough sanki tüm işlerin kolaylıkla yürütülebildiği izlenimini verir. *Britain and her Army* (İngiltere ve Ordusu) adlı kitabında Correlli Barnett, "Marlborough'nun dehasının ana bileşeni belki de onun idareciliğiydi," der. Marlborough'yu öbür çağdaşlarından ayıran yönü onun lojistik ve istihbarata verdiği önemdi.

Marlborough'nun tüm zaferleri belli bir şablona göre kazanılmış gibidir ve hepsinde de şu dört bileşen vardır: aslanlar gibi savaşmaya hazırlanmış askerler, sağlam bir lojistik, bol para ve iyi istihbarat. Bunlar içinde istihbarat, o günkü bürokratik uygulamaların ölçüsüyle bile, muazzam bir yiyicilik ve rüşvet

potansiyeli barındırıyordu. Bahtı kara William Gregg'in öyküsünden, ihanet-para ilişkilerinin arz ettiği tehlikeleri biliyoruz zaten. Para istihbaratın can damarıdır; istihbarat da diğer tüm mallar gibi satın alınabilir, yeter ki fiyatı ödensin. Marlborough ihtiyaç duyduğu istihbaratın çoğunu kendisi satın almak zorunda kaldı ve bu hiç de kolay ya da ucuz olmadı. O kendisine Londra'dan ve müttefikleri tarafından gönderilen tüm paranın yüzde iki buçuğunu casus ve ajanlarına harcıyor, zaferlerinin sırrı olan istihbarata yatırım yapıyordu.

Marlborough müthiş bir istihbarat aygıtı oluşturdu. Koca bir casus ve ajan ağı Londra'ya Paris ve Versailles'dan bilgi akıtıyordu. Marlborough'nun Fransızların vaziyeti, gücü ve niyetleri hakkında Londra'daki siyasetçi patronlarından, özellikle de Godolphin'den sürekli olarak istihbarat aldığını biliyoruz. Ancak Müttefik Kuvvetler Başkomutanı olarak o, ulusal yetkililerin elinden geçen bu bilgilere ilaveten, üst düzey ajanlardan oluşan kendi paralel ağını kurmuştu, stratejik bakımdan önemli raporlarını bir de onlardan alıyordu. Marlborough Arşivi'nde Fransız sarayında üst düzeyde görev yapan ve bizzat Marlborough'ya bağlı çalışan bir casusça gönderilmiş dört yüzü aşkın imzasız mektup bulunmaktadır. Marlborough karşılığında para ödese bile en büyük önceliği istihbarat akışına veriyordu. Zaten Hollanda ordularının *Stadtholder*'i[1] olarak hem onlardan, hem de Hannover'den gelen fonları bu işe ayırabiliyor, onlar tükense bile paranın musluğunu açık tutması için arkadaşı Godolphin'e güvenebiliyordu. Operasyonel istihbarat düzeyinde, Fransa'da yolculuk yapan tüccar ve ziyaretçiler Kuzey Fransa'daki ordugâh ve garnizonların güçleri ve yayılmalarını rapor ediyorlardı. Savaş meydanına çıktığındaysa kendisinin deneyimli gözleri ve başarılı süvarileri, taktik düzeyde onu düşman hakkında aydınlatıyordu. Marlborough tüm bilgileri bizzat kendisi toplasa, sınıflandırsa, değerlendirse ve yorumlasa ancak bu kadar olurdu; onda bu bilgi ve deneyim varken daha iyisi olamazdı zaten. O kuşkusuz ki istihbaratın piriydi.

Fakat yine de işinde tek başında olduğu söylenemez – hem idareci, hem de gizli istihbarat subayı olarak İaşe Müdürü Cadogan onun baş yardımcısıydı. İstihbarat konularında özel so-

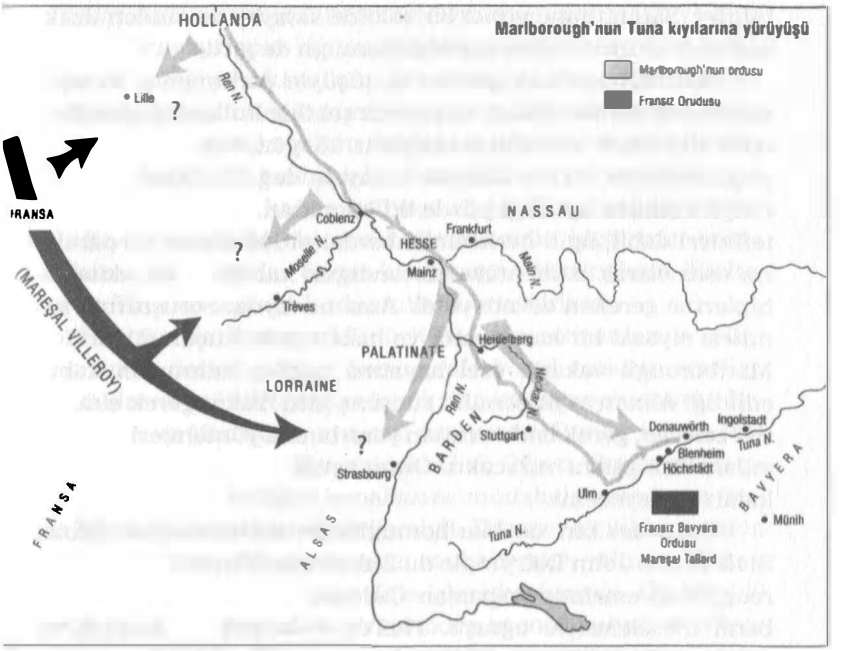
[1] Birleşik Hollanda İlleri'nin en üst düzey memuru. (Ç.N.)

rumluluklara sahip Cardonnel gibi daha genç subaylar da ona yardım ediyor ve özel istihbarat toplama görevlerini üstleniyorlardı. Mesela Cardonnel ile Celleli Herr Robotham adında biri arasında günümüze kadar çok az kalmış haberleşme örneklerinden birinden anlıyoruz ki Robotham'a, istihbarat nitelikli (gizli) hizmetlerinden ötürü ödeme yapılmaktadır. Ancak çoğu zaman Marlborough kâğıtları yine de kendisi oynamayı yeğledi, şahsen istihbaratçılık yapmaya yeltendi. Tüm raporlar bizzat John Churchill'e ulaşıyor, böylece o da neredeyse her seferinde düşmanlarını kurnazlıkla alt edebiliyordu.

Bunun izini onun zaferlerinde görebiliriz. Zaferlerinin zirvesini oluşturan Blenheim örneğinde sürpriz bir şekilde Flandra'dan Tuna kıyılarına kadar 400 km yol katetti ve orada kuvvetlerini General Eugene'le birleştirdi. Sanki Marlborough, Fransızları aldattığı kadar kuşkucu ve sakıngan Hollandalı müttefiklerini de kandırmaya uğraşıyordu. (Hollandalılar böyle masraflı seferlere pek hevesli değillerdi ve kendi sınırlarından bu kadar uzakta bir girişime destek vermeleri istense herhalde dehşete düşerlerdi.) Fransa, Bavarya ve hatta tüm Avrupa, Marlborough'nun bu çıkışından ve müteakiben XIV. Louis'nin neredeyse yarım yüzyıldır –tam olarak söylemek gerekirse, Rocroi'nın Fransız hâkimiyetini tescil ettiği 1649 yılından beri– gerçek yenilgi tatmamış ordusunu perişan etmesinden şaşkına döndü. Oysa başarının anahtarı istihbarattı. Marlborough, Fransız Ordusu'nun nerede olduğunu başından beri biliyordu. Winston Churchill'in canlı anlatımıyla:

> Tallard'ın ocağını nerede yaktığını, ordugâhını nerede kurduğunu ve ne zaman harekete geçeceğini tamı tamına biliyordu. Kralın Louvois'ya (Savaş Bakanı) verdiği emirler Mareşal'e ulaşır ulaşmaz onun da bundan haberi oluyordu.

Üstelik Marlborough bunu kendisinin diyebileceğimiz gizli servisi sayesinde öğreniyordu. Mareşal Tallard, Marlborough'nun ordusunun geldiğini öğrendiğinde artık çok geçti; düşman neredeyse tepelerine binmek üzereydi. Tüm Avrupa, Marlborough'nun Blenheim'da elde ettiği zaferi hayretle karşıladı. Bu 1415 Agincourt zaferinden beri İngilizlerin savaş meydanlarındaki en büyük başarısıydı.

Hem dostu, hem de silah arkadaşı olan Savoylu Eugene'le birlikte Marlborough, XIV. Louis'ye karşı zaferden zafere koştu. Ramilies, Oudenarde, Malplaquet, *Ne Plus Ultra*[1] ve sayısız kuşatma sonunda Fransa'nın Güneş Kral'ı dize getirildi. Kesintisiz savaş yalnızca Fransa'ya değil, *la Gloire*'ın[2] mimarına bile çok gelmişti.

Fransa'nın savaş yorgunu olduğu, İngiltere'de yeni bir hükümetin kurulduğu ve Utrecht Antlaşması'nın imzalandığı 1712 yılında artık Marlborough'ya ihtiyaç kalmamıştı. Adam görevden alındı. Saraya yakın siyasal rakipleri zaten uzun süredir kuyusunu kazıyor, sivri dilli karısı da, İngiltere Kraliçesi'ne şirretlik etmesinin kocasının kariyerine verdiği zararı göremeyecek kadar aptal ve bencil olduğundan, onların ekmeğine yağ sürüyordu. Kraliçe Anne eski arkadaşının patronluk taslamasından ve şirretliğinden gına getirmişti. Hükümdarlar da insandır ve insanları dışlamakta bazen son derece acımasız ola-

[1] "Geçiş yok." Fransa'nın kuzey sınırındaki geçilmez sanılan savunma hatları. (Ç.N.)
[2] Fransız şanı. (Ç.N.)

bilirler. Sarah utanç verici bir şekilde saray çevresinden uzaklaştırıldı ve onunla birlikte Marlborough da gitti.

Marlborough'nun gözden düşüşüyle parlamento, savaşta hazineden ayrılan fonları uygunsuz şekilde kullandığı gerekçesiyle aleyhinde soruşturma başlattı. 18. yüzyılda siyasetçilerin suçlamalarına maruz kalmak kolay iş değildi; fakat Marlborough kendine ayırdığı yüzde iki buçuktan, İngiltere'nin müttefikleri dahil, ilgili herkesin haberdar olduğunu ve bu paraların esas olarak istihbarata harcandığını kanıtlayarak iddia sahiplerine gereken cevabı verdi. Ama ne fayda. Soruşturma komitesi siyasal bir karar verdi ve haksız yere küçük düşürülen Marlborough vakarla özel hayatına çekilip kahraman kabul edildiği Almanya'ya gönüllü sürgüne gitti. Fakat gerek elde ettiği zaferler, gerek istihbarattan yararlanma yöntemleri gelecek yıllara damgasını vuracaktı. Onun açtığı başarı yolundan başkaları ilerleyecekti.

Onlardan biri de Marlborough'nun subaylarından İkinci Stair Kontu John Dalrymple'dı. Dalrymple, Flandra'da Marlborough'nun emrinde doğrudan Cadogan'la çalıştı, hassas istihbarat meseleleriyle uğraştı. 1709'da Polonyalı II. Augustus'a gönderilen diplomatik misyonda görev aldı. 1712'de amiriyle birlikte gözden düşmesine rağmen 1715'te tekrar döndü ve İngiltere'nin yeni kralı I. George tarafından Paris'e gönderildi. George, Hannover Prensi'yken Kraliçe Anne'in Protestan halefi olarak Almanya'dan davet edilmişti. Anlaşılan parlamento var olduğu sürece İngiliz tahtına Katolik Stuartlar bir daha oturamayacaklardı.

Dalrymple'ın Paris'teki görevi İngiltere'nin istihbarat önceliklerini açıklaması bakımından önemlidir. Diplomatik kılıfının gerisinde onun asıl misyonu sürgündeki Jakobitlerin komplolarına nüfuz edecek bir casus ve ajan ağını yönetmekti. 1715'te İskoç kabilelerinin ayaklanmasından sonra İngiltere'nin Hannoverli yeni yönetimi (Kraliçe Anne'in ölümünden sonra parlamento, İngiltere'nin başına yeni bir Protestan hükümdar getirmek için bir kez daha Avrupa'nın küçük krallarından birini göreve çağırmıştı) Stuartların başka bir ihtilal tasarlamadığından emin olmalıydı. İngiliz tahtı için süren rekabet, sivil-siyasal istihbaratı ve saray entrikalarını yine gündemin birinci sırasına oturtmuştu.

Avrupa'da istihbarat mücadeleleri yine yaygınlaştı ve gizli diplomasinin ayrılmaz bir parçası haline geldi; kurumlar ve bireyler de değişen koşullara göre değiştiler ve dönüştüler. 1700'lerde istihbaratın kurumlaşmasının belki de en açık örneği, büyük güçlerin hepsinin *cabinet noir*'lar veya haberleşme istihbarat birimleri kurmasıdır. Simon Singh'ın deyişiyle, "şifre uzmanlığı sektör haline geliyordu". 18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde istihbarat, Avrupa başkentlerinin hiçbirinin şansa bırakamayacağı kadar önem kazanmıştı. Walsingham, Richelieu ve Thurloe sağ olsalardı mutlaka onaylarlardı.

İngiltere'de Postane Müdürlüğü, şifre uzmanları ve şifre kırıcılarına destek olmak üzere profesyonel mektup açıcılar, kopyacılar ve mühürleyiciler için kalıcı kadrolar oluşturdu. Paris, Berlin ve Madrid de aynısını yapıyordu. Bunlar içinde belki de en etkili çalışan, Viyana'daki Gizli Ofis'ti. Orada mektupların açılması ve iletişim kanallarına müdahale neredeyse üretim bandı standartlarında gelişmişti. Yabancı elçiliklere giden postalar ve takip listesinde olan muhaberatın yolu bu ofisten geçiriliyor ve her sabah saat 7'de işlem başlıyordu. Günde 100 mektup açılıyor, kopyalanıyor, yeniden mühürleniyor ve tekrar yola çıkarılıyordu. Tercümanlar ve şifre uzmanları kendilerine ayrılan küçük bölmelerde çalışıyor, mesajların şifrelerini çözmeye uğraşıyor ve önemli istihbarat bilgilerine rastlayınca başbakanı veya sarayı uyarıyorlardı. Hatta Viyana yönetimi bu faaliyetlerin giderlerini karşılamak için ilgilenen müşterilere bilgi bile satıyordu; örneğin Fransız elçiliğine.

18. yüzyılda "posta-kırıcılık" büyük ölçüde "aile işi" olarak yürütülüyordu. Örneğin İngiliz Postane Müdürlüğü'nün "gizli departmanı"nın elemanları Wille ve Bode adlı iki aileden geliyorlardı. Bunlardan Bodeler, Londra'ya çağrılmadan önce Hannover gizli servisinin başkâtipleri olarak çalışıyorlardı.

Avrupa hükümetleri, düzenli işleyen haberleşme istihbarat çalışmalarına ek olarak casus ve gizli ajanların faaliyetlerine de güvenmek durumundaydılar. Bu casusların en gizemli ve sıra dışı olanlarından biri de kuşkusuz ki Şövalye d'Èon'du. Bu adam herhalde tarihteki en yetenekli kadın taklitçisi olsa gerek. D'Èon yalnızca istihbaratçı olarak kazandığı başarılarla değil, görevini yerine getirdiği olağanüstü yöntemlerle de hayranlık uyandırır. D'Èon küçük, kıvrak ve çevik bir adamdı. Ve bu

bedenin içinde aynı ölçüde kıvrak bir zekâ ve çelik bir irade saklanıyordu. Başarılı bir eskrimci olarak memleketi olan Tonerre'in eskrim okuluna çok genç yaşta öğretmen seçildi. Bu kadar çevik bir bedenin gizli istihbarat işlerine yatkın böyle parlak bir zekâyla birleşmesine ender rastlanır. D'Èon avukatlık eğitimi gördü ve daha üniversite çağına gelmeden dinî ve sivil hukuk alanında yaptığı doktorasını bitirdi. Mucizevi hafızasıyla dikkat çekiyordu; at biniyor, eskrim yapıyordu; parlak bir akademik zekâya sahipti ve XV. Louis idaresinde görev almak istiyordu – hatta bunun için "XIV. Louis Dönemindeki Mali Sistemin Zaafları" konulu bir tez bile hazırladı. Versailles'da ve bürokraside onu gelecek vaat eden bir kariyer bekliyordu. Ancak kader ona başka bir yol çizdi.

1755'e gelindiğinde Kral George, biricik Hannover'ine Paris ve Berlin tarafından yönelen tehditlerin iyice ciddileştiğine hükmetmişti. İngiltere'nin ordusu küçük ve uzaktaydı. Fakat yarım milyon altın Rus yetkililerini cezbetmeye yetebilirdi. İngiltere'nin hızla gelişen ticaret ekonomisi destek için böyle bir teşviki kaldırabilecek güçteydi. Çariçe'nin bakanlarıysa yüklü bir rüşveti memnuniyetle kabul ederlerdi. Bu tutar karşılığında 30.000 Rus çiftçisi tutulacak ve herhangi bir acil durum karşısında Hannover'in yardımına koşmak üzere silahlandırılacaktı. Fransa'nın anlaşmayı bozma girişimleri boşa çıkmakla kalmadı; geri teperek Şansölye Bestuçef'in, Çariçe'yi doğrudan etkilemeye cüret ettiği gerekçesiyle Şövalye de Valcroissant'ı bir Rus kalesine hapsetmesiyle sonuçlandı. Paris'in St. Petersburg'la ilişkileri koptu. XV. Louis'nin danışma kurulu Rusya'nın Londra'yla yaptığı ittifakı bozabilmek ve diplomatik ilişkilerini tekrar düzeltmek için telaşla başka bir çare aradılar.

İşte d'Èon burada devreye girdi ve Şövalye Douglass'ın diye birinin "sağlığı için" seyahat eden kız yeğeni olarak St. Petersburg'a gönderildi. Douglass'ın çekici "kız yeğeni", Lia –bu tabii kılık değiştirmiş d'Èon'dan başkası değildi– Çariçe'yle gizlice görüşmek ve ona Fransa'da yazılmış gizli bir mektubu elden vermek, ondan sonra da Montesquieu'nün *L'Esprit des Lois*[1] kitabında saklı özel bir koddan yararlanarak cevap yazmakla görevliydi. Bu olağanüstü aldatmacayı d'Èon'un annesinin her ne-

[1] Yasaların Ruhu. (Ç.N.)

dense oğlunu dört yaşından sonra kız gibi büyütüp giydirmesine borçluyuz. Ancak erişkin yaşa geldikten sonra d'Èon erkekçe giyinip yaşamaya dönebildi. Fakat ince sesi, pürüzsüz teni ve zayıf bedeniyle bu adam kadınların dünyasını yakından tanıyor ve kılığını utangaç genç kız tavırlarıyla destekleyebiliyordu. Ne var ki tüm utangaçlığına rağmen bu "ince ve narin kız, beyaz teni ve sevimli yumuşak edasıyla" gittiği her yerde istemese de erkeklerin dikkatini çekiyordu. Daha St. Petersburg'a varmadan saray çevrelerinde sansasyon yarattı. Çar'ın saray ressamı sevincinden deliye döndü, "narin güzellik timsali Matmazel de Beaumont"un resmini yapmak için yalvardı.

Tarih, Matmazel Lia'nın erkek talipleriyle nasıl başa çıktığını bize anlatmıyor; fakat "Matmazel Lia"yla ona vurgun Bakan Voronzof -Çariçe'nin gözüne girmek için Şansölye Bestuçef'le rekabet eden adam- arasında bir görüşme gerçekleştiğini biliyoruz. Voronzof, "genç Fransız kızları"nın çiçeği olan bu güzelliği hanımefendisine sununca d'Èon bir anda gözde oldu, hatta yaşlı Çariçe'nin baş nedimeliğine yükseldi. Bundan az sonra bir İngiliz büyükelçisi kasvetli bir edayla Londra'ya şöyle bilgi verecekti: "Bu kadar yürekten arzuladığımız antlaşmayı Çariçe hazretlerinin imzalamasını imkânsız gördüğümüzü üzülerek bildirmek zorundayız..." 1757'de Rusya'yla Fransa arasında tekrar iyi diplomatik ilişkiler kuruldu ve Hannover bir kez daha Fransa ve Prusya'nın yayılmacı tutkularının hedefi haline geldi.

Gizli görevinde olağanüstü bir başarı sergileyen d'Èon amacına ulaşınca Paris'e geri çağrıldı. Çariçe adeta yıkıldı. D'Èon'un sırrını çoktan öğrenmiş, ama bu yalnızca ona olan bağlılığını güçlendirmeye yaramıştı. Kadın ona yalvardı, hatta Rusya'da bir makam ve unvan önerdi. Fakat d'Èon onu kırmadan geri çevirdi ve Rusların armağanları, Fransızların da minnet duygularıyla yüklü olarak yurduna döndü.

Bundan sonra d'Èon'u bir yandan parfümlü ve peruklu "Lia de Beaumont" olarak Fransız diplomasisine gizli görevlerle hizmet ederken, öbür yandan da bir Fransız subayı olarak savaş meydanlarında daha testosteron yüklü mücadelelere katılırken görüyoruz. Hatta bir keresinde, ateş altında olmasına rağmen ileri hatlara cephanelik ulaştırması ve tehlikeli bir durumu Fransızların lehine döndürmesinden dolayı cesaret ödü-

lü aldı. D'Èon çabalarının karşılığını gördü. Daha 35 yaşındayken Cross of Saint Louis örgütüne seçilerek kendisine rütbe ve şövalyelik unvanı bahşedildi.

D'Èon göz kamaştırıcı bir çifte hayat sürüyordu. Paris'te dışişleri bakanı Nivernais'nin yardımcılığını yaparken Lord Bute'un Paris'te bulunan İngiliz Bakan Bedford'a verdiği diplomatik talimatları "ödünç" almayı ve kopyalamayı başardı; aynı sırada sersem ve susamış İngiliz kurye Nivernais'nin ikramı olan kusursuz bir Chablis şarabının tadına bakmakla meşguldü. Lord Bedford daha sonra, Londra'da bir hain olduğundan emin, öfkeyle müzakereleri terk edecekti.

D'Èon'un gücü ve etkinliği giderek arttı ve sonunda çöküşüne neden oldu. Londra'da büyükelçiyken kralla kişisel olarak sürekli yazışmaya başlamış, bu da saray çevresinden Madam Pompadour ve yandaşlarının kuşkusunu çekmişti. Bir kadının kıskançlığıyla başa çıkmak, hele ki o kadın kralın metresiyse, kolay değildir. Pompadour, d'Èon'un kralla olan yakınlığının ve kazandığı paraların kendi konumunu sarsacağından kaygılanıyordu. Potansiyel rakibinin kolunu kanadını kırmaya karar verdi. Versailles'da birkaç manevra yaptıktan, birkaç ipe asıldıktan sonra Londra'ya tam yetkili büyükelçi olarak bir başkası, rütbece ve ailece daha üstün olan bir soylu atandı. Görevi başında bir büyükelçi olarak d'Èon için bundan büyük hakaret olamazdı. Paris'tekilere boşu boşuna derdini anlatmaya çalıştı. Paris ve Versailles onu duymazdan geliyordu. D'Èon, Londra sahnesinde oynanan diplomasi oyununu daha iyi bildiğini anlatmaya çabaladı, ama nafile. Paris ona dönme emri verdi. Çaresiz kalan şövalye sonunda, kendisine gerekli saygı gösterilmediği takdirde, Kral'la yaptığı yazışmaları ifşa etme tehdidinde bulundu.

Paris'in tutumu bir anda değişti. D'Èon'un savurduğu tehdit yenilir yutulur gibi değildi. XV. Louis gizlice İngiltere'yi işgal planları yapıyordu. Kral'ın bizzat gönderdiği gizli bir ajan Londra'da d'Èon'u ziyaret etmiş, ülkenin güney kıyılarında gizlice keşif yapmıştı. Sağduyulu bir istihbaratçı olan d'Èon "genel merkez"deki bürokratik oyunlara karşı kendi önlemlerini almıştı. İlgili tüm yazışmalardan kendine birer kopya çıkarmıştı. İngilizler, Fransızların işgal niyetlerinin gerçek boyutlarını öğrenecek olsalar büyük bir savaşın çıkması işten bile değildi.

Paris şövalyenin yurda dönmesi için yalvardı, mümkünse dinamitten farksız mektupları da yanında getirerek. Her şey yoluna girecekti, yeter ki Fransa'ya geri dönsün.

D'Èon artık bu işin kurdu olmuş, saray entrikalarından bıkmış usanmıştı; prenslerin minnettarlıklarına güvenmiyor, düşmanların âlicenaplıklarına ise hiç inanmıyordu. Sabık Londra büyükelçisi yüz seksen derecelik bir dönüşle İngiltere'den sığınma istedi. Sevinçten havalara uçan Londra onu bağrına basarken Fransa onu geri getirmek için ne yapacağını, onu neyle kandıracağını bilemedi. Tüm çabalar boşa çıktı. Çünkü her şantaj girişimiyle veya muhbirlerin ona yakınlaşmaya çalıştığı her seferinde d'Èon daha zarar verici diplomatik yazışmalar ifşa ediyordu. Bu tutum 1764'te bir kitap çıkarmasıyla zirveye ulaştı; ama orada bile Fransa'nın tüm diplomatik sırlarını açığa vurmuyordu.

Çaresiz kalan Fransa sonunda *Sevil Berberi* ve *Figaro'nun Evliliği*'nin yaratıcısı olan, ama aynı zamanda gizli ajan olarak Fransız hükümeti adına çalışan Caron de Beaumarchais'yi gönderdi. Beaumarchais'nin görevi d'Èon'u eve dönmeye ikna etmekti. Ona Londra'da bir meyhanede rast geldi; Matmazel de Beaumont kılığına girmişti, ama "bir Alman atlı polisi gibi sigara, içki içiyor, sövüp sayıyor"du. Beaumarchais yine de bu garip görüntüden hoşlandı ve tüm tarafları memnun edecek bir anlaşmaya vardı. D'Èon 1777'de ülkesine dönüp yeni kralı XVI. Louis ile görüştü. Ancak bir yıl sonra Fransa, Amerika'daki kolonilerin III. George'a karşı başlattıkları isyana destek verince tutuklandı ve orduda görev almak istediğini söylemesine rağmen hapse atıldı. D'Èon hayatının geri kalan günlerini Londra'da ününün sefasını sürerek, ama aktif görevden uzakta, aklına estiğinde kadın kılığına girerek geçirdi. Horace Walpole'a göre, "onun elleri ve kolları cinsiyet değişiminden nasibine almışa benzemiyor ve yelpazeden ziyade tahtırevan taşımaya elverişli görünüyordu..." Fransız Devrimi'nden sonra d'Èon emeklilik aylığından da oldu ve düşkün soylulara benzedi. İngiliz bir amiralin dul eşiyle yaşıyor, ama hâlâ kadın gibi giyiniyordu. Şakacı tabiatlı kimseler onun cinsiyeti üstüne bahse giriyorlardı. 1810'daki ölümünden sonra yapılan araştırmayla erkek olduğu kesin olarak anlaşıldı. Gizlilikle yürütülen, her bakımdan olağanüstü bir kariyer için yüz kızartıcı bir son.

D'Èon'un meslektaşı Caron de Beaumarchais de aynı ölçüde renkli bir kariyere sahiptir. Fransız Parlamentosu'nca yasal haklarından mahrum bırakılan Beaumarchais, devrim öncesinde başını alıp giden yozlaşmayı gözler önüne serdiği için halk tarafından yine de seviliyordu. *Ancien Régime*'in[1] polis şefi de Sartines, gizli görevlerde ondan sık sık yararlanıyordu; hatta bir keresinde onu, şehvetli bir genç bayanla yaşadığı anıları yayınlamak tehdidinde bulunan ve Beaumarchais'nin kendisi gibi bazı haklardan mahrum olan Morande adında ünlü bir şantajcıyla pazarlığa gönderdi. Söz konusu genç bayan, Kral'ın metresi Madam du Barry'den başkası olmadığı için kaybedilecek çok şey vardı. Beaumarchais'nin kaygılı polis şefinden aldığı emirler, "Fransa'nın iyi ününü korumak" adına şantajcıya rüşvet vermek ve onu susturmaktı. Tabii Beaumarchais, Richelieu'ye layık böyle bir görev için biçilmiş kaftandı. Çeşitli görüşmelerin ardından Morande tüm yayın haklarından seve seve feragat etti; hatta 32.000 altın karşılığında anılarının toptan yok edilmesine bile izin verdi. Morande nedense ansızın "her şeyi yanlış hatırlamış olabileceği"ni anladı; Kral'ın metresi aslında son derece saygın biriydi...

Beaumarchais'nin d'Èon'la görüşmesinin önemli bir yanı daha var. Londra'da yaşadığı süre içinde d'Èon, Sir Francis Dashwood'un başkanlığında neşeli âlemler düzenleyen ve dillere düşen Hellfire Kulübü ile iyi ilişkiler geliştirmişti. Kulübün üyeleri arasında radikal özgürlükçü parlamenter John Wilkes gibi üst düzey siyasetçiler ve Amerikan kolonilerinin Londra'daki temsilcisi Arthur Lee de vardı. Lee, Beaumarchais'nin (Bay Norac adıyla seyahat ediyordu) sohbetinden hoşlandı ve ikisi sıkı arkadaş oldular. Öyle ki, bu dostluğun tarihî sonuçları olacaktı. Çünkü Amerika'daki koloniciler 1776'da Londra'ya başkaldırınca Beaumarchais derhal asilerin yardımına koştu ve Bordeaux'da Fransız hükümeti adına kurulan *Hortalez et Cie* adlı özel bir "ihracat" şirketi aracılığıyla eski dostu Arthur Lee'ye gizlice silah göndermeyi önerdi.

Ancak casusluk başarıları elbette ki d'Èon'un ve Beaumarchais'nin gözü pek kahramanlıkları veya rüşvet operasyonlarıyla –bunlar kadın kılığına girmiş gizli ajanlarca gerçekleşti-

[1] 1789 Devrimi öncesi Fransa'nın siyasal ve toplumsal düzeni. (Ç.N.)

rilmiş olsa bile– sınırlı değil. 1782'de İngiliz basınında, Downing Caddesi'nde[1] başbakanla görüşen ve kralın lütfuna mazhar olan kadın ajanın olağanüstü öyküsü boy gösterdi. Başbakan Lord North bu kadından çok etkilenmişti ve Versailles'daki İngiliz casusları ya "adları kötüye çıktığı" ya da "gerekli konularda rapor veremeyecek kadar aylak oldukları" için bir şey yapamayınca Brüksel'e "Bayan A" gönderildi – yanında Amerikan aristokratlarına veya yeni Devrim'in genç bir kızına yaraşır bir maiyetle.

Makul bir süre sonra Bayan A Paris'e geçti ve çevresindekilere güya kentten büyülendiğini ve mevsimi orada geçirmek istediğini söyledi. Benjamin Franklin "kadın hemşehri"sini bizzat evine davet etti. Fransızca bilmiyormuş gibi davranınca Fransız ev sahipleri onu daha da ilgi gösterdiler ve kadın böylece saray çevresinin gözdelerinden, Marie Antoinette'in düzenlediği *soirée*'lerin[2] müdavimlerinden biri oldu. Her yere kolayca girip çıkan ve temel Fransızca'yı "öğrenmek için büyük çaba harcayan" Bayan A, ev sahiplerinin bu sevimli ama aptal "Amerikalı" arkadaşlarının yanında her şeyi açıkça konuşmaları sayesinde Fransız siyasetinin sırlarına yakından tanık oldu. Bir anda Ostend'deki kuryeler aracılığıyla Londra'ya sular seller gibi istihbarat akmaya başladı. İngiltere nihayet Fransız sarayının kalbine bir ajan yerleştirebilmişti.

Fakat Bayan A ölçüyü kaçırınca Fransız yetkililer kuşkulanmaya başladılar ve kadını sorgulamak için bir ekip gönderdiler. Tüccar kılığında başka bir İngiliz ajan (bu seferki oranın "yasal" bir sakiniydi) polisin evin dışında beklediğini bildirdi. Casusların başına gelecekleri iyi bilen Bayan A kılık değiştirip her şeyini arkada bırakarak gizlice Ostend'e kaçtı. Ancak gizli görevinde olağanüstü başarılı olmuştu. Çünkü saray çevresindeki söylentileri aktarmakla kalmamış, raporlara göre, Fransız Donanması'nın gizlice Batı Hint Adaları'na doğru yola çıkmasını, Cebeliratık'a düzenlenecek bir saldırıyı ve "Amerikalılara ilişkin büyük önem arz eden kimi istihbarat bilgilerini" de haber vermişti. Memleketi olan Cornwall'da emekliliğe çekilen Bayan A, hizmetlerinin karşılığı olarak cömertçe ödüllendirildi ve kral kendisine 300 Sterlinlik bir maaş (o dönem için küçük

[1] Londra'da başbakanın konutunun bulunduğu cadde. (Ç.N.)
[2] Suare, akşam partisi. (Ç.N.)

bir servet) bağladı. Bayan A'nın kimliği hâlâ bilinmiyor; ama ülkesine –üstelik d'Èon gibi karşı cinsin kılığına girmek zorunda kalmadan– erkekler kadar iyi hizmet ettiği kesin.

Bayan A'nın Amerikan kimliğini kullanması aslında son derece kayda değer. Yeni Dünya'yla Eski Dünya arasındaki bağ, bir yandan da Avrupa siyasetinin değişen çehresinin bir yansımasıydı. Zira 18. yüzyılın sonuna yaklaşırken dev ölçekli değişimler Avrupa diplomasisinin kemikleşmiş yapılarını çatırdatıyor ve yeni savaş alanları yaratıyordu. Kıta Avrupa'sının prensleri ve kralları neredeyse yüz yıldır birbirleriyle aralıksız olarak savaşıyorlardı. XIV. Louis'nin düşleri yüzünden Fransız ekonomisi zayıflamış, yüzyılın ortasında patlak veren Yedi Yıl Savaşları'yla da resmen iflasın eşiğine gelmişti. Her yerde yeni ve köktenci fikirler doğuyordu. Aydınlanma Çağı, eski değerleri ve mevcut kurumları kökünden sarsıyordu. İngiltere kendisini "dünyanın atölyesi"ne çevirecek olan uzun soluklu ekonomik patlamanın eşiğindeydi – tabii bunun toplumsal ve siyasal sonuçları çok geçmeden görülmeye başlayacaktı. Artık istihbarat tüm ulusların durmaksızın peşinde koştukları ve tam zamanlı bir uğraş haline gelen bir faaliyet alanı olmuş, gerek siyasal etkinlikler, gerek ulusal bütçe içinde somut bir yer edinmişti. Sınırlı savaşların yapıldığı bir yüzyıl geride bırakılıyor, gizli istihbarat savaşlarının hem kurumlaşmış bir mücadeleye dönüştüğü, hem de Avrupa ulusları arasında açık savaşların ayrılmaz bir parçası olma tehlikesi yarattığı bir çağa giriliyordu. Devlet adamları her yerde istihbarat üstüne, onun önemi ve en iyi ne şekilde yürütlebileceği üstüne kafa yoruyorlardı.

Bu "istihbarat üstüne düşünme" meselesi yalnızca siyasetçiler ve bakanlarla da sınırlı değildi. Büyük Pitt ve William Eden gibi insanlar, Paris'teki meslektaşları de Sartines gibi, açık "diplomatik savaş" yoluyla istihbarat edinmenin peşine düşüyorlardı. Prusya'nın ("orduya bağlı devlet") başkenti Berlin'deyse Büyük Frederick, askerlere yakışır ve generallerinin anlayabileceği bir tarzda, istihbarata farklı bir işleyiş biçimi kazandırdı. Frederick ulusa siyasal hedefler koymakla yetinmedi, aynı zamanda Prusya Ordusu'na "standart çalışma prosedürleri" getirdi. Bu, çağdaş bir istihbarat toplama tasarısından –hemen hemen– farksızdı. Savaşta somut istihbarat gereksinimleri konusundaysa ilk sistemli belge olduğu da kesin.

Frederick'i dengesiz dâhi olarak tanımlamak hem dâhilere, hem de Frederick'in kendisine haksızlık sayılır. Öte yandan, onun anormal bir çocuk olarak yetiştiği kuşkusuz. Tuhafça budanmış bir bitki gibi, Frederick de büyüdükçe çarpık sayılabilecek bir kişilik geliştirdi. Sonuçta farklı alanlara ve sanatlara eşit ilgi besleyen, felsefeye olduğu kadar savaşın acımasızlıklarına da meraklı bir adam çıktı ortaya.

Kafa karıştırıcı bir çelişkiler yumağı olan bu adam ne de olsa savaşçı babanın savaşçı oğluydu. Yaşlı adam, *der Alte Fritz*, onu asker gibi yetiştiriyor, dövüyor, Prusyalı bir çavuşun eğitim gören bir acemiyi hırpaladığı gibi hırpalıyordu. Oysa böyle bir vahşet ancak çocuğun nefretini bilemeye yarayabilirdi. Kendinden daha akıllı ve özgür düşünceli oğlunun fikirlerine karşı elinden bir şey gelmeyen I. Frederick öfkeden deliye dönüyordu. Fakat intikamı kesin ve acı oldu. Genç Frederick'in yakışıklı *Hauptman*[1] von Katte'ye olan bağlılığı ve ikisinin liberal İngiltere'nin özgür havasını soluyabilmek için Prusya'dan kaçma planları bardağı taşıran son damlaydı. Prusya tahtının vârisi Kuestrin Kalesi'ne kapatıldı, yoldaşı da askerî mahkemece yargılandı. Yaşlı hükümdarın genç yüzbaşının idamından duyduğu kara hoşnutluk, en yakın arkadaşının kellesinin uçurulmasını izlemek zorunda bırakılan oğlunda feci bir nefret uyandırmış olmalı. Genç Frederick babasını asla affetmedi.

Yaşlı canavar ancak ölüm döşeğinde nedamet getirdi. Ölümü beklerken generallerine, "Size müthiş bir asker bırakıyorum," dediği rivayet edilir. Aslında çok da uygun bir mezar kitabesi olurmuş; çünkü *der junge Friedrich* –yani Büyük Frederick– canlıların en tehlikelisi olmakla ünlenecekti: aklını kullanan bir asker olarak.

Büyük Frederick'in ömrü seferlerde geçti; ama gözlemciler şu soruyu sormakta haklılar: niçin? Doğru, Prusya dört bir yanı açık sınırlarla çevrili olan ve bu bakımdan başka güçleri adeta üstüne çeken bir ülkeydi. Yine de uzlaşma yoluyla bir çare bulunabilirdi: Ama diplomasi Frederick'in veya Prusya'nın tutacağı yol değildi. 1759'da Kunersdorf'ta ordusu Avusturya ve Prusyalılardan oluşan güçlerce kuşatılıp yok edildiği (50.000 kişilik Prusya Ordusu'ndan yalnızca 3.000 kişi sağ kalarak kur-

[1] Yüzbaşı. (Ç.N.)

tulacaktı) zaman bile Frederick savaşmayı sürdürdü. Yeni bir ordu kurdu ve düşmanları ya ölene ya umutsuzca vazgeçene ya da yorulup geri çekilene kadar hepsiyle mücadele etti. Savaşa doymak bilmeyen huzursuz Frederick ömrünün sonuna kadar Prusya'nın ordusunu meydanlara sürmeye, hazinesini boşaltmaya ve askerlerinin kıyımına devam etti. Öte yandan, Frederick'in kahramanlıkları gelecek iki yüzyıl boyunca Avrupa'nın çalkantılı tarihine karanlık damgasını vuracaktı. Yorulmak bilmeyen –ve büyük ölçüde başarı elde eden– mücadeleci kişiliği, Frederick'i savaş sanatı konusunda da düşünmeye sevk etti ve uzun kariyerinin sonucunda "Generallere Askerî Talimatlar" adıyla bir liste ortaya koydu. Frederick'in bilgeliğini özetleyen bu belge onun savaş erbabı olarak istihbaratın özünü gerçekten son derece iyi kavradığını gösterir. Listedeki yirmi sekiz maddeden beşi doğrudan istihbaratla ilgilidir ve bir tanesi de –24. Madde– güvenliği ele alır, ya da daha açık olmak gerekirse, ihanetin dolaysız sonucu olarak operasyonel güvenlik zaafına karşı uyarır.

Frederick'in Talimatlar'ının 5. Maddesi "ülkenin bilgisi için" istihbarat toplama önceliğini açıklar ve saldıran tarafın –topografya, akarsular, köprüler ve sivil halk gibi– "temel istihbarat" gereksinimlerinin hepsini listeler. 12. Madde "casuslar, asker kaçakları ve köstebekler"den söz eder ve casuslara "savurganlık derecesinde" cömert ödemeler yapılmasının önemini vurgular. Frederick bu maddeyi şöyle bitirir: "Size hizmet etmek için canını tehlikeye atan kişi iyi bir ödülü hak eder." Mantıklı bir öğüt. 13. Madde "düşmanın maksadını öğrenme"nin yollarını araştırır. Frederick birçok ulusal liderin aksine, yeteneklerle niyetler arasındaki farkı açık ve net bir şekilde anlamıştı. Bir ulusun bir silaha sahip olması, onu kullanacağı anlamına gelmez. Dahası, bu maddeyi, Voltaire'in öğrencisine yakışır şekilde şu keskin gözlemle bitirir: "Zeki bir düşman muhtemelen sizi en büyük sıkıntıya sokacak hareket tarzını... yeğleyecektir." 14. Madde, "herkesin size gönüllü casus olarak hizmet ettiği" dost topraklarda savaşmanın avantajlarını açıklar. Frederick ulusal siyaset ve askerî istihbarat için gerekli verileri özlü bir şekilde sistemleştirdi.

"Savaşlar Çağı"nda istihbarat epey yol aldı. Artık bu alan devletler arasındaki rekabet ve mücadelenin ana bileşeni ola-

rak kabul görmüştü ve uluslar, savaşları yalnızca ordular ve donanmalarla değil, istihbarat ve bağlı operasyonlarla da yürütecek şekilde örgütleniyorlardı. Fakat 18. yüzyıl sona ererken yanında, sonradan acıyla özlenecek bir şeyi de götürdü: sınırlı savaş. İlk Dünya Savaşı'nın ardından, yani bir buçuk yüzyıl sonra, Büyük Frederick ve Marlborough'nun ardından Avrupa'nın yitirdiği şeye Guglielmo Ferrero şöyle parmak basacaktı:

> Sınırlı savaş 18. yüzyılın en büyük başarılarından biridir. Bu olgu ancak aristokrat ve nitelikli bir uygarlık ikliminde yetişebilen bir sera bitkisi gibidir. Artık bu iklim kalmadı. Bu, Fransız İhtilali'yle birlikte yitirdiğimiz güzelliklerden biridir...

Çok geçmeden "insan hakları" ve Avrupa'yı baştan başa sarsan özgürlükçü ve devrimci fikirler yıkıcı ateşiyle kıtayı sardı ve bu ateş hâlâ sönmüş sayılmaz. Ama ilk kıvılcım Yeni Dünya'da çaktı.

8

ÖZGÜRLÜKLER ÜLKESİ?

İyi istihbarata duyulan ihtiyaç açıktır ve
bunu tekrar tekrar dile getirmeye gerek yoktur...
Zira gizlilik isteyen birçok tasarının başarısı
buna bağlıdır; ve bunun eksik olduğu tasarılar,
ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun,
genellikle hüsrana uğrar...

George Washington

Amerika Birleşik Devletleri hakkında yaygın olarak kabul edilen görüşlerden biri de, casusluğun bilinen seçkilerinden birinin anlatımıyla, "...büyük istihbarat servislerinin en genç olanlarından biri tarafından korunduğu ve Pearl Harbor olayından önce hiçbir istihbarat servisine sahip olmadığı"dır. Oysa bunun gerçekle hiç ilgisi yok. Gerçek, ABD'nin, gelişen ve son derece karmaşık bir istihbarat servisinin sağladığı zemin üstünde kurulduğunu ve bu istihbarat servisinin, dönemin en büyük entrikacı ve casusbaşlarından biri tarafından yönetildiğidir: George Washington.

ABD'nin ilk başkanı bize sert, yasakçı ve ahlak ilkelerinden ödün vermeyen biri olarak tanıtıldı. Geleneksel Amerikan tarihleri onu bir yarı-tanrı, erdemliliğin ve dürüstlüğün şaşmaz timsali olarak anlatır. Ancak bu yaklaşım, onun Anglo-Sakson tarihindeki birçok sinsi ve düzenbaz benzeri gibi hin ve ahlaksız bir istihbaratçı olduğu gerçeğini değiştirmez. George Washington aslında birinci sınıf bir casusbaşıydı ve bunun getirdi-

ği tüm ahlaki çağrışımlara sahipti. Walsingham, Richelieu ve Thurloe, Washington'u görselerdi onu mutlaka, amacına ulaşmak için her türlü ahlaksızlığa başvuracak değerli bir rakip ve casusbaşı olarak tanırlardı.

İstihbarat faaliyetleri daha Amerika'nın kuruluşundan beri vardır. Yerli Kızılderili kabileleriyle çıkan ilk çatışmalar Avrupalı yerleşimcileri güvensizliğe itti, yeni ve gizemli kıtanın tehditlerine karşı tetikte olmaya sevk etti. Dolayısıyla daha başlardan beri yerli kabilelerle iyi ilişkiler kurmak ve Kızılderili saldırıları hakkında istihbarat toplamak için ellerinden geleni yaptılar. Çünkü Amerikan Yerlileri yeri geldiğinde kana susamış taş devri insanları kadar acımasız olabilirlerdi. Siyasal erdem gibi kavramlara takılmayan ve sınır boyunda yaşamanın zalim gerçekliğinin çok iyi farkında olan yerleşimciler onları boşu boşuna "kana susamış vahşiler" diye nitelendirmiyorlardı; çünkü bazen sahiden öyle olabiliyorlardı. Çağdaş Amerikalı tarihçiler, affedilmeyecek bir yanlış olarak, (bazıları bizzat Washington tarafından yazılan) sömürge raporlarını yeniden yazmış ve utangaç bir edayla "yerliler"in "keşif" akınlarından söz etmiş olabilirler. Ancak bu türden dolaylı anlatımların veya açık yalanların asıl nüshalarda yeri yoktur; bu nüshalarda açıkça "kafa derileri için düzenlenen akınlar"dan ve "vahşiler"den söz edilir. Dr. Thomas Bowdler hâlâ sağdır ve ABD'nin adı sanı bilinmeyen taşra üniversitelerinden Orwell'i hatırlatır saptırmalarla kamuoyunu yanıltmaya çalışmaktadır.

Fransa'yla İngiltere arasındaki düşmanlık Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında yaşayan koloniciler arasındaki gerginliği de artırıyordu. İki taraf da istihbaratlarını sağlamlaştırmak için Kızılderililerden gözcü ve izci olarak yararlanıyorlardı. Sınırda ağır ağır yayılan bir gerilla savaşı sürüyor, iki taraf da ötekinin yerli yardımcılarının giderek sıklaşan aşırılıklarından acı acı yakınıyorlardı. Gerçek şuydu ki, gerek İngilizler, gerek Fransızlar, Kızılderililerin kafa derisi yüzme âdetleri dolayısıyla düşmanları arasında terör estirme kabiliyetlerinden –bundan açıkça söz etmeden– yararlanıyorlar, hatta bazen onları buna özendiriyorlardı. düzensiz savaşlar genellikle en acımasız olanlardır.

1757 yılına gelindiğinde işler İngilizler açısından felaket durumdaydı. New England'a bir milyon kadar kolonici yerleş-

mesine rağmen bu dayanıklı ve bağımsız tipler arasında o kadar derin kopukluklar vardı ki gerçek bir işbirliği sağlamak imkânsızdı; dolayısıyla da Fransızlara ve onların yerli müttefiklerine karşı savunmasız kalıyorlardı. 1757'de Fransız yönetimindeki Acadia (Quebec) Valisi Montcalm, Anglo-Amerikalıların savunma istihkâmlarından biri olan William Henry Kalesi'ni kuşatmak için Hudson Vadisi'nin derinliklerine kadar sokuldu. Kale Fransızlara onurlu bir şekilde teslim olduktan sonra Montcalm, Kızılderili müttefiklerini serbest bıraktı. İngiliz garnizonunda tam bir katliam yaşandı. Koloniciler Londra'yı suçladılar; İngiliz generallerse, subaylardan birinin "her ülkenin en işe yaramazlarından toplanan pislikler" olarak nitelediği yerleşimcilerden oluşan güçleri korkaklıkla itham ettiler.

Gizemli kişilik James Wolfe tam da bu güvensizlik, nefret ve hüsran ortamında devreye girdi. 14'ünden beri profesyonel asker olan Wolfe, –Lancashire Alayı da denilen– 20. Alay'a komuta etmiş ve Culloden'la Dettingen'da savaşmıştı. 32'sinde tümgeneral oldu ve Başbakan Pitt tarafından Fransızları Kuzey Amerika'dan çıkarmakla görevlendirildi. Bu, açık sözlülüğü ve sivri dili yüzünden akran ve üstlerinin birçoğunun sevmediği Wolfe gibi kendini askerliğe adamış biri için bile başarılması neredeyse imkânsız bir görevdi. Atlı Muhafızlar'ın (bkz. Sözlük) kıdemli subaylarından biri krala, Wolfe'un öfkeden kudurduğunu söyleyerek şikâyet etmişti. III. George'un da, "Kudurdu, değil mi?" diye karşılık verdiği rivayet edilir, "İyi o zaman, umarım öbür generallerimden birkaçını ısırmayı ihmal etmez!"

Kuzey Amerika'daki Fransızların kilit noktası, St. Lawrence Irmağı kıyısındaki müstahkem, büyük bir kasaba olan Quebec'ti. Bu Fransız kalesini ele geçirmek, Amerika'daki tüm dengelerin altüst olması demekti. İngiliz kolonicilerinin batıya yayılmasını engelleyip onları doğuya yığmak yerine Quebec'i ele geçirmek daha mantıklıydı. Çünkü denize açılan kapı olarak St. Lawrence kıyısında yer alan bu kasaba olmaksızın Fransızların anavatanla bağlantıları kesilecek, Kanada'da mahsur kalacaklardı. Bu bağlantı olmadan Fransız Kanada'sındaki koloniler önünde sonunda zayıflayıp sineceklerdi. Ana strateji buydu. Yalnız bir sorun vardı: Abraham Tepeleri'nin yalçın kayalıklarında kurulu Quebec, zaptı olağanüstü zor bir Fransız garnizonuydu.

Tarih Quebec'te kazandığı zaferden dolayı Wolfe'u askerî deha olarak över. Ancak, başka birçok örnekte olduğu gibi, "askerî deha" payesine neden olan başarıya yakından bakılacak olursa Wolfe'un zaferinin aslında onun düşman hakkında hızlı, doğru ve son derece gizli istihbarata sahip olmasına bağlandığı görülebilir. 1759'un 12-13 Eylül gecesi St. Lawrence'ta devriye gezen Kraliyet Donanması bir kanoyla akıntı yönünde yol alan iki kişiyi yakaladı. Meğer adamlardan biri kolonicilerin yedek keşif birliği Rogers' Rangers'tan Yüzbaşı Stevens, öbürü de Virginia Milisleri'nden Yüzbaşı Stobo'ymuş. İki yüzbaşı Quebec'teki Fransızların elinden kurtulmuşlardı ve Wolfe'a, Fransız kalesine nasıl yaklaşılabileceği konusunda son derece ayrıntılı ve kesin bir rapor sundular. Bu adamlar Fransız savunma güçlerinin mevzilerini ortaya koymakla kalmadılar, kasabanın topografyasını, yollarını ve girişlerini de açıkladılar. Özellikle Fransız savunmasının tam konumlarını ve toplarının eğimlerini da belirlemiş olmaları büyük önem taşıyordu. Yüzbaşı Stobo'nun ayrıntılı raporu sayesinde Wolfe, Montcalm'ın elindeki kozları görebildiği gibi ırmaktan kayalıklara çıkan dar yoldan düşmanı sarıp Fransız komutanı şaşırtabilecekti de.

16 Ekim 1759 gecesi Wolfe harekete geçti. Elde ettiği gizli istihbarattan hiç haberleri olmayan şaşkın tugay komutanlarını ve onların askerlerini tek sıra halinde dik yokuştan Fransızların arkasına geçiren general, düşman daha tepki veremeden saldırıya geçti. Art arda üç sıra yaylım ateşiyle Montcalm'ın düzen almaya çalışan piyadeleri darmadağın oldu. Tam zafer anında Wolfe ölümcül bir yara aldı. Fakat Yüzbaşı Stobo'nun olağanüstü kesinlikteki istihbarat raporu işini yapmıştı. Abraham Tepeleri, dolayısıyla Quebec, artık İngilizlerindi. Bundan sonra Kuzey Amerika'daki Fransız etkinliği giderek zayıflayacak ve sönecekti. 1760'te Montreal de düştü ve İngilizlerin eline geçti. Batıya giden yol açılmıştı.

Washington hem Quebec zaferini, hem de Kızılderililerle yapılan savaşların çoğunu kaçırmıştır. Fransız ve Kızılderili savaşlarında görev yaptıktan sonra (bu görevlerinde yerlilerin "keşif" faaliyetlerinden yararlanmanın hararetli bir savunucusuydu) Quebec'in fethinden bir önceki yıl ordudan emekli oldu. Emekliye ayrıldıktan sonra İngiliz Kara Ordusu'nda kendisine görev verilmediği için doğrusu hayal kırıklığına uğradı.

Bu psikolojik yara ileride İngilizler açısından ciddi sonuçlar doğuracaktı, çünkü Washington önemli askerî başarılara imza atmıştı. 24 yaşındayken yarbay olarak General Braddock'un 1755'te Fort Duquesne'e yaptığı ölümcül sefere katıldı ve Fransızlarla Kızılderililerin kurdukları pusu sonucu İngiliz askerlerinin yakın dövüşte kıyımına tanık oldu. 1.373 kişilik İngiliz ve Virginia Ordusu'ndan 453 asker sağ kurtulabildi. Washington üniformasında dört kurşun deliğiyle olay yerinden kaçmayı başardı. İstihbarat yetersizliğinden kaynaklanan bu facialar Washington'un gelişmekte olan asker zihninde derin izler bıraktı. Ağır donanımla bağlı olmaksızın ve her şeyden önemlisi, sürprizlerle karşılaşmaksızın savaşmanın önemini çok açık bir şekilde anladı. Ve o andan itibaren istihbaratı ve düşman bilgisini askerî önceliklerinin en üst sırasına koydu.

Washington 1759'dan Amerikan Devrimi'nin patlak vermesine kadar Virginia, Mt. Vernon'daki çiftliğini işletti. Londra'daki siyasetçilerle bağımsız düşünceli koloniciler arasındaki gerginliğin arttığı bir iklimde Washington, tıpkı Virginialı öbür plantasyon sahipleri gibi, sömürüldüğünü ve kısıtlandığını hissediyordu. O ve diğer koloniciler için en önemli şey ekonomik özgürlüktü. Göz alabildiğine uzanan bâkir topraklar, Fransızların Kuzey Amerika'da yenilmelerinden sonra İngiliz kontrolüne geçti. Dev ticari fırsatlar doğdu. Kolonici orta sınıfların gözünü hırs ve mülk aşkı bürüdü. Londra boşuna uğraştı bu hazine arazilerini kayda geçirip denetim altına almaya. Koloniciler –Washington dahil– yasal olmamasına rağmen el değmemiş ormanları, sonradan büyük kârlarla satarız beklentisiyle, yok pahasına satın aldılar.

On üç koloninin İngiltere'den uzaklaşmasının gerisinde, yakında olmayan ve halden anlamayan bir ebeveyne duyulan yabancılaşma hissine benzer bir duygu yatar. Kolonicilerin akıllarına eseni yapmalarına getirilen kısıtlamalara yeni Vergi Yasası'na –ki kolonilerin elde ettikleri haksız kazançlara karşı dürüst bir girişimdir– duyulan öfke de eklenince Londra'daki yöneticilere karşı sert sesler yükselmeye başladı. Onlar kim oluyorlardı da Amerikalıların Yeni Dünya'daki hayatlarına karışmaya kalkıyorlardı? İngiliz malları boykot edildi, vergiler ödenmedi. Bostonlu Samuel Adams gibi kışkırtıcılar hoşnutsuzluğu daha da körüklediler. Hoşnutsuzlar, vatanseverler, öz-

gürlükçüler ve tüccarlardan oluşan İngiliz karşıtı komiteler kuruldu ve bunlar bir ağ oluşturdu. Fitneciler ortalığı karıştırmak için bahane arıyor, İngiliz yetkililer de uzlaşmaya yanaşmayacak kadar katı davranıyorlardı. Ateşle barut bir aradaydı.

1773'te İngiliz Parlamentosu bir yasayla iflasın eşiğindeki Doğu Hindistan Şirketi'ne, çayı doğrudan kolonilere taşıma imtiyazı verdi. Bu çaylar koloni eyaletlerinin ithalat vergilerinden muaf olacak ve yalnızca Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkili acenteleri aracılığıyla satılabilecekti. Yani Doğu Hindistan Şirketi'ne Kuzey Amerika'da fiilen tekel statüsü tanınıyordu. Buysa birçok Amerikalı tüccar ve çay bayiinin sonu demekti. 16 Aralık 1773'te "Kızılderili" kılığına bürünmüş öfkeli tüccarlar ve kışkırtıcılar Boston Limanı'nda sandık sandık çayı denize döktüler. Zararlarının telafisi için Londra'ya resmî yollarla başvuran on üç eyalet, merkezdekilerin küçümseyici bir tutumla onları reddetmeleri karşısında İngiltere'den ayrılmaya hazırlandılar. 1774'te bağımsız bir Kongre toplandı ve Haklar Bildirgesi yayınlandı. Londra ödün vermez bir yaklaşımla her şeye sırt çevirdi ve sert önlemlere başvurdu: Kuzey Amerika'daki askerî varlığını artırdı, sıkıyönetim ilan etti ve Krallığa karşı başkaldıracaklara ağır cezalar uygulamakla tehdit etti. 18 Nisan 1775'te bir İngiliz askerî birliği kaçak silah aramak için Lexington adında küçük bir köye girdi. Kolonicilerden kimliği belirsiz bir milis bir el ateş etti, karşılığında yaylım ateşi başladı. İngiltere bir iç savaşla daha karşı karşıyaydı.

İngilizler işi daha başından yanlış yönettiler. Kırmızı Ceketlilerin, yani İngiliz askerlerinin Boston dışındaki Breed's Tepesi'nde asileri acemice bastırma girişimi fena geri tepti. Bir avuç inatçı ve yurtsever çiftçiyle kaçağın kazdığı siperlere karşı üç hücum girişiminin ardından süngüyle göğüs göğse yapılan mücadelede İngilizler yüzde 40 kayıp verdiler. Philadelphia'daki Kongre isyancı eyaletleri savunmak üzere bir ordu kurdu ve Birleşik Devletler Continental Ordusu'nun[1] başkomutanlığına George Washington getirildi. İki taraf da savaş hazırlıklarına başladı.

Washington'un Philadelphia Kongresi'ndeki idealist siyasilerden aldığı emirler açık, ama uygulaması zordu. Başkomutan

[1] Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ihtilalcilerin ordusu. (Ç.N.)

onu bekleyen görevin güçlüğünün farkındaydı. İngiliz Ordusu'nu açık savaşta yenemeyeceğini daha en başından beri biliyordu. En büyük önceliği, asker adayları kadrosunu bir arada tutmaktı. Görmüş geçirmiş bir asker olarak isyanın "yaşamsal zemini"nin Philadelphia veya New York gibi müstahkem, coğrafî bir yer değil, isyancı ordusunun bizzat kendisi olduğunu kavramıştı. İsyanın gerçek ağırlık merkezi orduydu. Gelecekte Continental Ordusu'nun başarısı da ancak buna bağlı olabilirdi.

Gerçek şuydu ki, ordu olmadan kolonicilerin isyanı başarısızlığa mahkûmdu – Kongre'deki siyasiler ve hukukçular istedikleri kadar özgürlükten, insan haklarından ve siyasal amaçlardan dem vursunlar. Ordu olmasa geriye yalnızca dağınık ve düzensiz bir gerilla gücü kalırdı; Washington da cephedeki deneyimlerinden çok iyi biliyordu ki, böyle bir siyaset ancak aşırılıklara yol açar ve başarının kazanımlarını alır götürürdü. Anlaşıldığı kadarıyla Washington şunun da farkında görünüyor: Eğer Birleşik Koloniler, Kongre'nin amaçladığı üzere, uluslararası camia tarafından bağımsız, egemen ve eşit bir devlet olarak tanınacaksa bağımsız, egemen bir güç olarak savaşmak gerekirdi, sırayla isyan eden taşra güçleri olarak değil. George Washington meydan savaşlarında büyük başarılar elde etmiş bir general olmayabilir, ama Clausewitz çizgisinde düşünen aklı başında bir strateji ustası, hayale kapılmayan bir askerî lider olduğu su götürmez.

Washington, ne yapıp edip İngilizlerle nihai bir savaşa girmekten kaçınması gerektiğini biliyordu. Dolayısıyla mücadelenin en azından ilk üç yılı zayıf ordusunu bir arada tutmakla, açık savaştan uzak durmakla ve ileri karakollarına ani baskınlar ve küçük küçük saldırılar düzenlediği İngilizleri yıpratmakla geçti. En başından beri düşmanın ağır darbelerinden kaçınmaya çalışan bu mütevazı ama çok sıkı kontrollü stratejide George Washington'un dikkate değer bir başarı elde ettiğini görüyoruz. Fakat düşmanın tam olarak nerede olduğunu ve tam olarak ne yapmak istediğini bilmeden bunu yapması mümkün değildi.

Başlangıçtan itibaren bu temel stratejiyi izleyen Amerika'nın ilk başkomutanı –ve sonradan ilk devlet başkanı– istihbarat toplama faaliyetlerini gündemin ilk maddesine koydu. Washington 2 Temmuz 1775'te, yani yeni toplama ordusunun

tam yetkili komutanı olarak işe başlamadan bir gün önce casus ağını kurmaya başladı. Gerçek bir ordu kurmak, ardından da İngiliz sömürge gücünü kandırmak, yıpratmak ve sonunda yenmek için istihbaratın ona büyük avantaj sağlayacağını biliyordu. Amerikan istihbaratının 1941'den sonra doğduğunu iddia edenler var, oysa ABD'nin doğuşunu bizzat birinci sınıf bir istihbarat servisi gerçekleştirmiştir; ve bu servisin beynini de Virginialı George Washington adında hileci, kurnaz ve acımasız, sabık bir İngiliz albayı oluşturmuştur.

Washington hep sağlam istihbarata dayanmıştır. Bunda da kolonilerdeki iç savaşın doğasından destek görmüştür. Aslında kolonicilerin yalnızca üçte biri asilerin davasına yürekten sempati besliyorlardı; fakat onların hepsi geniş bir alana dağılmışlardı. Mao Tse Tung'un çokça başvurulan bir sözüyle ifade etmek gerekirse, bu, vatansever casusların fark edilmeden yüzebilecekleri bir deniz gibiydi. Washington çabucak İngiliz hatlarının gerisinde çalışan casus ağları geliştirdi. Onları bizzat kendisi yönetiyordu. 1777'de şöyle yazacaktı: "En küçük ayrıntıların bile bilgi toplama faaliyetlerimizde yeri olmalı," ve, "her şey... toplanan istihbarata bağlı." Washington savaş meydanında zafer kazanabilen büyük bir general olduğu hayaline hiç kapılmadı. Ona göre zaferin anahtarı istihbarattı: "Bize en çok yararı dokunanlar karşı taraftakilerdir."

Washington'un hat gerisinde duran ajanlar "zinciri" kısa sürede meyvesini vermeye başladı. Daha 1775 Eylül'ünde, Rhode Island'daki kuvvetlere komuta eden Tuğgeneral Nathaniel Green, bir kadının Newport'ta fırıncılık yapan Wenwood diye bir adama verdiği tuhaf bir mesaj getirdi başkomutanına. Wenwood mühürlü zarfı açınca içinde "Kralın hizmetindeki Binbaşı Cane"e şifreli bir mektup olduğunu keşfetmiş ve hemen onu asilerin ordugâhına getirmişti. Washington kadının sorgu için çağrılmasını istedi. Başkomutanın heybetli görüntüsünden ürken kadının dili çözüldü ve Washington'un hem meslektaşı, hem de orduda başhekim olan Benjamin Church'ün metresi olduğunu itiraf etti. Şifresi çözülen mektup Church'ün hain olduğunu ve İngilizlerin komutanı General Gage'e asilerin Kongre'siyle ilgili doğrudan siyasal istihbarat verdiğini ortaya koydu. Öfkeden deliye dönen Washington, hain olarak yargılanmak ve asılmak üzere Church'ü Kongre'ye teslim etti.

Şanslı Church, bağımsızlık bildirileriyle aklını bozmuş deneyimsiz Kongre'nin birkaç yasayı ihmal etmesi sayesinde darağacından kurtuldu: Kongre, Continental Ordusu'yla ilgili maddeleri hazırlarken vatana ihanet ve casusluk eylemlerine ceza getirmeyi unutmuştu. Yeni Kongre'nin yasalarına göre Church herhangi bir suç işlememişti. İngiliz hukukunun ihanete getirdiği ceza açıktı, ama Kongre'ninki değil. Church'e verilebilecek tek meşru ceza sürgündü. Washington ne kadar kızdıysa da Church ilmekten kurtuldu ve sürüldü.

Bu talihsizlik yetmezmiş gibi Washington bir de İngilizlerin gizli bir operasyonla canına kastetmek istediğini öğrendi. Hapse düşmüş bir kalpazanın özgürlüğüne karşılık, asilerin başkomutanını öldürmeye yönelik gizli planı açıklamak için pazarlık yapmak istiyordu. Plana göre suikast Washington'un kişisel güvenlik çemberinden biri tarafından gerçekleştirilecekti. Tüm muhafızlar derhal tutuklandılar ve Thomas Hickey adında bir çavuş, İngilizlere casusluk etmeye niyetli aptalları bekleyen karanlık sona örnek olsun diye alelacele yargılandı, suçlu bulundu ve asıldı. Washington daha en başından kamçısını eline almıştı; dönekliğe, ihanete ve muhalefete hiç tahammülü yoktu. Kendisi de biliyordu ki, eğer koloniciler kaybedecek olurlarsa İngilizlerin darağacında sallanacak ilk adam kendisi olurdu.

Washington'u kaygılandıran bir başka konu da ABD ajanlarının acemilikleriydi. Hickey asılalı daha iki ay olmamıştı ki İngiliz ve Alman birliklerinden oluşan 30.000 kişilik bir kuvvet Staten Adası'na çıktı. Washington'un ordusu resmen tuzağa düşmüş ve karanlıkta kalmıştı, sayıca az olmaları da cabası. Başkomutan çaresizce istihbarat istiyordu: "Altına bakmadık taş bırakmayın, hiçbir masraftan kaçınmayın; bilgi eksikliği yüzünden hiç bu kadar huzursuz olmamıştım," diye yazacaktı. İngiliz kuvvetlerinin dağılımını ve maksatlarını öğrenmek üzere yarım yamalak bir plan yapıldı ve gizli bir ajan gönderildi. İngiliz hatlarının gerisindeki bu tehlikeli göreve Nathan Hale adında genç bir subay talip oldu. İş arayan bir öğretmen kılığına giren ve Yale Üniversitesi diplomasını elinden bırakmayan Hale bilgi toplaya toplaya New York'a kadar ilerledi. Washington'un New York'taki evleri yakma emrinin ardından İngiliz nöbetçiler daha da gergin ve tetikteydiler. 21 Eylül'de genç "öğ-

retmen" kuşkulu davrandığı gerekçesiyle durduruldu ve gözaltına alındı. Arandı ve üstünde suç belgeleri bulundu. Bizzat General Howe tarafından sorgulanan Hale adını, rütbesini, birliğini ifşa etti ve gizli görevde olan bir düşman subayı olduğunu itiraf etti. Bu suçun çağlar boyunca değişmeyen bir cezası olabilirdi. Suçu sabit görülen genç adam ertesi sabah, bugün 3. Cadde'yle 65. Sokağın köşesine tesadüf eden elma ağacında alelacele asıldı. İngiliz inzibat amiri zavallıya bir İncil bile verdirmedi ve ailesiyle dostlarına yazdığı veda mektuplarını yırttı. Hale'in meydan okuyan son sözlerinin, Addison'un *Cato* adlı oyunundan[1] yanlış alıntılanan şu cümle olduğu söylenir: "Ülkemiz uğruna yalnızca bir kez can verebilmemiz ne kötü."

Hale'in bu cesur, ama hiçbir fayda getirmeyen tutumu, garip bir şekilde asilerin davalarına hizmet etti. Hale görevinde tamamen çuvallamasına rağmen onun kanı "özgürlük ağacına can veren" güçlü bir katalizör etkisi yarattı. Bu genç ölümünden sonra kahraman oldu ve Paul Revere'le birlikte koloni ihtilalinin şehidi olarak anılmaya başladı. Fakat kusursuz bir profesyonel olan Washington gizli istihbarat işleri için az heyecan, çok dikkat gerektiğini iyi biliyordu. Düşman hatlarının gerisine sızıp keşif yapma işi canlarını vermeye hazır, gönüllü genç teğmenlerle olmayacaktı. Bu iş için onlara güvenilemezdi. İstihbarat profesyonellik isterdi. Washington, Amerika'nın ilk istihbarat servisine başkanlık etmesi için Nathan Hale'in bir sınıf arkadaşını seçti. Binbaşı Benjamin Tallmadge göreve davet edildi ve kendisinden, İngilizlerin faaliyetlerini gizlice izleyecek vatansever ajanlardan bir ağ kurması istendi. Tallmadge, karanlık bir kişiliğe sahip olan meslektaşı Robert Townsend'le birlikte çabucak New York merkezli bir casus halkası örgütledi. Bu "halka", hücre esasına değil, zincir esasına dayanıyordu. Halkanın ajanları İngilizlerin karargâhlarından ve subaylarından derledikleri bilgiyi "kullanılmayan posta kutuları" aracılığıyla iletiyorlardı. Buna göre mesajlar önceden kararlaştırılmış zulalara bırakılıyor ve zincirde bir sonraki ajan tarafından alınıyordu. Zincirdeki son kurye de bilgiyi Washington'a ulaştırmaktan sorumluydu. Tallmadge'in New York ağına Culper Halkası dendi. Bunun nedeni, o halkanın baş ajanı olan Abraham

[1] Oyunun önemi şuradan kaynaklanır: Washington bu oyunu çok seviyordu ve Valley Forge'da askerlerine bunu izletmişti. (Ç.N.)

Woodhull'ın "Samuel Culper" kod adını kullanması ve onun amiri olan Townsend'in de ona "Sam'l Culper, Jr." namıyla cevap vermesiydi.

Culper halkası işin başından itibaren önemli başarılara imza attı. Townsend ve Woodhull, İngilizlerin New York'taki garnizonlarının burnunun dibinde, son derece etkin bir istihbarat servisi yürütüyorlar, ırmağın karşı yakasındaki asilere hızlı ve doğru bilgiler uçuruyorlardı. Townsend İngilizler ve onların Amerikalı destekçileriyle, nam-ı diğer "Tory"lerle açık açık alışveriş yapıyordu. Hatta İngilizlerin istihbarat şefi John André'yle yeri geldiğinde içki bile içiyordu. Gerek Townsend, gerek Washington'un New York'taki öbür ajanı kentin kahvehanelerine sık sık uğruyor, İngiliz müşterilerin ve dostlarının ağzını arıyorlardı. Bilgiler Roe adında açıkgöz bir genç tarafından Woodhull'a taşınıyordu. Roe "at delisi"ydi ve dostlarını –özellikle de Oyster Bay'de yaşayan Abraham Woodhull adında sessiz, kitap kurdu bir münzeviyi– görmek için sık sık atla gezmeye çıkıyordu. Yeraltı istihbarat kaynaklarıyla bağını bu yolla gizleyen Woodhull hizmetçisine çamaşırlarını belli şekillerde astırıyordu: siyah jüpon karşı yakadaki Amerikalılara mesajın hazır olduğunu anlatıyordu. Bunun üstüne yerel bir tekne yapımcısı olan Caleb Brewster hava kararıktan sonra mesajı Connecticut yakasında bekleyen Tallmadge'e ulaştırıyordu: New York kentinden en güncel istihbarat böyle taşınıyordu.

Woodhull, ancak gerçekten korkanların sahiden cesur olabileceğini söyleyen atasözüne tipik bir örnektir. Woodhull sessiz ve heyecanlı bir adamdı; içine kapanıktı ve maskesinin düşeceğinden çok korkuyordu. Yakalanacak olursa İngilizlerin onu hemen asacaklarını biliyordu. Tek başına çalışan birçok gözü pek ajan gibi Woodhull da korkusuna rağmen işini başarıyla yaptı. Hatta o kadar başarılı oldu ki Washington onu, İngiliz garnizonundaki askerler ve onların Amerikalı destekçileriyle ahbaplık etmesi için New York'un içine, düşman topraklarının kalbine gönderdi. Her gün yüreğinde korkuyla yaşayan Woodhull istemeye istemeye itaat etti. Bir keresinde şöyle yazacaktı: "Koca bir yıl korkunun ve endişenin koynunda yaşadım; bunu ancak yaşayanlar bilir."

Woodhull'un korkuları yersiz değildi; çünkü istihbarat akışı hızlandıkça Culper ağının ve bu ağın başardığı işlerin değeri

de artıyordu. Washington'un istihbarat ağları artık İngilizlerin kuzey kolonilerindeki tüm operasyon bilgilerini öğreniyor ve dostlar ya da ticaret erbabı arasındaki yazışmalar biçiminde, görünmez mürekkeple düzenli olarak rapor ediliyordu. İngilizler ise aptal olmadıklarından, aralarında dolaşan hainleri meydana çıkarmak için ciddi çaba harcıyorlardı.

Casus ağlarını ya da zincirlerini çekip çevirmenin dışında Washington bir de yalnız kendisinin bildiği, tek kullanımlık "bağımsız" bir casuslar ordusu da yönetiyordu. Titiz bir bürokrat mantığıyla bu gizli ajanların tüm ayrıntılarını bir deftere işlemişti. Bu defter muhasebecilerin hesap defterlerinden farksızdı ve gerek asilerin davası için yapılan gizli ödemeleri, gerek (kodlanmış olarak) alıcılarla ilgili tüm ayrıntıları içeriyordu. Washington bu hesap defterini daha Temmuz 1775'te açtı ve gizli bir ajanın, "düşmanın hareketleri ve tasarıları hakkında istihbarat aktarmak amacıyla" Boston'a gitmesi için 300 Doları aşkın bir tutar ödedi.

Washington'un ilk bağımsız ajanlarından biri, Delawareli kaba saba bir adam olan John Honeyman'di. Honeyman'in işi, General Gage'in İngiliz-Alman ordusuna et sağlamak için davar gütmekti. Quebec'te Wolfe'a hizmet eden bir İskoç olarak ordudaki işleyişi az-çok biliyor ve işi gereği birçok yere dilediğince girip çıkabiliyordu. Savaşın ilk kışı, Trenton'da Delaware Irmağı boyundaki İngiliz hattını geçtikten sonra Amerikalılara kendini "yakalattı". Tutuklayanlar onu doğruca Washington'a getirdi ve "aranan bir İngiliz casusu" yakaladıkları gerekçesiyle ödül istediler. Fakat Honeyman mucizevi bir biçimde İngiliz tarafına "geri kaçtı" ve İngiliz komutana, asilerin kötü davranışlarından yakındı. Amerikan güçlerinin zor durumda olduklarını; askerden kaçanlarla, hastalıklarla ve açlıkla mücadele ettiklerini; General Rhall'a ve onun Delaware Irmağı'nın karşı yakasında mevzilenmiş paralı askerlerine tehdit oluşturamayacağını "doğruladı".

2003 yılında İskoçya'nın Ballindalloch Kalesi'nde Amerikan bağımsızlık savaşında görev yapan General James Grant'e ait belgeler bulundu. Bu belgelere göre "elinde güvenilir bilgiler" olan Grant, Noel gecesi Washington'un adamlarının saldırısına uğrayacağı konusunda Rhall'ı uyarmıştı. Ne var ki Rhall bu istihbaratı görmezden geldi ve nöbetçileri azalttı. Grant da-

ha sonra, "Onları uyarmakla ben görevimi yaptım," diye yazacaktı. "Bu beklediğimden de iyi bir istihbarattı. Bu felaket olmadan önce sırrı verdiğim general dışında, Amerika'da hiç kimse bilmez bilginin hangi kaynaktan geldiğini." Uyarıyı dikkate almayan Rhall telafisi olmayan bir hata yaptı. Honeyman iyi bir iş çıkarmıştı.

Washington derme çatma ordusuyla Noel gecesi Delaware Irmağı'nı geçip Trenton'da karaya çıktı ve çoğu akşamdan kalma Alman askerlerinin üstüne çullandı. Tam bir katliam yaşandı. Trenton'daki taktik zafer, artık dağılma noktasına gelen asi ordusunu birleştirmesi bakımından çok önemli bir stratejik başarıydı. Washington, Devrim'in nefesinin tükenmek üzere olduğunu biliyordu. Bu bakımdan Trenton'daki zafer siyasal açıdan hayati öneme sahipti; fakat bu zafer ancak zekice yürütülen istihbarat çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Washington bir hafta sonra Princeton'da küçük bir birliğe benzer bir akın düzenleyerek psikolojik avantajını sürdürdü. Kraliyet Ordusu'yla açık bir savaşa asla girilmedi; tüm amaç, küçük çatışmalarla düşmanı yıpratmak ve bu şekilde asi ordusundaki devrim ateşini canlı tutmaktı. İyi istihbarat ve düşman tarafına verilen yanlış bilgilerle bu hedefe ulaşıldı. Amerikan Devrimi'ni George Washington ve istihbarat kurtardı.

Washington'un başından beri izlediği, İngilizlerle geleneksel bir savaşta karşı karşıya gelmeme siyaseti başarılı oldu. Başkomutanın stratejisi geciktirmeye yönelikti, yani daha sonraki yazarların "pire savaşı"[1] dedikleri şey. Bu yönüyle aslında 18. yüzyılın geleneksel savaşları ve yüz yüze mücadelelerinden çok, bir ayaklanmayı hatırlatır. Bu stratejisinin işe yarayıp yaramadığını görmesi için Washington'un her daim düşmanın yerini bildirecek sağlam istihbarata ihtiyacı vardı; ayrıca kendi ordusunun niyetleri konusunda düşmanı yanıltması ve onların kafasını karıştırması da gerekiyordu.

Evet, Washington savaş meydanlarının eri değildi, ama mücadeleyi başka hangi yollardan yürüteceğini çok iyi biliyordu: O düşmana yanıltıcı bilgi sızdırma konusunda ustaydı. İngiliz karargâhına durmadan yanlış bilgi pompaladı ve bunun için, üstünde titizlikle çalışılmış istihbarat operasyonları dü-

[1] Gerilla savaş yöntemini anlatan "War of the Flea" kitabına gönderme yapılıyor. Yazan, Robert Taber. (Ç.N.)

zenledi. 1777 yılında sayıca şişirilmiş bir asker listesinin İngiliz casuslarının eline geçmesini sağladı, tabii düşmanı isyancıların gücü konusunda yanıltmak için. Hatta orduyu Valley Forge'da[1] toplamadan önce, General Howe'un sahici sanacağını bilerek bizzat kendi eliyle sahte muhaberat düzenledi. İşlerine akıl sır erdiremeyen komutanlarından, emirlerindeki birliklerin şişirilmiş birer listesini hazırlamalarını ve bir kurmay subayına vermelerini istedi.

Oysa komutanların bilmediği bir şey vardı: Washington o kurmay subayın kışlık ikametgâhını İngiliz casusu olduğunu bildiği biriyle paylaştığının farkındaydı. Kurmay subay bir yerden çağrılmış gibi yapıyor, İngiliz ajan da bu arada sahte birlik listelerini kopyalıyordu. İki gün sonra General Howe, Washington'un üç kat şişirilmiş ordusunu gösterir "kanıt"ı sevinçle inceliyordu. Asilerin tahmininden güçlü olduğuna kanaat getiren general, onların bir kalesine düzenlemeyi düşündüğü saldırıyı iptal ederek sallantılı bir dönemden geçen Amerikan bağımsızlık hareketini resmen kurtardı. Howe "gizli kaynağı"na o denli güveniyordu ki Amerikalıların elinden kurtulan İngiliz bir tutsak, asilerin gerçek savaş gücünü anlattığı zaman ona inanmadı. Bu gerçekten de birinci sınıf bir yanıltma operasyonuydu.

Washington bu yöntemi hem düşmanı yanlış hareketlere sevk eden bir silah, hem de kendi güçsüzlüğünü gizlemeye yarayan bir savunma tarzı olarak kullandı. Onun yanıltıcı istihbarat yoluyla düşmanı yanlış harekete sevk etmesinin klasik örneklerinden biri de Fransızların 1780'de Newport'a yaptığı çıkarmayla ilgili olarak yanlış "istihbarat" pompalamasıdır.

Amfibi kuvvetlerin en savunmasız oldukları an, karaya çıktıkları andır. Culper ağı Washington'u, Clinton komutasındaki İngiliz-Alman Ordusu'nun tam çıkarma anında Fransız güçlerine saldırmayı ve onları denize dökmeyi tasarladığı konusunda uyardı. Washington ne İngiliz Ordusu'nun intikalini engelleyecek, ne de onlarla savaşta karşılaşabilecek durumdaydı. Onun yerine, Sun-T'zu'nun da, Walsingham'ın da alkışlayacağı bir taktikle, "çok gizli" bir plana ait bir belgenin İngilizlerin eline geçmesini sağladı. Bu belgeye göre Continental Ordusu New York'a saldırmak üzere harekete geçiyordu. Clinton kolo-

[1] Amerikalı asi kuvvetlerinin sıkıntılı 1777-78 kışında, yakınında eğitim almak ve toparlanmak için ordugâh kurduğu kasabanın adı. (Ç.N.)

nilerdeki ana üssünü savunmasız bırakmayı göze alamazdı. İngiliz komutan derhal Fransızların çıkarma yapacakları noktaya tasarladığı seferi iptal etti ve asilerin saldırısına karşı kumanda merkezinde hazırlıklara girişti. Fakat beklenen saldırı bir türlü gerçekleşmedi. Washington istihbarat ve yanıltıcı bilginin sızdırılması yoluyla bir kez daha düşmanı isteklerine boyun eğdirdi. Bu, "başka yollardan savaşma"nın klasik bir örneği ve savaş meydanlarında kazanılacak bir zafer kadar etkiliydi; can ve mal kaybını en aza indirmesi de cabası.

Washington'un Amerikan Devrimi'ne yaptığı en büyük hizmetin, Continental Ordusu gerçek bir güç haline gelene kadar onu bir arada tutmak ve yaşatmak olduğu söylenir. Bu doğru olmakla birlikte fazla basit bir yaklaşımdır; çünkü savaşlar yalnızca ordular ve donanmalar arasında olmaz, başka yollarla da savaşılır. Gizli operasyonlar yeri geldiğinde kanlı savaşlar kadar önem taşır. Washington'un istihbarat destekli özel harekâtları hem teorik, hem de pratik bakımdan son derece modern düşünülmüş girişimlerdi.

Yetkin istihbaratçıların birçoğu gibi Washington da güvenliğe büyük önem veriyordu: Sen düşmanın planlarını bilebiliyorsan, kim bilir düşman senin planlarından kaçını biliyordur? Sırlarınızı güvenle saklayabilmelisiniz. Düşmanın en az kendiniz kadar zeki ve tehlikeli olduğunu kabul etmek, aklın gereğidir. İç savaşsa, doğası gereği, iki tarafa da çalışan casusların oyunlarına zemin hazırlar. Fakat gelişmelerin de göstereceği üzere, Washington kendi taraflarından kaynaklanabilecek ihanetlere karşı her zaman tetikte olmuştur.

Pek haksız da sayılmazdı. Asilerin davası Amerikalı kolonicilerin çoğunluğunca benimsenmiş değildi ve her iki taraf da, kazananların yanında olmaya hevesli muhbir ve döneklerle doluydu. Kolonici Amerikalıların çoğunluğunun Amerikan Devrimi'ni bağırlarına bastığını düşünmek safdillik olur. İhanet en başından beri "vatansever"lerin davasının kalbinde vardı. İngilizler yenildikten sonra elbette popüler tarih kitaplarının hepsi her koloniciyi kahraman ve vatansever ilan edecekti; oysa iç savaşlarda ve direniş hareketlerinde gerçek çok daha başkadır. Komünistlerin Fransız direnişiyle ilgili iğneleyici sözleri bunu güzelce özetler:

1941'de yalnızca suçlular ve kaçıklar vardı Direniş'te; 1942'de yalnızca suçlular, kaçıklar ve komünistler vardı; 1943'te yalnızca suçlular, kaçıklar, komünistler ve İngiliz casusları vardı; fakat Müttefikler Normandiya'ya çıkartma yaptıktan sonra anlaşıldı ki, meğer *herkes* Direniş'teymiş! Peki nasıl oldu da onları daha önce fark etmedik...?

1780'de Kuzey Amerika'daki durum da aynen böyleydi. Ve savaş taraflardan hiçbirinin üstünlük sağlayamadığı bir dengede giderken kolonicilerin en önde gelenleri bile kuşkulanmaya ve "kutsal özgürlük mücadelesi"ni satmanın yollarını aramaya başlamışlardı.

Bu adamların en önemlisi General Benedict Arnold'du. Arnold 1776'da Kanada'ya yapılan başarısız seferi yönetmiş, Saratoga'da canla başla savaşmıştı. Gözü pek bir kişiliği olan general, sevilen bir lider ve iyi bir komutandı. Fakat aslında o da potansiyel güvenlik risklerinin en büyüğünü taşıyan klasik bir örnekti: üstlerine ciddi garez besleyen ve sürekli parasız kalan hırslı adam. İyi bir asker olduğu su götürmez. Washington onu şöyle tarif eder: "Orduda onun gibi çalışkan, onun gibi canlı ve akıllı bir subay yok."

Arnold'un hınç beslemesinin ve bu hıncın giderek büyümesinin birkaç nedeni var. Kuzey Amerikalı kolonicilerin birçoğu gibi o da İngiltere'den bütünüyle kopmak konusunda kararsızdı. (Aynı durumu bazen Washington'da da görüyoruz. Tuttuğu hesap defterlerinde Washington, İngiliz Sterlininden sürekli olarak "yasal para" diye söz eder!) Ayrıca harcamalarında usulsüzlük olduğu kuşkusuyla Kongre tarafından soruşturuluyordu; üstelik Hudson Irmağı'na hâkim West Point istihkâmının komutanlığına atanması belki rütbe indirimi kadar ağır bir durum değildi, ama onun gibi deneyimli bir subaya göre çok hafif bir görevdi. Yarı yaşında kral yanlısı genç ve sosyetik bir kadınla evlenmesiyse onu ihanet noktasına getiren son etken olmuş olabilir. Fakat nedeni ne olursa olsun, Amerikalı savaş kahramanı General Benedict Arnold 1779 baharında İngilizlerle gizli olarak haberleşmeye ve onların tarafına geçmek için görüşmelere başladı. Tehlikeli bir oyun oynuyordu.

Kimden yana olacakları konusunda son kararını vermemiş olan potansiyel hain ve dönekler birbirlerine aşk oyunu yapan

oklukirpiler gibi yaklaşırlar, yani büyük bir dikkatle. Sir Henry Clinton'un istihbarat kurmay subayı Binbaşı John André'yi ulak olarak kullanan Arnold, İngiliz başkomutanla şifreli görüşmeye başladı. Arnold, -herhalde Cromwell'in cumhuriyetçi ordusunu II. Charles'a teslim eden General George Monk'tan esinlenerek- Bay Monk adını kullanıyordu, André de Bay Anderson adını almıştı. Eylül 1780'de anlaşmaya varıldı. Arnold kilit konumdaki West Point Kalesi'ni İngilizlere teslim edecekti. İngilizler bu sayede donanmalarını Hudson Irmağı'ndan yukarı gönderip New York'u kontrol edebileceklerdi. Bunun karşılığında Clinton, Arnold'a İngiliz Ordusu'nda görev ve altın olarak ödenmek üzere 20.000 Sterlin -bugünün parasıyla bir milyon İngiliz Sterlini- vaat etti. İyi bir anlaşmaydı. Amerikan Ordusu'nun neredeyse bütün barutu West Point'te bulunuyor, ayrıca Fransızların Bordeaux merkezli *Roderick Hortalez et Cie* şirketi aracılığıyla asilere gönderdiği bol miktarda silah ve cephane de buradaki depolarda saklanıyordu. Ayrıca New York'u sağlama alan İngilizler, Kraliyet Donanması'nı Hudson Irmağı üstünden Kanada sınırına kadar güvenle gönderebilecekler, böylece Birleşik Kolonileri ikiye bölebileceklerdi. Bu, asiler için stratejik felaket demekti. Hudson Irmağı'nın İngilizlerin eline geçmesiyle isyancı kolonilerin birbirleriyle bağlantısı kopacaktı. Kuzeyde tecrit edilen koloniler İngilizlerin kontrolündeki Kanada'yla New York'taki kuvvetlerin kıskacına alınacak ve birer birer işgal edilecekti. Washington'un West Point'i ve oradan karşı kıyıya gerilen zinciri, "Amerika'nın anahtarı" olarak nitelemesi boşuna değildi.

Anlaşmayla ilgili son düzenlemeler Clinton'un karargâhında kapalı kapılar ardında yapıldı. Culper ağı bir şeylerin döndüğünün farkındaydı ama bunun ne olduğunu bir türlü çıkaramıyordu. Ajan Townsend'in kız kardeşi Sarah Townsend, üstünde "John Anderson"a diye yazan bir mektubun bir İngiliz albayının cebine sıkıştırıldığına ve bu albayın André'yle "West Point'in önemi"ni konuştuğuna tanık oldu; iyi de bunlar ne anlama geliyordu? Şu gizemli John Anderson kimdi? Ve iki İngiliz subay niçin West Point hakkında bu kadar gizli konuşuyorlardı? Kaygılanan Sarah, ağabeyine bir mesaj gönderdi ve West Point'le ilgili bazı şeylerin döndüğünü bildirerek ondan durumu yukarıdakilere iletmesini istedi. Robert Townsend de gi-

zemli Bay Anderson'la ilgili mesajı Culper ağını izleyerek Benjamin Tallmadge'e ulaştırdı, yani Washington'un, Delaware Irmağı'nın karşı yakasındaki istihbarat subayına.

Bunu izleyen olaylar tarihin akışını değiştiren cinstendi. Çünkü daha bir hafta önce Tallmadge, General Benedict Arnold'dan bir not almıştı. Notta generalin yakın bir dostu olan Bay Anderson'un yakında onu West Point'te ziyarete geleceği bildiriliyor ve çevreyi tanımayan Bay Anderson'un yanına bir rehber ve birkaç süvari verilmesi isteniyordu. Burnuna pis bir koku gelen Tallmadge, Townsend'den gelen mühürlü mesajı açtı ve komplo bir anda gün ışığına çıktı. Irmağın bu yakasında Bay Anderson adındaki yabancıyı bulmak için bir insan avı başlatıldı.

Bu arada, çok uzakta olmayan bir yerde André ve Arnold köknar ağaçlarının altında son müzakereleri yürütüyorlardı. West Point'in teslimine ilişkin anlaşmaya son şekli verildikten sonra André, kendisini ırmağın Amerikan yakasına bırakan HMS *Vulture* gemisine binecekti. Fakat şafak söküyordu ve savaş gemisi uzaklaşmak zorunda kaldı: İngiliz subay Amerikan hatlarının gerisinde mahsur kaldı. İki komplocu yakındaki bir çiftlik evine saklandılar ve André'nin kaçışını planladılar. General Arnold, Bay Anderson ve André için birer geçiş belgesi hazırladı. André, General Clinton'un emirlerini hiçe sayarak sivil bir kıyafet giydi ve West Point'in savunma ve silahlarıyla ilgili belgeleri botlarına tıktı. Bundan sonra gün ışığında yoluna devam edecek ve Arnold'un verdiği kağıtlarla sınırı geçecekti. İki adam ayrıldılar.

23 Eylül günü saat 9 sularında André bir Amerikan ileri karakolunun nöbetçileri tarafından durduruldu. Üç nöbetçi General Arnold imzalı geçiş belgesini kabul etmediler. André onlara rüşvet vermeye çalıştı, ama boşuna. İyice işkillenen nöbetçiler André'nin üstünü aradılar, botlarındaki kâğıtları buldular ve ardından onu North Castle'daki en yakın subaya götürdüler. Buradaki subay, John Jameson, Tallmadge'e John Anderson adında birinin üstünde West Point'le ilgili planlar bulduklarını ve adamı muhafızlar eşliğinde General Washington'un karargâhına gönderdiklerini bildirdi. "Garip doğrusu," diyordu Jameson, "üstünde West Point'ten General Arnold imzalı bir geçiş belgesi vardı." Jameson, Anderson'la ilgili olarak Bene-

dict Arnold'a bir haberci göndermişti bile.

Sonunda Tallmadge'in kafasına dank etti. Jameson'u, Anderson'u en kısa sürede geri getirtmeye ikna etti. Ne var ki Arnold'a giden haberciyi durdurmak içi artık çok geçti. Haberci geldiğinde general, Washington'un iki kurmay subayıyla kahvaltı ediyordu. Jameson'un, üstünde West Point'in planları olan Bay Anderson adında birini yakaladığı haberini alınca Arnold ayağa kalktı, sonradan subaylardan birinin hatırlayacağı üzere "yüzünü al basarak" izin istedi ve karısının yatak odasına gidip ona derhal gitmeleri gerektiğini söyledi. Aralarında fısıldaşırken yâverlerinden biri kapıyı tıklatıp, "General, General Washington az sonra burada olur," diye seslendi. Kaybedecek bir saniye bile yoktu. George Washington, West Point komutanının evine geldiğinde Arnoldlar sabırla hâlâ André'yi bekleyen HMS *Vulture*'a doğru yaklaşıyorlardı. Arnold paçayı ucuz kurtardı, ama André yakayı ele vermişti. Sonunda bir İngiliz subayı olduğunu itiraf etti, sivil kıyafetlerle yakalandığı için casusluk suçlamasıyla yargılandı ve suçlu bulundu. Washington onu Benedict Arnold'la değiş-tokuş etmeyi önerdi. İngilizler reddettiler, ama yine de André'nin hayatının bağışlanmasını talep ettiler. Washington ve kurmaylarıysa kararlıydılar; belki de Nathan Hale'in idamına misilleme olsun diye –ve meslektaşlarının bu hiç beklenmedik ihanetinden dolayı uğradıkları şaşkınlığın bir sonucu olarak– Yüzbaşı John André, Tappam'da duruma üzülen, büyük bir kalabalığın önünde asıldı. Bu sevimsiz işi yapacak cellat bulunamadı. Sonunda adı sanı belli olmayan ve tanınmasın diye yüzü siyaha boyanan biri çıktı ve André'nin bedenini sallandırarak onun, dönemin renkli deyişini kullanmak gerekirse, "işini bitirdi". Amerikalılar –tabii katılığından ödün vermeyen Washington ve hukuk danışmanı hariç– André'yi casus olarak değil, asıl casus olan Benedict Arnold'un bahtsız günah keçisi olarak görüyorlardı. O günlerde *New London Gazette*'in ifade ettiği gibi: "Benzer şartlarla karşı karşıya kalan kimse, ordumuzun subayları ve askerleri arasında bu kadar üzüntü yaratan bir alçaklıkla kurban edilmemiştir."

André şanssızdı; ama aptaldı da. Efsanevi ve destansı kahramanlık yanı bir kenara, onunki, gizli istihbaratın tehlikelerle dolu dünyasına dalan, ama birçoğu gibi başı fena halde belaya giren subayların tipik bir örneğidir. André de diğerleri gibi ce-

zasını ödedi ve kırk yıl sonra Westminister Abbey'de şerefli bir kahraman sıfatıyla gömüldü: Başarısız görevi hesaba katıldığında garip bir çelişki. Bununla birlikte André örneği, bu işlerin nasıl yapılmaması gerektiği konusunda klasik bir anıt gibi yükselir. Dört dörtlük profesyonel istihbaratçı olarak Washington'sa bu türden dikkatsizliklere asla tahammül edecek biri değildi. Burada André vakasının o tarihlerde Amerikan istihbaratının zaferi olarak görüldüğünü söylemek istemiyoruz. Tam tersine, bu olay Washington'un tüm gizli istihbarat ağını derinden sarstı. Örneğin, baş ajan Robert Townsend, André'nin tutuklanmasından kısa süre sonra New York'tan kaçtı. Benedict Arnold bile ayrılıkçı kolonicilerin davasına ihanet etmişse başka kim bilir kimler edebilirdi? André'nin idamından yaklaşık üç hafta sonra "Sam'l Culper, Jr." amirine gönderdiği kişisel bir mektupta şöyle diyecekti: "Başka bir güzergâh [haberleşme kanalı kastediliyor] açmaya karar verirsem bundan haberiniz olacaktır. Sözünü ettiğiniz kişinin veya onun karakterinde olan bir başkasının benden ricacı olmamasını istiyorum..."

Belli ki Amerikan casusluk aygıtının tamamına panik havası hâkimdi ve Arnold'un –Washington'un sözleriyle, "bayatça bir alçaklığa saplanmış" bir hain– dönek çıkması New York casusluk halkasındaki güveni, en azından kısa vadede, yıkmıştı. Fakat Washington düşmanlarını hüsrana uğratmak konusunda yalnızca istihbarata dayanmıyordu. Düşmanı şaşırtma ve kandırmada "yanıltmaca üstadı"nın daha nice sinsi yolları vardı.

1781 Ağustos'unda İngilizlerin Güney kolonilerindeki başkomutanı Cornwallis, Yorktown'u var gücüyle savunmak üzere kente kapanmıştı bile. Müttefiklerin 1944'te Normandiya Çıkarması'ndan önce Almanları yanıltmak için yaptıkları karmaşık planları hatırlatan bir dizi kandırmaca operasyonuyla Washington, New York'a kuzeyden saldıracakları izlenimini uyandırdı. Oysa asi kuvvetleri Yorktown'daki İngiliz güçlerinin önünü kesmek için hızla güneye inerlerken, de Grasse komutasındaki Fransız Donanması da Chesapeake Körfezi'nde İngilizlerin deniz yolunu kapattı.

New Jersey'de sahra fırınlarının yapıldığı, New York'a yaklaşan yeni yollar inşa edildiği ve Staten Adası'nda çıkartma botlarının yüklendiği raporlarıyla uyutulan Clinton, New York'taki ana üssüne saldırı hazırlığı olarak görünen gelişmelere kar-

şı önlemler aldı. Yorktown'daki Cornwallis ise kuzeydeki merkeze yönelen tehdit savuşturulana kadar başının çaresine bakmalıydı. Chesapeake Körfezi'nde Fransız amirali, hayal gücünden yoksun bir savaş hattı oluşturan Amiral Graves'in gemilerini neredeyse tuzağa düşürüyordu; İngiliz Donanması kendini kurtarmak için açık denize çıktı ve Cornwallis'i tek başına bıraktı. Artık Yorktown'un hem karayla, hem de denizle bağlantısı kesilmişti.

Washington ve Fransız Komutan Rocambeau, Kraliyet Donanması'nın tam Atlantik Okyanusu'na açıldığı ve orduyu kıyıda terk ettiği gün Yorktown'a ulaştılar. Cornwallis kıstırılmıştı. Clinton kandırıldığını anladı ve İngiliz garnizonunun imdadına yetişmeye çalıştı, ama artık çok geçti. 20 Ekim 1781'de Cornwallis teslim oldu. Kolonici asiler ilk büyük zaferlerini kazandılar; ve bu yalnızca Fransız Donanması'nın yardımıyla değil, İngiliz komutanın otomobil farlarının ışığına tutulmuş tavşan gibi yakalanmasına neden olan ustalıklı aldatmacanın sonucunda gerçekleşti. Savaş meydanında ikinci sınıf bir general olabilirdi George Washington, ama zafere ulaşmak için her yola başvurmaya kararlı bir başkomutan olarak eşsiz bir yere sahip olduğu ve tüm çağların kurnaz casusbaşıları arasında ilk sıralarda yer aldığı muhakkak.

Kolonicilerin İngiliz yönetiminden kurtulma mücadelesinde gerçekleştirilen istihbarat operasyonları elbette ki yalnızca Washington'un entrikalarından ibaret değildi. Amerikan Kongresi daha en başından beri müttefiklere ihtiyacı olduğunu biliyordu. Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizlerden aldıkları yenilginin acısını hâlâ sindirememiş olan Fransızlar asilere yardım etmeye dünden razıydılar. İngilizleri küçük düşürecek her fırsat Fransız hükümetinin, özellikle de Dışişleri Bakanı Comte de Vergennes'in –Kral Louis'nin maliye bakanı getireceği yükten ötürü bu girişime ne kadar karşı çıkarsa çıksın– ağzını sulandırıyordu.

Maliyecilerin uyarıları kulak arkası edildi ve önceleri silah yüklü Fransız gemileri gizlice gönderildi, ardından da Fransız birlikleri savaşa açıkça ve doğrudan müdahale etti. Ancak bu ölçekte bir desteğin eşgüdümü için kolonicilerin Fransa'da bir elçiliğe ve Versailles'da diplomat dostlara ihtiyaçları vardı. Burada da gizemli Benjamin Franklin ve arkadaşları devreye girecekti.

1776 sonrasında "Fransız Elçiliği"ne Franklin'i getirmek akıllı bir tercih oldu. Adam kırkambardı: bilim adamı, edebiyat adamı, aydın ve mucit. Fransızcası "şöyle böyle"ydi. Amerika'daki ayaklanmanın daha ilk günlerinden beri var olan ve kolonilere, hangi yolla olursa olsun, dış kaynaklı silah, cephane, siyasal destek ve erzak sağlamakla görevli Gizli Haberleşme Komitesi'nin belgelerinde ona yoğun göndermeler vardır. Passy'deki zarif evinden on üç koloninin Avrupa'daki diplomasi atağını yöneten, Franklin'den başkası değildir.

Washington gibi Franklin de Paris'te yürüttüğü gizli mücadelenin kolay olmadığını biliyordu. Avrupalı güçlerin hayat, bağımsızlık, mutluluk veya Amerika için "özgürlük" aşkıyla yanıp tutuşmadıklarının farkındaydı. Gerek Fransa'nın, gerek diğer Avrupa devletlerinin asıl derdi İngiltere'yi zayıflatmaktı. Asilerin davası Fransız ticaretine de yaradı; daha 1775'te bile Beaumarchais'nin *Hortalez et Cie* ve öbür Fransız şirketleri Kuzey Amerika'ya 5 milyon dolar değerinde silah ve cephane satıyor, zor durumdaki Fransa ekonomisine katkı sağlıyordu. Philadelphia'daki Gizli Komite'nin bir başka ajanı da Fransa'da koloniciler adına ticaret başataşeliği yapan Silas Deane idi. Deane'in başlıca görevi Fransa'yı ticari faaliyet görüntüsü altında kolonicilerin safında savaşa katılmaya ikna etmek ve asilere olabildiğince çok destek toplamaya çalışmaktı. Deane işini yapabilmek için yalnızca ticarete değil, istihbaratın, gizli anlaşmaların ve karanlık operasyonların gizli dünyasına da atıldı.

Amerikan Devrimi'nin gerçekleştiği günlerde Paris'teki diplomatik çevreler, savaş koşullarının kargaşası için bile tam bir fesat ve entrika yuvasıydı. İngilizler, Amerikalıların Fransız desteğini kazanma konusundaki çabalarının pekâlâ farkındaydılar ve bunun önüne geçmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. İngilizlerin Paris'teki en önde gelen gizli ajanı, Paul Wentworth adında New Hampshireli bir adamdı. Amerikalı vatanseverlerin davasına bağlı bir yurttaş görüntüsü veren Wentworth, Deane'in ekibine sızmayı ve oraya bir İngiliz casusu yerleştirmeyi başardı. Washington, Kuzey Amerika'da İngilizlerin safına sızarken gizli servisten sorumlu İngiliz bakan William Eden Avrupa'da durumu tam tersine çevirdi. Paris'teki şık evinden işlerini yürüten Wentworth bir yandan gizli bir ajan ağı oluşturdu, öbür yandan da Fransız Dışişleri Bakanı Vergennes'in övgü-

süne mazhar olup Passy'deki Amerikan elçiliğinin gizlerini İngiliz istihbaratına açtı.

Wentworth'un ekibinden Dr. Edward Bancroft'un görevi doğrudan Deane ve Franklin'i izlemekti. Bancroft asi kolonicilerin davasına sempati besleyen biri olarak biliniyordu. Franklin onu tanıyor ve seviyordu; belki de Devrim'den önce para kazanma tasarılarından birine yatırım yaptığı için Franklin onu "zeki, duyarlı bir adam" olarak görüyordu. Nedeni ne olursa olsun, Dr. Bancroft çok geçmeden hem Franklin'in, hem de Deane'in sırdaşı oldu ve Amerikan Elçiliği'nin kâtibi sıfatıyla özel dedikoduların, asi kolonicilerin Avrupa'daki gizli politikalarının hepsinden haberdar oldu. Dr. Bancroft'un Londra'yla Paris arasında mekik dokuduğunu bilen Deane sonunda sadık arkadaşına ajanlık teklif etti ve Londra'da bulunduğu zamanlarda İngilizler hakkında istihbarat toplamasını istedi. Bancroft Amerikalılar için casusluk etmeye dünden razıydı. Deane ve Franklin sevinçten az daha havaya uçuyorlardı.

Tabii Dr. Bancroft'un İngiliz gizli servisinden maaş aldığını ve Londra'da William Eden adına çalışan bir ajan olduğunu bilselerdi bu kadar keyiflenmezlerdi. Bancroft'un Paris'teki casusu Paul Wentworth'ten başkası değildi. Bancroft bir yıl boyunca Paris'le Londra arasında gidip geldi ve Amerikalıların tüm planları hakkında İngilizleri bilgilendirdi. Karşılığındaysa Londra'dan Eden'in ona verdiği "yem"leri getirdi ve bu da yetmezmiş gibi içerden sızan haberlerle ilgili bire bin kattığı yalanlar uydurdu. Passy'deki elçilik konutu fiilen Londra'ya hizmet ediyordu. Bancroft İngilizlere hizmet ediyordu, Franklin'e değil.

Ne var ki Bancroft'un çabaları herkes tarafından takdir görmüyordu. Kral III. George, Bancroft'tan gelen istihbaratı açıkça göz ardı ediyordu; bu hainin içerden bilgi vererek kendi kesesini doldurmaya baktığından hiç kuşkusu yoktu. Bu da yetmezmiş gibi Deane ve Franklin'in çevresindeki Amerikalılardan Arthur Lee, Bancroft'u açıkça hain ve İngiliz casusu olmakla suçluyordu. Fakat Lee kendinden başka herkesi karalamaya teşne olduğundan kimse ona inanmadı ve ayak altından çekilsin diye ceviz kabuğunu doldurmayacak bir iş için Prusya'ya gönderildi. Öte yandan, Lee'nin ithamları Bancroft'u ciddi ciddi korkuttu ve İngiliz casusu, olur da aniden kaçması ge-

rekebilir diye, çabucak kendine ikinci bir pasaport aldı. Ancak Amerikan elçiliği işkillendi bir kere; sahi, Dr. Bancroft hangi taraftandı? Bu hengâme içinde ona güveni hiç sarsılmayan bir adam vardı: Benjamin Franklin. Franklin kâtibini savunmayı sürdürdü ve onun davalarına sadık, vatansever bir Amerikalı olduğunda ısrar etti. Aleyhindeki söylentilere rağmen onun Bancroft'a güveni tamdı.

Düğüm düğüm olmuş bu casuslar ve köstebekler ağını çözmek kolay değil. Fakat konunun derinine inildikçe Benjamin Franklin'in gerçekte kimden yana olduğu da giderek daha büyük bir soru işareti haline gelir. Londra-Paris-Philadelphia ağının merkezinde o bulunuyordu ve onun ikili oyunlarından çıkarabildiğimiz tek sonuç var: Amerika'nın büyük vatanseveri, devrim kahramanı ve özgürlük savunucusu Benjamin Franklin aslında başından beri bir İngiliz ajanı ve casusuydu. Kanıtlar hep aynı şeyi işaret eder. Görünüşe göre Franklin, İngiliz gizli servisinin Londra'daki başı William Eden'in maaşlı ajanı olarak bir kod numarasına sahipti (No. 72). İngilizlerin Paris'teki istihbarat merkezinin başıyla açık bir ilişki içindeydi. Casusluğundan kuşku duyulan kişilerin kendi yazışmalarına bakmasına izin veriyor, maiyetinde bulunan ve ihanetle suçlanan adamlara göz yumuyordu. Üstelik kendisi de pek güven vermeyen, son derece tedbirsiz biriydi. Bunlar hiç de olumlu özellikler değil.

Fakat Benjamin Franklin'in görünüşteki beceriksiz ve ihtiyatsız davranışlarının başka bir açıklaması da olabilir. Yaptıklarını günlük etkinliklere değil de aldığı *sonuçlara* göre değerlendirecek olursak müthiş başarılı olduğunu kabul etmemiz gerekir. İstihbarat araştırmacısının bunca yalan ve aldatmacayla örülü olaylar hakkında sorması gerek kılavuz soru çağlar boyunca hiç değişmemiştir: *cui bono*? Kimin yararına?

Franklin'in diplomatik manevralarına bakıldığında bundan en çok yararlananların ayrılıkçı koloniler olduğu açıkça görülür. Özellikle 1778'de Fransız hükümetinin en sonunda Kongre'yle ittifak kurmaya karar vermesi, onun başarılarının zirvesini oluşturur. Franklin'in Bancroft ve Londra ile "gizli" görüşmeleri başlatması Fransızları dönüşü olmayacak şekilde karar vermeye zorladı. Çünkü 1778 itibarıyla kaybedileceğe benzeyen Amerikan bağımsızlık mücadelesinin İngilizlerle koloniler

arasında bir barış antlaşmasıyla sonuçlanması an meselesiydi ve Fransızlar bunun önüne geçmek istiyorlar idiyse kesin kararlarını hemen vermek zorundaydılar; yoksa iki taraf arasındaki uzlaşma Fransa'nın tecrit edilmesine yol açacak ve onu destekten yoksun bir halde İngilizlerin savaş tehditlerine açık bırakacaktı. Dış siyasette böyle bir fiyaskonun önüne geçmek isteyen Vergennes ve Beaumarchais, Kral Louis'yi müdahale etmeye ikna ettiler. Franklin'in görünüşteki kararsızlığı ve "İngilizlerle gizli görüşmelere başlama" sinyali tam da umduğu anlaşmayı kotarmasıyla ve Paris'e gönderilme nedeninin gerçekleşmesiyle sonuçlandı: Artık Avrupa ayrılıkçı kolonilere destek veriyordu.

Fakat yaşlı kurdun çevirdiği dolaplar geri tepecekti. Kolonicilerin Fransız müttefikleri sonunda onların ne ikiyüzlü olduklarını anladılar. 1782'de Franklin'in İngilizlerle sahiden de gizli bir barış antlaşması imzalamak üzere olduğunu öğrenen Vergennes'in tepkisi sert oldu:

> Tutumunuzu anlamakta gerçekten zorluk çekiyorum... bizimle temasa geçmeden ön görüşmeleri tamamlamışsınız; oysa Kongre'den bizzat aldığınız talimatlar Kralın [Fransız kralı] katılımı olmaksızın hiçbir işe girişmemenizi buyuruyor.

Franklin'in cevabında ne utanç, ne de pişmanlık belirtisi vardı:

> Fransa'nın çıkarları aleyhine hiçbir konuda anlaşmaya varılmış değil... İngilizler bizi böldüklerini sanıyor ve buna seviniyorlar. Bu nedenle, umarım bu yanlış anlaşılma bir sır olarak kalır ve sonunda yanıldıklarını gören taraf onlar olurlar.

Vergennes çok geçmeden bu çift taraflı oyunun acı sonuçlarını görecekti; Fransa vicdansız müttefikinin ihanetine uğradı. Amerikan bağımsızlık savaşını sona erdiren nihai antlaşma son derece cömertti ve hem eski kolonicilere, hem de İngilizlere ticaret ve zenginliğin kapılarını açıyordu; oysa Fransa eli boş kalmış, kuvvetten düşmüş bir halde tek başına giderek ağırlaşan iç sorunlarla boğuşmak zorunda bırakılıyordu.

İkiyüzlülüğüne rağmen Franklin sokaktaki Fransız için

hâlâ kahramandı. Onun Yeni Dünya'ya özgü sade soyluluğu değişime ve özgürlüğe aç bir halka cazip geliyordu. Franklin, Birleşik Devletler'in "Kurucu Babalar"ından biri ilan edilmek üzere Philadelphia'ya dönmeden önce barış antlaşmasına nihai şeklini verdirdi. Doğrusu, hastalıktan harap olmuş bu yaşlı adamla tanışanlar arasında ondan kuşku duyanlar hep oldu: Birçoklarına göre o güvenilmez, hilekâr biriydi.

Ancak Franklin'i "Devrim'in yarı-tanrısal kahramanı" olarak göklere çıkaranlar kadar onu İngiliz ajanı olarak lanetleyenler tarafından da pek hoş karşılanmayan bir başka görüş daha var. Bu görüş, gizli ajanlarla uğraşmaktan ve onların durmadan fikir değiştirmelerine, ikiyüzlülüklerine, zaaflarına ve dolaplarına katlanmaktan bıkmış istihbarat yöneticilerine yabancı gelmeyecektir. Benjamin Franklin kimin kazanacağını ve bundan en büyük faydayı nasıl elde edeceğini açıkça görene kadar iki tarafı da idare eden kurnaz, yaşlı kurdun tekiydi. "Kurucu Babalar"dan biri için pek muteber bir yaklaşım sayılmaz bu; ama Amerika Birleşik Devletleri'nin kurnazlıkta, ikili oyunlarda ve casus yönetimindeki öbür usta ismine, yani George Washington'a yakışır bir tutum olmadığı da söylenemez.

İsyanın ilk günlerinden yeni ve bağımsız bir devlete doğru giden ağır süreç boyunca ABD gerçekten de olağanüstü istihbarat operasyonları gerçekleştirdi. Buna kanıt isteyenler ilk federal bütçelere bir göz atabilirler. George Washington ulusal gelirin yüzde 12'sini "İstihbarat"a ayırmıştı. Açık bir siyasal kanıt hükmündeki bu gerçek onun savaşta neye öncelik vermiş olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu yönüyle Washington hem Sun-T'zu'nun, hem de Clausewitz'in –oysa ikisini de okumuş değildi– sadık bir öğrencisi ve seçkin bir komutan olarak karşımıza çıkar.

Tarihin yargısı şu olmalıdır: İstihbarattaki ustalığını savaş yönetiminde ve siyasal-askerî stratejideki başarısıyla birleştiren biri olarak Amerika'nın ilk başkanı eşsiz bir yere sahiptir.

Washington'un ve isyancı arkadaşlarının elde ettikleri zafer Voltaire, Rousseau ve öbür Aydınlanmacı Fransız düşünürlerinin savunduklarına denk, dalga dalga yankılanan bir özgürlük ve insan hakları bildirgesi gibiydi. Öte yandan, ayrılıkçı Amerikalılara yapılan Fransız yardımlarının sonuçları kuru siyasal yazılardan çok daha derin oldu. Kolonicilerin zaferi ancak okyanusun öbür yanına kuvvet gönderilmesi ve deniz gücüyle

–Fransız deniz gücüyle– mümkün olmuştur. Kaderin cilvesi bu ya, yurtdışında kendini mahvetme pahasına isyanı ve özgürlüğü destekleyen Fransa içerde hâlâ özgürlükleri bastırıyordu. Fakat özgürlük cini lambadan çıkmıştı bir kere ve kolay kolay geri döneceğe benzemiyordu.

Bir sonraki uğrağı, bir fırtına gibi kasıp kavuracağı Fransa olacaktı.

9
DEVRİM ÇAĞI

Savaş, hatta hayatın kendisi,
bildiklerine dayanarak bilmediklerini
öğrenme çabasından ibarettir...

Arthur Wellesley, 1. Wellington Dükü

Ayrılıkçı kolonilerin III. George yönetimine karşı kazandıkları zafer 1783 Paris Antlaşması'yla tescil edildi. En hafif deyimiyle muammalı kişilik, Benjamin Franklin yalnızca yeni bir ülkeyi kuran değil, yeni bir çağı açan bir belgeye imza atıyordu; çünkü baskıcı otoriteden kurtulma arzusu Londra'dan uzaktaki İngiliz yerleşimcilerle sınırlı değildi. Akıl Çağı'nın kargaşa yaratan entelektüel mayası kolonilerin elde ettiği zaferle birleşince Avrupa'nın toplumsal dokusunu tümden değiştirecek beklentiler kaçınılmaz olarak arttı. Aydınlanma, iki yüz yıl önceki Rönesans ve Reform hareketleri kadar güçlü bir değişim potansiyeli taşıyordu. Değişim kazanı kaynamaya başladı.

Ancak değişime duyulan arzu yalnızca Avrupa'yla sınırlı değildi. Rusya'da Büyük Katerina'nın ihtiyatlı reformları o geri ülkeyi bile ileri taşımaya başladı; Rusya henüz Avrupa'ya ayak uyduramamıştı belki, ama artık sadece bir-iki adım geride değildi. Öte yandan, Katerina'nın istihbarat servisi çağının en nitelikli örgütlerinden biriydi. Çariçe'nin nasıl tahta çıktığını düşünecek olursak ondaki kuşkuculuk ve paranoyanın yalnızca haklı değil, şart olduğunu da anlayabiliriz. Yoksa bahtsız ve güçsüz kocasına olanlar bir gün onun da başına gelebilirdi. Ve

Katerina bunun olmaması için ne gerekiyorsa yaptı.

Yaptığı birçok reformun yanı sıra Katerina, Rusya'nın istihbarat servisini de Gizli Görev adıyla yeniden örgütledi. Katerina 1796'da eceliyle öldüğünde oğlu Paul, Gizli Görev'in yönetimini de devraldı. Yeni Çar bu süreç içinde, Rusya'nın başarılı Şifre Odası tarafından ele geçirilen ve çözülen İngiliz diplomatik yazışmalarından, kendi hakkında pek de hoşa gitmeyecek bazı gerçekler öğrendi. İngiliz büyükelçi şöyle diyordu: "Çar'ın akli dengesi yerinde değil... ve tahta geçtiğinden bu yana rahatsızlığı daha da arttı." Öfkeden çılgına dönen Çar, Büyükelçi Whitworth'u St. Petersburg'dan kovdu. Akli dengesi ne kadar bozuk olsa da Çar Paul annesinin yurtiçi istihbarat servisini geliştirmeye gayret etti. Venediklilerin eski ihbar yöntemini kendine örnek alan Çar, kışlık sarayının dışına bir posta kutusu konulmasını buyurdu. Bu posta kutusuna, rütbesine, uyruğuna ve amacına bakılmaksızın herkes adını vermeden "istihbarat haberleri" bırakabilirdi. "Sarı Kutu" çok geçmeden Çar'ın önemli yurtiçi istihbarat kaynaklarından biri olup çıktı; tabii paranoyasını körüklemesi de kaçınılmazdı. Kontrol edilmeyen kaynaklardan gelen değerlendirilmemiş bilgilerin girdiği yerden sağduyu, akıl ve serinkanlılık çıkar. Giderek çıldıran ve sinen Çar kendi korkularının ve Sarı Kutu'dan çıkanların kurbanı oldu. İç güvenlik daha akılcı ve daha etkin bir istihbarat sistemi gerektirir.

Fransa bunu gerçekleştirdi. 1790'da Aydınlanma'nın ve Fransız filozoflarının kültürel dehaları ve uygar amaçları Rusya'nınkinden çok daha etkin bir gizli polis teşkilatının kurulmasıyla ve gelecekteki tüm devrimlere örnek olacak bir terör saltanatıyla sonuçlandı. Fransız Devrimi ulusal istihbarat uygulamasını ortadan kaldırmak bir yana, halkın denetlenmesinin ve devlet terörünün yolunu açtı. Bu Voltaire'in, Rousseau'nun ve Diderot'nun öngördükleri mutlu Aydınlanma devletine pek uymuyordu. Aslında Fransız Devrimi, Rousseau'yu haklı çıkardı: İnsanlar sahiden de soyluluktan uzak, vahşi yaratıklardı.

Fransa'nın rüyası bir bakıma Amerikalı kolonicilerin Londra yönetimine karşı isyan etmeleriyle kâbusa döndü. Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizlerden aldıkları yenilginin acısını çıkarma fırsatına karşı koyamayan Fransızlar daha en başından

beri on üç koloniyle kader birliği etmişti. Amerika'nın Saratoga'da kazandığı zafer "sokakta oynanan dans"larla adeta Fransızların zaferi gibi kutlandı. Kolonici asilere ve özgürlük savaşçılarına verilen üstü kapalı destek ve yapılan yasadışı silah yardımı tam bir ittifaka dönüştü. Maliye Bakanı Baron Turgot boşuna uyardı. İtirazları reddedildi. Beaumarchais ve Dışişleri Bakanı Turgennes'in peşine takılan Fransa maddi-manevi her şeyini ortaya koyarak savaşa atıldı. 1784 yılına gelindiğinde Kral Louis, Fransa'nın zaferiyle muhakkak gurur duyuyordu; de Grasse'ın Chesapeake Körfezi'ndeki zaferi İngiliz Donanması'nı küçük düşürmekle kalmadı, savaşın kaderini de belirledi. İngilizler utanç verici bir şekilde yenilgiye uğramış olarak 1783'te geri çekildiler, Fransa'nın ise kendine saygısı zirve yaptı. Ancak felaketlerin gerisinde sık sık gururun olduğunu görürüz. Zaferin Bourbon Hanedanı yönetimindeki Fransa'ya bedeli ağır oldu. Fransa'nın Kuzey Amerika'daki ve Suffren eliyle Hindistan açıklarındaki zaferleri, başka yerlerdeki ticari kayıplar ve yurtiçindeki yetersiz reform girişimleriyle boşa çıkarıldı. Savaşın maliyeti zaten tamtakır durumdaki hazineyi hepten talan etti. 1780'lerin sonunda Fransızlar hâlâ sevinçliydiler belki, ama Fransa'nın başı ciddi anlamda dertteydi. Yine de ekonomik felaketin önü alınabilirdi – saltanat sahipleri kuşaklardır devam eden alışkanlıklardan vazgeçmeye istekli olsalardı. XVI. Louis ve danışmanlarının uygulamaları yüz yıl önce XIV. Louis'nin başlattığı süreci bitirmekten öte bir işe yaramadı. Artık Fransa ekonomik ve siyasal gerçeklikle son yüzleşmesine doğru koşaradım ilerliyordu.

Fransa'da adeta patlayan 1789 Devrimi dünya tarihinin gidişatını değiştirdi. Aydınlanma'nın ve onun özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülkülerinin (hiçbiri uzun ömürlü olamadı) zaferi, Fransa'da ayrıcalığa dayalı güçleri yerinden etmekle kalmadı, neredeyse her şeyi değiştirdi. Devrim'in gerek devletler, gerek yönetenlerle yönetilenler arasındaki siyasal bağlamı ve toplumsal sözleşmeyi temelli olarak değiştirdiğini söylemek abartı olmayacaktır. Artık hemen her şeyin siyasallaştığı modern çağ gelip çatmıştı. Devrim, Devlet'e ve yönetilenlere ilişkin komünist, faşist ve sosyalist fikirlerin kaynağıdır; bu bakımdan da gerçekten devrim niteliğindedir.

Devrim'in kolları uzundu ve çok geçmeden istihbarat da

onun getirdiği değişimden nasibini aldı. Amaçları bakımından devrim neredeyse tamamen başarısızlığa uğramış olsa da –Devrim'in kendi çocuklarını yeme sürecinde kardeşlik ve sevginin yerini giyotin, terör ve Bonaparte aldı ve yirmi altı yıl sonra bir Bourbon kralı yine tahta oturdu– halk üzerinde o zamana dek görülmemiş boyutta bir denetim anlayışı doğurdu. Elbette daha eski çağlarda gizli polis benzeri örgütler oldu. Spartalılar, Helotları izlemeleri için muhbirler tutmuşlar; Engizisyon gözlerinin erişebildiği ve Kara Rahiplerin ulaşabildiği her yere korku salmış; Büyük Petro'nun gizli polisi Opriçniki, Rusya'da hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Fakat bu baskıcı şeytani yöntemler zavallı Fransızların üstüne kâbus gibi çökecek olan "özgürlük şafağı"nın yanında hiç kalacaktı. Robespierre'in ve St. Just'ün Jakoben radikalleri ilk devrimcilerin ılımlı reformlarını rafa kaldıracaklar ve bizzat Fransız halkına karşı başlatacakları Terör Dönemi'nde "devrim düşmanları"nı ve hainleri hedef alan bir ava girişeceklerdi.

Bir lideri hiçbir şey, halk için yaptığı fedakârlıkların onlar tarafından takdir edilmediğini ve onların buna değmediğini görmek kadar sinir edemez. Önce Kralcılar, ardından da Ilımlılar (örneğin, Girondistler) Concorde Meydanı'nda birer birer "Madam Giyotin"le ve mahzun ustası Sanson'la buluştular. Derken, terörün zirveye ulaştığı 1793'te (altı haftalık bir süre içinde 1.375 kişi idam edildi) Devrim muhafızları birbirlerini kırmaya başladılar. *Comités de Surveillance*'ın (Kamu Güvenliği Komiteleri) –on yıl öncesinin, garip ama, çok daha ılımlı Amerikalı devrimcilerinden ödünç alınan ironik bir isim– doğumuna tanıklık eden bu dönemde kelimenin tam anlamıyla korku kol geziyordu.

Bu komitelerin başlıca görevi vatandaşları izlemek, siyasal bakımdan faal Cumhuriyetçi derneklerin eksikliklerini gidermek ve tam yetkili *Representantes en Mission* (Fransa'nın cesur yeni düzenini hangi yöntemlerle olursa olsun uygulamak üzere Paris'ten taşraya gönderilen devrimci liderler) olarak yerel düzeyde devrimlerin saflığını korumaktı. Kentlerdeki *comité* üyeleri köktenci görüşlere sahip, *sans culottes*'ların[1] militan

[1] "Donsuzlar." Devrimin ilk yıllarında giyim ve donanım yoksulu Devrim Ordusu gönüllülerini niteleyen bu sözcük daha sonra devrimci ultrademokratlar için de kullanıldı. (Ç.N.)

kent teröristleri olan işçilerdi: Taşradaysa *Comités de Surveillance* üyeleri çoğunlukla burjuvaziden çıkıyordu; burjuvazi, uzun çabalarının meyvelerini siyasal ateşi yüksek işçi sınıfına veya, daha kötüsü, olur da geri dönerlerse mülklerinde hak iddia edecek toprak sahiplerine kaptırmak istemiyordu. Açıkgöz Fransız orta sınıfı için Devrim, makul ve aydın bir çıkarcılık anlayışı için uygun bir ortam oluşturabilirdi; ve bu ortam onlara hayat hakkı tanımakla kalmaz, aynı zamanda zenginleştirebilirdi de. *Comité*'ler olağanüstü yetkilerle donatıldı. Kuşkuluları tutuklayabiliyor, hainleri ve dönekleri mahkûm edebiliyor, bir bölgenin besin kaynaklarını belli şekillerde tahsis edebiliyorlardı. Hatta olağanüstü koşullarda mülkleri bile kamulaştırabiliyorlardı, bu da baş belası komşularının hesabını görmek isteyen açgözlüler için bulunmaz nimetti.

Comités de Surveillance yalnızca güçlü değil, aynı zamanda yaygındı. Örneğin, Rhône ve Loire bölgesinin yalnızca Rhône Bölümü'nde bile doksan iki *comité* vardı. Başkanları yerel yöneticiler olan ve onları desteklememenin hapisle –veya daha kötüsüyle– sonuçlanabileceği *Comités de Surveillance* 18. yüzyılın son on yılında Fransa'da hayatın ve toplumun her katmanına sindi, reformu zorbalığa çevirdi. "Bu şanlı Devrim'imizde *kuşkulu* olmak suç" haline geldi. Korku her yerdeydi.

Devrim'in aydınlanmacı ülkülerinin bir anda ve beklenmedik şekilde modern bir totaliteryen polis devletine dönüşmesi herkesi şaşırttı. Fransa'da zembereğinden boşanan istenmeyen sonuçlar yasası bugüne bile ulaşan tek parti diktatörlüklerine örnek teşkil etmiştir. Rusya, Çin, İran ve Kamboçya, örgütlü ideolojilerin devrimci gücünün ve totalitarist iktidarların nerelere varabileceğini göstermiştir. Ancak Paris'teki radikal devrimciler şunu hemen anladılar: Bu denli baskıcı ve denetimci bir rejimin güvenliğini sağlamak için Fransız halkı üstünde o güne kadar hayal edilmemiş boyutta bir istihbarat faaliyeti gerekiyordu.

"Zamanı gelince, adamı da gelir." Devrim tam teklemeye ve işlenen zulümler için sorumlu aranmaya başladığı bir zamanda (kana susamış St. Just, "Kimse suç işlemeden devlet yönetemez" diye onaylayacaktı), totaliter devleti ne Kral Louis'nin, ne de onun *Ancien Régime* aristokratlarının akıllarına getirebilekleri bir hünerle yürütme yeteneğine sahip bir

adam, gizemli Joseph Fouché çıktı sahneye. Ulusal Meclis'in, Terör'ün ve hükümdar katlinin kan kokulu dumanları arasından çıkan Fouché kendisini yirmi beş yıl boyunca Fransız yönetimleri için vazgeçilmez kılacak –daha sonraları J. Edgar Hoover'ın da bu durumdan hayli tedirgin olan bir dizi ABD başkanı için vazgeçilmez olması gibi– ve efsanevi kukla ustaları arasına katacak olan üç önemli özelliğe sahipti.

Bu özellikler acımasızlık, bürokratik verimlilik ve –Hoover gibi– potansiyel düşmanlarını şantajla tehdit etme idi. Polis şefi olan selefi Heron'la (bu adam ihbar sağanağına tuttuğu Robespierre'i, Komün[1] rejimine asıl tehdidi oluşturanların "sınıfsal düşmanlar" olduğuna ikna etmiş, asayişi sağlamak için fitilli tüfek ve baltayla donanmış olarak silahlı kabadayılar eşliğinde sokaklarda dolaşmıştı) tam bir tezat oluşturan Fouché, işçi sınıfından bir ailenin çocuğu olarak batıda, Nantes'ta doğdu. Eski rejimde soylu sınıftan olmayışı ilerlemesine ket vurmuş, ama eğitim almasına engel olmamıştı. O günlerde Fouché çapında bir adamın ilerlemesi ancak Kilise aracılığıyla olabilirdi; o da Oratoryen tarikatının ruhban olmayan bir üyesi olarak on yıl boyunca manastır manastır dolaşarak biraderlere matematiği, fiziği ve klasikleri öğretti. Devrim günlerinde Meclis'in seçilmiş üyesi olarak kendini Paris'te buldu. Kariyerinin temelleri de Devrim ve Cumhuriyet ateşiyle kaynayan bu dönemde atıldı. Talimatlarını Robespierre'den alan Fouché kralın idamı lehine oy verdi ve Komün'ün en uç radikallerinden biri olup çıktı. Fransa'nın müstakbel casusbaşı diğer devrimci arkadaşlarının gözünde "gelecek vaat ediyor"du.

Ondaki dava aşkı devrim önderlerinin gözünden kaçmadı. Çok geçmeden onu taşra illerinden birine vali olarak gönderdiler. Burada eski birader bizzat Hıristiyanlığın kendisine acımasız ve dinmek bilmeyen bir saldırı başlatıp rahiplere giysilerini çıkarttırdı, Devlet adına Kilise arazilerine el koydu, ruhban sınıfının evlenmesi gerektiğini söyledi ve hatta cenazelerde dinî törenler yapılmasını yasakladı. Fouché'nin eski ruhban işverenlerine yönelttiği bu şiddet ve kötülüğün gerisinde kim bilir hangi hınçlar var. Fakat nedeni ne olursa olsun, Fouché fanatikler arasında devrimci ideallerin acımasız ve fanatik yöneticisi

[1] 1792-94 tarihleri arasında Fransa'yı yöneten devrimci komite. (Ç.N.)

olarak nam saldı. Özel mülkiyet, ruhban sınıfı ve devrim düşmanları, hepsi zalimce bir bürokratik verimlilikle ortadan kaldırıldılar. Fouché, Fransa'yı "Hıristiyanlıktan arındırmak"la övünüyordu. Terör'ün en hareketli günlerinde Lyon[1] garnizonundaki topu kente çevirtti ve silahın "dumanını tüttürerek" kentin asi yurttaşlarını havaya uçurup geriye kalanları da giyotine göndererek *le mitrailleur de Lyon* unvanını almaya hak kazandı. Paris'te kendinden geçen devrim önderlerineyse şöyle yazdı: "Gündelik hayatta terörü, yararlı terörü tesis ettik."

Ancak radikal siyasetin kaypaklığının –hayatta kalmak isteyen tüm iyi devrimciler gibi– her dem farkında olan Fouché, Komün ve Kamu Güvenliği Komitesi son bir idam çılgınlığıyla kendini yok etmeden önce Robespierre'le arasına mesafe koymasını bildi. Onun ölümünün ardından da iktidardaki Beş Yüzler Komitesi tarafından Polis Bakanlığı'na atandı. Komiteye göre Fouché'nin devrimci sicili kusursuzdu ve Devrim'i hem iç, hem de dış düşmanlardan –ama özellikle iç düşmanlardan– korumak için ona güvenilebilirdi. Ondan sonra Fransa'nın istihbarat baş yetkilisi bir daha hiç arkasına bakmadı.

Genç Fouché nasıl bir anda dinden devrime dönüş yaptıysa, yeni polis bakanı olarak da aynı şekilde, ağırbaşlı, sağduyulu bir yönetici ve bürokrat kılığına bürünüverdi. Artık devrimci delifişek Fouché tarihe karışmıştı. Devrimin aşırılıklarından duyulan genel hoşnutsuzluğu gören Fransa'nın yeni istihbarat patronu uslandı ve uzlaşmacı, sosyal, ama her şeyden önce, herkes hakkında istihbarat toplayan biri olarak çalışmaya başladı. Kurduğu ağ ürkütücüydü. Fouché devrimci muhbirler ve kendisine bağlı yöneticiler ağını eski Bourbon rejiminin bölgesel iaşe sistemiyle birleştirdi. Polis teşkilatı yeniden örgütlendi, yurtiçinde ve dışında casuslar kullanıldı ve gelen tüm raporlar onun masasına yönlendirildi. Bağlantıları aracılığıyla hırslı Napoléon'un tasarılarını ve potansiyelini sezen Joseph Fouché, Birinci Konsül iktidara gelecek olursa –veya geldiğinde– altın değerinde bir hainler, düşman ajanları, karaborsacılar listesiyle dosta düşmana zarar verebilecek özel dosyalar sayesinde onun hizmetinde olacağının bilinmesini sağladı. Kendisinden önce ve sonra iktidara gelen birçok siyasetçi gibi Napoléon da istek-

[1] Lyon bombacısı. (Ç.N.)

li süpercasusu sayesinde rakipleri hakkında eline geçen gizli bilgilerden büyülenmişti. Artık Fouché sayesinde kim ülkesine, karısına, hazineye ve yargıya ihanet ediyor, hepsini biliyordu. Gerçi adamın *kendisi* ve ailesi hakkında ne tür sakıncalı bilgiler toplamış olabileceğini de merak etmiş olmalı; ama Napoléon akıllılık edip onun kuyruğuna basmadı ve cebine paraları doldurarak kendisine bağlı kalmasını sağladı. Konuşmasın diye adeta altına boğulan Fouché 1802'ye gelindiğinde "Fransa'nın ikinci en zengin adamı"ydı.

Fouché'nin ulusal istihbarat sistemi devrim niteliğinde ve herkesi kapsayan bir yapıdaydı. Devlet'in diplomatik yazışmaları ele geçirip çözen gizli bürolardan, yurtdışındaki casuslar ve yurtiçindeki muhbirlerden oluşan mevcut yapısına yepyeni bir casuslar, muhbirler ve ihbar aygıtı ekledi. İaşe bölgelerine ilişkin eski uygulama geliştirildi. Buna göre Napoléon'un yeni idari sistemiyle sayısı doksan küsuru bulan illere (*departements*) valiler (*prefects*) atanacak ve bu valiler Paris'e karşı sorumlu olacaklardı. *Arrondisement*, yani ilçedeki kaymakamlar (*sub-prefects*) istihbarat akışına destek olacaklar, buna karşılık onların her biri *hakkında* bilgi veren birer casus veya muhbir istihdam edilecekti. Dünyada ilk kez olmak üzere bir ülke, halkın her hareketini başkente bildiren ve her yönüyle eksiksiz bir iç istihbarat bürokrasisi kurdu. Kayda değer bir başarı. Fouché'nin Fransa üstündeki müdahaleci denetimi Devrim'in ve Terör'ün mirasıyla da destekleniyordu. Dört yıldan uzun süren bir suçlama, sınıfsal haset ve komşu ihbarı furyası eşine az rastlanır bir iç istihbarat ve güvenlik ağı yaratmak için uygun bir ortam sağladı. Fouché bu izleme sistemini geliştirdi, kurumlaştırdı ve hükümetin –bazılarınca bugün bile varlığını sürdüren– denetim araçlarından biri haline getirdi. Bu iç istihbarat aygıtının yanı sıra Fouché, seleflerinden devraldığı, uluslararası nitelikteki diplomatik ve ticari casus ağını da büyüttü. Ve sonuçta dehşet uyandırıcı bir istihbarat aygıtı çıktı ortaya. Fouché'nin Fransa'yla ilgili olarak söylediği, "Ertesi gün Polis Bakanı'nın haberi olmadan üç kişinin bir araya gelip toplumsal meselelerle ilgili gizlice konuşmaları söz konusu bile değildir," sözü boşuna değil. Devrimci geçmişi hesaba katıldığında Fouché'nin valilere olan talimatları ister istemez ironik çağrışımlar yapar: "Eğer [tutuklama ve gözaltına alma şeklindeki

baskıcı gücümüze] bir tek yetki daha ekleyecek olsak... zorbalığın araçları... haline geliriz," ve "Sadece kuşkuya dayanarak insan tutuklamanın ne kadar tehlikeli olduğunu sakın unutmayın." "Lyon Kasabı"ndan gelince bu sözler biraz gülünç kaçıyor elbette. Fakat açıkça anlaşılıyor ki Fouché yalnızca ve ne pahasına olursa olsun halkın iyiliğini düşünen vazgeçilmez bir bürokrat havası vermek istiyordu kendine. Gizli polis şefi olarak ise o, Devrim'in gerçek mirasçısının –ve yeni patronu Napoléon Bonaparte'ın– ihtiyaç duyacağı biriydi.

Bonaparte oldukça erken bir dönemde istihbaratla ilgilenmeye başladı. Seferlerde "gönüllü" kılavuzlar hakkında verdiği aşağıdaki acımasız emirden de anlaşılacağı üzere, başarılı olmak isteyen liderler için yerel bilginin ne kadar vazgeçilmez olduğunu çok iyi biliyordu:

> Binbaşı çiftçinin birini yakalasın ve hizmetine alsın, karısını tutuklayıp rehin alsın ve askerlerden birini de ırgat kılığıyla çiftlikte bıraksın... Bu yöntem her zaman işe yarar...

Askerî dehaların çoğunda olduğu gibi Napoléon'un da zaferleri yetenek ve esinden çok, doğru ve vakitli istihbarata dayanır. Ne var ki söz konusu istihbaratın kaynakları doğası gereği gizli olduğu için tarihte onların kaydına her zaman rastlayamıyoruz; ayrıca kitlelerin, komutanları veya siyasal önderleri deha yerine koymaları da zaten işlerine geliyor. Rakibinin arkasındaki aynada onun elini gören poker oyuncusu, bu gerçekten haberi olmayan herkesin gözünde bir kumar efsanesi olmaya adaydır. Ünlerini ve tarihin hükmünü korumaya büyük özen gösteren Napoléon gibiler, düşmanlarının niyetini en başından beri bildiklerini ve bunun için kazandıklarını kabullenmeye gönülsüzdürler. Bu yönleri açığa çıkanların, bırakın "deha"ları, iyi ünleri bile zarar görebilir, hatta adamlar boş olarak değerlendirilebilir. Aynı şaşmaz kural Napoléon Bonaparte için de geçerliydi. Onun özenle büyüttüğü ünü askerî deha düzeyine çıkartan şey, gerçekte iyi istihbarattan başkası değildi. İstihbaratın gizli eli savaş meydanlarında dâhiyane başarılar elde eden herkes kadar Napoléon'un da "parlayan yıldızı"na yol gösterdi.

Gizli kaynaklara bağlı her şey gibi bu konuda da kanıtlar azdır. Ancak bazı durumlarda sağlam ve açık istihbarat konu-

sundaki eksiklik, dâhinin olağan koşullarda ona ne kadar bağımlı olduğunu açıkça ortaya koyar. Napoléon kritik istihbarata duyulan ihtiyaçla ilgili ilk derslerinden birini 1800 yılında ona en büyük ünü kazandıran zaferlerinden birinde, Kuzey İtalya'da Marengo'da aldı. Çünkü Marengo az daha felaketle sonuçlanıyordu.

Napoléon'un İtalya seferi çoğu zaman -genellikle de kendi yazılarında olduğu varsayılan ilahî esinli dehadan hareketle Napoléon'u "kadere yön veren" bir adam olarak savunanlarca- askerî dehanın parlak bir örneği diye takdim edilir. Oysa yakından bakıldığında bu "büyük askerî deha"nın arkadaşlarından küçük küçük yardımlar aldığı görülür. Hatta Napoléon 1799 seferinde Avusturyalı Komutan Argentau'ya bilfiil rüşvet yedirdi. Rakibine oyunu "vermesi" için rüşvet vermek en eski yöntemlerden biridir; o yüzden Argentau'nun yenilgisi bizi şaşırtmamalı. Napoléon'un askerî *Chef de Bureau des Affaires Secretes*'i[1] Landrieux tarafından ödenen 100.000 altın frank gerek Fransa, gerek Napoléon'un ünü için zahmete değer bir yatırımdı. 1800 yılı itibarıyla Napoléon, Avusturyalıların tüm planlarına erişebilen üst düzey bir casustan yararlanıyordu. Fransız Ordusu'nun St. Bernard Geçidi'nden kırk topu geçirebilmesi ve Napoléon'un bunun hemen ardından müstahkem bir kent olan Milano'ya saldırması düşman ordugâhında İtalyan bir casusun olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Ayda 1.000 altın frank karşılığında Napoléon'un ajanı konuştu ve Avusturya Ordusu'nun ta batıya kadar Piemonte geçitlerini tuttuğunu ve Milano'da değil, Torino'da yoğunlaştığını açıkladı. Ancak Napoléon'u Marengo'da yüzüstü bırakan da aynı adsız casustu; çünkü para karşılığı iş yapan sayısız meslektaşı gibi o da daha cazip bir teklifi kabul etti ve ikili oynamaya başladı. Avusturyalı Feldmareşal von Zach, "Fransızlara karşı casusluk yapması" için Fransızların ona verdiğinden daha çok vermeye razı oldu. Çifte maaşın dayanılmaz cazibesi. Böyle hoş bir öneriye direnemeyen casus, Napoléon'un ordugâhına ulaştı ve von Zach'ın ordusunun kuzeye doğru çekileceği istihbaratını aktardı. Napoléon tamamen uydurma olan bu istihbarata dayanarak saldırmaya karar verdi ve 14 Haziran 1800'de, Marengo yakınlarında desteksiz bir art-

[1] Gizli İşler Bürosu Şefi. (Ç.N.)

çı birliği olduğunu sandığı Avusturyalılara saldırdı.

Fakat askerî deha fena halde yanılmıştı. Meğer bu artçı birlik değil, Avusturyalıların ana ordusuymuş. Düşman Fransızları hızla kuşatmaya başladı. Bunu izleyen çatışmada Napoléon'un ordusu ağır bir yenilginin eşiğindeyken malum casusun Cenova'dan geldiğini söylediği hayalî Avusturya Ordusu'nu arayan Desaix'nin tümeni, tamamen şans eseri, savaşa denk geldi ve Avusturyalılara cenahtan saldırdı; Napoléon'un umutsuz yalvarışlarına cevap verdi ve onun imdadına yetişti. Marengo örneğinde ikili ajan ve kötü istihbarat birleşerek henüz gerçek anlamda ünlü olamadan Napoléon'un istikbalini az daha karartıyordu. Ama Napoléon'u kurtaran, bunu Marengo'da hayatıyla ödeyen Desaix oldu. Bu olaydan sağlam istihbarata duyulan sürekli ihtiyaç konusunda gerekli dersi almaması için Napoléon'un aptal olması gerekirdi. Ve yazılarında istihbaratı ne denli takıntı haline getirdiğinin izini göremesek de, Fransa'nın diktatörü bundan sonra hem yurtiçinde, hem de savaş meydanlarında istihbaratı çok daha ciddiye aldı.

Napoléon'un savaş sistemi Fransız hafif süvarilerinin ünlü keşif yeteneklerine olduğu kadar, stratejik ve operasyonel düzeyde, düşman ordugâhlarındaki gizli ajan ve casus ağına da dayanıyordu. Napoléon bu sistemin eşgüdümü için büyük ölçüde kurmay başkanı Berthier'ye, Berthier de, İmparatorluk döneminin önemli bir bölümünde, Napoléon'un askerî istihbarat sorumlusu Jean-Marie Savary'ye güveniyordu. Savary daha Desaix'yle İtalya'da geçirdiği ilk günlerden itibaren casusların ağırlıklarınca altın değerinde olduklarını anlamıştı. 1800'e gelindiğindeyse Napoléon'un sahadaki karargâhlarından ajanları idare ediyor, özel harekâtlar düzenliyor ve siyasal entrikalara bulaşıyordu. Paris'te Fouché'den, komuta genel merkezindeyse Savary'den yararlanan Napoléon eşi görülmemiş bir siyasal-askerî istihbarat aygıtı idare ediyordu.

Ancak Fouché'nin başka bir gündemi daha vardı. Napoléon'un diktatörlüğünden herkesin hoşnut olmadığını çok iyi bildiğinden, onun iktidardan düşeceği güne daha en başından beri hazırlıklıydı. Devrim'in ve Napoléon Fransa'sının düşmanları yalnızca dışarıda değil, içeride de yuvalanmışlardı. Ve Fouché iki tarafla da ilişkilerini iyi tutuyordu. Devrimci meslektaşı Talleyrand gibi o da, kim gelirse gelsin, gücünü korumaya

kararlıydı. Fakat şimdilik koşullar Napoléon'a sadık kalmasını ve devrim ertesinde Fransa'nın halinden hoşnut olmayanları sıkı bir denetim altında tutmasını gerektiriyordu. 1800 Noel'inden iki gün önce Fouché'yle Napoléon fırsatı yakaladılar.

Birinci Konsül Nicaise Caddesi'nden operaya giderken bir at arabasına gizlenmiş bir bomba patladı. Evler yıkıldı ve on üç kişi hayatını yitirdi. Aslında ne bomba yüklü araçların infilak etmesi ne de terörizm yeni olgular. Napoléon yara almadan kurtuldu. Birkaç saat içinde Fransa'nın muhbirler ordusu şüphelilerin adını koydu. Kralcılar ve onların Paris'teki ajanları. Gizli polis devreye girdi ve şüphelileri tutuklayıp komplocuların geri kalanını da derdest ettiler. Ne var ki Napoléon ve Fouché bununla yetinmeyip "terör" tehlikesini gerekçe göstererek Senato ve Konsey'den, hükümetin terörist olduğundan kuşkulanılan kişileri gözaltına alıp tutuklama yetkisini genişleten terörü önleme kararlarını geçirdiler. Napoléon birkaç gün içinde "olağanüstü hal yetkileri"yle donatıldı ve iktidarının sonuna kadar da bu yetkileri kullandı. Kralcıların acemice düzenledikleri komplo sayesinde Fransa artık katıksız bir polis devletine dönüşmüştü.

Napoléon'un Fouché'nin gücünden, Fouché'nin de diktatörün keyfî yetkesinden duyduğu korku birbirini dengelemiş olmalı. Gizli polis-diktatör ilişkilerinin birçoğunda olduğu gibi bu örnekte de iki adam birbirlerine muhtaçtılar. Balzac, Fouché'nin, "Bonaparte'a teröre yakın duygular ilham ettiği"ni savunuyordu. İki adam arasındaki gerilim Napoléon'un Polis Bakanı'nı görevden aldığı 1802'ye kadar giderek arttı (Fouché o tarihe kadar hem Otrante Dükü, hem de milyoner olmuştu). Kopuşun önemli nedenlerinden biri herhalde Fransa'nın, Roma'yla yapılan özel antlaşma yoluyla "yeniden Hıristiyanlaştırılması" ve Fouché'nin buna şiddetle karşı çıkması idi. Bir zamanların biraderinin Katolik Kilisesi'ne olan garezi hâlâ geçmemişti anlaşılan. Fakat Napoléon, Fouché gibi bir gizli polis üstadı olmadan yapamadı. Zaten diktatörlerin çoğu yapamazlar. İki yıla kalmadan Fouché görevine geri döndü. Napoléon'un otokratik yönetiminin ona ihtiyacı vardı. Napoléon sürekli olarak bir suikasta kurban gitme korkusuyla yaşıyordu – ve bunda pek de haksız sayılmazdı. Kralcıların oluşturduğu tehdit yok olmamıştı; Bonaparte kendini imparator ilan ettikten ve

hanedanlığını kendinden sonra da güvenceye almak amacıyla tacını bizzat Papa'nın isteksiz ellerinden aldıktan sonra bile. Fransız Devrimi neye niyet, neye kısmet dedirten bir simgecilikle döngüsünü tamamladı. XVI. Louis'nin mutlakiyetçiliğinden "halkın egemenliği"ne, oradan da çok daha etkin bir gizli polis gücüne sahip daha da mutlakiyetçi başka bir hükümdarın yönetimine. Tam Voltaire'e göre bir ironi.

Devrim olduğu sırada Napoléon henüz genç bir subaydı ve bu yüzden de hanedan üyelerinin katlinde herhangi bir etkinliği olmamıştı. Ancak onun da eline Bourbon kanı bulaşacaktı: 1804'te, uluslararası hukuku hiçe sayan ve son derece gizli tutulan özel bir harekâtla XVIII. Louis'nin kuzeni, Enghien Dükü'nü yakalattı. Fouché'nin dış istihbarat servisi Napoléon'u tahttan indirip öldürmek isteyen Kralcıların bir komplosunu daha ortaya çıkarmıştı. Bir öfke nöbetinde olsa gerek, Napoléon Kralcılara hiç unutmayacakları bir ders vermeye karar verdi. Seçkin Fransız askerlerinden oluşan bir harekât timi karanlıktan yararlanarak gizlice Baden bölgesine sızdı ve Enghien Dükü'nü kaçırdı. Dük tarafsız bölgede bulunuyordu ve hiçbir suç işlememişti. Kanıtlar Napoléon'a yönelik suikast planıyla hiçbir ilgisi olmadığını gösterse de Enghien askerî mahkemece Fransız vatandaşıymış gibi yargılandı ve Vincennes hisarının kuru hendeğinde Napoléon'un verdiği emirle idam mangasınca vurularak öldürüldü. Tek suçu, emekli bir kralmış gibi İngilizlerin ona aylık bağlamasıydı. Bu vahşice operasyon Avrupa'da büyük öfke yarattı ve Bonaparte'ın acımasız ve güvenilmez otokrat imajını epeyce pekiştirdi. Enghien, Napoléon'un güttüğü kan davasının masum bir kurbanıydı, üstelik Baden'in egemenliğine tecavüz edilmişti. Fransa İmparatoru'nun inatçı öfkesine maruz kalan son Avrupa devleti Baden olmayacaktı. *L'affaire Enghien*[1] Fransa düşmanlarının sıkı sıkıya sarılacakları bir propaganda aracı olacaktı. "Eski Avrupa" monarşilerinin gözünde Fransa İmparatoru bir suçlu, bir zorba, geminden boşanmış Korsikalı bir hayduttu. Bu olay, her şeyden öte, Napoléon'un ne kadar tehlikeli bir komşu olabileceğini gösteriyordu.

Fouché döndüğünde konumunu sağlamlaştırdı ve Enghien olayının ardından patronunu hoşnut etmek için elinden

[1] Enghien Sorunu. (Ç.N.)

geleni yaptı. 1804'ten itibaren pazarları hariç her gün İmparator'a özet bir istihbarat raporu göndermeye başladı. Bu raporlarda geniş bir yelpaze oluşturan konular kısaca ele alınıyordu:

Suç istatistikleri
Ele geçirilen yazışmalar
Gözaltına alınan düşman ajanları
Ajanların raporları
Soruşturma raporları
Ulusal Muhafızlara, polise ve jandarmaya yönelik başkaldırılar
Menkul Kıymetler Borsası ve ekonomik eğilimler
Döviz spekülasyonları
Kamuoyu
Ordunun moral durumu ve firarlar
Yurtiçi ve yurtdışındaki siyasal eğilimler
Provokatör raporları
Tutuklu sayısı
İzlenen şüpheliler hakkında raporlar
Kralcıların komploları
Tutuklama listesi

Polis, güvenlik ve istihbarat konularını kapsayan bu liste aslında daha da geniş. Dolayısıyla gizli polis üstadı Fouché'nin yönetimi altında resmî bir suçlama olmaksızın tutuklanıp hapse atılanların sayısının *Ancien Régime*'de Bastille'e gönderilenlerden fazla olması bizi şaşırtmamalı. Böyle bir ün ve güç elbette kendi düşmanlarını da yaratır. Öte yandan, öyle anlaşılıyor ki Fouché rakiplerinin komplo ve düşmanlıklarından haz alıyor, onların acemilik ve beceriksizlikleri onu eğlendiriyordu. De Bourrienne'in anılarında aktarılan bir olay, Fransa'nın istihbarat şefinin, kedinin fareyle oynar gibi siyasal düşmanlarıyla oynamasını göstermesi bakımından önemlidir.

Bir gün Paris'in beceriksiz ve yalaka Polis Şefi Junot, Napoléon'un masasına bir liste bırakır. Bu listede Paris'te bir kafede önceki akşam monarşiye dönülmesi gerektiği konusunda de Bourrienne'in "ileri geri konuştuğu"nu belirten bir muhbir raporu vardır. Napoléon, Junot'yu sorgular, Junot da doğru olduğuna yemin eder. Napoléon ardından de Bourrienne'i sorgular ve beriki Junot'yla konuştuğunu ve bunun, kendisini gözden düşürmek isteyen biri tarafından uydurulmuş bir yalan ol-

duğunu söylediğini aktarır. Ayrıca onun o akşam Paris'te bırakın bir kafede oturmayı, öyle bir yere yaklaşmadığına bile tanıklık edecek insanlar vardır; de Bourrienne o akşam geç saatlere kadar Malmaison'da arkadaşlarıyla oturmuştur ve bunu pekâlâ kanıtlayabilecek durumdadır. Öfkeden deliye dönen Napoléon bunun üzerine "Seni ahmak!" diye bağırdığı Junot'yu görevden alır. Anılarda anlatıldığına göre de Bourienne bu öyküyü Fouché'ye aktardığında beriki gülümser ve Junot'nun ajanını kendisinin kandırdığını kabul eder. Bunu, Polis Şefi Junot'nun böyle bir söylentiyi kontrol etmeden rapor edecek kadar aptal olup olmadığını görmek için yaptığını açıklar; ve "polis teşkilatını sık sık onlara özel olarak hazırladığı tuzaklara" düşürdüğünü, bu uyduruk raporları *kendi* istihbarat servisinin ne kadar güvenilir ve önemli olduğunu İmparator'a göstermek için kullandığını ekler. Fouché'nin sinsi ve dikkatli biri olduğuna kuşku yok; öte yandan, bir diktatörün yanında hayatta kalabilmek de ancak böyle mümkün. Fouché mahir bir gizli servis yöneticisi olarak bu meslekte görülmemiş başarılara imza attı. Başarısını askerî istihbarat servisinin üstünlüğüyle birleştirince ortaya, en azından 1813-14 yıllarına kadar, o günlerin en iyi ulusal istihbarat servisi çıktı.

Napoléon'un yurtdışı askerî istihbarat servisi de aynı derecede başarıyla yönetiliyordu. Örnek vermek gerekirse, Fouché'nin gizli ajanları Napoléon'un 1814'teki düşüşüne kadar Osmanlı sarayında faaliyetteydiler. Framey ve Boutin gibi başka kılıklar altında iş yürüten adamlar Napoléon için Doğu'nun her yerinden istihbarat topladı, altın dağıttı ve İmparatorluk dönemi boyunca genel olarak Fransız dış siyasetini uygulamaya çalışan gizli ajanlar gibi görev yaptılar. Bu ajanların İstanbul, İskenderiye ve Kahire gibi kentlerdeki temel faaliyetleri –Fransızlar Mısır'dan çıkarıldıktan çok sonra bile– İngiliz etkisini azaltmak ve Fransa'nın gücünü o bölgelerde yeniden tesis etmekti; ama her şeyden önemlisi, onlar asıl olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbinin attığı yerlerden Paris'e hızlı ve doğru istihbarat aktarmakla yükümlüydüler.

Napoléon'un sahadaki askerî sistemi de iyi örgütlenmişti ve karargâhlarda işler son derece disiplinli çalışma yöntemlerine göre yürütülüyordu. Napoléon'un komuta merkezinin kalbi, İmparator'a bazen hak etmediği kadar büyük bir bağlılıkla ça-

lışan ve bakanlar kurulunu yöneten Kurmay Başkanı Mareşal Berthier'ydi. Napoléon onu her ne kadar sıkıcı ve özenli bir memur olarak betimlese de Berthier bundan çok daha fazlasıdır. Sağ kolu yanında olmayan Napoléon, Waterloo'da (Berthier 1815'te ya intihar etmiş ya da eski İmparator'a katılmaya çalışırken öldürülmüştü) ağır bir yenilgi almaktan kurtulamadı. Tarih, sağ kollarından veya sağlam istihbarattan yoksun kalınca yıldızları sönen "büyük komutan"larla doludur. Dâhiler bile yardıma muhtaçtırlar.

Berthier'nin altında görev yapan askerî istihbarattan sorumlu Savary şaşırtıcı derecede geniş kapsamlı bir istihbarat örgütü yönetiyordu. Savaş meydanlarındaki süvari keşif kollarından düşman ordugâhlarındaki casuslara kadar Fransa askerî başarılarını önemli ölçüde hızlı ve doğru istihbarata borçludur. Savary'nin en büyük başarısıysa tarihin en büyük casuslarından biri olan Alsaslı genç Charles Schulmeister'i işe almasıdır. Mutaassıp bir Protestan ailenin oğlu olarak büyüyen Schulmeister Kilise'de veya okulda görev almaktansa Strasbourg çevresinde kaçakçılık yapmanın daha kârlı olduğunu genç yaşta anladı. Daha 1799'da bile Rhine kıyısında bulunan Fransız garnizonundaki herkes Schulmeister'i yakından tanıyordu. Nasıl tanımasınlar ki? Karaborsa malların çoğu ondan geliyordu. Kaçakçılık işini yürütebilmek için ırmağın iki yakasındaki devriyeleri ve onların çalışma yöntemlerini tüm ayrıntılarıyla bilmek şarttı. İki dil bilen bu cevval delikanlı, bölgenin istihbaratından sorumlu Kurmay Albay Savary'nin gözünden kaçmadı. Onu işe aldı ve o günden sonra Schulmeister, maaşlı bir Fransız gizli ajanı olarak görev yaptı. Savary, Baden içlerinde yaşayan Enghien Dükü'nü ele geçirme operasyonunda bile, Jandarma Birliği'ne yol gösteren Schulmeister'in Rhine ticareti ve *Schloss Ettenheim* bölgesi hakkındaki bilgisinden yararlandı.

1804'te Fouché ve Savary yeni casusu olağanüstü cüret gerektiren özel bir göreve gönderdiler. Schulmeister, yanına hizmetçiler, fayton ve bolca para verilerek, sözümona Fransızlara karşı Avusturyalılara destek verdiği için, "Fransa'dan kapı dışarı" edildi. Kızgın bir asilzade edasıyla Viyana'ya kaçan casusumuz oraya yerleşti ve Avusturya Başkomutanı General Mack'a, intikam alabilmek için "Fransız Ordusu hakkında bildiği her şe-

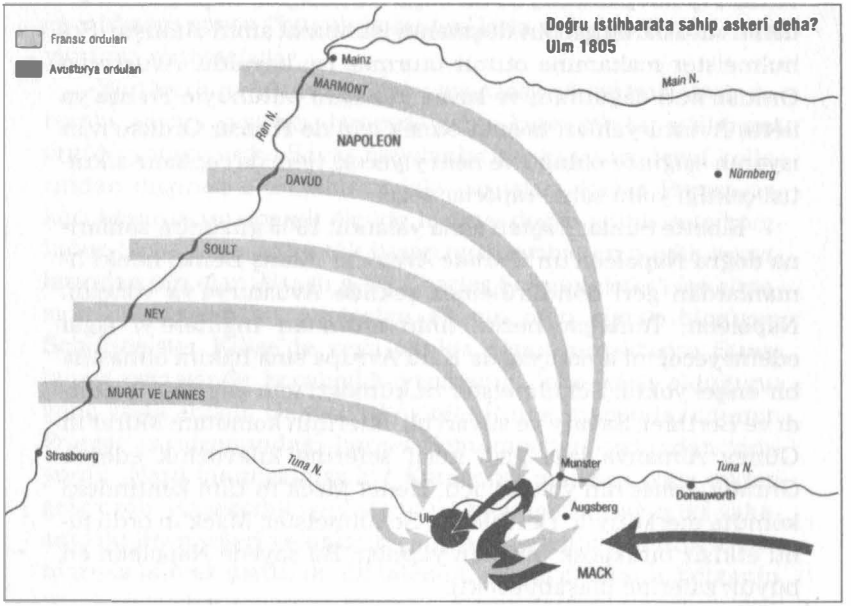
yi" anlatmayı önerdi. Plan işe yaradı. Mack, "mağdur genç aristokrat"la görüştü ve kandı. Katı ve hoşgörüsüz Luther'ci babasına isyan eden Schulmeister (üstelik sahiden de annesini baştan çıkartan Macar bir soylunun gayri meşru oğlu olduğuna inanıyordu), Avusturyalı generali öyle etkiledi ki Avusturya Başkomutanlığı'nın istihbarat danışmanlığına getirildi. Schulmeister ve Savary'nin planı büyük bir başarıya gebeydi: Napoléon'un kıdemli casuslarından biri düşmanın istihbarat amiri olmuştu. Schulmeister makamına oturur oturmaz işe koyuldu. Avusturya Ordusu'nun dağılımını ve savaş düzenini bütünüyle Fransa'ya iletti; Avusturyalıları hoşnut etmek için de Fransız Ordusu'nun isyanın eşiğinde olduğu ve hem yiyecek, hem de cephane sıkıntısı çektiği yollu sahte raporlar verdi.

Elbette bunlar baştan sona yalandı. 1805 güzünün sonlarına doğru Napoléon'un *Grande Armée*'si[1] Manş Denizi'ndeki limanlardan geri döndürülemez şekilde Avusturya'ya yöneldi. Napoléon, Trafalgar hezimetinin ardından İngiltere'yi işgal edemeyeceğini anladıysa da Kara Avrupa'sına hâkim olmasına bir engel yoktu. Schulmeister hükümdarı için engelleri kaldırdı ve Berthier, Savary ve süvari birliklerinin komutanı Murat'ın Güney Almanya'daki gizli keşif seferine kılavuzluk ederek *Grande Armée*'nin yolunu açtı. Hedef Mack'ın Ulm kentindeki komuta merkeziydi. Berthier ve Schulmeister, Mack'ın ordusunu etkisiz bırakacak bir plan yaptılar. Bu sayede Napoléon en büyük zaferine ulaşabilecekti.

Ulm'deyse Schulmeister, Mack'ı gerçekten doğrulanabilecek sahici istihbarattan, dezenformasyondan ve yanlış bilgilerden oluşan klasik yemlerle besledi. Mack gerçekten de Schulmeister'in usta bir casus ve olağanüstü bir kaynak olduğuna, elinin Fransızların üst komuta kademelerine, hatta bizzat Napoléon'a kadar erişebildiğine inanıyordu. Kasım 1805'te Savary ve Berthier tuzağı kapatmaya hazırdılar ve kargaşa içinde bir görüntü vererek Ulm'den geri çekildiler. Schulmeister'in Fransız saflarındaki düzensizliğe ve "İngilizlerin Manş kıyısına yaptıkları çıkarma"ya ilişkin "raporlar"ın cazibesine kapılan Mack geri çekilen Fransızların peşine düşmek için harekete geçti, hatta Fransızların niyetini anlaması için Schulmeister'i önden

[1] Büyük Ordu. (Ç.N.)

gönderdi. Schulmeister kendine söyleneni yaptı ve Napoléon'a gidip raporunu verdi; fakat yapılacak son bir iş daha kalmıştı. Kaçakçılık günlerinden tanıdığı bazı Avusturyalı subaylar vardı ve düşman ordusunun yapacağı harekâtta büyük önem taşıyan birkaç komutana gecikmeleri karşılığında altın cinsinden yüklü rüşvetler verdi.

Bu plan da işe yaradı. Schulmeister'in güvenilmez biri olduğunu ve ordunun tuzak olduğu su götürmeyen bu oyuna kapılmadan geri çekilmesi gerektiğini söyleyen kurmay başkanının öğütlerine kulak asmayan Mack, 30.000 kişilik bir orduyla ileri atıldı. Fransızların kurduğu tuzak bir anda kapanıverdi. Ney'in geri çekilen kolordusu ansızın yüzünü döndü ve savaş konumu alarak Avusturyalıların önünü kapadı. Avusturyalılar savaşa tutuşunca Soult'un ve Marmont'un yancı kolordusuyla Murat'ın süvari birlikleri onları kuşatıp arkadan saldırdılar. Sayıca düşman ordusundan zayıf olan Mack tuzağa düşmüş, oyuna gelmişti. Ne seçeneği, ne de umudu kalınca teslim oldu. "Schulmeister'in verdiği bilgiler 40.000 adama bedeldi," diyen Napoléon bu hileye bayıldı.

Mack'ın 30.000 kişilik ordusu devredışı kalınca Austerlitz yolu Fransızlara açıldı. Buna rağmen Napoléon kendisine zafer kazandıran bu casusa fazla güvenemiyordu. İntikam peşindeki Avusturyalılar Schulmeister'i tutukladıklarında bile Fransızlar kararsızdılar. Fakat Schulmeister muhafızlarına Fransız altını yedirip kaçmayı başardı; ne var ki Napoléon'un huzuruna getirilince öbürleri gibi madalyalara ve unvanlara layık görülmedi. İmparator ona savaş ganimeti verdi: Alsas'ta bir malikâne. Napoléon'a göre "bir casusun ödülü ancak para olabilir"di. Avusturyalılar 1814 yılında en nihayet Fransa'nın üstüne yürüdüklerinde Schulmeister'e verilen malikâneyi hedefler listesinin en üst sıralarına koymaya özen gösterdiler ve sonra onu zevkle yerle bir ettiler. Schulmeister kaçtı.

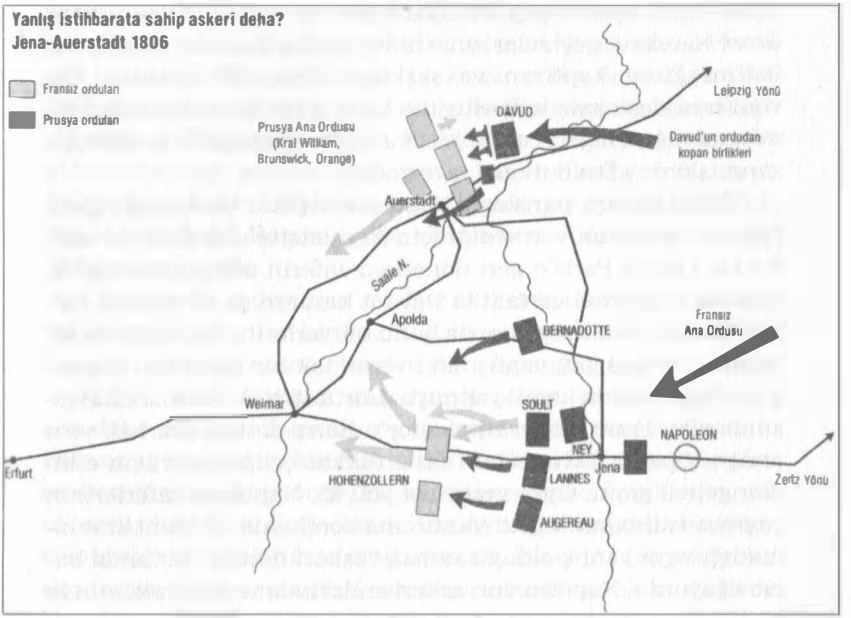
Casuslara, içeriden sızdırılan istihbarata, hileye ve rüşvete ilişkin bu kanıtlar, Napoléon'un göklere çıkarılan askerî dehasına farklı bir bakış açısı getiriyor. Yaptığı her işte söz konusu istihbarat unsurlarının gizli desteğini alan askerî dehaların başarıları küçük görülebilir. Oysa Napoléon'un hileye ve gizli operasyonlara başvurması onu küçültmez; tam tersine, Sun-T'zu bunu bilseydi onu savaş sanatının büyük bir ustası olarak muhakkak alkışlardı. Fakat Napoléon nedense bencillik yapmış ve zaferlerini istihbarat ve düşmanlarına rüşvet vermesi sayesinde kazandığını dile getirmek istememiştir. Oysa istihbarat onun için o kadar önemliydi ki bir yıl sonra Prusya'yı işgal ettiği zaman ona duyduğu aşırı güven az daha felaketi oluyordu.

Hırsın, devrimci bir ekonomi anlayışının ve açgözlülüğün eşsiz bir birleşimini temsil eden Napoléon 1806'da bu sefer Prusya'ya dikti gözünü. Fakat istihbarat eksikliği ve yanlış bir rapor yüzünden büyük bir yanılgıya düştü ve ancak "Demir Mareşal" Davout sayesinde ağır bir yenilgiden kurtulabildi; ama kıskanç İmparator bunun için onu asla affetmedi. Dâhiler, özellikle de kendini beğenmiş olanlar rekabetten hoşlanmazlar; hele ki hezimete neden olan kendi emirleriyse.

Murat'ın öncü süvarileri Almanya içlerinde ilerlerken Zeitz'da yerel bir postaneyi ele geçirdiler. Ele geçirilen postanın yanı sıra sivil postane müdürü de çenesi düşük biri çıktı; ganimeti inceleyen Fransız süvari komutanına dostane bir havada yanaştı ve kendisinin Fransızlar hesabına çalışan gizli bir ajan olduğunu söyledi. Adamın dediğine göre posta Erfurt Ka-

sabası yakınlarında toplanan Prusya Ordusu'na gidiyordu. Casus birkaç süvari gözetiminde hemen Napoléon'un ileri karargâhına götürüldü. Napoléon ve Berthier o esnada büyük bir haritanın üstünde diz çökmüşler, bir sonraki hamlelerini tartışıyorlardı. Anılarından, Napoléon'un ele geçirilen yazışmalara ve postane müdürlerine büyük bir zaafı olduğunu biliyoruz. Napoléon "gönüllü ajanı" bizzat sorguladı ve ardından kendini bekleyen Berthier'ye monolog şeklindeki emirlerini her zamanki haliyle mitralyöz gibi sıraladı. Kurmay başkanı bu deha kıvılcımlarını yakalayıp onları mantıklı ve tutarlı bir bütün haline getirmeye çalıştı ve mareşallerin dağınık kolorduları için ertesi günkü hareket emirlerini buna göre belirledi.

Oysa acele etmeseydi daha iyi olurdu. Napoléon'un Jena ve Weimar yönüne doğru *batıda* toplanma talimatı tek kelimeyle yanlıştı; çünkü Prusya Ordusu'nun yarısı Napoléon'un on beş kilometre kuzeyindeki Auerstadt'ta bulunuyordu. (Bir sonraki haritaya bkz..) Bu da yetmezmiş gibi Jena'daki Prusya birlikleri onlarla teması imkânsız kılacak şekilde geri çekiliyorlardı. Fransız Ordusu boş bir araziye doğru ilerlerken Kral Frederick William'ın adamlarının Napoléon'un sağ-kanat kolordusunu darmadağın etmeleri işten bile değil. Doğrusu Napoléon tek bir kaynağa –üstelik onu da doğrulamaksızın– güvenmekle büyük bir hata yaptı. "Fransız casusu" kasten yanlış bilgi verdi ve "askerî deha"yı dikkatsiz bir hamle yapmaya sevk etti. Napoléon Zeitzlı casusun öyküsünü daha etraflıca kontrol etmeliydi. Adam gerçekten de Jena'dan Zeitz'a yolculuk yaptıysa Auerstadt'tan geçmiş olmalıydı ve oradan geçen birinin Prusya Ordusu'nun yarısını gözden kaçırması mümkün değildi. Napoléon şahsen istihbaratçılık yapmaya kalktı, ama en basit sınavdan çaktı. Stratejileri veya önemli siyasal kararları, doğrulanmayan tek bir kaynaktan gelen istihbarata dayandırmak, o istihbarat ne kadar cazip ve uygun görünürse görünsün, hatalara davetiye çıkarmak demektir. Hatta istihbarat ne kadar uygun ve cazip görünürse geçerliliği, ulaşılabilirliği, doğruluğu ve öneminin iki kez doğrulanması ihtiyacı o kadar hayatiyet kazanır. Tüm istihbaratçıların bileceği üzere, "kolay görünen yol genellikle mayınlı olandır..."

Sonuç hüsran oldu; ve ancak Davout'nun kuzeydeki kolordusunun olağanüstü çabalarıyla tam bir felaket olması önlendi. Lannes, Soult, Ney ve Bernadotte, Jena dolaylarında Prusyalıların artçı birliklerine saldırmışlardı, fakat çok geçmeden bunun Prusya Ordusu'nun çok küçük bir bölümü olduğunu anladılar. Peki geri kalanı neredeydi? Napoléon, Prusyalı askerleri Jena'daki savaş meydanından sürmek için üstlerine Murat'ın süvarilerini salarken kuzeyden gelen gümbürtüler işin aslını anlatıyordu. Fransızların Davout yönetimindeki sağ-kanat kolordusuna Jena'daki Prusyalıların arkasına geçme emri verilmişti, ancak bunu yaparken savunmasız kolordu Auerstadt yakınında Prusyalıların asıl ordusuna denk geldi. Davout'nun kahramanca ilerleyişi, düşmanın saldırılarını umutsuzca püskürtmeye çalışan kahramanca bir savunmaya döndü. Davout ve askerleri hayatlarının mücadelesini vermelerine rağmen güç kaybediyorlardı, derken bir silah ateşiyle talihleri döndü. Brunswick Dükü ölümcül bir yara aldı ve kısa bir süreliğine başsız kalan Prusyalılar tereddüt edip saldırılarına bir süre ara verdiler. Davout gibi bir generale bu kadarı yeterdi. Sağ-kanat

birliklerine içeri dalıp Prusyalıların bir kanadını kuşatmak üzere harekete geçmeleri emrini verdi. Zor duruma düşen, atış üstünlüğünü kaptıran ve şaşkına dönen Prusyalılar, Davout'nun desteksiz kolordusuna karşı bire iki üstünlükleri olmasına rağmen geri çekildiler. Fransızlar görkemli bir zafer kazanmışlardı – Davout'nun sayesinde.

Tabii bunun parsasını Napoléon topladı ve kuzeye gidip Davout'ya destek vermediği için Bernadotte'u suçladı. Muzaffer bir edayla Paris'e geri dönerken zaferin adını Jena koydu. Oysa asıl zaferi Auerstadt'ta Davout kazanmıştı ve yüksek rütbeli tüm Fransız subayları da bunu biliyorlardı. Napoléon da biliyordu; ve asıl gafı yanlış bilgi veren tek bir istihbarat kaynağına dayanmakla kendi yapmıştı. Görüntüyü kurtarmak kaygısında olan Fransızların İmparator'u Bernadotte'u azarladı ve o andan itibaren Davout'nun fazla dikkat çekmemesi için elinden geleni yaptı. Oysa gerçek şuydu ki, Napoléon zaferlerinin çoğunu istihbaratın gizli yardımına borçluydu. O istihbarat olmadığı veya yanlış olduğu zaman "askerî dehası" bir anda buhar oluyordu. Napoléon'un askerî anılarında ve ünlü sözlerinde istihbaratın bu kadar az yer almasına şaşırmamak gerek. Arkadaşlarından yardım aldığı konusunda çıkacak en ufak bir söylenti bile büyük komutanın yarattığı efsaneye zarar verebilirdi.

1812'de Napoléon'un yıldızı zirveye ulaşmış da düşüşe bile geçmeye başlamıştı; ve bu düşüşte istihbarat yine önemli bir rol oynuyordu. *Grande Armée*'nin Rusya içlerine yaptığı görkemli seferin başarısızlığa uğramasının, Moskova dönüşünde atlara kar nalları çakılmamasından tutun da Rus savunmasının inatçılığına kadar, birçok nedeni vardı. Fakat nedenlerin hepsinin de altında yetersiz istihbarat gibi can alıcı bir etmen yatmaktadır. Napoléon kariyerinin en büyük ve aynı zamanda en feci seferinin hiçbir aşamasında yeterli bilgiyle donanmadı. İster Rus Ordusu'nun mevzileri, ister gerekli lojistik stoklar, isterse de iklim konusunda olsun, Napoléon'un Moskova'ya gidişi ve oradan dönüşü tam bir kör yürüyüşüydü; o kadar ki, ellerinde doğru dürüst bir harita bile yoktu. Hatanın bedelini askerler ödedi. 24 Haziran'da Rusya'ya saldırmak üzere Vistül Irmağı'nı geçen 600.000 adam ve 180.000 attan yalnızca 58.000'i hayatta kaldı; onların da 23.000'i Fransız'dı. Ve Vilna kentine ulaşıp da açlıkla, soğukla ve tifoyla mücadele etmek zorunda

kalan 23.000 askerden ancak 3.000'i o kışı çıkarabildi.

Böylesine korkunç kayıplarla yüzleşen Napoléon bile hatasını itiraf etti, "Rusya'da kışın bu kadar erken bastırdığını bilmediğini" ve "çekilme emrini iki hafta önce vermesi gerektiğini" söyledi. Başkomutanların, hatta askerî dehaların bile zafer için bazen irade gücünden, özgüvenden ve ilhamdan fazlasına ihtiyaçları oluyor. Düşmana karşı hiçbir şey iyi istihbarattan daha etkili değil. Başarılı generallerin hepsi bunu kısa zamanda öğrenmişlerdir.

İngiltere'nin İspanya ve Portekiz'deki komutanı Arthur Wellesley de onlardan biriydi. Napoléon uysal kardeşini 1808'de İspanyol tahtına oturttuğundan beri İspanyollar Fransız egemenliğine karşı başkaldırmışlardı. Napoléon'un hırsı sınırı bir kez daha aşmıştı. İmparator geri kalmış Iber Yarımadası'nda Fransız egemenliğini kurmakla Berlin Kararları'nı hayata geçirebileceğini düşünüyordu. Bu kararların amacı İngiliz ticaretini tecrit edecek bir silah olarak Kıta Avrupa'sı çapında bir gümrük birliği ve ortak pazar oluşturmaktı. Bu çapta topyekûn bir ekonomik savaş açma fikri son derece cüretkâr bir stratejiydi. Napoléon "denizi fethetmek için karanın gücünü" kullanarak "esnaflar ülkesi"ni dize getirmeyi umuyordu.

Fakat 2 Mayıs 1808'de yeni Fransız yöneticilerine karşı ayaklanan İspanyolları hesaba katmadı. 19 Temmuz'da Bailen'de düşman arayışıyla geri çekilen bir Fransız Kolordusu düzenli İspanyol Ordusu'yla karşılaştı ve utanç verici koşullarla teslim oldu. Devrim'den bu yana Fransız orduları ilk kez böyle ciddi bir yenilgi alıyordu.

Bonaparte Fransa'sının amansız düşmanı İngiltere hemen Iber Yarımadası'na yardım önerdi. Denizlere hâkim olan İngilizler daima balina-fil örneğinde balinanın sahip olduğu stratejik avantaja ve bunun ona sağladığı hareket önceliğine sahip olageldiler. İngilizler Napoléon İmparatorluğu'nun kıyısında yer alan her yere istedikleri an saldırabilirlerdi. Bir İngiliz keşif gücü Lizbon'da kıyıya çıkarılabilir ve onlar aracılığıyla Portekizlilere ve İspanyollara destek verilebilirdi. 1809 başındaki ilk girişim Fransızlar tarafından Corunna'da boşa çıkartıldıysa da İngilizler yaza kalmadan ve bu sefer kalıcı olmak üzere, geri döndüler. 1809'dan başlayarak "İspanyol ülseri" Napoléon'un gücünü sürekli olarak böldü; bundan böyle Fransa iki cephede

birden savaşmaya çalışacaktı.

İngiltere'nin yeni komutanı Hindistan'da Moğol hükümdarlarının büyük ve iyi donanımlı ordularına karşı savaşlarda tecrübe kazanmış eski bir kurttu. Napoléon'dan farklı olarak Wellesley –1812'de Salamanca zaferinden sonraki unvanıyla Wellington Dükü– istihbaratın önemini hem iyi biliyor, hem de bunu kabullenmekten çekinmiyordu:

> Savaş, hatta hayatın kendisi, bildiklerine dayanarak bilmediklerini öğrenme çabasından ibarettir: Ben buna "yamacın öbür yanındakini tahmin etmek" diyorum.

Iber Yarımadası'na düzenlenen seferlerin ilkinden itibaren Wellington istihbarata duyulan ihtiyacın farkında olduğu gibi buna büyük bir merak da besledi. Savaşmak üzere Portekiz'e gönderildikten kısa süre sonra o ülkeye ait elinde hiç harita olmadığını fark ettiğinden olacak (1809 yılı itibarıyla İngiliz Ordusu'nun istihbarat sistemi yok denecek kadar zayıftı), acilen bir şeyleri düzene koyma ihtiyacı hissetti.

Doğrusu İngiltere'nin o dönemki hali içler acısıydı. Ulusal çapta resmî bir istihbarat kuruluşu yoktu. Kral, başbakan ve kabine; diplomatik gözlemlerden, (kimi nitelikli, kimi niteliksiz) casus raporlarından ve Lloyd gemicilik acentesi gibi kuruluşların sağladığı paha biçilemez ticari bilgi akışından gelen düzensiz ve eşgüdümsüz bir haberalma ağına güvenmek durumundaydılar. Ayrıca kıtadaki rakiplerine göre İngilizler yazışmaları ele geçirmekte de başarılıydılar. Ama buradaki sorun, bunun belli bir kişi veya kuruluşun sorumluluğunda olmaması ve bu işlerin eşgüdümlü yapılmamasıydı. Dolayısıyla ulusal istihbarat akışı hep bölük pörçüktü ve bu haliyle –hele ki Londra'ya on günlük mesafede savaşan bir komutan için– güvenilir değildi.

Londra'daki başkomutanın ve kaprisli Atlı Muhafızlar'ın (Savaş Bakanlığı'nın o günlerdeki adı) eksikliklerinin farkında olan Wellington daha işin başında kendi istihbarat sistemini kurmaya karar verdi. İlk iş olarak Londra'daki kayınbiraderinden, parasını kendi cebinden ödeyerek birkaç düzgün harita alıp göndermesini istedi. Sonra da tamamen profesyonel ve son derece çağdaş bir istihbarat örgütü kurmaya başladı. Bu konu-

da büyük ölçüde şu iki adama dayandı: Colquhoun (Kahûn diye telaffuz edilir) Grant ve George Scovell.

Grant, İskoçyalı aristokrat bir aileden geliyordu ve çalışkanlığıyla dürüstlüğünü babasından almış gibiydi. Grantların çoğu askerdi ve genç Colquhoun da doğal olarak onların izinden gitti. Onun haricinde aileden üç kişi albay veya generaldi ve onlardan biri, Alexander, Assaye'de Wellesley'le omuz omuza savaşmıştı. Colquhoun türünün en üstün örneğini temsil ediyordu: zeki, dürüst, güvenilir, cesur, çalışkan, derdini iyi anlatabilen ve hem dile, hem de maceraya yatkın. Adeta istihbaratçı olmak için doğmuştu.

Grant 1809'da 11. Piyade Alayı'nda binbaşılık yaparken Wellington'un ordusunda görev yapmak üzere Iber Yarımadası'na tayin edildi. 1810'da piyade binbaşısı olarak alayıyla birlikte Busaco'da savaştı. Üniforması içinde Fransız hatlarını aşıp Portekizli gerillalarla temasa geçen ve ordusu için mısır ve sığır almak üzere onların liderleriyle anlaşma yapan Grant bu başarısının ardından Wellington'un kurmay personelliğine terfi etti. Böyle zor bir görevden alnının akıyla dönmesi ona ün kazandırdı; ama casus olarak değil, aynı alaydan Wellington'un karargâhına yükseltilen Somer Cocks gibi subaylara benzer şekilde, Wellington'un "keşif subayları" olarak.

Wellington'un istihbarat anlayışı Hindistan'daki deneyimlerince biçimlendirilmişti. Moğolların karşısına her zaman daha küçük bir orduyla çıkmak zorunda kaldığından niteliksel üstünlük sağlamanın çarelerini bulmak zorundaydı. İngiltere'nin "Hintli general"i daha kariyerinin ilk dönemlerinde bile istihbaratın çok güçlü bir kuvvet katsayısı olduğunu anladı. Bunda Hint alt kıtasının toplumsal ve kültürel kökenli ulak veya *harkrana* sisteminin de büyük payı yok değil. Hint yaşantısının her katmanı, köyden köye, saraydan saraya ve ilden ile bilgi taşıyan haber toplayıcıları ve biniciler ağıyla örülüydü. Bu sistemin en güzel yanı binicinin her yere girip çıkabilmesi ve sistemin neredeyse her koşula uyarlanabilmesiydi. Bir başka avantajı da bu ülkede her mal gibi haber ve bilginin de alınıp satılabilmesiydi. Doğu Hindistan Şirketi'nin sahip olduğu bir şey varsa o da paraydı. Wellington'un ilk işlerinden biri Hindistan ulak sistemine para akıtmak oldu ve kısa sürede bunun meyvelerini toplamaya başladı. Buna ek olarak da Kılavuzlar

adı verilen ve yerel dilleri bilen seçkin adamlardan özel bir keşif birliği oluşturdu.

Böyle bir geçmişe ve birikime sahip olan Wellington'un Iber Yarımadası'nda da benzer bir sistem kurmaya çalışmaması düşünülemezdi. İspanya ve Portekiz'de bir ulak ağı olmamakla birlikte Fransızlardan nefret eden ve onların ülkelerinden kovulmasını isteyen bir sürü muhbir adayı olduğu kesindi. Sorun, bu değerli istihbarat hazinesinden nasıl yararlanılacağıydı. Bunun cevabını, Yarımada'nın kendi özel istihbarat birimini kuran Wellington'un kurmay başkanı Sir George Murray verdi. 1809'da Yüzbaşı George Scovell komutasında bir Yarımada Kılavuzlar teşkilatı kuruldu. Bu teşkilatın görevi keşif yapmak, istihbarat toplamak, tutukluları sorgulamak ve "düşmanın gücü ve hareketleri hakkında bilgi toplamak için" yerli halkla bağlantıya geçmekti.

Kılavuzlar en başından itibaren başarı gösterdiler ve 1811'de teşkilat genişletilip Scovell da yarbaylığa terfi ettirildi. Teşkilat üyeleri serbestçe dolaşabiliyor, çoğu zaman Wellington'un ordusunun epey ilerisinde keşifler yapıyor ve istihbarat toplayabilmek için büyük tehlikelere atılıyorlardı. Başarıları dillere destan oldu, hem de yalnızca Müttefikler tarafında değil. Hatta onlardan biri olan John Grant'ın bir Fransız subayıyla yemek bile yediği rivayet edilir. Aynı Grant meslektaşlarını dehşete düşürürcesine –Fransızlar bir keşif subayını üniformasından başka bir giysiyle yakalayacak olsalardı akıbeti adi bir casustan farksız olurdu– Portekizli kılığına da giriyordu. Fransızlar aralarında dolaşan bu sinir bozucu yaratıkların kökünü kurutmak için çok çaba harcıyorlardı ve arada bir Wellington'un keşif subaylarından birini yakaladıklarında bunu büyük bir zafer olarak ilan ediyorlardı. Bu insanlar görevleri gereği Fransız güçlerinin epey arkasında "geri" devriyeleri olarak bulunabiliyorlar, hatta daha tehlikelisi, düşman hatlarının gerisinde casus ağı kurmaları gerekebiliyordu.

Kılavuzlar ve keşif subaylarının belki de en ünlüsü, John Grant'ın adaşı Colquhoun Grant idi. Onun kahramanlıklarının yanında Hollywood öykülerinin birçoğu çocuk oyuncağı kalır. Colquhoun Fransız işgali altındaki İspanya'nın ta içlerine kadar ilerliyor ve İspanyolca'yı iyi konuşmasının da yardımıyla birçok köylü onu bağrına bastırıyordu. Fakat bundan da önem-

lisi, dağlarda ve inlerde saklanan birçok gerilla çetesinin liderleri tarafından kabul gördü. Grant ve subay arkadaşları yüzlerce kez bir kamp ateşinin etrafında konakladı, Fransız birliklerinin hareketleri, konumları, tayınları ve geçici cephaneliklerinin yerleri hakkında bilgi topladılar. Operasyonel düzeyde paha biçilemeyen bu istihbarat çalışmalarına arada sırada yakalanan bir Fransız kuryenin heybesinde ele geçirilen, Fransızların komuta merkeziyle Paris arasındaki şifreli yazışmalar da ekleniyordu. Anlamsız birtakım rakamlar içeren listeler İngiliz altını veya silahı karşılığında keşif subaylarına veriliyor, onlar da bu kıymetli şifreleri Wellington'un karargâhındaki şifre uzmanlarına teslim ediyorlardı.

Wellington'un baş şifre uzmanı Kılavuzlar Teşkilatı'na komuta eden George Scovell'dan başkası değildi. Scovell'ın başarılı olduğu asıl alan düşman hatları gerisindeki maceralar değil, şifre kırıcılıktı. Scovell kendini geliştirmeye ve öğrenmeye adamış ağırbaşlı ve zeki bir adamdı; fırsatını bulduğunda Salamanca'daki gibi büyük üniversite kütüphanelerine gider, Iber Yarımadası'ndaki Roma ve başka dönem harabelerine büyük ilgi beslerdi. Bu birikimi, iyi Fransızcası ve sorgulayan matematik zekâsıyla Scovell yaratıcı bir şifre kırıcı oldu. 1811'den sonra Fransızların "Büyük Paris Şifresi"ni bile çözdü; böylece ele geçirilen mesajlardaki anlamsız sayı çorbalarını açık ve anlaşılır bir şekilde tercüme edebiliyordu. Haberleşme istihbaratı alanında bir hazine bulan Wellington, Fransız düşmanları karşısında paha biçilemez bir üstünlük elde etti. Grant gibi keşif subayları, kurdukları casus ağı, gerçekleştirdikleri uzun menzilli keşif devriyeleri ve gizli gözetleme noktaları sayesinde Fransız kuvvetlerinin dağılımı ve gücü hakkında sağlıklı raporlar verebiliyorlardı. Scovell'ın yardımıyla da düşmanın *maksatları* kendi yazışmalarından öğrenilebiliyordu. Kısaca, Wellington kendi "Enigma"sını bulmuştu.

Bu entegre ve -modern meslek dilini kullanacak olursak- tüm-kaynak istihbarat akışıyla Wellington başarı çizgisi giderek yükselen bir general olarak karşımıza çıkar. Büyük bir esin kaynağına veya dehaya sahip olduğunu sanan Napoléon'un tersine, Wellington, zaferlerini iyi istihbarata borçlu olduğunu rahatça dile getiriyor, hatta Londra'daki siyasal destekçilerine gönderdiği mesajlarda bununla övünüyordu.

Oysa bu çok da güvenli bir yaklaşım değildi; çünkü Fransızlar şifrelerinin çözüldüğünden kuşkulansalardı onu hemen değiştirirlerdi. Ne var ki güvenlik sırlarının çözüldüğünün hiçbir zaman farkına varmadılar ve neredeyse sonuna kadar aynı şifreleri kullanmaya devam ettiler. Örneğin, 1813 Vittoria Muharebesi'nin ardından Napoléon'un kardeşi Joseph, Paris'e yenilgiyi bildiren üzüntülü bir rapor yazmış, bu raporda şifre çözümünde kullanılan cetvelleri Müttefik yağmacılara kaptırdığı için özür dilediği gibi Paris'i kodlarını değiştirmesi konusunda da uyarmıştı. Fakat artık çok geçti. Vittoria Muharebesi, Wellington'un kusursuz istihbarat servisinin kazandırdığı zaferler zincirinin son halkasıydı ve bu nihai savaşla Fransızlar Pirene Dağları'nın kuzeyine sürüldüler, İspanya'dan kovuldular.

Wellington'un istihbarat çalışmalarının ne kadar önem taşıdığının belki de en açık örneği onun Salamanca'da kazandığı zaferdir. Fransız *la Gloire* okuluna üye yazarlarca çoğu zaman "şanslı, hayal gücü kıt ve savunmacı" bir general olarak küçümsenen Wellington asıl ününü üç büyük *saldırı* savaşına borçludur: Assaye, Salamanca ve Waterloo. Bu savaşların hiçbirinde acele etmedi, hatta bazen (örneğin Waterloo'da) yıkıcı karşı-saldırı anının geldiğine hükmedene kadar ağır ithamları bile sineye çekti. Söz konusu üç savaştan Salamanca zaferinde aslan payı iyi istihbaratındır ve bu bakımdan bu savaş Wellington'un başyapıtı sayılmalıdır.

Scovell'ın çözdüğü mesajlar Fransız Mareşal Marmont'un, Kral Joseph'in Orta İspanya Ordusu'yla birleşmek üzere hareket geçtiğini ortaya koymuştu. İki ordu birleşecek olsaydı Wellington'un güçleri düşman karşısında çok zayıf duruma düşecek ve geri çekilmekten başka seçenekleri kalmayacaktı. Bu istihbaratın yardımıyla Wellington, hâlâ fırsatı varken, saldırıya geçmesi gerektiğini anladı ve Marmont hareket halindeyken onunla savaşmaya karar verdi. Gerisi Wellington'un savaş meydanına atacağı bir bakışa ve askerlerinin, özellikle de İngiltere'nin, –Murat'ın karşısına yerleştirdiği ve son, ölümcül saldırının başını çekerken elinde kılıç olduğu halde biçilen– Süvari Komutanı General le Marchant'ın hünerine ve gözü pekliğine kalmıştı. İstihbarat ne kadar avantaj sağlarsa sağlasın, son tahlilde savaşı kazandıran, komutanın iradesi ve orduların savaş yetenekleridir. Aynı şey Wellington'un istihbarat servisi için de geçerliydi.

Wellington'un birçok konuda istihbarat servisine dayandığı kesin. Colquhoun Grant'ın Fransızların eline geçtiğini duyduğunda içten bir üzüntüyle, "O benim gözümde koca bir tugaya bedeldi," dediği bilinir. Fakat kaygılanmasına gerek yoktu. On parmağında on marifet olan İskoç bir buçuk yıl sonra, James Bond'a parmak ısırtacak bir dizi maceranın ardından, karargâhına geri döndü. Grant, Fouché'nin gizli polisi tarafından sorgulanmak –veya başına daha kötü bir şey gelmek– üzere Fransa'ya götürülürken kaçtı ve gizlendi. Fransızların hizmetinde bir İrlandalı alayından Yüzbaşı O'Reilly kılığına bürünen istihbaratçı Paris'e ulaştı ve orada Napoléon karşıtı gruplarla temasa geçti, hatta Napoléon'un yedekteki tüm kuvvetlerini Moskova'ya gönderdiği konusunda Wellington'a haber uçurmayı bile başardı. Ardından Napoléon karşıtı yeraltı örgütlerine mensup Fransızlardan bir Amerikalı kimliği aldı ve Savary'nin gizli polisi sıcak takipte olduğu halde, Loire Irmağı boyunca Atlantik kıyısındaki Nantes Limanı'na vardı. Korkusuz Grant orada bir balıkçıya rüşvet verip Biscay Körfezi'ne açıldı; niyeti ablukadaki bir savaş gemisine ulaşabilmekti. Fakat Fransız bir sahil güvenlik gemisi balıkçı teknesini kontrol etmek üzere yanaştı. Balıkçı Grant'ı görmesinler diye onu direğe bağlayıp yelkene sardı; ve Grant böylece Kraliyet Donanması'na varıp İngiltere'nin yolunu tutabildi. 1814 başında tekrar Iber Yarımadası'nda, Wellington'un yanındaydı. Derin bir oh çeken Wellington efsanevi keşif subayını hem istihbarat, hem de Kılavuzlar Teşkilatı'nın başına getirdi.

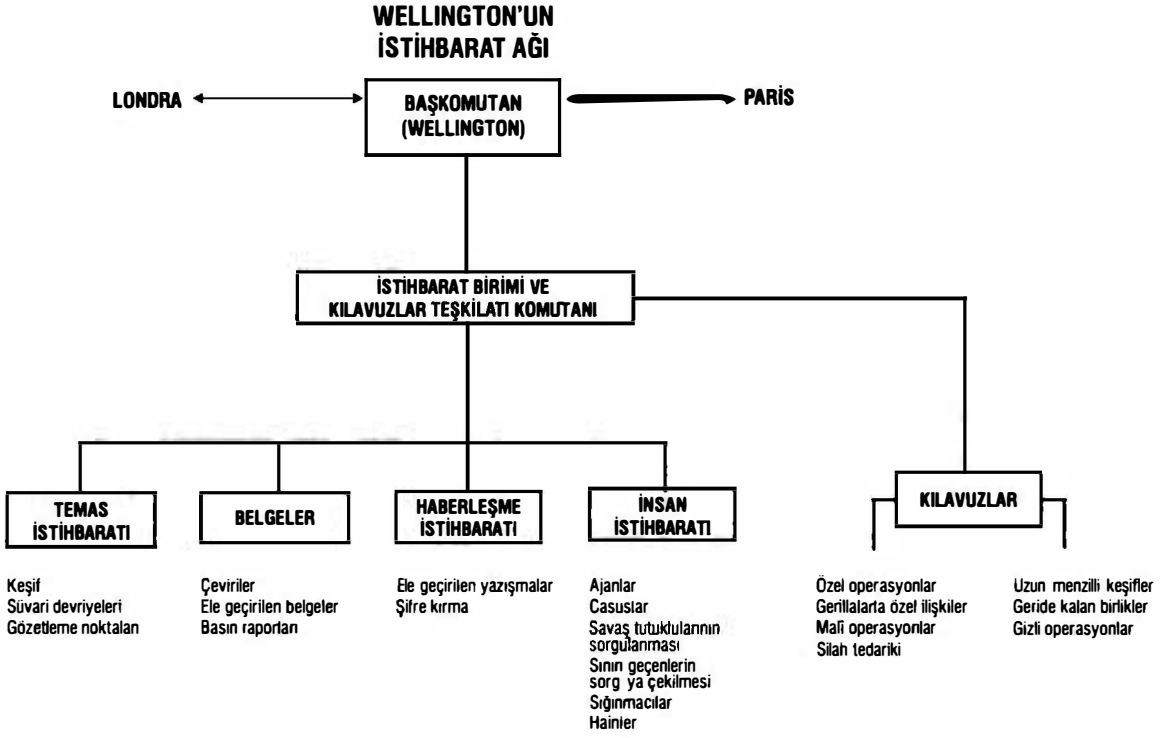
Wellington'un general olarak başarısı, Napoléon gibi, deneyiminde, araziyi iyi okuyabilmesinde, insanların yeteneklerini anlaması ve onlardan yararlanabilmesinde, artı lojistik ihtiyaçları kavrayabilmesinde gizlidir. Napoléon'u alt ettiği yerse, neredeyse her türlü gelişmeden haberdar olabildiği kapsamlı ve tüm-kaynaklardan yararlanabilen bir istihbarat ağı kurmasıydı. Napoléon da casuslardan ve ajanlardan eşit ölçüde yararlanmasına rağmen iki rakip örgüt iki önemli alanda farklılaşıyordu. Napoléon güvenliği saplantı haline getirmişti; ne de olsa o bir diktatör ve devlet başkanıydı: "Tacı kuşanan başın yastıkta bile huzuru yoktur." Gerek Fouché'nin, gerek Savary'nin yönetimindeyken Napoléon'un örgütü dış düşmanlara olduğu kadar

iç düşmanlara da zaman ve çaba harcıyordu. Oysa Wellington'un hiçbir zaman güvenlik servisi kurmak gibi bir kaygısı olmadı; gerçi subaylarının ne kadar güvenilmez oldukları konusunda -haklı olarak- durmadan yakınıyordu ama onların vatana ihanet etmeleri gibi bir endişe hiç taşımadı. Eve yolladıkları mektuplar ne kadar ihtiyatsız idiyse de ordusundaki Britanyalıların sadakatlerinden hiçbir zaman kuşkulanmadı.

Öbür önemli fark da istihbarat sistemlerinin seferlerdeki örgütlenmesiydi. Napoléon'un üstün nitelikli hafif süvarileri de Wellington'un keşif subaylarına benzer görevler icra etmelerine ve yalanlar, yarı gerçekler ve aydınlatıcı bilgilerden oluşan -ama hepsi de her zamanki gibi ayrımsız olarak diplomatik istihbarat sınıfına sokulan- veriler toplamalarına karşın, iki istihbarat örgütü arasında, karargâhları bakımından önemli ayrılıklar vardı. 1814 yılı itibarıyla Wellington son derece modern, kapsamlı bir istihbarat sistemi yürüttüğü su götürmez. Dahası, bu öyle bir istihbarat birimiydi ki bugün bile hiçbir komuta merkezi öyle bir örgüte hayır demez. Bu örgütü kısaca şöyle özetleyebiliriz (bkz. yandaki şema):

Bu son derece karmaşık bir örgütlenmeydi ve çağının epey ilerisindeydi. Asıl gariplik şu ki, Wellington'un muzaffer ordusu 1814'te Fransa'ya girip de Napoléon, Elbe'ye sürgüne gönderilir gönderilmez tüm örgüt dağıtıldı ve tarihe karıştı. Wellington bir yıl sonra Waterloo'da nihayet Napoléon'la karşı karşıya geldiğinde ise İngiliz Atlı Muhafızları'nın (Wellington'un eski düşmanı ve belalısı) yetersizliği, artı Hazine'nin pintiliği yüzünden iki büyük komutan da öbürünün nerede olduğu ve niyetleri hakkında hiçbir fikir sahibi değillerdi.

Blücher, Napoléon ve Wellington'un Brüksel'in güneyinde dört gün boyunca adeta körebe oynadıkları Waterloo seferi istihbaratsız kalmanın nelere mal olabileceğinin açık bir anıtı gibidir. Bu, durumun ciddiyetinden dehşete düşen Wellington'un sonradan gözlemleyeceği üzere, "herkesin birbirini kıl payı kaçırdığı" bir kovalamacaydı. Eğer Iber Yarımadası'ndaki istihbarat ekibi yanında olsaydı savaşın çok daha farklı bir boyut alacağına kuşku yok. Diyelim ki Wellington, Napoléon'un yerini ve hangi hat üzerinden ilerleyeceğini bilseydi 16 Haziran 1815'te ordusunu Ligny'de kolayca Blücher'in sağına toplar,

WELLINGTON'UN
İSTİHBARAT AĞI
LONDRA
BAŞKOMUTAN
(WELLINGTON)
PARİS
İSTİHBARAT BİRİMİ VE
KILAVUZLAR TEŞKİLATI KOMUTANI
TEMAS
İSTİHBARATI
BELGELER
HABERLEŞME
İSTİHBARATI
İNSAN
İSTİHBARATI
KILAVUZLAR
Keşif
Süvari devriyeleri
Gözetleme noktaları
Çeviriler
Ele geçirilen belgeler
Basın raporları
Ele geçirilen yazışmalar
Şifre kırma
Ajanlar
Casuslar
Savaş tutuklularının
sorgulanması
Sınır geçenlerin
sorg ya çekilmesi
Sığınmacılar
Hainler
Özel operasyonlar
Gerillalarla özel ilişkiler
Mali operasyonlar
Silah tedariki
Uzun menzilli keşifler
Geride kalan birlikler
Gizli operasyonlar

İmparator'un 90.000 kişilik *Armée du Nord*'unun[1] karşısına toplam 150.000 kişi ve 250 topluk birleşik Alman-İngiliz Ordusu'yla çıkar, onun Brüksel'e ve tutkularının gerçekleşmesine doğru giden yolu tıkayabilirdi. Fakat istihbaratın generallere yol gösteren gizli eli olmaksızın işler çok farklı ve tüm taraflar için ne yazık ki çok kanlı gelişti. Sun-T'zu görseydi savaşın sonucunu takdir etmekle birlikte bunun bedeli ve yapılan ziyan karşısında mutlaka sarsılırdı. İyi istihbarat çoğu kez emekten, kandan ve yaşamdan tasarruf eder.

Bu olayla ilgili olarak en büyük ironiyse Colquhoun Grant'ın Waterloo öncesinde Wellington'u tehlike konusunda gerçekten de uyarmaya çalışmasıydı. 1815'te Brüksel'deki amirinin istihbarat işlerinin başına geçmesi için çağrılan Grant, Fransa'ya tekrar sızmayı ve Paris'teki Napoléon karşıtı eski dostlarıyla temasa geçmeyi başardı. Buradaki direniş gruplarının önce XVIII. Louis, şimdiyse yine Napoléon'a bağlı bakanlıklarda sağlam bağlantıları vardı. Bu gruplar Napoléon'un Brüksel'e mutlaka Charleroi üstünden giden ana hattan ilerleyeceği konusunda Grant'ı uyardılar. Grant da Wellington'u uyarmak için ona acil bir mesaj gönderdi; bu bilgi son derece hayati ve zamanında ulaşması gereken bir bilgiydi. Fakat Clausewitz'in savaş "sürtüşmesi" dediği şey burada Almanların sınırdaki Süvari Komutanı Tümgeneral Dornberg kılığında karşımıza çıkar. Rivayete göre Dornberg bu çok önemli uyarıyı okumuş, homurdanmış ve, "Hiç de değil, gelişmeler tam aksi yönde," diyerek mesajı Grant'a geri yollamıştır. Colquhoun Grant yoluna çıkan bu budalalığı haber aldığında artık çok geçti. Bu tür ahmaklıklar karşısında tanrılar bile çaresiz kalır. İstihbaratın sadece doğru olması değil, hızlı olması da gerekir.

Fransız Devrimi ve bunu izleyen yirmi yıl boyunca Avrupa'da süren savaşlar, devletlerin istihbarat faaliyetlerini de kökten değiştirdi. Savaş nasıl ki sınırlı olmaktan çıktıysa gizli istihbarat da her yöne doğru bir yayılma gösterdi.

Fouché, en ileri şeklini Beria ve Pol Pot gibi adamlarda bulan, yurtiçinde baskı ve izleme ağları kurmanın tohumlarını attı. Kaderin cilvesine bakın ki Fouché gibi bir zamanların kanlı

[1] Kuzey Ordusu. (Ç.N.)

devrimcisi ve "Fransa'nın ikinci zengin adamı", (Napoléon'un, St. Helena Adası'nda kara kara düşünürken, "Fırsatım varken üç adamı asmalıydım: Talleyrand, LaFayette ve Fouché," demesine rağmen) hayatta kalmayı başardı ve 1821'de yatağında eceliyle öldü.

Devrim çağı devletler arasındaki ilişkileri de değiştirdi. Diplomatlar mesleklerini her zamanki ikiyüzlülükle icra ederlerken artık ulusal istihbarat örgütleri arasında gizli ve kıran kırana bir mücadele sürebiliyor ve bu son derece makul karşılanabiliyordu. Wellington'un olağanüstü, entegre ve kapsamlı askerî istihbarat sistemi de savaş ve harekât yöntemlerinde devrim yarattı. (Ancak bu, Wellington'un tasarısının büyüklüğünü göremeyecek kadar aptal olan ve yüz yıl sonra aynısını tekrar keşfetmek zorunda kalan İngilizler için geçerli değildi.) Başka birçok şey gibi istihbarat da 1789-1815 arasındaki olaylar nedeniyle kökten değişikliğe uğradı. Artık istihbaratın gizli eli düşmanlarının -ve gerekirse kendi yurttaşlarının- hakkından gelmek isteyen gerek siyasetçiler, gerek askerler için aynı ölçüde vazgeçilmez bir araç haline gelecekti.

10

BARIŞÇIL YÜZYIL?

Savaşta istihbarat raporlarının birçoğu çelişkili, daha fazlası yanlış, çoğu da belirsizdir...

Carl von Clausewitz, Savaş Hakkında

Tarihin garip yanlarından biri galiplerin zaferlerinden ders çıkarmamalarıdır. Yenilenler yanlışları üzerine derin derin düşünürler ve bir dahaki sefere hata yapmamaya ant içerlerken yenenler zaferlerini esas olarak ahlaki üstünlüklerine, davalarının haklılığına, generallerinin dehalarına ve liderlerinin bilgeliklerine bağlama eğilimindedirler. Bu olguyu kendi çağımızda da gördük: birleşik Arap ordularını 1967'de darmadağın eden İsrailliler; ya da 1982'de Falkland Adaları'nı Arjantinli işgalcilerden şaşırtıcı derecede hızlı bir şekilde temizleyen İngilizler. Zaferi izleyen günlerde o ülkeye veya topluma bir kutlama ve üstünlük havası hâkimdir. Büyük zaferde ciddi kusurların olduğunu dile getireceklerin vay haline! Uyarıları ne kadar haklı olursa olsun, kimse şölende çatlak sesler çıkmasını istemez.

1815'ten sonra İngiltere'de olanlar da bundan farksızdı. "Uzun Barış" ve İngiltere'nin Napoléon Fransa'sına karşı kazandığı zaferin anısı Wellington'un başarılarının gerisinde yatan somut gerçekleri ve onca emeği unutturdu. Dış tehdit yokluğu, ekonomik gelişme, sanayileşme ve görülmemiş boyutlarda bir refah patlamasıyla birleşince ulusal gururun ve kendini beğenmenin tavana vurduğu bir düş havasına girildi. Waterloo'yu izleyen kırk yıl boyunca günün savaş gücünden çok geç-

mişin kahramanlarına önem verildi. Donanma olduğu yerde saydı; ordu 1815'te nasıldıysa o şekilde kaldı, tek fark askerlerin daha zarif giyimli olmalarıydı. Vurucu güç bir yana bırakılıp gösterişe ağırlık verildi. Pirinç malzemeleri cilalamak ve güverteleri beyaza boyamak, savaşmanın önüne geçti. Zafere götüren gerçek araçlar ya çürümeye terk edildi ya da işe yaramaz diye atıldı. Wellington'un istihbarat sistemi de bu ihmalcilikten nasibini aldı. Çocuklar ve torunlar bu ahmaklığın bedelini ağır ödeyeceklerdi.

Ancak Manş Denizi'nin karşısındaki Kıta Avrupa'sında Anglosaksonlara özgü bu gaflete yer yoktu. Devrimin harekete geçirdiği güçler 19. yüzyılın ilerleyen yıllarında daha da hızlanacaktı. Uluslar arasındaki rekabet giderek kızışıyordu. Napoléon sayesinde, Almanya'nın muzaffer Prusya'nın önderliğindeki birleşme hareketi durdurulamaz bir güç halini aldı. İtalya, artık İtalya olabilmek ve yabancı boyunduruğundan kurtulabilmek için çırpınıyordu. Her şeyden önemlisi, Kıta Avrupa'sının halkları artık kaderlerini kendileri belirleyebilme aşkıyla için için kaynıyordu. Bunlar devrimci güçler değil de neydi?

Ancak Avrupa'nın kadim yöneticileri için bunlar son derece tehlikeli eğilimlerdi. Neyse çaresiz değildiler. Fouché'nin Fransa'sı ve Çarlık Rusya'sı onlara sorun çıkartan sabırsız toplumlarla nasıl başa çıkılacağını göstermişti. Fransız Devrimi sayesinde hükümet adına iş gören gizli polis ve gizli ajanlar çağı evrensel çapta başlamıştı. 19. yüzyıl İngilizler için görece huzurlu ve güvenli bir dönem olmuş olabilir; fakat Avrupa'nın geri kalanı ve Atlantik'in karşısında yeni yeni doğmakta olan Amerika Birleşik Devletleri için aynı şeyi söylemek mümkün değil.

Neredeyse çeyrek asır boyunca durmadan süren savaşlar birçok insanı bu etkinliğin doğası üstüne kafa yormaya itti. Aydınlanma, dikkatlerini savaşın nedenleri ve sonuçlarına çeviren yepyeni bir aydın ve düşünür sınıfı doğurdu. Lafayette –ve Napoléon'un sözünü esirgemeyen öbür aleyhtarı Madame de Staël– gibi insanlar genel olarak devrimlerin sonuçları, özel olarak da bizzat Napoléon'un diktatörlüğü ve siyasal mirası üzerine açık sözlülükle düşünüp taşındılar. Gerçi bu onların sevilmelerine yetmedi, ama yaptıkları işler çağın ruhunu yansıtması, olayların "nasıl"ı ve "niçin"inin sorgulanması bakımından

önemliydi. Tarihte ilk kez olmak üzere bazı siyaset düşünürleri bakışlarını savaşın kendisine çevirdiler.

19. yüzyılın iki siyasal devi Metternich ve Bismarck, Napoléon sonrası Avrupa'da güç ve denetimle ilgili olarak ortaya çıkan yeni gerçeklikler hakkında derin bir stratejik anlayışa sahiptiler. Avusturya Şansölyesi Metternich için gerçeklik, devrimi ve onun getireceği tüm toplumsal kargaşa ve belirsizlikleri ne pahasına olursa olsun önlemekti. Bunun için Habsburg İmparatorluğu'nu içeriden denetim altında tutması, dışarıda da devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözüleceği uluslararası oyun alanının sınırlarını çizmesi gerekiyordu. Bismarck'ın gerçekliğiyse biraz daha inceliksizdi: Onun için önemli olan tek şey, Prusya'nın içinde ve dışında iktidar ve güç sahibi olmaktı. Bu iki adam arasında ikisinin de kabul ettiklerinden daha çok ortak yan bulunur. Çok farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte "Avrupa Yüzyılı"nın iki mimarı siyasal iradelerini dayatmanın temel aracı olarak sağlam istihbarat sistemlerine duydukları ihtiyaç konusunda hemfikirdirler. İkisi de gerek rejimlerini güvende tutabilmek, gerek diplomaside ve savaşta zaferler kazanabilmek için çok büyük ölçüde istihbaratın gizli eline dayandılar. Ne de olsa –onların düşündükleri biçimiyle– ulusal çıkarlar her şeyin üstündeydi. Ancak 1830'ların öbür düşünürleri ulusal çatışma ve savaş konularına büsbütün farklı bir açıdan bakıyorlardı. Marius'tan Makyavel'e kadar sayısız devlet adamı ve strateji düşünürü yüzyıllar boyunca büyük siyasal kavramları ele aldılar. 19. yüzyılın yeni asker-düşünürleriyse –aslında ilk kez– savaşın bizzat kendisi, onun felsefesi ve nasıl yürütüleceği hakkında yazdılar. Doğu'da düşünceleri ve özdeyişleriyle bilinen Çinli Sui ve T'ang hanedanları veya Hintli Ekber'den sonra savaş hakkında ilk kez bu derece kafa yoruluyordu – en azından, ister "aydınlanmış" olsun, ister olmasın, Avrupa'da. Çağın iki büyük askerî düşünürü de, karşıt taraflarda olmakla birlikte, Napoléon savaşlarında yer almış insanlardı: Napoléon için savaşan İsviçreli Baron Antoine-Henry de Jomini ve 1812 seferinde Çar için savaşan Prusyalı Carl von Clausewitz. İki adam da çok az rastlanan olağanüstü askerî entelektüellerdendiler. İki adam da çok yazdılar. Jomini'nin başyapıtı *Savaş Sanatı*, Clausewitz'in ondan da büyük başyapıtı *Savaş Hakkında*'dır.

İki yazar da o çağın askerî düşüncesini büyük ölçüde etkilediler (daha düşük düzeylerde de olsa, hâlâ etkiliyorlar). İki adam da Napoléon'un seferleri sırasında savaşın gizlerini çözecek felsefe taşını keşfettiklerine inandılar. İki adam da savaşın dehşeti, dumanı ve kargaşasının gerisinde birkaç basit ve yarı-bilimsel ilkenin bulunduğunu ve bu ilkelerin, düşünen askerler için –ve siyasetçiler için de– onların kuvvetlerini nihai zafere götürecek büyük hakikatler barındırdığını kanıtlamaya çalıştılar. Onlarınki son derece iddialı bir girişimdi. İki adam da çok okundu. İki adamın da öğretileri izlendi. Fakat iki adam da istihbarat konusunda fena halde yanıldılar. Sun-T'zu olsaydı ikisini de onaylamazdı. Bu bakımdan Jomini de, Clausewitz de, hepimiz gibi, deneyimlerinin ve çağlarının tutsağıdırlar. Onlar nadir bir olgu olarak mutlak zaferler kazanan generali gözlemlediler, fakat Napoléon'un bu zaferlerinden büyük genellemeler çıkarmak gibi düşülmesi kolay bir hataya düştüler. İki yazar da savaşı Fransızların deneyimlerine odakladıkları dar bakış açılarından gördüler; ve öğretileri Fransızların *levée en masse* dedikleri zorunlu askerliğe, tek bir büyük lidere, kurmayların iyi çalışmasına ve düşmanın ana kuvvetlerine indirilecek nihai darbe olarak da kesin sonuca ulaştıracak bir savaşa dayanıyordu. İki adam da savaşta zafere götüren reçete olarak *istihbaratın* önemini gözden kaçırdılar. Kaderin inanılmaz cilvesine bakın ki, Napoléon'un istihbarata verdiği önemi gizlemiş olması hem Jomini'yi, hem de –özellikle– Clausewitz'i yanıltmış, istihbaratın kahramanları için ne kadar hayati olduğunu görmelerine engel olmuştur. Jomini'nin yarı-bilimsel ilkeleri aslında yalnızca orduları savaş meydanı çevresinde hareket ettirme mekanizmalarına odaklanır ve işi bu kadarla bırakır. Clausewitz'in daha derin ve felsefî başyapıtı *Savaş Hakkında*'ysa savaşın siyasal nedenleri ve kökenlerine, savaşın önemine girer; fakat o da zafer kazanmada vazgeçilmez bir yardımcı olarak iyi istihbaratın önemini gözden kaçırır. Prusyalı Clausewitz, Napoléon savaşlarının birçoğunda bulundu, 1806'da Jena'da tutsak düştü, 1812'de de Çar'ın ordusunda kurmay subaylık yaptı. 1818'den itibaren onu Berlin Harp Akademisi'nin (*Kriegs Akademie)* başında görürüz. Clausewitz oradaki görevinde, 1806 felaketinin ardından Prusya Ordusu'nda reform başlatan akıl hocası von Scharnhorst'un fikirlerini uygulamaya çalıştı.

Savaş Hakkında'nın askerî düşünürler nezdindeki yeri komünistler arasında Marx'ın *Das Kapital*'inin sahip olduğu yere benzetilebilir. İki yapıt da Erken Victoria dönemine ait, yöntem bakımından diyalektik, felsefî birer çalışmadır ve ikisi de neredeyse birer kutsal kitap (tabii komünizmin çöküşü Marx'ı gözden düşürene kadar) olarak değerlendirilmiştir. İki kitabın başka bir ortak yönü daha var: Onları sahiden *okuyanlar*, özellikle de Almancasından okuyanlar, çok azdır. (Dürüst olmak gerekirse, orijinalleri çok az okunmakla birlikte ikisi de kutsal kitaplıkta ilk sıralarda yer alacak çalışmalar değildir.) Fakat Clausewitz'in Marx'tan farkı, geçerliliğini tamamen yitirmemiş olarak kabul edilmesidir.

Oysa istihbarat konusunda geçersiz olmayı hak etmektedir. Clausewitz istihbarata gereken önemi vermez ve hem gözlemleri, hem de vardığı sonuçlar ya yeterince inandırıcı değildir ya da düpedüz yanlıştır. "Savaşın doğası"nı çözümleme takıntısına düşen Clausewitz iki büyük hata yapar: Birincisi, savaşta maddi veya teknik üstünlüğe duyulan ihtiyacı göz ardı eder; ikincisi, stratejik aldatmaca ve şaşırtmacanın neredeyse imkânsız olduğunu varsayarak istihbaratın değerini görmezden gelir. Tutkuşiddet, şans-olasılık ve hesap-akıl-planlama şeklindeki Clausewitz üçlemesi, düşmanın yetenek ve niyetlerini, daha önemlisi, planlarını öğrenmede istihbaratı neredeyse hiç hesaba katmaz. Öyle olunca da savaşın belirsizlik ve sürtüşmelerine nüfuz edip işe yarar düşünceler üretmek isteyen Clausewitz istihbaratın rolü ve işlevini sürekli olarak ihmal eder.

Özetlemek gerekirse, Clausewitz istihbaratın çoğu zaman güvenilmez olduğunu, o yüzden de –kendi düzenli ve pedagojik aklınca– devredışı bırakılması gerektiğini söyler. Büyük askerî düşünüre göre siz "istihbarat edinseniz bile düşmanı gerçek anlamda gafil avlayamazsınız". Ancak 19. yüzyıl başı ve Napoléon'un seferleri için belki de doğru olan, Pearl Harbor'u, Hitler'in Ardennes savunmasını, Yom Kippur'u,[1] Kore'yi, Altı Gün Savaşları'nı, Tet Saldırısı'nı,[2] Falkland Savaşı'nı, hatta El Kaide'nin Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a saldırısını gö-

[1] 6 Ekim 1973'te, Yahudilerin Kefaret Günü'nde Suriye ve Mısır'ın İsrail'e saldırmasıyla başlayan savaş. (Ç.N.)

[2] Şubat 1968'de Vietnamlı gerillaların ABD güçlerine karşı birçok merkezde aynı anda giriştikleri saldırı. (Ç.N.)

ren çağımız için geçerli sayılamaz. Clausewitz tek kelimeyle yanılmıştır – özellikle istihbarat konusunda.

Neyse ki Clausewitz'in ölümünden sonra basılan çalışması o günlerde pek okunmadı, fazla bir etkisi olmadı. Öte yandan, Jomini'nin yapıtı, en azından Amerikan İç Savaşı onun da çıkmazlarını gösterene dek, etkili oldu. Fakat ne olursa olsun, Clausewitz bir konuda kesinlikle haklıydı: Savaş, bilim olduğu kadar "sanat"tır da.

1800'lerin başında göç, toprak kapma, diplomasi ve düpedüz fetih yoluyla batıya doğru yayılan Amerika Birleşik Devletleri istihbarata ihtiyacı olmadığına çoktan karar vermişti. Örneğin Başkan Polk 1844'te Meksika'yı alenen işgal ettiğinde ABD'li Komutan General Zachary Taylor arazi ya da düşman hakkında ne haritası ne de istihbaratı olduğu halde kaygısızca ülkenin içlerine doğru ilerledi.

Albay Ethan Allen Hitchcock, "Basbayağı karanlıktayız," diye yazar. "General bir şeyler biliyor ve bildiğini kendine saklıyor olabilir, ama onu, öyle yapmayacağını bilecek kadar tanıyorum..." Meksikalıların Monterrey Kalesi'ne hiçbir istihbarat olmadan yapılan saldırılar aşırı ve gereksiz kayıplara yol açtı. Daha da kötüsü, 1846'da iki amatör casusun (biri, yayılmacı görüşlere sahip New Yorklu yayıncı Moses Beach, öbürü de ortağı Jane Storms) Meksikalı önder Santa Anna'ya karşı acemice kışkırtmaya çalıştıkları bir isyan felaketle sonuçlandı; ABD'li casuslar öfkeden deliye dönen Meksikalı yetkililerce tutuklanmamak için ülkeden kaçmak zorunda kaldılar.

Bu utanç verici başarısızlığın ardından Başkan Polk yeni bir komutanla yeni bir taktik denedi. 1847'de General Winfield Scott, Meksika'ya doğudan girdi. Scott, Zac Taylor gibi "zor koşullara razı" bir adam değildi. Baş istihbaratçısı olarak Albay Ethan Allen Hitchcock'u atadı ve West Point Akademisi'nden mezun eğitimli haritacılar ve mühendislerden kurduğu keşif ekiplerini önden uzaklara gönderip onlara haritalar çıkarttırarak, Cortes'in işgal rotasının izinden Meksiko City'ye doğru ilerledi. Fakat Hitchcock bu uzun menzilli keşif devriyeleriyle yetinmedi ve isabetli bir adlandırmayla Meksika Casus Kumpanyası denen, Manuel Dominguez önderliğindeki bir çeteyi, para karşılığı, düzensiz bir gözcü birliği olarak kullandı.

Belki şaşırtıcı gelecek ama Dominguez'in casus ve ajanla-

rı epey sadık ve başarılı çıktılar. Topluca yürürlerken karabinalarını ateşleyen ve kadınları edepsiz şarkılar söyleyen bu garip Meksikalı haydutlara tanık olan İrlandalı bir asker onlara alaycılıkla "Kırk Haramiler" adını takmıştı. Bu ad tuttu. Fakat gerek Meksika Casus Kumpanyası, gerek Scott'un keşif subayları önemli başarılar elde ettiler ve beceriksizce başlayan bir askerî seferi kayda değer bir girişime dönüştürdüler. Ayrıca West Point'ten yeni mezun koca bir kuşağa seferde istihbaratın ne kadar önemli olduğu konusunda unutulmaz bir ders verdiler. Robert E. Lee, George Meade, Pierre Beauregard ve George McClellan gibi adamlar on beş yıl sonra savaş meydanında birbirlerinin karşısına çıktıkları zaman Meksika'da edindikleri istihbarat becerilerini unutmayacaklardı.

1830 ve 1840'ların Avrupa'sında ise askerî istihbarat kuramcıların uğraşı olmaya devam ediyordu. Kıtadaki hükümdarların istihbarattaki asıl önceliği *iç* güvenlik ve halkın denetim altında tutulmasıydı. Metternich'in 1815-16 yıllarında, Napoléon sonrası Avrupa'ya model olarak devrim öncesi eski düzeni kabul ettirmesi bir zaferdi belki; ama bunun saatli bir siyasal bomba olduğu da su götürmez. 1815-16 Viyana Kongresi patlayıcı bir güce sahip ekonomik değişimlerin, yükselen ulusçuluğun ve Fransız Devrimi'yle onu izleyen savaşların yol açtığı devrimci özgürlükçü fikirlerin yalnızca üstünü sıvıyordu. Avrupa'nın sorunlarına gerici ve muhafazakâr bir zeminde bulunan çözüm önünde sonunda patlak verecekti. Metternich'in eserinin amacıysa o günü olabildiğince ertelemek ve yeni dünya düzenini hukuk, düzen ve kralların tanrı vergisi yönetim hakları için güvenli hale getirmekti.

Fakat Metternich'in bu düzeni akıntıya karşı kürek çekmekle eşanlamlıydı. Fransız Devrimi ne unutulabilir ne de göz ardı edilebilirdi. İspanyol kolonileri Napoléon savaşları kisvesi altında ve Bolívar, O'Higgins ve San Martín gibi adamların önderliğinde bağımsızlıklarını kazandılar. İspanya'da ve Kuzey İtalya'da ayaklanma girişimleri yetkililer tarafından acımasızca bastırıldı. Yunanlılar Osmanlı Türklerinden bağımsızlıklarını elde etmek için savaşıyorlardı. I. Nikola yönetimindeki otokrat Rusya'da bile 1825'teki "Meşrutiyet Ayaklanması" yeni Çar'ın tebaası üstündeki kontrolünü sarstı. Avrupa'nın her ül-

kesinde casusların ve polis muhbirlerinin içeriye yönelik olarak yapacakları o kadar çok iş vardı ki başka şeylere fırsat kalmıyordu. Yurtiçinde uyumun can damarı istihbarat olmuştu.

Kontrol mekanizmalarının ayrıntıları devletten devlete değişse de hepsinde ortak bazı özellikler vardı. Hükümdarın veya şansölyenin doğrudan yönetimi altında özel yetkilerle donatılmış küçük ama sadık bir "gizli servis", bu değişmez özelliklerden biriydi. İkincisi, bölgesel polis kuvvetleri; üçüncüsü de yurt çapına yayılmakla birlikte aydınlar, özgürlükçüler ve ulusçuluk hareketleri gibi sadakatleri kuşkulu çevrelere yoğunlaşan bir istihbarat ajanları ve muhbirler ağı. Bu denetim ve baskı ağlarının başarısı neredeyse bütünüyle hızlı ve doğru iç istihbarata bağlıydı ve katı yasalarla destekleniyordu. Örnek vermek gerekirse, Metternich'in 1819 Carlsbad Kararları, basına getirilen sansür ve Rousseau ile Locke gibi kışkırtıcı ve tehlikeli derecede köktenci yazarların kitaplarının yasaklanması yoluyla özgürlükçülerin ve öğrencilerin muhalefetini bastırmayı hedefliyordu. Ancak Metternich durumdan emin olmak için çıkan kararlar ertesinde yurtiçi casus gücünü ikiye katlamayı ve hükümet adına çalışan binlerce ajanı sorunların baş gösterebileceği bölgelere göndermeyi de ihmal etmedi. Metternich kendi istihbarat ağının ortasında bir örümcek gibi kurulmakla gurur duyuyordu. Bu onun için bir övünç kaynağıydı.

Yine de Rus Çarı onu bu konuda fersah fersah geçti. 1830'da I. Nikola Rusya'ya İvan ve Petro'nun yaşattığı korkunç günleri tekrar yaşatmaya başladı. Çar kendi özel gizli siyasal polis gücü olarak İmparatorluk Başnazırlığı'na bağlı "Üçüncü Şube"yi kurdu. Başına Kont Benckendorff'un geçtiği bu yeni ve gelişmiş gizli polis teşkilatı muhtemel muhalifleri bir güzel sindirmeye başladı. Öğretim üyeleri, öğrenciler, yazarlar, müzisyenler, hatta ilkokul öğretmenleri bile "ne olur ne olmaz" diye insanları ihbar edip Sibirya'ya gönderen Rus gizli polisinden korkmayı öğrendiler. Richard Deacon'un sözleriyle anlatmak gerekirse, "... o [Çar I. Nikola] kendisine ve Çarlık makamına karşı öyle derin bir nefret uyandırdı ki Çarlığın kaderi daha 1850'den önce bile belli olmuştu."

Rusya ve halkının akıbeti kesinleşmişti. Gizli polis devrimci olduğundan kuşkulandığı herkesi avlıyordu; neredeyse kimse açıkça eleştirmeye cesaret edemiyordu; akademisyenler

ve aydınların yurtdışına çıkışı yasaklandı; ve Sibirya'nın köyleri, St. Petersburg ve Moskova'dan -hem kör talihlerine, hem de Çar'a lanet okuyan- eğitimli sürgünlerle doldu. Yeraltı grupları arasında artık devrimin adı açıkça anılıyordu. Çar'ın gizli polisi kaçınılmaz felaketin tohumlarını kendi elleriyle ekti. Zulme varan baskı siyasal değişim ve reform güçlerini yok etmez, yalnızca etraflarını çevirir.

Metternich'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman devletçiklerinin yeni oluşturdukları konfederasyon, muhalefeti bastırmakta Ruslar kadar başarılı olamadı. Kıtada kaynaşan özgürlükçü güçler önce 1830'da Fransa'da, ardından da 1832'de Belçika'da patladı. Metternich Fransızlara özgü olduğunu düşündüğü bu aşırılıklara kulak asmadı. Onun derdi, on bir etnik gruba ev sahipliği yapan kendi istikrarsız ülkesini denetim altında tutmak, her türlü muhalefeti da kaynağında yok etmek ve ulusçularla liberal reformcuları susturmaktı. Bu amaçla o, KGB'ye benzemekten çok, zaman zaman gülünç boyutlara yaklaşan bir polis devlet yarattı. İmparatorluk Polisi'nin genel müdürlüğüne Kont Sedlnitzky'yi getiren Metternich'in başlıca görevi muhalefeti kontrol altında tutmak ve istikrarı sağlamaktı – Rusya'daki gibi baskı için baskı kurmak değil. Bu yöntem işe yaradı. Olanca saçmalığına rağmen (asılarak idam edilen bir devrimcinin annesine oğlunun yağlı ipinin faturasını göndermek gibi) Metternich'in casus ve istihbarat ajanlarıyla kurduğu denetim ağı Avusturya İmparatorluğu'nda iyi-kötü istikrarı sağladı. Devrim ve Napoléon sonrasının çalkantılı ortamı hesaba katıldığında bu kayda değer bir başarıydı. Metternich ayrıca Orta Avrupa siyasetinde uzun süre varlığını koruyacak bir eğilimi de kurumlaştırdı: Metternich'in ektiği, komşuyu ihbar etme ve izleme tohumları Avrupa'nın bu bölgesinde oldukça derinlere kök saldı ve bunun bugün bile izleri vardır. Günter Grass'ın Stasi ve iki Almanya'nın birleşmesi hakkında söylediği, "Casuslar, tıpkı izledikleri şairler gibi, ölümsüzdürler... ama bazen şairler de casusturlar," sözü bir buçuk yüzyıl öncesinin, bazen de Orwell'i hatırlatır boyutlar kazanan, Metternich Avusturya'sı için de geçerli sayılabilir. Onlara Gestapo genel merkezinde, Vichy Fransa'sında, işgal altındaki Belçika'da ve Bismarck Almanya'sında rastlayabilirsiniz. Metternich'in istihbarat sistemi sonunda Avrupa'da iç denetim için benimsenen model olup çıkacaktı.

Ancak bu da ilelebet devam edemezdi. 1848, onca polis casusuna, muhbir ağına ve sansür uygulamasına rağmen Kıta Avrupa'sında patlak veren "Devrimler Yılı" olmaktan kurtulamadı. Ulusçuluğun, ekonomik gelişmenin ve özgürlükçü fikirlerin önü alınamaz kaynaşması artık engellenemiyordu. Öğrencilerin, orta sınıf ticaret erbabının, fabrika işçilerinin ve etnik grupların başını çektiği gösteriler ve ayaklanmalar hükümetlerin sonunu getirdi. Fransa'da, Alman devletlerinde, Avusturya'da, İtalya'da, Macaristan'da ve Bohemya'da isyanlar çıktı ve tüm ülkeler de her zamanki gibi ödün ve askerî yöntemlerden oluşan bir karışımla karşılık verdi bu duruma. 1848 olayları yalnızca İngiltere'de kitlesel bir ayaklanmaya dönüşmedi. Gerçi E.P. Thompson umutlu sözlerle ülkenin "devrimin eşiğinde sallandığını" söylemişti ama bu abartılı görüşlere rağmen beklenen olmadı.

Kitle siyaseti İngiltere'de başka yerlerde olduğundan daha çok gelişmişti. Makinelerin işçilerin zararına kullanıldığını düşünen Ludditeler ve Chartist[1] reformcular son yirmi yılda yavaş yavaş genel siyasetin içinde eritilmişlerdi. Londra'nın disiplinli ve üniformalı bir polis gücü vardı. Hepsinden önemlisi, iyi bir polis casusları ve muhbirler ağına sahip olan İngiliz hükümeti yurtiçindeki muhalifler hakkında sağlam istihbarata sahipti; bunları tamamlayıcı bir unsur olarak da sevilen muhalefet önderlerinin birçoğu işlerin çığrından çıkmamasına özen gösteriyor ve bu bakımdan adeta hükümet ajanı işlevi görüyorlardı. İstihbaratın gizli eli bir kez daha maharetli liderlerin isabetli kararlar almalarına sinsice yardım ediyordu.

Kraliyet ailesi sessizce Londra'dan ayrılabilir, hükümet, 1848 Nisan'ında Kennington Parkı'nda gerçekleşecek büyük gösteride çıkması muhtemel kitlesel şiddet olaylarıyla başa çıkması için 100.000 kişilik bir kuvvet toplayabilirdi. Fakat sağlam istihbarat –böyle kararları verdirtecek unsurun ta kendisi– bu önlemleri gereksiz kıldı. Kennington Parkı'na göstericiden fazla izleyici geldi. Yağan şiddetli yağmurun altında sırılsıklam olan göstericiler "resmî dilekçelerini" meclise iletilmek üzere Londra polisine teslim ederek ayaklarını sürüye sürüye eve

[1] İngiltere'de 1838-49 yılları arasında üyeleri çoğunlukla işçilerden oluşan ve erkekler için evrensel oy hakkını, gizli oy kullanılmasını ve parlamento üyeliği için mülkiyet şartının kaldırılmasını vb. reformları savunan siyasal hareket. (Ç.N.)

döndüler. Anakent Polis Komiseri'nin istihbarat raporlarını okuyan Başbakan'ın incelttiği dudaklarıyla gülümseyip başıyla onaylayarak, "İngilizler pek de uysal bir halkmış, ne dersin?" dediği rivayet edilir.

Fakat dalgalar birbirini takip etti. Olaylar dinmek bilmedi ve 1848 başkaldırılarından yalnızca altı yıl sonra Avrupa kendini bir savaşta buldu. Tüm çatışmalar içinde nedeni belki de en belirsiz olan Kırım Savaşı'dır. Savaşın kıvılcımı Rus Ortodoks Kilisesi'yle Osmanlı Türkleri arasında Kudüs'teki kutsal yerler üzerine yapılan küçük bir tartışmada çakıldı; ancak asıl nedenler Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü pahasına, sıcak denizlerde bir liman elde etme arzusuna dayanır. İstanbul'a, dolayısıyla da Hindistan'a –Whitehall'u daima meşgul etmiş olan bir konu– yönelen tehdit I. Nikola'nın "buz gibi Moskof despotluğu" ve halkına uyguladığı zulme karşı İngilizlerin beslediği genel nefretle birleşince kamuoyunda Rusya aleyhine düşmanca bir hava oluştu.

Bardağı taşıran son damla Rusya'nın işgali ve Türk Donanması'na saldırma girişimi oldu. Kamuoyu hiddetle ayağa kalktı. Cahil ayaktakımının sansasyonelce savaş çığırtkanlığı yapan böğürtüleri Londra'nın müzikhollerinden dışarıya taşarken bunalım tırmandı ve İngiltere'yle Fransa, Kırım'daki Rus deniz üslerinin önünü kapamak üzere donanmalarını Karadeniz'e gönderdi. Tarih 1854'ü gösterdiğinde iki ülke de, kürekleri unutup uykuya dalan kayıkçı gibi, savaşın hızla akan akıntısına kapılmıştı. Yurtiçi istihbarat, büyük bir savaşa hazırlığın gerektirdiği stratejik ve askerî istihbaratın yanında ikinci plana düştü.

İlk soru, 128 yıl sonraki Falkland sorununda olduğu gibi, Whitehall'dan yükselen acılı feryatla dile getirildi: Bu kahrolası Kırım acaba tam olarak *nerede* idi? Fakat yardım hazırdı ve hiç beklenmedik şekilde, Bombay Mühendis Sınıfı'ndan emekli ve Yabancı Kitab-ı Mukaddes Derneği'nin bir üyesi olan Binbaşı Thomas Best Jervis'ten geldi. Jervis kendine inancı ve birden çok saygın ülküye dürüstlük ve canlılıkla bağlılığı tek yürekte birleştirebilen –ve bu yönüyle bizim gibi sonraki kuşakları hem hayran bırakan hem de canından bezdiren– samimi Viktoryen şahsiyetlerden biridir. Jervis'in tutkusu, bir istihkâm

subayına yakışır biçimde, haritacılıktı. 1836'da henüz 39 yaşındayken emekli olması ise Hindistan Genel Haritacısı olarak atanmamasından duyduğu hayal kırıklığından kaynaklanmış olabilir. Binbaşı Best Jervis emekli olduktan sonra (bu işe "daha uygun yaşça ileri dullar" varken) denizde hemşire olarak görev yapan genç bayanların maruz kaldığı ahlaki tehlikelerden pencerelerde delikli çinko kullanımına kadar geniş bir konu yelpazesinde hükümeti bombardımana tutmayı kendine vazife bildi.

Jervis'in şapkasındaki tavşanlardan biri de tabii ki haritalar ve haritacılıktı. Bu adam 1846'da Whitehall'a "Haritacılık Dairesi" kurulması ve "resmî bir coğrafyacı-haritacı"nın göreve getirilmesi için çağrı yaptı; bununla, Christopher Andrew'ün yalın ifadesiyle, "Bu işin erbabı benim," demeye getiriyordu. Whitehall ise onun bu önerisini nazikçe geri çevirdi. Fakat Jervis'in 1854'teki dönüşü muhteşem oldu. Madalya koleksiyoncularından tren maketi yapanlara kadar birçok hobi sahibinin nasıl birer tutkusu varsa, Binbaşı Jervis'in tutkusu da harita koleksiyonculuğuydu. Jervis Belçika'da tatilde olduğu bir sırada Brüksel'deki bir dükkânda Kırım üstüne eksiksiz bir Rus resmî harita seti, bir de Avusturya Genelkurmay Başkanlığı'na ait bir Osmanlı haritası buldu.

"Sakla haritayı, gelir zamanı!" Jervis memleketine dönünce hazinesini, Kırım'da seçtiği savaş bölgesiyle ilgili olarak harita eksikliği yüzünden şaşkın durumda olan ve Londra'nın ünlü Strand Caddesi'nden okul atlası almak zorunda kalan Whitehall'a sundu. (Waterloo'da Wellington'un yâverlerinden biri olan İngiliz Başkomutanı Lord Raglan'ın savaş için yola çıkarken, "Sivastopol, Iason ve Argonotlar için nasıl bir muamma idiyse benim için de öyle," dediği aktarılır.) Whitehall, Newcastle Dükü olan savaş bakanının şahsında Jervis'in haritalarına ihtiyacı olduğunu kabul etti, fakat "bütçenin sınırları çok katı çizildiğinden" böyle bir masrafa giremezdi. Ancak, eğer Binbaşı Jervis haritaların parasını kendi cebinden öderse hükümet ondan ihtiyaç duyduğu kadar nüshayı satın almaya sıcak bakıyordu. Whitehall, ulusal çıkarlar çok açık olmasına rağmen kaynak yetersizliğini gerekçe göstererek yararlı bir iş yapmayı reddediyordu – ve bu son olmayacaktı. Jervis ne yapacağını çok iyi biliyordu. Whitehall ona açık çek vermişti, üstelik yüce bir dava

uğruna. Emekli binbaşı böylece kendi matbaasını kurdu ve İngiltere'nin müttefiki Fransızlar dahil, haritaya aç askerlere binlerce harita sattı. III. Napoléon bile Tuileries Bahçeleri'nde onu resmen kabul etti ve Fransa'ya gösterdiği yararlılık için teşekkür ederek ona altın bir enfiye kutusu hediye etti ve İngiltere'de ona iyi şanslar diledi.

Ama bu kadarı da fazlaydı. Whitehall çözüldü ve dişlerini gıcırdatarak Jervis'i göreve çağırdı: Yarbay olarak Savaş Bakanlığı'nın Topografya ve İstatistik Dairesi'nin başına geçirdi. Emekli binbaşı, has özelliklerinden olan bitmek bilmez korkunç enerjisiyle kendinden geçerek işe koyuldu. (Freud'cu bir psikanalist, Binbaşı Jervis hakkında bir çözümleme yapsa neler çıkar, insan merak ediyor doğrusu.) Onun T&İ Dairesi 1856'ya kadar birçok kusursuz harita, bunun yanı sıra, habere aç halkın peynir ekmek gibi satın aldığı, savaşla ilgili bir dizi popüler taşbaskı resim çıkardı. Fakat en önemlisi, Jervis takıntısını faydalı işlere yönlendirdi: İmparatorluğun haritasını çıkarmak ve istihbarat toplamak.

Jervis 1857'de hayata veda etti ama anısı hâlâ yaşıyor. T&İ Dairesi epeyce büyüyerek İngiltere Savunma İstihbarat Dairesi (DIS) adıyla bugüne kadar geldi. Jervis'in elle çizilmiş olağanüstü taşbaskı haritaları artık koleksiyonlarda yer alıyor; DIS de tabii ki gelişmiş gizli uydu fotoğrafçılığı yöntemleriyle harita çıkarıyor. Ancak Jervis'in düşünceleri yaşamaya devam etti ve bu sıra dışı Viktoryen subayın kurduğu T&İ Dairesi'nin İngiliz genelkurmayının ilk şubesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Whitehall stratejik istihbarat toplama faaliyetlerini Jervis'e borçlu olabilir, ama Kırım'da savaşan askerler için durum biraz daha farklıydı. Kırım'a giden İngiliz Ordusu, Correlli Barnett'in çarpıcı ifadesiyle, "Yarımada Ordusu'nun depodan çıkarılıp kıyıya bırakılmış halinden farksızdı". Üstelik aynı şey Keşif Gücü'nün her kolu için geçerliydi. Gerçek, somut istihbarat yokluğu karşısında çaresizliğe düşen Raglan'ın İaşe Müdürü Freeth, General Murray'in kırk yıl önceki istihbarat emirlerini aynen çıkardı, hem de bunlar arasında, "[Keşif subayları] ve levazım sorumlusunun yardımcısı... aldıkları mal ve hizmetlerin karşılığını *İspanyol Real*'i olarak ödeyeceklerdir," gibi Kırım'da gülünç kaçanlar olmasına rağmen.

Gerçek şuydu ki İngiliz Ordusu uzun süren barış döneminde nasıl istihbarat toplayacağını unutmuştu. Büyük Dük'ün hesap vermesi gereken konulardan biri de bu. Lord Raglan (kitaplarda ve filmlerde yaşlı bir soytarı olarak betimlenmesine rağmen hiç de züppe bir budala değildi) düşman hakkında istihbaratının olmayışına sövüp sayıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Raglan eksiklerinin farkında olan hesapçı ve şaşırtıcı derecede bilgili biriydi ve etkili bir istihbarat ağı kurmak için çalışmalara başladı. Başkomutan hem Iber Yarımadası'nda hem de Waterloo'da Wellington'un yöntemlerine tanık olmuş, şimdi de Whitehall'un beceriksizlik ve cimriliğini telafi etmeye, kendi istihbaratını yerinde toplamaya uğraşıyordu.

3 Ağustos 1854'te Raglan resmî tercümanı ve istihbarat kurmay subayı olarak eski bir İngiliz diplomatını atadı. Rusya'da İngiliz ana-babadan doğan Charles Cattley, İngiliz diplomasisinde yükselmiş ve savaştan önce Kertch'de konsolos yardımcılığı yapmıştı. Rusça'yı iyi biliyor, Karadeniz çevresinde yaşayan halkların dillerini anlıyor ve iyi, anlaşılır raporlar yazabiliyordu. Bu yönüyle Kırım ve çevresi için vazgeçilmez bir bilgi kaynağıydı.

Cattley Rusların gücü ve dağılımı hakkında Raglan'ı uyardı ve Ağustos 1854'te Raglan'la onun kurmay başkanı Airey'e, "İnsan orada çıplak elle metale dokunacak olursa elleri ona yapışıp kalabilir," dediği Kırım'da kışların çok çetin geçebileceğini söyledi. Whitehall'da buna gülen dışişleri bakanı Strand Caddesi'nden alınan ve Kırım'ın kışlarını "ılıman ve yumuşak" olarak tarif eden bir turist elkitabını kuryeyle gönderdi. İngilizler Kırım'da savaşmaya başladıklarında en temel topografik istihbarat ve haritalar kadar doğru meteorolojik verilerden de yoksundular. Kırım'da sert geçen 1854-55 kışı Whitehall'un ne kadar rezil derecede beceriksiz olduğunu gözler önüne serecekti. Kuşatma altındaki deniz üssü Sivastopol'un çevresinde İngiliz askerleri soğuktan, açlıktan ve hastalıktan kırılırken Savaş Bakanlığı'nın özelleştirilmiş tedarik sistemi bürokrasi yüzünden çöktü. Siperlerdeki askerlere gerekli eşya, cephane, erzak ve giyim malzemesi bir türlü ulaştırılamıyordu.

Kırım dersi –savaş ekonomisinin çoğu zaman güvenilmez bir ekonomi olduğu gerçeği– insan ve para bakımından çok ağır bir bedel ödetti. Hangi türden olursa olsun, istihbaratın birazı

bile yaşanan sefaleti büyük ölçüde önleyebilirdi. Cattley elinden geleni yaptı. Güvenlik nedenleriyle Bay Calvert adını alan Cattley kırk yıl önce Colquhoun Grant'ın yaptığı işin neredeyse aynını yaptı. 1855 başında resmen Raglan'ın baş istihbaratçılığına atandı ve Rus, Yunanlı ve Türklerden oluşan bir casus ağını, Rus limanlarında mevzi alan gözetleyicileri, düşman esirlerinin sorgulanmasını ve ele geçirilen belgelerle açık kaynaklara dayalı raporların tercüme işlerini yönetmeye başladı. Ve tüm bunları kendi başına yaptı. Haziran 1855 tarihli bir emirle, Amerika yeniden keşfedilircesine, Bay Calvert'in komutası altında Wellington'un Iber Yarımadası modelini örnek alan bir "Kılavuzlar Teşkilatı" oluşturuldu. Fakat artık hem Raglan, hem de onun baş istihbaratçısı için çok geçti. "Ölümüne hastalanan" Raglan komutayı bıraktı ve Haziran 1855'te öldü. Aslında Raglan dayanılmaz koşullar altında elinden gelenin en iyisini yapmış, ama onu ve askerlerini erzaktan, cephanelikten, ilaçtan, giyimden ve istihbarattan yoksun bırakıp adeta ölüme terk eden gafil ve pinti Whitehall yüzünden başarısız olmuştu. İki hafta sonra da Charles Cattley koleradan öldü.

İstihbaratın taşıdığı hayati önemi geç de olsa kavrayan Whitehall alelacele Raglan'ın yerine geçen General Simpson'un baş istihbaratçılığını ve tercümanlığını yapacak, böylelikle de onun omzundaki bürokrasi yükünü hafifletecek Bay Launder adında bir dışişleri bakanlığı görevlisini gönderdi. Oysa aynı kolaylık bir yıl önce Raglan'a da gösterilebilirdi. Fakat heyhat. Raglan, binlerce askeri gibi, soğuktan, aşırı yorgunluktan ve hastalıktan ölmüştü.

1855 Eylül'ünde tünelin ucu göründü. Sivastopol düştü ve 1856 başında Kırım Savaşı sona erdi: 30 Mart 1856'da Paris'te bir barış antlaşması imzalandı. Fakat savaş derin izler bıraktı. Fotoğrafçılık ve denetimsiz habercilik sayesinde İngiltere'de her ev özelleştirilmiş bir askerî lojistik sisteminin dudak uçuklatan gaflarını öğrendi. Ancak bu türden açık ve demokratik bir habercilik iki yanı keskin bıçak gibidir. Kılık değiştirip İngiliz ve Fransız ordugâhları ve cephe hatlarında dolaşan Rus istihbaratçıları (onların hiçbiri Victoria dönemindeki İngiliz kurmay subaylarının karşılaştıkları sosyo-kültürel kısıtlamalara tabi değildiler elbette: "Gizli yollarla bilgi toplamak bir İngiliz beyefendisinin asla hoş karşılayabileceği bir şey değildir.") İngiliz

basınında çıkan bu tip haberleri büyük bir zevkle topluyorlardı. Çıkan haberleri görüp neşeyle dolan Çar da şöyle diyordu: "Casuslara ihtiyacımız yok ki, ne de olsa *London Times* var!"

Öte yandan, Kırım'da istihbarat ve diğer alanlarda kırılan potlar iki önemli gelişmeyle sonuçlandı. Birincisi, İngilizler tüm askerî sistemlerini baştan sona değiştirmeye karar verdiler. Geleceğin kurmay subaylarının eğitimi için Camberley'de zarif bir harp akademisi açıldı. İkinci olarak da parlamentoda kıyameti koparan muhalefetin baskısı karşısında hükümet, Gladstone'un tabiriyle, "öyle bir silleyle düştü ki yere çarptıklarında kafalarından çıkan sesi duyabilirdiniz".

Kırım Savaşı iyi istihbaratla önlenemezdi; ama daha çabuk ve daha az kayıpla bitirilebilirdi. Şimdiyse temelde istihbarat eksikliği olarak değerlendirilebilecek yanlışlar yüzünden İngiliz hükümeti düşüyordu. İstihbaratın eli gerçekten de uzaklara erebiliyormuş.

11
AMERİKAN İÇ SAVAŞI

Arkadaşlarımı kandırabiliyorsam
düşmanımı da kandırabilirim demektir...

Tümgeneral "Stonewall" Jackson,
Konfedere Devletler (Güney) Ordusu

Metternich nasıl yüzyılın ilk yarısına damgasını vurduysa, ikinci yarısında da iki adam iz bırakacaklardı. Gerek Otto van Bismarck, gerek Abraham Lincoln yaptıkları işler ve istihbarattan yararlanma biçimleriyle günümüz dünyasını şekillendirdiler. Birisi düşlerindeki Prusya'yı ve Avrupa'yı inşa ederken öbürü de Amerika Birleşik Devletleri'nin birliğini koruyabilmek için her şeyini feda etti ve en sonunda bunu hayatıyla ödedi.

Kuzey Amerika uzun zamandır sorunlarla boğuşuyordu. İç Savaş bittikten uzun süre sonra Kuzey eyaletlerinin büyük önderi General William Sherman anılarında şöyle itiraf edecekti:

> İç Savaş'ın... patlak vereceğinin önde gelen devlet adamlarınca daha yüzyılın ortasında anlaşılıp anlaşılmadığı bir tartışma konusudur. Ama General Scott 1850'de bana, ülkenin bir iç savaşın eşiğinde olduğunu söylemişti...

Daha Kırım Savaşı bitmeden bile Birliği meydana getiren eyaletler arasındaki gerilim artmış ve Kuzey'le Güney arasında çıkacak çatışma kaçınılmaz bir hal almaya başlamıştı. İki büyük sorun vardı ve ikisi birbiriyle yakından ilişkiliydi. Eyalet-

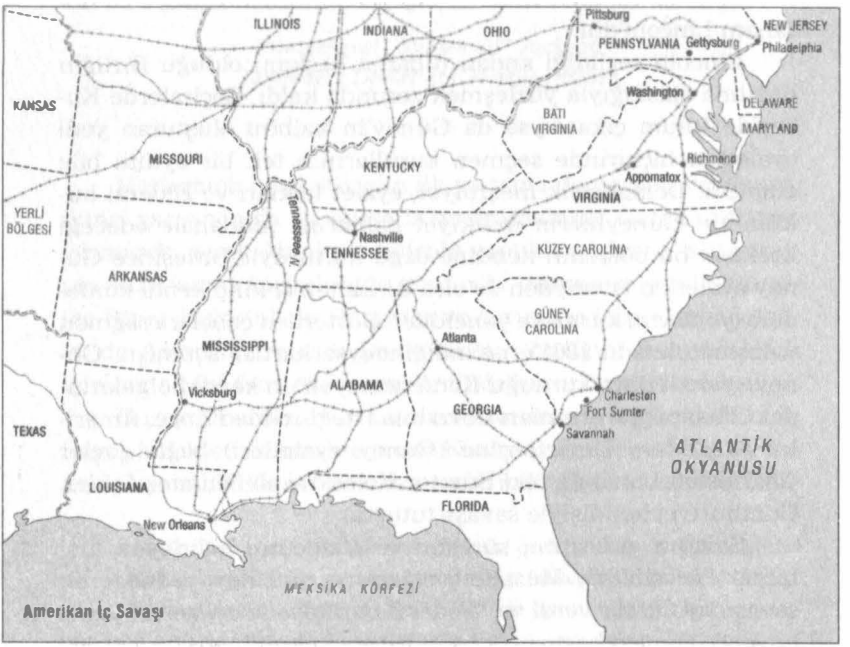
lerin mülkiyet hakları ve Güney'in ayrı, farklı kültürü. Kölelik iki tarafın da adeta kanına işlemişti. Abraham Lincoln ise, koşulları uzun süredir hazırlanan çatışmanın insan şeklini almış kıvılcımından başka bir şey değildi.

1860'da kendi çabası olmaksızın, bir uzlaşma sonucu üzerinde anlaşılan aday olarak başkan seçildi. Bu taşralı avukatın bir hiç olduğunu, ona istediklerini yaptıracaklarını sanan siyasal nüfuz sahibi kimseler ve başkentli seçkinlerce küçümsenen Lincoln, bu bakımdan Hitler'le aynı kaderi paylaşıyordu. Fakat onu oraya getirenler, Hitler'in destekçileri gibi, fena yanıldılar. Abraham Lincoln, Hitler gibi, sarsılmaz bir irade ve kararlılığa sahip bir adam çıktı. Fakat Hitler'in aksine, bu göreve gelmesinde yüksek bir amaç olduğuna inanıyordu ve Hitler'in aksine, kazandı. "Azmin zaferi"ne yaşayan bir örnek varsa, o da Abraham Lincoln'dür.

Lincoln seçildiği andan itibaren başkanı olduğu Birliğin dağılma olasılığıyla yüzleşmek zorunda kaldı. Seçimlerde Kuzey'de tulum çıkardıysa da Güney'in kalbini oluşturan yedi eyaletten hiçbirinde seçmen kurullarının tek bir oyunu bile alamadı. Demokratik meşruiyet, eyalet hakları ve Federal hükümetin Güneylilerin mülkiyet haklarına müdahale edeceği korkusu bu bölgenin kendine özgü kültürüyle birleşince Güney eyaletleri istemeden de olsa Birlik'ten çekilip kendi konfederasyonlarını kurmaya yöneldiler. Gösterilen çabalara rağmen uzlaşma olmadı. 1861'e gelindiğindeyse kartlar açılmıştı. Güney eyaletlerinin kurduğu Konfederasyon'un kendi bölgelerindeki Federal garnizonları devralma isteği reddedilince, Amerika Konfedere Devletleri'ne (Güney eyaletleri) bağlı güçler Charleston Limanı'ndaki Sumter Kalesi'ne alenen ateş açtılar. Cumhuriyet kendisiyle savaşa tutuştu.

Savaşın gidişatını, süresini ve sonucunu belirleyen kişi bizzat Lincoln'dür. Müzakere masasına oturmayı reddederek savaşmaya karar verdi ve "Federal otoriteye karşı gerçekleşen bu ayaklanmayı bastırmak" için Kuzeyli gönüllülerden 750.000 kişiyi askere aldı. Kuzey'den bakıldığında "ayaklanmayı bastırmak" çocuk oyuncağıydı. Kuzey'in nüfusu otuz milyondu, Güney'inki yalnızca sekiz, üstelik onun da yarısı siyah köleydi. Gelişmiş Kuzey'de yalnızca iki eyaletin ürettiği sınai mallar bile Konfederasyon'un toplam üretiminden fazlaydı. Geniş bir

alana yayılan Güney'in yeni yeni inşa edilen demiryolları 15.000 kilometreden azken Kuzey'inki onun üç katıydı; lokomotifler, vagonlar ve bunları üreten fabrikalar da cabası. Federal yönetim, kendinden emin adımlarla asilerin üstüne yürüdü. İlk iş olarak Temmuz 1861'de Manassas demiryolunu güvene almak için harekete geçtiler. Fakat Konfederasyon Ordusu'nun üstün gelmesi üzerine Kuzeyli gönüllüler telaş içinde Birinci Bull Run Savaşı'ndan kaçtılar. Başkente doğru tabanları öyle bir yağladılar ki, "eğlenceyi seyre" gelen piknikçi Washington sosyetesi bile faytonlarıyla onları zar zor geçti. Meğer bu savaş o kadar da kısa –ve "eğlenceli"– olmayacakmış. Bunu izleyen ve yaklaşık 750.000 insanın öldüğü dört yıl, Amerikan tarihinin en acımasız ve en kanlı savaşına tanık olacaktı.

İki taraf da en başından itibaren istihbaratın önemini biliyordu. 1850'lerde başlayan uzun bunalım döneminde iki tarafta da birçok gizli dernek türemiş ve 16 Ekim 1859'da John Brown adında birinin Harper's Ferry'deki Birlik (Kuzey) cephaneliğini ele geçirme girişimi başta olmak üzere çeşitli komplo-

lar düzenlenmişti. Savaşanların birbirlerine yakınlığı, basın özgürlüğü ve Kuzey'le Güney arasındaki "sınır"ın son derece geçişken olması, birçok iç savaşta olduğu gibi bu mücadelede de istihbaratın, entrikanın ve casusların önemli rol oynayacaklarının teminatıydı. Dolayısıyla iki tarafın da en başından beri, ilk gelişim aşamasında da olsa, istihbarat ve yeraltı casusluk ağları mevcuttu. Ve iki taraf da muharebeler için gerekli hızlı, doğru istihbaratın değerini zor yoldan öğreneceklerdi; bununla birlikte 1863'ten itibaren belirgin bir askerî istihbarat sistemi geliştiren taraf, giderek profesyonelleşen ve deneyim kazanan Birlik Ordusu oldu.

Birliğin sorunlarından biri Lincoln'ün askerî deneyiminin neredeyse hiç olmamasıydı. George Washington'un İngiliz Ordusu adına Kanada sınırında yıllarca savaşmasıyla karşılaştırıldığında onun 1832'deki Kara Şahin ayaklanmasında edindiği kısa süreli deneyimin lafı bile edilmez. Washington iyi istihbaratın değerini başından beri biliyordu. Lincoln ise bunu zor yoldan öğrenmek zorundaydı. Onun ilk baş istihbaratçısı Alan Pinkerton adında bir dedektifti. Pinkerton adamlarıyla Başkan'a korumalık yapmış ve iddiaya göre Baltimore demiryolunda ona karşı tasarlanan bir suikastı ortaya çıkarmıştı. 1861'de de Lincoln, klasik bir siyasal kayırmacılık örneği göstererek hilebaz dedektifi ABD gizli servisinin başına getirip onu yetkilerle donattı.

Bu sıra dışı, ama anlaşılır bir tercihti. Pinkerton, 1819'da Glasgow'da doğmuş bir İskoç'tu. Gençliğinde köktenci Chartistlerle birlikte, birçok memleketlisi gibi siyasal reform ve işçi hakları için mücadele etti. Sonunda yetkililer genç İskoç devrimciyi sıkıştırmaya başladılar; başına ödül konunca polis casuslarının onu ele geçirmesinden korkarak gemiyle Amerika'ya kaçtı ve 1842 yılında fıçıcı olarak (kendi ülkesinde bir fıçıcının yanında çıraklık yapmıştı) orada yeni hayatına başladı. Komplolarla içli dışlı olan ve gizli dolaplardan hem anlayan, hem de bu konulardan hoşlanan Alan Pinkerton, Pinkerton Dedektiflik Ajansı'nı kurarak demiryolu şirketlerinden oluşan bir konsorsiyuma güvenlik ve istihbarat hizmetleri sunmaya başladı. Eski fıçıcı adeta bir maden bulmuştu. Yürüttüğü gizli kapaklı işlerle sonunda yeni başkanın dikkatini çekti (Lincoln gençliğinde Illinois Merkez Demiryolu Hatları'nda avukat ola-

rak çalışırken Pinkerton'la tanışmıştı).

Pinkerton'un gizli istihbarat toplaması iki kesin yönteme dayanıyordu: birincisi, tepedeki adama parayla ulaşmak; ikincisi, tehlikeyi asla küçük görmemek – hatta mümkünse büyütmek. Ajansının logosunda hiç uyumayan bir göz olduğuna göre kendine, "Kendini güvende hissetmeyen işveren, para veren işverendir," gibi bir slogan seçseydi yeri vardı. Pinkerton için Lincoln'ün gizli servisinin başına getirilmek ve Washington'a akan vergi gelirlerinin ortasına kurulmaktan daha iyi bir fırsat bulunamazdı. Başkana olan yakınlığı sayesinde para, itibar ve güç artık avuçlarının içindeydi. Yapması gereken tek şey, ilk olarak Güneyli casusları yakaladığını kanıtlamak, ikinci olarak da Federal hükümete iyi istihbarat sağlamaktı. Kurt dedektif Pinkerton'un yeni hedefi casuslar ve casusluktu. Üstelik bu konulara yabancı da sayılmazdı. Pinkerton işe başladığı sırada Kuzey'i bir güvenlik telaşı almıştı. Başkan Lincoln herkesin desteğini almaktan uzaktı. Özellikle Maryland'deki cezaevleri Kuzeyli muhalifler, sansür kurbanı şüpheliler ve açık sözlü olma cüreti gösterenlerle dolup taşıyordu. İhanet kol geziyordu. Baltimore'un polis şefi ve yargıçları bile savaşa karşı çıkmaları yüzünden, insanları isyana teşvik ettikleri gerekçesiyle hapse atılmışlardı. Uzman dedektif büyük bir şevkle işe koyuldu. Ancak Birlik Ordusu'nun komutanı General McClellan, E.J. Allen'in (Pinkerton çok geçmeden kendine bu adı uygun görmüştü) orduya eşlik etmesini isteyince Washington'daki rahat koltuğundan hainleri avlayan Pinkerton'un keyfi kaçtı. İtiraz etmesine rağmen büyük dedektif Washington'daki sıcak ofisinden ayrılmak zorunda kaldı. Alan Pinkerton *askeri* istihbarat yetkilisi olmak üzereydi. Fakat profesyonel bir gözle bakılacak olursa, savaş zamanında başka bir seçeneğinin olması da pek mümkün değildi.

Pinkerton'un başlıca iki görevi vardı: istihbarat ve güvenlik. Birincisiyle ilgili olarak, Konfederasyon topraklarına daha önceden yerleştirilmiş birkaç birinci sınıf ajana sahip olması bakımından şanslıydı. İkincisine gelince de; Washington sosyetesinden Güney yanlısı olduğu açıkça anlaşılan Bayan Rose Greenhow'un zahmetsizce yakalanması Pinkerton'un işini büyük ölçüde kolaylaştırdı. Rose Greenhow etrafı kendisini etkilemeye çalışan geveze subaylarla çevrili güzel sarışınlara klasik

bir örnektir. Greenhow, Güneyliler Washington'dan çekilirlerken bir casus halkası yönetsin diye bilerek kentte bırakılmıştı. Verilen bir davette çenesi düşük bir Federal subayın McClellan'ın Manassas üstüne yürüme niyetinden söz ettiğini duyan Bayan Greenhow, Richmond'daki Güneylilere önceden belirlenmiş bir koda göre alelacele bir uyarı mesaj gönderdi. 1861'deki Birinci Bull Run Savaşı'ndan Konfederasyon'un galip çıkmasının ardından Başkan Jefferson Davis, Washingtonlu sosyetik casusuna olan "şükran borcu"nu açıkça dile getirecekti. McClellan emirleri daha kendisi bile almadan casusun onlardan haberdar olduğunu söyleyerek acı acı yakınıyordu.

Bu nedenle Rose Greenhow'u izlemek için dedektiflik dâhisi olmaya gerek yoktu. Ancak bu her zaman kolay olmuyordu. Bayan Greenhow'un salonu ikinci kattaydı. O yüzden de Pinkerton'un becerikli ekibi bir piramit oluşturdu ve tepedeki ajan açık pencereden çıkan seslere kulak verebildi. Bu ihtiyatlı ve gizli gözetleme yöntemi sayesinde ihaneti belgeleyecek kanıtlar toplandı: gizli akrobat-ajanların en tepesinde güçbela duran adamın kulak misafiri olduğu bölük pörçük konuşmalar. Rose Greenhow, Birlik polisince tutuklandı ve Konfederasyon casusu olarak yargılanmak üzere hapishaneye gönderildi. Pinkerton ve ekibi ondan sonra, bağlantılarını saptayabilmek umuduyla gün boyunca Greenhowların evini gözlediler. Ama nafile; ne çalılarda saklananlar ne de evi arayanlar birini görebildiler. Rose Greenhow'un o günlerde sekiz yaşında olan kızı yıllar sonra, ön kapıdaki ağaca tırmandığını ve geçenlere şöyle seslendiğini itiraf edecekti: "Annem tutuklandı!" Öyle olunca da o gün kimse Greenhowların evine girmedi elbet.

Pinkerton'un Güney'deki casus halkası da başlangıçta Kuzey'deki karşı casusluk faaliyetleri kadar başarılıydı ve bunda Pinkerton tarafından savaştan önce işe alınan eskinin New Yorklu polis memuru, şimdininse gizli federal ajanı Timothy Webster'ın payı büyüktür. Webster 1860'da Lincoln'e yönelik Baltimore Demiryolu suikast planını ortaya çıkaran Pinkerton Ajansı'nın da önemli adamlarından biriydi. (Onun gerçek bir koruma mı olduğu, yoksa ajan-provokatör mü olduğu konusu hâlâ tartışmalı; birçok Amerikalı Büyük Baltimore Treni komplosunun, yeni ve kaygılı Başkan'ın gözüne girmeye çalışan Pinkerton'un bir oyunu olduğuna inanıyor.)

Savaş çıkınca Webster, Baltimore'a yerleşti ve yerel barlar ve dükkânlarda bol keseden para harcayarak Birlik aleyhine açık açık konuşmaya başladı. Çok geçmeden Konfederasyon yanlıları onu bağırlarına bastı, hem de onun Kuzeyli bir polis olduğunu bildiğini iddia eden Güneyli gizli örgüt "Özgürlük Şövalyeleri"nin bir üyesiyle yumruk yumruğa kavgaya tutuşmalarına rağmen. Webster ona, "Bu adi bir yalan," diye bağırarak üstüne atılacak oldu ama adam bıçak çekince o da horozunu kaldırdığı altıpatlarını çıkardı ve adamı özür dilemeye davet etti, yoksa... Böyle geri çevirmesi güç bir davetle karşı karşıya kalan talihsiz adam istemeyerek de olsa hata yapmış olabileceğini kabul etti. Haysiyet duyguları tatmin olan Güneyliler Webster'ı kendi gizli yeraltı teşkilatlarına aldılar, o da onlar adına tehlikeli casusluk görevlerine çıkarak Birlik hakkında değerli "istihbarat" bilgileri getirdi. Böylece değerini ikiye katladı.

Pinkerton'un adamı tipik bir köstebekti. Onun Kuzey hakkında verdiği istihbarat "yem"di. Webster gerçekte Kuzey için casusluk yapıyor, Güney'in *aleyhine* çalışıyordu. Gösterdiği başarı sayesinde kısa sürede Konfederasyon Savaş Bakanlığı'nın bile kapıları açıldı ona. Siyasetçilerin çoğu gibi Judah P. Benjamin de güvenliği ihmal ediyor, gizli belgeleri masasının üstünde bırakıyordu. Keskin gözlü Webster meraklı gözlerden saklanması gereken birçok sırrı öğrendi ve onları rapor etti. Hatta bir seferinde Pinkerton'a, Konfederasyon'un askerî planları ve birliklerinin dağılımı, kuşatmaları atlatıp haber kaçıranlar ve ticari istihbarat hakkında otuz yedi sayfalık bir rapor gönderdi. Ancak bir casusun bu kadar açık bilgiler vermesi her zaman tehlikelidir. Sınırı aşıp Güney'e geçen ve asilere açıkça ve yüksek sesle destek veren bu adam önünde sonunda pişman olacaktı. Gerçekten de Kuzeyli yetkililer Webster'ı tutukladılar ve *Konfederasyon* casusu olduğu kuşkusuyla onu hapishaneye gönderdiler. Bundan çok hoşnut olan Pinkerton, sorgulama için Fort McHenry'ye götürülen Webster'ın trenden atlayarak kaçmasını sağladı. Bu kahramanlık onun uyduracağı öyküye daha da inandırıcılık katacaktı. Webster'ın Güney'e muzaffer dönüşü onun "sadık dost" olarak ününü perçinledi ve Konfederasyon sırlarına olan erişimini daha da kolaylaştırdı. İtibarı iki tarafta da zirveye ulaştı.

Ama bu sefer de kader ağlarını örecek, Kuzeyli usta casu-

sun olağanüstü kariyeri acı bir şekilde sona erecekti. Richmond'a bu sefer Bayan Hattie Lawson'la (o da Pinkerton'un ajanıydı) dönen Webster orada ağır bir hastalık geçirdi. Kuzeydeki casusbaşılar en iyi ajanlarından haber alamayınca kaygılanmaya başladılar. Ona ne olmuş olabilirdi ki? Pinkerton hesabına çalışan iki Britanyalı Richmond'a gitmeye ve Webster'dan niçin rapor gelmediği konusunu araştırmaya gönüllü oldular.

Ancak bu büyük –ve aptalca– bir hataydı. Scully ve Lewis adındaki iki Britanyalı da Pinkerton'un karşı casusluk ve güvenlik servisinde sorgu görevlileri olarak çalışıyorlardı. Gerek Kuzeyli güvenlikçiler, gerek Konfederasyon sempatizanları ikisinin de yüzünü çok iyi biliyorlardı. Onların Spotswood Oteli'ne varışları (Bayan Lawson'ın baktığı, borç batağındaki Webster orada kalıyordu) hemen fark edildi ve Konfederasyon polisi onları tutukladı. Casus olarak sorgulanan adamların dilleri çözüldü ve ilmik korkusuyla çaresizce pazarlık yapmaya çalıştılar. Scully oteldeki gizli Federal bağlantısının Webster olduğunu ima etti. Webster hasta yatağından karga tulumba alınıp Kuzeyli bir casus olduğu gerekçesiyle mahkemeye sevk edildi. Fakat iddiaları şiddetle reddetti. İdamla yargılanan Scully ve Lewis suçlarını kabullenerek gerçek casus olarak Webster'ı işaret ettiler. Onlar yalnızca haberciydiler. İngiliz vatandaşı olduklarından Pinkerton'un adamları asılamazlardı; ama aynı şey, Kuzeylilerin hesabına çalışan ve Konfederasyon'a ihanet eden bir casus olarak Webster için geçerli değildi. Birliğin en usta casusu Timothy Webster, büyük gizlilik gerektiren koşullar altında işini yapmaya çalışan ajanlarından haber almak için acele eden amirlerinin affedilmez hatası yüzünden 29 Nisan 1862'de darağacını boyladı.

En iyi ajanının kaybı ve McClellan'ın gözden düşüşüyle Alan Pinkerton'un da yıldızı sönmeye başladı. Onun ünlenmesinde istihbarat işlerinin olduğu kadar halkla ilişkilerin de önemli bir payı oldu. Savaş koşulları ona göre olmadığı gibi askerî raporlamaların gerekleri de Pinkerton'un "aldatma" yeteneklerini göstermesine pek fırsat vermiyordu. Ve McClellan gözden düşünce Glasgowlu aldatmaca ustasının da sonu geldi.

Pinkerton'un yerini Sam Munson adını kullanan ve kariyerinin yükselme döneminde selefinin gösterdiği gibi önemli başarılar gösteren Lafayette Baker aldı. Sam Munson sahada ba-

şarıyla bilfiil casusluk yapmış, hatta tutuklanıp Konfederasyon lideri Jefferson Davis tarafından sorgulanmıştı bile. Pinkerton'un aksine, işlerini dolapla çeviren biri değildi ve Kuzey'in istihbarat aygıtını daha profesyonel bir yaklaşımla ele aldı. Dışişleri Bakanı Seward ve Savaş Bakanı Stanton'un fiilen karşı casusluk şefliğini yapan Baker bu görevinde geniş yetkilerle donatıldı. Acımasızlığıyla ün saldı; ve göreve başladığı günden itibaren savaşın sonuna kadar Ulusal Dedektiflik Bürosu'nu yönetti, Konfederasyon casus ve komplocularının izini sürdü. Webster ölüp Pinkerton gidince ve Baker da Washington'a dönünce Birliğin yeraltı savaşını göz kamaştırıcı bir sakalı olan Phil Henson (bir buçuk metre uzunluğunda bir sakalı vardı) ve dikkate değer işler yapan Bayan Elizabeth van Lew gibi başka Kuzeyli ajanlar yürütmeye başladılar.

Ama Konfederasyon boş durmuyor, o da casusluk adına önemli zaferler kazanıyordu. Güney'in en önemli adamlarından biri Yüzbaşı Coleman takma adını kullanan bir subaydı. Tennessee'de kaçakçılık yapan bir grubun içinde gizlenen Coleman ve kuryesi Sam Davis bir seferinde sivil kaçakçılarla beraber yakalandılar. Adamlar arandı ve Davis'in üstünden Coleman'a ait gizli belgeler çıktı. Grubun tümü başlarında muhafızlar olduğu halde yerde otururlarken Davis sorgulandı. Kuzeyli subay, "Amirin nerede?" diye sordu. "Onunla buluşmuş olmalısın. Kâğıtları üstünden çıktı. Nerede o?" Ama Sam Davis inatla cevap vermeye yanaşmadı. Sonra sorgu başka bir boyut kazandı. Davis'e, doğruyu söylemediği takdirde ipte sallandırılacağı hatırlatıldı. Amiri olan Coleman'ın yerini söylemezse asıl casus olarak *kendisi* kabul edilecekti. Davis soruyu duymazdan geldi. Yalnızca birkaç metre ötede oturan Coleman korku içinde tüm konuşulanları dinliyordu. Bir tek kelime, bir baş işareti onu yakmaya, Davis'in ise hayatını kurtarmaya yeterdi. Ama Davis ağzını açmadı ve cesurca her şeyi inkâr etmeyi sürdürdü. Birlik askerleri öfke içinde onu astılar, derin bir oh çeken Coleman ise, arkadaşının yiğitliği sayesinde, ertesi gün casusluğa devam etmek üzere kaçtı. (Çok sonraları Kuzey'in keşif ve gözcü üstadı General Dodge, baş düşmanının elinden nasıl kaçtığının olağanüstü hikâyesini öğrenince Nashville'de Güneyli kahraman Sam Davis adına dikilen anıta katkıda bulunacaktı.)

Ancak Güney'in en ünlü ajanı, şanına yakışır şekilde Belle

Boyd[1] adıyla anılan kadındı. 1861'de iç savaş patlak verdiğinde bu kadın henüz 18 yaşındaydı ve ailesi ateşli bir Konfederasyon yanlısıydı. O kadar ki, işgalci Kuzeylilerin bir müfrezesi onların Virginia'daki evlerine Birlik bayrağını dikmeye kalkınca önce sorumlu çavuşa itiraz etmiş, "adamın oralı olmadığını" görünce de silahını çekip onu vurmuştu. Belle'in açık sözlü saldırganlığı başını ağrıtmamışa benziyor; bir yazarın sözleriyle, "sıkıyönetim yasaları, henüz 18 yaşına basmamış, ama tetiği çeken parmağı rüşte erdiğine kuşku bırakmayan Virginialı dilberi 'meşru adam öldürme' gerekçesiyle esirgeyen kanatları altına aldı". O andan itibaren bu korkusuz Güneyli dilber Virginia Konfederasyonu adına adeta tek kişilik bir casusluk servisi yürütmeye başladı; 23 Mayıs 1862'de Front Royal'daki savaş meydanında yaylım ateşi altında ilerleyerek, General "Stonewall" Jackson'ı, gözden kaçmış üç düşman kolunun onlara saldırmak üzere olduğu konusunda uyarmayı başardı.

Ne var ki sonunda, amatörlerin çoğu gibi, Belle'in duyguları mantığına ağır bastı ve Konfederasyon'a gitmesi gereken bir mesajı o esnada hasbelkader gri bir üniforma giymekte olan bir Birlik askerine teslim ederek onu sağ-salim üstlerine ulaştırmasını rica etti. Asker söyleneni yaptı ve suç belgesi mektubu doğrudan Washington'daki subaylara iletti. Federal güvenlik servisinden Ajan Cridge, kabarık etekli Belle Boyd'un cazibesine kapılacak türden biri değildi (Bayan Boyd onu "aşağılık, kır saçlı, iğrenç bir yaratık" olarak tarif ediyordu) ve onu, kendisini bizzat Pinkerton'un sorguladığı Washington'da bir hapishaneye gönderdi. Ancak bu yaman kadın Lincoln'ün uzman dedektifinin gözünü boyamasını bildi ve onu kandırarak hapishaneden kurtuldu – ama birkaç ay sonra Lafayette Baker onu tekrar yakalayana kadar. Bu sefer onu bırakmadılar. Belle Boyd'un hikâyesi zavallı Sam Davis'inkinin aksine daha mutlu bitti. 1864'te salıverilmesinin ardından Sam Hardinge adında Kuzeyli bir deniz subayıyla tanıştı. Anlaşılan Sam Hardinge bu gözü pek genç kadına bir bakış attı ve asi dilbere kendi soyadını vermeyi kafasına koyarak görevi bıraktı. Ne yazık ki öykünün sonu çocuk masallarına pek benzemez. Kuzeyli yetkililer Belle'in yeni kocasını romantik dürtülerine karşı koyamadığı için ce-

[1] Dilber Boyd. (Ç.N.)

zaevine gönderdiler ve bahtsız Hardinge orada öldü. Asilerin bir numaralı casusu güzel Belle bundan böyle karnını, davet edildiği yemeklerde maceralarını anlatarak doyurdu.

Savaşların birçoğunda olduğu gibi, istihbaratın gizli tarihinde göze çarpanlar daha çok casusluk öyküleridir. Efsanevi Sam Munson adıyla gezgin fotoğrafçı kılığında –oysa makinesinde hiç cam negatif bulundurmuyordu– Güney'de casusluk yapan Lafayette Baker ve Konfederasyon'a bağlı bir idam mangası onu vurmak üzereyken Kuzeyli General Rosecran'ın öncü kuvvetlerinin yaptığı bir baskınla hayatı son anda kurtulan Pauline Cushman gibi insanların hikâyeleri bizi daima heyecanlandırır. Fakat gerçekte bu kahramanlıklar acımasız bir iç savaşın küçük birer ayrıntısını oluşturur.

Oysa dünyanın neredeyse bir ucundaki Liverpool'da çok daha çetin bir gizli istihbarat savaşı sürüyordu. Konfederasyon'un Avrupa'daki istihbarat baş ajanı Jim Bulloch, Güney'in deniz kuvvetleri komutanı Stephen Mallory hesabına bir ekonomik savaş yürütüyordu. Bulloch'un görevi belliydi: Kuzey donanmasının ablukaya aldığı Konfederasyon'un limanlarını kurtaracak güce sahip savaş gemileri satın almak. Bu vahşi ekonomik mücadele ve deniz savaşı, Güney açısından batıdaki ırmaklar çevresinde gerçekleşen muharebeler ve Potomac Irmağı'ndaki kilitlenme kadar önemliydi. Yanki ablukası Güney'i bir yıl içinde hammadde kıtlığıyla karşı karşıya bırakabilirdi. Konfederasyon'un varlığı Avrupa'dan gerekli silah ve stokların alımına, sonra da onların sağ salim Atlantik'i aşıp Charleston veya Savannah limanlarına ulaşmasına bağlıydı. Bu işle eski deniz subayı Bulloch'un görevlendirilmesi isabetli bir tercih oldu. Bulloch kara ordusundan Yüzbaşı Huse'la birlikte Avrupa'nın her yerinden silah, gemi ve cephanelik aldı, hem de Konfederasyon'un bu çabalarını daha kaynağında engellemeye çalışan İngiliz polisini, Avusturyalı muhbirleri ve Kuzeyli ajanları atlatarak.

Bu ticari savaşta Kuzey'in baş mimarıysa ABD'nin Belçika büyükelçisi, varlıklı ve zarif Henry S. Sanford'du. Sanford, Brüksel'deki elçiliğinden adeta Avrupa merkezli bir ekonomik savaş bakanlığı idare ediyor, Konfederasyon onlara ulaşmadan silah ve savaş gereçleriyle giyim eşyalarını daha yüksek fiyatla satın alıyordu. Başta Fransa olmak üzere çeşitli ülkelerde kâtiplere, yöneticilere ve gazetecilere para yediriyordu. Barut

yapımında kullanılan güherçile benzeri önemli hammaddeleri Bulloch'un ajanları onları elde edemeden daha kaynağında alıyordu. 1862'de Kuzey'le Güney arasında Avrupa'nın dört bir yanında tam bir ekonomik savaş hüküm sürüyordu. Tarafsız topraklardaki bu mücadelenin aynı zamanda bir propaganda savaşına dönüşmesiyse kaçınılmazdı. Kuzeylilerin davasına destek verip Konfederasyon'u karalamaları için Parisli gazetecilere rüşvet veriliyordu. Hatta Sanford, Paris'te bir gazeteyi satın almaya bile çalıştı; Washington bunu reddedince Birlik yanlısı haberler pompalaması için Avrupa'da bir haber bürosu kurulmasını önerdi. Onlardan aşağı kalmayan Konfederasyon ise Londra'da *The Index* diye Güney yanlısı bir gazete kurması için Henry Hotze adında bir ajanını gönderdi.

Bu ekonomi ve propaganda savaşının kilit unsuru teslimattı. Avrupa'dan alınan malzemelerin bir Konfederasyon limanına ulaşması için önce Atlantik Okyanusu'nu aşması gerekiyordu. Avrupa rıhtımlarında bekleyen 2 milyon sterlinlik mal için zincirdeki en zayıf halka hep bu yükü Konfederasyon tarafına taşıyacak gemiler oldu. Büyükelçi Sanford'un baş ajanı Pollakey adında bir dedektifti ve bu adam gemi mürettebatına rüşvet yediriyor, taşıdıkları malzemeleri satın alıyor, hatta para yedirerek gemicileri isyan etmeleri için kışkırtıyordu. Daha çok Liverpool ve Britanya'nın batı kıyılarında yoğunlaşan bu mücadele kediyle farenin hiç bitmeyen oyunu gibiydi; ve Güney açısından da 20. yüzyılda Alman denizaltılarının yürüttükleri kadar çetin bir ölüm kalım mücadelesiydi. Bu gizli savaşın "Avrupa cephesinde" her şey mubahtı.

Sanford, İtalya'nın birliğini sağlayan Garibaldi'yi bile yanına almaya çalıştı – hem Kuzey'in Avrupa'daki itibarını artırmak hem de onu Birlik Ordusu'na general olarak almak için. Böyle bir gelişme Kuzey'in propaganda savaşı için büyük bir moral kaynağı ve önemli bir simge olurdu. Fakat büyük adamlar kolay kolay kontrol edilemezler. İtalya'nın "kaderini çizen adam" Kuzeylilerin davasına yardım etmesinin önkoşulu olarak *tüm* Birlik güçlerinin başkomutanlığına getirilmeyi ve tüm kölelerin hemen azat edilmelerini istedi. Sanford, ABD'nin Belçika büyükelçisi olarak buna yetkisi olmadığını açıklayınca da (bu yetki yasal olarak yalnızca ABD başkanına aitti) Garibaldi mağrur bir edayla reddetti.

Güney'in İngiliz tersanelerinde inşa edilip İngiliz mallarıyla dolu olan silahlı ticaret gemileri buradaki limanlardan çıkıp Kuzeyli gemileri taciz ettikçe Birliğin sabrı taştı. Konfederasyon gemisi CSS *Alabama* denizde ortalığı yakıp yıkar ve iki yeni zırhlı savaş gemisi de Güney donanmasına katılmaya hazırlanırken Ağustos 1863'te Birliğin Londra'daki büyükelçisi Charles Adams, Başbakan Lord John Russell'a bir mektup yazıp onu İngiltere'ye savaş açmakla tehdit etti.

Fakat İngilizler de artık bıkmışlardı. Pollakey, Dudley, Bulloch'un da aralarında bulunduğu yüzlerce casus ve muhbirin İngiltere'nin batı kıyılarını birbirine kattıkları yetmiyormuş gibi kazanan tarafı desteklemek konusunda Londra'nın güçlü sermaye çevrelerinden gelen baskılar da artınca dur demenin zamanı geldi. Zaten Gettysburg'den önceki ay gelen haberler, Konfederasyon Liverpool'da ne kadar bayrak dalgalandırırsa dalgalandırsın, rüzgârın kimden yana estiğini açıkça belli etmişti. İngiliz hükümeti iki zırhlıya el koydu ve Güney'in Avrupa'da gizlice yürüttüğü propaganda ve ekonomik savaş, 5.000 kilometre ötedeki gelişmelerin de yansımasıyla yavaş yavaş sona erdi.

Amerikan İç Savaşı sona doğru yaklaşırken uzun süren tüm savaşlarda görülen belirgin bir eğilim kök salmaya başladı. İki tarafın da istihbarat çalışmaları daha örgütlü ve profesyonel bir kimlik kazandı. Kuzey, Askerî İstihbarat Bürosu'nu kurarken Güney de bir tür gizli harekâtlar komutanlığı tarafından planlanan bir sabotaj seferberliğine girişti. Kuzey'in çalışmaları daha çok meyve verdi. Fakat bir bakıma bugünkü terörist saldırıları da çağrıştıran Güney'inkiler daha çok ses getirdi. 1864 yazına gelindiğinde artık stokları tükenen, birkaç muharebeyi kaybeden ve zamanı daralan Güneyli liderler umutsuzluğa kapılmaya başladılar. Öyle olunca da Kuzey'i bölecek ve yıldıracak çareler aramaya koyuldular: savaş hattının çok gerilerini hedef alan terörist saldırılar ve Kuzey'deki savaş bıkkınlığından ve huzursuzluktan yararlanacak bir siyasal kampanya.

Fakat ilk davranan onlar değildiler. Birlik daha Mart 1864'te Konfederasyon'u "başsız" bırakmak ve Başkan Davis'e suikast düzenleyip oradaki rejim değişikliğini hızlandırmak amacıyla Richmond'da başarısız bir gizli harekât düzenlemişti.

Harekâtı yürüten Albay Elric Dahlgren görevini yerine getiremedi ve pusuya düşürülüp öldürüldü. Fakat Chicago'dan Vermont'a kadar uzanan Kanada sınırındaki kentler bir sabotaj ve banka soygunu dalgasıyla sarsılınca herkes bunun Güneyli düzensiz kuvvetlerce tarafsız bölgede düzenlenen son derece örgütlü saldırılar olduğunu anladı. 1864'teki başkanlık seçimlerini engelleme girişimleri bile yapıldı. Bu harekâtın zirvesini 25 Kasım 1864'te New York'a düzenlenen bombalı bir terör saldırısı oluşturur. Saldırının amacı, Konfederasyon Albayı Robert Martin'in sözleriyle, "en azından insanları korkutmak"tı. Albay, "Washington'daki hükümet güneyde evleri yakmanın kuzeyde karşılıksız kalmayacağını bilmeli..." diyerek Birliğin güneydeki toprak siyasetini eleştirmeyi de ihmal etmedi.

Güneyli özel harekât timleri o gece New York'ta toplam yirmi iki yangın çıkardılar. Fakat yarattığı onca paniğe rağmen Konfederasyon'un cephe gerisinde yürüttüğü bu harekâtlar Kuzey'in savaşma yeteneğini (ve savaşın sonucunu) çok az etkiledi ve savaşın son yılında Birliğin ancak 50.000 muhabere askerinin koruma ve güvenlik için geride kalmasını sağladı.

İstihbarata Kuzey'in yaptığı katkıysa çok daha büyüktür. Kuzey'in Potomac Ordusu Frederickburg'de aldığı yenilgi sonrası bezgindi, dağınıktı, yaralarını sarmaya çalışıyordu. Fakat yeni komutan, General Joseph E. Hooker'ın örgütlenmede üstüne yoktu. Göreve gelir gelmez yaptığı ilk işlerden biri kurmaylarıyla eksiksiz bir karargâh kurmak ve "kâğıt işlerini yoluna koymak" oldu. Kurmay Başkanı Daniel Butterfield'in deyişiyle: "Düşman hakkında o kadar bilgisiziz ki sanki adamlar Çin'den gelmişler..." Ordunun başına yeni geçen komutanla yeni bir "gizli servis" istihbaratı ve güvenlik örgütü oluşturuldu. Bu çalışmalar Birlik Ordusu'nda devrim yaratıp onun savaşma potansiyelini artırmakla kalmadı, o yılın ilerleyen aylarında Gettysburg'de Güneyli Komutan Lee'nin de hezimetine yol açtı. Kuzeylilerin oluşturduğu Askerî Enformasyon Bürosu (BMI) ilk gerçek askerî istihbarat kurumudur. Jomini duysaydı sevinçten havaya uçardı. Sonunda onun kuramlarından biri –savaş örgütlenmesine düzenli bir "Genelkurmay" yaklaşımı– uygulamaya konuldu. Kuzey'in Başkomutanı Halleck'in de bu yeniliklerde parmağı olabilir. Jomini'nin sıkı bir izleyicisi (savaş meydanında bile onun kitaplarını okurdu) olan başkomutana

göre savaşta başarının anahtarı örgütlenme ve yöntemlilikti. Neredeyse haklıydı.

Yeni birimin başına eskiden New York'ta avukatlık yapan Albay George Sharpe getirildi. Sharpe istihbaratın öneminin çok iyi farkındaydı. Savaşın erken günlerinde, özellikle de 1862'de Shenandoah Vadisi'nde Güneyli General "Stonewall" Jackson'un Birlik Ordusu'na nasıl kök söktürdüğünü yakından izlemişti. Jackson'un, istihbaratın en temel gizli silahlarından ikisine sahip olduğunu biliyordu: haritalar ve kılavuzlar. Sharpe bir istihbarat biriminin ihtiyaç duyacağı tüm unsurları bir araya toplayan yepyeni bir örgüt oluşturdu. Patronu olan ak saçlı "vaiz görünümlü" İnzibat Amiri Patrick elinin erişebildiği her yerde casusları ve sayıları giderek artan asker kaçaklarını yakalar ve Kuzey'in güvenlik açıklarına karşı çok sıkı önlemler alırken (çok şaşırtıcı bir durum) Sharpe da istihbarat kadrosuna yoğunlaşıyordu. Kurduğu örgüt yarım yüzyıl önce Wellington'un Iber Yarımadası'nda teşkilatlandırdığının neredeyse aynıydı. BMI'de yaklaşık 200 gezici casus ve keşifçiden oluşan bir "keşif kanadı", bir ele geçirilen belgeler ofisi, telgraflara giren personel, şifre kırıcılar, savaş esirlerini sorgulayanlar, hatta –büyük bir savaşta ilk kez– bir havadan keşif hücresi bulunuyordu.

Kuzey daha en başından itibaren balon kullanmaya başlamıştı. Bay Thaddeus Lowe adında biri 1861'de 300 metre yüksekte duran birinin düşman topraklarının çok uzak bölgelerini bile görebileceğini göstermişti. Ne var ki ilk balon yalnızca Washington kentinin belediye gazını kullanabiliyor, o da hareket yeteneğini kısıtlıyordu: Balonun kentin gaz pompasından uzaklaşması imkânsızdı. Fakat fikir tuttu ve 1862-3 yıllarında balon istihbaratına başvurularak Fair Oaks Savaşı'nda Konfederasyon güçlerinin dağılımı hakkında Birlik komutanlarına düzenli ve doğru istihbarat raporları sunuldu; bu yüzden Güney birlikleri ilkel kamuflaj önlemlerine bile başvurmak zorunda kaldılar.

Hatta Lowe bir hava taşıtı bile icat etti. Bir balonu bir mavnaya bağlayarak onu yükseklere çıkarttı. Balonculukta Lowe'un rakibi olan John la Mountain ise dönüştürdüğü bir römorkörden yararlanarak hidrojen yakıtlı serbest balonları düşman hatlarının üzerine yolladı. Bu "amatör savaş"ı izleyen Prusya

genelkurmayı oradaki teknik gelişmelerden o kadar etkilendi ki balonların askerî potansiyelini araştırması için Amerika'ya gözlemci gönderdi. Adı Kont Ferdinand von Zeppelin'di.

Sharpe'ın kurduğu BMI, Güney'de çıkan açık kaynak hükmündeki gazetelerden kodları çözülen telgraf mesajlarına kadar tüm kaynaklardan ham bilgileri alıp değerlendiriyor, General Hooker'a belki de olabilecek en iyi ve en doğru muharebe istihbaratını sunuyordu. Bununla birlikte sık sık göz ardı edilen bir gerçek var ki o da istihbaratın kendi başına başarıya ulaştıran bir sanat olmadığıdır. İstihbarat ancak başkalarını bilgilendirmek için vardır; o karar mercilerine hizmet eder. Asıl önemli olan istihbaratın nasıl kullanıldığıdır. Yoksa istihbarat kendi başına savaş kazanamaz.

İstihbaratla ilgili bu evrensel gerçeğin çağlarüstü klasik bir örneğini Amerikan İç Savaşı'nda bulabiliriz. Antietam'da Eylül 1862'de gerçekleşen kanlı çarpışmadan hemen önce Kuzeyli iki asker içinde purolar olan bir paket buldular. Purolar Robert E. Lee'nin 191 no.lu özel emrinin gizli bir nüshasına sarılmıştı: Maryland eyaletine düzenlenecek bir saldırı planının ayrıntıları. Kuzeyli Komutan McClellan bu paha biçilemez istihbaratı değerlendiremedi ve elinde düşmanın muharebe planının tüm ayrıntıları olmasına rağmen kendinden zayıf Konfederasyon kuvvetlerine yenildi. Hızlı, doğru istihbarat ancak karar mercileri doğru olanı yaparlarsa amacına ulaşabilir.

Bu örnekteyse General Hooker çalışkan Albay Sharpe tarafından kendisine altın tepside ve düzenli olarak sunulan istihbarat raporlarından yararlanmamakta ısrar etti. Fakat BMI yılmadan çalışmalarını sürdürdü, hatta Lee'nin 17 Mayıs 1863 gibi erken bir tarihte, yani Gettysburg'den çok önce, Kuzey'e yürüdüğüyle ilgili olarak Hooker'ı uyardı. Ama Hooker kararsız kaldı.

Hasmı Lee ise kararsız değildi. Yaz ortasında, peşinde şimdi General George Meade komutasındaki Potomac Ordusu olduğu halde, tüm hızıyla Pennsylvania Eyaleti'ne girdi. İki ordu 1-3 Temmuz tarihleri arasında çarpıştılar. Birçok kişi İç Savaş'ın kaderini çizen bu muharebenin sonucunu istihbaratın belirlediğini hatırlamaz. Lee'yi çatışmaya sürükleyen etmen istihbarat eksikliğiydi: Atılgan Süvari Komutanı Jeb Stuart onu fena halde yüzüstü bıraktı. Blue Ridge Dağları'nı aşıp Lee'nin

yanına düşmesi olası Kuzeyli birlikleri saptama emri alan Stuart bunun yerine süvarilerini gözü pek, ama gereksiz bir hamleyle düşman topraklarının ta içlerine kadar soktu ve Lee'yi hiç olmadık bir zamanda tamamen kör bıraktı. Gözü-kulağı olan süvariler tarafından terk edilip düşman hakkında gerekli bilgilerden yoksun kalan Konfederasyon komutanı olan biteni öğrenmek için dağları aşıp koca bir kolorduyu küçük Gettysburg Kasabası'na soktu – tam da Meade'in öncü birlikleri kasabaya öbür taraftan girerlerken. Bunu izleyen çarpışmada Lee'nin askerleri, kendilerini umutsuzca savunan Birlik güçleriyle kıyasıya savaştılar; üç gün süren acımasız savaşın ardından iki taraf da tükenişin eşiğine gelene kadar.

Zaferle yenilgi arasındaki hassas dengeyi birinin lehine bozan, burada da istihbarattı. George Meade ürkek ve ağırkanlı seleflerinden daha kararlı bir yapıya sahipti. Savaşın üçüncü gününde, Sharpe'ın o gün Lee'nin dağılmış ordusu hakkında verdiği doğru istihbarata dayanarak tarihî bir karar aldı: ordusunu geri çekmemek ve Gettysburg'e hâkim savunma mevzilerinden ayrılmamak. BMI tarihin akışını değiştirdi. Birlik Ordusu mevzilerinde kaldı; Kuzey Virginia Ordusu da cephaneliği bitmiş, adamlarının yaklaşık üçte birini yitirmiş ve yenilgiyi kabullenmiş olarak aksaya aksaya Güney'e döndü.

Meade'in halefi istihbarat işlerini daha da ileriye götürdü. Grant batıda yürüttüğü operasyonlarda kazandığı tecrübeyle istihbaratın ne kadar önem taşıdığının farkındaydı. Eskinin dükkân sahibi ve başarısız çiftçisi savaştan önce el attığı her işte çuvallamış olabilirdi, ama askerliğe gelince en nitelikli komutanlara taş çıkartan ve iyi bir istihbarat servisinin bir generalin işine ne kadar yarayacağını çok iyi bilen biriydi. Potomac Ordusu'nun yönetimini ele alınca BMI'nin etkinliğini artırdı, Sharpe'ı tuğgeneralliğe terfi ettirdi ve onun operasyonlarına destek verdi. Grant daha önce batıda görev yaptığı sırada konvansiyonel olmayan harekât yöntemleriyle tanışmıştı. Kendisi de eskiden köle olan gözü pek Harriet Tubman, Konfederasyon hatlarının gerisine sızmak üzere eski kölelerden bir istihbarat örgütü oluşturmuştu. Güney'de serbestçe dolaşan Tubman halkası bolca istihbarat toplamış, hatta suyollarını kesen Konfederasyon mayınlarının bile yerlerini saptayarak Güneyli bir subayın şöyle hayıflanmasına neden olmuşlardı: "Görünüşe bakılır-

sa düşmana... ırmak ve arazi hakkında engin bilgiye sahip kişiler yol gösteriyor..."

Grant tüm istihbarat operasyonlarının yeni komuta kademesi ve BMI tarafından yürütülmesini kararlaştırdı. Düşmanın kalbine erişebilen uzun menzilli bir casus halkasını başarıyla yönetmesi sayesinde Richmond'a kadar uzanan bir sızma harekâtı gerçekleştirdi ve Kuzey tarafı onun bu yeteneğinden fazlasıyla yararlandı. Konfederasyon'un güvenlik polisi ne kadar uğraştıysa da İç Savaş'ın en etkili casusluk ağı olduğu sonradan anlaşılacak olan bu oluşumu ortaya çıkaramadı. Halkanın başında Elizabeth von Lew adında evde kalmış tuhaf bir kadın vardı. Albay Sharpe başarısından kuşku duyulan bu süper casusun üstün hizmetlerinden ötürü ona övgüler yağdırmıştı: "Richmond'dan toplanan... ve iletilen (istihbaratımızın) büyük bir bölümünü Bayan van Lew'ün istihbarat çalışmalarına ve bağlığına borçluyuz."

Richmond'daki komşuları onu en iyi ihtimalle tuhaf, en kötü ihtimalle de çatlak biri olarak görüyorlardı. "Çılgın Bett" açık sözlü ve sözünü esirgemeyen bir kölelik karşıtıydı ve kendi siyah kölelerini de çok önceden azat etmişti. Güney'de onun gibi başkaları da vardı, ama böyle bir jestin maliyeti öteden beri yüksek olmuştur. Köleler para demekti. Daha en başından beri Güney'in savunduğu görüşleri açıkça reddediyordu. Başka kadınlar "ordudaki delikanlılara" üst-baş dikip örgü örerlerken o onları aşağılıyor ve aralarında Kuzeyli savaş esirleri de olan hasta ve yaralılara yardım etmeyi tercih ediyordu. Konfederasyon'un güvenlikten sorumlu generali Winder imzalı hapishane giriş izniyle –hatta bir seferinde izni bizzat Güneyli Savaş Bakanı Benjamin tarafından imzalanmıştı– Çılgın Bett, Kuzeyli esirlerin Konfederasyon hatlarının gerisinde gördükleri her şey hakkında bir sürü ham bilgiyi toplama fırsatı buluyordu. Belki daha da önemlisi, bu bilgilerle Richmond çevresine ait kendi gözlemlerini ve Güneyli subayların boşboğazlıkla ağızlarından kaçırdıklarını harmanlıyor, "Bayan Bett'in ayak işleri yapan" karmaşık bir zenci kurye silsilesiyle onları Kuzey'e gönderiyordu. Sahte yumurtalara ve hizmetçilerin giysilerine saklanan şifreli mesajları hiçbir zaman düşmanın eline geçmedi.

Bayan Lew geliştirdiği karmaşık kurye sistemi sayesinde savaşın büyük bir bölümünde düzenli bir üst düzey istihbarat

akışı sağladı. En büyük başarısıysa zenci yardımcılarından Mary Browser'ı Konfederasyon'un başkanlık sarayına, bizzat Başkan Davis'in kişisel hizmetine garson olarak vermesiydi. Orada yapılan her boşboğazlık, açığa vurulan her bilgi derhal Bayan Bett'e bildiriliyordu. Bu olağanüstü kadın tavan arasındaki bir şifoniyerin arkasında gizli bir odada Kuzeyli kaçakları bile saklıyordu. 1864 itibarıyla Elizabeth van Lew'ün evi Güney'deki en büyük casusluk halkasının merkeziydi; gerek Konfederasyon Ordusu ve Donanması'nın karargâhındaki, yiyecek ve cephane tedarikçilerindeki ve başkanlık sarayındaki alt-ajanlar, gerek trenlerin tüm hareketlerini kaydedip bildiren demiryolu bağlantıları buraya bağlıydı. Bu müthiş bir başarıydı, ama bir o kadar da tehlikeliydi.

Çeşitli korkular yaşamasına ve birkaç kez yakayı ele vermesine ramak kalmasına rağmen Elizabeth van Lew İç Savaş'ı atlatabildi. Ne var ki günlerinin geri kalanında adeta parya konumuna düştü. Kuzey'in unuttuğu kadın Richmondlu komşularınca da nefretle dışlandı. Kadirbilmez Kongre gösterdiği hizmetlere karşılık ona maaş bağlanması teklifini kabul etmedi ve kadın, Grant'ın ölümünün ardından kalan yıllarını yoksulluk içinde tek başına geçirdi; gizli operasyonları olağanüstü bir başarıyla yürüten gerçek, usta bir casus için acıklı bir son.

Amerikan İç Savaşı'ndaki son gürültülü hadise de aslında bir gizli operasyon, hatta belki de Konfederasyon gizli servisinin son çırpınışı olmuş olabilir. Artık gerçeği hiçbir zaman kesin olarak öğrenemeyeceğiz ama John Wilkes Booth'un Başkan Lincoln'ün kafasına sıktığı kurşunda tipik komplo izleri var. Booth'un "kendi başına hareket eden yalnız biri" olmadığına işaret eden bol miktarda dolaylı kanıt bulunuyor. Dolayısıyla Başkan Lincoln'ün katli, Dahlgren'in Güneyli Başkan Davis'e düzenlemek istediği başarısız suikast girişiminin gecikmiş bir misillemesi olmuş olabilir. Lafayette Baker öteden beri Wilkes'in işlediği cinayetin bir Konfederasyon komplosu olduğunu savunmuştur. Ancak gerçek ne olursa olsun, aynı şiddette başlayan ve Amerikan tarihinin en kanlı sayfası olan İç Savaş bu suikastla sona erdi. Bu kanlı mücadelenin mimarının katledilmesi acı bir ironiyi de gözler önüne serer. Zaferin adilce kazanılmasını istediği çok iyi bilinen Lincoln'ün savaşı, kendi katliyle sona erdi.

Amerikan İç Savaşı, Güney'de etkileri hâlâ süren korkunç bir miras bıraktı. Ayrıca o zamanlar bu savaşı askerî bir anomali olarak gören ve öğrettiği sayısız dersi görmezden gelen Avrupalıların savaş bakanlıklarında ve harp akademilerinde de önemli izleri kaldı. Ancak bu savaştan ders almayanlar yalnızca Avrupalılar değildiler. Grant ve Sharpe'ın Askerî Enformasyon Bürosu iyi bir istihbarat örgütlenmesinin olaylara nasıl yön verebileceğini ve tarih yazabileceğini henüz göstermiş olmasına rağmen ABD savaş biter bitmez onu dağıttı. Bağımsızlık mücadelesinde Washington'un, Iber Yarımadası'nda da Wellington'un başarıları nasıl unutulduysa Amerika'nın ilk istihbarat kurumu da unutuldu, hem de kendi yaratıcıları tarafından. Ancak bunun bedeli ağır olacaktı.

Gün gelecek, Amerika Birleşik Devletleri doğru dürüst bir istihbarat teşkilatını tekrar baştan icat etmek zorunda kalacaktı.

12

BÜYÜK MİMAR

Ülkelerin tüm önemli sivil ve askerî kurumlarında birer casus bulundurmaktan ve onların hiçbir zaman yakayı ele vermemiş olmalarından özellikle gurur duyuyorum...

Wilhelm Stieber

Lincoln gibi 19. yüzyılın ikinci yarısına şekil veren öbür mimar da Prusya Şansölyesi Otto von Bismarck'tı. Amerikan İç Savaşı'nın patlak verdiği yıl I. William, yarı deli kardeşinin vârisi olarak Prusya tahtına oturdu. William genelkurmay başkanlığına Helmuth von Moltke'yi, başbakanlığa da Otto von Bismarck'ı getirdi. Bu tarihî bir tercihti; Moltke'yle Bismarck'ın oluşturduğu dehşet verici ikili yalnızca Prusyalıların değil, tüm dünyanın kaderini değiştireceklerdi. Çünkü Otto von Bismarck'ın bir düşü vardı: Prusya önderliğinde birleşik bir Almanya yaratmak. Bismarck'ın düşü gerçek oldu; ve günün birinde korkunç bir kâbusa zemin hazırladı.

Bismarck nasıl bir Almanya istediğini ve amacına nasıl ulaşabileceğini çok iyi hesapladı. Yine bir Alman olan Nietzsche gibi o da sadece ve sadece güce tapıyordu. Fakat Bismarck kavramlarla uğraşan bir filozof değildi. Ona göre *übermensh*[1] gerçekti. Bismarck dünyayı somut bir yaklaşımla ele alıyordu: "Devletin büyüklüğü savaş meydanına sürebildiği asker sayı-

[1] Nietzsche'nin üst insanı. (Ç.N.)

sıyla ölçülür." Onun Almanya'sı güçlü olacaktı. Bunun içinse Avrupa'da Napoléon zamanından beri görülmeyen bir acımasızlıkla işe sarılacak, ahlaki kaygıları bir yana bırakıp ulusal çıkar uğruna her yola, yönteme başvuracaktı. Bismarck buna "*realpolitik*" dedi.

Bismarck'ın düşlerini gerçeğe dönüştürme görevindeki Helmuth von Moltke'nin de şansölyenin ne arzularına ne de yöntemlerine bir itirazı vardı. Onun sahiden etkilendiği tek bir kitap vardı, Clausewitz'in *Savaş Hakkında*'sı. Moltke'nin Prusya'yla ilgili görüşü Bismarck'ınkini yansıtıyordu: askerî ve diplomatik güç; ve savaşla siyaset arasında yakın bir ilişki. Clausewitz'le Nietszche, strateji düşünürüyle filozof, askerle siyasetçinin bu birleşimi Alman düşünce ve pratiğinin ölümcül bir sentezini oluşturacaktı.

Bununla birlikte iki Prusyalı arasında önemli bir fark vardı: istihbarat. Moltke (bu adam o kadar asık suratlıydı ki yalnızca iki kez gülerken görüldüğü rivayet edilir: Polonya'da bir kalenin zaptedilemez olduğunu duyduğunda ve kayınvalidesinin ölüm haberini aldığında) için istihbarat bir genelkurmay işiydi ve Prusyalı kurmay subaylarca disiplinli, yöntemli bir tarzda ele alınmalıydı. Ancak Bismarck'ın çoktandır bildiği üzere istihbarat bundan ibaret değildi. Bismarck'ın kendi istihbarat sistemi vardı ve onun merkezinde de yetenekli ve becerikli bir casusbaşı bulunuyordu. Bu adam son derece kurnaz ve zeki olmanın yanı sıra tamamen vicdansız olmak gibi paha biçilemez, üstün bir özelliğe sahipti.

1818'de Saksonya'da doğan Wilhelm Stieber babası tarafından Kilise'ye yönlendirildi. Fakat ilahiyat onu sıktı ve 1841'de hukuk fakültesinden mezun oldu. Bunun öğrenen babası onu evlatlıktan reddedince genç adam 23 yaşında köktenci siyasal aktivistleri ve öbür hükümet karşıtlarını savunan bir avukat olarak ünlenmeye başladı. Stieber muhaliflerin görüşlerine katıldığı konusunda onları ikna etmeyi başarıyordu. Çok geçmeden, 1848 Devrimi'nden önce Berlin'de bolca bulunan köktencilerin en tercih edilen avukatı oldu. Stieber çalışkandı, az ücret istiyordu, onların davasına sıcak bakıyordu ve şaşırtıcı şekilde birçoğunu beraat ettiriyordu. Oysa müvekkilleri onun hakkındaki gerçeği bilselerdi neye uğradıklarını şaşırırlardı: Stieber aslında siyasal provokatörlerin ve devrimcilerin kimliklerini ele

veren bir polis casusuydu. Beraat oranının bu denli yüksek olmasının nedeni kamu davalarında içeriden bilgi alabilmesiydi; çünkü aynı zamanda hem Berlin polis dergisinin editörlüğünü yapıyordu, hem de Berlin Polisi'ne sırdaştı.

Stieber eşi görülmemiş derecede vicdansız bir adamdı. 1845'te kendi kimliğini açık etmeden karısının dayısı Schoffel'i polise ihbar etti. Bu ihaneti özellikle alçaltan şey, adamı sosyalist devrimci olmaya ikna edenin bizzat Stieber olmasıydı. Dayı tutuklandığındaysa buna en çok Stieber itiraz etti ve sonuçta Devrimci Yeraltı Konseyi'ne seçildi. 1846'yla 1848 arasında bir tarihte Stieber hayatına yön verecek nihai kararı aldı. Devrimin öncülüğünü yapmanın hiçbir güvencesi yoktu. Yasayı ve düzeni koruyanların önderi olmaksa para, kariyer ve terfi getirirdi. Böylece tam zamanlı bir gizli polis ajanı oldu.

1848 olaylarını önceleyen kargaşalı günlerde psikolojik hainliğin klasik bir örneğini veren Stieber her zamankinden daha meşguldü: dile kolay, hem ahlaksız olmak, hem de iki tarafla birden iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmak. Fakat kalbinin derinliklerinde Stieber de, Moltke ve Bismarck gibi iktidara, güce ve düzene inanıyordu. Onun kader anı da 1848'de, devrimcilerin Berlin'i birbirine kattığı günlere geldi. Göstericiler Kral IV. Frederick William'ı faytonuyla Dorotheen Caddesi'nde kıstırdılar. O anda "tehlikeli köktenciler"in arasından biri çıktı ve korku içindeki Kral'ı karga tulumba bir kapı aralığına götürdü. Kalabalığa göre önderlerinden biri Kral'ı besbelli tartaklıyor ve ona hakaretler yağdırıyordu. Oysa Stieber gerçekte, "Merak etmeyin, Majesteleri. Şu anda Stieber ve adamlarının koruması altındasınız. Size hiçbir zarar gelmeyecek," diye fısıldıyordu. Ardından da Prusya Kralı'nın yola devam etmesine izin verdi. Stieber'in kariyeri artık güvence altındaydı. Minnettar Kral iki yıl sonra onu *Polizeirath*, yani Berlin polis teşkilatının başı yaptı. (Neden sonra o gün oradaki ayaklanmayı bizzat Stieber'in tasarlamış ve yarı-kaçık Kral'ın gözüne girmek kaygısıyla polis muhbirlerine, onu "tehdit" etmeleri için rüşvet vermiş olabileceği anlaşılacaktı.)

1852'de Stieber'i Londra ve Paris'te, bu sefer Schmidt adında bir Rus kimliğiyle seyahat ederken ve Karl Marx adında tehlikeli bir devrimcinin ortaya attığı yeni sosyalist fikirleri basan köktenci bir derginin editörü olduğunu ileri sürerken görüyoruz. Sürgündeki Alman köktenciler bu Saksonyalı ağırbaş-

lı avukata tamamen kanmışlar·ve onunla tam bir işbirliği yapmışlardı. Stieber de Berlin'e dönünce yurtdışındaki sürgünlerden kimliklerini öğrendiği tüm köktenci devrimcileri içeren bir tutuklama listesi çıkardı. Bu da yetmezmiş gibi "Marksist Tehlike"ye karşı açık bir saldırıya geçti ve tüm "şüphelileri" içeren bir liste hazırladı. Stieber artık kraldan sonra ülkenin en güçlü adamlarından biriydi. Ayrıca en az sevilen ve güvenilenlerden biriydi.

1855'te Prusya onu kapının önüne koydu. Kral Frederick William aklını iyice yitirince onu "bakıma" aldılar. Yerine gelen kardeşi, Stieber gibi bir adamın *Polizeirath* olarak atanmasının, selefinin delirdiğinin açık ve çok yönlü kanıtı olduğunu düşünüyordu. Stieber görevden alındı. On üç yıllık kibir ve merhametsizliğin intikamını almak isteyenler şimdi tetikte bekliyorlardı. Kapılarının gece yarısı çalındığını, keyfî tutuklamaları ve polisin acımasız sorgularını unutamayan Stieber'in düşmanları –o kadar çoktular ki– yetkisini aştığı suçlamasıyla ona dava açtılar. Stieber suçu kendisini itham edenlere atarak kendini savundu. İddiasına göre yaptığı her şey Kral'ın ve kabinenin emirleri dahilindeydi. O yalnızca kendisine verilen talimatları yerine getirmişti. *Befehl ist befehl* –emir emirdir– dedi. Böyle bir savunmayı reddetmek kralın itibarına gölge düşürmek, daha da kötüsü, halka açık bir mahkemede tanıklık etmesi için onu akıl hastanesinden çıkarmak anlamına gelirdi. Mahkeme heyeti böyle bir şeyi göze alamazdı. Dava düştü. Fakat Stieber'in Berlin'deki avukatlık günleri bitti. Kral I. William fırsatı varken Berlin'den gitmesini ve bir daha dönmemesini istedi. Şimdi de kendisi sürgün durumuna düşen Stieber Rusya'ya kaçtı. Orada arkadaşları vardı. Berlin'de *Polizeirath* iken üst düzey bir Rus diplomatın karıştığı bir rezaleti örtbas etmişti. St. Petersburg'un kendisine bir borcu olduğunu düşünüyordu.

St. Petersburg'a gelen Stieber orada hiç istemediği halde Rus Dışişleri Bakanlığı'nın karşı istihbarat dairesini yeniden düzenlemekle görevlendirildi; bu yabancı uyruklu biri için sıra dışı bir ödüldü. Stieber burada da eski uğraşını sürdürerek bir yandan Rusya'nın dış gizli servisini baştan aşağı yenilerken öbür yandan da Almanya için casusluk yaptı. Londra ve Paris'te yaptığı işlere dair evrak dosyaları –büyük bir düşünceli-

likle onları yanında getirmeyi akıl etmişti– onun komünist ve devrim karşıtı görüşleri hakkında kuşku duyanları ikna etmeye yardımcı oluyordu. Rusya'ya gidişi de tam vaktindeydi; çünkü Çar II. Aleksander sayıları giderek artan devrimci ve kışkırtıcıların onu sahiden öldürmek istedikleri gerçeğiyle yeni yeni yüzleşiyor, öyle olunca da güvenlik ve güvenlik istihbaratı Rusya'nın öncelikler listesinde, doğal olarak, üst sıralara çıkıyordu. Suikast planları iktidar sahiplerinin aklını meşgul etme eğilimindedir. Çarlık Şansölyeliği'ne bağlı "Üçüncü Şube" tekrar faaliyete geçirildi ve Ochrana, yani gizli polisin görevlerini Devlet Güvenliği Dairesi devraldı. Bildiğimiz kadarıyla Stieber yurtiçine dönük bu *aygıta* giremedi. Fakat sürgündeki Rusların *yurtdışı* ağlarına nüfuz edilmesindeki katkıları, bugün Moskova Merkezi'nin casus halkaları olarak bildiğimiz oluşumun kurulmasında önemli bir adım oldu.

Stieber özellikle Londra ve Paris'teki Rus sığınmacıları kandırarak, tehdit ederek, onlara şantaj yaparak veya rüşvet vererek arkadaşlarını izlemeleri, gerekirse de Rus gizli servisi adına ajan-provokatörlük yapmaları için zorluyordu. Stieber'in patronu bu işin nereye varabileceğini görmüş, esrarengiz bir şekilde CIA ajanı James Jesus Angleton'un –kendisi karşı-istihbaratı bir "aynalar cangılı" olarak betimleyecekti– çok sonraki kaygılarını önceden haber vermişti. Rusya'nın Londra Büyükelçisi Kont Şuvalof, Stieber'in yöntemleri hakkında şöyle yazıyordu:

> Bu casus oyununun sonu yok... Köktencileri suç işlemiş sürgünlere izlettiriyorsun, sonra da emin olmak için onları izleyecek bir başkasına ihtiyaç duyuyorsun – hatta öyle bir durum oldu ki ataşelerimden birinin bir sürgünü izlemek üzere görevlendirdiği bir Köktencinin aynı sürgün tarafından izlendiği ortaya çıktı... Böyle bir olayın olmuş olması bu çılgınlığın nerelere varabileceğinin açık bir belirtisidir.

Wilhelm Stieber bu satırları okusaydı muhakkak onaylardı: çarklar içinde çarklar. Rus gizli servisi ona bu konuda çok şey borçlu.

Stieber 1863'te geri döndü. Bir gazete sahibi onu Bismarck'la tanıştırmış, o da Prusyalı bakanı, ona bir suikast tasarlandığı konusunda uyarmıştı. Aristokrat Bismarck bu sonradan görme

Saksonyalı avukatı adam yerine koymayabilirdi de, ama onun görevi yargılamak değil, yeteneği koklamak ve ondan yararlanmaktı. Makam, güç ve itibar derdinde olan Stieber, Bismarck gibi bir adamın hizmetine girebilmek için çıldırıyordu. Stieber böylece gelecek yirmi yıl için Bismarck'ın "av köpeği" olurken 19. yüzyılın gizli iktidar odaklarından birinin de temeli atılmış oluyordu. "Casuslar prensi" ve "kırk bin casusun piri" (hayranları kadar düşmanlarının da ona uygun gördüğü lakaplardan bazıları) kurum olarak istihbarat servislerinin olmasa bile büyük ölçüde modern casusluğun kalıbını çöken meslek hayatına başladı ve Prusyalı patronlarına bu konuda büyük hizmetler verdi.

Stieber'in yöntemleri kendi gününün ölçülerine göre alçakçaydı; ama bugünün görece daha ahlakdışı alışkanlıklarına göre bile o son derece itici, ikiyüzlü ve aşağılık biri olarak çıkar karşımıza. Prusyalı soylular ona derin ve tutkulu bir kin besliyorlardı. Bismarck ise kendi "milli istihbarat teşkilatı"nın başına katlanıyor ve onu himaye ediyordu, çünkü adam sonuç alıyordu. Stieber bu sonuçları, hiçbiri de yeni olmayan ama hepsi ilk kez bir arada kullanılan üç ana kulvardan topluyordu. Kurduğu imparatorluğun merkezinde, Prusya'nın durumu hakkında durmadan raporlar ve evraklar gönderen koca bir gizli muhbirler ağı ("kırk bin casus") duruyordu. İkinci olarak, Bismarck'ın diplomatik "hedefleri"ne yönelik son derece ayrıntılı keşif ve casusluk misyonları düzenliyordu (ve bu misyonlara, bir casusbaşı için hiç alışılmadık şekilde, bizzat kendisi çıkıyordu). Son olarak da toplanan tüm malzemeyi analiz ediyor ve onları Bismarck'la von Moltke'ye hazırladığı kapsamlı, gizli istihbarat raporları halinde birleştiriyordu. Bu olağanüstü bir hüner gösterisiydi; Prusya başarısını Demir Şansölye'nin –Bismarck'ın– büyük diplomatik "deha"sına olduğu kadar Stieber'in açık ve anlaşılır istihbarat raporlarına da borçludur.

Stieber emirlerini doğrudan Bismarck'tan alıyordu. Patronunun ilk büyük başarısı olan Schleswig-Holstein'ın 1864'teki istilasında, sözümona "Danimarka işgali altındaki Kuzey Almanya"dan ajanları aracılığıyla oradaki temel hedeflerle ilgili bilgileri o sağladı. Prusya Ordusu bölgedeki minik Danimarka garnizonlarının kolayca üstesinden geldi. Fakat Bismarck yenilgiye uğrattığı Danimarka'ya olağanüstü müşfik davrandı; ve *realpolitik*'te gerçekleştirdiği bu deney olumlu sonuç verdi. Bis-

marck bundan sonra "kabarık saçlı başını" Almanca konuşan ülkelerdeki tek rakibine, Avusturya'ya çevirdi. Fakat önce bu kurbanı hakkında istihbarat toplamalıydı. Stieber'e başvurdu.

Stieber'in çözümü tek kelimeyle pratikti. Prusya gizli polisinin başı gezgin bir satıcı kılığına girip Avusturya ve Bohemya'yı karış karış dolaştı. 1865 yazının büyük bir bölümünde Bohemya'nın tozlu yollarını aşındırıp köylerde ve kasabalarda konaklayarak taşralılarla konuştu, tatbikata veya eğitime çıkan Avusturyalı askerlere mallarını sattı. Stieber artık bölgede tanındığı için malları tercih ediliyor ve seviliyordu. Köylülere dinî biblolar ve azizlerin resimlerini, askerlere, özellikle Avusturyalı zengin genç subaylara da daha ilgi çekici ürünler, açık saçık resimler satıyordu. Stieber Berlin'e döndüğünde Bismarck ve Moltke'nin Viyana'yı işgal planı için çok ayrıntılı bir rapor hazırladı. Yollar, köprüler, savunma mevzileri, silahlar, ordunun moral durumu, disiplini, erzakı, cephanesi ve taktikleri – hepsi incelikle analiz ediliyor, güçlü ve zayıf yanları ortaya konuyordu. Raporu gören Moltke bile ayrıntıların bolluğuna ve istihbaratın kesinliğine şaştı. Özellikle Stieber'in eksiksiz askerî haritaları sayesinde Prusya genelkurmayı önceden tasarlanmış kesin adımlarla işgali planlama imkânına kavuştu.

Artık oyunun hazırlıkları tamamdı. Fransa, tam da Stieber'in harcı olan bir taktikle etkisiz hale getirildi. Onun Polonyalı ajanlarından biri Paris'te III. Napoléon'la birlikte geçit törenine katılan Rus Çarı'na ateş etme, ama ıskalama emri almıştı. "Suikastçı" yasalara uygun olarak tutuklandı ve mahkemeye sevk edildi. Anlayışlı Fransız vatandaşlarından oluşan jüri –Stieber'in ajanlarından para yedikleri hemen hemen kesin gibidir– de Rusları gazaba getirmek pahasına genci beraat ettirdi. İki ülke arasındaki ilişkiler soğudu. Rusya'yla Fransa'yı böylece devredışı bırakan, İngiltere'nin ise aldırmazlığından zaten emin olan Bismarck artık Avusturya'yı savaşa kışkırtmaya hazırdı. Her şey yedi hafta içinde bitti. Birliklerini seferber ve sevk etmek için telgraftan ve yeni demiryollarından yararlanan von Moltke, keşfini Stieber'in ustalıkla yaptığı yolları izleyerek Avusturya Ordusu'nu Sadowa'da çevirdi. Yaklaşık 300 metreden hedefi vuran yeni tüfekleriyle donanmış Prusya piyadeleri eski model tüfeklere sahip Avusturyalıları darmadağın ettiler. Königgratz-Sadowa dolayında gerçekleşen muhare-

bede Avusturyalıların 44.000'ine karşılık Prusyalılar 9.000 can kaybı verdiler. Bu kesin bir yenilgiydi. Üç hafta içinde Prusya birlikleri Viyana'nın kapısına dayandılar. Avusturya İmparatoru barış istedi. Stieber'in istihbaratı sayesinde Prusya Ordusu, Avrupa'da güçler dengesini temelli olarak değiştirdi.

Bismarck gözünü ondan sonra Fransa'ya çevirdi. Prusya'nın kazandığı zaferlerden ve artan gücüden telaşa kapılan III. Napoléon, Alman Şansölyesi'ni yatıştırmaya çalıştı. Fakat Bismarck'ın uvertürlere karnı toktu. O garsonlar gibi "bahşiş"lere itibar etmezdi. Berlin'deki İngiliz büyükelçisinin isabetli bir şekilde, *une certaine politique de brigandage*,[1] dediği üzere hedefe kilitlenmişti. Fakat Prusya'nın aman vermez şansölyesi olanca kararlılığına rağmen keşif yapması için Stieber'i sıradaki kurbanının ülkesine salmayı ihmal etmedi. Stieber, Fransa'ya düzenlediği seferde yanına önemli yardımcılarından ikisini -Zernicki ve Kaltenbach- aldı. Zernicki Polonyalı bir aristokratın tüm nezaket ve cazibesini kendinde toplayan girgin biriydi. Kaltenbach ise duygusuz bir istismarcı ve komplocuydu. Üç adam birlikte tüyler ürpertici bir ekip oluşturdu ve belki de o güne dek görülmemiş çapta bir istihbarat ve casusluk sistemi kurdular. Stieber yedeğinde bir çuval dolusu altınla Fransız sanayiine yatırım yapmanın yollarını arayan Yunanlı bir girişimci kılığında seyahat ederken iki yardımcısı sessizce düzinelerce fahişe kiralıyor ve onları sınırdaki Fransız garnizonlarını barındıran kasabalara dağıtıyorlardı. Bu "serhat birliklerini" Fransız subaylarının yemekli toplantılarında ve şık otellerde, yerel yöneticilerin, belediye başkanlarının, milletvekillerinin vs. özel konutlarında hizmetçi olarak çalışacak "iyi terbiye almış" binlerce genç kadınla takviye ettiler. Bu da yetmezmiş gibi Stieber, Fransız çiftçilerine hasatta yardım edecek binlerce tarım işçisi tutmak için Bismarck'tan yardım aldı.

Prusyalı kaynaklarca en kalabalık zamanında 35.000 olduğu hesap edilen bu geniş ağ, Paris, Lille, Vincennes, Strasbourg, Bordeaux, Lyon ve Marsilya gibi en önemli askerî garnizonlarda iş kuran seçilmiş, emekli Alman subaylarınca idare ediliyordu. Bu adamlar kâtip kılığındaki "genç subaylar"la birlikte, çok sayıda "kullanılmayan posta kutusu"na bırakılan raporları top-

[1] "Bir çeşit siyasal eşkıyalık." (Ç.N.)

luyor ve Stieber tarafından Brüksel, Cenevre ve Lozan'a yerleştirilen bölgesel yöneticilere şifreli olarak gönderiyorlardı. Bu, bizzat Stieber tarafından çekip çevrilen muazzam bir mekanizmaydı; mekanizmayı denetlemek için de Yunanlı işadamı kılığında, Kaltenbach ve Zernicki'yle birlikte ilgili bölgeleri dolaşıyor, raporları topluyor, ajanlarına paralarını ödüyor ve durumu bizzat kendi görüp değerlendiriyordu. Stieber'in kurduğu istihbarat ağı yaklaşık iki yıl boyunca Fransa'nın askerî durumu ve hazırlıkları hakkında bulabildiği her şeyi topladı. Tarım işçileri çalıştıkları çiftliklerdeki sığır sayısını bile bildirmişlerdi ki işgalciler oraya geldiklerinde ne kadar sığır eti olduğunu bilsinler ve tedarik zincirindeki yükü hafifletebilsinler. Ne görülmüş ne de duyulmuş şeydi bu. Bu çapta bir harekâtın hiç fark edilmemesi beklenemezdi elbette. Fransa'nın Berlin'deki askerî ataşesi Prusya'nın Fransa'da istihbarat topladığı ve savaşa hazırlandığı konusunda ülkesini defalarca uyardı. Fakat ağırkanlı III. Napoléon, Baron Stoffel'in ileriyi gören uyarılarını kâle almadı ve askerî danışmanlarının, Fransa'nın tehdit altında olduğu yolundaki yakarışlarına kulak tıkadı; öyle ki Starsbourg garnizonunun komutanı General Ducrot, "Komşu askerlerinin neler yaptıkları konusunda kimsenin Ordu'yu bilgilendirmemesi çok sinir bozucu," diye hayıflanıyordu.

Bismarck 1870 yazında saldırıya geçti. Stieber üç sandık dolusu belgeyle dönmüş ve güncel haritalardan tutun da yük atlarının nerede bulunabileceğine kadar, Fransa'nın istilasında işe yarayabilecek her konuda 1.650'yi aşkın ayrı istihbarat raporu toplamıştı. Geriye yalnızca bir *casus belli*[1] bulmak kaldı; Bismarck, Prusya Kralı tarafından gönderilmiş üst düzey bir telgrafın yanıltıcı bir kopyasını basına sızdırınca Fransızların kabaran duygusallığı bunu sağlamakta gecikmedi. "Kırmızıyı gören Fransız boğaları" tam da Bismarck'ın istediği tepkiyi verdiler. Fransa akılsızlık edip Prusya ve onun Alman müttefiklerine savaş açtı; Bismarck ve von Moltke zaten bunun için dua ediyorlardı. Yâveri savaş haberiyle geldiğinde von Moltke uyuyordu. Alman Ordusu'nda anlatılan efsaneye göre adam homurdanmış, yatağında doğrulmuş ve şöyle demiş: "Planlama Bürosu'ndaki dosyaları bul. 1 numaralı Gizli Evrak'ı çıkar. Oradaki tali-

[1] Savaş nedeni. (Ç.N.)

matları izle ve Daire Başkanları'na sabah bana rapor vermelerini söyle." Ardından tekrar yatmış ve Stieber'in kılı kırk yaran istihbarat raporlarının meyvelerinin toplanması için çarka ilk hareketini vermiş.

İstilâcı Prusyalılar Fransa'nın doğusuna şimşek hızıyla girerlerken yanlarında alışılmadık şekilde, Prusya'nın istihbarat şefi ve onun iki kurmayı da vardı. Önemli köy ve kasabalara geldiklerinde oraya giriyor, bir Fransız'ı tutukluyor ve onu apar topar garnizon merkezine götürüyorlardı. Herhangi bir dirençle karşılaşacak olduklarında onu hemencecik kelepçeliyor, dövüyor veya kırbaçlıyorlardı. Gizli ajanlarını yerli halkın gözü önünde böylelikle kurtardıktan sonra da Stieber ve adamları toparlanıyor ve yollarına devam ediyorlardı. Bu arada, işgal bölgesindeki bazı kapı ve ağaçların üstünde gizemli tebeşir izleri belirmişti. Stieber'in ajanları adeta bir Çingene ordusu gibi, ilerlemekte olan Prusyalılar için bölgeyi işaretlemişlerdi: Bir çiftlikte kaç at saklıydı, erzak ve saman neredeydi, askerler için konaklama yeri potansiyeli taşıyan mekânın büyüklüğü neydi? Kılık değiştirmiş bir sempatizanlar ordusu büyük bir istihbarat zaferine imza attı. Öte yandan, Stieber'in Fransız casusu olduğundan kuşkulandığı kişilere reva gördüğü muamele bu kadar alkışı hak etmiyor. Kasıtlı bir *schrechligkeit* (korkutma) siyaseti güden Stieber, potansiyel casusların, Alman birliklerinin ilerleyişini izleyen kadın ve çocukların gözü önünde bile olsa idamını emretti. Dehşete kapılan Fransızlar saklandılar, ama bu çapta bir acımasızlık o zaman için düşman casus veya partizanlarını sindirmiş olsa bile gelecekte derin bir nefreti miras bırakacaktı.

Kazandığı başarıya rağmen –veya belki de bu yüzden– Stieber yüksek rütbeli subaylar arasında hiç sevilmiyordu. Bismarck'la yakınlığını kıskanan, insanların gizlisini saklısını araştırmasını ve şantajcılığını aşağılayan Prusya Genelkurmayı'ndan *junkerler*[1] onu, "gerçek askerler"in "adi değersiz casuslar"a yaklaşımını hatırlatır şekilde, aristokratça bir nefretle karşılıyorlardı. 1870 seferinin sürdüğü sırada Falquemont'ta bir akşam Stieber, Prusya'nın zaferinde kendisinin de payı olduğunun kabul edilmesini isteyince bu nefret taştı ve bir general

[1] Prusya'da siyasal hayata egemen, toprak sahibi aristokrat sınıf üyeleri. (Ç.N.)

"Saksonyalı değersiz casusu" aşağıladı. Stieber herkesin içinde küçük düşürüldü ve buz kesen ortamdaki gerilim ancak Bismarck'ın, elde bir fincan kahveyle Stieber'in yanına gelmesi ve zafere olan katkılarından ötürü ona şahsen teşekkür etmesiyle yatıştı. Bismarck Prusya'nın muzaffer generallerinin önünde Stieber'in başarısını onayladı. Fakat toplumsal nüanslara duyarlı *junkerler* Otto von Bismarck'ın, Saksonyalı casusun elini *sol* eliyle sıktığını gözden kaçırmadılar. Bu, Prusya aristokrasisinin kitabında ağır hakaret anlamı taşıyordu. Şansölye Stieber'i övmüştü ama bunun gerçekte hiçbir değeri yoktu. Kendi zaafları ve düşüncesizlikleri hakkında çok şey bilen bu ürkütücü küçük adam hâlâ bir paryaydı. Ama yine de gururu okşanmıştı.

Stieber'in asıl zafer anıysa muzaffer Kral William'ın Paris'e girerken sayıları en az 3.000 olarak hesaplanan küçük bir casus ordusu tarafından karşılanması oldu. Kral, Versailles Sarayı'nın Aynalı Salon'unda kendini İkinci Reich'ın birinci "Kayzer"i, yani imparatoru ilan etti – Friedrich Barbarossa'nın Birleşik Alman İmparatorluğu nihayet yeniden kurulmuştu. Stieber'in parayla getirttiği çok sayıda Fransız, fatihe olan bağlılıklarını sevinçle dile getirdiler. Böyle bir reklam ve tanıtım şaheserine Dr. Goebbels de olsa şapka çıkarırdı.

Stieber'in en büyük kişisel başarısı ve yöntemlerinin açık bir uygulaması belki de savaştan sonraki işlerinde görülebilir. Barış görüşmeleri için kurulan komisyonun Fransız üyesi Versailles'a geldiğinde Bismarck, Stieber'i çağırdı ve Büyükelçi Favré'ye hangi talimatların verildiğinin öğrenilmesini istedi. Favré trenden indiğinde onu bir fayton almaya geldi; faytonun arabacısı, büyükelçinin tanımadığı Zernicki'ydi, yani Stieber'in Polonyalı ajanı. İkisi birlikte Rois Bulvarı 3 numaradaki lüks döşeli diplomatik konuta geldiler. Oysa burası aslında Prusya gizli servisinin Fransa'daki merkez karargâhıydı. Büyükelçiyi kapıda, onun tüm ihtiyaçlarını sessizce, nezaketle ve beceriyle gideren özel uşak kıyafeti giymiş bir hizmetçi karşıladı. Bu uşak Stieber'den başkası değildi. Bismarck daha sonra müzakereler için Büyükelçi Favré'yle masaya oturunca önünde Stieber tarafından hazırlanmış eksiksiz bir değerlendirme ve istihbarat raporu duruyordu. Bu evrak, büyükelçi banyoda veya tuvaletteyken "uşağın", Fransız hükümetinin elçiye verdiği

gizli talimatları içeren özel dosyasındaki belgelerden çıkardığı kopyalardı. Öyle olunca Bismarck yine zahmetsizce bir diplomatik zafer daha kazandı.

Stieber savaşın ardından Berlin'e Bismarck'ın gizli polis şefi olarak döndü ve orada tarzını daha da geliştirdi; başkentte, personeli özenle seçilmiş ajanlardan, müşterileri de yabancı diplomatlardan, Alman aristokrasisi ve rütbeli subaylarından oluşan Yeşil Ev adında birinci sınıf bir randevuevi açtı. Çok geçmeden en aşağılık yöntemler ve yüksek bedellerle Yeşil Ev'in meyvelerini toplamaya başladı. Kadın ve erkek cinsinden tuttuğu fahişeler soylu müşterilerinin nelerden hoşlanıp hoşlanmadıkları, özellikle sapkınlıkları hakkında onu bilgilendirmeye başladılar. Cinsel alışkanlıklar ve gizli ilişkiler konusunda birinci elden derlediği bilgilerle donanan Stieber artık Berlin sosyetesinin büyük bir bölümüne, üst düzey yabancıların da bazısına şantaj yapacak durumdaydı. Berlin'in kaymak tabakası onu sosyal açıdan kabullenebilmiş değildi belki ama ondan korkacaklarına hiç kuşku yoktu.

Stieber, Bismarck'ın birleşik ve güçlü Almanya düşünü gerçekleştirme yolunda yirmiyi aşkın önemli başarıya imza atmışsa da özlemini duyduğu itibara asla kavuşamadı. Fakat üst tabaka 1892'de onu nihayet bağrına basabildi. Stieber öldüğünde cenazesine büyük bir soylu kalabalığı katıldı ve tabutunu izledi. Katılımcıların nedense son derece neşeli oldukları gözlendi. Şakacı bir Berlinlinin iğneli sözleriyle: "Kibarlar tayfası Stieber'in gerçekten öldüğünden emin olmak için tam takım cenazeye geldi."

Stieber'in anısı bugün de yaşamaya devam ediyor. O ulusal istihbarat örgütlerinin başkanları içinde basını, bankaları, iş ve sanayi dünyasını izleyip kontrol altında tutan ilk kişiydi. Onun sağladığı eksiksiz askerî istihbarat Prusya Ordusu'nun savaş meydanlarındaki başarısını garantiliyordu. Bir yeri istila etmeden önce oraya bir "beşinci kol"[1] yerleştirme düşüncesini Franco'dan önce o geliştirdi. Kitlesel ölçekte posta sansürünü o kurumlaştırdı ve kendi iktidarını artırabilmek için bunu gerek askerler, gerek siviller hakkında bilgi toplamakta kullandı. Bugünkü "*psyops*"u (düşmanın gaflarını, onlarla ilgili olumsuz

[1] Bir ülkede gizlice düşman için çalışan örgüt. (Ç.N.)

haberleri ve kayıp sayısını yayarak düşmanın moralini bozma, kendi ordusunun ve halkının da moralini yükseltme amaçlı psikolojik savaş) aslında onun kurduğu Merkezî Enformasyon Bürosu icat etti. Stieber'in istihbarata ve istihbaratçılığa muazzam katkıları yadsınamaz. Onun yöntemleri tüm Avrupa'daki havayı bozdu, istihbaratın gücünü herkese kanıtladı, bugün de süren casus furyasını yarattı ve Birinci Dünya Savaşı'na yol açan uluslararası ikliminin oluşmasına katkıda bulundu. Stieber'in Bismarck, Prusya ve modern istihbarata kazandırdığı başarılar inanılmaz boyuttadır.

Stieber'le şeytanın konuşacakları çok şey olmalı.

13
SÖMÜRGECİ YANKILAR

Sağlığına, Sudanlı kara derili yabancı.
Zavallı cahil bir kefere olsan da
savaşmakta üstüne yok...

Rudyard Kipling

Stieber'in marifetleri, iyi ya da kötü, istihbaratın doğasını temelli olarak değiştirdi. İstihbarat eskiden kralların, bakanların ve generallerin kişisel oyuncağıyken barışta ve savaşta, ulus-devletin bürokratik dokusunun bir parçası haline geldi. İstihbarat artık dar bir çevreyle sınırlı değil, her gelişmiş başkentin genel geçer siyasal-askerî uygulamalarının değişmez unsurlarından biriydi.

Farklı ülkeler bu meseleyi farklı şekillerde ele aldılar. 1870'te Sedan'ın Düşüşü'nden[1] 1914'te Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadar geçen süreçte Fransızlarla Almanlar neredeyse dur durak demeden kıyasıya bir casusluk savaşına girdiler ve bu savaş Alfred Dreyfus adında masum bir Fransız subayının, casus furyasının pençesine düşmüş bir ulusun önünde rezil olmasına kadar vardı. Prusya'nın emellerinden telaşa kapılan Avusturya, istihbarat servisini yeniden yapılandırdı, ama yine de Karşı-istihbarat Şefi Redl'in, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce, bu sefer Rus gizli servisinin uygulamaya koyduğu Stieber-vari şantaj tekniklerine boyun eğmesine engel

[1] 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nda Sedan Kasabası çevresinde gerçekleşen ve Fransız Ordusu'nun teslim olmasıyla sonuçlanan muharebeye gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

olamadı. Redl'in ihaneti Avusturya Ordusu'nun daha savaşın ilk muharebelerinde 300.000 can kaybetmesine neden olacaktı. Gizli eşcinsele uyguladıkları şantaj sayesinde Ruslar her şeyi öğrendiler. Redl'se kendini vurdu.

İngilizler, zamanın toplumsal ve kültürel iklimine uygun olarak işi amatörlerle yürüttüler. Kırım Savaşı'nın ertesinde başlayan ve son on yılda hız kesmiş olan reformlar Fransa-Prusya Savaşı'ndan alınan derslerle yeniden ivme kazandı. Casus furyası İngiltere'yi de saracaktı; önce profesyonelleri, sonra da, 1906-1914 yılları arasındaki süreçte, halkı. İngilizler iki konuya odaklandılar: İrlanda ve birleşik Almanya. Fakat öncelikli konu İrlanda'ydı.

İrlandalı yeraltı devrimci gruplar, "İngiltere'nin aleyhine olan bizim lehimizedir" anlayışıyla 1799'dan itibaren çoğalmaya başlamışlardı. İmdatlarına yetişebilir umuduyla önce Amerika'ya, sonra da Devrim Fransa'sına bel bağladılar. Fakat ikisinde de umutlar boşa çıktı ve Dublin Kalesi'ne üslenen İngiliz otoritesi bir dizi başarılı gizli servis operasyonunun yardımıyla İrlanda Gönüllüleri'ne de, Fenianlara[1] da sızdı. Fenianlar 1860'lara gelindiğinde Boston ve New York gibi kentlerdeki İrlandalı göçmenler arasında sağlam bir yer edinmişlerdi. Büyük Patates Kıtlığı'yla ilgili hoşnutsuzluklar hâlâ hararetle dile getiriliyor (İngiltere'nin 1848 yılında İrlanda'nın patates ürününe hastalık bulaştırdığını iddia edenler bunun nasıl –ve niçin– yapıldığını bugün bile açıklayamamaktadırlar) ve göçmenler kışkırtılıyordu. Fenianlar sürgünde bir hükümet kurmak amacıyla 1866'da İngiliz Kanada'sına kötü planlanmış bir akın düzenlediler ve 300 kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar.

Eski bir Amerikalı süvari binbaşısı olan Thomas Beach bu olayları inanmaz gözlerle izliyor, olanlara bir türlü akıl erdiremiyordu. Aynı Thomas Beach iki yıla kalmadan, bu sefer Henri le Caron adıyla İngilizler hesabına İrlanda Cumhuriyet Ordusu, IRA'nın Amerika koluna sızacak ve onun o kadar da gizli olmayan işlerini yürütmeye yardım edecekti. O sıralar İngiltere'yle ABD'nin arası pek de sıcak değildi. İngiltere İç Savaş'ta resmen tarafsız kalmakla birlikte Güney'e sempati beslemişti. ABD Başkanı Andrew Jonhson da şimdi İrlandalıların davası-

[1] 19. yüzyıl ortasında ABD ve İrlanda'da kurulan, İrlanda'da İngiliz egemenliğine son vermeyi amaçlayan gizli devrimci örgüt ve bu örgütün üyesi. (Ç.N.)

na arka çıkarak İngiltere'ye yaptığını ödetiyordu.

IRA 1870'te Kanada'ya yönelik yeni bir işgal planı yaptı ve Başkan Andrew Johnson, "le Caron"a (artık Devrimci İrlanda Güçleri'nin başmüfettişi idi) ABD'nin Kanada sınırında olacakları görmezden geleceğini açık açık söyledi. Beach bunları Londra'ya harfiyen iletti ve aynı yıl Ulysses Grant başkanlığa seçilince gerek onu, gerek ABD'li diğer yetkilileri, aralarında ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşan İrlandalı fitneciler hakkında uyarmayı ihmal etmedi. ABD'li yetkililer silahlı Fenian çetelerini etkisiz hale getirdiler ve bir istila girişimini daha, henüz başlamadan bitirdiler. Fakat Beach bildiklerini ne kadar açık bir dille aktardıysa da tarihin akışına engel olamadı.

İngiltere'de Fenian kaynaklı şiddet baş göstermeye başladı, İrlanda'nın siyasal gündeminde özerklik konusu birinci sırayı işgal ediyordu. Gerçekten de 1880'lerde İngiltere Başbakanı Gladstone'un birinci gündem maddesi buydu. 1873'te kurulan Özerklik Yanlısı İttifak barışçı bir çözüm için çabalıyordu. Fenian eylemciler ve İrlandalı aşırı milliyetçilerse, tercihen şiddet olmak üzere, hangi yolla olursa olsun, meselenin hallolmasını istiyorlardı. Amerika'da, Churchill'in deyimiyle, "[İrlanda asıllı] Amerikan göçmenlerin, zulümlerini unutamadıkları baskıcılara besledikleri nefret" yangına körükle gidiyordu. Derken İrlanda'da terörist eylemler patlak verdi.

İrlanda Sorunu hem Dublin'de, hem de Westminster'da istihbaratın en öncelikli konusu haline geldi. Amerika'da Beach, İrlanda'da da operasyonlar düzenleyen gizli servis, İrlandalı Cumhuriyetçilerin şiddete dönük tasarılarını ortaya çıkarmak ve engellemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Londra kenti bile soruna çözüm bulabilmek için Anakent Polis Gücü aracılığıyla Fenianların düzenlemek istedikleri bir dizi bombalama eylemini engellemeye çabalarken İrlanda Kraliyet Polis Teşkilatı da terörist etkinlikleri bastırmaya çalışıyordu. Ancak İrlanda Valisi Lord Frederick Cavendish'in Dublin'de, Phoenix Parkı'nda öldürülmesi bardağı taşıran son damla oldu. Fenianların seri halde gerçekleştirdikleri bombalamalarla baş etmek için özel bir polis komisyonu oluşturuldu. İrlandalı teröristlerle ilgilenmek üzere Özel İrlanda Şubesi -İngiltere'nin siyasal polisi- kuruldu. Amerika'daki Beach, terörist saldırıların artacağı konusunda uyarıyor ve İngiltere'ye gizlice patlayıcılar so-

kan İrlanda asıllı Amerikalı "Dinamitçiler"in faaliyetlerini bildiriyordu. Olayların çığırından çıkmasıyla pis bir gizli istihbarat savaşı başladı.

İşin sonunda Cumhuriyetçilerin siyasal önderiyle ilgili bir rezalet koptu ve adamların davası mahvoldu. İrlandalı Cumhuriyetçilerin önde gelen siyasal kişiliği Charles Stuart Parnell'in yıldızı 1887'de, İrlandalı teröristlere destek veren bir mektubun ifşa edilmesi ertesinde (mektubun düzmece olduğu her halinden belliydi) alabildiğine parladı. Parnell mektubun kendisine ait olmadığını, bunun apaçık düzmece olduğunu savundu ve mahkemeye başvurdu. Nitekim savcılar mektubun Piggott adında Galli sarhoş bir gazeteci tarafından yazıldığını doğrulayacaklardı. Peki Piggott-Parnell mektubu İngiliz gizli servisinin işi miydi? Çok acemice düzenlenmiş bir dezenformasyon girişimi olduğu apaçıktı. Beach, Parnell'in teröristleri gizlice desteklediğinden emindi; ama hükümet komisyonu İrlandalı lideri temize çıkardı. Parnell'in itibarı hiç bu kadar yüksek olmamıştı. Tüm İrlanda –ve birçok İngiliz– artık onu İrlanda-İngiltere ilişkilerini daha bağımsız bir zemine oturtacak ve düzeltecek bir önder olarak görüyordu.

Fakat heyhat, beklenen olmadı. Yüzbaşı O'Shea tarafından açılan ve basında geniş yer tutan bir zina davasında suç ortağı olduğu ortaya çıkan Parnell on sekiz aya kalmadan fena halde gözden düştü. Aslında Parnell'le Bayan O'Shea arasında on yıldır süren bir ilişki vardı ve ikisi açık açık birlikte yaşıyorlardı zaten; ama bunun faydası olmadı. İngiliz orta sınıfı ve günün popüler basını, sanki onlardan hiçbiri evlilikdışı bir ilişki yaşamamış veya hata yapmamış gibi, yine ahlaki ikiyüzlülük nöbetlerinden birine tutuldu. Gladstone'un iktidardaki Liberal Partisi'nin muhalif kanadı sahte bir sofulukla hoşnutsuzluğunu dile getirdi. İrlanda ve Amerika'daki Katolik kamuoyu küplere bindi. Parnell yerin dibine geçti ve kendisiyle birlikte bir kuşağın bağımsızlık umutlarını gömdü. İngiltere'nin "şahinleri" için bundan iyi zamanlama olamazdı. Özerklik konusu Parnell rezaletinin ortaya çıkmasından itibaren göz açıp kapanıncaya kadar hasıraltı edildi. Parnell bir yıla kalmadan öldü. Her şey çok iyi gitti. Bütün bunların İngiliz gizli servisinin operasyonu olduğuysa hemen hemen kesin gibidir.

Bu tür oyunlar İngiltere'de yeni olmakla birlikte Kıta Avru-

pa'sının istihbarat savaşçıları için eski numaralardı. 1800'lerin son çeyreğine girilirken casusluk artık sıradanlaşmıştı. Önem taşıyan tüm alanlarda casusların varlık göstermeleri bekleniyordu. Casuslarsa her otel veya toplantı yerini polisin izlemesini bekliyorlardı. Stieber ve yöntemleri artık sorgusuz-sualsiz kabul görüyordu.

Bu entrika yumağına, Stieber'i alt edip kendi silahıyla vuracak sayılı adamlardan biri olan Henri Opper de Blowitz adındaki önemli şahsiyet de girince işler iyice karıştı. De Blowitz, Prusya'nın zaferlerini tescil etmek ve tüm Avrupa'yı kendi döktüğü kalıba oturtmak isteyen Bismarck'ın nihai diplomatik hamle olarak tasarladığı 1878 Berlin Kongresi'ne *The Times* muhabiri olarak gönderildi. Kongre son derece gizli tutulacaktı ve Stieber'in adamları bunu sağlamak için olağanüstü önlemler aldılar. Ne var ki, gösterilen tüm çabalara rağmen Londra'da çıkan *The Times* gazetesi bir önceki günün müzakerelerini tüm ayrıntılarıyla yayınlıyordu. Stieber'in izleme ekipleri bu sokulgan ve rahatına düşkün adamı yakın takibe aldılar. Fakat hayret, adamın rapor edilecek hiçbir faaliyeti yoktu. De Blowitz Berlin'de keyfince dolaşıyor ve güzel güzel yemekler yiyor, ama ne konferansın gerçekleştiği bölgeye yaklaşıyor ne de delegelerden biriyle görüşüyordu. Konferansın sona erdiği günün ertesindeyse *The Times* Berlin muhabirinin son maharetini yayınladı: güya gizli olması gereken Berlin Antlaşması'nın tam metni. Bismarck'la Stieber çılgına döndüler. Avrupa'nın geri kalanı ise şaşırmakla birlikte durumu basbayağı eğlenceli buluyordu.

Nasıl bir dolabın döndüğü sonradan anlaşıldı. Meğer Opper de Blowitz delegelerden birini ikna etmiş. Birbirlerinden uzak oturmak ve hiç haberleşmemekle birlikte her öğlen aynı restoranda yemek yiyorlardı. Ve her öğlen, yemeğin ardından ceketlerini ve şapkalarını ayrı ayrı alıp kendi yollarına gidiyorlardı. Fakat numara şuydu: Blowitz'in işbirlikçisi kendisiyle aynı şapkayı giyiyordu. Yapmaları gereken tek şey çıkarken "yanlış" şapkayı almaktı; *The Times* muhabiri Kongre görüşmelerinin ayrıntılı raporunu içeren delegenin şapkasını başına koyuyor ve hiçbir şeyden kuşkulanmayan Prusya güvenlik polisinin gözleri önünde fütursuzca restorandan çıkıp gidiyordu. Bu, sahada görev yapan bir ajanla diğeri arasında, düşmanın gözü

üstlerinde olmasına rağmen, gizli haberleşmenin klasik bir örneğidir ve hâlâ uygulanmaktadır.

Bu örneğin gösterdiği bir şey daha var - 19. yüzyıl sonunda sanayileşen ve kentleşen Avrupa toplumunda casusluk furyasının, gazeteciler aracılığıyla da olsa, nasıl yer ettiği. İstihbarat bir zamanlar kralların ve danışmanların bir aracı, bir oyuncağıyken artık gündelik siyasal hayatın bir parçası haline gelmişti. Yüzyılın sonuna yaklaşırken Bismarck'ın yeniden şekil verdiği Avrupa'da ulus-devletler türlü dalaverelerle tedirginlik içinde mevzi almaya çalışırken okuma yazma oranı giderek artan nüfus, istihbaratın oynadığı rolün de giderek farkına varıyordu. Kamuoyu istihbarata odaklanacağına ister istemez tehlikeler, serüvenler ve dramlarla örülü casusluk hikâyelerine dikkat kesildi - ki James Bond edebiyatında bugün de bu yaklaşımın ve yanlış anlamanın izlerini görebiliriz. İnsan istihbaratı ("*humint*") kaynaklardan, bilgi toplama yöntemlerinden yalnızca biridir ve her şey demek değildir. Eğlence isteyen ve her şeye inanmaya hazır kamuoyunun gözündeyse casusluk eşittir istihbarat.

Giderek belirginleşen bu eğilim en açık şekilde İngiltere'de gözlenebiliyordu. Fransa Fouché'yi gördü; Orta Avrupa Metternich'i ve yeni Almanya da Stieber ve yöntemlerini. Rusya ise başından beri korku ve dehşetle iç içe geçmiş tarihi boyunca casuslardan ve gizlerden başka bir şey görmedi. Fakat Kırım Savaşı'nı ve Avrupa'nın Bismarck tarafından merhametsizce biçimlendirilmesini izleyen günlerde kıta reformlarla ve karşılıklı suçlamalarla çalkalanırken İngiltere'de istihbarat damdan düşer gibi gündeme oturdu. İrlandalılar gizli olarak faaliyet gösteren siyasal polis kurumunun gelişimini kendi elleriyle teşvik ettiler, Savaş Bakanlığı da Binbaşı Best'in kurduğu Topografya ve İstatistik Dairesi'nden çıkıp yavaş yavaş Askerî İstihbarat Birimi'ne dönüşen özel bir şube açtı. "İngiliz İstihbaratı" artık belirgin bir kurum olarak doğuyordu.

İngiltere'nin askerî istihbarat bölümü, zamanın kültürel ve toplumsal koşullarının da etkisiyle, askerlik ve analitik yeteneklerini bilfiil malzeme toplama işiyle birleştirmek isteyen zeki ve maceraperest genç subayların ilgi odağı haline geldi. Askerî İstihbarat Birimi'nden Tulloch adında bir yüzbaşı böylelikle gerek Mısır'a, gerek Belçika'ya yaptığı geziyle Savunma

Bakanlığı'nı iyi istihbarat raporlarına kavuşturduğu gibi tatilini de bedavaya getiriyordu. İş icabı tatil yapmak herkese cazip gelir; hevesli amatörlerin istihbarat toplamaları fikri de İngiltere'nin ilgili kurumlarında kök saldı.

Tullich daha sonra, işgalci düşmanların çıkarma yapmaları muhtemel kıyıları değerlendirmek üzere İngiltere'nin güneybatısında bir yürüyüş tatiline çıktı. Fakat bu konuda yalnız olmadığını, kaldığı son otelden ayrılırken önceki yaz bir Alman ataşenin kendi hükümeti adına benzer bir keşif gerçekleştirdiğini öğrendi. Tulloch hayal kırıklığına uğradı: "Oysa bu işi birlikte de yapabilirdik..."

Bu türden amatörlüklerle toplanan malzemenin sağlam bir veritabanıyla birleşmesi şaşırtıcı bir başarıyla sonuçlandı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Savaş Bakanlığı'nın istihbarat bölümünde 40.000'i aşkın kitap ve dergi vardı ve halen de yabancı ülkeler ve onların orduları hakkında açık kaynaklardan günü gününe bilgi derleniyordu. Bu tür masa başı işler geç Viktoryen dönemin delifişek subayları arasında çok sevilmiyordu ve onlardan biri daha sonra şöyle bir kayıt düşecekti:

> Fakat taburuma geri döndüğümde arkadaşlarımın gözünde ben, onlar benim işlerimi yaparlarken *La Vie Parisienne* dergisindeki resimleri... kesip bir panoya yapıştıran biri olup çıktım.

Gleichen'in acıklı yorumu bir kuşak öncesini hatırlatır gibidir. Altmış yıl önce Wellington'un büyük işler başaran keşif subayları da bölüklerinde aynı soğuklukla karşılanmışlardı. Oradaki arkadaşları bu amatör istihbaratçıların başıboş dolaştıklarını ve asıl işi kendileri yaparlarken onların "askerliğin zor yanlarından" kaçtıklarını düşünüyorlardı (ve dile getiriyorlardı). Bu kanı ordunun geneline hâkim olmakla birlikte farklı düşünen yüksek rütbeliler de vardı. Ve bu bağlamda Lord Kitchener'i anmadan geçmek olmaz. Yüzü 1914 yılındaki askerliğe çağrı ilanlarını süsleyen Lord Kitchener önce "Arabistanlı Lawrence" adıyla nam yaptı. Yerel giysiler içinde, yirmi Arap "kan kardeşi"nin yanı sıra –bu aman vermez çetenin onu koruyamaması ihtimaline karşı– bir şişe de zehirle Mısır çöllerinin ücralarını keşfe çıkan Kitchener daha önce yerli Arapların bir casusu yakalamalarına ve ona yaptıkları işkenceye tanık ol-

muştu. Dolayısıyla aynı korkunç sona uğramak gibi bir niyeti yoktu.

Buradaki amatör-maceraperest yaklaşım kısmen –en azından İngilizler için– İmparatorluğun gerektirdiklerinin bir sonucu olarak doğdu. Yaygınlaşan sömürgeciliğin bilgiye artarak duyduğu ihtiyaç dünyanın her yerinden kesintisiz bir enformasyon akışını gerekli kılıyordu. Bu tip sömürgeci istihbarat yalnızca İngiltere'ye özgü değildi. Sömürgeciliğin dünyanın dört bir yanını sardığı bir çağda Fransa, Almanya, Belçika ve genişleyen ABD de ele geçirdikleri yeni toprakları daha yakından tanıma gereksinimi duyuyorlardı. Custer'ın 1876'da bir alayını kaybettiği Little Big Horn Muharebesi'nde ve İtalyanların 1896'da Adowa'da öğrenecekleri üzere, "vahşiler"e karşı yürütülen toprak savaşlarında bile istihbarat eksikliğinin ve kültürel kendini beğenmişliğin bedeli ağır olabiliyordu (iki örnekte de "ilkel yerliler" üstün silahlı ama haritasız Avrupalı güçleri darmadağın ettiler). Bu facialar özü itibarıyla *istihbarat* facialarıydı. 1885'te General Gordon'un Hartum'dan kurtarılamaması bile, İngiliz hükümetinin devrilmesine yol açması bir yana, aslında bir istihbarat fiyaskosuydu. (Kurtarma gücü kuşatma altındaki Gordon'un yenilgiye ne kadar yakın olduğunu bilmiyordu ve generalle adamlarına altmış saat geç ulaştı.)

Ancak sömürge güçlerinin komutanları birinci sınıf istihbarata sahip olduklarında bile donanımlı ve sayıca üstün yerli kuvvetlerine yenilebiliyorlardı. İngilizlerin Güney Afrika Zulularını bastırmak için 1879'da düzenledikleri ve faciayla sonuçlanan sefer bunun klasik bir örneğidir. Konuyla ilgisi *Zulu* filminden ibaret olan birçok insan İngilizlerin düşman Zulu Kralı Cetewayo ve halkı hakkında hiçbir şey öğrenmeden savaş meydanına çıktıklarını sanır. Tam tersine. Chelmsford'un birlikleri Transvaal'i istilaya başlamadan önce onun istihbaratçılarından biri olan Bernard Fynney, Zulu'ların savaş düzeni hakkında eksiksiz bir rapor derledi, bunu Zulu'ların dövüş tarzları ve "en çok aranan ilk 100" dahil, önemli kişilerine ilişkin bilgilerle desteklemişti. Chelmsford bundan doğal olarak etkilendi ve güncel birer harita iliştirdiği bu isabetli istihbarat raporunu çoğaltıp idaresi altındaki tüm bölük komutanlarına dağıttı. Donald Morris'in sözleriyle: "Hiçbir keşif gücü yerli düşmanlar hakkında bu kadar bilgiyle donanmış olarak onlara karşı savaş-

mamıştır." Dahası, Chelmsford'un kendisi de zaferden o kadar emindi ki şöyle dediği kaydedilmiştir: "Tek korkum Zulular'ın savaştan kaçınmaları..."

Ne var ki Chelmsford'un komutanlarından biri, bedelini Güney Galler 24. Piyade Sınır Bölüğü'nün ödediği iki ölümcül hata yaptı. Birincisi, birinci sınıf istihbarat bilgilerini göz ardı edip amiri gibi düşmanı hafife aldı. İkincisi, yaklaşan düşmanın durumunu bildirecek ileri karakol nöbetçileri çıkartmayı ihmal etti. Bu çapta ihmalkârlıkların örgütlü ve disiplinli Zulu Ordusu'nun deneyimli subaylarınca cezalandırılmamasını beklemek saflık olurdu. İngilizler Isandhlwana'da 52 subay ve 1.277 asker yitirdiler; bu, Kırım Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük can kaybıydı. Elde iyi istihbarat olsa bile onun nasıl kullanılacağının nihai sorumluluğu komutanlara ve karar mercilerine aittir.

Chelmsford'un istihbarat görevlisi Fynney aslında siyasal bir kişilikti; İngiliz sömürgelerinde yalnızca "yerliler"le ilgilenen ve raporlarını ya sömürge hükümetine ya da Londra'ya sunan memurlardan biriydi. Bu siyasal ajanlar Kipling'in "büyük oyun"[1] dediği çerçevede, Hindistan'ın Kuzey Sınırı'nda Afganistan'dan Tibet'e dek, kendi istihbarat savaşlarını veriyorlardı. Hindistan'a açılan yüksek dağ geçitleri ve sınır geçişleri üzerinde etkinlik sağlama ve denetim kurma yolunda verilen gizli mücadelede gözü kara ve maceraperest Ruslarla İngilizler hem birbirlerinin, hem de "İstanbul'un doğusu"ndaki yerli kabilelerinin ayaklarına dolaşıyorlardı. Biraz da romantik bir havaya büründürülen bu mücadele o günden bu yana, Kipling'den bugünün BBC muhabirlerine kadar birçok kuşağın hayallerini süslemiştir. Öte yandan, görevlerine daha büyük bir gerçekçilikle yaklaşan kuşaklar Hindistan'ın Kuzeybatı Sınırı'nın acımasız soğuğundan ve kuraklığından nefret etmeyi öğrendikleri gibi, bir İngiliz subayının belleklerden silinmeyen bir ifadeyle, "kıçlarını taşlarla silen ve sizi yakaladılar mı hayalarınızı koparan acımasız ve sert herifler" olarak tarif ettiği tehlikeli ve dirençli düşmanlarına saygı duymayı da öğrenmişlerdir. (Subayın sözlerine tanık olan şaşkın dinleyicilerden birinin, "Eh, eğer öyleyse bu istihbaratın çok işe yarayacağı kesin!"

[1] Büyük Oyun: Rusya ve İngiltere'nin Orta Asya üstündeki mücadelesi. (Ç.N.)

dediği de rivayetler arasındadır.)

"Büyük Oyun"un *Boy's Own*[1] miti Erkek İzci hareketinin kurucusu Baden-Powell gibilerden de besleniyordu. Kuzeybatı Sınırı'nda bir süre bulunmuş olan bu adam orada kendi deyimiyle, "acayip eğlendik"ten sonra, kelebekler gibi kamufle edilmiş kalelerin resimlerini çizdiği Akdeniz bölgesine terfi etti. Zamanını ve kendi kastını düşünerek, "Casusların en iyileri bu iş için para almayanlar ve onu sadece sevdikleri için yapanlardır," diyen Baden-Powell veciz bir ifadeyle şöyle yazacaktı: "Hayattan bezenler için en iyi tedavi bir casusun heyecan verici yaşantısını sürmektir." (Hizbullah tarafından öldürülen CIA'nın Beyrut Bölge Şefi William Buckley, pislik içindeki yeraltı hücresinde su borularına zincirli haldeyken bu sözü duysaydı ne derdi acaba?) Böyle yaklaşımların revaç bulduğu İngiltere'de amatör casusluk kültünün uzun süre istihbaratla eşanlamlı tutulması kaçınılmaz olacaktı.

Manş Denizi'nin öte yakasınaysa daha sert uygulamalar hâkimdi. Stieber'den miras kalan güvensizlik ve aldatmaca her düzeyde diplomatik ilişkilere sinmişti artık. Hepsinden önemlisi, Almanya'yla Fransa arasındaki ilişkiler bununla adeta zehirlenmişti. En kötü iz bırakan konuysa Dreyfus olayıydı. Fransız Ordusu'nu ve toplumunu kargaşaya sürükleyen bu olay modern Fransa'nın en büyük siyasal rezaleti olarak tarihe geçecekti. Zaten vakanın acı anıları Fransızlar arasında hâlâ güçlü tepkiler uyandırır. Olay her bakımdan Stieber'in yöntemlerini çağrıştırır. Ancak bu seferki şeytani deha Alman değil, Fransız'dı ve ona yardım etmeye aday birçok suç ortağı vardı.

Albert Dreyfus bir topçu subayıydı. Sicilini hazırlayan subaylar onu kendi çıkarlarını düşünen kendini beğenmiş biri olarak görüyor ve ne akranları ne de üstleri ondan hoşlanıyorlardı. Ayrıca kurmay sınıfına girmeyi başaran ilk Yahudi'ydi. Dreyfus Eylül 1894'te Genelkurmay Başkanı'nın makamına çağrıldı, kendisinden bir mektubun taslağını yazması istendi, sonra da "el yazısının Almanlar hesabına çalışan bir casusunkiyle aynı olduğu" gerekçesiyle tutuklanıp hapse konuldu. Yargılandığı askerî mahkemede satın alındığı belli olan el yazısı uzmanının ifadesi kanıt kabul edilince çok gizli planları Al-

[1] Baden-Powell'ın dizi halinde yazdığı ve hepsi de "Boy's Own Book of..." deyişiyle başlayan izcilik kitaplarına göndermeyapılıyor. (Ç.N.)

manlara vermekten hüküm giydi. Olayın şokunu atlatamayıp yüksek sesle itiraz bile edemeyen Dreyfus parmaklıkların ardına gönderildi.

Fakat ikna olmayanlar da vardı. Dreyfus'un konulduğu askerî hapishanenin yöneticisinin, "Dreyfus en az benim kadar masum!" diye söylendiği bilinir. Daha önemlisi, Genelkurmay'ın *Deuxiéme Bureau* (GH2), yani istihbarat bürosu şefi Georges Picquart da aynı şekilde düşünüyordu. Picquart, Dreyfus'un Almanlara sattığı iddia edilen harekât planlarına erişmesinin mümkün olmadığını anlamıştı. Peki kim erişebilirdi? Picquart konuyu araştırdı. Gizli planları sözümona Dreyfus'tan alan Alman Ataşe Albay Schwartzkoppen'la Fransa'nın Harekât Planları Şubesi'nden Yüzbaşı Ferdinand Esterhazy'nin ilişkisini gösteren bir belge buldu. Gerçek casusu bulduğu inancıyla Temmuz 1895'te kanıtlarını kurmay başkanına sundu. Fakat sanki cüzamlıymış gibi muamele gören Picquart yalan söylediği ve belki de asıl casusun kendisi olduğu suçlamasıyla daha ne olduğunu anlamadan Genelkurmay'dan uzaklaştırıldı; görevinden alındı ve bir atamayla Tunus'un ücra bir köşesine sürüldü. Dreyfus ise Şeytan Adası'na gönderilerek adeta diri diri gömüldü ve *Deuxiéme Bureau*'nun başına Binbaşı Henry (Esterhazy'nin yakın bir arkadaşı) getirildi. Picquart şikâyette bulununca tutuklandı. Genelkurmay Başkanlığı'nın itibarını zedeleyecek hiçbir girişime izin verilmeyeceği açıktı. Olay kör taassubun ve fanatizmin ipleri ele aldığı ve kanıtların yetersiz olduğu durumlarda, masum insanlar bundan zarar görseler bile, kurumsal önyargıların baskın çıktığı vahim bir noktaya geldi. Rezalet gazetelere yansıdı ve Emile Zola, "İtham ediyorum!" diye gürleyerek üst komuta kademesine ve hükümete yüklendi. Sonunda o da tutuklandı ve Fransa'dan kaçmak zorunda kaldı.

Bu üzücü vakanın çözülmesi tam on yıl sürdü; o da aristokrat Fransız subaylarının gizli planları Alman istihbaratına vermelerinin ortaya çıkmasındansa sayısız masum Yahudi subayın Şeytan Adası'nı boylamasını yeğleyen Fransız Genelkurmayı'nın komplo ve örtbas çabalarının izin verdiği kadarıyla. Yargıda süren uzun mücadelelerin ardından, 1903'te, Dreyfus'u hapiste tutmaya yönelik kanıtların çoğunun, ünlerini korumaya çalışan Fransız Ordusu ve istihbarat servisince düzenlediği ortaya çıktı ve Dreyfus'la Picquart serbest bırakıldı. Ester-

hazy'nin arkadaşı Henry kendisinin de bunda payı olduğunu kabul etti ve boğazını kesti. Asıl suçlu casus olan Esterhazy ise kendi boğazını kesmedi: Yaşadıklarını konu alan bir çoksatar yazdı. Bütün olan bitenlerin baş sorumlusu, Alman Ataşe Schwartzkoppen hayatına devam edip Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Ölüm döşeğindeyken şu sözleri söylediği rivayet edilir: "Onlara söyleyin, Dreyfus masumdu!"

Dreyfus olayı tüm Fransız ulusunu, istihbarat servisini ve ordusunu tepeden tırnağa böldü. İzleri Birinci Dünya Savaşı'nda bile hissedildi. 1914'te göreve getirilen genelkurmay başkanının kim olacağına uzlaşmayla karar verildi; çünkü savaş bakanı Katolik ve aristokrat kökenli bir adayın o makama oturmasını istemiyordu. Onlara güven olmazdı. "Savaşlara son verecek bir savaş"a girmek Fransız Ordusu için pek iyi tercih olmadı. İstihbaratın gizli eli kuyuya yine zehir atacak ve önemli olaylara yine yön verecekti.

Avrupalı güçler savaşa giden uzun ince yolda ilerlerken birbirlerinin hazırlıkları hakkında açıkça casusluk faaliyetlerine giriştiler; istihbarat uluslararası ilişkilerde o kadar bariz bir öncelik halini aldı ki artık bunu açıklamaya bile gerek görülmüyordu. İstihbarat gündemdeki yerini almıştı bir kere. Yeni bir mesleğin üyeleri olarak ortaya çıkan askerî ataşelerin yetkilerini aşmaları veya casusluk yaparken yakalanmaları zaman zaman skandal halinde patlak veriyordu. Özellikle Rus ataşeleri alenen faaliyet göstermekle ünlendiler. Viyana'da Zantiewitz, Berlin'de de Michelsen ve Barazov gibi adamların hepsi de ev sahibi ülkelerce "diplomatik statülerine uygunsuz faaliyetler"e karışmaları –yani ev sahibi ülke yurttaşlarına rüşvet vermeleri, şantaj yapmaları veya onlar hakkında casusluk yapmaları– dolayısıyla *persona non grata*[1] ilan edildiler ve St. Petersburg'a dönmek zorunda bırakıldılar. KGB ve GRU'nun (bkz. Sözlük) çevirdikleri dolaplar Ruslar için hiç de yeni değildi.

Ancak Rus gizli servisi kendini yalnızca Kıta Avrupa'sıyla sınırlamadı. Türklerin Balkanlar'daki sert uygulamalarına karşı İngiltere Başbakanı Gladstone'un ahlaki gerekçelerle başlattığı haçlı seferlerinden biri sırasında Ochrana yem olarak güzel bir kadını kullanarak ona tuzak kurmak istemiş gibi görünü-

[1] İstenmeyen kişi. (Ç.N.)

yor. Gladstone'un "düşük kadınlar"ı kurtarmak gibi bir ünü vardı. 19. yüzyıl sonunda hızlı kentleşme, nüfus artışı ve yoksulluğun vurduğu neredeyse her kentte, bunlardan en çok etkilenen kesim kadınlar olduğu için, fahişelik almış başını yürümüş, afet boyutlarına gelmişti. "Kötü" ve "düşük kadınlar" toplumsal reform yanlılarının gündeminde ilk sıralarda yer alıyordu. Gladstone da konuyla yakından ilgiliydi, hatta bazı kuşkuculara göre fazla yakından. Geceleri sokaklarda dolaşmayı, onların ruhunu kurtarma kaygısıyla da olsa fahişelerle arkadaşlık etmeyi seven bu garip İngiliz siyasetçi Ochrana ve Rus Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini çekti.

Ruslar Amerika'daki Fenianlara sızmak ve İç Savaş sonrasında İngiltere'nin Washington'la ilişkilerini bozmak için, özel olarak yetiştirdikleri Anna Popova adında bir kadın ajan kullanmışlardı daha önce. Kadın yararlı bilgiler toplamakta olağanüstü başarılı çıktı. Thomas Beach, Rusların faaliyetlerini fark etti ve durumu Londra'ya rapor etti, fakat St. Petersburg harekete geçmeme kararı aldı ve çok önemli bir potansiyel taşıyan Ochrana-IRA işbirliğinden vazgeçildi. Bununla birlikte Ruslar, Gladstone'un "tercihleriyle" ilgili olarak Popova'nın verdiği sırrı unutmadılar. 1870'lerin sonunda Rus-İngiliz ilişkileri iyice gerilince Ruslar İngiliz başbakanını köşeye sıkıştırmanın yararlarını yeniden değerlendirmeye başladılar. Belki de -gerçi çok küçük bir ihtimal ama- şantaj yoluyla ondan üst düzey bir casus olarak yararlanabilirlerdi. Hiç olmadı, yücegönüllü İngiliz başbakanının kirli çamaşırlarını döküp onun sahtekârlığı ve ikiyüzlülüğünden insanlara bir ahlak dersi çıkarabilirlerdi. Her halükârda İngiliz hükümeti ve İngiliz çıkarları bundan zarar görürdü. Bu, Rusya'nın arka bahçesi gözüyle baktığı Balkanlar'da İngiliz etkinliğini artırmak isteyen en yetkili İngiliz siyasetçisini rezil etmek için dayanılması zor bir diplomatik fırsattı.

St. Petersburg kendisine araç olarak aynı ölçüde ahlakçı bir şahsiyet beğendi. Olga Novikoff otuzlu yaşlarının sonunda, herkesin güzelliğine şapka çıkaracağı bir kadındı. Rusya'da siyasal aktivist olarak isim yapan bu kadın akılcı siyasal reformlar aracılığıyla dünyada iyiliğin ve güzelliğin egemen kılınmasına yönelik olarak Hıristiyan ahlakını yaymaya adamıştı kendini. St. Petersburg haklı olarak Gladstone'un böyle bir yemi havada kapacağını düşünüyordu. Ve tahminleri doğru çıktı.

Alımlı Olga'nın Ortodoks ve Anglikan Hıristiyanlığını birleştirme fikirleri ikisini bir araya getirdi; karşılıklı yazışmalarla başlayan temaslar baş başa görüşmeler ve sohbetlerle sürdü. İkisi arasında tam olarak neler geçtiği bugün bile saklıdır, ama Olga, St. James Salonu'nda "Doğu Sorunu" üstüne yaptıkları bir görüşmenin ardından Gladstone'un onun "koluna girip" Claridges Oteli'ne kadar kendisine eşlik ettiğini kabul edecekti. Öte yandan, kadının esas rolünün Gladstone'un itibarını tehlikeye atmak değil, İngiltere'nin siyaseti ve tutumu hakkında bilgi edinmek olduğu anlaşılıyor – ki bunda epey de başarılı olduğu görülüyor. İlkelerinden hâlâ vazgeçmemiş olan büyük hatip Gladstone, Balkanlar'da *başıbozukların* aşırılıklarına karşı sesini yükseltmesine rağmen, 1878 Rus-Türk Savaşı'na müdahale konusunda İngiliz kamuoyunu harekete geçiremedi. Olga Novikoff bir "nüfuz ajanı" olarak şimdiye kadar farkına varamadığımız büyük bir etkinlik göstermiş olabilir: Gladstone'u baştan çıkarıp çıkarmadığınıysa bilmiyoruz. Ancak bildiğimiz bir şey varsa, o da 1876-1878 yılları arasında Londra'da birilerinin gizli kapaklı olarak Rus çıkarlarına fena halde hizmet ettiğidir. İstihbaratın gizli eli büyük olaylara yine karışmış görünüyor.

Öte yandan, Rusya yurtdışında gösterdiği başarıyı Çar'ın İmparatorluğu içinde gösteremiyordu. Sürgünde olan Rusların çoğu sonunda ülkelerine dönmüş olsalar da demokrasi, toplumsal reform ve özgürlüğe dair düşüncelerinin artık o kadar da hoşgörüyle karşılanmadığını gördüler. Tam tersine, Rusya'nın yeniden yapılandırılmış olan gizli polisi reform yanlılarını giderek artan bir şiddetle avlamaya başlamıştı. En liberal ve demokratik eğilimli muhalefet bile yavaş yavaş yeraltına inmeye zorlandı. Daha kötüsü, gizli polisin aptalca taktikleri yüzünden liberaller köktencilerin ve nihilistlerin kucağına itildiler. St. Petersburg Polis Şefi General Trepoff'a 1878'de Vera Zassulich tarafından suikast düzenlenmesi (ve kadının sempatik bir jüri tarafından beraat ettirilmesi) olayların hangi yönde gelişeceğini işaret eder gibiydi: önde gelen kişilerin öldürülmesi.

Yöntemlerde tehlikeli bir değişimin işaretiydi bu. Gizli polis sayesinde nihilistlerin, devrimcilerin ve liberallerin artık ortak bir siyaseti vardı: Rusya'yı yöneten azınlığa karşı açık bir

savaş. Bu umutsuz yeraltı savaşı gelecek kırk yıl boyunca tüm Avrupa çapında yürütülecekti. Suikast furyasının doruğa ulaştığı dönem, Hakikat Konseyi ve Özgürlük Cemiyeti'nin düzenlediği gizli bir toplantıda Rus Çarı'nın ölümle "cezalandırıldığı" yıl oldu. Aleksander'in hayatına kaç kez kastedildi. Ancak, yeniden yapılanan Ochrana, komploculara karşı giderek sertleşmesine rağmen, Çar sanki efsunla korunuyor gibiydi. Gizli polisin yeni başkanı General Melikoff devletin devrim-karşıtı güçlerini yeniden örgütledi ve devrimcilere yönelik istihbarat faaliyetlerini artırdı.

Fakat boşuna. Melikoff'un seyahat etmeme uyarısına kulak asmayan Çar Aleksander, Malaya Sadowa Sokağı'nı sık sık arşınlayan kızağıyla 1 Mart 1881'de iyi hazırlanmış çok bombalı bir pusuya düşürüldü. Çar'ın öldürülmesi her şeyi değiştirdi. Gizli polis ve Ochrana tekrar yapılandırıldı. Göreve yeni generaller getirildi; casusluğun, sabotajın ve yıkıcı faaliyetlerin yönelttiği tehditlere karşı Rus gizli servisinin etkinliği giderek artırıldı; öyle ki artık gizli servis iç siyasette kimsenin göz ardı edemeyeceği en büyük güç haline gelecekti. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Ochrana, istihbarat ve karşı-istihbarat kolları, kod kırıcıları ve bugüne kadar varlığını sürdüren öbür donatılarıyla oldukça modern bir istihbarat servisine dönüşmüştü. Halk üzerindeki denetimini pekiştirmek içinse koca bir muhbirler ordusu çalıştırıyor, devletin vergi toplamasına yönelik bilgileri derlemek için servet harcıyordu. Kendi halkına karşı bir gizli istihbarat savaşı açması bakımından Ochrana, Doğu Alman MfS'nin (bkz. Sözlük) neredeyse tamı tamına aynısıydı.

Devlet adına devrimci sığınmacıları izleyen, öte yandan da devrimciler nazarında "gerçek devrimci kimliğini pekiştirmek" için kendi amirinin katlini tasarlayıp gerçekleştiren Ieono Azeff gibi adamlarla yürüyen bu gizli savaşta ihanet, ele verme ve aldatma günlük olaylardandı. Azeff'in Gizli Polis Şefi Plehve'yi öldürmesi yeni yüzyılın daha da karanlık olacağını haber veriyordu: General Plehve Yahudi'ydi ve Azeff Yahudilerden nefret ediyordu. Amiri ve gizli polisin başı bile olsa, diye açıklayacaktı Azeff, bir Yahudi "gözden çıkarılabilirdi".

Küçük bir ada devleti olan İngiltere, neyse ki Rusya gibi hatırı sayılır büyüklükteki aydın kesimine karşı bir yeraltı savaşı yürütmenin veya Fransa gibi baş düşmanına karşı bir inti-

kam savaşına hazırlanmanın zorluklarıyla boğuşmak zorunda kalmadı. Adada siyasal istihbaratın asıl kaygısı İrlandalı hayalcileri ve Londra'ya akın eden ateşli sığınmacılarla anarşistleri denetim altında tutmaktı. İngiltere, Ruslar arasındaki savaşın Londra sokaklarında yürütülmemesi konusunda kararlıydı. Denizaşırı topraklardaysa Pax Britannica[1] dış tehditleri engellemeye yetiyordu.

İngiliz istihbarat servisinin yeni yüzyıla hazırlanması için Hollandalı yerleşimcilerin torunları olan Güney Afrikalı çiftçilerin sorun çıkartmaları gerekecekti. Bunu izleyen Boer Savaşı ve Almanya'nın ekonomik ve askerî gücünün tehditkâr boyutlara gelmesiyse gerisini halledecekti. Sonuçta, 1914 yılı itibarıyla İngiltere de modern bir devletin sahip olması gereken tüm temel istihbarat ve güvenlik aygıtlarına sahipti: eksiksiz bir askerî istihbarat dairesi, gizli siyasal polise destek veren bir iç güvenlik servisi ve yurtdışıyla ilgilenen yeni Gizli İstihbarat Servisi.

1900-1903 Boer Savaşı'nın İngiltere için önemli sonuçları oldu. Birincisi, dışarıda İngiltere'nin hiç sevilmediği ve bu ülkenin ne kadar yalnız olduğu anlaşıldı. İkincisi, İngiltere'nin savunma ve ulusal güvenlik konularında reform yapılmasını gündeme getirdi. Son olarak, bir askerî istihbarat teşkilatının nelere kadir olduğunu açıkça gösterdi. 1903 yılına gelindiğinde İngiltere, Boerlere karşı savaşmak için eksiksiz ve kapsamlı bir istihbarat sistemi geliştirmişti bile.

Ancak bu süreç kolay olmadı. Boerler –Bunker Hill'de Amerikalı kolonicileri hatırlatır tarzda– ilk saldırılarını büyük bir acemilikle gerçekleştiren İngilizleri geri püskürttüler. Fakat Boerlerle Amerikalılar arasında önemli bir fark vardı: Onlar Modder Irmağı'nda İngilizleri geri püskürtmekle kalmadılar, düzenli ordularını resmen perişan ettiler. Bunu kaçınılmaz olarak izleyen suçlu arama furyasında günah istihbarat yetersizliğinin boynuna yüklendi. Ancak kurulan Kraliyet Komisyonu tam tersi bir sonuca ulaştı: Güney Afrika'nın ilk İngiliz komutanları hem Orange Özgür Eyaleti, hem de Transvaal hakkında belki de olabilecek en açık, en doğru istihbaratla donanmışlardı. Öte yandan, Boerler istihbarata yılda 170.000 sterlin harcar-

[1] İngiliz Barışı. Latince *Pax Romana*'dan esinlenen terim Waterloo Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin sömürgeci yayılmacılığının ve denizlerdeki rakipsiz egemenliğinin doruğa ulaştığı, Avrupa'nın da görece barış içinde yaşadığı döneme işaret eder. (Ç.N.)

larken Savaş Bakanlığı bünyesinde Sir John Ardagh'a bağlı olarak görev yapan askerî istihbarat personeline topu topu 100 sterlin ve en fazla on subay tahsis edildiği anlaşıldı. Güney Afrika'da sahada görev yapan komuta kademesini suçlayan Sir Ardagh, komisyona, "Bizi kurtaran... Boerlerin kuvvetlerini bölmeleri oldu," diye açıklayacaktı. *The Times* gazetesinin başyazarı şöyle yazacaktı: "Onlara verilen parayla ben kendi muhabirlerimden birini bile bir yere göndermeye utanırım." Güney Afrika'daki İngiliz kuvvetlerinin Birinci Komutanı General Sir Redvers Buller kendisine sunulan istihbarat brifingini Whitehall'a gönderdi ve "Güney Afrika hakkında bilinecek her şeyi bildiğini" açıkladı.

Anavatanda bu tür aksamalar olsa da İngilizler çok geçmeden Güney Afrika'da bir Saha İstihbarat Dairesi kurdular. İstihbarata aklı eren deneyimli Kitchener'in komuta ettiği bu kurumda Albay G.R. Henderson hızla her düzeyde faaliyet gösteren modern bir istihbarat kadrosu oluşturdu. 1902-3 yıllarında yerli iz sürücü-gözcülerden Genel Karargâh'ta görev yapan yarı-sivil kod kırıcılara, son derece etkin bir istihbarat sistemi geliştirildi; ve bu sistem, kendi topraklarında savaşma avantajına sahip olan Boerlerinkinden bile çok daha iyiydi.

Fakat yerli siyah gözcüler İngiltere'de sorun yarattı. Özellikle Boerler bunu şiddetle kınıyor, İngilizlerin bu tutumunu siyasal bakımdan son derece tehlikeli buluyorlardı. Üstelik bazı İngiliz subaylar da aynı düşünceleri paylaşıyorlardı. Keşif subaylarından biri şöyle yazacaktı:

> Adamlar garip bir karışımdı – Kaffirler, Basutolar, Hint melezi Hotantolar ve kem gözlü Buşmanlar... bu adamların çoğu orduya hiç alınmamalıydılar; özellikle Kaffirler savaşta hiç silahlandırılmamalıydılar. Onlar Boerlerin hizmetkârlarıydı... onları askere almakla beyaz adamın Güney Afrika'yı fethetmesini sağlayan gelenek ve kurallar çiğnenmiş oluyordu... En kötüsü de ne Boerlerin silahlı Kaffirlere, ne de silahlı Kaffirlerin Boerlere aman vermeleriydi.

Bu korkular Orange Özgür Eyaleti topçularından Yüzbaşı Smith'in Morreesburg'deki İngiliz komutanına yazdığı ilginç mektupla da doğrulanıyordu. Söz konusu mektupta, "Silahlı

veya silahsız tüm siyah 'gözcüler' [gelecekte] kararlaştırılan şekilde muamele göreceklerdir," deniyordu. Yüzbaşı Smith silahlı zencilerin kullanılmasını "utanç verici" olarak niteliyor ve mektubunu, "Gelecekte bu sözde gözcüleri vurmak zorunda kalacağız," diye bitiriyordu. Güney Afrika'daki siyasal sorunların kökü çok gerilere gider ve birçok beyaz Afrikalının gözünde bunu başlatanlar İngilizlerdir.

Savaşlar maceraperestleri çeker; "keşifçilik" yapmanın cazibesi de birçok kuşkulu kişiyi Güney Afrika'ya çekti. Onlardan biri Fred Burnham adında bir Amerikalıydı. Minnesotalı olan bu adamın ilk anısı Kızılderili Kırmızı Bulut ve çetesinin New Ulm'da yaptıkları kıyımdı. Fred Burnham böyle bir çocukluğun etkisiyle iz sürücülüğe yöneldi ve 1893'te Güney Afrika'daki Matabeleland'da[1] altın aramaya gitti. Matabele yerlileriyle yaşanan çatışmalarda Baden-Powell'la tanışınca da izci ve gözcü olarak ünlenmeye başladı. Burnham 1900'de bizzat Lord Roberts tarafından Klondike'tan[2] Güney Afrika'ya geri çağrıldı ve yeni kurulan Saha İstihbarat Dairesi'ndeki gözcülerin liderlerinden biri oldu.

Boer hatlarının ta içlerine kadar gerçekleştirilen uzun menzilli ve tehlikeli keşif harekâtlarıyla Burhnam'ın ünü iyice pekişti. Üç kez yakalanıp her seferinde de kurtulmayı başaran Amerikalı daha sonra düştüğü bir Boer pususunda ölmüş atının altından sürünerek çıktı (yirmi dört saat sessizce gizlendikten sonra) ve Boerlerin bir köprüsüne sabotaj gerçekleştirdi. Artık teyakkuza geçmiş olan öfkeli Boerlerin hışmından kurtulmak için de iki gün boyunca emekleyerek bozkırı aştı ve kendini İngiliz mevzilerine attı. Bu sıra dışı Amerikalı başarılarından ötürü Kraliçe Victoria tarafından akşam yemeğine davet edildi ve İngiliz Ordusu'nda binbaşılık rütbesiyle ödüllendirildiği gibi Kral VII. Edward tarafından kendisine Üstün Hizmet Nişanı verildi.

Güney Afrika'daki savaşın sonuna gelindiğinde İngilizler o bölgede tam anlamıyla profesyonel bir Askerî İstihbarat Dairesi'ne sahiptiler. Siyasal istihbarat ekibi Boerlerin telgraf kodlarını okuyup şifrelerini kırıyordu. Değerli bilgilere sahip insanlar yakalanıyor, savaş esirleri başarıyla sorgulanıyordu. Ha-

[1] Bugün Zimbabve'nin güney sınır bölgesi. (Ç.N.)
[2] Kanada-Alaska sınır bölgesi. (Ç.N.)

va keşifçiliğinde deneyler yapan bir balon şubesi bile vardı. Tercümanlar ele geçirilen Afrikaans[1] dilindeki belgeleri tarıyor, eve gönderilen mektuplar okunuyor ve karşı istihbarat birimi güvenlik açıklarını kapatmak ve Boer casuslarını yakalamakla uğraşıyordu. Kraliyet Mühendisleri'nin harita ve basım bölümü tüm komuta kademelerine önemli istihbarat bilgilerini dağıtırken, seçilmiş subaylar da Kitchener'in karargâhlarındaki kurmaylara ve planlama personeline vakitli ve doğru içerikli bilgilendirme toplantıları düzenliyorlardı. Her şey son derece çağdaştı. 1903'te İngilizler, neredeyse kazara, tarihinin en iyi istihbarat sistemini kurmuş ve onu savaşın zorlu koşullarında deneyim kazanmış profesyonel istihbaratçılarla donatmıştı.

Bu yapının tamamı 1904'te dağıtıldı. İngiliz hükümeti yine "giderleri kısıyor"du. İstihbarat, Whitehall ve Maliye'deki "mütevazı hizmetkârlar"dan yine ağır bir darbe alacaktı – onlar ki her kuruştan tasarruf ediyor, ama tasarruf konusundaki hassasiyet ve kararlılıklarını göstermek için vergi mükelleflerinin paralarını fazla fazla harcamaktan hiç çekinmiyorlardı. Onlara göre İmparatorluk istihbarat olmadan da yaşayabilirdi.

Fakat işler çok geçmeden tersine dönecekti.

[1] Güney Afrika'da konuşulan Hollanda lehçesi. (Ç.N.)

14

UÇURUMUN EŞİĞİNDE

Eğer bir savaş daha olacaksa kesinlikle Balkanlar'da saçma sapan bir şey yüzünden çıkacak...

Otto von Bismarck

İngiltere'nin gördüğü en iyi istihbarat servisinin 1904'te dağıtılması çok da büyük bir felaket olmadı. Güney Afrika'da Saha İstihbarat Dairesi'ni yöneten Albay Henderson, İngiltere'de ilk olmak üzere, istihbarat örgütlenmesi ve öğretisi üzerine kusursuz bir kitapçık yazdı ve bu çalışma istihbaratçının "kutsal kitabı" haline geldi.

İngiltere Ordusu'nun üst kademesinin Dünya Savaşı'ndan önce avlanmak, atış talimi yapmak ve balık tutmaktan başka bir işle uğraşmadığı yollu yaygın –ama yanlış– kanıya rağmen Albay Henderson'un elkitabının, Kral Edward döneminde istihbarat subaylarına verilen profesyonel eğitim kurslarının en önemli kaynaklarından biri olduğu anlaşılıyor. Örnek vermek gerekirse, Doğu Komutanlığı'nın kurmay subaylarına 1908 ve 1909 yıllarında verilen istihbarat kursları son derece iyi düzenlenmişti. Bu kursun içeriği ve programı hiçbir çağdaş askerî istihbarat eğitim kursunu aratmayacak niteliktedir.

Son derece profesyonelce hazırlanan bu kursları daha da ilginç kılansa, onları düzenleyen ve yürüten hünerli ve çalışkan subayın adıdır: Albay Aylmer Hunter-Weston, yani Birinci Dünya Savaşı'nda gerek Gelibolu'da, gerek Batı Cephesi'ndeki "yüz karası beceriksizler"den biri olan ve adı başarısızlıkla öz-

deşleşen subay. 1909'un her bakımdan profesyonel kurmay subayının 1915-17'nin görünüşteki beceriksiz yüz karasıyla arz ettiği çelişki, konunun yakından incelenmesini gerektiriyor. Bu konu, Birinci Dünya Savaşı'nın edebi-duygusal yönüyle değil de tarihî gerçek olarak somut yönüyle ilgilenmek isteyip adlarını duyurmak isteyen tutkulu araştırmacılara cazip gelecektir; ve en azından Dünya Savaşı'yla ilgili olarak anlatılan tarihin nesnel gerçeği değil, belli bir bakış açısını yansıttığını gösterecektir. Yoksa Savaş Bakanlığı'ndaki belgeler İngiliz askerî teşkilatının 1900'lerin başında profesyonelliğe, reforma ve gelişmeye büyük önem verdiğini açıkça kanıtlamaktadır.

Savaş Bakanlığı Güney Afrika'da büyük acılarla öğrenilen derslerin birçoğunu, en azından planlama süreci bakımından özümsedi. Kıta Avrupa'sı örnek alınarak bir genelkurmay başkanlığı oluşturuldu. Belki de en önemlisi, İngiltere'nin üst düzey komutanlarının birçoğu –o güne dek görülmemiş şekilde; ve doğrusunu söylemek gerekirse o günden sonra da görülmemiş şekilde– istihbaratta şahsen tecrübe kazanmışlardı. Kitchener, Grierson, Albay Edmunds, Henry Wilson, "Wullie" Roberts, Kont Gleichen ve elbette ki Henderson gibi adamlar "Büyük Oyun"da bilfiil istihbarat işiyle meşgul olmuşlardı. Hepsi de savaşta istihbaratın önemini biliyorlardı. Teşkilat dağıtılmış olsa bile neyin gerekli olduğunu ve daha da önemlisi, onu tekrar nasıl kuracaklarını çok iyi biliyorlardı. Onların sahip olduğu bu paha biçilemez deneyimin Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerine etkisi büyük olacaktı.

Aynı istihbarat subayı sınıfından sayabileceğimiz bir başkası da 1940'ta İmparatorluk Genelkurmay başkanı olacak olan Lord Ironside'dı. Ironside savaşın ardından, Savaş Bakanlığı'nın "Boerlere ve sempatizanlarına göz kulak olma" siyaseti çerçevesinde, Boer kılığına girerek Güney Batı Afrika'yı denetim altında tutan Alman Ordusu'na asker olarak yazıldı. Almanca'yı ve Afrikaans dilini iyi konuşuyordu ve işini öyle iyi yaptı ki Alman Ordusu'ndan başarı nişanı bile aldı. Hatta 1938'de Şansölye Hitler'le tanışacağı zaman üstüne eski Alman üniformasını geçirip onu neye uğradığına bile şaşırttı.

O nedenle İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na hazırlıksız girdiği iddiaları yanlıştır. Ordunun tutumu daha gevşek, sosyal kaygıları daha ön planda olmuş olabilir; ama insanların

sorumluluklarını ciddiye aldıklarına kuşku yok. Güney Afrika'dan ve gerçek anlamda ilk kez uygulanan "Askerî Alanda Devrim"den (RMA) alınan dersler baş döndürücü bir hızla değişim yaratmıştı. 1860-1914 yılları arasındaki ilk RMA, askerî –ve sivil– yaşantıdaki belki de en büyük değişimdi. Bu dönem birçok insanın ve genel olarak toplumun hayatında geniş çapta ve çok yoğun bir dönüşümün yaşandığı bir dönemdi. Her alana değişim ve ilerleme egemendi: sanayi, tıp, teknoloji, bilim ve toplum. Bu çağ neredeyse her alanda bir değişim patlamasına tanık oldu. Ve ordu da bundan payını aldı. Bir örnek verelim: 1916 yılında İngiltere'nin Jutland'daki deniz kuvvetlerinin komutanı olan Amiral Jellicoe yelkenlilerin kullanıldığı bir çağda bahriyeli oldu ve ahşap gemilerin direklerine tırmanarak eğitim aldı. Şimdiyse petrol türbinleriyle hareket eden, neredeyse 30 kilometre menzilli, ilkel bir bilgisayar sayılabilecek bir analog ateşleme kontrol cihazıyla çalıştırılan 15 inçlik toplarla, radyolarla ve elektrikle donanmış 20.000 tonluk zırhlı savaş gemilerinden oluşan bir filoya komuta ediyordu. Şimdiki bilgisayar çağının sözde RMA'sıysa Viktoryen atalarımızın dönemindeki teknolojik değişim hızıyla karşılaştırıldığında ve hiçbir teknolojik geçmişi olmayan o insanların her şeyi sıfırdan öğrenmek zorunda kaldıkları hesaba katıldığında "solda sıfır" kalır.

Bütün bunlar Almanya'nın ve Alman yayılmacılığının gölgesinde gerçekleşiyordu. Yeni bir çağın ve yeni yüzyılın heyecanı böylesine iç karartıcı nev-zuhur etkenlerle birleşince 1900'lerin başında İngiltere'nin her yerine büyük bir değişim arzusunu hâkim oldu: siyasette, silahlı kuvvetlerde ve o çağda yaygınlaşan casus furyası dikkate alındığında, kaçınılmaz olarak, İngiltere'nin istihbarat servisinin olmayışından sorumlu olanlar arasında. İngiltere'de 20.yüzyılın başındaki bu çılgınlığın ardındaki başlıca itici güç, Boer Savaşı'nı izleyen soyutlanmışlık ve "emperyal kırılganlık" duygusuydu. Ayrıca birinci bölümde tanıştığımız William le Queux'yü de belirtmek gerekir.

Ancak İngiliz İmparatorluğu'nun sonunu hilebaz Almanların getireceğini söyleyen bir tek Le Queux değildi. Dürüst İngilizlerin arkasından gizlice iş çeviren Alman imajı sadece orta sınıf gazete okurlarının değil, o dönemde neredeyse herkesin kafasında yer etmişti. 1908 yılına gelindiğinde Brüksel casuslar, uluslararası ajanlar ve istihbarat için resmen açık pazardı. Ki-

misi sahici, kimisi de uydurukk "danışma büroları" yeni bir ayak pudrasının formülünden Belçika'da bir sınır kalesinin planına kadar birçok konuda istihbarat sağladığının açıkça reklamını yapıyor ve bunun için sözleşmeler düzenliyordu. Sonuç, 1906-10 yıllarına gelindiğinde İngiltere'de garson, berber, tüccar kılığına girmiş bir sürü Alman casusunun kol gezdiği düşüncesinin, başka konularda gayet zeki olan insanlar tarafından bile kabul görmesi oldu. Stieber'in şeytani başarıları hafızalardan henüz silinmemişti. Almanya'nın İngilizleri hedef aldığı zaten açık olan donanma siyasetinden ve İngiltere pazarının Alman mallarıyla dolmasından kaynaklanan korkular da buna eklenince Kayzer Almanya'sı İngiltere için büyük tehdit olarak algılandı. Almanya'nın bir gün İngiltere'yi istila edeceği fikri çok mantıklı gelmeye başladı. Kamuoyu, ama daha da önemlisi, kamuoyunu oluşturan kimi odaklar bu düşünceye sarıldılar.

Whitehall ortada gerçekten bir sorun olduğuna kanaat getirdikten sonra "bir şeylerin yapılması gerektiği"ne karar verdi. 1908'de, gazetelerin kopardığı yaygara yetmiyormuş gibi Savaş Bakanlığı'ndaki bazı rütbeli subaylar da seslerini yükseltmeye ve -gerçek ya da hayalî- düşman casuslarına karşı önlem alınması gerektiği yolunda kulislere başladılar. İmparatorluk Savunma Komitesi 1909'da bu büyük casusluk yaygarasını araştırmak üzere bir alt komite kurdu ve somut verileri ortaya koyması için Savaş Bakanlığı'ndan karşı-istihbaratçı Albay James Edmonds'a kulak verdi. Fakat Whitehall, kamuoyunun o dönemki halet-i ruhiyesi göz önüne alındığında, somut verilere dayanarak fikrini hemencecik değiştirecek değildi. Oysa somut verilere göre Alman casusluk faaliyetlerini gösterir olaylar son derece az ve münferit vakalardı. Almanların İngiltere'deki casusluk faaliyetleri çok zayıf örgütlenmişti ve temel olarak savaş gemilerine yönelikti, orduya veya adanın istilasına değil. Böylesi nahoş gerçeklerden etkilenmeyen İmparatorluk Savunma Komitesi, Almanların İngiltere'deki istihbarat faaliyetleriyle ilgili olarak Edmonds'tan, gazetecilerden, "ilgili kişilerden" ve halktan insanlardan yarı-gerçekleri, hayalleri, söylentileri ve apaçık yalanları ağırbaşlılıkla dinledi. Ardından çıkardığı tavsiye kararında da, yine aynı ağırbaşlı edayla, İngiltere'nin, casusluk faaliyetleri hakkında bilgi toplayacak ve "ülke-

nin hedeflerini açıkça belirlemesini sağlayacak" yeni bir örgütlenmeye gitmesi gerektiğini belirtti.

Sonuçta, 1909 Ağustos'unda İngiliz yurtiçi güvenlik servisi MI5 kuruldu ve başına South Staffordshire Alayı'ndan dile yatkınlığı olan ne idüğü belirsiz bir yüzbaşı (meğer Savaş Bakanlığı'nın istihbarat bölümündeki Albay Edmonds'un sağ koluymuş) getirildi. Bürokratik bir imparatorluk kurmakta olağanüstü yetenek gösteren bu şahsiyet, yani Vernon Kell, otuz bir yıl boyunca oturduğu koltuktan kalkmadı; ta ki Alman istilası gerçek bir tehdit olarak belirince Winston Churchill'in onu derhal görevden almasına kadar. Kaderin cilvesine bakın ki, Kell'in cüce teşkilatına ilk ciddi desteği veren de Churchill'in kendisiydi. Kell'in "tek kişilik daire"sini devlet güvenliğinden sorumlu koca bir bürokratik kuruluşa dönüştüren de, bu kuruluşu ülkedeki her polis merkezi, tersane ve fabrikaya bağlayıp özel yazışmalara bakma izni veren yasayı geçirten de Birinci Dünya Savaşı öncesinde içişleri bakanlığı yapan gösteriş meraklısı Churchill'di.

Anılan yetkilerle donatılan Kell epey de başarılı oldu. Savaşın çıkmasına iki saat kala ülke çapındaki polis merkezlerine, bilinen yirmi iki Alman ajanından yirmi birini tutuklama emri verdi. (Yirmi ikincisi Almanya'ya doğru yola çıkmıştı bile.) MI5'in bu başarısı savaş boyunca Almanların İngiltere'deki istihbarat ağını tamamen etkisiz hale getirmeye yetti. Savaştan önce İngiltere'de casusluk furyası aşırı veya gülünç boyutlara varmış olabilir. Fakat dolaylı yoldan da olsa istediği sonuçlara –İngiltere'de Alman casusların kökünü kazımak– ulaştığı bir gerçek.

Savaş Bakanlığı'na bağlı Özel İstihbarat Bürosu'nda da Kell'in benzeri bir görev yapan Mansfield Cumming vardı. Cumming deniz kuvvetlerinde komutanlık yapmış, 1885'te de donanmadan malulen emekli olmuştu. Emekliliğinin ardından Deniz Kuvvetleri İstihbarat Dairesi için zaman zaman amatörce gizli istihbarat görevlerine çıkmış, halen de donanma adına Southampton'un liman savunmasını teftiş ediyordu. Cumming 1912'de İngiltere Gizli Servis Bürosu'nun yeni denizaşırı kolu, Özel İstihbarat Şubesi'nin başına getirildi.

Aktif görevdeyken İngiltere'nin stratejik öncelikleri konusunda deneyim kazanan Cumming'in, yurtdışındaki ajanları aracılığıyla, deniz kuvvetlerini ilgilendiren istihbarata ağırlık

vermesi bizi şaşırtmamalı. Ticari amaçlarla yolculuk yapanlar, Lloyd's acenteleri ve deniz nakliye memurlarından oluşan gevşek bir ağ üzerinden Almanya'nın denizcilikte kaydettiği gelişmeler doğru bir şekilde bildiriliyor, bu bilgiler Cumming tarafından anında Deniz Kuvvetleri İstihbarat Dairesi'ne iletiliyordu.

Bugün, yaptığı hatalardan biri sayesinde Cumming'in faaliyetleri hakkında biraz bilgi sahibiyiz. 1912'de Alman güvenliği Bremen tersaneleri ve çevresinde üslenen bir ağı ortaya çıkardı ve Alman vatandaşlığına geçmiş bir Britanyalı olan Schultz'u, Hippisch adında bir mühendisi ve onlarla birlikte tüm casus halkasını mahkemeye sevk etti. Schulz ağı gemi inşaat mühendislerinin Almanlar için yaptıkları yeni savaş gemisi planlarını ele geçiriyor ve onları "İngiliz İstihbarat Ofisi'ne" veriyorlardı. Hippisch on iki yıllığına içeri girdi.

Cumming'in özellikle Gizli Servis Bürosu'ndaki ilk yıllarında en büyük sıkıntısı patronunun kim olduğunu bilmemesiydi. Deniz subayı olduğu için kendini doğal olarak Deniz Kuvvetleri'ne bağlı hissediyordu (ne de olsa topladığı bilgiler oraya gidiyordu ve Cumming'in kaderi onların elindeydi). Ancak paranın geldiği yer donanma değildi. Cumming'in dairesi üstünde Savaş Bakanlığı da, Dışişleri Bakanlığı da hak iddia ediyor ve ikisi de hâlâ kendileri adına amatörce istihbarat işi yapıyorlardı. Dışişleri Bakanlığı'na gelen diplomatik raporlar ve telgraflar Cumming'in işine tehdit oluşturmasa da aynısı Savaş Bakanlığı için söylenemezdi. "Hevesli amatör" kültü genç subayların aklından çıkmamıştı henüz. 1914'ten önceki altın yazlarda izne çıkmış subaylar oldukları her hallerinden belli küçük bir İngiliz tatilci ordusu Almanya'da neşeli günler geçirmiş ve toplayabildikleri her istihbaratı toplamış olmalılar. Bu en büyük "eğlence"ydi.

Bu yaklaşım diplomatik açıdan da sorun yaratıyordu. Kraliyet Donanması bile böyle amatörlüklerden nasibini alıyordu. 1910'da Kraliyet Hafif Deniz Piyadeleri'nden Yüzbaşı Trench ve Teğmen Brandon, Almanya'da casusluk yaptıkları suçlamasıyla dört yıl bir kalede alıkonulmaya mahkûm edildiler. West Kent Gönüllü Süvarileri'nden Yüzbaşı Bertrand Stewart'ın macerasıysa daha ciddiydi. Stewart, 1911'de Agadir[1] üzerine çıkan

[1] Fas'ın güneybatı kıyısında kent. (Ç.N.)

bir diplomatik bunalımın en çalkantılı günlerinde, Bremen'de bir Alman köstebek tarafından tuzağa düşürüldüğü bir tersanede yakalandı. Ocak 1912'de Alman Yargıtayı'nda casusluk suçlamasıyla gizli oturumda yargılanan Stewart yapayalnızdı. Alman basını onu "centilmen casus" türünün bir üyesi olarak yerin dibine batırdı. Stewart şöyle betimleniyordu:

> ...[bu insanlar] İngiltere'de belli bir işi olup da vakitlerinin yalnızca bir bölümünü ona ayıran, onun dışındaysa avcılık ve başka hobilerle çok yönlü bir hayat süren kalabalık bir topluluğun üyesidirler.

Bu sefer mahkeme daha katı davrandı. Stewart ziyaretçi izni verilmeyen Glatz Kalesi'nde üç buçuk yıl hapse çarptırıldı. Alman mahkemeleri ve adaleti hakkında söylediği talihsiz sözlerle af şansını yitirince de ancak Kral V. George'un Mayıs 1913'teki Berlin ziyareti esnasında bir iyi niyet gösterisi olarak Trench ve Brandon'la birlikte serbest bırakıldı. Utanç içindeki Savaş Bakanlığı gelecekte bu tür amatör casusluk girişimlerine engel olmak için önlemler aldı, ama artık çok geçti. 1914 yazı başka buhranlara gebe olacaktı.

Birinci Dünya Savaşı insanın makineleri yönettiği ve makinenin makineyle savaştığı ilk teknolojik savaştı. Oysa geçmiş çağların ahşap gemileri insan kuvvetine ve doğal güçlere bağımlıydı. Tüm savaşlar gibi Dünya Savaşı da beraberinde dramatik değişimler getirdi. Zaten tarih boyunca değişimin en büyük katalizörü savaş olmuştur. Savaş değişimi hızlandırır – kan nakli gibi iyi yönde de olsa, zehirli gazlar gibi kötü yönde de. Savaş değişim demektir. Bunu en iyi teknoloji alanında görüyoruz. Daha iyi bir fare tuzağı geliştirdiniz mi alıcısı da mutlaka çıkar. Daha iyi bir makineli tüfek yapın, dünya, elinde çek defteri, kapınızda sıra olur.

Alexander Graham Bell'in "telefonu" 1878'de Londra'da kullanılmaya başlamıştı. Bu, kara ve denizdeki kablo ağına eklendiğinde, telekomünikasyon çağının başladığı anlamına geliyordu. Telgraf kabloları dünyanın öbür yanına dakikada 400 sözcük iletebiliyordu. Gerek ticari, gerek devlet kuruluşlarının haberleşme trafiği kodlarla korunuyordu. Her şey son derece çağdaştı. 1896'da Guglielmo Marconi adında bir genç sanayide-

ki bu gelişmelere kendi buluşunu ekledi: telsiz bir iletim cihazı. Önce (dünyanın deniz ticaret merkezi olan) Londra'da denenen bu aracı Marconi'nin Telsiz Telgraf ve Muhabere Şirketi 1897'de uzak mesafelerde iletişim kurmakta kullandı. Böyle bir gelişmeye kayıtsız kalamayan Kraliyet Donanması 1899'da, aralarında 125 kilometre mesafe bulunan iki savaş gemisi arasında yapılan bir deney gerçekleştirdi. Radyo çağı gelmişti.

Ancak radyoyla ilgili sorun, sinyallerinin suya atılan taş misali dalga dalga yayılmasıdır. Bazı özel uygulamalar kullanılmadığı takdirde radyo sinyalleri doğru dalga boyuna ayarlanmış bir alıcıyla herkes tarafından dinlenebilir. Güvenlikçilerin daha en başından beri "sinyal, ihanet demektir" demeleri boşuna değil. 1903 gibi erken bir tarihte bile önde gelen bir akademisyen önemli bir konuya parmak basıyordu:

> Uzun mesafeli telgraflarda yeraltı kabloları daha uzun süre kullanılmaya devam edecektir. Telsizin... gizlilik bakımından onunla yarışamayacağı açık.

Bu sakıncasına rağmen Marconi'nin buluşu büyük bir başarıydı. 1910 yılında Dr. Crippen ve kız arkadaşı Ethel le Neve'in telsiz yardımıyla denizde yakalanmaları Marconi'nin ürünü için milyonlar değerinde bir reklam oldu. 1914'e gelindiğindeyse İngiliz Donanması (tıpkı Alman, Fransız ve Amerikan donanmaları gibi) dünyanın dört bir yanındaki gemilerini telsiz yardımıyla sevk ve idare ediyordu. Hatta savaştan önce radyo yayınlarının bozulması ya da daha kötüsü, "telsiz casusluk" –iletileri dinleme– konusundaki kaygılar İmparatorluk Savunma Komisyonu ve basın tarafından gündeme taşınmıştı bile. Sinyal istihbaratı çağı da gelmişti. Bir gazete şöyle yazacaktı:

> Almanların başvurduğu sayısız casusluk yönteminden biri olan telsiz telgraf... düşman için büyük yararlar vaat ediyordu.

Savaşın ilk yılı olan 1914 kışında İngilizler önce Abbeville'de, daha sonra da St. Pol'da harıl harıl dev telsiz antenleri dikmek ve Alman radyo sinyallerine girmekle meşguldüler. Sinyal istihbaratı ("*sigint*") savaştaki yerini almış ve İttifak devletlerinin henüz haberi olmamasına rağmen ilk zaferini ka-

zanmıştı bile. Ağustos 1914'te Doğu Prusya'ya giren Rus orduları darmadağın edildi ve Tannenberg'le Masurian Gölleri arasında gerçekleşen muharebede Hindenburg'la Ludendorff tarafından geri sürüldüler. Alman komuta kademesi –çoğu şifrelenmemiş– Rus radyo iletilerine girilmesi sayesinde Alman birliklerini yeni plana göre güneye kaydırdı ve geveze, gafil Rusları kıskaca aldılar. Kıstırılan Ruslar ağır bir yenilgi aldılar. 30 Ağustos 1914 itibarıyla Ruslar 130.000 asker kaybetmenin yanı sıra 92.000 savaş esiri, 400 de top vermişlerdi; hayatta kalanlarsa dehşet içinde gerisin geri Rus sınırına doğru kaçıştılar. General Samsonov intihar etti. Bu tam bir faciaydı ve başlıca nedenlerinden biri de savaşta sinyal istihbaratının ilk kez kullanılmasıydı. Hindenburg'la Ludendorff da Blücher, Scharnhorst ve von Moltke çapında ulusal kahramanlar ve büyük komutanlar olarak göklere çıkarıldılar. Oysa gerçek çok daha basitti. Onlar düşmanın nerede olduğunu ve bundan sonra ne yapacağını radyo sinyallerine girilmesi sayesinde tamı tamına öğrendiler. Hal böyleyken kaybetmek çok zor elbette. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler. Övgüleri Alman ikili aldı.

Batı Cephesi'ndeyse olaylar farklı yönde gelişiyordu. Schlieffen Planı'nı uygulamaya koyan Almanlar Belçika'yı ezip geçti ve Paris'le Marne istikametinde hızla güneye yöneldiler; Fransız yetkililer Alman ilerleyişinin yönüne de, büyüklüğüne de şaşırmışlardı. Aldatmacanın bu kadar da olmazdı! Oysa *Deuxiéme Bureau*, von Schlieffen'in bu planından yıllar önce haberdar olmuş, ama raporları inanılmaz bulan Fransız Genelkurmayı kendi adamlarından gelen bu sağlam istihbaratı göz ardı etmişti. Douglas Porch'un acı sözleriyle:

> ...demek oluyor ki Fransız Savaş Bakanlığı'na bizzat von Moltke gelmiş ve Schliefen Planı'nı Joffre'ın masasına bırakmış olsa hiçbir şey fark etmeyecekti. Fransızlar planlamalarında istihbaratı hiç hesaba katmıyorlardı.

Daha da kötüsü, Fransızlar, Belçikalıların savaş hazırlıkları konusunda da yanıldılar ve büyük bir hatayla, bu ülkenin, Almanların hızlı ilerlemesini imkânsız kılacak kadar iyi tahkim edildiğini varsayıyorlardı. Burada da yanlış yaptılar. Almanlar dev topları ve Avusturya-Macaristan'dan ödünç aldıkları havan

toplarıyla hem Liège istihkâmlarını, hem de öbür kaleleri ceviz kırar gibi dağıttılar: Belçika istilaya açıktı artık. Alman ordulaları akın akın ilerlediler; geciktirildiler belki, ama hiç durdurulamadılar.

Fransızlar 1914 Ağustos'unda Eiffel, Alsace ve Lorraine bölgelerine büyük bir ihtişamla ilerlemeye başladıklarında Alman kuvvetlerinin dağılımını ve konumunu da yanlış hesapladılar. Plan XVII iyi istihbarat gerektiriyordu. Fakat cepheye geçit töreni yapar gibi ilerleyen Fransızların planı düşmanı neredeyse hiç hesaba katmıyordu. Savaş iki yanlıdır ve düşman her zaman şaşırtabilir. Napoléon'dan kalan askerî düzende ilerleyen Fransızlar topluca Almanların pususuna düştüler ve büyük bir kıyıma uğradılar. Daha 1 Eylül 1914'e gelmeden, yeri doldurulamayacak birçok subay ve astsubay dahil, 300.000 Fransız askeri öldü veya yaralandı. (31 Aralık 1914 itibarıyla ise Fransız Ordusu 300.000 ölü, 700.000 yaralı vermişti – ki bu rakam İngilizlerin tüm İkinci Dünya Savaşı boyunca verdikleri toplam ölü ve yaralı sayısına eşittir.) Oysa cephede istihbarat sayısız hayat kurtarabilir. Uğranılan felaket acil önlemleri de beraberinde getirdi. Ağustos sonundan itibaren Fransızlar düşmanları hakkında bıkmadan, usanmadan ve özenle istihbarat toplamaya başladılar. Von Kluck'un güneye, Marne'a yöneldiği haberini veren, Eiffel Kulesi'nin tepesindeki telsiz dinleme istasyonuydu.

İngilizlerin de yapmaları gereken çok iş vardı. İngiltere 4 Eylül 1914'te savaşa girdiğinde General Henderson'un askerî istihbaratı yeniden canlandırma planı hızla uygulamaya konulduysa da bu iş –eğitimiyle, donanımıyla– bir gecede halledilecek bir konu değildi. İngiliz Keşif Gücü, BEF'nin henüz bir saha istihbarat teşkilatı yoktu. Dolayısıyla İngiliz süvariler 21 Eylül'de Mons'a doğru gözleri bağlı ilerlediler. Napoléon ve Wellington bile daha hazırlıklı karşılaşmışlardı. Sonucu tahmin etmek zor değil. İngiliz öncü kuvvetleriyle von Kluck'un süvarileri Mons dışında birbirlerine "tosladılar". İngilizler ne kadar şaşkına döndülerse (General Sir Henry Wilson, von Kluck'un dev Birinci Ordusu hakkında kendisine gelen süvari keşif raporuyla ilgili olarak, "Edindiğiniz bilgiler... bana... abartılı geldi. Hemen yakınınızdakilerin, belki de taburlarla [hafif süvari taburları] destekli atlı birliklerden oluşması ihtimali daha yüksek görünüyor," diye yazacaktı), İngilizlerin hâlâ Boulogne rıh-

tımlarında olduğunu sanan Almanlar da o kadar şaşırmışlardı. BEF'nin cephede olduğunu ve öncü kuvvetleriyle çarpıştığını öğrenen Alman Kayzer, "Etrafımdakilerin hepsi mi mankafa?" diye çıkışacaktı. "İngiltere'de hiç mi casusumuz yok?"

Savaş bölgesine yeni intikal eden Kraliyet Hava Birlikleri'nin (RFC) çabaları bile boşa çıkacaktı. Savaşın ilk hava keşif seferi Alman birliklerinin büyük kalabalıklar halinde Brüksel'in güneybatısına doğru ilerlediklerini ortaya çıkardı. İngiliz Başkomutan Sir John French ise genç havacıyı nazik bir ilgiyle karşıladı, ama getirdiği hayati istihbaratı kulak arkası etti: "Çocuğum, yukarıda kafan epey karışmış olmalı." Üç gün sonra Fransız Genelkurmayı ağız değiştirdi. BEF'nin istihbarat şefi Macdonough 3 Eylül'de, "Muhteşem bir hava keşif raporu aldık," diye yazacaktı. Hava keşiflerinden edinilen istihbarat Marne dolaylarındaki gelişmeleri derinden etkileyen ve Alman ilerleyişini durduran çok önemli bir etkendi. Eskiden süvarilerin yaptığı işi şimdi uçaklar yapıyordu. Artık komutanların gözü kulağı uçaklardı; "temas istihbaratı"nı güncel tutan ve düşmanın nerede olduğunu, ne yaptığını öğrenen, uçaklardı.

Başta komutanların gözü kulağı olan uçaklar çok geçmeden yeni işlevler de yüklendi. Kuşkucu generalleri ve karargâh personelini ikna edecek somut veriler olarak fotoğrafların kullanılmasına az kalmıştı. Bir fotoğraf bin sözcüğe bedeldir. Aslında RFC bu alanda 1914'ten önce bile bazı şaşırtıcı çalışmalar yaptı. Fotoğraf makinelerinin savaştan önceki iki yaz boyunca Salisbury Ovası'nda bolca kullanıldığı bu çalışmalar 1913'te Southampton Limanı'nın 1.600 metreden çekilip havada banyo edilen çok kaliteli resimleriyle meyvesini verdi. Neredeyse gerçek zamanlı olan fotoğraf istihbaratçılığı savaş yöntemlerinde devrim yaratacaktı.

Hava fotoğrafçılığının gerçek anlamda ilk kez kullanılması karacılar ve topçular için haritacılık alanında oldu. Ordular Batı Cephesi'ni boydan boya kateden siperlere gömülünce düşman siperlerinin, savunma mevzilerinin, topçu mevzilerinin ve demiryolu hatlarının ulaştığı son noktaların tam yerlerini gösterir haritalar ihtiyaç haline geldi.

Denizaşırı bölgelerdeyse bu haritalar daha büyük önem kazandı. Filistin ve Mezopotamya'nın uçsuz bucaksız çorak toprakları kolayca görüntülenebiliyor (Filistin'in son iyi harita-

ları otuz yıl önce, o zamanlar genç bir istihbarat subayı olan Kitchener tarafından çizilmişti) ve elde edilen haritalar ihtiyacı olan herkese dağıtılıyordu. Marlborough, Napoléon, Wellington ve Grant'ın de kabul edecekleri üzere, ilk anda ihtiyaç duyulan en önemli istihbarat, iyi ve doğru bir haritadır. Savaşın ilerleyen günlerinde hava fotoğrafçılığının katkısı daha da arttı. Brabazon ve başkaları havada kullanılmaya uygun yeni fotoğraf makinelerinin icadında Fransızlarla birlikte çalıştılar. Resimlerin kalitesi o boyutlara vardı ki 1917'de Haig, RFC'nin hava istihbaratçılığında gösterdiği başarıları şu sözlerle övecekti:

> Artık fotoğraflarımız düşmanın "istihkâm"lara dönüştürdüğü "mermi çukurları"nı bile açıkça gösterebiliyor. Dikkatimizi ilk çeken şey, faal olan istihkâmların arkasında yürüyen insanların oluşturduğu izdi.

Bu türden ayrıntılar önemliydi çünkü havadan yapılan keşiflerin en önemli işlevi topların yerinin saptanmasıydı. Bir topçu savaşında topçu istihbaratının giderek önem kazanması kaçınılmazdı. 1914 güzünden 1918'e kadar geçen dört kısa yılda uçakların gerek denizde, gerek karada, önce istihbarat toplama aracı, ardından silah platformu olarak rolü kimsenin hayal bile edemeyeceği derecede arttı. Bu gelişmenin en önemli göstergesi hava fotoğrafçılığının 1914'te sadece birkaç amatörün uğraşı olmasıdır. Oysa 1918 yılına kadar İngilizler istihbarat amaçlı yarım milyonu aşkın fotoğraf banyo etmişlerdi. Bunun günümüzdeki gelişmelerle ilginç bir benzerliği de var. Çağımızın uyduları yeni bir buluş olabilir, ama onların gelişimi ve kullanımı öbür "hava platformu"yla –yani gerçek bir RMA olan uçakla– neredeyse tümüyle aynı olmuştur.

Uçağın sunduğu teknik imkânlar telsize kadar uzanmıştır. Şaşırtıcı ama telsiz donanımlı ilk uçaklar daha 1914 kışında bile topların yerlerini saptama amacıyla havalanıyorlardı. Fotoğrafçılık başlarda göz ardı edilmiş olabilir, fakat büyük savaşın bir telsiz savaşı olacağı gün gibi açıktı. Teller ve kablolar, düşmanın girme şansı olmasa da, fazla savunmasızdı. Örneğin 5 Ağustos 1914'te İngiliz kablo döşeme gemisi *Teleconia,* Alman Reich'ını dünyaya bağlayan denizaltı kablolarını vinçle kaldır-

dı ve kesti. Bundan böyle Almanlar dış dünyayla haberleşebilmek için ya telsizi ya da tarafsız dostlarını kullanmak zorundaydılar. Çok geçmeden İngiliz Deniz İstihbarat Dairesi'ne katılan, kendilerini işlerine adamış bir grup radyo meraklısı sivil, Berlin ve Bremen'in giderek artan radyo trafiğini hayretle izlemeye başladılar. Her şey kodluydu. Cumming'in gizli servisinin savaştan önce Brüksel'den satın aldığı ve sözümona gizli olan Alman kod kitabı bile işe yaramıyordu. Kitap uydurmaydı. Cumming kandırılmıştı.

Sonradan İngilizlerin talihi döndü – daha doğrusu bunun talih olduğu iddia ediliyordu. Peş peşe tüm önemli Alman deniz kod kitaplarını ele geçirdiler. Şaşırtıcı bir tesadüfler dizisi oluşturan bu gelişmelerin içyüzü hiçbir zaman tam olarak aydınlatılmamıştır. Çok çalışma, sivilden zeki akademisyenlerin işe alınması ve Churchill'in de desteğinin sağlanmasıyla Deniz İstihbarat Dairesi'nin radyo yayınlarına giren ve kod kıran personeli büyük işler başardılar. Dairenin başında bulunan Amiral Hall "Gözkırpan" (bu lakabı almıştı çünkü gözünü çok kırpıyordu) giderek büyüyen kod kırıcı ekibini eski donanma binasının 40. Odası'na yerleştirdi; ekibin adı "40. Oda" kaldı.

40. Oda çok başarılı oldu. Donanma *sigintçileri* (sinyal istihbarat ekibi) savaşın sonuna kadar Almanların Açık Deniz Filosu'nu sıkı bir gözetim altında tuttular. Bunda Almanların başlardaki yanılgısının da yardımı oldu; adamlar düşük güçlü ekipmanlarının 80 kilometreden daha uzak bir mesafeden dinlenemeyeceğini düşünüyorlardı. Öyle olunca da operatörler koda bile ihtiyaç duymadan gevezelik ediyorlar, Kuzey Denizi'nin karşısındaki 40. Oda da hepsini toparlıyordu. Dolayısıyla İngiliz deniz istihbaratı düşmanından hep bir adım önde olmuş ve donanmaya doğru ve hızlı istihbarat sağlayabilmiştir. Ne yazık ki operasyon kademesiyle istihbarat kademesi arasındaki katı ayrımcılık bazı çok temel hatalara yol açtı. Bunun en klasik örneğini Jutland'da belki de Alman deniz gücünün sonunu getirebilecek muharebe fırsatının kaçırılmasına neden olan gaf vermiştir. Operasyondan sorumlu subay 40. Oda'ya, Alman Açık Deniz Filosu (HSF) komutanının radyo çağrı sinyalinin ne olduğunu ve nereden geldiğini sormuştu. 40. Oda da doğru olarak, "DK; Wilhelmshaven'da," diye rapor etti. Operasyon odasına, çağrı sinyalinin kıyıya nakledildiğini bildirmediler. Ancak

operasyon odası asıl sorması gereken, "Alman Açık Deniz Filosu nerede?" sorusunu sormamıştı. Dolayısıyla HSF'nin hâlâ limanda olduğunu sanan operasyon odasının ihmalkârlığı nedeniyle İngiliz Donanması vakitlice yola çıkıp Jutland'da Scheer'in önünü kesemediği gibi bu hata yüzünden hem Jellicoe, hem de Beatty denize açıldıktan sonra yanılgıya düştüler.

Biraz da şifre çözümlerinin orijinalini ısrarla yorumsuz olarak isteyen Operasyon Dairesi'nin tavrının yol açtığı bu gaf nedeniyle donanma, istihbarat prosedürlerini değiştirdi. Başlangıçta gemilerdeki ham istihbaratın ancak denizin tuzunu yutmuş deneyimli donanma subaylarınca anlaşılabileceği, saçı sakalına karışmış garip sivil akademisyenlerin bunun önemini kavrayamayacakları düşünülüyordu. Mayıs 1917'de 40. Oda yeniden düzenlendi ve Deniz İstihbarat Dairesi 25'e dönüştürüldü. Artık bu birimden donanmadaki operasyon personeline sağlam, yorum ve değerlendirmelerle *eksiksiz* istihbarat raporları göndermesi isteniyordu. Sonuç inanılmazdı. İngiltere'nin çok zor duruma düştüğü bir zamanda operasyon ve istihbarat uyum içinde çalışmaya başladılar. O sırada Alman denizaltıları okyanusta dehşet saçıyorlardı; ama yeni uygulamaya konan konvoy sistemi doğru istihbarat raporlarıyla birleşince Alman denizaltılarının beli, İngiltere'nin yiyecek stokları altı-yedi haftaya düşmüşken, nihayet kırıldı.

40. Oda'nın bu büyük başarısı hem savaşın; hem de dünyanın doğasını değiştirecek çaptaydı. Onların gösterdiği çabalar sayesinde İngiliz istihbaratı ABD'ye gerçek düşmanının kim olduğunu gösterebildi ve Amerika'nın savaşa katılmasının yolu açıldı.

Almanlar denizaltı kabloları kesildikten sonra telgraf için başkalarına bağımlı hale gelmişlerdi. İsveç hükümeti tarafsızdı ama mecburen Alman yanlısı bir tutum izliyor ve onların kendi kabloları ve telgraf hizmetleri üzerinden denizaşırı elçilik ve konsolosluklarına diplomatik telgraflar çekmelerine ses çıkaramıyordu. Bu kablo İngiltere'den geçiyordu ve İngilizler, başta İsveç'i diplomatik yollardan protesto etmelerine rağmen sonradan Alman mesajlarının akmasına göz yumdular; böylece 40. Oda onları okuyabilirdi. "İsveç kavşağı" denilen bu durum meyvesini verdi ve 17 Ocak 1917'de 40. Oda'dan bir kod kırıcı, "Gözkırpan" Hall'a bir Alman telgrafını uzattı.

Hall bile gördükleri karşısında gözünü kırpmaktan vazgeçmiş olmalı. Telgrafta Alman Dışişleri Bakanı Zimmerman, Mexico City'deki Alman büyükelçisine, Kayzer Almanya'sının İngilizlere karşı sınırsız denizaltı savaşı başlatacaklarını bildiriyordu. Bu diplomatik bombanın ABD denizciliğine de etkileri büyük olacaktı. Telgrafta büyükelçiye ayrıca, "Meksika'nın Teksas, New Mexico ve Arizona'da kaybettiği toprakları geri alması durumunda" Berlin'in durumu "anlayışla" karşılaması karşılığında Meksika'ya ittifak önerilmesi talimatı veriliyordu. Hall bu tehlikeli belgeyi iki hafta elinde tuttu; belki de bu süre içinde Amerika'nın, kendi girişimi olmaksızın, başka bir şekilde harekete geçmesini umuyordu. Almanlar denizaltı savaşına başlamıştı; Hall da bu arada elindeki telsizden alınmış belgeyi doğrulayan, Meksico City'deki Almanlara gönderilmiş gerçek telgrafın bir kopyasını edindi. Şimdi sorun, Almanların planlarının dünyaya nasıl anlatılacağı ve daha da önemlisi, İngilizlerin bunu öğrenme yöntemlerinin dünyadan *nasıl* saklanacağıydı.

İstihbaratın daimi sorunlarından biri de onun nasıl kullanılacağıyla ilgilidir. İstihbaratı sağlayan kaynak biliniyorsa söz konusu istihbaratı açıklamak, kaynağı yok etmekle eşdeğerdir. Birinin telefonunuzu dinlediğini biliyorsanız ahizeyi yerine koyar, başka bir telefon kullanırsınız. Çok gizli olması gereken sinyal istihbaratına dayanarak eyleme geçmek her zaman sorun çıkartır. Böyle bir durumda en iyi çözüm, bilgiyi yaymadan önce, haber başka bir kaynaktan gelmiş gibi yapmaktır. Birleşmiş Milletler nezdindeki "istihbarat" (belki de operasyon bilişimi demeli; çünkü BM üye devletlere yönelik istihbarat toplama faaliyetlerine göz yummaz) görevlilerinin çoğu dünya basınında çıkan ve olayların içyüzüne nüfuz eden bilgilendirici gazete yazılarını fark etmek konusunda şaşırtıcı bir yetenek kazanırlar. Yalnızca olayların gerçek yüzünü yansıtan doğru yazılara ayarlı bu tip BM görevlilerinin sahip oldukları esrarengiz yetenek sık sık deneyimli diplomatların, bazen alaycı da olsa, hayranlığını kazanır. O diplomatlar açık kaynaklara yansıyan "sır"ların arkasında kimlerin olduğunu iyi bilirler. Sinyal istihbaratı da, tıpkı öbür hassas sırlar gibi, bir yalan duvarıyla örülmelidir ki bilginin kaynağı korunabilsin.

"Gözkırpan" Hall için de durum farksızdı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Zimmerman telgrafını Amerikalılara verme-

sine göz yummak, İngilizlerin "tarafsız" İsveç devletinin telgraf trafiğine girdiğini ilan etmekle birdi; daha kötüsü, öyle olunca Alman ve İsveç kodlarının çözüldüğü de anlaşılırdı. O zaman Almanlar kodlarını değiştirecek ve mükemmel bir istihbarat kaynağı yitirilmiş olacaktı. Yeni kodların kırılması aylar, belki de yıllar alabilirdi. Telgrafın "sigorta" niteliğindeki Meksika nüshası istenen çözümü sundu. Amerikalılar düşmanlık tüten resmî kopyayı aldıklarında kendilerine bunu Meksika'daki bir ajanın ele geçirdiği söylendi. İşin garibi, Almanlar da bu yalanı doğruladılar. Zimmerman telgrafın düzmece olmadığını kabul etti. Berlin, "belirtilerin, ihanetin Meksika'dan kaynaklandığını göstermesi" dolayısıyla kendilerini ele verebilecek tüm belgelerin yakılmasını emretti. Amerikan basını da Zimmerman telgrafının bir nüshasının aslında vatansever Amerikalılar tarafından çalındığı ya da bir diplomatın bagajında bulunduğu iddiasıyla İngilizlerin ekmeğine yağ sürdü. Ortalık bir güzel karıştı; Hall suları başarıyla bulandırmış, gerçek kaynağını gizli tutmayı bilmişti. 2 Nisan 1917'de öfkeli bir konuşma yapan ABD başkanı, Kongre'ye savaş çağrısı yaptı. Ayın 6'sında da ABD özür dilemeye yanaşmayan Almanya'ya savaş açtı. 40. Oda, ABD'yi süper güç olmaya götüren yolun kapısını açmıştı. İpleri perde arkasından çeken istihbaratın gizli eli dünyayı bir kez daha değiştirdi.

Ancak teknolojinin ilk kez kullanıldığı bu savaşta istihbarat alanında başarı kazananlar yalnızca İttifak devletleri değildi elbet. Eski alışkanlıkların sonu gelmemişti ve casusluk savaşı da siperlerdeki kadar şiddetle sürüyordu. İngilizler ve Fransızların özellikle işgal altındaki Belçika ve tarafsız Hollanda'da teşkilatlandırdıkları casus ve gizli ajan ağı Almanların uyanık (ve acımasız) karşı istihbarat servisince sık sık ortaya çıkarılıyordu. Alman gizli servisinin başındaki Kont Nicolai'nin Londra'da Jules Silber adında bir ajanı vardı. Alman vatandaşı olmasına rağmen Silber'in İngilizcesi İngilizler kadar iyiydi; üstelik Boer Savaşı'nda da İngilizlere hizmet etmişti. Silber, New York'ta bulunduğu 1914 yılında Alman büyükelçiliğine "uğradı" ve yurtsever bir Alman olarak istihbarat ajanı sıfatıyla hizmetlerini sunmaya hazır olduğunu bildirdi. Bunun ardından Liverpool'a gittiğinde bir İngiliz olarak karşılandı ve "kusursuz Almancası", geçmiş sicili ve bağlantılarının yardımıyla Londra'da

sansür memuru olarak çabucak iş buldu. Bu sıra dışı ve gözü pek adam savaşın sonuna kadar düşman başkentinin kalbinde kaldı ve ulaşabildiği tüm bilgileri toplayıp onları posta yoluyla tarafsız ülkelerin başkentleri üzerinden Almanya'ya iletti. Sansürde kullanılan tüm damga ve mühürler Silber'in elinin altındaydı, dolayısıyla da çaldığı "Sansürden Geçti" damgalarıyla kendi raporlarını şahsen "onay"layabiliyordu. Bunun yanı sıra postadaki resmî görevini gizli faaliyetleriyle asla karıştırmamak ve hiçbir Alman ajanıyla kesinlikle bağlantıya geçmemek, tümüyle kendi başına çalışmak gibi ek önlemler de aldı. Bu becerikli adam "önemli ve gizli bir meslekte çalıştığı" gerekçesiyle askere alınmaktan kurtulduğu gibi aldığı ilaçlarla kendini bile bile hasta ederek terfî almanın, dolayısıyla sansür odasından çıkmanın da önüne geçti. Ne Kell'in MI5'i, ne de Thompson'un uyanık Özel Şubesi –onu teşhis etmek bir yana– Silber'in bir Alman ajanı olduğundan kuşkulandı. Silber dört yıl boyunca inanılmaz bir gerilim altında yaşamış olmalı, ama savaşın sonuna kadar dayandı. Hatta Askerî İstihbarat müdüründen bir şükran mektubu bile aldı. Mektup sansürün "düşman üzerinde kurduğu baskıdan ve savaşın kazanılmasına olan katkısı"ndan dolayı ona teşekkür ediyor ve şöyle sona eriyordu: "Verdiğiniz hizmetlerin öneminden ötürü size ne kadar minnettar kalsak azdır." Silber 1925'te İngiltere'yi sessizce terk etti ve Almanya'ya dönüp orada anılarını yazdı. O kitabı ilk alanlardan biri de, hiç kuşkusuz, MI5'ten Vernon Kell olmuş olmalı.

Birinci Dünya Savaşı gerçek anlamda ilk "dünya" savaşıydı. Avrupa'da neredeyse her aile, dünyadaysa birçok insan ondan etkilendi. Hayatta kalmak bile başlı başına bir sorundu, üstelik yalnızca düşmanın yönelttiği tehditten değil. Savaşın acımasız yüzü Avrupa'daki siyasal yapıların yarısını yok etti ve dünyayı bugün bildiğimiz haline çevirdi. Savaşın getirdiği bir başka yenilik, zafer için tüm ulusun seferber edilmesiydi. Hal böyle olunca istihbarat da bundan nasibini aldı. Zafer kazanabilmek için savaş esirlerinden yararlanmaktan fabrikalardaki sivil provokatörlerin izlenmesine kadar tüm olası istihbarat kaynakları harekete geçirildi. Teknolojik gelişmeyle gelen yeni istihbarat teknikleri istihbarat faaliyetlerini daha yetkinleştirmekle kalmadı, toplumların topyekûn mücadelesi doğrultusunda daha çok talep de gördü.

Aynı topyekûn mücadelenin yol açtığı bir şey daha vardı: "Toplum"un kendisiyle de savaş halinde olduğu fark edildi. 1914 öncesi Avrupa'da giderek derinleşen toplumsal uçurumlar, Fransız sosyalist Jaurés'nin de net bir şekilde gösterdiği gibi, tüm kıta çapında büyük bir hoşnutsuzluğa zemin hazırlamıştı. Avrupa kentlerinin varoşlarında anarşizm, nihilizm, sosyalizm ve Marksizm kök saldı. Avrupa 1914'te şiddet dolu kaderiyle kucaklaştığında Kızıl Devrim'in kokusu her yerde duyulabiliyordu. Savaş, kaçınılmaz patlamayı yalnızca geciktirdi; savaşla gelen yıkımsa onun etkisini çok daha şiddetlendirdi.

"Değişimin en büyük etkeni savaştır," şeklindeki değişmez yasa Avrupa'yı çelik pençesine aldı. Marx'ın ve Engels'in tahmin ettikleri ve umdukları gibi Manchester'ın veya Mannheim'ın tıklım tıkış varoşlarında değil, geri kalmış Moskova'da ve St. Petersburg'da. 1917 Devrimi Rusya'yı savaştan çekilmeye zorlamıştı, şimdi de Avrupa'yı Bolşevikliğin ilkeleriyle tehdit ediyordu. Savaşı izleyen barış döneminde istihbarata çok iş düşecekti.

15

KIZIL TEHLİKE

Ölümsüz ve gerçek bir tek efsane var...
Yahuda'nınki.[1]

Josef Cugaşvili, nam-ı diğer Stalin

Ekim 1917'de Bolşevik Devrimi'yle sarsılan Rusya savaştan çekildi ve tarihte, hazırlığı uzun sürmüş olsa da, yeni bir sayfa açtı. Gizlilik içinde gelişen ve Çar'ın gizli polisiyle onlarca yıl süren komplolarla dolu bir mücadele döneminde pişen Rusya'nın yeni yöneticileri, açık söylemek gerekirse, dünyayı komploların, casusların ve entrikaların sardığı bir gizli savaş halinde görmeden edemiyorlardı. Rusya'nın yeni yönetim kademesinin tamamı, boğazlarına kadar battıkları bir gizlilik ve tehlike denizinde yaşamışlardı. Birçoğu sürgüne gönderilmiş ya da daha beter cezalara çarptırılmışlardı. Gizli polisin ağaçlar ve tepeler kadar manzaranın bir parçası olduğu böyle bir ortamda paranoyanın hayat bulmaması düşünülemezdi.

Öte yandan, kimi Bolşeviklerin Ochrana'yla ilişkisi her zaman kurban konumunda olmadı. Bazı durumlarda av olanlar avcı rolünü üstlenebiliyorlardı. Partinin Stalin olarak da bilinen Gürcü genel sekreterinin, Bolşevik Parti'nin sözümona ezeli düşmanlarıyla kuşkulu ilişkileri vardı. Stalin'in Ochrana'yla ilişkisi, en hafif tabirle, kafa karıştırıcıdır. Savaştan önce Josef Georgi olarak bilinen adamımız Londra'da Kraliçe Char-

[1] Hz. İsa'yı ele veren havari. (Ç.N.)

lotte Sokağı'na yakın Komünist Kulübü'nün oradaki Continental Café'nin müdavimlerindendi.

Bu adamın "Ressam Peter"in anarşist çetesine bile üye olduğu iddia edilmiştir. "Ressam Peter" ise 1911'de İçişleri Bakanı Winston Chruchill'in emriyle Sydney Sokağı'nda yanan bir evi kurşun yağmuruna tutan İngiliz Muhafız Gücü'nün kuşatmasından sonra "kaybolmuş" görünüyor. Rus anarşistler bir kuyumcuyu soymaya kalkışmışlar, suçüstü yakalanmışlar, polise ateş açmışlar ve ardından da Sydney Sokağı'ndaki evde kıstırılmışlardı. (Şu gizemli Peter'in de –Ochrana ve İngiliz Gizli Servisi'ndeki amirlerinin talimatlarını yerine getirdikten sonra– polis tarafından gizlice kaçmasına izin verildiği anlaşılıyor.) Kral Edward dönemi Londra'sında bu tür acayip silahlı çatışmalar öyle her gün görülen hadiselerden değildi; ama doğrusu Stalin'in Londra'da yaşaması daha da tuhaf. Ochrana ajanı mıydı? Ochrana dosyalarının onu gerçek adıyla, Josef Cugaşvili olarak kayda geçtiği ve 1909'daki "Yurtdışı Örgütü" defterinde gösterdiği kesin. Kulağa her ne kadar inanılmaz gelse de Yoldaş Stalin, Çar'ın gizli polisi hesabına casusluk yapıyordu.

Rusya'da yeni işbaşına gelen, köstebekliğe batmış böyle bir yönetimin, komünist olmayan uluslarla doğrudan bir çatışma ve düşmanlık ilişkisine girmesi kaçınılmazdı. Aynı şekilde, komünist olmayan komşuların yönetimlerini Halkın Devrimi adına değiştirmeye çalışması da kaçınılmazdı. Özellikle İngiltere yeni Rusya'ya dikkat kesildi. Çar'ın orduları Doğu Cephesi'nde neredeyse yarım milyon Alman askerini alıkoyuyordu. Yeni Rusya, Almanya ile kendi başına bir barış imzalayacak olursa Hindenburg'la Ludendorff Batı Cephesi'ndeki savaş yorgunu İngilizlerin ve isyan çıkarmaya teşne Fransızların üstüne seksen bölük daha salabilirlerdi. Bu ihtimal Müttefik komutanlarının uykularını kaçırıyordu.

Rusya'yı savaşta tutma çabaları başarılı olamadı; Bolşevikler bu önerilere resmen dudak büktüler. Batı, özellikle de İngiltere, devrimi ihraç etmeye ve tüm kapitalist yönetimleri devirmeye kararlı Bolşevik Rusya'yla en başından beri fiilen savaş halinde oldu. Savaş önce Beyaz Ruslara destek amaçlı askerî bir müdahale şeklindeydi. Beyaz Ruslar zayıf düştükten ve Batıda yurtiçindeki savaş bıkkınlığı yüzünden ordular Murmansk Limanı'ndan geri çağrıldıktan sonraysa mücadele istihbarat

alanına kaydı; ve Clausewitz'in "diplomasinin uzantısı" dediği savaş bu alanda sürmeye devam etti. Lenin ve Troçki'nin 1917 ve 1918 yıllarında "Alman Genelkurmayı hesabına gizli ajanlık" yaptıklarını iddia ederek onları alaşağı etme çabalarının ne kadar diplomatik olduğu tartışma götürür. Her halükârda, Kızıl yönetimi karalama girişimleri başarısız oldu; ama istihbaratta her yol mubah. Gelecek uzun yıllarda İngiltere'yle SSCB arasındaki ilişkileri böyle acemice işler belirleyecekti.

İki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen bir diğer etmen de Çar'ın şahsı ve ailesiydi. II. Nikola, İngiltere Kralı George'un kuzeniydi ve onun Bolşevik "asiler" tarafından hapiste tutulması iki ülkeyi gerek siyasal, gerek kişisel düzeyde anlaşmazlığa sürüklüyordu. Çar ve halkı kurtarılabilir miydi? İngiliz istihbaratı sorunun cevabını aramaya koyuldu. Başbakan David Lloyd George konuyu öğrenince her türlü kurtarma girişimini yasakladı. İliğine kadar köktenci bir siyasi olarak Lloyd George 1918'de İngiltere'deki huzursuzluğu ve Kızıl Devrim fısıltılarını sezebiliyor ve ne Bolşevik Rusya'nın sorunlarını ithal etmek, ne de, konuk olarak bile olsa, otokrat Rus hükümdarlarını Buckingham Sarayı'nda ağırlamak istiyordu.

"Diktatör gibi" başbakanın köstek olduğu Kral V. George, hükümetin arkasından dolap çevirerek ve bazı sempatizan istihbaratçıların gizlice yardım etmeleriyle yine de tutuklu kuzenini kurtarma girişiminde bulundu. Umutsuz bir plandı, ama zaten Kral George da umutsuz vakaydı. 1918 baharında Askerî Operasyonlar 2'den (bu birim gizli operasyonlarda uzmanlaşmıştı) Albay Richard Meinertzhagen'ı saraya davet etti ve Sibirya'da gizli bir operasyon ekibinin ve Trans-Sibirya demiryolunu izleyecek İngiliz Hava Kuvvetleri, RAF (bkz. Sözlük) uçaklarının kullanılacağı bir kurtarma planı hazırlandı. Görüşmede hem Meinertzhagen'ın, hem de kralın arkadaşı olan, RAF'nin kurucusu Trenchard da hazır bulundu. İnanılmaz gelebilir, ama bu görüşme Buckingham Sarayı'nda sahiden gerçekleşti ve Rus Çarı'yla ailesini kurtarmak amacıyla, kralın verdiği yetkiye dayanarak gizli bir plan yapıldı. Hazırlıklar 1918 Haziran sonunda tamamlandı. İki İngiliz özel harekât görevlisi, Yüzbaşı Digby-Jones ve Binbaşı Joll, Ekaterinburg'a sızmışlardı ve RAF'den Yüzbaşı Pool da bölgede hazır bulunuyordu. Ekip 1 Temmuz'da harekete geçti. Meinertzhagen'ın gizli güncesi, "Başarı tam ol-

madı," der. "Çar ve Çariçe 'çok yakından korunuyordu.'" Ancak Askerî İstihbarat'ın Rusya Bölüm Başkanı Binbaşı Alley'e göre, "kadınlardan birinin kaybolacağı biliniyordu". Sonuçta Romanov Hanedanı'ndan yalnızca bir çocuk kurtarılabildi ve Trans-Sibirya demiryolu üzerinden uçakla doğuya götürülüp Vladivostok'ta bekleyen HMS *Suffolk* kruvazörüne bindirildi. Gizemli prensesin izi orada kaybolur.

İşin ilginç yanı, tam da Meinertzhagen'ın gizli operasyonunun gerçekleştiği tarihte Japonya'da özel bir ziyarette bulunan Connaughtlu Prens Arthur da sırra kadem basar. Tüm veriler HMS *Suffolk* ile bir Japon savaş gemisi arasında özenle planlanmış bir "yük" takası olduğunu gösteriyor; ardındansa Connaughtlu Prens Arthur'un "sürpriz bir ziyaret" için aceleyle Kanada'nın Vancouver kentine geçtiğini görüyoruz. Daha da ilginç olan, Meinertzhagen'ın karısı Armorel'in de o sırada Kanada'da olmasıdır. Kayıtlardan Bayan Armorel Meinertzhagen'ın 8 Ağustos 1918'de Kanada gemisi SS *Corsican*'dan ayrılıp Londra'ya ayak bastığı anlaşılıyor. Yanında da Marguerite Lindsay adında 22 yaşında "Kanadalı" bir kadın. Aynı gemiden, "Savaş Bakanlığı'nda yönetici olan" ve Kanada'ya niçin gittiği bilinmeyen Bayan Henrietta Crawford'un da indiği görülüyor.

Marguerita Lindsay adında biri yoktu. O isimde 22 yaşında bir Kanadalıya ait hiçbir kayıt bulunmuyor. Londra'da verilen adres de yanlış. Genç kadın orada tarihten siliniyor. Meinertzhagen'ın tüm resmî belgeleri ya temizlenmiş, ya da, kimi kralın özel kalemi tarafından bizzat alınmak suretiyle, kaybolmuş. Özel Kalem veya Ulusal Arşiv'deki tarihî kayıtlar tümüyle yok edilmiş. Elimizdeki tek kayıt Meinertzhagen'ın güncesi, Binbaşı Alley'nin raporu ve olayların kendisi.

O gece Ekaterinburg'da bir şeylerin olduğu kesin. Tanıklar 1 Temmuz gecesi silah sesleri ve gürültü duyduklarını belirtmişler; üç gün sonra da çarı gözetim altında tutan tüm muhafızlar ya tutuklanmış ya da uzaklaştırılmış, yerlerine de profesyonel askerlerden oluşan bir Komünist birliği gelmiş. Ne kadar şaşırtıcı gelse de anlaşılan o ki, Albay Richard Meinzertzhagen ve İngiliz askerî istihbaratı 1 Temmuz'da Romanovların kızlarından birini, Grandüşes Tatyana'yı, Ekaterinburg'dan sahiden kaçırdı ve İngiltere Başbakanı'nın iradesine açıkça karşı olmasına rağmen İngiliz kralının emriyle gizlice İngiltere'ye soktu.

Bunu gösterir kanıtlar zinciri dolaylı da olsa son derece ikna edici. Meinertzhagen'ın karısı Savaş Bakanlığı'ndan bir yöneticiyle niçin bir anda Vancouver'da beliriyorlar? Connaughtlu Prens Arthur tam o anda niçin Japon İmparatoru'na apar topar bir İngiliz şeref madalyası sunmakla görevlendirildi ve ardından niçin "pat diye Kanada'ya geçti"? Böyle bir davranış, bırakın o dönemin protokolden geçilmeyen titizliğine, günümüz ölçülerine göre bile sıra dışıdır. Şu gizemli Marguerite Lindsay kimdi ve Meinertzhagen'ın karısıyla Savaş Bakanlığı'ndan resmî bir görevli niçin ona eşlik ediyorlardı? Bildiğimiz kadarıyla Meinertzhagen'ın güncesinde başka bir yalan yok; madem öyle, bu konuda niçin bir şeyler uydurma ihtiyacı hissetti? Alt tarafı albay olan biri savaşın ardından niçin alkışlara ve övgülere boğuldu? Cevaplanması gereken çok soru var: Ama başarılı istihbarat operasyonları daima gizli tutulmalıdır, özellikle de bir başbakana rağmen gerçekleştirilen kişisel operasyonlar.

Böyle istihbarat girişimleri İngiltere'yi Bolşevik Rus yönetiminin gözünde yüceltecek değildi; dolayısıyla savaşın ardından ilişkilerin düşmanlık boyutunda olmasa bile soğuk yürümesine şaşırmamak gerekir. Churchill'in Kızılları iktidardan uzaklaştırma planları da, İngiltere'nin Rusya'dan çekilmesiyle suya düştü. Yurtta, terhis için sabırsızlanan ve "haftada yirmi isyan çıkaran" kavgacı ordu, sınıf mücadelesi, grevler ve huzursuzlukla felç olmuş daha da kavgacı işgücüne katılmayı bekliyordu. İngiltere'ye hâkim hava da, tıpkı Rusya ve Almanya'daki gibi, devrime gebeydi. Kızıl Tehlike hiç 1919'daki kadar gerçek olmamıştı. Kızgın askerler Luton belediye binasını yağmaladılar ve Whitehall'daki Savaş Bakanlığı'nı işgal ettiler. Huzursuzluk arttı ve korkuya kapılan kabine Muhafız Tugayı'na, süngüler takılı, tam savaş düzeninde Whitehall'a yürüme emri verdi; bu bir güç gösterisi ve isyan çıkarmaya özenenlere gözdağı olacaktı. Grev ve kitlesel eylem çağrıları giderek güçlendi, "kahramanlar ülkesi" hoşnutsuzluk ve sınıf mücadelesiyle çalkalanıyordu. Savaşın toplumu toptan değiştirme kudreti yine gün yüzüne çıkıyordu.

Bolşevikler tarafından ÇEKA adıyla yeniden düzenlenen Rus gizli servisi içinse kapitalist ülkelerdeki yangına körükle gitmenin cazibesi dayanılacak gibi değildi. İngiltere'nin sana-

yileşmiş varoşlarında yaşayan işçilerin "sınıf mücadelesi" zaten Marksist öğretinin temel dayanağıydı ve Uluslararası İşçi Devrimi'nin, Moskova'daki proleter müttefiklerin desteğine ihtiyacı vardı. Yeni lideri Dzerzhinsky'nin (Komünist Devrim idealleriyle, annesinin idamını buyuracak kadar dolu bir gizli polis) yönetimi altındaki ÇEKA ve uluslararası devrimin temsilcileri, İngiltere'de işçilerin mücadelesinden yararlanmak üzere harekete geçtiler. İngilizler ve istihbarat servisleri Rusların iç işlerine karışabiliyorlarsa ÇEKA ve ardılı GPU niye bu jestin karşılığını vermesindi? Eski müttefikler arasında bir istihbarat savaşı patlak vermek üzereydi.

İngiliz karşı-istihbaratıysa hâlâ Kell'in MI5'inin tekelindeydi. Kendine bağlı 850 personeliyle Whitehall'daki tümgeneral koltuğunda oturan şimdiki Kell ile on yıl önce "tek kişilik daire"yi yürüten adam arasında dağlar kadar fark vardı. Özel Şube'nin, güvenlik servisinin ve siyasal polisin de yardımıyla İngilizler artık birinci sınıf bir yurtiçi istihbarat servisi yönetiyorlardı, üstelik bunun için casuslara da bağımlı değildiler. Fouché de olsa, Stieber de olsa iç denetim konusundaki bu yeni takıntıyı derhal tanır ve onaylarlardı. Savaş dönemindeki "olağanüstü hal" yasalarının da yararı olmadı değil: Savaş öncesi dönemden kalan Devlet Sırları Yasası ve 1915 tarihli *pub*'ları ve barları kapatma yetkisi yasası gibi düzenlemeler, iptal edilemeyecek kadar tatlı gelmişti Whitehall'a ve bugün bile hâlâ yürürlüktedir.

Yurtiçinde yıkıcı faaliyetler 1918 itibarıyla artık günlük olaylardan biri haline gelmişti. Kell'in ve polise bağlı Özel Şube'nin (SB) başı olan Thompson'un istihbarat toplama görevlerine ek olarak yaptıkları şeyler bir "kirli işler dairesi"ni aratmayacak türdendi. Bir örnek, onların tekniklerinin kurnazlık ve ustalığını göstermeye yeter. Coventry'de bir SB ajanı, grevci işçilerin uğradığı bir pub'da, hükümet adına askerliğe alınacakların listesini hazırlamaya geldiğini, "ama yalnızca grevcilerin çağrılacağı"nı "ağzından kaçırdı". İşlerinin başında olanlar bundan bağışık tutulacaklardı. Ertesi pazartesi grev sona ermiş ve işçiler "savaş için hayati önem taşıyan iş"lerine geri dönmüşlerdi.

Kell de, Thompson da Kızıl Tehlike'nin son derece ciddi olduğunda hemfikirdiler. 1919'da Clydeside'da başlatılan genel

grev İngiliz devriminin ilk adımı görülmüş ve bölgeye tanklar ve birlikler gönderilmişti. Kral V. George başlarına en kötüsünün geleceğinden korkuyordu. Bolşevik provokatörler ve Komüntern'in[1] mali desteği işleri iyice karıştırıyor, şiddet yoluyla devrim yapılmasına zemin hazırlıyordu. İngiliz devrimciler de Moskova'daki Bolşeviklerle sürekli bağlantı kurmuş, onlardan para alıyorlardı. İngiliz-Sovyet ilişkileri dibe vurdu.

Kell için bunlar yetmiyormuş gibi İrlanda da karıştı ve oranın uzun zamandır ertelenen bağımsızlık mücadelesi İngiliz güvenlik servislerinin iş yükünü daha da artırdı. Savaştan önceki huzur ortamına güvenlik servisinin yardımı olmadan dönmek düşünülemezdi bile. Tehdit gerçek ve gözle görünür boyuttaydı. Bunu her zaman kuşkucu olan nüfuzlu devlet kurumlarına anlatmak için Kell ve Thompson'un ayrıca çaba harcamalarına gerek yoktu. Devlet Kod ve Şifre Okulu olarak yeni bir düzenlemeye tabi tutulan 40. Oda'nın, Sovyetler'in amaçlarını açığa çıkartan çalışmaları telaş içindeki bakanları ikna etmeye yetiyordu. İngilizlerin girdiği her haberleşme kablosu ve telgraf Kızılların niyetlerini ele veriyordu.

Komüntern'in başı olan Zinoviev'in Büyük Britanya Komünist Partisi'ne (BBKP) gönderdiği bir mektubun ele geçirilip basına yansımasıyla 1924'te olaylar patlak verdi. Mektup İngilizleri silah yoluyla devrim yapmaya çağırıyordu. Mektubun basına sızması sosyalist İşçi Partisi'nin seçimleri kaybetmesiyle sonuçlandı. Ramsay MacDonald'ın İşçi Partisi hükümeti Sovyetler'le bir ticaret anlaşması imzalamayı düşünüyordu. Fakat Zinoviev'in mektubu her şeyi değiştirdi ve Muhafazakâr Parti tekrar iktidara geldi.

Zinoviev konusu bugün bile esrarını korumaktadır. Birçoklarına göre mektup düzmeceydi ve tehlikeli boyutlarda köktenci bir hükümeti köşeye sıkıştırmak üzere İngiliz istihbaratınca hazırlanmıştı. Eğer gerçekten düzmeceyse bunu yapanlar Berlin'deki bir grup Beyaz Rus olmuş olabilir. Bununla birlikte onların böyle bir işe niçin kalkışmış oldukları belirsiz: Bundan bir kazançları yoktu. Öte yandan, 1924'te İngiltere'nin nüfuzlu kurumları ve kesimleri Bolşevik bir hükümetin iş başına gelmek üzere olduğundan ve işçi sınıfının her an başkal-

[1] 1919'da Moskova'da kurulan ve komünizmi dünya çapında bir güç haline getirmeye çalışan uluslararası komünist partiler örgütü. (Ç.N.)

dırabileceğinden ciddi korku içindeydiler ve hem Bolşevik davasını, hem de onların İngiltere'deki "Kızıl dostları"nı karalamak için fazlasıyla geçerli nedenleri vardı. Sahne gerisinde birileri iplere fena halde asılıyordu.

Zinoviev mektubunun 10 Ekim 1924 tarihinde Dışişleri Bakanlığı ve Gizli İstihbarat Servisi'nin (SIS) elinde olduğunu biliyoruz. Birkaç gün sonra Thurn adında ne idüğü belirsiz biri mektubu Whitehall'da dolaştırıyordu ve hem Gözkırpan Hall'un, hem de MI6-SIS'nin yeni şefi Sinclair'in talimatıyla elindeki kopyayı 7.500 sterline Muhafazakâr Partisi'ne sattı. Başbakan Ramsey MacDonald'ın 23 Ekim tarihli talimatı mektubun özgünlüğü doğrulanana kadar hiçbir şey yapılmamasını açıkça belirtiyordu ama bu talimat göz ardı edildi. Ayın 24'ünde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Eyre Crowe mektubu açıklama talebiyle Rus Büyükelçiliği'ne göndermişti bile; Muhafazakâr Parti Genel Başkanlığı ise elindeki kopyayı yayınlanmak üzere beklemeden *Daily Mail* gazetesine yetiştirdi. Ertesi gün haber gazeteleri boy boy süslüyordu. Seçimlere dört gün kalmıştı. İşçi Partisi kaybetti. Aslında Zinoviev mektubu ele geçirilen sayısız kışkırtıcı Rus mesajlarından pek farklı değildi. Gerçi basına sızdıranın MI6-SIS olduğu hemen hemen kesin gibidir, ama mektubun gerçek olduğuna inanmamız için de yeterince neden var. Öte yandan, İngiliz-Rus ilişkileri bundan ağır darbe aldı. Diplomatik ilişkiler kesildi. İstihbaratın gizli eli bir hamle daha yapmıştı.

1927'de bir Rus paravan şirketi olan ve Rus destekli yıkıcı faaliyetlere yataklık yaptığı su götürmeyen ARCOS'un Londra bürosu Özel Şube'ce basıldı ve yine bir diplomatik fırtına koptu. Telaş içindeki bakanlar ARCOS'a karşı olan iddialarını kanıtlamak için gizli yollarla ele geçirilen yazışmaları ifşa edercesine onları parlamentoda ellerine alıp göstere göstere salladılar; Rusların ne kalleş oldukları bir kez daha kanıtlanıyordu. Büyük bir hataydı. Bu bilginin gelebileceği yalnızca bir kaynak vardı. Sovyetler şifrelerini hemen değiştirdiler ve tek kullanımlık olanlarına geçtiler; bundan böyle yasadışı ajanlardan yararlanacaklardı. İngiliz şifre çözücüleri bir anda karanlıkta kaldılar. Sovyet Rusya'ya ait istihbarat kuruyuverdi. Artık paravan kuruluşlar ve gizli telgraflardan sakınan Sovyetler yüzlerini "yolsuzlar"a döndüler, hem de İngiltere'nin has kurumları-

nın içinden gelecek yolsuzlara. İstihbarat toplayacak ve İngiliz siyaseti üzerinde nüfuz kuracak ajanlar için Cambridge Üniversitesi'ne ve maceraperest asi gençlere baktılar. Kızılların İngiltere'ye karşı yürüttükleri istihbarat savaşı daha da yeraltına indi.

1930'larda yeni bir tehdit belirmeye başladı. Başlangıçta berrak bir gökyüzündeki küçük bir buluttu, ama sonra ufku kaplamaya başladı. Ekonomik ve toplumsal huzursuzluğun ayyukla çıktığı bir zamanda Bolşevik komünizmle uğraşmak yetmezmiş gibi bir de faşizm belası çıktı. Üstelik faşistlerin oluşturduğu tehdit yalnızca yurtiçiyle, Mosley'in Karagömleklileriyle sınırlı değildi. Sovyet Rusya'nın, İtalya'nın, şimdi de Almanya'nın üniformalı siyasal partileri, açıkça dile getirmekten çekinmedikleri toprak talepleri ve bu doğrultuda geliştirdikleri silahlı güçleriyle yepyeni bir tehlike kaynağı oldu. 1930'ların sonuna yaklaştıkça dünyanın dört bir yanında savaş çanları çalmaya başlıyordu: Mançurya'da, Habeşistan'da, Rhineland'da,[1] İspanya'da ve Çekoslovakya'da. Dünyanın her yerinde telaşa kapılan hükümetler, çoğunlukla ihmal edilmiş istihbarat servislerine döndüler ve "tehdit" hakkında cevaplar istediler.

Bu yaklaşım en açık olarak ABD'de görülebilir. Amerikan ulusal istihbaratı neredeyse yok hükmündeydi. 1885'te bir Askerî İstihbarat Birimi (MID) kurulmuştu ama topu topu bir subayla bir kâtibin çalıştığı bir kurum olduğu için herhangi bir etkisi olamamıştı. Öte yandan, aynı kurum 1898'de çıkan İspanya-Amerika savaşına iyi hazırlandı ve Küba'daki iklime dikkat çeken kapsamlı bir istihbarat brifingi verdi. Savaş bakanı, MID Şefi Albay Wagner'ı, "Orduda yükselmemen için ne gerekiyorsa yapacağım!" diye bağırarak açıkça tehdit etmesine rağmen Başkan McKinley istihbarat şefinin öğüdünü dinledi ve işgal harekâtını erteledi. Sayısız diplomat ve bürokratın da tanıklık edeceği üzere, hoşa gitmeyen istihbarat bilgilerini vermek bazen meslek hayatını tehlikeye düşürebilir. Bakan Alger'ın genç Amerikalıları ölüme gönderme arzusunun kökünde hangi siyasal güdülerin yattığını belki hiç öğrenemeyeceğiz.

[1] Ren Irmağı'nın batısındaki Almanya toprakları. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barışta bu bölgenin silahlandırılmaması karara bağlandı, ama Hitler iktidara geldikten sonra buna kulak asmadı. (Ç.N.)

Askerî istihbarat işini üstlenen kişi, Ralph van Deman adında bir yüzbaşı oldu. Van Deman MID'ye, Albay Wagner'ın savaş bakanı tarafından görkemli bir şekilde fırça yediği yıl katıldı ve Amerikan askerî istihbaratını ayakta tutmak için tek başına çabaladı. Zor bir işin altına girdi. Van Deman'dan hazzetmeyen General Franklin Bell "G-2"yi (Genelkurmay Başkanlığı'nın istihbarat kolu) kasten ABD Harp Akademisi'nin enformasyon ofisi olarak yeniden yapılandırmıştı. 1915 yılında ABD'de gerçek anlamda istihbarat kayıtları tutan bir subay vardı, o da van Deman'dı. "Black Jack" Pershing ve Amerikan Keşif Gücü 1917'de Fransa'ya doğru yelken açtıklarında ne istihbarat teşkilatı vardı ne de personeli. Van Deman, istihbarat teşkilatına ihtiyaçları olmadığını söyleyen kurmay başkanına itiraz etti, kurmay başkanıysa konuyu, "özellikle Savaş Bakanı nezdinde" bir daha gündeme getirmemesini istedi. Fakat van Deman emre uymadı ve sivildeki arkadaşlarını bilgilendirdi – onlar da siyasetçileri. 48 saat sonra bakan ondan bilgi aldı ve van Deman, ABD Askerî İstihbarat Dairesi'nin (MI) ilk başkanı olarak atandı.

Birinci Dünya Savaşı biterken van Deman'ın "MI"sı hayli büyümüştü ve bu sefer dağıtılmadı. Dairenin bir kolu özellikle göze çarpıyordu: MI8, yani ABD kod ve şifre dairesi. Dairenin başında Yüzbaşı Herbert Yardley bulunuyordu ve Yardley 1921'e gelmeden Japon diplomatlarının kodlarını çatır çatır kırıp okumaya başlamıştı bile. Barış zamanında bu konular askerlerden çok Dışişleri Bakanlığı'nın ilgi alanına giriyordu. Mayıs 1929'da, yeni dışişleri bakanı olan Henry Stimson gizlice ele geçirilen ve kodu çözülen Japon yazışmalarını gördü. Olaya tanık olan gözlemci Bill Friedman'ın sözleriyle: "Bilginin nasıl ele geçirildiğini öğrenen... Stimson neye uğradığını şaşırıp deliye döndü... bunun derhal durdurulmasını söyledi... buna akan kaynakların kesilmesi talimatını verdi." Stimson sürecin tamamını ahlaksızlık diye nitelendirdi ve tarihe geçen şu sözleri ekledi: "Centilmenler birbirlerinin yazışmalarını okumazlar." Yardley görevden alındı.

1929 Amerika'sının Devlet Sırları Yasası yoktu. Para karşılığında bazı sırları Japonlara satarak ülkesine zaten ihanet etmiş görünen Yardley bununla da yetinmeyerek ihanetini piyasaya taşıdı ve Amerikan sinyal istihbaratının işleyişini, kendi-

sinin Japon kodlarını nasıl kırdığını açıkladığı *Amerika'nın Şifre Odası* adlı bir kitap yazmaya başladı. Kitap çoksatanlar arasına girdi, özellikle de Japonya'da. Japonlar hemen kodlarını değiştirdiler –buna kimse de şaşırmamıştır herhalde– ve mahcup duruma düşen Amerikan hükümeti Kongre'den bir gizlilik yasası çıkarmak için harekete geçti. Amerikan istihbaratı hiç de övünülecek durumda değildi.

Fakat 1934 yılına gelindiğinde Amerika bile, tehdidin kızılından olmasa da Pasifik'in öte yakasındaki sarısından dolayı, istihbaratı ciddiye almaya başlamıştı. Savaşın kara bulutları daha 1931'de gökyüzünde belirmeye başlamıştı. Bu faşist fırtına bulutlarını en çok ciddiye alanlar da Fransızlardı. *Service de Renseignements* (Fransız istihbarat servisi, SR) Almanların yeniden silahlanmalarını artan bir kaygıyla izliyor ve Fransızların güçlü ve saldırgan Nazi komşusuna karşı herkesi uyarmaya çalışıyordu. Ancak sorun şuydu ki, 1930'ların başında, Almanların yeniden silahlandığını bildiren SR ve askerî istihbarat raporlarına kimse inanmıyordu. Büyükelçiler ve Fransız Dışişleri Bakanlığı, askerî istihbaratın kuru ve rahatsız edici gerçeklerine kulak vermektense diplomatların nükteli ve cafcaflı çözümlemelerini yeğliyorlardı. Şimdi bize garip geliyor, ama o günlerde istihbarat raporlarını bakanlara düzenli olarak ileten resmî bir mekanizma yoktu. Daha da tehlikelisi, Fransız siyasetçiler kendilerine gelen istihbaratı siyasal ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirmeye yetkiliydiler. İstihbarat, "Fransız generaller ve siyasetçilerin eğilimlerine en iyi uyacak şekilde yorumlanıyor veya yontuluyordu". (Bunun bilinçaltı bir süreç olması bile mümkün: İktidardaki efendilerini hoşnut etmeye çalışan Fransız bürokratları bu konuda ne ilktiler ne de son olacaklardı.)

Nedeni ne olursa olsun, sonuçta Paris bir inkâr siyaseti izliyordu. Üst düzey bir istihbarat analizcisi bile 1938'de Berlin'e yaptığı bir ziyaret ertesinde, "Orada yeni bir dünya keşfettim. SR'den raporlar geliyordu ama bugüne kadar onlara inanmamıştım," diyecekti. Akıl almaz bir kalın kafalılık örneğiyle karşılaşan *Deuxiéme Bureau,* Almanların maksadı üstüne sağlam istihbarat toplama çabalarını ikiye katladı ve sonunda talih onlara güldü.

Alman istihbaratının kod ve şifre bölümü *Forschungsamt*'ın bir üyesi, SR'nin *decryptement* –yine kod ve şifre bölümü– şefiy-

le bir gizli görüşme talebinde bulundu. Bir zamanlar dünyanın gıpta ettiği Fransız şifre kırıcılar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından fena halde geri kalmışlardı. Güvenlik önlemlerinin yetersizliği, Versailles'daki şifre kırıcılık okulunun kapatılması ve diplomatik mesajları hep aynı resmî ifadeyle ("*J'ai l'honneur de vous...*")[1] başlatma aptallığı sayesinde Paris'in dış dünyayla haberleşmelerinde gizlilik diye bir şey kalmamıştı. Dolayısıyla Fransızlar, başlangıçta kuşkulanmakla birlikte, bu garip durumdan belki de bir yarar elde etme umuduyla görüşmeye karar verdiler ve hiç ummadıkları bir şeyle karşılaştılar.

Meğer bu ajan, 1931'den 1939'a kadar Fransızlar adına casusluk yapan genç Alman, Hans-Thilo Schmidt'miş. Kod adı Ajan Asche olan Schmidt, Almanların en gizli kod ve kod kırma bölümünde çalışıyordu ve onların Enigma adlı kodlama cihazlarının sırlarını gözler önüne serdi. Ayrıca kullanma kılavuzları, şifreleme talimatlarını, eski şifre ayarlarını verdi ve yeni Enigma sisteminin çalışma ilkelerini açıkladı. Bunlar çok yararlı bilgilerdi, ama bir Enigma cihazına sahip olmayan Fransızlar için değil; hatta cihaza sahip olsalardı bile Enigma, adı üstüne enigma, yani muamma olarak kalır, onu yine de çalıştıramazlardı.

Fakat aynı şey, hırsızlık, "tersine mühendislik", matematiksel mantık, ticari yoldan satın almalar ve salt beyin gücünden oluşan etkileyici bir birleşimle Enigma'nın sırlarını çözme yolunda epey ilerleyen Polonyalılar için geçerli değildi. Şaşkın Fransızların Ajan Asche'den aldıkları malzemeyi de dağarcıklarına katan Polonyalılar Almanların güya şifresi kırılamayan cihazını çözmeye başladılar. Polonya istihbaratı 1938'de, Enigma'nın üç elektrikli döneçle kurulan şifre ayarlarını tam olarak nasıl yineleyebileceklerini bulmuştu. Olağanüstü bir başarıydı bu. Fakat Eylül 1938'te bir felaket oldu. Almanlar işleyiş prosedürlerini değiştirdiler ve üç harften oluşan rasgele seçimli şifreler kullanarak güvenlik kodlarını her gün değiştirmeye başladılar. Yeni sistemi kırmak aylar alacaktı.

1939 yılının Ocak ayında artık Avrupa'da rüzgârın ne yönde estiği açıktı ve Polonyalıların fena halde dosta ihtiyacı vardı. Çaresizce yüzlerini Fransızlara ve İngilizlere döndüler. Üç ulus arasında bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla düzenle-

[1] "Size (bildir)-mekten onur duyuyorum." (Ç.N.)

nen gizli bir toplantıda delegeler açık davransalar da yeterince *açık* değildiler. Polonyalılar, Enigma şifre ayarlarının permütasyonlarını çözecek "Bombe" adlı ilkel bir bilgisayar geliştirdiklerini açıklamayı unuttular. İngilizler de Franco'ya destek veren "gönüllüler"den oluşan Kondorlegion'un İspanya'daki haberleşmelerinde kullandığı basit Enigmaları çözmeye başladıklarını söylemeyi unuttular. Ancak Haziran 1939'a gelindiğinde kimsenin kimseden bir şey saklayacak hali kalmamıştı. Savaşın artık kaçınılmazlığı ve Hitler Almanya'sının Polonya'ya yönelttiği tehdidin ciddiyeti üzerine, şimdi Bletchley Park'a (bkz. Sözlük) taşınmış olan İngiliz Devlet Kod ve Şifre Okulu'nun (GC&CS) önde gelenlerinden iki kişi Varşova'ya uçtular ve kaygı içindeki Polonyalılarla görüştüler. Polonya Şifrecilik Dairesi'nden Binbaşı Gwido Langer 24 Temmuz 1939'da, artık korkunç sonları görünen Polonyalıların bildikleri her şeyi açıkladı ve kendileri için geliştirdikleri son Enigma cihazının işleyiş bilgilerini içeren belgeleri, Londra'ya ve Paris'e birer tane olmak üzere, teslim etti.

Hitler'in Polonya'yı işgal etmesinden sadece üç hafta önce, 16 Ağustos 1939'da İngilizler, kontrol panosu ayarları ve cihazın nasıl çalıştırılacağıyla ilgili Lehçe kopya kâğıtları eşliğinde çalışır bir Enigma aldılar. İngilizler –ve daha sonra da Amerikalı müttefikleri– Alman komuta kademesinin aklından geçenleri ilk kez okuyabileceklerdi. Polonyalılar istihbarata savaş kazandıracak bir armağan verdiler.

Avrupa yirmi beş yıl içinde ikinci kez savaşa tutuştuğunda mücadelenin istihbarat boyutu, belki de tarihte ilk kez olmak üzere, en başından beri hazır ve tam kadroluydu. 1939 yılında, iki taraftan da, iyi istihbaratın zafer için ne kadar önemli olduğunu bilmeyen yoktu. İki taraf da konuyu ciddiye alıyordu. Bu sefer ilk istihbarat zaferine imza atanlar Almanlar oldu. Venlo olayı İngiliz istihbarat servisi MI6-SIS için büyük utanç kaynağı olmakla kalmadı, istihbarat savaşının boks eldiveni olmadan yapılacağını da gösterdi.

Takvimler Kasım 1939'u gösterdiğinde İngiltere hâlâ Batı Cephesi'ndeki Sahte Savaş'a[1] takılı kalmıştı ve Başbakan

[1] Phoney War. 1939'da Polonya'nın düşüşünün ardından, taraflar birbirine savaş ilan etmekle birlikte, Kıta Avrupa'sında hiçbir askeri harekâtın yapılmadığı dönem. Churchill buna "Alacakaranlık Savaş" da demiştir. (Ç.N.)

Chamberlain hâlâ "makul, ılımlı Almanlar"la bir anlaşmaya varılabileceğini umuyordu. Almanlarsa Chamberlain'in ne pahasına olursa olsun, barış istediğini çok iyi biliyorlardı ve İngilizlere tam da onların umduğu bir öneri götürmeye karar verdiler. Sıkı bir Nazi ve Alman güvenlik servisi *Sicherheits Dienst*'te (SD) üst düzey bir subay olan Walter Schellenburg, bizzat Hitler'den aldığı talimatlarla, İngilizlere karşı koyamayacakları bir öneri getirdi.

SIS-MI6'nın tarafsız Hollanda'da iki üst düzey görevlisi vardı: Yüzbaşı Payne-Best ve Binbaşı Stevens. "Makul, ılımlı Almanlar"ın gizemli bir grubu adına yem işlevi gören ve özenle seçilen Dr. Fischer, Payne-Best'le temasa geçti. Alman, muhalif bir Katolik olduğunu, Nazilerden kurtulmak için Almanya'dan kaçtığını ve içerden Hitler karşıtı gruplarla bağlantıda olduğunu ileri sürüyordu. Payne-Best kuşkuluydu. Deneyimli bir istihbaratçıydı. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbaratı adına Hollanda'da yoğun faaliyet göstermişti ve ne Fischer'den ne de onun anavatanda olduğunu iddia ettiği "muhalifler"den hoşlanmıştı.

Fakat Londra'daki SIS konunun peşini bırakmaması için üsteledi. Bunu "Nazi karşıtı yeraltı grupları"yla bağlantıya geçmek için önemli bir fırsat olarak değerlendiriyorlardı. Böylece –sağduyusu aksini söylemesine rağmen– Payne-Best, SD tarafından özenle tasarlanmış karmaşık bir operasyonun ağına dolanmaya başladı. "Hitler karşıtı komplo"da işler ilerledikçe Payne-Best de, Stevens da giderek Londra'ya hak vermeye ve bunun bir tuzak olmadığına inanmaya başladılar. Venlo'da, Alman sınırının hemen Hollanda tarafında, "komplo"nun liderleriyle yüz yüze bir görüşme ayarlandı. Payne-Best, Hollanda istihbaratının başını bilgilendirdi, o da yanına iyi İngilizce bilen Hollandalı bir subay, Teğmen Klop'u verdi. Teğmen Klop'un görevi bu olağanüstü nazik görüşmelere yardımcı olmak ve Hollanda yönetiminin gelişmelerin dışında kalmamasını sağlamaktı.

Olaylar hızlandı. SIS komplocularla doğrudan görüşmek istiyordu ve bunun için de Stevens'ın onlara yepyeni ve son derece gizli bir MI6 Mk XV radyosu teslim etmesine yönelik düzenlemeleri yaptı. Komplonun başının *Alman Genelkurmay Başkanlığı*'ndan General von Wietersheim olduğu söylendi.

Onun "yardımcılar"ı sınırda Payne-Best ve Stevens'la görüştüler ve yüz yüze bir görüşmenin koşullarını tartıştılar. Oysa Yüzbaşı von Seidlitz ve Teğmen Grosch düşük rütbeli SD subaylarıydılar. Raporlar İngiltere'ye uçtu. Hem Dışişleri Bakanlığı, hem de SIS hâlâ tamamen giderilmemiş olan kuşkuları bir yana bırakarak iki istihbaratçının harekete geçmelerini istedi.

Aldıkları talimata uyan Payne-Best ve Stevens bu sefer bizzat Binbaşı Schemmel kılığındaki Schellenburg ve sözümona komploculardan biri olan Albay Martini adında biriyle buluştular. Schellenburg, "İngilizlerin barış koşulları neler?" diye öğrenmek istedi. Bu soru Chamberlain'e iletildi, Kabine'ye danışıldı ve hem İngiliz hükümeti, hem de SIS başkanlığı iki istihbaratçının "gerçek yurtsever Almanlar"la buluşmalarını ve olabildiğince çabuk, bizzat General von Wietersheim'la konuşmalarını istedi. Venlo'da sınırda bir görüşme ayarlandı ama general gelmedi. "Alman yeraltı"sı "belki yarın" sinyalini gönderdi. Hollanda'daki iki MI6-SIS görevlisi üç gün boyunca, aynı yer ve aynı saatte buluşma ayarladılar.

9 Kasım'da Klop, Payne-Best ve Stevens arabalarından indiler ve Venlo'daki gümrük noktasından hemen içeride, dikkatle seçilmiş bir kafede kahve içerek generali beklemeye koyuldular. Fakat onun yerine Alman tarafından gelen siyah bir araba hızla gümrük bariyerini kırıp Hollanda tarafına geçti. Aracın kenarındaki basamakta duran bir SS-SD timi silahlarını doğrultmuş, bekliyorlardı. Teğmen Klop tabancasını çekti ve çektiği anda vuruldu. Payne-Best ve Stevens da çuval geçirilip ölen Hollandalıyla birlikte arabaya taşındılar ve araç geldiği hızla birkaç metre ötedeki Alman tarafına geri döndü. Gümrüğe yine sessizlik çökerken olaya tanık olan Hollandalılar sınırın öbür yanında gözden kaybolan arabayı ve Alman sınır muhafızlarını izliyorlardı.

Almanlar büyük bir propaganda başarısı kazandılar. Gerçi İngilizlerle uzun süre daha oynama fırsatını göz göre göre harcamışlardı ama kısa vadede elde ettikleri kazanç tartışılmazdı. İngilizler kandırıldı ve deşifre edildiler; SIS'nin Avrupa çapında büyük güçlüklerle kurduğu ağ hızla yakalandı veya üyeleri kaçtı (Payne-Best de, Stevens da konuştular). Hollanda'nın "tarafsız" olmadığı herkese ilan edildi. SIS'nin Londra'daki merkezi gönderdiği kederli sinyallerle "komplocu generaller"in

hâlâ Schellenburg'un karargâhında olup olmadıklarını, güvende olup olmadıklarını soruyordu. Schellenburg'un SD karargâhındakilerse herhalde o sırada gülmekten kırılıyorlardı: aradan günler geçtikten sonra bile İngiliz İstihbarat Servisi'ndeki ahmaklar oyuna geldiklerini hâlâ anlamamışlardı. SD sonunda oyun oynamaktan bıktı ve şu sinyali gönderdi:

> Kendini beğenmiş salaklarla uzun süren görüşmelerden usandık. Bu nedenle vazgeçtiğimizi anlayın artık. Sevgili Alman muhalefetiniz de size en içten dileklerle elveda der.
>
> [İmza] *Gestapo*

İngiltere'nin savaştaki ilk büyük istihbarat operasyonu faciayla sonuçlandı. Aptal yerine kondukları yetmiyormuş gibi artık SIS Avrupa teşkilatına da güvenemezlerdi. Üstelik tüm kodları ve talimatlarıyla birlikte yepyeni bir radyo seti kaptırmışlardı. SIS –ya da İngiltere– uzun zamandır böyle bir hezimete uğramamıştı. Payne-Best ve Stevens da neredeyse altı yıl boyunca bir Alman toplama kampında çürüdüler.

Schellenburg bu başarıdan ötürü ellerini ovuşturan Hitler'den Birinci Derece Demir Haç nişanı aldı. Ne de olsa Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen günlerde Alman Ordusu'nun istihbarat servisine gizli ajanlık yapan eski Onbaşı Hitler de özel harekâtlar hakkında bir-iki şey biliyordu.

16

TOPYEKÛN SAVAŞ

Savaşın özü şiddettir ve...
savaşırken insaf göstermek de budalalık.

Thomas Babington Macaulay

İkinci Dünya Savaşı ilk topyekûn savaştı. 1931'de Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesiyle başladı ve bunu izleyen on dört yıl boyunca dünyanın dört bir yanına yayıldı. 1939'dan 1945'e kadar da gerçek anlamda küresel bir savaş niteliğine büründü ve ancak Ağustos 1945'te Amerikalıların iki yeni atom bombasını Japonya'da patlatmalarıyla sona erdi. Hiroşima ve Nagasaki'deki korkunç infilakın etkisiyle yıkıma uğrayan ve sinen Japon hükümeti teslim oldu. İkinci Dünya Savaşı toplam yirmi dört milyon askerin yanı sıra bombardımanlarda, çalışma kamplarında, toplama kamplarında veya hastalıktan ölen kırk milyon da sivilin hayatına mal oldu. Bu, kuşkusuz ki insanlık tarihinin en kanlı savaşıydı.

Savaşan tüm taraflar için de bu yeni mücadelede istihbaratın önemli bir yerinin olacağı açıktı. İnsan istihbaratının ve eski usullerle istihbarat toplayan casusların yeterli olmayacağı da açıktı. İkinci Dünya Savaşı teknik istihbaratın zafer için vazgeçilmez olduğu ilk savaştır. Ayrıca konvansiyonel olmayan operasyonların ve gerilla savaşının, muharebelerin ayrılmaz bir parçası olarak geniş ölçekte kullanıldığı ilk savaştır. Bu savaş istihbarat açısından da topyekûn bir savaştı.

İngilizlerle Fransızların ittifak kurma çabaları iki ülke ara-

sında kökleri eskilere dayanan kuşkuların kurbanı oldu. 1930'lar Fransızlar için çok çalkantılı ve sıkıntılı geçti. İngilizlerin "Fransızları satmaya hazır" olduklarına ve "son Fransız'ı yok edene kadar" savaşacaklarına yaygın olarak inanan Fransızlar (bunların arasında üst kademeden insanlar da vardı) arasındaki hizipleşmeler ve savaş karşıtlığı Sahte Savaş'a bile bulaşmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın savaştan bir hafta önce Reichsmareşal Goering'i gizlice İngiltere'ye getirme planını öğrenen moralsiz Fransızlar, acaba niçin, diye merak ediyorlardı. Windsor Dükü Prens Edward'ın Hannover'e gidip orada Alman İmparatoru ilan edileceği şeklindeki casusluk raporları bile o günkü iklimde Fransızlara inandırıcı gelebiliyor ve onların doğuştan gelen *perfide Albion*[1] kuşkularına zemin sağlıyordu.

Dışişleri Bakanlığı'nın çevirdiği bu anlaşılmaz dolaplar, İngiltere'nin savaştaki amacının ne olduğuna dair Fransa'da kaçınılmaz ve haklı güvensizliği körüklüyordu. Ancak hükümet ve bürokrasideki "Yaşlı Çete"nin, düşmanın saldırganlığını önlemeye yönelik yaltakçılığı ve süregelen ödün verme siyaseti ne olursa olsun, savaş bir kez başladıktan sonra atılan ilk adımlar İngiliz Ordusu'nun ciddiyeti konusundaki tüm kuşkuları silmiş olmalıydı. Savaşın daha en başında MI5, 1914'teki taktiği izleyerek Alman casuslarına karşı gözlerini dört açtı. MI5 bir Abwehr ajanı olan Arthur Owens adlı Galli'yi yakından tanıyordu ve özellikle onun tehlike arz edebileceğini düşünüyordu. Kell, Özel Şube'nin onu yakalaması için gerekli hazırlıkları yaptı. Owen 4 Ekim'de gözaltına alındı ve sorgulandı.

Bunu izleyen olaylar adeta bir efsanedir ve İngiltere'nin karşı-istihbarat servisi için çok verimli olacaktır. Owens kendisini sorgulayan MI5'çilere bir anlaşma önerdi: yargılanmaması karşılığında Hamburg'daki Abwehr'ci kontrolcülere yanlış istihbarat gönderecekti. Çok geçmeden Ajan Snow, "gizli" radyosundan Abwehr'le bağlantıya geçti. Atılan bu ilk tohum ileride Double Cross (bkz. Sözlük) radyo oyununa (*funkspiel*) dönüşecek ve Abwehr adeta saydam bir kuruluş haline gelerek İngiltere'den gelen casus raporlarının denetimini MI5'in eline verecekti. Ajan Snow'a daha sonra, Owens'ın sözümona yanına aldığı Galli Milliyetçilerden bir bombacı kılığındaki Swanseali

[1] Kalleş İngiliz. (Ç.N.)

emekli bir polisle birlikte, hâlâ tarafsız olan Hollanda'da Abwehr'cilerle görüşmeye izin verildi. Müfettiş Williams'ın gerçek görevi çetindi. Kendisinin Galli fanatik bir milliyetçi olduğu konusunda Almanları kandırmaya çalışmakla yetinmeyecek, aynı zamanda Owen'ın tekrar Abwehr tarafına geçmemesini -gerekirse, temelli olarak- sağlayacaktı. Almanlar kandılar ve Müfettiş Williams yanına gerekli talimatları ve Almanya'ya göndereceği mesajlar için yeni bir Abwehr kod kitabı alarak sağ-salim İngiltere'ye döndü. Radyo oyunu başlıyordu.

O andan itibaren Double Cross komite sistemi gelişerek tam teşekküllü bir Whitehall operasyonu haline geldi. Sistem olağanüstü çalışıyordu. Haziran 1940'ta Fransa'nın düşmesinin ardından Almanlar, "İngiltere'deki baş casus"ları "Johnny"yle temasa geçmeleri talimatıyla (Snow ve Owens) İngiltere'ye ajan göndermeye başladılar. Ajanlar karaya çıktıkları noktadan alınıyorlardı. Eğer bir sivil onları görecek olursa genellikle göstere göstere yargılanıyor, ardından da asılıyorlardı. Eğer fark edilmemişlerse, şaşkınlık içinde bir sorgu odasına tıkılıyor ve çay ikram ediliyorlardı. Sonra da kendilerine basit iki seçenek sunuluyordu: günde üç öğün ve düzenli olarak gezinti yapma karşılığında MI5 ve Whitehall'un Double Cross komitesiyle işbirliği içinde sıcak bir hücreden mesaj göndermek ya da casusluk suçlamasıyla darağacına gitmek. Yakalananların birçoğu tercih yapmakta zorlanmadılar.

Yalnızca bir Alman ajanının İngiliz güvenlik ağının dikkatinden kaçtığı sanılıyor. Hollanda uyruklu Jan ter Braak -belki de gerçek adı bu değildi- Kasım 1940'ta fark edilmeden Londra'nın kuzeyine paraşütle iniş yaptı ve Cambridge'te bir oda tuttu. Ev sahibesine, haziran ayında Almanlar karşısında kıtadan çekilen İngiliz Keşif Gücü'yle birlikte Dunkirk'ten kaçtığını söyledi. Ter Braak hakkında, Hollandalı bir gazeteci olduğunu iddia ettiği ve 1941 baharında bir hava sığınağında başında bir kurşunla bulunduğu dışında hiçbir şey bilinmiyor. Gizli Abwehr radyosu hiç kullanılmadı. Olayı çevreleyen sır perdesi hiç aralanmamış gibi duruyor ve ölümü daha çok intihara benziyor; acaba gerçekten öyle mi?

Double Cross komitesi savaşın sonuna kadar kabaca 120 Alman ajanını kullandı. Bunların üçte biri uzun vadeli yararlar sağladılar. En ünlüleri de MI5'in alay eder gibi kendisine "üç te-

ker" kod adını verdiği, Dusko Popov adında bir Yugoslav'dı – Popov en büyük eğlencelerinden biri bir yatakta iki kadınla birlikte yatmaktı.

Abwehr, Popov'u İngiltere'de casusluk etsin diye işe almıştı. Fakat Popov 1940 Noel'inde İngiltere'ye ayak basar basmaz İngiliz yetkililerine gitti ve her şeyi anlattı. İngilizler durumu kontrol ettiler ve adamın gerçekten Yugoslav olduğunu, Hitler Almanya'sına da pek sevgi beslemediği gördüler; teklifini değerlendirdiler ve onu Abwehr'e karşı kullanmaya karar verdiler. Üç teker işini büyük bir başarıyla yaptı; Almanlar onun İngiltere hakkındaki yanlış istihbarat raporlarına bayıldılar. Sonuçta herkes mutluydu. O kadar ki, Alman kontrolcüleri Popov'a, Amerika'ya gitmesi, orada kendi casusluk ağını kurması ve Pearl Harbor hakkında da biraz bilgi toplaması talimatını verdiler. İngilizler gitmesi için ona destek verdiler – kendi adamları olarak. Popov kendisine söylendiği üzere tarafsız Lizbon'dan uçağa bindi ve Washington'a inince de aldığı talimatlar uyarınca kendisini FBI'ya takdim etti.

Popov'un J. Edgar Hoover'la görüşmesi tam bir felaketti. İngilizler Popov'un sıra dışı zevkleri ve gayri ahlaki hayat tarzı hakkında Hoover'ı uyarmışlardı. J. Edgar Hoover İngilizleri pek sevmezdi, "sapık"larıysa hiç sevmezdi. Belki de bu tip insanlar ona kendi gizli dürtülerini hatırlatıyorlardı. "Pis Nazi casusu" FBI tarafından sıkı gözetim altına alındı ve kimse ona yardım etmeye yanaşmadı, hatta akla yakın "yemler" vermeyi bile reddettiler. Önyargılarına inatla sarılan Hoover, Almanların Popov'a verdikleri talimatlar arasında *Pearl Harbor*'daki ABD deniz üssüyle ilgili soruların ne işi olduğunu sormadı hiç kendine. FBI Popov'u Hawaii'ye yaklaştırmıyor, Hoover'sa Berlin'in ABD *Pasifik* filosuna beslediği bu –en hafif tabirle– sıra dışı ilginin peşine düşmüyordu. Hatta ABD Donanma İstihbaratı'nı veya Pearl Harbor'u bile bilgilendirme zahmetine girmedi. Bu FBI'ın işiydi. Fakat aynı yılın aralık ayında Japonlar Pearl Harbor'a yıkıcı bir baskın düzenleyince J. Edgar Hoover'ın ataletinin, bürokratik hırsının ve önyargılarının cezasını ABD çekecekti.

Hoover'ın işlediği suçlar yalnızca ihmalkârlıkla da sınırlı değildir. FBI başkanı 1942 yazında başarısız bir Alman sabotaj girişiminden soğukkanlılıkla çıkar elde etme çabasına girişti.

Başarılı da oldu ve altı Alman ajanı büyük bir reklam ve tantanayla elektrikli sandalyeye oturtuldular. ABD gazetelerinin boy boy manşetleri ("Hoover'ın Son Zaferi!" "Nazi Casusları Elektrikli Sandalyeyi Boyladılar!") üzerine derin düşüncelere dalan Dusko Popov 1942 Ağustos'unda kendi suyunun da ısınabileceği hissine kapılmış olmalı. Üç tekeri potansiyel düşman görmeye teşne FBI başkanının kuşağına bundan sonra takacağı kafa derisi onunki olabilirdi. Dolayısıyla Popov'un 1943'te İngiltere'ye dönmesi ve Hamburg'daki amiri –ve MI5– ile kaldığı yerden devam etmesi bizi şaşırtmamalı.

Bu seferki görevi, Double Cross sisteminin en büyük başarısı olacak olan D-Day[1] için yanıltma planlarına odaklanmaktı. Fortitude Operasyonu adı verilen bu büyük aldatmaca Overlord Operasyonu'nun yeri ve zamanı konusunda Almanları bütünüyle yanıltmıştır. Double Cross ajanlarından biri olan Garbo, Normandiya köprübaşı harekâtının[2] bir saptırma olduğu ve asıl çıkarmaların Pas de Calais'de olacağını söyleyerek Alman yedek zırhlı birliklerinin Normandiya bölgesine intikal etmelerine bilfiil engel olmuştur. Hitler güvenilir ajanının radyo mesajlarından etkilenmişti. Calais çevresindeki birliklerin yerlerinde kalmalarını emretti ve radyo üzerinden ajanı Demir Haç'la (İkinci Derece) ödüllendirdi. Aldatma operasyonunu yöneten İngiliz ve Amerikalı kurmaylar da şampanyaları patlattılar.

Ancak *Funkspielen* oyununu bilenler yalnızca İngilizler değildi. 1941'de Almanlar, İngiliz Özel Harekâtlar Yönetimi'nin (SOE) N (Hollanda) Şubesi'nden bir ajanı yakaladılar. Yakalanan operatör, Lauwers, baskı görünce Londra'daki kontrolörlerine aldatıcı bir mesaj göndermeyi kabul etti. Mors alfabesiyle gönderdiği şifreli mesajında gizli güvenlik numarasını belirtmezse Almanlar tarafından ele geçirildiğinin anlaşılacağını biliyordu. Fakat Londra anlamadı.

Onun yerine, kendi koyduğu gizli güvenlik kurallarını göz ardı etti ve paraşütle bir başka ajanını daha indirdi – Abwehr'in Hollanda'nın şubesinden onu bekleyen Binbaşı Giskes'in kollarına. Londra'daki SOE'de bir Alman casusunun kurbanı olduğunu sanan öfkeli ajan bildiği her şeyi anlattı. Zevkten dört kö-

[1] Normandiya Çıkarması'nın yapıldığı gün. (Ç.N.)
[2] Ana birliklerin gelmesinden önce onlar için bölgeyi temizlemek ve güvenli kılmak amacıyla öncü kuvvetlerin yaptıkları harekât. (Ç.N.)

şe olan Giskes ve Abwehr bundan hareketle N Şubesi'nin tüm profilini ortaya çıkardılar ve N Şubesi'nin "Hollanda ağı"ymış gibi davranarak Londra'yla radyo diyaloğu başlattılar. Londra bunu coşkuyla karşıladı. Ne de olsa düşman işgali altındaki Hollanda'da bir casus ağı oluşturmuşlardı. Sahiden de öyleydi; fakat gelin görün ki, ağ Almanların ağıydı.

Çalışmalarının karşılığı olarak Giskes ve meslektaşları artık tüm isteklerini karşılayan –altın, silah, yeni kodlar ve arada sırada, iniş yerindeki karşılama komitesinin Alman olduğunu görünce neye uğradığını şaşıran bir ajan– kesintisiz bir kaynağa kavuşmuşlardı. Almanların hücreleri iniş yapar yapmaz enselenen Hollandalı SOE mensuplarıyla dolmuştu. Lauwers radyo güvenlik numarasını girmemeyi sürdürüyordu, ama nafile. SOE'nin Londra'daki N Şubesi'nden kimse, "Güvenlik numarası yok!" diye açıkça belirten sinyallere dikkat etmiyordu. Hatta Almanlar Mors cihazının başına kendi operatörlerini oturtup "bileğini burktuğu" gerekçesiyle Lauwers'ın görevi başka bir Hollandalıya verdiği mesajını gönderince Londra'dakiler sinyalle, "Ona gizli güvenlik numarasıyla ilgili talimat vermeyi unutma," diye uyardılar. SOE'yle ilgili resmî tarihinde Prof. M.R.D. Root yakınarak şöyle yazacaktı: "Bir subay ne kadar aptal olabilir?" Cevap, çok.

Abwehr "İngiltere *spiel*"ini[1] üç yıl sürdürdü. Londra yapılan uyarıların hiçbirini dikkate almadı. Yakalanan Hollandalı ajanlardan ikisi İspanya'ya kaçıp oradan İngiltere'ye geçtiklerinde ve N Şubesi'ni uyardıklarında bile Giskes yaptığı usta bir hamleyle durumu kurtardı. Londra'yı Hollanda ağından iki kişinin "kendilerini Gestapo'ya sattıkları" ve ortadan kaybolduklarını konusunda "uyardı". İki cesur Hollandalı en sonunda İngiltere'ye vardıklarında Londra adamların itirazlarına kulak asmadan onları dönek diye hemen hapse tıktı.

1944 başlarında artık Londra'daki N Şubesi bile bir şeylerin yolunda gitmediğini anlamıştı – ama aptallıklarından, hâlâ ne olduğunu tam çıkaramıyorlardı. Giskes 1 Nisan 1944'te günün anlam ve önemine uygun bir jestle son alaycı telgrafını gönderdi ve Abwehr'le "uzun ve başarılı bir işbirliği" yaptıklarından ötürü N Şubesi'ni kutlayıp bu mesajın da "öncekiler gi-

[1] Spiel: oyun. (Ç.N.)

bi büyük özen ve itinayla karşılanacağından" emin olduğunu söyledi.

Hollandalı tutukluların çoğu vurulduysa da Lauwers savaştan sağ çıkabildi. Kuzey Kutbu Operasyonu bitti, Alman karşı-istihbaratı büyük bir zafer elde etti. Tüm operasyon masraflarını Londra'nın mecburen gönderdiği altın ve banknotlarla karşıladıkları gibi üstüne biraz kâr da ettiler. Giskes'in hilesi temelde bir köstebek blöfüydü, ama öncekilerden farkı, teknik cihazlara –bu örnekte, radyolara– dayanmasıydı. Teknik istihbarat artık geleneksel casusluk kadar önemliydi.

Teknolojiye verilen önem, Kasım 1939'da İngilizlerin başına hayret verici bir casusluk devlet kuşunun konmasıyla daha da arttı. Birisi Oslo'daki İngiliz konsolosluğunun pencere eşiğine, Almanların silah araştırma programları hakkında inanılmaz teknik ayrıntılar içeren, daktiloyla yazılmış yedi sayfa bıraktı. Gizemli paket görünüşe göre "sizin iyiliğinizi isteyen bir Alman bilim adamı"nca bırakılmıştı ve içinde roket yapımındaki gelişmelere ilişkin bilgiler, bir de uçaksavar fitillerinde kullanılan cam bir vakumun saklandığı küçük bir kutu vardı. Whitehall'a göre bu bir şaka veya hileydi. Fakat bazı bilgiler doğru gibi görünüyordu. Oslo Raporu ilk kez Peenemunde'nin adını anıyor ve bunu Wehrmacht'ın[1] roket deneylerine bağlıyordu. Whitehall'un bunlardan hiç haberi yoktu; öte yandan, Luftwaffe'nin[2] deney üssü Rechlin hakkında verilen bilgiler mevcut istihbaratla uyuşuyor, Alman uçaksavar saptama radarlarına ilişkin ayrıntılar da doğru görünüyordu. 1939'da Whitehall, Oslo Raporu'nun hile olması ihtimaline karşı, bekleyip görmeye karar verdi. Ancak gelişmelerden, bunun bir tuzak olmadığı ve Almanlardaki teknoloji düzeyinin, Oslo Raporu'nun kimliği meçhul yazarının söylediği kadar olduğu anlaşıldı. Birisi savaşın başından beri İngilizlere iyilik yapmak istiyordu, üstelik bu birisi Almanya'nın en gizli askerî sırlarına bile erişebilen biriydi.

Oslo Raporu'nu ilk değerlendiren, R.V. Jones adında genç bir bilim adamıydı. Jones 1930'lardaki memur tiplemesinden hayli farklıydı, hem açık fikirliydi, hem de sorunları çözüme kavuşturma konusunda yılmaz bir arzusu vardı. Whitehall'un savaş öncesindeki ağır ve resmî havasında bu tür şeyler insanın

[1] Alman Silahlı Kuvvetleri. (Ç.N.)
[2] Alman Hava Kuvvetleri. (Ç.N.)

yararına olmazdı. Bir diğer özelliğiyse onun yapmacıksız mizah anlayışıydı; bu yüzden üstleriyle veya eşek şakalarının kurbanlarıyla zaman zaman başı derde giriyordu. Jones asla kötü niyetle yapmıyordu şakalarını, ama iyi bilinen vakalardan birinde, telefonu arızalanan ve bu tür teknik konulardan pek anlamayan bir çalışma arkadaşına, "devreyi kontrol etmek için" onu bir kova suya batırması gerektiğini söyledi; ve cihazı gerçekten suya batırmak üzere olan arkadaşına son anda engel oldu.

Yeni bir disiplin olarak teknik istihbarat Whitehall'un kasvetli odalarına ister istemez bazı sıra dışı kişiliklerin gelmesine yol açtı. Onlardan biri de Jones'un ordudan meslektaşı olan ve Hava İstihbarat'ta çalışan Binbaşı Freddie Wintle'dı. Genç bilim adamı ve yaşı ilerlemiş monokllü süvari subayı birlikte iyi anlaşıyorlardı; sonra Wintle'ın biraz fazla huysuzluğu tuttu. 1940 yazında Fransa'nın düştüğü karanlık günlerde askerî birliğine tekrar katılma emri alan Wintle emre uymadı ve Fransız *Ecole de Guerre*'de[1] eskiden ders vermiş biri olarak Fransız Ordusu'nda irtibat subayı göreviyle daha büyük yarar göstereceğini söyledi. Buna karşılık Hava İstihbarat'ın yöneticisi boş bulunup ona korkak dedi. Wintle'ın kuşağından bir süvari subayına karşı bundan büyük hata olmazdı. Binbaşı Wintle oracıkta silahını çekti ve Hava Komodoru'nu beynini dağıtmakla tehdit etti. Beti benzi atan Hava İstihbarat şefi de Wintle'ı tutuklattı, onu Londra Kulesi'ne –subayların konulduğu en yakın askerî tutukevi– gönderip askerî mahkemeye sevk etti. Mahkeme ise tam bir maskaralığa döndü. Wintle, Hava Komodoru'na "onun ve onun gibilerin hepsinin vurulması gerektiğini" söylediğini neşeyle doğruladı ve yüksek rütbeli subayların çoğunun, "özellikle de kimi bakanların" hiçbir işe yaramadıklarına ilişkin sözlerini kabul etti. Meramını daha iyi anlatabilmek için de, mahkemeyi utançtan yerin dibine batırır ve gazetecileri sevince boğar tarzda, özellikle işe yaramaz olduğunu düşündüklerinin bir dökümünü verdi ve amirlerinin cesaret ve inançları hakkındaki bu ihtiyatlı görüşlere nereden kapıldığını uzun uzun açıkladı. Ardından ülkeye zarar verdiğini düşündüğü kimselerin adlarını sıraladı ve niçin böyle düşündüğünü dile getirdi. Askerî yargıç aceleyle araya girdi ve bir sonraki suçlamaya geçti. Göz-

[1] Harp Okulu. (Ç.N.)

lerinin niçin aktif hizmete uygun olmadığı sorulunca yaman şahsiyet Wintle monoklünü çıkardı ve Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı yaranın geçmemesi nedeniyle sağ gözünün kör olduğunu söyledi. Hava Komodoru'nu ve askerî hekimleri yıllardır kandırdığını sevinçle kabul etti. Mahkeme hızlı hızlı öbür konulara geçti. Son suçlama olarak Wintle'a, silahını Hava Komodoru'nu korkutmak için mi çektiği soruldu. Wintle, "Hava Komodoru kendi ve kendi gibilerin hiçbirini korkutmanın mümkün olmadığını tecrübeyle bilir," diye cevap verdi. "Gibiler"den neyi kastettiği sorulunca Wintle yeminle bunu açıklamanın yararsız olduğunu, çünkü "bu gibilerin" gerçek bir tehdit karşısında tek yapabileceklerinin, "bina yansa bile bir kalem alıp tehlikeyle ilgili bir dakikalığına bir şeyler yazmak" olduğunu söyledi.

Mahkeme zor tutulan kahkahaların arasında hızla kararını açıkladı. Üst düzey bir RAF subayına yapılan bu ağır hakareti ordunun hoş görmesi kesinlikle düşünülemezdi. Binbaşı Wintle suçlu bulundu ve ağır bir kınama cezası aldı. Mahkeme üyelerinin bir yandan cezayı açıklarken öbür yandan gülmemek için ağızlarına mendil tuttuklarını düşünmeden edemiyor insan. Freddi Wintle'sa Hava İstihbarat'tan gönderildi.

Jones ve Wintle gibi açık fikirli teknik istihbarat subayları ve parlak sivil akademisyenlerin doluştuğu Bletchley Park kod kırıcılık merkezi açıkça gösteriyordu ki İkinci Dünya Savaşı'nın tüm önceki savaşlardan çok önemli bir farkı, istihbarata en zekilerin ve en iyilerin alınmasıydı – en azından İngiltere'de. İpler casusların değil, teknik istihbaratın elinde olacaktı.

Teknik istihbaratla casusluğun arayüzeyi kod kırıcılıktır; kod kırıcılıksa düşman haberleşmelerine yönelik casusluğun ta kendisidir. Bir yığın televizyon belgeseli, kitaplar ve filmler Bletchley Park'taki kod kırıcılık merkezini (Station X) yalnızca Enigma öyküsü çerçevesinde işlemiştir. Oysa sinyal istihbaratında bundan çok daha fazlası var. Sinyal istihbaratı birbirinden ayrı bir dizi faaliyet alanını içerir ve bunlar radyo sinyallerine girilmesini, bu sinyallerin yerlerinin saptanmasına yönelik "yön bulma"yı, ilgili radyoların teknik analizini, kimin kimle konuştuğunun belirlenmesi amacıyla sinyal trafiğinin analizini, sinyallerin okunmasını, eğer sinyaller okunamıyorsa onun deşifre edilmesini ve düşmanın kullandığı kodların kırılmasını kapsar.

Son etkinlik (işleri olduğundan basit gösteren televizyon filmleri bunu çoğunlukla unutur) malzemenin kullanımıydı; bu da istihbaratı azami gizlilik koşulları altında ilgili karar vericiye götürmek demek, sonra da karar vericinin o istihbarata dayanarak zamanında harekete geçmesi kalıyor – ki istihbaratın bir anlamı olsun. Zeki ve çok önemli oldukları su götürmeyen kod kırıcılar kocaman bir istihbarat çarkının yalnızca bir dişlisidirler; dolayısıyla sinyal trafiği analizinin ve yön bulmanın önemini göz ardı etmemek gerekir. Örnek verelim: Alman hava savunmacıları, Amerikan ve İngiliz uçakları kalkışa geçmeden önce radyolarını kontrol ettikleri için, ne zaman büyük bir hava saldırısı olacağını *her zaman* biliyorlardı; basit, ama çok önemli istihbarat. Oysa sinyal istihbaratından alkışları çoğu zaman kod kırıcılar toplar. İkinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin bu konuda herkesten daha iyi olduklarını söylemek âdettendir. Doğrusu, öyleydiler; ama tek değildiler. Amerikalıların ve Almanların kayda değer çalışmaları oldu. Almanların kod kırıcılıkta gösterdikleri hüner ve başarı 1939-44 yılları arasında Müttefik tarafından birçok kişinin hayatına mal oldu ve bu istihbarat zaferleri her nasılsa büyük bütçeli Hollywood yapımlarını esinleyemedi.

Almanların B-Dienst'i (Beobachtung/Observation, bkz. Sözlük) son derece etkili ve başarılı bir kurumdu. Bu kurum daha savaşın başında İngiliz ve Müttefik Ticari Gemileri kodunu (BAMS) kırdı ve Amiral Dönitz'in denizaltılarını Müttefik konvoylarına yönlendirdi. Konvoyların kod adı mecburen geldikleri limana (örneğin, HX, Halifax demekti) ve taşıdıkları yüke göre belirlendiği için Bletchley Park'a karşılık gelen Alman Kriegsmarine Komutanlığı'ndaki kod kırıcılar konvoyların rotalarını ve olası yerlerini saptamakta güçlük çekmiyorlardı. Adamların en iyi kod kırıcısı Wilhelm Tranow savaştan çok önce bile İngiliz donanma kodlarını çatır çatır kırıyordu. Tranow işe Birinci Dünya Savaşı'nda başlamış ve 1932'ye gelindiğinde İngiliz devletinin telgraf kodunu baştan sona çözmüştü. 1939'daysa becerisi ve gerek Kraliyet Donanması, gerek onun tüm gemileri hakkındaki ansiklopedik bilgisi Alman istihbaratının paha biçilmez bir unsuru olarak çoktan kabul görmüştü. Kriegsmarine'nin Donanma Haberleşme Servisi İngilizce Şubesi'nin (Radyo Keşif Bölümü) başı olan Tranow sahiden de son

derece yetenekli ve tehlikeli bir düşmandı. Ondaki deneyim ve Alman sinyal istihbaratının Avrupa'nın her yerine diktiği kırk dört dinleme istasyonuyla B-Dienst daha savaşın ilk günlerinden itibaren İngiliz Donanması'nın sırlarına erişebiliyordu.

1943 yılının başlarına gelindiğinde başarılı Alman analizciler kazandıkları tecrübeyle Müttefik konvoylarının en olası saptırmalarını ve taktiklerini tüyler ürperten bir kesinlikle tahmin edebiliyorlardı. Hatta Dönitz'in adamları hesap hatası yapmış olsalar bile Kuzey Atlantik'in dev satranç tahtasındaki İngiliz Donanması'nın haberleşme trafiğine her zaman güvenebiliyor ve hatalarını düzeltebiliyorlardı; geriye Kurt Sürüleri'nin rotasını yeniden çizmek ve ağır ağır ilerleyen Atlantik konvoylarının peşine düşüp onları birer birer avlamak kalıyordu.

Savaşın ilk üç yılında Alman denizaltıları hedefe isabet bayramı yaşadılar! İngilizlerin donanma kodlarını ve yöntemlerini değiştirdikleri ve Alman denizaltılarını vurmaya başladıkları 1943 Mayıs'ına kadar Dönitz'in sualtı filosu ve Luftwaffe'nin birkaç uzun menzilli bombardıman uçağı 3.505 Müttefik gemisi batırdı, 38.000 denizci öldürdü ve 25 milyon ton ağırlığında gemi ve yükünü okyanusun dibine gönderdi – bunun başlıca nedenlerinden birisi İngilizlerin donanma kodlarının yetersiz oluşuydu. Enigma ve göz alıcı Hollywood filmleri bir yana, gerçek profesyoneller kod kırıcılık istihbaratının iki yönlü olabileceğini asla unutmazlar. Alman kod kırıcılar ve istihbarat analizcileri –taktik ve operasyonel düzeyde– en az İngiliz meslektaşları kadar hünerli ve tehlikeliydiler.

Almanlar 1940 güzünde, kod kırıcılıkta önemli bir başarıya daha imza attılar. BAMS kodunu okuyan B-Dienst, MV *Automedon* adında hızlı bir geminin özel bir görevle tek başına Uzakdoğu'ya gönderildiğini öğrendi. *Automedon* meğer Malaya Yarımadası'na yeni kodlar, posta ve "çok gizli" yazışmalardan oluşan eşsiz bir kargo taşıyormuş. B-Dienst derhal Kriegsmarine'yi haberdar etti ve Kasım 1940'ta, başka bir gemi süsü verilmiş Alman hücumbotu *Atlantis*, Hint Okyanusu'nun ortasında *Automedon*'u durdurup ele geçirdi. Gemide yeni BAMS kodları dahil, İngiliz gizli belgelerinden oluşan bir hazine vardı.

Alman kaptan gemiyi "tarafsız" Japonya'ya çekti ve paha biçilemez ganimetini Alman büyükelçiliğine teslim etti. Hazineyi Japonlarla ve General Tojo'yla mecburen paylaştılar tabii.

"Başkomutan. Yalnızca Malaya yetkilileri görebilir," notu düşülmüş "çok gizli" belgelerde İngiliz Savaş Kabinesi'nin karamsar öngörülerini açık eden ganimet Japon askerî planlamacıların ağzını sulandırmış olmalı; çünkü orada kısaca, "Caponlar bir şey yapmaya kalkışırlarsa kendi başınızın çaresine bakın," deniyordu. "Caponlar" bu yararlı istihbaratı göz ardı etmediler ve bunu kendilerine yakılmış yeşil ışık olarak değerlendirerek ertesi yıl Malaya Yarımadası'nı işgal ettiler. B-Dienst büyük bir zafer kazandı, İngilizlerin Uzakdoğu'daki çıkarları ağır bir darbe aldı.

Almanlar (bildiğimiz kadarıyla) Bletchley Park gibi düşmanın en üst düzey kodlarını kıramadılar; ama Amerikalılar İngilizlerden tamamen bağımsız olarak benzer stratejik başarılar elde ettiler. Japonlar Mart 1939'da Enigma'ya benzer, kendi kodlama cihazlarını geliştirdiler ve "Purple" adında yeni, karmaşık bir şifreleme sistemi kullanmaya başladılar. Fakat ABD Ordusu'nun Muhabere İstihbarat Servisi (bu da SIS – ama İngilizlerin MI6'sı, Gizli İstihbarat Servisi'yle karıştırılmamalı) yetenekli bir kod kırıcı olan William Friedman başkanlığında bir ekiple "Purple"ın kodunu kırmayı başardı. Bakan Stimson'un 1929'da sinyal istihbaratçılığını reddetmesine rağmen ABD Ordusu sessiz sedasız kendi sinyal istihbarat teşkilatını kurmuş ve 1930'lar boyunca faaliyetini sürdürmüştü. Teşkilat son derece başarılı ve azimli bir kadroya sahipti. Friedman ekibine "Magicians-Büyücüler" adını verdi ve bu ad tuttu. Purple kodlu mesajlardan alınan istihbarata da doğal olarak "Magic-Büyü" kod adı verildi. İngiltere için Enigma neyse Amerikalılar da "Magic"le savaş boyunca aynı şeyi yaptılar; Amerika bu sayede Pasifik'te birkaç deniz zaferi kazandı.

Sinyal istihbaratının en büyük zaferi 1942 yazında Midway açıklarında bir Japon uçak gemisi filosunun "*sigint*" yardımıyla pusuya düşürülmesi oldu. Gerçi bir öğleden sonra Japon İmparatorluk Donanması'na ait paha biçilmez dört uçak gemisini denizin dibine gönderme payesi savaşanlara verildi, ama onları bu başarıya ulaştıran kelimenin genel anlamıyla istihbarat, daha özeldeyse tüm yönleriyle "*sigint*"ti. ABD Donanması'nın havacı personeli olmasa zafere ulaşılamazdı; ama ABD Donanması'nın istihbaratçıları olmasa çatışma bile olmazdı. Komutan kendisine gelen istihbarata dayanarak bir karara vardıktan

sonra artık iş tercih ettiği muharebe yöntemine kalmıştır; ve muharebe başladı mı da iş savaşçıların elindedir.

Midway, Pasifik Savaşı'nın dönüm noktasıydı ve dünya tarihi açısından bir yıl sonra Doğu Cephesi'nde gerçekleşecek büyük Kursk muharebesi kadar önemliydi. İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini Kursk ve Midway'deki çarpışmalar çizdi. Her ikisinde de muzaffer komutanlara yol gösteren, istihbaratın gizli eli oldu. Temmuz 1943'te Kursk'ta yapılan savaş, Doğu Cephesi'nin kilit muharebesiydi ve Wehrmacht'ın sonunu getirdi. Kursk'tan sonra Hitler savunmaya geçti ve ancak Kızıl Ordu'nun engellenemez yürüyüşünü geciktirmeye çalışabildi; o ordu ki Mayıs 1945'te Hitler'in sığınağına girene kadar karşı konulamaz bir kudret ve giderek artan bir maharetle saldırılarını sürdürmüştü.

Kursk Savaşı 1943 Nisan'ında, Almanların cep şeklindeki Kursk coğrafyasını ele geçirmeyi ve Rusları geri çekilmeye zorlamayı hedefleyen büyük planı, Zitadelle Operasyonu olarak başladı. Hitler, "Bunu düşündükçe uykularım kaçıyordu," diye itiraf eder. Boşuna değil, çünkü Sovyetler daha en başından beri biliyorlardı. Rusların Kursk'ta kazandıkları zafer ancak en eski ve bazen de en iyi istihbarat yöntemiyle gerçekleşebilmiştir: insan istihbaratı. Rusların, Alman karargâhının tam kalbinde, kendilerine her şeyi anlatan üst düzey bir casusları vardı.

KGB'nin gün ışığına kavuşan arşivlerinden, Nazi savaş aygıtının en tepesinde 1941 yılından itibaren yüksek rütbeli bir Sovyet casusunun varlığını biliyoruz. Kod adı Werther'di. Casus Werther, İsviçre'de üslenen bir radyo operatörü ve ulak ağı (buna Alexander Foote adında bir Liverpoollu da dahildi) aracılığıyla Almanların Doğu Avrupa'daki her operasyonunu haber veriyor, muharebe planlarını, Nazi askerî stratejilerinin ayrıntılarını, tank mevzilerini, sonu gelmez sayısal bilgileri ve Alman ordularının aldıkları mevzilerle ilgili zayıflıkları tek tek gönderiyordu. İsviçre'de Lucy Halkası adındaki bu casus ağı 1941-45 yıllarında Moskova'ya, beşte biri Werther'den gelen toplam 2.300 mesaj gönderdi. CIA bunlardan 332'sinin tamamını veya bir bölümünü çözmeyi başardı. Werther'in verdiği bilgiler o kadar önemliydi ki "yalnızca Stalin'e" notu düşülüyordu ve doğrudan, şahsen Stalin'e iletiliyordu. Stalin, Werther'in kim olduğunu asla öğrenemese de zamanla ona tam bir güven besledi ve

savaş planlarını ondan aldığı bilgilere göre yapmaya başladı.

Werther üretkendi; Rusların uzun ayrıntılar isteyen sorularını (bazen aynı gün içinde) cevaplıyor, Üçüncü Reich'in en hassas sırlarını ele veriyordu. Onun sağladığı istihbarat Doğu'da süren savaşın gidişatı açısından büyük önem taşıyordu: Tanklarının, generallerinin, askerlerinin daha iyi olmasına rağmen 1942 sonlarından itibaren Wehrmacht taktik bakımdan her seferinde alt edildi. Hitler'in sözleriyle: "Sanki geleceğimizi biliyorlardı." Sahiden de biliyorlardı.

Şaşırtıcı, ama Werther'in, Hitler'in vekili Martin Bormann olması gibi bir ihtimal de var. Kulağa inanılmaz gelmekle birlikte olgular, dolaylı kanıtlar hep bunu gösteriyor. Ancak kim olursa olsun, Werther'in Sovyetler'e gizli hizmeti tarihin seyrini değiştirmiş, bugün içinde yaşadığımız dünyanın sınırlarını belirlemiştir. Onun ihaneti olmasa Almanlar –neredeyse kesin olarak– daha 1942-43'te Rusları yenmiş olurlar ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu çok çok farklı olurdu. Casusluk kariyeri 1941'den 1945'e kadar uzanan Werther'in kimliği halkanın yalnızca bir üyesine malumdu: Rachel Dubendorfer adında bir kadın. Lucy casusluk halkasındaki tüm önemli kişiler Sovyet ajanı olarak deşifre edilmişlerdir. Oyundaki baş kişilerin birçoğu kadındı – veya kadın adı kullanıyorlardı.

Halkaya adını veren, İsviçre'de yerleşik Rudolf Rossler (kod adı Lucy) adında bir Alman muhabiriydi. Bu halkada gizemli Werther'in yanı sıra Nazi komuta kademesinden başka üst düzey casuslar da vardı. 1930'larda İsviçre'deyken ağı kuran, Moskova'ya dönünce Sovyetler'in Avrupa'daki casus halkaları *Rote Kapelle*, yani Kızıl Orkestra'yı yöneten Maria Polyakova (Gisela) idi. Bu çerçevede karşımıza çıkan en önemli şahsiyetse, Werther'in gerçek kimliğini yalnızca kendisi bilen ve aman vermez baskılara rağmen kaynağının adını vermeye yanaşmayan dağınık ve nevrotik kişilikli Rachel Dubendorfer'di.

Bu üç "kadın"ın yanı sıra üç de erkek görürüz: 1930'larda İspanya'da Cumhuriyetçilerin safında da savaşmış olan sadık komünist, Liverpoollu telsiz operatörü Alxander Foote; halkanın idarecisi Alexander Rado (Dora); ve savaşın büyük bir bölümünde Sovyetler adına üçlü ajanlık yapan Leopold Trepper. Bormann'ın rolüyse tam bir bilmece; fakat belki de onu güdüleyen şey, Nazi önderleri içinde Nasyonal Sosyalist Partisi

amentüsünün öbür yarısına gerçekten inanan tek kişi olmasıydı: O ömrü boyunca bir sosyalist olmuştu.

Rudolf Hess'in 1941'de İskoçya'da tuzağa düşüp kaybedilmesiyle Martin Bormann, daha çok da Nasyonal Sosyalist Parti'nin güvenilir sekreteri olmasından dolayı, Führer'in çevresindeki tüm yöneticilerden daha büyük güce kavuştu. Savaş sürdükçe deliliği artan (büyük ölçüde Parkinson hastalığından ve doktorlarının ona verdiği acayip ilaç karışımlarından ötürü) Hitler ipleri giderek güvendiği yardımcısına vermeye başladı. Führer'i kimin göreceğine o karar veriyor, onun adına yalnızca o emir verebiliyordu. Rachel Dubendorfer'la bağlantıyı önce Bormann mı kurdu, kimse bilmiyor; ama 1941'de radyodan bilgiler akmaya başladı. Werther'in Barbarossa Operasyonu'na ilişkin uyarıları, Hitler'in Rusya'yı işgal tasarılarıyla ilgili olarak Sovyet liderine verilen 103 ayrı rapordan yalnızca biriydi – ve Stalin hiçbirine itibar etmedi.

Aynı yanlışa bir daha düşmeyecekti. Alman savaş aygıtının kalbinden durmadan akan en üst düzey istihbarat o kadar iyiydi ki Stalin başlangıçta bunun bir Alman tuzağı olduğunu sandı. Fakat 1942'nin ortalarında, birbiriyle çelişen istihbarat karmaşasının ve kaçınılmaz görünen yenilginin gölgesinde, Stalin de Werther'e güvenmeye karar verdi. 1942 yaz sonuna doğru Werther'in sağladığı istihbaratın saf altın değerinde olduğu anlaşıldı. Wehrmacht'la her fırsatta çatışmak –ve kaybetmek– yerine Stalin 1942 yazında bir kapan stratejisi izlemeyi yeğledi. Bu strateji ona savaşı kazandıracaktı. Kızıl Ordu'ya geri çekilme emri verildi, böylece Almanlar Stalingrad'dan başlayarak Rusya'nın içlerine kadar ilerleyeceklerdi. 1942 sonbaharında kapan kapanmaya başladı. Almanlar Stalingrad'a vardıklarında zaten yorgunluktan bitmişlerdi. Wehrmacht, Don kıyılarında aylardan sonra ilk kez şiddetli bir dirençle karşılaştı. 1942 biterken von Paulus komutasındaki 6. Ordu'nun geriyle bağlantısı kesilmişti ve başları büyük dertteydi.

Tam bu noktada, 1942 Noel'inde Werther'in casusluk kariyeri sona erebilirdi. Aralarında üst düzey bir casus olduğunun farkında olan Alman istihbaratı Moskova'daki merkezden Rachel Dubendorfer'a gönderilen bir mesaja ("Werther yeni askere alınacaklardan toplam kaç yedek birlik oluşturulacağını 1 Ocak tarihine kadar açıkça bildirmelidir. Acil cevap verin.") gir-

di. Fakat Hitler'in muzaffer birlikleri 1942 sonuna kadar önlerine ne çıktıysa ezip geçerek Rusya içlerine kadar yürümüşlerdi; bu zafer sarhoşluğu içinde bir casusun ne önemi olabilirdi ki? Stalingrad gibi bir facia yaşamış olmalarına rağmen Alman yüksek komuta kademesi uyarıları göz ardı etti ve tehlikeli çanları boşa çaldı.

Almanya'daysa OKW (bkz. Sözlük) günlük *Führerkonferenz*'lerdeki hiçbir ayrıntı ve kararın atlanmaması için yeni bir plan geliştirmişti. Artık bundan sonra stenograflar Führer'in düzenlediği her toplantıya katılacaklar ve Hitler'in dehasının sonraki kuşaklara aktarılmasına yönelik ayrıntılı kayıtlar tutacaklardı. Yeni sekreterler çalışmaya başlar başlamaz (çoğu gün 500 kadar daktilo sayfası çıkarıyorlardı) Lucy kümesine verilen ayrıntılarda müthiş bir artış oldu. Stalin ansızın Hitler'in günlük savaş toplantılarında kimin ne söylediğine dair, üstelik *daha toplantıların yapıldığı gün,* ayrıntılı bilgiler almaya başladı Werther'den; yani emirler Enigma kodunda cephedeki Alman komutanlara gönderilmeden, Bletchley Park'ta bekleyen kod kırıcılara ulaşmadan. Artık stenografların taslaklarının yalnızca iki kişinin eline geçtiğini biliyoruz: Hitler'in en yakın sırdaşı Martin Bormann ve OKW'nin kıdemli iletişim subayı.

Werther'e güveni iyice artan Stalin ona sık sık son derece ayrıntılı sorular gönderiyordu, örneğin: "11. ve 18. zırhlı birliklerin ve daha önce Bryansk-Bolkhow mıntıkasında bulunan 25. seyyar birliğin mevcut konumu nedir?" Hatta daha da şaşırtıcı: "Führer'in karargâhındaki yüksek rütbeli subayların son emre tepkisi ne oldu? Kim savunuyor, kim karşı?" Ancak günlük toplantılara giren biri bu ayrıntıları bilebilirdi. Werther artık Hitler'in sır gibi sakladığı tüm konular hakkında savaşın kaderini değiştirecek istihbarat bilgilerini, hem de daha konuların ele alındığı gün sağlıyordu. Lucy Halkası'nın, Bletchley Park'ın Enigma'ya ilişkin sinyal istihbaratını gizlemek için İngilizler tarafından paravan olarak kullanıldığı iddialarının hiçbir dayanağı yok. Lucy Halkası can alıcı ve doğru istihbarat bilgilerini, Bletchley Park onları çözmeden, hatta *Alman komutanlar* onları almadan çok önce Moskova'ya ulaştırıyordu.

Kursk, Werther'in en dramatik başarısıydı. "Tarihin en büyük tank savaşı" olan bu muharebe, İkinci Dünya Savaşı'nın karadaki dönüm noktasıydı. Almanlar kazanmayı bekliyorlar-

dı. 900.000 askerleri, 2.700 tankları, 10.000 ağır silahları vardı, baskın düzenlemenin artısı da cabası - daha doğrusu, onlar öyle düşünüyorlardı. Oysa Werther Rusları uyarmıştı. Hitler'in Zitadelle planı çerçevesinde tasarladığı 1943 saldırısının her ayrıntısından haberdar olan Stalin, Wehrmacht'ın akın düzenini tam karşıdan alacak şekilde *sekiz* ayrı savunma hattına 1.3 milyon asker, 3.444 tank ve 19.000 ağır silah yığdı. Almanların topyekûn saldırısını pusuya düşürmek üzere Kızıl Ordu'nun, inanılmaz ama, yüzde 40'ı mevzi aldı. Almanların harekât emirlerinin tüm ayrıntılarını bilen Kızıl Ordu 400.000 mayın döşeyerek saldırganı önceden yerleştirilmiş tanksavar toplarının ölümcül çapraz ateşinin ortasına sürecekti. Werther'in istihbaratı yardımıyla Kızıl Ordu'nun kurduğu amansız tuzak Almanların bir yıllık tank, top ve uçak üretimini yok etti. Kursk, Wehrmacht'ın Doğu Cephesi'ndeki gücünü, bir daha belini doğrultmamacasına kırdı ve iki yıl sonra Berlin harabesinde sona erecek olan Sovyet yürüyüşünün kapılarını açtı.

Almanları yenilgiye uğratan Rusların dehası değil, modern zamanların en büyük casusunun -bu casus her kimse- ihaneti olmuştur. Söz konusu zaman diliminde Hitler'in karargâhında olup da Stalin'e rapor edilen istihbarat bilgilerine ulaşabilecek yalnızca bir kişi vardı: Führer'in sadık Nazi Partisi Sekreteri Martin Bormann. Bunu gösteren kanıtlar başka açık kapı bırakmıyor. Dolayısıyla Werther, belki de yirminci yüzyılın bu en büyük casusu, Martin Bormann'dı.

Bormann en son 1 Mayıs 1945'te Kızıl Ordu'nun intikamcı askerleri Hitler'in alevler içindeki sığınağını çevirdikleri sırada orada görüldü. Gizemli Werther, Allen Dulles'ın Alman Dışişleri Bakanlığı'ndaki usta casusu Fritz Kolbe'yle (Kolbe, Hitler'in iktidardan düşmesi umuduyla Amerikan Özel Dairesi, OSS'yle işbirliği yapıyordu) birlikte, İkinci Dünya Savaşı'na gizlice yön veren iki önemli şahsiyetten biri olarak karşımıza çıkıyor. Bazen iyi bir casusun yerini tutacak bir şey gerçekten olmuyor. Savaşta onca başarı kazandıran sinyal istihbaratı bile size tam olarak öğrenmek istediğinizi söyleyemez. Tüm risklerine ve yanılma payına rağmen insan istihbaratı mutlaka gereklidir ve tüm çağlarda ona ihtiyaç duyulmuştur.

Öte yandan, Japon cephesinde herhangi bir casusu olmayan Amerika fazlasıyla "*sigint*"e güvenmek durumundaydı. İn-

gilizler için Atlantik'teki başarılar ne kadar önemliyse Amerikalılar için Pasifik'te zafer kazanmak da o kadar önemliydi. ABDli savaşçılar "*sigint*"ten yoksun kaldıkları veya "*sigint*" yanlış çıktığı zamanlar, istihbaratsız kalan herkes gibi, rasgele hareket etmek zorunda kalıyorlardı. 1942 yazında Amerikan sinyal istihbarat istasyonları Japon Donanması'nın JN 25 kodunu kıramaz oldu ve ABD Donanması, Japon filolarının hareketlerini izleyemez duruma geldi. Böyle bir istihbaratı yitirmenin bedeli, sürenin kısalığına rağmen ağırdı. Japon vur-kaççı savaş gemileri Amerika'da güç durumda olan denizcilere hayati malzeme taşıyan yük gemilerini ve onların refakat gemilerini Guadalcanal Adası açıklarındaki dar bir boğazda batırmaya başladı. Daha 1942 Ağustos'unun başında bile o kadar çok gemi batırılmıştı ki bölgeye Demirtabanlı Boğaz adı takıldı.

9 Ağustos gecesi Müttefik kruvazörlerinden oluşan küçük bir filo, yük gemisi konvoyunu korumak üzere devreye girdi, ama Japonların baskınına uğradı. Karanlıkta çarpışma el yordamıyla yürüyordu. Amerikalılar ilkel bir radardan yardım alıyorlardıysa da Japonlar kruvazörlere karşı yıllardır benzer eylemlere girişiyorlardı. Neye uğradığını şaşıran Müttefik gemilerine iki yandan saldıran Japon Donanması, bir buçuk yüzyıl önce Nelson'un Aboukir Körfezi'nde yaptığı gibi, karanlıkta düşmanlarını yakın mesafeden ateşe verdi. Daha önce defalarca denenmiş taktikleri ve uzun menzilli üstün torpilleriyle gecenin karanlığında telaşa verdikleri Müttefiklerin dört kruvazörünün dördünü de batırdılar. USS *Vincennes, Quincy, Astoria* ve Avustralya Donanması'na ait *Canberra*'nın Savo Adası açıklarında batırılması Japonların denizde ne denli kuvvetli olduklarının acı bir anısı olduğu kadar ABD denizcilik tarihinin de en ağır yenilgisidir. Öte yandan, ABD ve istihbaratçılarının, Japonların JN 25 kodunu kırmak için bundan iyi bir güç aldıkları da bir gerçek. Zafere giden yol, belli ki, sağlam istihbarattan geçiyordu: Amiral Halsey bunu üstüne basa basa söylüyordu.

ABD'li kod kırıcılar gayretlerini ikiye katladılar. 1943 baharında başardılar ve bu sayede hem Solomon Adaları'ndaki Japon kuvvetlerini perişan ettiler, hem de Japon başkomutanını pusuya düşürüp öldürerek tüm Japon Donanması'nın moralini fena halde bozdular. Japon Birleşik Donanması'nın komutanı Amiral Yamamoto'ydu. Yamamoto, Japon İmparatorluk Donan-

ması'nın ve tüm Japonların gözünde ulusal bir kahramandı. Pearl Harbor'da Amerikalılara karşı şaşırtıcı bir zaferle sonuçlanan baskını tasarlayan da, yürüten de oydu ve o günlerde karizması ve popülerliği doruktaydı. Kendisine zaman zaman "Japon Nelson" diye gönderme yapılması boşuna değildi. Yamamoto 1943 baharında hem teftiş, hem de moral verme amaçlı olarak Solomon Adaları'ndaki Japon kuvvetlerine bir ziyaret planladı. Büyük adamın güzergâhı üstündeki garnizonlara gerekli uyarı sinyalleri gönderildi. Büyük bir hataydı. Radyo iletileri yine ihanet edecekti.

ABD Donanması'nın sigintçileri radyo sinyallerine girdiler ve Japonların haberlerini ilgiyle okuduktan sonra Yamamoto'nun güzergâhını Amiral Halsey'e ilettiler. Amiral Halsey'in savaşla ilgili düşünceleri, Waterloo Savaşı'nda, "Başkomutanların işi birbirleriyle dövüşmek değildir," diyerek topçuların, kendini adeta teşhir eden Napoléon'u hedef almalarını reddeden Wellington Dükü'nkinden daha farklıydı. Japonların Pasifik'teki en büyük savaş önderinden kurtulma fırsatını yakalayan ABD'li amiral 18. yüzyılın vakur saçmalıkları yüzünden bunu tepecek değildi. (Halsey'in "Hadi şu piçi gebertelim!" dediği rivayet edilir.)

Karşılama komitesi olarak Guadalcanal'dan kalkan uzun menzilli P-38 Lightning savaş uçaklarına harekât emri verildi. İyi zamanlanmış bir pusuyla 18 Lightning savaşçısı Guadalcanal'a yaklaşık 650 kilometre uzaklıktayken, Bougainville Adası'na doğru yol alan Yamamoto'nun uzun menzilli ama hantal yük-bombardıman uçağı "Betty"ye doğru dalışa geçtiler. Yamamoto'nun uçağına korumalık eden, ama tümüyle gafil avlanan Zero savaş uçakları amirali koruyamadı ve zırhsız yakıt tankları alev alan *Betty* düşmeye başladı. Artık çok geçti. Alevler içindeki uçak 600 metre yükseklikten aşağıdaki ormana çakıldı ve içindekilerin hepsi öldü. Enkazda Yamamoto'nun cesedi, kılıcı dizlerinin arasında oturur halde bulundu. Bir meslektaşı, "Eşi benzeri olmayan bir Yamamoto vardı," diye ağıt yakacaktı. Gelecek aylarda Japonlar onun yeteneklerini mumla arayacaklardı. İşi korkusuz P-38 pilotları yapmış olabilirler – fakat onları oraya götüren, istihbaratın gizli eliydi. Bu en üst düzeyde bir istihbarat başarısıydı.

"*Sigint*"in Pasifik'teki Amerikan zaferine bir başka büyük

katkısı da Japon yük veya savaş gemilerinin geçecek olduğu her rotaya uzun menzilli ABD denizaltılarını yönlendirme konusundaki esrarengiz yeteneğiydi. ABD Donanması'na bağlı denizaltılar 1944-45 yıllarında Japonların Pasifik'teki adalar imparatorluğunu dalında bir gül gibi kuruttu. ComSubPac (bkz. Sözlük) gemileri, Dönitz'in adamlarının Atlantik'te verdiklerinin üç katı zarar verdi. Nedeni basit: Amerikalılar hedeflerini elleriyle koymuş gibi buluyorlardı. Bunu gerçekleştiren de Magic ve Amerikalıların sinyal istihbaratıydı.

Bu gelişme o kadar önemliydi ki Başkan Roosevelt'le Başbakan Churchill 1941 Ağustos'unda ilk Müttefik "Savaş Konseyi" için HMS *Prince of Wales* gemisinde bir araya gelip tarihe Atlantik Şartı olarak geçecek olan anlamı belirsiz basın bültenini imzaladıklarında, üzerinde anlaşmaya varılan en önemli konulardan biri istihbarat alışverişiydi. Bu çerçevede İngilizler, Bletchley Park'a götürülmek üzere bir de Magic kod çözücü aldılar; kaderin cilvesine bakın ki, o kod çözücü aslında Pearl Harbor için yapılmıştı. ABD ile İngiltere arasındaki özel ilişki o gün başladı. Bu ilişkinin kalbindeyse, daha en başından itibaren, istihbarat vardı. Ve bu halen sürüyor.

Kanada'dan İngiltere'ye dönen HMS *Prince of Wales*'in (gemi, denizciler "kendinden hoşnut" Churchill'e tezahürat yapsınlar diye bir konvoyun ortasında son sürat gidiyordu) yurda götürdüğü anlaşmada ABD-İngiltere arasında teknik istihbarat alışverişi de öngörülüyordu. Fiiliyatta bu, İngiltere'nin radarlarla ilgili sırlarının birçoğunu kapsıyordu. İngiltere radar alanında öncüydü. Radyo iletim direklerine yaklaşan uçakların oradaki iletimi bir şekilde etkiledikleri çoktandır biliniyordu. 1935'te Radyo Araştırma Kurumu'ndan Watson-Watt adında garip bir araştırmacıya, bir "radyo dalgası ölü ışını" geliştirip geliştiremeyeceğini sormuşlar, Watson-Watt da kuru bir ifadeyle, bu tipte bir ölü ışının gerektirdiği gücün kendi sınırlarını aşacağını söylemiş, ama radyo dalgalarının katı nesnelerden sekme eğiliminde olduğunu da belirtmeyi ihmal etmemişti. Örneğin Fransızlar yeni yaptıkları *Normandie* yolcu gemisi için "anti-buzdağı radyo saptama ışını" diye bir konuda deneyler yapıyorlardı. Belki de aynı düşünceden hareketle radyo dalgaları gemilerin, hatta yaklaşmakta olan uçakların bile tespitinde kullanılabilirdi.

Müstakbel bir savaşta Londra'ya kitlesel hava saldırıları fikrinden fena halde kaygılanan İngiliz Havacılık Bakanlığı projeye para ve başka kaynaklar akıttı. İşler yolunda gitti. 1939 yılına gelindiğinde İngilizler güney ve doğu kıyılarında ilkel bir hava savunma radar-tespit istasyonları zinciri kurmuştu bile. Alman istihbaratı bu istasyon zincirlerinden haberdardı elbet; 60 küsur metre yüksekliğinde kafes biçimli kuleleri gözden kaçırmak mümkün değildi. Tek sorun şuydu: Acaba bu şeyler neye yarıyordu? Almanlar bundan tümüyle bağımsız olarak kendi radar sistemlerini geliştirmişlerdi, ama onlarınki bu garip radyo kulelerine hiç benzemiyordu. Adamların aklı o kadar karışmıştı ki 1939'da, barışın son günlerinde *Graf Zeppelin* adlı hava taşıtını İngiltere'nin doğu kıyılarına doğru gönderdiler ve Alman Hava İstihbaratı'nın herhangi bir sinyal saptayıp saptamadığına baktılar. Sonuç hayret vericiydi. Kulelerde ses seda yoktu. Kurnaz İngilizler şeytani bir hamleyle radarlarını kapatmışlardı.

Aslında iki ülke konuya tamamen farklı yaklaşmış ve birbiriyle hiç ilgisi olmayan radarlar geliştirmişlerdi. İngilizlerin radar geliştirme uzmanlarının sloganı, "hemen olsun, kusursuz olmasa da olur" idi. Almanların çok hassas, yüksek teknoloji ürünü sistemleri olduğunu biliyorlardı. İngilizlerin 1939 Aralık ayında Montevideo Limanı'nda *Graf Spee* adlı Alman gemisini ele geçirdiklerinde fark ettikleri ilk şey, direğin tepesindeki 80 cm dalga boyuna ayarlı topçu kontrol radar anteniydi. İngilizlerin radarları onlarınkinin yanında ilkel kalıyordu. İngilizler menzile yoğunlaşırken Almanlar hassasiyet ve kesinliğe önem veriyorlardı. Ortada garip bir istihbarat kördüğümü vardı. Kusursuz radarlara sahip olan Almanlar (Watson-Watt radarı kendisinin bulduğuna dair reklam yapadursun), İngiliz radarcılığının kendilerine kıyasla çok gerilerde olduğuna inanıyorlardı ve bu inanç, Dunkirk sahillerinde İngiltere Ordusu'nun ıskartaya çıkardığı birkaç ilkel deney setinin bulunmasıyla perçinlenmişti. "Harika yeni radar teknolojisi"ni 1940'tan itibaren ABD Donanması'yla gizlice paylaşan İngilizlerse Almanların yer saptama radarlarına bile sahip olmadıklarına inanıyorlardı. 24 Şubat 1941 gibi geç bir tarihte bile İngiliz Havacılık Bakanlığı, "Almanların radarlara sahip olup olmadığı"nı tartışmak üzere bir toplantı düzenleyebiliyordu. Doğrusu İngiliz istihbaratı fe-

na halde yanılgı içindeydi. Gizleri birer birer açığa çıkan Oslo Raporu giderek aklanıyor, içindeki bilgilerin doğruluğu tek tek kanıtlanıyordu.

Aslında olanlar yepyeni bir istihbarat türünün, elektronik istihbaratın doğumunu haber veriyordu. Savaş ilerledikçe taraflar, özellikle havada, düşmanın silahlarına karşı teknik üstünlük sağlama çabası içinde elektroniğe kaydılar. Bilhassa geceleri gerçekleşen hava çatışmaları giderek makineler ve makinelerin teknik ekipmanlarının mücadelesine dönüşüyordu. Radarın bazen "karanlıklar gereci" olarak nitelenmesi boşuna değildi. Bu yeni savaş alanında başarının anahtarı teknik üstünlüktü. Ve teknik üstünlük son derece yıkıcı olabiliyordu. İngilizler 23-24 Temmuz 1943'te Hamburg'a hava saldırısı düzenleyip kenti bombaladıklarında, Almanların radar yayınını bozmak için ilk kez "pencere" (kabuk) –Almanların radar frekanslarının dalga boyuna göre kesilmiş Noel süsünden ince folyo şeritleri– kullandılar. Alman savunma radarları tamamen aldandı ve karanlıkta kaldı. İngiliz Bombardıman Uçakları Komutanlığı uçaklarının yalnızca yüzde 1.5'ini kaybetti – 791'den 12'sini. Hamburg yakılıp yıkıldı ve Nazi Almanya'sının kalbini sökmeye çalışan Müttefik akınları çerçevesinde ABD Hava Kuvvetleri'nin düzenlediği gündüz bombardımanları da tarihî liman kentini iyice perişan etti.

Teknik savaşı kazanmanın yolu istihbarattan geçiyordu. Bombardıman Uçakları Komutanlığı yanlış folyo şeritlerini kullansaydı Alman radarlarına karşı hiçbir şey yapamazdı. İngilizler Almanların frekanslarını ve dalga boylarını bilmek zorundaydılar. Teknik bilgiye yönelik mücadelenin etkisi, yalnızca istihbarat toplama amaçlı özel harekâtların yürütülmesine kadar vardı. Napoléon zamanındaki süvari devriyeleri ve Birinci Dünya Savaşı'nın siper muharebelerindeki "kaçırma" devriyelerinin görevi sorgulama için canlı savaş esiri getirmekti; benzer şekilde, İkinci Dünya Savaşı'nda da salt büyük öneme sahip teknik istihbarat toplayabilmek için son derece tehlikeli harekâtlar düzenlendi.

Bruneval baskını buna klasik bir örnektir. İngiliz istihbaratı Alman radarlarının teknik ayrıntılarını öğrenmek zorundaydı. Kıyı savunma radarları genelde kıyıya yakın olur; yeni kurulan İngiliz Paraşüt Alayı da 27 Şubat 1942 gecesi bir Alman

"Wurzburg" radarını Manş'ın karşı yakasındaki ülkelerine kaçırmak üzere havadan indirme yaptı.

Baskın olağanüstü başarılı oldu. İngilizler radarın tüm önemli ekipmanını çalmakla kalmadı, kedere gark olmuş operatörünü de ele geçirdi (operatör kaçmaya çalışırken uçurumdan aşağı düşmüş, fakat paraşütçüler tarafından "kurtarılmıştı"). Elde edilen zengin bilgiler sayesinde İngiliz teknik istihbaratı bundan sonra Alman hava savunma sisteminin en iyi nasıl atlatılabileceğini bombacılarına gösterebildi.

Bombardıman uçaklarının kendi radarları konusundaysa aynı başarı gösterilemedi. Savaşın ilerleyen aşamalarında, hava çarpışmaları karanlıkta makineye karşı makine hüviyetine büründükçe RAF bombardıman uçakları da teknik bakımdan giderek karmaşık ekipmanlarla donatıldı. Onlardan biri de "H2S" idi – yeri tarayan ve sisin, bulutların arasından arazideki değişik nesneleri seçebilen bir radar. Bir diğer cihaz da bombardıman uçaklarının arkasında avcı uçakların varlığını araştıran, *Monica* adında bir radar dedektörüydü. İki radarın da sorunu, radar ışınları *yaymaları* idi. "İletim ihanettir," vecizesi, bu sefer talihsiz RAF mürettebatı aleyhine olmak üzere, bir kez daha kanıtlandı. Savaşın ardından Almanlar, ta *Berlin*'deki radar uyarı istasyonlarından bile zaman zaman bombardıman uçaklarındaki H2S radarlarının çalışmasını –üstelik daha uçaklar İngiltere üzerinde uçarken– saptayabildiklerini kabul edeceklerdi. *Monica* daha da beterdi. Almanlar düşürülen RAF bombardıman uçaklarında gizemli bir şekilde arkaya bakan radar cihazlarını incelemiş ve frekanslarını belirlemişlerdi. Luftwaffe'nin gece savaşçılarının önüne basit bir alıcı koyup onu *Monica*'nın dalgalarına ayarlamaksa çocuk oyuncağıydı. Artık *Monica*, Almanların zevkten dört köşe gece savaşçılarını patlayıcı ve yüksek oktanlı petrol yüklü ağır İngiliz uçaklarına çeken, karanlıkta arkaya doğru parlak bir ışık saçan bir fenerden farksızdı. Bombardıman Uçakları Komutanlığı'nın kayıpları büyük artış gösterdi, ta ki ele geçirilen bir Alman gece savaşçısı test edilene kadar. Devlet adına çalışan araştırmacılar, Londra üzerinde uçarlarken 80 km ötedeki Bristol üzerinde uçan bir RAF *Monica* setini resmen görebildiklerini anladılar. *Monica*, Alman gece savaşçılarını üstüne çeken bir ışık gibiydi. Uçaklardaki *Monica*'lar derhal çıkarıldı, H2S'ler de ancak onar

saniye çakacak şekilde kullanılmaya başladı.

Gerek havada, gerek Alman denizaltılarına karşı denizde durmadan süren istihbarat toplama mücadelesinde "çatışma operasyonları"nı aratmayan kahramanlık örneklerine rastlanır. Onlardan biri de 1942 Aralık ayında "elektronik yem" olarak gönderilen iki motorlu eski ve yavaş bir Wellington uçağının başardığı iştir. Wellington içinde radar ve radyo uzmanlarından oluşan bir ekiple istihbarat toplama görevine çıktı. Ekip Alman gece savaşçılarının radar özelliklerini onlar havada ve eylem halindeyken belirleyecekti. Bu "arama tarama" görevini yalnızca tehlikeli diye nitelemek onu korkunç şekilde hafife almaktır. Bombardıman uçağının ve ekibin görevini yerine getirebilmesi için bir Alman gece savaşçısının saldırısına uğrayana kadar beklemesi gerekiyordu.

Nitekim beklenen saldırı gerçekleşti. Bir Alman Junkers 88 gece savaşçısı, güvenin yerini saptamaya çalışan bir yarasa gibi radar sinyalleri saçarak Wellington'a karşı hücuma geçti. Mürettebat 490 mhz dalga boyunda gelen iletileri kaydedip bombardıman uçağını adeta kamçılayan mermi fırtınası başlamadan hemen önce ayrıntıları sinyalle İngiltere'ye gönderdi. Gece savaşçısı tekrar tekrar üstüne atıldı, karanlık gökyüzünde kıvrılıp savrulan ve bu arada durmadan Almanların belirleyici radar özelliklerini toplayan Wellington'a yaklaşmaya çalıştı. Havada destan yazılıyordu. RAF'nin arka topçusu, kendisi de vurulup iş göremez hale gelene kadar Alman'ı savuşturdu. Wellington'daki altı mürettebattan dördü ağır yaralandı. Tam on bir sortinin ardından gece savaşçısı nihayet gecenin karanlığında yitti, elektronik istihbarat toplayıcısı Wellington da kör topal İngiltere'ye ulaşıp Deal açıklarında denize gömüldü. Buna rağmen Alman gece savaşçılarındaki radarların tam olarak nasıl çalıştığına ilişkin çok önemli istihbaratı aktarmayı başardı. Hastaneden çıktıklarında hepsi de birer cesaret örneği veren mürettebata madalyaları verildi. Alman gece savaşçılarının üstün özellikleri hakkındaki son kuşkular Mayıs 1944'te, yepyeni Lichtenstein radar takımıyla donanımlı bir Junkers 88 mürettebatının uçakla birlikte kaçarak Aberdeen yakınlarındaki RAF Dyce'a teslim olmalarıyla ortadan kalktı. Gizli Servis görevlileri sevinç içindeki Almanları bilinmeyen bir yere götürürlerken teknik istihbarat uzmanları sırlarını açığa çıkarmak

istedikleri ganimetin başına üşüştüler.

Teknik istihbaratın bir diğer kaynağı da "eski moda" fotoğraf yöntemiydi. İkinci Dünya Savaşı başlarken hava fotoğrafçılığı teknikleri fazlasıyla gelişmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda siperlerin üstünde çekilen resimler büyük önem kazanmıştı, dolayısıyla ikincisi başlarken iki taraf da ondan bolca yararlandılar. 1939'da Almanlar özellikle bu işe uyarlanmış Junkers 86 uçaklarıyla yaklaşık 13.000 metre yüksekten uçarak hem Sovyetler Birliği, hem de onun Batılı Müttefikleri üstünde casusluk yapıyorlardı. İngiltere'deyse RAF, geliştirdiği yüksek performanslı Spitfire ve Mosquito uçaklarıyla Almanya ve Alman işgalindeki Avrupa semalarında istihbarat topluyordu.

Hava fotoğrafçılığının iki ana kullanım alanı vardır: düşman etkinliklerini gözlemek ve düşmana yönelik, örneğin bombardıman akınları gibi, operasyonların başarısını ölçmek. Tüm fotoğrafçılık etkinlikleri gibi bu da düşmanı aldatmak için kullanılabiliyordu: 1944 baharında İngilizler, Calais'de bir istila harekâtına başlamayı bekleyen dev bir ordunun konumlandığı yolunda Almanları kandırmak için Dover ve Kent yakınlarında uydurma ahşap petrol depoları ve kauçuk tank modelleri yerleştirerek dünya kadar asılsız "kanıt" üretmişlerdi. Ancak başka kaynaklarla birleştirildiğinde hava keşfinin faydaları göz ardı edilemezdi. Bu konuda İkinci Dünya Savaşı'nın en klasikleşmiş teknik istihbarat destanlarından birini Alman roketleri ve uçan bombaları hakkındaki çalışmalar yazmıştır. Bu örnek *tüm* kaynaklardan gelen istihbaratın ne denli önemli olduğunu gösterir.

İstihbarat efsanelerinin çoğu gibi bu öykü de bir casusluk veya insan istihbaratı girizgâhıyla başlar. Oslo Raporu'nun belirttiğine göre Almanlar Baltık kıyısına yakın, Peenemunde denen bir yerde roketlerle deney yapıyorlardı. Polonya yeraltı örgütleri de bunu doğruluyordu; Stettin çevresinde tuhaf şeyler oluyor ve denizin üzerinde "kuyruğu ateşli" garip şeyler uçuyordu. Enigma'dan gelen veriler hikâyeyi doğruluyor, Alman Ordusu'ndan başkomutanlığa yapılan, Peenemunde'deki önemli araştırma tesisinin uçaksavarlarla daha sıkı bir koruma altına alınması çağrısına dikkat çekiyordu. Buna yönelik olarak büyük bir radar donanımı yola çıkarılacaktı. Danimarka direnişi Bornholm Adası'nda patlayan gizemli pilotsuz "uçan

bomba"ların çekilmiş fotoğraflarını İngiltere'ye kaçırdı. Sonunda kartal gözlü bir fotoğraf yorumlama uzmanı, Peenemunde'de bir fırlatma rampasına konmuş minik bir "uçağı" fark edebildi. Bu V1'den (bkz. Sözlük) başkası değildi. Fotoğraf istihbaratının ve zeki, genç WRAF[1] subaylarının klasik bir başarı öyküsüdür bu.

Ancak gerçek başarı daha derinlerdedir. Teknik İstihbarat (Hava) ve keçi gibi inatçı Jones'un yönetimi altındaki İngiliz Gizli Servisi, neyin korunduğu ve izlendiğini öğrenmek için Luftwaffe'nin iki önemli deneysel radar bölüğünün Enigma sinyal trafiğini izlemeye karar verdiler. Onlardan biri 1943 güzünde Baltık kıyısında beliriverdi. Daha da ilginç olan, "600 km/s hızla denize doğru uçan... küçük deneme uçakları" diye mesajlar iletiyordu. Kodlu olmasına rağmen artık savaşın o günlerinde Enigma'nın neredeyse gizli hiçbir yanı kalmamıştı ve Almanların "küçük roket"lerinin yüksekliği, hızı ve rotasına ilişkin bilgilerin hepsi Müttefik istihbaratçıları tarafından özenle kontrol ediliyordu. Tehlikenin tümüyle farkında olan RAF'ye, Peenemunde'deki V1'in fotoğrafını çekmesi için özel görev verildi. Costance Babington-Smith'in RAF'ye bağlı Medmenham Fotoğraf Yorumlama (PI) Kurumu'nda resimdeki V1'i "keşfi" bu nedenle farklı bir gözle görülmelidir. Onun büyük PI başarısı aslında zaten iyi bilinen ve başka istihbarat kaynaklarının sağladığı bilgilerden kuşkulanılan bir şeyin doğrulanmasından ibarettir. Fotoğraf keşifçiliği ve hava resimleri genelde böyledir.

V2 (bkz. Sözlük) roketi destanı da bundan çok farklı değil. Bombardıman Uçakları Komutanlığı'nın Ağustos 1943'te düzenlediği yıkıcı akından sonra Peenemunde'den ayrılmak zorunda kalan Almanlar roket denemelerini meraklı gözlerden ve Müttefik bombardıman uçaklarından uzak, Polonya'nın Baltık kıyılarına taşıdılar. 1944 baharında deneyler yeniden başladı ve Polonyalı direnişçiler sıvı yakıt kullanan "kocaman yeni bir roket" geliştirildiğini bildirdiler. Sinyal istihbaratı iddiayı doğruladı. Rotasından sapan bir Alman roketi İsveç'e düşünce İngiltere, İsveç hükümetine, bir Spitfire savaş uçağı karşılığında enkazı almayı önerdi. "Tarafsız" İsveç savaşın kimden yana geliş-

[1] İngiliz Kraliyet Kadın Hava Kuvvetleri. (Ç.N.)

tiğinin farkındaydı ve isteneni yaptı. Resmin geri kalanı, Polonya'da bir bataklığa düşen ve Polonya Yurt Ordusu'nun bir Alman arama ekibinin burnunun dibinden kaçırdığı ateşlenmiş bir V2'yle tamamlandı. RAF roketin sağlam kalan çok önemli parçalarının getirilmesi için Polonya'ya bir Dakota uçağı gönderdi. Whitehall'da birçok tartışmanın (ve burun sürtmenin) ardından gözü pek casusların, kod kırıcıların ve teknik istihbaratın birleşimiyle V2 hakkındaki gerçek ortaya çıktı. Meğer bu roket o kadar da korkutucu değilmiş.

İngilizler onar tonluk roket bombası yağmurundan kurtulmak için Londra'dan bir milyon kişiyi boşaltmaya hazırlanıyorlardı. Oysa roket parçalarının teknik özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla yeni füzeler en fazla bir ton ağırlık taşıyabilirdi: kötü, ama önceki hava akınlarından kesinlikle daha kötü değil ve katlanılabilir. Londra buna dayanabilirdi. Tahliye planları sessizce rafa kaldırıldı, onun yerine 1944 güzünde Hollanda'ya girme planları yapıldı. Amaç Ren Irmağı'nın karşısına geçmek ve İngiltere'yi V2 menzilinin dışında bırakacak kadar Almanları geriye sürmekti. Harekâtın yönü küçük bir kasaba olan Arnhem'e doğru olacaktı. İstihbaratın gizli eli tarihin stratejik önceliklerini yine değiştirmişti. Savaşın nasıl yürütüleceğini artık teknoloji belirliyordu.

İkinci Dünya Savaşı sona ererken bilim ve teknoloji insanlığa yeni bir armağan vermeye hazırlanıyordu. İnsanoğluna şiddetli patlayıcıları, kan naklini, zehirli gazları, radarı, bilgisayarı, penisilini ve sinir sistemine etkiyen kimyasal maddeleri veren çalışkan matematikçiler, fizikçiler ve kimyagerlerin gözü şimdi savaşı sona erdirecek yeni bir silahtaydı: atom bombası. Savaş zamanında Hitler'e karşı birleşen eski müttefikler böylece çatışmayı göze almak yerine istihbaratla sürdürülen yeni bir mücadeleye giriştiler. Çünkü atom bombası yeni bir savaşın ve savaş yöntemlerinin tohumunu barındırıyordu.

17

SAVAŞIN YENİ ARAÇLARI

Konvansiyonel ordu kazanamadığında kaybeder ama gerilla kaybetmediği sürece kazanır...

Henry Kissinger

1940 yazında Churchill'i sınırlı ve konvansiyonel olmayan bir savaşa başvurmaya iten şey artık "sıcak" bir savaş sürdürmenin imkânsız hale gelmesiydi. İngiliz Ordusu'nun yenilmesinden ve yüz kızartıcı bir şekilde Kıta Avrupa'sından sürülmesinden sonra Almanlarla savaşmanın tek yolu olarak, bombardıman uçaklarıyla yapılan genelde etkisiz saldırılar hariç, Hitler'in muzaffer birliklerini yenecek değil, rahatsız edecek düzensiz savaş yöntemleri kalmıştı. Gençlik zamanında Boer komandolarının verdikleri tahribatın anısı hâlâ canlı olan eski tüfek Churchill, Temmuz 1940'ta şaşkınlık içindeki Dalton'a, "Avrupa'yı ateşe verin!" talimatı verdi. Özel Harekâtlar Yönetimi (SOE) böyle doğdu. SOE, Savaş Bakanlığı ve MI6-SIS'nin düzensiz savaş ve sabotajla ilgilenen kırık dökük parçalarını devraldı ve Londra'nın Baker Caddesi'nde kendine yeni bir operasyonlar tezgâhı kurdu: konvansiyonel olmayan savaş. Nazilerin Avrupa'yı kasıp kavurmasını dehşet içinde izleyen, yetkilerin ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesine her zaman kuşkuyla yaklaşan Whitehall, hükümet yuvasındaki bu yeni guguk kuşuna yüzünü ekşiterek baktı ve kolunu kanadını kırpmaya başladı.

Düzensiz savaş 1940'ta yeni bir şey değildi. "Gerilla" sözcü-

günü (sözlük anlamı "küçük savaş") 1808'de Fransızların ülkelerini gasp etmelerine karşı İspanyolların başlattıkları direnişine borçluyuz; dağlarda saklanan, zor koşullar altında yaşayan ve izole edilmiş Fransız ileri karakollarına saldıran düzensiz İspanyol çetelerinin yürüttükleri mücadeleyi tanımlıyordu bu sözcük. Fransızlar onlara haydut ve terörist diyordu; İspanyollarsa fedakâr yurtseverler veya özgürlük savaşçıları. Aynı şeyi bugün Ortadoğu'da, Filistin toprakları üstünde yürütülen sonu gelmez mücadelede ve dünya kamuoyunun gözünde iyi olan taraf konumuna yükselmek isteyen İsrail ve Arap cephesinde de görmek mümkün. O bölge de düzensiz savaşa yabancı değil. Birinci Dünya Savaşı'nın 1917-18 yıllarında Arabistanlı Lawrence Filistin ve Arabistan'da düzensiz Bedevileri Türklere karşı girişilen sabotaj harekâtlarında başarıyla kullandı. İrlanda Cumhuriyet Ordusu da dağılmadan önce, 1919-22 arasında aynı vur-kaç yöntemiyle İngilizleri İrlanda'dan sürdü. 1930'larda Filistin'e savaşarak ve toprak satın alarak yol bulan Yahudi göçmenler terör çeteleri (veya koruma birlikleri – kullandığınız sözcük hangi tarafta olduğunuza bağlıydı) kurdular. Düzensiz savaş, "siyaseti başka yollarla sürdürme" aracı olarak etkili ve ucuz bir sicile sahipti.

Nazi özel kuvvetleri miti

"Elbette şu anda bu yalnızca bir kuşku." 31.3.1941

Düzenli bir birlik olarak özel harekât kuvvetlerini ilk oluşturanlar Almanlardı. 1939'da Abwehr, Brandenburg'da istihbarat toplama, sabotaj ve "doğrudan eylemler"de uzmanlaşan özel bir hizmet ünitesi oluşturdu. Üniteye "Brandenburgerler" lakabı takıldı ve bu lakap tuttu. Alman özel kuvvetleri Wehrmacht'ın *blitzkrieg*'leri,[1] kilit noktaları ve köprüleri ele geçirme, yolları ve akarsuları kesme, önemli tesisleri koruma gibi faaliyetlerine öncülük etmiştir. Mayıs 1940'ta özel eğitimli Alman hava indirme taarruz kuvvetleri Eban Emael'de cesaret isteyen ani bir hücumla planörlerini Belçika kalesinin tam tepesine indirmişlerdi. Özel olarak seçilmiş bu birliklerin kazandığı başarılar başkalarını da onları taklit etmeye yüreklendiriyordu. Özellikle İngilizler bu fikre bayıldılar. Ucuz bir savaş yöntemiydi; Batı Cephesi'nin siperlerinde kitlesel ölümlerden ne olursa olsun kaçınmaya çalışan İngilizlerin iki savaş arasındaki stratejik düşüncesiyle hoş bir uyum içerisindeydi. Bu dolaylı yaklaşım savaş meydanlarının amansız zayiatlarına hızlı bir çözüm, iyi bir alternatif gibi görünüyordu. Whitehall'daki koltukları işgal edenler bu tür yaklaşımları oldum olsa cazip bulmuşlardır. Küçük çaplı taarruzlar Zırhlı Birliklerin saldırılarından daha çabuk başlatılırdı. Ama daha önemlisi, ucuzdu: Ve Whitehall'daki efendiler "Hazineden tasarruf etme" kutsal ilkesi uyarınca daima ucuz çözümleri yeğlemişlerdir – sonunda vergi mükelleflerinin ceplerini veya canlarını ne kadar yakarsa yaksın.

Savaş Kabinesi'nin SOE'ye verdiği görev onun kuruluş belgesinde açıkça belirtiliyordu: denizaşırı topraklardaki düşmana karşı her türlü sabotaj ve yıkıcı faaliyetin eşgüdümü. Ancak SOE bu yönüyle daha en başından itibaren kapalı bürokratik kapılara tosladı. Görevleri yine yeni kurulmuş olan ve çalışma alanı propaganda, dolayısıyla da onun yakın akrabası yıkıcı faaliyetlerden oluşan Siyasal Savaş Yönetimi, PWE'ninkilerle (bkz. Sözlük) çatışıyordu. PWE 1938 yılında, "gizli" propaganda göreviyle, Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir örgüt olarak kuruldu, ama ancak SOE kurulduktan sonra bu ikincisinin faaliyet alanlarına yönlendirildi. Ne var ki bu çözüm ideal olmaktan uzaktı: İki örgütün rolü çok farklıydı ve PWE 1941'de asıl

[1] Yıldırım harekâtı. (Ç.N.)

işine döndüğü zaman iki taraf da derin bir oh çekti. Aynı şekilde ve daha ciddi boyutta olmak üzere, SOE de istihbarat toplama konusunda sık sık MI6-SIS'nin ayağına dolaşıyordu. Uyumlu bir ilişki için tüm taraflar arasında neredeyse insanüstü bir işbirliği anlayışı olması gerekirdi, ama yoktu. Bu zehir gibi kötü niyetli bürokratik iklim yetmezmiş gibi SOE uygun elemanların işe alımı ve gemilerle uçakların kullanımı konusunda fazlasıyla bağımlı olduğu Silahlı Kuvvetler'le baş etmek zorundaydı. Bir RAF uçağı olmaksızın işgal altındaki Fransa'ya paraşütle indirme yapmak zordu. SOE daha başından itibaren hem içerdeki hem de dışarıdaki sorunlarla boğuşmak zorunda kaldı. Asıl sorun SOE'nin bir çatı altında iki servisinin bulunmasıydı. Birisi idari destek sağlarken öbürü de ayrı ayrı ülke şubelerinden oluşan bir yurtdışı operasyonlar birimini yürütüyordu. Güvenlik açısından iyiydi bu; ama öte yandan, harekâtlardaki aksamaların veya yetersizliklerin, ağır sonuçlara yol açabilecek şekilde gözden kaçmasına ve kronik hale gelmesine (Almanların Hollanda'da oynadıkları radyo oyunu, Kuzey Kutbu Operasyonu'nda olduğu gibi) yol açabilirdi. Aynı bireylerin sık sık birden fazla isimler kullandıkları SOE'nin öbür gizli servislere kıyasla güvenlik konusuna çok duyarlı olduğu bir gerçek. Bu durum bazen Whitehall'u kızdırdığı gibi Almanların kafasını da karıştırmıştır.

İngiltere'nin istihbarat savaşı başlarda yıkıcı faaliyetler ve propagandayla sınırlıydı. Denizaşırı sabotaj ve direniş ağlarının kurulması daha zaman alacaktı. Almanlar ise buna daha en baştan girişmişlerdi. "Büyük yalan" ustası Dr. Goebbels mağlup İngilizleri daha da yıpratmak için radyoyu kullanıyordu. Lord Deh Deh (Lesley Joyce) alaycı ses tonuyla Almanların zaferlerini dile getiriyor, İngilizlerin budalalıklarını alaya alıyor ve Almanya'nın kaçınılmaz zaferini öngörüyordu. İşe yaramadı – İngilizler inanmaktan çok, eğleniyorlardı. İngilizlerin ve Amerikalıların daha sonraki yıkıcı faaliyetlerinin Lord Deh Deh'in inceliksiz propaganda ve alaycılığından çok daha ustalıklı ve çok daha başarılı olduğu görülecekti.

Propaganda savaşı yeni bir şey değildi. Birinci Dünya Savaşı'nda iki taraf da hem kendi, hem de dünya kamuoyunun gözünde öbürünü karalamak ve kendini haklı çıkarmak için kaba saba kampanyalar yürütmüştü. 1914'te Almanların bu ye-

ni yarışta yenik düşmelerinin iki nedeni vardı. Birincisi, saldırgan kampanyalarıyla kendilerini haksız duruma düşürüyorlardı. Ne Fransa Almanya'yı istila etmişti ne de centilmen küçük Belçika da Berlin'e yürümüştü. Saldırganın Almanya olarak görülmesi boşuna değildi ve Kayzer'in Reich'i kendi ülkesinde Fransızları ve İngilizleri ne kadar karalamaya çalışırsa çalışsın, bunu başka türlü görmenin yolu yoktu. Almanya saldırgan bir fetih siyaseti güdüyordu. Kuşatılmış olabilirdi; ama komşularına saldıran kendisiydi.

İkinci neden de çok açıktı ve Stieber'e çok şey borçluydu. İşgalci Alman orduları Belçika'da aşırılıklar yapmışlardı. Alman Genelkurmayı'nın uyguladığı katı *schrecklichkeit* öğretisi kabul edilir gibi değildi. O zamanlar ve o günden sonra ne mazeret uydurulduysa uydurulmuş olsun, Alman askerlerinin canavarca işler yaptıkları su götürmezdi. Ve bunlar Müttefiklerin propagandası için bulunmaz malzemeydi. İngiliz sarı basınının neşeyle iddia ettiği gibi, bebekler "vahşi Almanların süngülerine geçirilmiş" olmasalar bile Kayzer'in adamları 3.000'i aşkın masum Belçikalıyı katletmişler ve yerli halkın gözünü korkutmak için büyük Louvain Üniversitesi'ni ve yeri doldurulamayacak Ortaçağ kütüphanesini ateşe vermişlerdi. Bu fiiller inkâr edilemezdi. Almanlar işgal ettikleri topraklarda herhangi bir direnişi ortadan kaldırmak için *bile bile* terör estiriyorlardı. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı'nın "büyük ahlaki haçlı seferi"nde "haber yönetimi" ve "martaval" hortlatıldı. ABD'nin 1917' deki gecikmeli katılımı ancak –ahlaki cephaneliğe ek olarak– ideoloji ve propaganda eğilimini pekiştirmeye yaradı. "Haklı bir savaş" olarak başlayan Birinci Dünya Savaşı, en azından Başkan Wilson ve onun Amerikalı yurttaşları için, "güvenli bir demokratik dünya"ya yönelik kutsal ve ahlaki bir haçlı savaşına dönüştü; bu eğilimin bugün bile etkisinden bir şey kaybetmediğini görebiliriz. Anlaşılan demokrasilerde kaba ulusal çıkarlar, hiç değilse seçmenlerin kabarması muhtemel vicdani duygularını yatıştırmak için, her zaman ahlaki bir kılıfa sokulmak zorunda. Oysa bu siyaset, 2003'te Saddam Hüseyin ve Irak'a karşı başlatılan Amerikan-İngiliz ortak saldırısında İngiliz başbakanının da öğreneceği üzere, fena halde geri tepebilen bir siyasettir.

1939'a gelindiğinde işler değişmişti. Başbakanının "parti

çizgisi"ni tanıtmak için karaya ak diyen, olguları oldukları gibi değil, Nazi hükümetinin olmasını istediği gibi gösteren Goebbels'in martaval ve yalanları 1930'larda hükümetlerin haber yönetimi çalışmalarını derinden etkiledi. Artık medya, özellikle de telsizin ve sinemanın icadından bu yana, gerek yurtiçinde, gerek yurtdışında kamuoyunu yönlendirmede güçlü bir araç olarak görülüyordu. Aynı zamanda bu yeni iletişim biçimlerinin kitleleri manipüle etmekte nasıl kullanılabileceğini de gösteriyordu.

Çok açık bir başka gerçek de şuydu: Propaganda, hükümetin pompaladığı yalanlar ve istihbarat birbirine sıkı sıkıya bağlıydı ve kamuoyunu biçimlendirmede paha biçilmez birer araçtı. Ayrıca dikkatle izlenebiliyor, denetlenebiliyor ve değerlendirilebiliyordu. Savaş zamanında bir araya gelen istihbarat ve propaganda, düşmanın savaşma iradesine etki edecek yeni bir mücadele şekli ortaya çıkardı: psikolojik operasyonlar (*psyops*). Tbpyekûn savaşın yeni bir boyutuydu bu ve üç hedef kitlesi vardı: yurtiçindeki kamuoyu, düşman ve dünya kamuoyu. Özellikle İngilizler bu yeni ve kansız savaş ortamına sevinç içinde atıldılar; doğrusunu söylemek gerekirse, bunda epey de yaratıcılık ve yetenek gösterdiler. Dr. Goebbels'in incelikten yoksun "büyük yalanlar"ı bir yana, Sovyet propagandasının Stakhanov saçmalıklarına başvuran abartılara bile yer yoktu. Düşmanın halkına yapılacak yeni saldırı için İngilizlerin çok daha ustaca planları vardı ve bunlar son derece etkili olacaktı.

İstihbaratın buna katkısı zayıf alanları belirlemek, saldırı hatları önermek ve başarıyı ölçmekti. Enigma ve iyi konumlandırılmış insan kaynakları sayesinde *psyops* saldırılarının etkileri izlenebiliyordu. Sonuçlar ilginçti; *psyops* en azından belli bir düzeyde işe yarıyordu. Avrupalıları yeni Nazi derebeylerine karşı ayaklandırmasa da dikkatlerini çekmeyi başarıyordu. PWE ve SOE 1941'de yollarını ayırmışlardı: PWE *psyops*'a ve yıkıcı faaliyetlere , SOE de "doğrudan eylemler"e yoğunlaşacaktı.

PWE'nin "kara" propaganda operasyonları Mihver güçlerinin davasına büyük zarar veriyordu. Bletchley Park'ın çok da uzağında olmayan Milton Keynes dolaylarındaki bir kulübeler yerleşiminden yapılan, gazete muhabiri Sefton Delmer yönetimindeki PWE yayınları, en hafif tabirle, dâhiyaneydi. Sefton

Delmer en büyük başarılarını Nazi Almanya'sına karşı elde etmiştir. Kendisi Berlin'de büyümüş ve savaştan önce Nazi önderlerini şahsen tanımıştı. Alman dilinde yaptığı yayınlar, özellikle genç Alman askerlerinin artık yenilginin kaçınılmaz olduğunu anlamaya başladıkları savaşın son üç yılında, büyük etki yaratıyordu. Delmer hafif, ama dokunaklı bir tarzda onların sıla özlemine ve duygusallığına hitap ediyordu.

Almanya'daki gerçek haberleri öğrenmek zor olmuyordu. İngiliz istihbaratı, Alman Propaganda Bakanlığı'nın gizli olmayan teleprinteri, *Deutsches Nachrichtenburo* (DNB) *Hell-Schreiber*'ı yakalamıştı, dolayısıyla Delmer da Berlin'den çıkan her resmî haberi ve propaganda ilanını öğreniyordu. Çoğu Nazi haber bültenini daha onlar sahadaki Alman komutanlara ulaşmadan alıyor ve haberi çabucak bir propaganda aracına dönüştürüyordu. Ele geçen bu haberleri Alman savaş esirlerinin sorgulanmalarından edinilen istihbarat bilgileriyle birleştiren PWE propaganda programları Hitler Almanya'sının kalbinden gelen son dedikodular ve argoyla güncelleniyordu. Fransa'daki askerlere hitap eden *Soldatensender Calais* ve *Deutsche Kurzwellensender Atlantik* gibi radyo istasyonları özellikle sıla özlemi çeken, ürkmüş Alman askerlerini ve batıdaki denizaltı mürettebatını hedef alıyordu. Editörlerin sıkı denetimi ve gerçeklerin propagandayla ustaca harmanlanması sayesinde Delmer'ın yayınları Almanların morallerine kuşkusuz etki ediyordu.

Delmer gerçeklerin en iyi propaganda malzemesi olduğunu erken öğrendi ve güncesine şöyle yazan Dr. Goebbels'den kin dolu övgüler aldı:

> Radio Deutschland'la aynı dalga boyunu kullanan Soldatensender Calais... bizimki hava akınları sırasında yayını kestiği zaman epey kaygılandırıcı şeyler yapıyor. Bu istasyon çok zekice işler çıkarıyor ve verdiği bilgilere bakılırsa İngilizler Berlin'de neyi yok edip etmediklerini tamı tamına biliyorlar.

Delmer gazetedeki günlerinden, propaganda yayınlarına insanların kulak vermelerini sağlamanın en iyi yolunun olabildiğince basit ve sarsıcı olmaktan geçtiğini biliyordu. Magazin gazetelerindeki tüm yöneticiler gibi o da biliyordu ki, kötüyü "ilan ve itham" etmek, onu bir sürü insan arasında dolaşıma

sokmanın garantisidir. Delmer'in başyapıtı kendini "GS1" (Gustav Siegfried Eins) diye tanıtan radyo istasyonuydu. Bu istasyonda ağzı bozuk "yurtsever bir Alman" olan *Der Chef* (Reis) saltanat sürüyordu. Kanal, hem savaş, hem de Nazi Partisi yönetimi hakkında ciddi kuşkulara sahip "yurtsever Almanlardan oluşan bir yeraltı grubu"nun sesi olmak iddiasındaydı. Gerçekte 1937'de İngiltere'ye kaçmış bir Alman gazeteci –Peter Seckelmann– olan *Der Chef*, sözümona Alman yurttaşlarını savaşa teşvik etmek için İngilizler ve Amerikalılar hakkında küfürbaz bir edayla atıp tutarken neredeyse her Nazi önderinin adına leke sürmeyi başardı.

Program ilk yayınını Mayıs 1941'de, Hitler'in yardımcısı olan Hess –iddiaya göre, Rusya harekâtı öncesinde Churchill'i kendilerine karşı savaşmaktan vazgeçirmek için– İngiltere'ye gittikten sonra yaptı.

Gerçi Hess hiçbir zaman anlamamış görünüyor, ama öyle anlaşılıyor ki kendisi İngilizlerin olağanüstü başarılı bir aldatma operasyonunun kurbanı olmuş. SOE'nin "SO1" bölümü, ne pahasına olursa olsun Almanya'yla savaşı gizlice sona erdirmek isteyen hayalî bir "İngiltere Barış Partisi" (başını güya Kral VI. George'un çektiği bir grup aristokrat) kurmuştu. Yemin cazibesine kapılan ve doğuya dönüp Sovyet Rusya'ya saldırabilmek için her türlü bahaneye sığınmaya hazır olan Hitler ve Hess böyle karmaşık bir oyuna gelmeye dünden razıydılar. Hess, Messerschmidt 110 uzun menzilli savaş uçağına binip İngiltere'ye geçti; orada düzmece İngiltere Barış Partisi'yle kendi aralarında barış görüşmeleri yürütmek üzere Kent Dükü ve Hamilton Dükü'yle buluşacaktı. Bu Alman liderler için affedilmez bir hataydı. Führer'in yardımcısı –ya da Rudolph Hess olduğunu ileri süren biri– doğruca kendisini bekleyen MI5'in kucağına indi. İngiltere için bundan güzel propaganda malzemesi olamazdı. PWE fırsatı tepmedi. *Der Chef*, aristokrat *junker*'ler gibi havlayan üslubuyla "Nazi arkadaşlar"ına ilk kez şöyle seslenecekti:

> ...şu Hess arkadaşımız... FrieKorps'taki eski günlerinde iyi bir yoldaşımızdı. Ama o da kendilerini bizim önderlerimiz yerine koyan o megalomanyak ve salon Bolşeviği takımından farksız; bunalım anlarında cesaret denen bir şey yok adamda... başı derde gi-

recek gibi oldu mu bir çuval dolusu uyduruk hap ve beyaz bayrakla uçağa atlayıp kendini -ve sizi ve beni- Churchill denen o yaşlı ayyaş düztaban Yahudi'nin kucağına atıyor. Efendim?! *Üstelik* beyninde, s..tirici İngilizlerin Berlin Weissbier içer gibi ondan emecekleri, Reich'in en nadide sırları olduğu halde!

Kapalı kapılar ardında birçok Alman'ın -özellikle de Wehrmacht'ın üst kademesinin- Hitler ve Nazi yöneticileri hakkında konuştukları şeyler, kullandıkları dil ve üslup bundan farksız olduğu için bu yayınlar ölümcül sayılırdı. Ve etkili de oldu: Delmer'ın Birleşik Hizmetler Ayrıntılı Sorgulama Merkezi'yle olan yakın bağları ona yalnızca yeni yakalanmış Alman esirleri aracılığıyla Almanların gerçekte ne düşündükleri hakkında güncel istihbarat bilgileri sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda GSI'in tiratlarının başarısını ölçme fırsatı tanıyordu.

"Tamam!" diye hezeyanla bağıracaktı *Der Chef,* "Tayınlar azaldı, anavatana giden petrol hatları temelli olarak kesildi. Ama hâlâ savaşabiliriz, değil mi?" Bu arada, giderek azalan petrol stoklarını kara kara düşünen asker dinleyiciler ister istemez Almanya'ya daha yakın bölgelere çekilmeyi düşünmeye başlıyorlardı.

S..tirici Müttefikler her zamanki gibi bize yalan söylüyorlar, *lieber freunde!*[1] Onların .... propagandalarını boş ver. Dün gece RAF Berlin'e bir bomba bile atmadı. Yalancı piçlerin söylediklerine kulak asma! Onlar pislik! Onların sözde şiddetli saldırısının Berlin'e değil, Münih'e yapıldığı konusunda kesin bilgilerim var!

Bu tür klasik cümlelerin Bavyeralıları tedirgin edeceği, onları Münih'teki hemşehrileri hakkında kaygılandıracağı garantiydi.

Ancak bu yöntemden herkes hoşnut değildi. Churchill'in savaş koalisyonundaki ateşli Hıristiyan Sosyalist bakanlardan biri olan Sir Stafford Cripps (yeşilaycı, vejetaryen ve 1920'lerle 30'ların üst sınıf İngiliz aydınları arasında bolca rastlanan müşkülpesent ahlakçıların en kötü örneği), Delmer'ın yayınlarının üslup ve dilinden acı acı yakınıyordu. Böyle pervasız bir dilin, Hitler'in Nazi Almanya'sı gibi şer odağı bir tiranlıkla mücadele

[1] Sevgili arkadaşım. (Ç.N.)

için bile olsa, Hıristiyan Sosyalistlerin Yeni Kudüs ütopyasında yeri yoktu. Cripps bir seferinde GS1'in hazırladığı, tanınmış bir Alman amiralinin dört denizci ve bir metresle yatakta sözümona yediği haltları ayrıntısıyla anlatan ve dili küstahlıkta epey ileri giden bir metni elinde sallayıp dokunaklı bir edayla kekeleyerek dışişleri bakanına şöyle çıkıştı: "Savaşı kazanmak için ihtiyaç duyduğumuz şey buysa, kaybetmeye p-p-pekâlâ razıyım ben!"

Neyse ki topyekûn savaşın gerekleri bu tür dürüstlükten şaşmayanların ince hassasiyetlerine boyun eğmiyordu. Gerçekçi yaklaşımlar ağır bastı. İngiltere, yurttaşların kırılgan cinsel duyarlılıkları için neyin iyi, neyin kötü olduğuna fazlaca kafayı takmış Stafford Cripps'in gönlü olsun diye savaş kaybedemeyeceğine hükmetti. Cripps, "bu hayvanca pornografik yayın organı!"nı yeredursun, Delmer'ın GS1'i azimle yayınını sürdürdü ve PWE'nin savaşa olan sıra dışı katkısını kanıtladı.

Der Chef'in Ekim 1943'teki "üzücü son"u dramatik bir zaferdi. Adam yayının ortasında "Gestapo tarafından tutuklandı" ve kendisinden bir daha asla haber alınamadı. Yayıncılıkta kolayca yapılan hatalardan birinin sonucu olarak, heyecanını frenleyemeyen bir teknisyen, Milton Keynes'teki sefil stüdyodan o bölümü daha sonra ne yazık ki tekrar yayınladı ve kimi dinleyicilerin kafasını fena halde karıştırdı.

Delmer'ın yayınlarının belki de en somut başarısı, 1943'te İtalyanların Mihver güçlerinden çekilmelerini hızlandırmak oldu. Ne idüğü belli olmayan "Radyo Leghorn", İtalya'nın mücadeleden çekilmesini sağlamak amacıyla, savaşın bittiğini ilan ederek İtalyanları teslim olmaya çağırdı. Yayın güya gidişattan hoşnut olmayan bir grup yurtsever İtalyan deniz subayı ve eri tarafından, Leghorn (Livorno) Limanı'nda demirli kruvazörlerinden yapılıyordu. Gerçekte tüm oyun, evlerine dönmekten başka bir şey istemeyen sempatizan İtalyan savaş esirlerinin dahil olmasıyla, İngilizler tarafından Milton Keynes'ten çevriliyordu. PWE istihbarat bölümünün yönlendirmesiyle "Livorno Limanı'ndan gizli yayın yapan radyo istasyonu" en nihayet İtalyan Donanması'nın savaşı barışçı yollarla nasıl sona erdirebileceğine ilişkin ayrıntılı talimatları verdi. Ertesi gün donanma Malta'ya gitti ve Amiral Cunningham'a teslim olarak Almanları öfkeden deliye çevirdi.

PWE'nin rolü açıktı, ama bu "yeni savaş aracı"yla –Churchill SOE'yi ve düzensiz savaş kampanyasını o gözle görüyordu– ilgili sorunların bir bölümü SOE'nin kuruluş belgesindeki çelişkilerden kaynaklanıyordu. Örnek vermek gerekirse, istihbarat toplama faaliyeti gizli, sessiz bir savaştır ve öyle de kalması gerekir. Başarılı casuslar genellikle reklam yapmazlar, hele ki kod kırıcılar hiç yapmazlar. Bu onları çalışma alanlarının dışına iter.

Sabotajsa, tam tersine, düşmanca eylemlerin çok açık bir gösterimidir. Enkaza dönen bir treni veya alev alev yanan bir fabrikayı gizlemek zor. Sabotaj ve istihbarat toplama tümüyle uyuşmaz olmasa da, ahenk içinde çalışabilmeleri için özenle kontrol edilmeleri gerekir. Oysa 1940'ın sıcak ikliminde özenli kontrol az, "bir şeyler yapma" baskısı çoktu. İngiliz kamuoyu casus furyasına tutuldu ve Beşinci Kol söylentileri aldı yürüdü. Fransa'nın ve Hollanda'yla Belçika'nın bu kadar çabuk düşmesinin başka bir açıklaması olamazdı. Yabancılar aralarında dolaşıyorlardı. Popüler basında rahibe kılıklı kıllı Nazi karikatürlerinden geçilmiyordu (bkz. s. 332). İstihbarat, yıkıcı faaliyet ve sabotaj arasındaki dengenin ve önceliklerin felsefî boyutlarını tartışmanın sırası değildi. Dolayısıyla düzensiz savaşın ilerleyen günlerinde arada bir pürüzler doğdu, özellikle de SOE'yle MI6-SIS arasında.

1941'den itibaren özel birliklerde bir fazlalık belirmeye başladı. SOE'nin İngiltere'deki yeni eğitimli sabotaj ekiplerine ek olarak Uzun Menzilli Çöl Grubu (LRDG) da Kuzey Afrika'nın Batı Çölü'nde Mihver hatlarının epey gerisine kadar sarkmıştı. Bu yeni "Özel Kuvvetler" kalabalığı yetmezmiş gibi Muhafızlardan genç bir subay olan David Stirling de, düşmanı en beklemediği zaman en beklemediği yerden vurmak için Özel Hava Alayı (SAS) adında yeni bir birlik kuruyordu. Derken Kraliyet Donanması kendi özel kuvveti olan Kraliyet Denizcileri'nin içinden, amfibi sabotajları ve kıyı keşfine yönelik bir Özel Bot Birliği (SBS) çıkardı; bu birlik SOE'ye bağlı bir birim olan Küçük Ölçekli Akın Kuvveti'yle benzer görevlere sahipti. Herkes bir şeyler yapmak istiyordu. Her yandan mantar gibi özel kuvvetler bitiyordu.

Özel Kuvvetler'le ilgili asıl sorun da buydu. Profesyonel askerlere göre birliklerdeki en iyi ve en zeki askerleri alıp seçkin

üniteler oluşturmak, istihbarat amaçlı nokta taarruzlar düzenlemek, bu eylemler ne kadar verimli olursa olsun, savaşan kuvvetlerin genel niteliğini bozuyordu. Onlara göre en zekileri ve maceraperestleri cepheden almaktansa mevcut birliklerin standardını seçkin olanların düzeyine çıkarmak daha iyiydi. Orde Wingate'in, bir uçak kazasında ölmeden önce, Chinditlerle –Burma'da Japon hatlarının gerisinde çok özel ve tehlikeli görevlere çıkmak üzere yetiştirilen düzenli birlikler– yaptığı da buydu. Özel Kuvvetler hem ordular, hem de istihbarat servisleri için büyük bir sorun teşkil ediyordu.

Ancak sorun yalnızca düşmanın boğazını sıkmak için "bir şeyler yapmak" doğal dürtüsünden ibaret değildi; sorunun bir bölümü de bürokrasinin ve rejim ne olursa olsun, iktidarın doğasından kaynaklanıyordu. Özel Kuvvetler modern savaş yöntemlerinin cephaneliğine bir kez kabul edildikten sonra siyasal getirisi yüksek bu tür kurumları kontrol etme mücadelesi de şiddetlendi. İktidara sahip olanlar alacakları oyların hesabıyla kaynak dağıtırlarken onların hırslı astları da yükselmek için karşılarına çıkan fırsatları değerlendireceklerdi. Özel Kuvvetler birçokları için hızla yükselmenin yoluydu. Ve kısa günün kârını "özelciler" topladılar; sadece İngiltere'de değil, Amerika'da da.

Amerikan Özel Dairesi (OSS), ABD de sonunda savaşa katıldıktan sonra SOE ile aynı tecrübeleri yaşadı. 1945'e gelindiğinde OSS'nin Özel Harekâtlar Şubesi hem Avrupa'da, hem Afrika'da, hem de Uzakdoğu'da istihbarat ve sabotaj görevleri yürütüyordu. Gözü pek erkeklerin ve kadınların macera arayışıyla ateşe atılmaya hazır oldukları yerde soğukkanlı, hesapçı kukla ustaları da ipleri çekmeye hazır olacaklardır. Aynı şey Amerika için de geçerliydi ve OSS, "Vahşi Bill" Donovan'ın yönetimi altında Londra Grosvenor Caddesi'ndeki merkezinde büyümeye başladı. İngilizler ve Avrupalı sürgünler anakarayı sallamaya uğraşırlarken Amerikalılar daha çok Kuzey Afrika ve İtalya'ya yoğunlaştılar. İkinci Dünya Savaşı sona ererken Donovan'ın "Ah Ne Gizli" (sık sık alaycılıkla "Ah Ne Sosyal" diye niteleniyordu)[1] kurumu Burma ve Çin'de bile ajanlar bulunduruyordu; hatta 1945'ten önce Nazi Almanya'sına bile iki yü-

[1] Sırayla, "Oh So Secret" ve "Oh So Social", ilk harfler OSS'ye işaret ediyor. (Ç.N.)

zü aşkın gizli OSS ajanı –çoğu savaş bıkkını eski Alman savaş esirleri– yerleştirmişti. Daha da ilginç olanıysa, bölgede gelecek yıllarda çıkacak sorunların adeta habercisi gibi, Fransız Hindiçini'ndeki yerli bir direniş grubunu yüreklendirmiş ve onları yeniden silahlandırmış olmalarıydı: Grubun lideri Ho Chi Minh adında Japon karşıtı, sert ve kurnaz bir gerillaydı.

Bu küçük düzensiz özel kuvvet birliklerinin yürüttükleri özel harekâtlardan bazıları büyük bir başarıya ulaştı; yalnızca görevleri bakımından değil, yarattıkları geniş çaplı etki dolayısıyla da. İki SOE elemanı 1944 baharında Girit'te bir Alman tümen komutanını kaçırdıkları zaman bunun etkisi, Almanların burnunun dibinden onların bir komutanını kaldırmakla sınırlı kalmadı –ki bu bile tek başına bir propaganda zaferiydi–, adadaki her Alman'ın haftalar boyunca tedirgin olmasına ve sürekli arkasına bakmasına da yol açtı. Komüntern'in de birçok kez gösterdiği üzere, azıcık terörün bile yankıları uzun sürer. (Kaderin cilvesine bakın ki, iddiaya göre söz konusu Alman general kendi adamları tarafından hiç sevilmiyordu ve bu adamlar onu kaçıranların şerefine kadeh kaldırmışlardı!)

Ancak SOE'nin doğrudan eylemlerinin hepsi bu kadar sevindirici bitmedi. 1941 sonunda Çekoslovakya'ya *Reichsprotektor*[1] Heydrich'in gelmesi işgal altındaki Çekoslovaklar için iyi haber değildi. Heydrich'in yıldızı Venlo olayından sonra Nazi gökkubbesi altında daha da parlamıştı. O da parlaklığından bir şey kaybetmemesinde kararlıydı, bahtsız Çekler ondan çok çektiler. Fakat Heydrich sürgündeki Çeklerin kollarının ne kadar uzun olduğunu unuttu. 1938'de Nazilerin elinden kurtulmuş olan Çek istihbaratının başı, Moravec, şimdi Londra'da özel bir harekâtla onu öldürmenin hesaplarını yapıyordu. SOE iki gönüllüyü eğitti ve onları paraşütle ülkelerine indirdi. Jan Kubis ve Josef Gabcik 27 Mayıs 1942'de, işyerine gitmekte olan Heydrich'in arabasını bir U dönüşünde pusuya düşürdüler. Gabcik'in ucuz bir İngiliz markası olan silahı tutukluk yaptı. Heydrich, elinde tabanca, adamları yakalamak amacıyla öfke içinde arabadan indiği sırada Kubis'in aceleyle fırlattığı el bombası arkasında patladı. Şarapnel parçalarıyla ölümcül yaralar alan, kaldırım kenarındaki ufalanan oluk parçaları bağırsakla-

[1] Bazı özel yönetim birimlerine vali atanan yüksek rütbeli Nazi subaylarına verilen unvan. (Ç.N.)

rını deşen Heydrich düştü. Penisilinin henüz keşfedilmediği bir zamanda, en iyi Alman doktorlarının tüm çabalarına rağmen, ölümü kaçınılmazdı.

Heydrich'in ölümü SS'in korkunç bir intikam almasıyla sonuçlandı. Gabcik ve Kubis, kendisine para teklif edilen bir Çek arkadaşları tarafından ele verildiler, kovalandılar, kahramanca silahlı çatışmanın ardından bir kilisenin altındaki kemerli mahzende son kurşunlarını kendilerine sıktılar. Kurbanlarını ellerine geçiremeyen Nazi polisleri "çıldırmış gibi" Çekleri rasgele öldürmeye başladılar ve iki köyü, Lidice ve Lezaky'yi adeta yerle bir ettiler. Bir intikam ve öldürme âlemine dönüşen çılgınlıkta ülke çapında 5.000'i aşkın masum Çek idam edildi. Bir Alman *Reichsprotektor* için ağır bir bedel.

Almanlar da 1942 yazında kendi Özel Kuvvet harekâtlarına giriştiler; FBI Başkanı J. Edgar Hoover'ın düzenbazlığı ve hırsı sayesinde bu harekâtlar kanlılık bakımından Heydrich suikastının küçük çapta benzeri olacaktı. Amerika'nın kukla ustası öyle apaçık bir zalimlik ve hırs dolu bencillik örneği sergileyecekti ki katıksız kötü adam olarak sahip olduğu ünü hak ettiğini gösterecekti. J. Edgar Hoover 1942 yazında düzenlenen bir komployla iki masum adamı bile isteye elektrikli sandalyeye gönderdi.

Pastorius Operasyonu fikri, İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun 1939'da İngiltere'nin savaşa katılma girişimini başarıyla sabote etme kampanyasından doğdu. Fanatik Cumhuriyetçi teröristler, "İngiltere'nin aleyhine olan bizim lehimizedir" ölümsüz ilkelerinden hareketle İngiltere'de uzun süreli bir bombalama etkinliğine giriştiler ve kendilerine elektrik santrallarından Londra'nın alışveriş merkezindeki dükkânlara kadar çok çeşitli mekânları hedef seçtiler, hatta emanetçilere ve posta kutularına bile bomba bıraktılar. Amiral Wilhelm Canaris'in başkanlığındaki Alman istihbaratı bundan etkilenmişti. Abwehr 1939'da, İrlandalı teröristleri Hitler'in amaçlarına hizmet edecek hedeflere yönlendirebilmek için IRA'yla bağlantıya geçti. Haberleşmeyi kolaylaştırmak için radyo, ayrıca "dava"larına yardımcı olmak üzere silahlar ve patlayıcılar gönderildi.

Başlangıçta her şey Almanların lehine gelişiyordu. Yeni İrlandalı müttefikleri 1940 Ocak ayında Kraliyet Savaş Gereçleri Kurumu'nun Waltham Abbey, Essex'teki silah fabrikasını havaya uçurdular ve beş kişinin ölümüyle otuz kişinin yaralanması-

na yol açtılar. IRA'nın sabotaj kampanyası bir anda gerçek bir tehdit olarak baş gösterdi. Ne var ki bu sefer kızan İngilizler perde arkasından mengeneyi sıkıştırmaya başladılar. Churchill'in 1940 yazında iktidara gelmesiyle işler değişti. Ufukta Alman işgalinin belirdiği bir dönemde İngiltere'nin yeni ve saldırgan başbakanı İrlanda Cumhuriyetçilerinden gelebilecek her türlü tehlikeyi etkisiz hale getirmek ve diplomatik nezaket kurallarını bir yana bırakmak zorundaydı. İrlanda Devlet Başkanı de Valera'ya, İngiltere'ye yönelik Nazi saldırılarına yardım edecek bir terör üssü olarak "tarafsız" bir İrlanda'ya tahammül edilemeyeceği açıkça anlatıldı: De Valera ya önlem alırdı ya da Majestelerinin hükümeti gerekeni yapardı.

De Valera'nın da IRA'yla kendi sorunları vardı. IRA her zamanki gibi hizipleşmeler, liderlik mücadeleleri ve bundan sonra ne yapılacağıyla ilgili tartışmalarla bölünmüş durumdaydı. IRA içinde Valera'yı hain olarak gören, Dublin'de onu ve hükümetini indirmek ve İrlanda'yı kendileri yönetmek isteyenler bile vardı. Ayrıca Katolik İrlandalıların çoğu derin Nazi karşıtı duygular besliyor ve Hitler Almanya'sının aşırılık ve zorbalıklarını hoş karşılamıyorlardı. Birçoğu Hitler'in son kurbanı, Katolik Polonya'yı destekliyordu. Hitler'in İrlanda'yı karıştırmaya aday yardakçıları hem de Valera, hem de adamları için tehlike çanları çalıyorlardı. 1940'ta İrlanda hükümetinin istediği son şey, güçlü ve iyi silahlanmış bir IRA'ydı.

Dublin, IRA'yla arasına mesafe koydu ve terör çetesinin etkinlikleri, Abwehr'i hayal kırıklığına uğratırcasına, giderek zayıfladı. Öte yandan, de Valera'nın İngiltere nefreti yok olmamış, sadece bastırılmıştı. Onun "tarafsızlığı" savaş boyunca Churchill ve hükümetiyle arasının gerilmesine yol açtı ve İrlanda Başbakanı sonuna kadar Hitler rejimiyle dost kaldı. Hatta Nazi önderinin 1945'te Berlin'deki sığınağının yıkıntıları arasında ölü bulunması üzerine –iki ülkeden biri olmak üzere– "İrlandalılar adına başsağlığı mesajı" bile gönderdi. Fakat de Valera'nın İrlandalı yurttaşlarının sabotaj maceraları Üçüncü Reich'ta meyvelerini vermişti. Savaş tetikliği üzerinde olan İngiltere'nin savaş gücünün yıpratılamaması onun silah kaynağı olan barış içindeki ABD'nin vurulup yaralanamayacağı anlamına gelmezdi.

1940 güzünden itibaren ABD'nin kuzeydoğu eyaletlerinde

açıklanamayan bir dizi yangın ve patlama oldu. Hatta Washington'daki ABD Deniz Kuvvetleri binasında bile esrarengiz bir yangın çıktı. Olayların tümü savaş gücü veya üretimiyle ilgili gibi görünüyordu. Saldırıların en çok ses getireni 52 kişinin öldüğü ve patlama sesinin 13 kilometre uzaktan duyulabildiği, New Jersey'deki Hercules Patlayıcı Fabrikası'na düzenlenendi. Hoover ve FBI tüm bu olayları "kaza" diyerek geçiştirse de gazetelerden biri saldırıları "Cermen işbilirliği"nin görüldüğü bir sabotaj dalgası olarak nitelendirecekti. Hatta uçaklar için tüp sistemlerinin üretildiği ve üretim hattında çıkan sorunlarla sendikadan izinsiz yapılan grevler yüzünden imalatın aksadığı bir likidometre tesisinde üç "Nazi yanlısı işçi"nin ortaya çıkarılıp kovulması bile J. Edgar Hoover ve pek de uyanık olmayan FBI tarafından göz ardı edildi. Oysa gerçekte Canaris'in himaye ettiği İrlandalı ve IRA'lılar İngiltere'yi zayıf düşürmek için onun ABD'deki silah tedarikçilerine sabotaj düzenliyor ve Hoover'la FBI'ı giderek yetersiz ve güçsüz gösteriyorlardı.

ABD'nin artık Reich'la açıkça düşman olduğu 1942 başında Canaris, Amerikan üretimini kendi çalışkan Abwehr sabotaj ekipleriyle kaynağında vurarak başarılı kampanyayı tırmandırmaya karar verdi. Berlin'deki ekonomik savaş analizcilerinin hesaplarına göre eğer Almanlar alüminyum fabrikalarının elektrik kaynaklarını ve kömür taşımacılığında kullanılan demiryollarını iş göremez hale getirebilirlerse ABD'nin silah üretimi altı ila sekiz ay geri düşerdi. Haziran 1942'de, Walter Kappe adında Alman asıllı bir Amerikalının yönetiminde (Kappe savaştan önce Amerikan Nazi Cemiyeti Bund'un üyesiydi) Pastorius Operasyonu başlatıldı. Hedef, ABD'nin kilit önem taşıyan sanayi tesislerine saldırmak, onları sabote etmekti.

Almanya'dan gelen ilk dört kişilik ekip 13 Haziran 1942'de bir U-202'den Long Island'a çıkartılır çıkartılmaz onlardan biri, Georg Dasch, hemen Washington'a geçti ve FBI'a hem kendini, hem de ekibini ele verdi. Dasch, Nazi davasına inanan bir casus değildi. İçinde nakit 84.000 Dolar olan bir çantayı patlak gözlü FBI ajanlarının önünde yere boşalttı ve kendisiyle ekibin bir başka üyesi, Ernst Burger'in, gelir gelmez Amerikalı yetkililere teslim olmaya ve onlar için çalışmaya karar verdiklerini neşeyle açıkladı. Hataydı.

Hoover derhal gerekli güvenlik önlemlerini aldırıp adam-

ları toplattı. Dasch'la Burger FBI'ydan yeni Amerikalı dostlarına sevinç içinde bildikleri her şeyi anlatırlarken FBI patronu ayaklarına kadar bedava gelen bu paha biçilmez istihbaratı kendi çıkarına nasıl kullanacağının hesaplarını yapıyordu. Yardımsever Dasch'ın maskelerini düşürdüğü Pastorius sabotajcılarının geri kalanı da çabucak enselendi ve demir parmaklıklar arkasına atıldılar. Ama oraya girenler arasında hayretler içinde kalan Dasch da vardı. Bir anda kendisini bir tutukevi hücresinde "koruma amacıyla gözetim altına" alınırken buldu ve kaygılanmaya başladı. Dasch, *New York Times*'ta Hoover'ın talimatıyla çıkan bir haberi gördüğünde onun neyi tasarladığını yavaş yavaş anlamaya başladı; gazetenin baş sayfasını süsleyen "Nazi Casusu Yakalandı" manşetinin altında kendi resmi vardı. Hoover'ın ünü ilk kez zan altındaydı. Onun mafyayla bağlantıları ve soru işaretleri uyandıracak denli müsrif yaşantısı, artı FBI'ın casus ve sabotajcıları engellemedeki içler acısı sicili gerek Kongre'den, gerek basından eleştiri oklarını çekiyordu üstüne. Hoover şimdi ününü kurtaracak soğukkanlı bir komplo çerçevesinde Dasch'ı ve Pastorius Operasyonu'nu kullanmaya hazırlanıyordu. Dasch ve sabotajcı arkadaşları temmuzda idam istemiyle mahkemeye çıkarıldılar. Dasch karaya ayak basar basmaz Hoover ve FBI'a planla ilgili tüm sırları verenin *kendisi* olduğu konusunda boşuna yırtındı. Halka kapalı tutulan mahkemede başsavcı, Hoover ve yardakçı "savunma" avukatı, Dasch'a tüm suçları kabul ederse Almanları ele veren hain olarak kimliğinin saklı tutulacağını söylediler. Mahkeme sona erip birkaç ay sonra sular durulunca da gizlice yurtdışına çıkarılacaktı. Bu konuda "Hoover ve başkan söz veriyor"lardı. Suçunu kabul et, her şey yoluna girecek. Aptal Georg Dasch ve Ernst Burger söyleneni yaptılar. Fakat gizli askerî mahkemede Pastorius Operasyonu'nun öbür komplocularıyla birlikte ölüm cezasına çarptırılınca neye uğradıklarını şaşırdılar.

8 Ağustos 1942'de Pastorius sabotaj ekibinin altı üyesi Washington D.C. ilçe hapishanesinin elektrikli sandalyesinde canlı canlı kızartıldılar. Yalnızca Dasch ve Burger'in hayatları bağışlandı. ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt son dakikada cezalarını erteledi, o da sırf Hoover ve yöntemlerinden hazzetmediği için. Onay için kendisine gönderilen belgeleri gözden geçirince Dasch ve Burger'in aslında kendi istekleriyle

FBI'a teslim olup her şeyi anlattıklarını fark etti; fakat nedense kendi başsavcısı ve Hoover bunu başkanın dikkatine sunacak önemde görmemişlerdi. O yüzden, Hoover'ın kızgınlığına ve onların da sandalyeyi boylamaları gerektiği şeklindeki itirazlarına rağmen, idam cezalarını onaylamadı. Hoover, Dasch'ın aradan çıkmasını istiyordu: "FBI'ın büyük başarısı"nın ardındaki gerçekleri bilen bir o vardı.

J. Edgar Hoover'ın şahsi reklam çarkı hızla dönmeye başlarken iki Alman bir tutukevine atılıp çürümeye terk edildiler. FBI hazırladığı uzun bir basın bülteniyle büyük lideri göklere çıkarttı ve Büro'nun yeteneğine, becerisine ve uzmanlığına alkış tuttu. FBI'a göre büyük liderin dehasından kaçamayan Dasch da öbürleri gibi "pis küçük bir Nazi casusu"ydu. Amerika, FBI'ın koruyucu kanatları altında güvendeydi, yeter ki bir numaralı yılmaz casus avcısı J. Edgar Hoover başında olsun.

Savaş döneminin kolay kanan Amerikan medyası önlerine kamyon yüküyle getirilen bu saçmalıkları olduğu gibi yuttu. Öfkesinden deliye dönen Hitler, Berlin'de Canaris'i haşlarken ABD'de Hoover kamuoyunun yaltakçılığının doya doya tadına varıyordu. Aldatmacasıyla ilgili gerçekleri anlatabilecek tek kişi hapse tıkılmıştı. Doğrular ortaya çıktığındaysa artık savaş sona ermiş ve iş işten geçmişti. Dasch ve Burger 1948'de affedilip serbest bırakıldılar ve büyük bir gizlilik içinde FBI tarafından sınırdışı edildiler. Hoover özel ortamlarda hâlâ onları öbürleriyle idam edilmiş görmeyi yeğlediğini söylüyordu. FBI'ın kukla ustası gerçek bir aşağılık ve soysuz olduğunu, ününü korumak için yapmayacağı şey olmadığını bir kez daha kanıtlamıştı

Alman Özel Kuvvetleri sabotaj kadar suikast girişimlerinde de şanslarını denediler. Temmuz 1944'te, Zeppelin Operasyonu adında, az bilinen bir misyonla Stalin'i öldürmeye çalıştılar. Plana göre Özel Kuvvetler'e bağlı uzun menzilli bir uçak gece Moskova'ya yakın bir yere iniş yapacak ve komünist karşıtı bir Rus karı-kocadan oluşan motosikletli bir ekip kente gidip Rus lideri öldürecekti. Brandenburgerler keşif ekibinin inişte yakayı ele vermeleriyle operasyon daha en baştan yanlış gitti. Koca Arado 232 uçağı inmek üzereyken üstüne ateş açıldı ve doğudaki Karmonovo'da alternatif iniş noktasına zorunlu iniş yaparken alev aldı. Binbaşı Tavrin ve Teğmen Shilova Mosko-

va'ya doğru yola çıktılar, Arado ekibinin kalanıysa kaçmaya başladı. İki Rus Moskova dışında yolda kurulu bir kontrol noktasında durduruldular. Nöbetçi Sovyet askeri kusursuz düzmece belgeleri kontrol etti, ama şiddetli yaz yağmuruna rağmen çiftin kuru kalmalarını anlayamadığını ileri sürdü. Hikâyenin Sovyet anlatımına göre kuşkulanan nöbetçi, amirini aradı ve çift tutuklandı. Bir daha ne onlardan ne de yanlarındaki 428.000 rubleden, Alman güvenlik servisi *Sicherheits Dienst* (SD) tarafından düzenlenen belgelerden ve geçiş izinlerinden haber alınabildi. Alman kontrolörler ertesi gün, kaçmakta olan Arado mürettebatından, Smolensk'in doğusunda bir yerden bir mesaj aldılar: "Uçak zorunlu inişte kaza yaptı. Kimse yaralanmadı. Mürettebat batıya ulaşabilmek için ikiye ayrıldı." Zeppelin Operasyonu ekibinden de bir daha hiç haber alınamadı. Savaşın bitimine kadar saklandıkları yolunda iddialar olsa da bu pek olası değil; bununla birlikte, Luftwaffe Özel Birliği KG200'ün adamlarının çetin ceviz oldukları bilinir. Kuşkucu istihbaratçılar harekâtın baştan sona ihanet koktuğunu anlarlar. Zeppelin Operasyonu gözü pek, neredeyse umutsuz bir girişimdi ve cesaretle kendini boş yere tehlikeye atma ahmaklığının sınırında duruyordu. Özel harekâtlar çok özel insanlar ister.

SOE'deki iki Çek'in ve Alman Branderburgerlerin görevlerine bağlılıkları ve profesyonellikleri sanılmasın ki yeraltı savaş dünyasının genel geçer kuralıdır. SOE'nin Fransa'daki istihbarat ve sabotaj ağı PROSPER, Paris'te bir lokantada sürekli *İngilizce* dedikodu yaparak enselenmelerine davetiye çıkarmışlardı. Nitekim yakalanıp tutuklandılar. Ama bu denli görgüsüz bir amatörlük de yaygın olmaktan uzaktı. SOE'nin adamları ve kadınları genellikle yeterince profesyoneldiler, zaten başka türlü hayatta kalamazlardı. Ayrıca gerektiğinde son derece yaratıcı ve pratik olabiliyorlardı.

Onlardan biri, sonradan SOE resmî tarihçisi Prof. M.R.D. Root'un isabetli bir şekilde "şantaj-sabotaj" diyeceği, yeni bir düzensiz savaş yöntemi geliştirdi. Sezar lakaplı Harry Ree 1943 yılında Franche-Comte yöresinde faaldi. Peugeot'nun Almanlar için tank parçaları üreten Sochauz fabrikasına düzenlenen yeni bir RAF akınının çevreye büyük zarar vermesine ve kimi Fransızları öldürmesine rağmen fabrikanın faaliyetini engelleyemediğini gören Ree, fabrika müdürüne reddedemeyeceği bir

öneri götürdü. RAF'nin geri geleceği ve şu ya da bu zamanda fabrikayı yok edeceği açıktı, öyle değil mi? Ree konuya geldi: Üretim için asıl önemli olan makineyi devredışı bırakacak tek bir bomba özenle yerleştirilip fabrikanın faaliyeti dursa ve RAF bir daha gelmek zorunda bırakılmasa, ilgili herkes için daha iyi olmaz mıydı? Müdür kaygılı ve kuşkuluydu. Ree, önerisini doğrulayacak kodlu bir mesajın BBC'de yayınlanmasını sağladı. Müdür de gerekli ipucunu aldı; bir sürü Fransız'ın ölüp bütün fabrikanın yerle bir olmasına gerek yoktu.

Ustabaşı, Ree'yi bizzat makinenin başına götürdü, bomba bir işçinin kumanya torbasına yerleştirildi, ardından da yerel bir kafeye gidildi. Bomba patladı, fabrika Nazilere tank parçası üretemez hale geldi ve işçiler bir çizik bile almadan evlerine döndüler. Kuşku yok ki bu, Churchill'in, "Avrupa'yı ateşe verin!" talimatını uygulamakla görevli SOE için son derece akıllı ve zarif bir yoldu. Tarih, savaşın ardından de Gaulle'ün fabrika müdürüne madalya verip vermediğini kaydetmez. Ama adamın bunu hak ettiği kesin.

Ekonomik savaşın bu türü –Nazi Almanya'sının savaş gücünü aksatmaksa mesele– iktisat terazisinin öbür kefesinden de yürütülebilirdi. Üretimi kesmek önemliydi, peki ya işin *arz* yanına gidip hammaddeleri kaynağında kesmek?

1942 başında Malaya'nın kaybedilmesi hem İngiltere'nin, hem de Amerika'nın savaş ekonomilerine ağır birer darbe indirdi. Kauçuk ve kalay arzı yetersizdi. Derken emekli bir kauçuk kaçakçısı SOE'ye hizmet teklifi götürdü. Walter Fletcher, yarı Avusturyalı bir İngiliz vatandaşıydı ve Londra merkezli kauçuk komisyoncusu bir firmanın başkanlığını yapmıştı. Sumatra'dan kauçuk getirebileceğini söyledi – elbette bir bedel karşılığında. Teklifi değerlendiren bir uzmanın, "Adam [Fletcher], eline düşenlerin güvenebilecekleri biri değil," yorumunda bulunmasına rağmen SOE Fletcher'ın önerisine kulak verdi. Amerika Ekonomik Savaş Kurulu projeye destek verdi ve Güneydoğu Asya'da el altından koşullara uygun bir karaborsa kuruldu. Fletcher Müttefiklere peşin para istediğini söylediğinde alarm zilleri çalmalıydı aslında, ama hakkı yok da değildi: Karaborsaların can damarı taleptir ve Japonların tedarikçileri yakalamaları durumunda sonları hiç de iyi olmazdı.

Fletcher'ın kauçuk planının maliyetini karşılamak üzere

İngiliz hazinesi 100.000 Sterlin, Amerikan hazinesi de 100.000 Dolar koydu. Fletcher Kuzey Avustralya'ya yollandı, ama ancak üç buçuk ton kauçuk toplayabildi. Kauçuğu Japonların burnunun dibinde küçük teknelerle nakletmek çok zordu. Vazgeçmeyen Fletcher girişimci gözlerini başka ticari fırsatlara çevirdi. Hindistan'da SOE adına bir Ekonomik Savaş Birimi kurdu ve hem Guadalcanal'da sıtmadan sapır sapır dökülen Amerikan güçlerine kinin kaçırmak hem de Çin'de Çan Kay Şek'in Milliyetçi Ordusu'na kauçuk satmak için görüşmelere başladı. Görüşmeler uzun ve verimsiz oldu. Bu arada Fletcher da SOE parasıyla durmadan "büyük başlara para yediriyor"du.

SOE, Whitehall'da kızgın bir komiteden gelen baskıyla fişi çekmeye çalıştı. Fakat Fletcher elindeki en iyi kozunu o zaman oynadı. Dediğine göre Çin'de savaştan geçinen yerel diktatörlerle yaptığı görüşmeler ve karaborsada yaptığı spekülasyonlar sonucu birinci sınıf bir istihbarat kaynağı olabileceği kanaatine varmıştı. SOE şaşkına dönmüştü, ancak Fletcher'ın yardımına Majestelerinin Hazinesi koştu. Açıkgöz bürokrasi savaşın bu zor ve karanlık günlerinde Çin Milliyetçileri'nin dolarlarında kıtlık olduğuna dikkat çekti. Çin Milliyetçileri'nden bol miktarda gelecek garantili *ucuz* Çin Dolarları onlara ödenecek savaş faturalarının karşılanmasına (elbette ki *resmî* döviz kurundan) müthiş yardımcı olurdu. Karaborsa Çin Dolarları onların *pek* ilgisini çekmişti: Ne kadar çok olursa o kadar iyi. Hayretler içinde kalan SOE kabul etmek zorunda kaldı ve Fletcher işe koyuldu. Emekli kauçuk tüccarı için bu, Londra'da eski güzel günlerine dönmek gibiydi herhalde; tek fark, bu sefer sermayeyi Majestelerinin Hazinesi koyuyordu.

Fletcher'ı çalışkan diye tanımlamak yetersiz kalır. 1945'e gelindiğinde Çin Milliyetçisi savaş ağalarına Majestelerinin Hükümeti ve SOE adına de Beers elmasları, Omega marka saatler, sigaralar, inciler, ilaçlar ve kim bilir daha neler satıyordu; üstelik bulunması zor olan bu mallara yararlı Çin Doları cinsinden iyi para ödeniyordu. Remorse Operasyonu adı verilen bu projenin en kârlı yanıysa kuşkusuz döviz spekülasyonuydu. Fletcher'ın girişimci denetimi altında yeşeren SOE "kauçuk dolabı", tüm Uzakdoğu'yu içine alan koca bir para ve ticaret imparatorluğuna dönüştü ve bölgenin gerçek ekonomik güçlerinden biri haline geldi. Bu "tarihin en büyük mali kara-

borsası" idi ve bir dünya savaşının ortasında, İngiliz Hazinesi tarafından finanse ediliyordu. Fletcher'ın "küçük kauçuk kaçakçılığı düzeni" 1945'te sona ererken hanesine 77 milyon Sterlin kâr yazılmıştı, yani 2004 değerleriyle hemen hemen bir milyar İngiliz Sterlini. Bundan daha düzensiz, bundan daha yolsuz bir savaş operasyonu düşünülemez. Fakat ne de olsa topyekûn savaşın istediği fedakârlıklar da topyekûndur ve İsviçre Rolex saatleri, Güney Afrika yakutları ve istemeyen Çin Dolarları gibi önemsiz malları da kapsar.

Önemli mal ve maddelerin arzını hedef alan ekonomik savaş hep istihbaratla yakın ilişkili olagelmiştir; çünkü düşmanın belirli mallara olan taleplerinin onun hangi zaaflarına veya oluşturduğu hangi tehditlere işaret ettiğini ilk saptayan daima istihbarat olur. Enigma, Ekonomik Savaş Bakanlığı'nın yıllardır söylediğini doğrulamıştı, yani Nazi Almanya'sının modern savaş gücünün tümüyle petrole bağımlı olduğunu. Petrol darlığının Nazi savaş ekonomisinin soluğunu kesmeye başlaması ancak istihbaratın, Müttefik "Bombardıman Uçakları Baronları"na petrol hedeflerini vurmaları konusunda baskı uygulamasıyla olmuştur (RAF Hava Mareşali Harris'se bu "her derde deva hedefler" konusunda homurdanıp duruyordu). Birçok insan Alman silah üretiminin, savaşın bitmesinden yalnızca *yedi* ay önce zirvesine ulaştığının ve Eylül 1944'te diğer tüm aylardan daha fazla tank, tüfek ve uçak üretildiğinin farkında değildir. Almanların asıl sorunu petrol kıtlığı yüzünden, bırakın pilotlarına eğitim vermeyi, yeni silahları yerinden bile kımıldatamamalarıydı.

Müttefik savaş liderlerini Almanlar için çok önemli başka bir madde –üstelik bunun çok daha uğursuz anlamları vardı– konusunda uyaran da yine istihbarat oldu. Bu maddenin adı "ağır su" idi. Ağır su H_2O'ya bir molekülün eklenmesiyle elde edilen D_2O'dur (deuterium oksit). Bu maddenin üretimi pahalıdır ve yalnız tek bir ticari kullanımı vardır. Bu madde atom kümelerini kontrol etmeye yarar, atom kümeleriyse atom bombası yapımının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Uluslararası bilim camiası nükleer enerji ve onun potansiyelinin yıllardır farkındaydı. Atom bombası fikri 1930'ların sonunda ortaya atılıp tartışılmaya başlandı. Kendi küçük kuramlarını savunup meslektaşlarınkileri karalamak konusunda bilim adamları da öbür akademisyenlerden farklı değildirler. Hegel'ci diyalektik Aka-

demi bahçelerinde canlılığından ve yeşilliğinden bir şey kaybetmedi. Hitler Almanya'sının uyguladığı baskılar yüzünden birçok önemli bilim adamının İngiltere ve Amerika'ya kaçtığı 1930'ların sonlarında Szilard, Fermi, Hahn ve Strassman gibi fizikçiler bilim camiasında iyi tanınan isimlerdi. Bilimsel alanda ne kadar parlak olurlarsa olsunlar, Yahudilerin Nazi cennetinde yerleri yoktu. Sığınmacılardan ikisi, Frisch ve Peierls, Londra'da çalışıyorlardı ve Fransız teorik fizikçilerle birlikte, plütonyum diye yapay bir element üreterek atom bombası yapmanın kuramsal bakımdan mümkün olduğunu keşfettiler.

1940'ta da zamanının en ünlü fizikçisi olan Albert Einstein'ın meslektaşları onu, atom bombasına yönelik bir araştırma programı başlatması konusunda Başkan Roosevelt'e mektup yazması için ikna ettiler. Roosevelt bunu duymazdan geldi. Fazla pahalıydı ve ABD'nin bu türden hayalî silahlarla uğraşmaya ihtiyacı yoktu. Ancak 1941 sonuna gelindiğinde durum tamamen değişmişti. Yıkıcı Pearl Harbor baskınından sonra ABD savaşa girmişti ve İngiliz istihbaratı Almanların ağır su üretiminde ilerlediklerini bildiriyordu. Raporun kaynağı, Kuzey Denizi üzerinden gizlice İngiltere'ye kaçırılan ve orada kanıtlarını ortaya koyan Norveçli bir bilim adamıydı. İstihbaratın sunduğu bilgiler çok tehditkârdı. Berlin Fizik Enstitüsü'nde Werner Heisenberg'in Atom Araştırmaları Grubu'nun bir nükleer program üzerinde çalıştıkları biliniyordu; sanayi devi I.G. Farben açık pazardan ağır su toplamaya çalışıyordu ve şimdi de Rjukan'daki Norveç Hydro Fabrikası'na, Reich için üretimi artırma talimatı verilmişti. Almanlar bir şeyin peşinde gibiydiler. 1942'nin başlarında bunun bir tek açıklaması olabilirdi: Nazi Almanya'sı Hitler için bir atom bombası geliştiriyordu.

İngiliz istihbarat servislerine ve SOE'ye, ne pahasına olursa olsun, gerçeği öğrenme ve projeyi sabote etme emri verildi. Gizli bir operasyonla ağır su işleyen Morsk hidro fabrikasından Norveçli bir ustabaşı kaçırıldı. Ustabaşı sabotaj harekâtı için istihbarat toplamak üzere paraşütle Norveç'e dönmeye cesurca gönüllü oldu. (Ustabaşı Skinarland, haklı olarak, karanlıkta yabancı bir uçaktan bir buzulun üstüne atlamaya çekinince, adamcağız gecenin karanlığına atlama yürekliliğini gösterene kadar pilot, yirmi dakika boyunca "dolaşmak" zorunda kalmıştı.) Fakat ustabaşının istihbaratı kelimesi kelimesine doğruydu

ve Jens Poulssen'in başını çektiği, eğitimli Norveçlilerden oluşan bir SOE keşif ekibi 18 Ekim 1942'de işgal altındaki ülkelerine paraşütle indiler; görevleri Birleşik Harekâtlar'dan İngiliz komandolarına bir iniş bölgesi hazırlamaktı. Birleşik Harekâtlar'ın tipik 1942 misyonlarından biriydi: kötü çalışılmış ve Dieppe baskını gibi organize bir felaket. Freshman Operasyonu 19 Kasım 1942'de tam anlamıyla çuvalladı. Planör ya işaret ışığını kaçırdı ya yere çakıldı ya da vuruldu. Komandoların hepsi de ya kazada öldü ya da Almanlar tarafından vuruldular. SOE dağlarda kamp yeri kuran Norveçli keşif ekibine yerlerinde kalmalarını ve ikinci bir baskın ekibi gelene kadar beklemelerini söyledi. Ekip bu sefer Norveçli paraşütçülerden oluşacak ve "çok yakında paraşütle bırakılacaklar"dı.

Almanlar bölgeyi kordona almalarına ve yoğun arama-tarama yapmalarına rağmen Poulssen'in ekibi (Kırlangıç kod adını almışlardı) 1942 Noel'inde bir buzulun tepesinde, açık havada hayatta kalmayı başardılar. Yiyecekleri yoktu, Norveç'in kışında dağlarda yosun yiyerek ve arada bir rengeyiği avlayarak çok zor koşullar altında yaşadılar. İnanılmaz bir dayanıklılık örneği gösterdiler. Yola çıktıktan tam *üç ay* sonra, Şubat 1943'te yeni ekibin yola çıktığı haberini aldılar. Poulssen'in adamları işaret ışığını kurdular ve beklemeye koyuldular. RAF, "Gunnerside" baskın ekibini, şanına yakışır şekilde, iniş bölgesinden yaklaşık 50 km uzağa bıraktı. Dağlarda bir hafta boyunca birbirlerini arayan iki ekip ormanda tesadüf eseri birbirlerine rastladılar ve 27 Şubat 1943'te ağır su fabrikasına saldırmak üzere harekete geçtiler.

Baskın büyük başarıya ulaştı. Norveçli ustabaşının verdiği istihbarat kusursuzdu ve baskın ekibi doğruca ağır su deposuna girip bombalarını yerleştirdiler ve gecenin karanlığında kayboldular. Beton kulübelerin içindeki patlamalardan çıkan tok ve boğuk seslere karşılık Alman nöbetçiler formalite gereği fenerlerini çevirmekle yetindiler. SOE ekipleri bölündüler ve bir bölümü dağları aşarak 400 km ötedeki İsveç'e kaçtılar, bir bölümü de sonucu gözlemleyip rapor etmek üzere geride kaldılar. Ertesi gün kıyamet koptu ve Almanlar 12.000 kişilik koca bir tümeni kayak devriyesi yaparak bütün bölgeyi taradılar. Ne var ki sabotajcılar çoktan uzaklaşmışlardı ve ağır suyun hepsi akıp gitmişti.

Alınan darbeye rağmen Almanlar vazgeçmediler. Savaş

güçleri açısından ağır su elzemdi ve Ağustos 1943'te tekrar üretime başladılar. Amerikan Hava Kuvvetleri USAF'nin 150 B-17'yle düzenlediği bir hava akınında (atılan 400 ton bombadan) 12 bomba Rjukan'daki fabrikaya isabet etti. Fakat Almanlar ağır suyun ve fabrika makinelerinin hepsini anavatanın kalbindeki daha güvenli bölgelere taşımaya artık ikna olmuşlardı. Değerli ağır suyla dolu iki tanker-vagon SS muhafızlarının yoğun güvenlik önlemleri altında demiryoluyla bir göl kıyısındaki feribota kadar taşındı; oradan da Berlin'e doğru yolculuğuna devam edecekti.

Ancak Almanlar SOE'deki Norveçlilerin kararlılığını hesaba katmadılar. 23 Şubat 1943'te Gunnerside ekibiyle gelen Knut Hankelid ağır su projesiyle ilgili gelişmeler hakkında sürekli rapor vermek üzere geride kalmıştı. Bunun son şansı olduğunu anladı. 20 Şubat 1944'te bir oyun çevirerek göl feribotuna girmeyi başardı ve SOE'de aldığı eğitimin yardımıyla kendi yaptığı bombayı gemiye yerleştirdi, zamanlayıcı olarak da bir çalar saat kullandı. Sabotaj konusunda aldığı öbür dersleri de hatırlayarak düzeneği geminin pruvasına, su kesiminin epey altına yerleştirdi ve saatli bombayı, feribot açıldıktan sonra patlayacak şekilde ayarladı. Gerçekten de ertesi sabah saat 11:00'de, feribot gölün tam ortasındayken, Hankelid'in yaklaşık 10 kilo plastik patlayıcıyla yaptığı bomba teknenin ön kısmını havaya uçurdu ve gemi pruvadan itibaren hızla batmaya başladı. Geminin pervaneleri suyun çok üzerine yükseldi; tekne çaresizce baş aşağı dururken ağır su tankları paldır küldür suya düştü, en sonunda feribotun kendisi de gölün dibini boyladı. Feribotun bir Norveç gölünde sulara gömülmesiyle Hitler'in son atom bombası umutları da suya düştü. Bu SOE'nin cesur adamlar, kararlılık, dayanıklılık ve istihbaratın yol göstermesiyle kazandığı büyük bir zaferdi.

İstihbaratın dünyayı değiştirdiği iddiasını örnekleyecek bir olay varsa, onlardan birinin de Nazilerin nükleer düzenlerine köstek olan bu girişim olduğu kuşkusuz. Çünkü tarih boyunca yeryüzünün gördüğü en tehlikeli çatışmanın –Soğuk Savaş'ın– özünde, atom bombasının gizleri ve nükleer silahlarla dolu bir dünyanın riskleri yatıyordu.

18

SOĞUK SAVAŞ – İSTİHBARAT SAVAŞI

Bir nükleer savaşı kazanmanın en iyi yolu
onun başlamamasını sağlamaktır.

General Omar Bradley

İlk gerçek istihbarat savaşı Soğuk Savaş'tı. Topyekûn savaş, Churchill'in "yeni savaş araçları" ve nükleer silahlardan oluşan şeytan üçgeni, tüm savaş imkânlarının seferber edildiği bir ulusal siyasetin göze alınamayacak kadar tehlikeli olduğu anlamına geliyordu. Büyük stratejik düşünür Clausewitz haksız çıkarıldı.

Büyük güçler savaşa hazırlıklı olmalı, ama ne olursa olsun, onun gerçekleşmesine izin vermemeliydiler. Hükümetler onun yerine tüm güçlerini rakiplerinin ne yaptığını öğrenmeye harcamalıydı. İstihbarat ilk kez "operasyonlar"la eşanlamlı hale geldi. Kuzey Kutbu'nun buzları altında birbiriyle köşe kapmaca oynayan denizaltılar istihbarat topluyordu; teyakkuza geçmiş kıyı radar istasyonları üzerinden yıldırım hızıyla geçen uçaklar istihbarat topluyordu; saçma sapan şekilde balıkçı gibi giyinmiş İngiliz denizcileri, yine kendileri gibi balıkçı kılığındaki Sovyet istihbarat ajanlarını gözlüyorlar, herkes birbiri hakkında istihbarat topluyordu.

Nedeni basitti. Nükleer silahlanma açısından Sovyetler Birliği ve uydularıyla Amerika ve NATO ittifakı arasında bir denge vardı; bu denge bütünüyle, birincisi, karşı tarafın silah ve gücünü bilmeye, ikincisi de düşmanın maksadını öğrenmeye dayanıyordu. Soğuk Savaş bir istihbarat savaşıydı. Bu ba-

kımdan da savaşın doğasını değiştirmişti. Şiddetin kadranı hâlâ insanın insana yapabileceği her türlü vahşeti kapsıyordu, ama şimdi buna bir boyut daha eklenmişti. Atom çağında topyekûn savaş demek, karşılıklı garantili yok oluş demekti; o yüzden de çatışma denklemine yeni bir "siyaseti başka yollarla sürdürme" biçimi sokuldu, çünkü kimse gerçekten yok olmak istemiyordu, hele ki siyasetçiler. Dolayısıyla kıyametin eşiğinde olan önderler, rakip karşısında avantajlı konuma geçebilmek için onun her şeyini izlemekle yetinmeyi yeğlediler.

Süper güçler arasındaki bu yeni çatışma biçimi bizim savaşla ilgili düşüncelerimizi kökünden değiştirdi. Savaşı vahşi bir silahlı çatışma olarak gören anlayış gözden geçirilmelidir. Savaş eskiden eylemde bulunmak ve öldürmekle ilgiliydi: "Kırıp geçirmek ve insanların canını yakmak." Şiddet kadranının nükleer ucundaysa bu artık geçerli değil, arzu edilir bir şey de değil. Nükleer süper güçler arasındaki rekabet artık düşmana göz kulak olmakla ilgilidir.

Soğuk Savaş'ın kilit öneme sahip birkaç çatışma senaryosunda eskinin kaba fiziksel muharebeleri yerini entelektüel etkinliğe bıraktı. Bu, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası çatışmalara verilen askerî karşılıklarda köklü bir değişim demekti. İki düellocu, dolu ve horozu havada silahları birbirlerinin kafasına dayadıklarında, ateş *etmeme* dürtüsü baskın çıkar. Aynı derecede güçlü bir başka dürtü de rakibin aklından geçenleri öğrenme dürtüsüdür. Tetiği önce çekmeniz gerekebilir. Ansızın, Sun-T'zu'nun yüzyıllar öncesinden söylediği şu özlü sözün ne kadar doğru olduğu anlaşılır: "Marifetlerin en büyüğü, düşmana savaşmadan boyun eğdirmektir." Soğuk Savaş'ın kilit stratejik sloganı bu olmalıydı.

Soğuk Savaş'ın ilk dondurucu rüzgârları erken esti. Sovyet Rusya'nın Bolşevikleri komplolarla iç içe yetişmiş ve iktidara entrikalarla gelmişlerdi. Daha en başından Devrim düşmanlarıyla sarılı olduklarından, nasıl ki komünizmin yanlış bir dava olduğuna inanmaları mümkün değildiyse, komşularla uluslararası ilişkilerini casusluk çerçevesi dışında kabullenmeleri de mümkün değildi. Casusluk en başından itibaren Sovyet dış siyasetinin hayati araçlarından biriydi. Devrim düşmanı önce Çar'ın Ochrana'sıyken onun yerini hızla yabancı casuslar ve ajanlar aldı. 1919'da İngiltere'nin Sovyet Rusya'ya müdahalesi,

Komüntern'in Devrim'i beceriksizce ihraç etme çabaları ve benzeri olaylar, hayatları komplolarla geçmiş Bolşevik önderlerinin paranoya ve önyargılarını doğrulamaktan öte bir işe yaramadı. Acı gerçek şuydu ki Lenin ve arkadaşları ancak Devrim düşmanlarıyla göğüs göğüse çarpıştıkları zaman rahat edebiliyorlardı - bu düşmanlar yeni Rusya'nın ister içinden, ister dışından olsun. Doğrusu, 1920'ler ve 1930'larda suçu boyunlarına yükleyecek yabancı günah keçilerinin olmaması yeni kurulan SSCB için büyük bir utanç olurdu. Hayvan Çiftliği'nin, ya kapitalistlerden ya da Halkın Devrimi'ne sırt çeviren dönekler-den bir Kartopu'na[1] ihtiyacı vardı. Lenin, ama özellikle de Stalin, gerçek veya hayalî düşmanlarına ağır darbeler indirdiler. Bir zamanlar Çar'ın gizli polisine sızan ve içerden casusluk yapan Parti, gizli yeteneklerini şimdi de Batı'daki Devrim düşmanlarına karşı uyguluyordu. Soğuk Savaş başlamıştı.

1927'deki ARCOS hezimetini (bkz. Sözlük) Sovyetler'in istihbarat alanında yaptığı bir dizi büyük yanlış izledi. 1928'de RAF sırlarını vermekten hapse giren Wilf Macartney gibi Partili idealist işçiler uzun vadede casusluğa pek yaramıyorlardı. GPU-KGB (bkz. Sözlük) yeni bir yaklaşım denedi. Batı'daki Komünist Partili "yoldaş"ların yetkililerce iyi bilindiklerini anladıklarından, komünist ajanlar ve casuslar olarak çok daha güvenli bir taktiğe başvurdular. Ağırlık komünist olmayan, ama sempatizan olabileceklere verildi.

1930'ların başlarında özellikle siyasal düşüncenin liberal sol kanadında, tarihin kayıtlı en yıkıcı ekonomik bunalımı, Wall Street krizini yaratmış olan sınır tanımaz Batı kapitalizmiyle karşılaştırıldığında, Stalin Rusya'sının bir şekilde daha iyi ve daha ahlaklı olduğu konusunda içten bir duygu vardı. İdealistler Rusya'nın büyük ve soylu bir toplumsal deneye giriştiklerine gönülden inanıyorlardı. Batılı aydınlar (işin aslını daha iyi bilmeleri gereken insanlar) her nasılsa Bolşevikliğin soylu deneyinin karanlık yanını -Devlet komünizmi- gözden kaçırdılar. Toprak sahibi çiftçilerin kıyımı, Kulaklar, Ukrayna'daki büyük kıtlık ve Stalin'in kendisiyle aynı görüşleri paylaşmayan Bolşeviklere uyguladığı kanlı tasfiye hareketleri nasıl oluyorsa göz ardı ediliyor, safdil aydınlar Rusya'ya gittikleri

[1] George Orwell'in "Hayvan Çiftliği" yapıtındaki karakterlerden biri. (Y.N.)

rehberli turlarda "sosyalist planlamanın başarıları"nı hayran hayran izliyorlardı. H.G. Wells kendinden geçmişti; Beatrice Webb, mutlu çiftçiler ve işçilerle dolu yeni bir kolektif tarım çiftliğine düzenlenen son derece kontrollü bir gezide kocası Sydney'e fısıltıyla, "Görüyorsun! İşe yarıyor! İşe yarıyor!" demişti. Cambridge'teki, anne-babalarının kuşaklarından soğumuş ve inanacakları bir dava kalmamış kimi idealist gençlerin, Stalin'in alaycı propagandasını bu kadar teslimiyetçi bir saflıkla bağrına basan İngiliz solunun tanrıları dolayısıyla komünizmin iyi bir şey olması gerektiğini düşünmeleri olağandı.

Burgess'ın, Philby'nin, Maclean'in, Cairncross'un ve Blunt'ın hikâyeleri defalarca anlatılmıştır. Çoğu zaman anlatılmayan şeyse ihanetleri üzerinde cinsel tercihlerinin etkisidir. Onların hepsi de Cambridge'te kapalı bir topluluk olan "Havariler"in birer üyesiydiler. Bir aradayken üniversite hayatından uzak olmanın özgürlüğünü sürüyor, ailelerinin koyduğu engel ve bağlardan sıyrılıyorlardı. Kimisi için sefası sürülebilecek bir başka özgürlük de eşcinselliklerini doyasıya yaşayabilmeleriydi. Eşcinsellik 1930'larda suçtu ve gizli tutulması gerekiyordu. Kendilerini anlamayan düşman bir dünyanın dayattığı cinsel gizlilikle beslenen heyecan kuşkusuz ki başka gizlerin de yeşerebileceği bir sera etkisi yaratıyordu.

İlk Cambridge grubunun bağlantısı Guy Burgess'tı. Çok içen, yüzeysel zekâsıyla caka satan, esprili konuşan, önüne gelenle yatan iflah olmaz bir eşcinseldi. Grubun İngiltere'deki Sovyet yöneticisi Yuri Modin'e göre, "Blunt'ı ve hiyerarşinin altındaki diğerlerini işe katan Burgess'tı". Cambridge Komplo Grubu'nun öbür üyeleri –Leo Long ve Alan Nunn May– daha sonra katıldılar. Burgess ve "Kim" Philby,[1] belki de 1933'te işe başlayan, halkanın ilk adamlarıydılar. Artık NKVD adını alan GPU-ÇEKA (bkz. Sözlük), ele geçirdikleri bu yeni casusluk fırsatını değerlendirme konusunda inanılmaz sabırlı davrandı. Son derece uzun vadeli düşündüler, büyük potansiyel taşıyan yeni ajanları uygun şekilde yetiştirene kadar bazen onlardan yıllarca hiçbir şey istemediler. Philby önce Viyana'da hazırlandı ve orada polisten kaçan bir komünist ajanıyla evlendi. (Philby kesinlikle eşcin-

[1] Philby'ye verilen "Kim" lakabıyla Rudyard Kipling'in, 19. yüzyılda İngilizler adına casusluk yapan Hintli bir delikanlıyı konu alan aynı adlı romanına (1901) gönderme yapılıyor. (Ç.N.)

sel değildi.) "Litzi" Friedmann sıkı bir komünistti, o yüzden de bir Sovyet ajanı için *çok* tehlikeli bir eş olurdu. Çok geçmeden görüntüden kayboldu ve Philby MI6-SIS'de parlak bir kariyere başladı. Halkanın öbür üyeleri de kendi alanlarında yükseldiler.

Şunu belirtmekte yarar var: NKVD'nin casus halkası safdil aydınlardan veya "yararlı salaklar"dan oluşan bir grup değildi. Bu gençler ne yaptıklarını ve nereye gittiklerini çok iyi biliyorlardı. Burgess Londra'da BBC'de yer bulmaya çalışırken öbür arkadaşları devletin önde gelen kurumlarında kariyer basamaklarını tırmanıyorlardı: Blunt sanatın ve yüksek kültürün gizemli dünyasında, Maclean ve Cairncross da Dışişleri Bakanlığı'nda. Ve bu insanlar hem davalarına hizmet edecek yeni potansiyel elemanlara, hem de, daha önemlisi, İngiltere'nin sırlarına ulaşmaya çalışıyorlardı.

Cambridge halkasındaki "idealist" casusların kader anı Ribbentrop'la Molotov'un Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzaladıkları 1939 Ağustos'unda geldi. O andan sonra Cambridgeli casusların büyük ve erdemli bir davaya hizmet ettikleri iddiasının hiçbir dayanağı kalmamıştır. Tarihte Ribbentrop-Molotov Antlaşması ve bunun sonucu olan masum Polonya'nın paylaşılması kadar soysuz, bu kadar özçıkar ve *realpolitik* kokan anlaşma azdır. Nazi Hitler bir anda Komünist Stalin'in sarsılmaz müttefiki ve can yoldaşı oluvermişti. Ancak böyle bir ideolojik engeli aşmak için gerekli entelektüel jimnastik hareketleri Cambridgeli adamlarımızın çevik zihinleri için hiç sorun değildi. SSCB için değil de *Komünt*ern için çalıştıklarını ileri sürerek vicdanlarını rahatlatabilirlerdi. Doğrusu, Burgess, Philby ve Maclean kendi toplumlarından ve yurttaşlarından o kadar nefret ediyorlardı ki ruhlarını şeytana bile satabilirlerdi – çünkü Cambridgeli hainlerin yaptıkları aynen buydu. Ayrıca, sayısız casusun da başına gelmiş olduğu gibi, artık çok geçti. Devrim adına casusluk yapmaktan iyi kazanıyorlardı; Sovyetler Birliği'yle işbirliği yapmamaları durumundaysa her zaman şantaja uğrama veya maskelerinin düşürülme tehlikesi vardı. Meşhur Beşli, casusluk yapmayı sürdürdüler, hem Moskova için, hem de şanlı yoldaş Stalin için – artık bunun için kendilerini her neyle kandırdılarsa.

Cambridge Halkası olağanüstü başarı gösterdi ve sonunda İngiliz Devleti'nin en derin sırlarına nüfuz edip Moskova'ya ne-

redeyse hepsini aktardılar. Cairncross doğrudan, Churchill'in fiilen gizli servis kontrolörlüğünü yapan Lord Hankey'ye bağlı çalışıyordu; Leo Long, Bletchley Park'tan gelen Enigma sırlarını veriyordu; Donald Maclean, İngiltere'nin ABD Büyükelçiliği'nde birinci kâtipti ve İngiliz-Amerikan ilişkilerinin her yönünü bildiriyordu; Anthony Blunt MI5'i izliyordu; Kim Philby de MI6-SIS'de Iber Yarımadası Masası'nı idare ediyordu. Adamlar o kadar başarılıydılar ki Moskova'daki merkez bu casus halkasının kendilerine ilettiği bilgi çokluğuna inanmakta zorlandığı gibi onu değerlendirmekte de güçlük çekiyordu.

1945'te ABD'de Sovyet casusluğunun hangi boyutlara vardığı akıllara dank etmeye başladı yavaş yavaş. Casuslukla ilişkisi açık olan ve ABD içinden gönderildiği bilinen kodlu Soyvet haberleşme trafiğinin giderek farkına varıldı. O zamanlar henüz kimse okuyamıyordu, ama belgeler toplandı ve olur da bir gün birisi çıkıp çözer diye saklandı. Belgelere Venona kod adı verildi, sonradan anlaşılacaktı ki Venona meğer saatli bir bombaymış. Venona'nın öyküsü 1941'de Almanlarla birlikte ilerleyen Finli *sigint*'çilerin yarı yanmış bir NKVD kod kitapçığı ele geçirmeleriyle başlar. Sovyetler'in 1945'te savaştan zaferle çıkmasının ardından Finli istihbarat uzmanları güya tarafsız kalmış olan İsveç'e kaçmak zorunda kaldılar. Onlar orada faaliyetlerine tekrar başlayınca Batılı kod kırıcılar çok geçmeden durumun farkına vardılar ve olan biteni çözmeye başladılar. Asıl gelişmeyse Sovyetler'in 1942 yazındaki panikte sözümona tek kullanımlık şifre defterlerinin 70.000 sayfasını tek tek yeniden bastıklarının, 1945 sonuna doğru, yavaş yavaş anlaşılmasıyla kaydedildi. Şifrelerin ihtiyatsızca kopyalanmasıyla ele geçirilen fırsat Gouzenko ve Petrov gibi döneklerin ifşalarıyla birleşince İngiliz ve Amerikalı şifre uzmanları 1943'le 1948 yılları arasında ABD'den yapılan gizli Sovyet haberleşmelerini ağır ve titiz bir çalışmanın sonucunda aydınlığa kavuşturmayı başardılar. Bunun sonunda keşfedilen gerçek, savaştaki müttefiklerinin Hitler'le ilgili olduğu kadar kendileriyle ilgili de casusluk yaptığıydı. Venona o zamanın karanlıkta kalmış birçok gizemini gün ışığına çıkarır. Philby, Burgess ve Maclean, Blunt, "şehit" edilen ama suçları apaçık olan Rosenbergler, hatta Başkan Roosevelt'in en yakın sırdaşı Harry Hopkins'in bile Sovyet ajanı oldukları tartışmasız bir şekilde anlaşıldı. Üzücü olan tek şey, hepsinin çok ağır bir süreçte ve olan

olduktan sonra ortaya çıkmasıydı. Bletchley Park'a bile sızılmıştı. 1950'lerin başında orijinal bir Ultra belgesinin GRU'ya ait kopyası çözülünce 1941 gibi erken bir tarihte bile birisinin Ultra sırlarını doğrudan Stalin'e ilettiği anlaşılacaktı. Suçlunun, Stalin'in hain İngilizler ordusundan yalnızca biri olarak, MI14'ten Leo Long olduğuysa ta 1964'te anlaşılacaktı. Venona, İngiliz hainlerin Meşhur Beşli'yle sınırlı olduğu sanısının korkunç bir hesap hatası olduğunu kanıtlar. Onlardan başka birçokları daha vardı. Meşhur Beşli çok yaygın olarak bilinmekle birlikte 1930'larda Sovyet casus halkasının çok daha geniş olduğu bir gerçek. Nigel West'e göre Stalin için aktif olarak casusluk yapan en az otuz üç İngiliz ajanı vardı. Birkaçı açıkça komünistti, ama çoğunun, 1940'ların aydın çevresinin yücegönüllü ve iyi huylu "liberal-sol"uyla bile bağları çok zayıftı.

Maskesi düşürülenlerden biri Prof. J.B.S. Haldane ("aydın"), öbürü Ivor Montagu ("soylu"), bir üçüncü "yedek kuvvet" de Dunkirk'te yaralanan ve 1940 güzünde kendisine Tedarik Bakanlığı'nda görev verilen bir topçu albay, ama kimliği bilinmiyor. Doğrusu, onun gerçek kimliğini, daha da önemlisi, sonunun ne olduğunu öğrenmek ilginç olurdu. Venona, Manhattan Projesi'ne de -atom bombası geliştirmek için Amerikan-İngiliz ortak girişimi- sızıldığını ve burada da ihanet olduğunu ortaya koyar. Enormoz[1] Operasyonu (GRU'nun kod adı tercihi olağanüstü bir özgüvenin izlerini taşıyor), daha FBI'ın bile konudan haberi olmadığı bir zamanda programın tüm sırlarını ortaya çıkardı. (J. Edgar Hoover atom bombası projesini kazara öğrenmişti; gözetleme ekiplerinden biri Amerikalıları çalıştıran bir NKVD görevlisinin izini sürmüş ve Rusların neyin peşinde olduğunu sormuştu.) Moskova'daki merkeze gönderilen ve Amerika'nın savaş zamanındaki en büyük sırrını -atom bombası programında yer alan en üst düzey Müttefik bilim adamlarının hepsinin isimlerinin, yerlerinin ve onlarla ilgili ayrıntıların döküldüğü, Aralık 1944'te gönderilmiş liste- ortaya koyan bir mesaj 20 Aralık 1946'da çözüldüğünde Venona kod kırıcılarının tepkilerini tahmin edebiliriz. Potsdam'da kendisine bombanın varlığı resmen açıklandığı zaman Stalin'in bunu doğal karşılamasına şaşırmamalı; konu hakkında belki de ABD Başkanı'ndan daha çok bilgi sahibiydi.

[1] Muazzam. (Ç.N.)

SSCb [redacted]

Yeni baskı (T1108)

Gönderen: NEW YORK
Alan: MOSKOVA
No: 976

11 Temmuz 1944

VİKTOR'a [i]

No. 2686[a].nız PODRYaDChIK[ii] son iki buluşmaya gelmedi. Ne zaman ayrıldığını ve mümkünse onun bir tarifi ve PODRYaDChIK'nın çalışanımızı tanıdığı kod adıyla birlikte bildirin.

No.550

Lütfen KIRSAL'a [DEREVNYa], iki fotoğraf makinesi alması ve onları ilk postayla LASTİK'e [iv] göndermesi talimatı verin. ANTEN[v]'e bir fotoğraf makinesi tahsis ettiniz. İkincisi Ofis[KONTORA][vi] için gerekecek. Fotoğraf makineleri Almanya üstünden KIRSAL'a ulaşacak ve maliyetleri 200 dolar. LASTİK'te fotoğraf makinesi yok. Bize talimatlarınızı bildirin.

Fatura ve RELE'nin [vii] malzemelerinin geri verilmesi için gereken zamanı kısaltmak bakımından kendi malzemelerinin fotoğrafını kendisinin çekmesinin ve LASTİK'e yalnızca banyo edilmemiş filmleri getirmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Bu amaçla ona STUKACh'nin [viii] eski fotoğraf makinesini vermek istiyoruz. Fotoğraf makinesi

[17 grup bulunamadı]

Not: [a] Mevcut değil.
Yorumlar:

[i] VIKTOR: Korgeneral P. M. RITIN.
[ii] PODRYaDChIK: yani YÜKLENİCİ, Alexander SAFFIAN.
[iii] KIRSAL: Meksika
[iv] LASTİK: NEW YORK KENTİ.
[v] ANTEN: Julius ROSENBERG.
[vi] KONTORA: Yerel MGB organı veya ikameti.
[vii] RELE: yani RÖLE, muhtemelen Morton SOBELL.
[viii] STUKACh: yani Muhbir, Joseph KATZ.

13 Haziran 1975

VENONA: Rosenberglerin bağlantısını ortaya koyan çözülmüş bir Sovyet mesajı.

Venona savaş zamanında Sovyetler'in, başkanın makamından San Francisco kıyılarına, ABD içine ne kadar sızdığını açıkça gösterir. Senatör McCarthy, yöntemleri bir yana, 1950'lerin başında soruşturmalarına başladığı zaman elindeki dosyalarda gerçek veriler olmuş olabilir; bu sayfalarda ABD Komünist Partisi (ABDKP) hatırı sayılır yer tutuyordu. Fakat yanından hiç ayrılmayan Harry Hopkins (Ajan A19) tarafından kulağına ihanet fısıldanan Başkan Roosevelt bunları kabul edemezdi. 1944-45'te Joe Stalin Amca'nın ve Sovyetler'in yanlış yapması düşünülemezdi.

Venona'nın meydana çıkardıklarının birçoğunun, özellikle de aklı başında olması gereken ve 1940'ta "barışa hizmet" ettiklerini söyleyen "aydın"ların aslında pek akıllıca iş yapmadıkları, hatta yanıltılmış idealistler bile olmadıkları anlaşılır. 1939 yazında Hitler'le görkemli bir tören eşliğinde ittifak imzalayan Stalin için casusluk yapan kimsenin "faşist karşıtı haçlı seferi" yanılsamasına kapılmış olması düşünülemez. Doğrusu, Venona çözümlerinin açığa vurduğu İngiliz hainler ülkelerinden o kadar nefret ediyorlardı ki Stalin Rusya'sının aşırılıklarını bile görmezden gelebiliyorlardı.

Batı'daki Sovyet casus halkası her ne kadar inanılmaz görünse de Rusya'nın bir başka casusluk başarısının gölgesinde kalır. Bu faaliyetin hedefi Japonya'ydı ve yükü bir adamın omuzlarına binmişti. "İnsan istihbaratı" denen güvenilmez ve dengesiz meta pek seyrek olarak Richard Sorge'nin elindeki kadar başarıya ulaşmıştır. Sorge Birinci Dünya Savaşı'nda Alman kayzerinin ordusunda hizmet verdi. Yaralanan yarı Alman-yarı Rus asker savaşın ardından komünist oldu ve Sovyetler Birliği için gönüllü casusluk yapmaya başladı. GPU 1927'ye gelmeden elinde değerli bir varlık olduğunu anlamıştı. Kendine ülkesini seven Alman –ki doğuştan Alman'dı zaten– süsü veren Sorge bir gazetenin uluslararası muhabiri olarak sağlam bir kılıfa büründü. İngiltere ve ABD'de bir süre geçirdikten sonra 1938'de, saygın gazete *Frankfurter Zeitung*'un Tokyo muhabiri olarak Japonya'ya gitti.

1930'ların sonunda militarist Japonya'yla Nazi Almanya'sı arasında güçlü bağlar vardı. Sorge her yerde iyi karşılandı ve Agnes Smedley adında, Şanghay merkez olmak üzere Uzakdoğu'da çalışan Amerikalı bir komünistle arkadaş oldu. *Frankfur-*

ter Zeitung'un Çin muhabiri olan Smedley, Komünist Devrim'in ateşli bir bendesiydi ve Çin'de NKVD adına komünist hücreler kurmaya uğraşıyordu. Sorge'yi kanatlarının altına aldı ve onu Hozumi Ozaki adında Japon bir komünist arkadaşıyla tanıştırdı. Ozaki doğrudan Japon başbakanına çalışıyordu ve onun makamına rahatlıkla girip çıkabiliyordu.

En itibarlı Alman gazetesinin Tokyo muhabiri olarak Sorge'nin eli artık hem Alman elçiliğine, hem de Japon siyasetinin en üst düzeyine ulaşıyordu. Bir casus için müthiş bir imkândı bu ve Sorge, Moskova'ya harıl harıl rapor göndermeye başladı. "Alman" gazetecinin Japon Genelkurmay Başkanlığı, hatta imparatorluk hanedanıyla röportajlar yapmasıyla saygınlığı daha da arttı. 1939'a gelindiğinde Sorge sıkı denetim altında tuttuğu öyle bir ağ oluşturmuştu ki Japonya'nın hiçbir sırrını elde edememesi söz konusu değildi. Sorge'nin casusluk faaliyetlerinin Stalin SSCB'sine iki olağanüstü katkısı oldu. Stalin birine inandı, öbürüne kulak tıkadı.

Sorge'nin ilk katkısı Khalkin-Ghol üzerineydi. Khalkin-Ghol Savaşı'nı Batılıların çok azı bilir, ama doğrusu 20. yüzyılın sonucu en kesin savaşlarından biridir. Japonlar savaş ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu yeni hammadde kaynakları arayışıyla gözlerini Mançurya'dan kuzeye diktiler ve 1939 Ağustos'unda Sibirya-Moğolistan sınırını oluşturan toprakların büyük bir bölümünü ele geçirme girişiminde bulundular. Sovyetler Birliği'nin Sibirya Ordusu, Zhukov adında bilinmeyen bir generalin önderliğinde Japonları durdurdu ve kahramanca bir muharebede onlara ağır kayıplar verdirterek Mançurya'ya geri sürdü.

Sorge, Moskova'daki kontrolörlerine Japonların Khalkin-Ghol'la ilgili tasarılarını bildirmişti. Dolayısıyla Kızıl Ordu, Japon Kwantung Ordusu'nun saldırısına hazırdı. Mançurya'da uğradıkları kesin yenilgiden ötürüdür ki Japonlar kuzeye değil, güneye gitme kararını aldılar. Fena halde ihtiyaç duydukları hammaddeleri Asya'da bulamazlarsa o zaman güneyi vuracaklar ve Malaya'yla Filipinler'in kalay, petrol ve kauçuk kaynaklarını ele geçireceklerdi. Bu tarihî jeostratejik karar sonunda Pearl Harbor'a ve Amerika'nın Pasifik'teki savaşına yol açacaktı. 7 Aralık 1941'de patlayan bombanın fitilini yakan aslında Sorge'nin istihbaratı oldu.

Sorge'nin bir sonraki büyük istihbarat başarısı Yoldaş Sta-

lin tarafından o kadar da hoş karşılanmadı. Sorge, Alman büyükelçiliğindeki bağlantıları aracılığıyla Hitler'in Haziran 1941'de SSCB'yi istila etme planı olan Barbarossa Operasyonu'nun sırlarını öğrendi. Aceleyle Kızıl Ordu'nun Moskova'daki 4. Şube'sine mesaj yolladı ve talimatları bekledi. Ama talimatlar hiç gelmedi. "Böyle saçmalık olmaz!" diye bağırdı Stalin konu hakkında kendisine bilgi verildiği zaman. "Sorge adındaki o küçük bok Tokyo'da kendine bir kadın, bir de sıcak bir yuva bulmuş. Yalnızca kendi küpünü doldurmaya bakıyor. Zırvalık!" Stalin'i Sorge raporunu kabullenmemeye iten şey belki de onun bir Nazi istilasından duyduğu korku nedeniyle yalnızca Almanların SSCB'ye *saldırmayacaklarını* söyleyen istihbarata kulak vermesiydi. Gerçekler çoğu zaman tatsızdır, özellikle de diktatörler için. Sorge sonunda Stalin'in tepkisini öğrendiği zaman Japon metresinin kollarında gözyaşlarını tutamadı. Stalin'in Almanların niyetleri konusunda onun uyarısına inanmamasını kabullenemiyordu. Sorge iktidar sahibi olanların, hele ki onlar diktatörse, kendilerininkiyle çelişen fikirlerden hoşlanmadıklarını anlamalıydı.

Wehrmacht'ın SSCB'ye girmesinden yalnızca dört ay sonra Stalin'in usta casusu Sorge, Japon gizli polisi Tekko tarafından tutuklandı. Bu da neredeyse salt rastlantı sonucuydu, çünkü Tokyo Özel Yüksek Polisi'nin birkaç komünist hücreye düzenlediği baskın sırasında onun da komünist sempatizanlar arasında bulunacağı tutmuştu. Sorgulandı, ama bir İngiliz diplomatın, "Japon Polisi'nin vahşeti aptallığından bile beterdir," sözlerine rağmen işkence görmediği anlaşılıyor. Ancak Stalin'in usta casusunun dili 25 Ekim 1941'de nihayet çözüldü; Sorge, Japon sorgucusuna (sorgucu artık Kempei Tai [Askerî Polis] arşivlerine ulaşabiliyordu), "1925'ten beri Komüntern üyesiyim," diye itiraf etti. 29 Eylül 1943'de Tokyo bölge mahkemesinde yargılandı. Gecikmenin nedeni, tarafsızlığıyla ünlü Japon yargı sistemiydi: Savaşın ortasında düşman ajanlarını yargılarken bile Japon savcılar kendilerini Tojo hükümetinden bağımsız görüyorlar, talimatlarını yalnızca İmparatorluk hanedanından alıyorlardı.

Dava temyize gitti ve Richard Sorge'nin, Japon ajan Ozaki'yle birlikte darağacını boylaması ta 7 Kasım 1944'ü buldu. Stalin komünizmin en sadık casuslarından birini kurtarmak

için parmağını bile kımıldatmadı. Sorge'nin vefalı Japon metresiyse onun altın dişinden yaptırdığı yüzüğü mezara kadar parmağında taşıdı.

Stalin ve komünist dava uğruna canını veren Richard Sorge'nin anısı en sonunda 1964'te yâd edildi – bir posta puluyla. Ancak mirası başka şekillerde yaşıyor. Stalin'in Uzakdoğu ve Sibirya'daki tümenleri Batı sınırlarına kaydırması, Japonya'nın Khalkin-Ghol'dan sonra güneye yöneleceği konusunda 1939-40'ta Sorge'nin verdiği istihbaratla mümkün olmuştur. Hitler'in Panzerlerinin 1941 Aralık ayının karanlık günlerinde Moskova kapılarında durdurulabilmesi, Richard Sorge'nin verdiği çok önemli istihbarata dayanılarak alınan bu tarihî karar yardımıyla olmuş ve dünya değişmiştir.

Sovyetler'in casusluk hamlesi yalnızca Japonya, Nazi Almanya'sı ve "Büyük Vatan Savunması"yla sınırlı değildi. Gizli servis için istihbarat savaşı Sovyetler Birliği'ne barışta da, savaşta da kesintisiz olarak hizmet eden bir araçtı. Sırf Hitler'e karşı birleştiler diye savaş öncesi hedeflerinden vazgeçecek değillerdi: Kapitalizm hâlâ kapitalizmdi. 1942-43'te İngiltere ve ABD'deki istihbarat ağları, Amerika'nın, Almanya yenildikten sonra güçler dengesini tümden altüst edecek dev bir bomba yapımı konusunda gizemli bir tasarı yürüttüğünü bildiriyorlardı. Sovyet casus halkaları müttefiklerin atom bombası gizlerini öğrenmekle görevliydiler. Topyekûn istihbarat savaşı –ki Stalin'in Sovyetler Birliği dünyaya bu gözle bakıyordu– ne dost, ne düşman dinlerdi. Moskova'daki Merkez için her yol mubahtı.

Sovyetler, Manhattan Projesi adıyla bilinen atom bombası tasarısına daha en başından sızdılar. Amerikalı yazarlar sızıntılarla ilgili olarak proje üstünde çalışan "yabancı bilim adamları"nı suçlama eğilimindedirler. Oysa bu doğru değil. Sovyetler'e daha 1941'de ilk haberleri veren, Churchill'in güvenlik ve istihbarat koordinatörü Lord Hankey için çalışan ve Cambridge casuslarından biri olan John Cairncross'tu. Proje başkanı Robert Oppenheimer bile kuşkudan bağışık değildir; onun da adı KGB dosyalarında Ajan "Yıldız" olarak geçmektedir. Doğrusu, Sovyetler atom bombası hakkındaki sırları azar azar da olsa toplayabilmek için çok büyük çaba sarf ettiler. Manhattan Projesi'ni "Enormoz" koduyla adlandırmaları boşuna değil. Los Alamos'ta Klaus Fuchs gibi bilim adamlarından Kanada'da Nunn May ve

Bruno Pentecorvo gibi araştırmacılara kadar tüm proje, en azından Moskova açısından, İsviçre peyniri gibi delik deşik ve güvenlikten yoksundu. Bu da yetmezmiş gibi Cambridgeli casus Donald Maclean, Washington'daki İngiliz-Amerikan atom silahları programının koordinatörlüğünü yapıyordu. Bu adamların hepsi doğrudan Lavrenty Beria'ya rapor veriyorlardı, yani NKVD-KGB'nin başı ve Batı'ya karşı yürütülen istihbarat savaşını koordine eden kişiye.

Soğuk Savaş nerede başlamış olursa olsun, 1945 Potsdam Konferansı'ndan veya Churchill'in 1946'daki "Demirperde" demecinden öncesine dayandığı kesin. Soğuk Savaş daha 1944 yaz ortasında varlığını hissettirmeye başlamıştı, muharebe alanıysa nükleer silahlardı. Sovyetler aslında neredeyse her şeyi biliyorlardı; Almanların bilgisi onların yanında hiç kalıyordu. İngiltere'de Cambridge casus halkasının yöneticisi olan Yuri Modin kaleme aldığı anılarında şöyle der: "SSCB'de bizlerin, atom bombasında kaydedilen gelişmelerin teknik ve siyasal boyutu hakkında kesinlikle her şeyi bildiğimizi söyleyebilirim." NKVD bünyesinde yalnızca atom bombasıyla ilgili casusluk işlerini yürütecek ve Sovyet nükleer programını hızlandıracak özel bir daire bile kurulmuştu.

Temmuz 1945'te Potsdam'da Stalin'e "olağanüstü yıkıcı güce sahip yeni bir silah" geliştirildiğini ilk kez açıklayan Amerika'nın yeni başkanının o kadar şaşırması belki de bu yüzdendi. Sovyet lideri yalnızca başıyla onaylamak ve homurdanmakla yetinmiş, hayretler içindeki Truman ise gündemin öbür maddesine geçmişti. Meğer Stalin atom bombasının ayrıntıları hakkında Truman'dan da, onun personelinden de daha çok bilgi sahibiymiş.

Sovyet casusluluğu savaşın ardından, arada zaten var olan güvensizliği daha da derinleştirdi. İşbirliğinin kopması ve Churchill'in sözleriyle, "kuzeyde Stettin'den güneyde Trieste'ye kadar demir bir perdenin inmesi" ile Sovyet casusluğu hakkındaki kanıtlar giderek gün yüzüne çıktı. Gouzenko adında bir NKVD şifre kâtibi 1946'da Ottawa'daki Sovyet büyükelçiliğinden kaçtı. Onun RCMP'ye (bkz. Sözlük) ifşaatları ve Venona sinyal istihbarat trafiğinin çözümleri, en nihayetinde NKVD'nin 1940'lardaki büyük casusluk aygıtının birçok kilit oyuncusunun yakalanmasıyla sonuçlanan olaylar zincirini baş-

latacaktı. Fakat verilen zarar gerçekten de *"Enormoz"* idi. Bunun sonucu olarak dünya 1945'ten sonra yeni bir savaş durumuna geçti: "Soğuk Savaş."

Sovyetler'in savaş sonrasına ait maksatlarına ilişkin ne kuşku vardıysa Berlin'in Müttefikler denetimindeki yarısının 1948'de ablukaya alınmasıyla hepsi kesinleşti. Dünya, savaşta aynı safta yer alan tarafların artık birbirlerine düşmanca tavır aldıklarını anladı. Siyasal, ideolojik, ekonomik ve askerî bakımdan arada derin görüş ayrılıkları vardı. Yeni bir dünya savaşı kaçınılmaz olmasa bile çok muhtemel görünüyordu. Berlin'in ablukaya alınmasından sonra oraya bir hava köprüsünün kurulmasıyla iki taraf da nihai bir silahlı çatışmanın hazırlığına başladılar. Bunun Amerika ve Batı için anlamı, barış adına kapitalizmi korumak için silahlanmaydı. Sovyetler Birliği içinse anlamı silahlanma yarışının başlamış olduğu ve komünizmin güvenliği için nükleer silahların gerektiğiydi. İki taraf da elindeki tüm imkânlarla birbirine karşı casusluğa başladı. Soğuk Savaş bir istihbarat savaşı kimliğine büründü.

29 Ağustos 1949'da ilk Sovyet atom bombasının patlatılması Batı'da şok etkisi yarattı. Bu gelişme Hitler'den kaçan Alman Klaus Fuchs'un cömert ve aydınlatıcı katkılarıyla hızlanmıştı; kuşkusuz ki bu casusun savaştan sonra İngiltere, Harwell'de bulunan AWE'deki[1] teorik fizikçilerin başına getirilmesi SSCB'nin binlerce çalışma saati ve milyonlarca rubleden tasarruf etmesini sağladı. Yakalandığında aldığı ödül 14 yıl hapis cezası oldu, ama artık çok geçti. Sovyetler kendi atom bombalarını üretmek için gerekli bilgileri almıştı. Doğu'yla Batı arasında zaten yüksek olan tansiyon Komünist Kuzey Kore'nin, Stalin ve Mao Tse Tung'dan onay aldıktan sonra, 25 Haziran 1950'de komünist olmayan komşusuna saldırmasıyla en nihayet patladı. Güney Koreliler geri çekilmek zorunda kaldılar ve ancak ABD'nin müdahalesiyle kurtarılabildiler. Soğuk Savaş'ın güç blokları arasındaki ilk sıcak savaştı bu.

Kore Savaşı yeni bir çirkin gelişmeyi gözler önüne serdi. 20. yüzyılın daha önceki savaşlarında savaş esirleri, Doğu cephesindeki Nazi-Sovyet çatışmaları ve Japonların eline düşen talihsizler istisna edilirse, Cenevre Konvansiyonu uyarınca ge-

[1] Atom Silahları Kurumu. (Ç.N.)

nelde iyi muamele gördüler. Kore'deyse Müttefik savaş esirlerinin böyle bir umudu yoktu. Tam tersine, savaş esirlerinin beynini yıkamaya yönelik olarak kasten kötü davranılıyor ve acımasız sorgulama yöntemleri kullanılıyordu. Koşullardan sertleşmiş Türk esirleri kendilerini tutsak edenlerin yüzlerine tükürüyor, sonuçlarına da katlanıyorlardı. Bu kadar dayanıklı olmayan Amerikalı esirlerse Kuzey Kore'nin komünist esir kamplarında sinekler gibi patır patır ölüyorlardı.

Bazı durumlarda komünistlerin yöntemleri beyin yıkamakla kalmıyordu. Kuzey Koreliler ve Çinliler, esirler arasında savaştan sonra KGB'ye çalışma potansiyeline sahip olanları saptayacak beyin avcıları olarak da eğitim görmüşlerdi. Kaç esirin ajanlık teklifi aldığını ve kaçının bu komünist şerbeti içmeye yanaşmadığını bilmiyoruz. Fakat bir İngiliz vatandaşının komünistler için casusluk yapmayı önerdiğini biliyoruz. Seoul Kuzeylilerin işgaline uğradığında İngiliz büyükelçiliğinin tüm personeliyle birlikte George Blake de gözaltına alındı: Blake bir MI6-SIS görevlisiydi ve serbest bırakılmasının ardından Trans-Sibirya Demiryolu'yla Rusya üzerinden döndü. Yolda yöneticiliğini yapacak KGB görevlisiyle tanıştı ve ondan sonra İngiliz İstihbarat Servisi'nin kalbinde uzun süreyle Sovyetler hesabına iş gördü. Sonunda yakalanıp hapse konulduğunda (dönen birinin CIA'ya sunduğu kanıtlar onu ele vermişti) aldığı ceza, ihanetinin boyutunu da gözler önüne serer. Yargıç ona 42 yıl verdi, iddiaya göre ele verdiği her bir İngiliz ajanı için bir yıl. Blake ne yazık ki cezasının hepsini çekemedi; 1966'da cüretkâr bir girişimle hapishaneden kaçırılıp Moskova'ya sıvıştı ve hayatının geri kalanını Rus başkentinde, anılarıyla ömür tüketen eski Sovyet casuslarından oluşan küçük ve kasvetli bir toplulukta kıt kanaat geçinerek geçirdi.

Kore Yarımadası'ndaki savaş sonunda siperlerde kilitlendi kaldı, ama bu arada uluslararası tansiyon daha da yükseldi. Batı'nın en büyük istihbarat sorunu Sovyet Rusya'nın kapalı toplumuna girebilmekti. Stalin dönemi Moskova'sı istihbaratçılar için, en azından, düşmanca bir ortamdı ve 1950'lerin başında RCMP için köstebeklik yapan (ve 1952'de "olağan danışma toplantısı" için gittiği Moskova'da aniden ortadan kaybolan) Rus asıllı Kanadalı KGB ajanı Gideon gibi kırk yılda bir çıkan nitelikli insan istihbaratı kaynakları da çok geçmeden kuruyordu.

Her halükârda, bu kadarı yeterli değildi. Daha fazla istihbarata ihtiyaç vardı, hem de çok daha fazla.

Batı istihbarat açıklarını kapamak için yüzünü teknolojiye döndü. "Soğuk Hava Savaşı", USAF'nin sıra dışı Sovyet radar emisyonunu araştırması için epeyce yaşlanmış B-17 bombardıman uçakları ve DC-3'leri göreve çıkarmasıyla, daha Eylül 1946'da başlamıştı. Uçaklar çok geçmeden aradıkları şeyi buldu. 1947'de Sovyet denetimindeki Doğu Almanya'da bulutların üzerinden uçan bir DC-3 çok isabetli uçaksavar ateşiyle az daha yere indiriliyordu. Yürekleri hoplayan mürettebat bu atışların ancak radar kontrolüyle yapılabileceğini bildirdiler. Sovyetler'de radar vardı. Kore Savaşı zamanındaysa elektronik istihbarat amaçlı arama-tarama uçuşları artık sıradan bir etkinlik olmuştu. Potansiyel olarak çok tehlikeli olması da cabası. Tarafsız İsveçliler bile bundan çektiler. Baltık Denizi üzerinde radar emisyonu saptamaya çıkan bir DC-3 uluslararası sular üstünde seyretmesine rağmen bir Sovyet MiG'ince vuruldu. Mesaj açıktı.

Amerikalılarla İngilizler yine de caymayıp SSCB sınırına yakın bölgelerde istihbarat tırtıklamak ve dikkat çekici şeyleri resimlemek üzere özel donanımlı uçaklar gönderdiler. Sovyetler Birliği üzerinde uçmak arı kovanına çomak sokmaktan farksızdı. Ayrıca başlarda keşif mürettebatına pek de anlatılmayan bir başka tehlike daha vardı. 1950 Nisan'ında özel donanımlı PB4 uçağının esrarengiz biçimde kaybolmasının ardından Amerikalılar, Sovyetler'in ele geçirdikleri mürettebatı konuşturmuş olabileceklerinden kuşkulanıyorlardı. Adamlar komünist Gulag sisteminin[1] içinde kaybolmuşlardı. Sovyet hava sahasında keşif yapan mürettebat için iç açıcı bir bilgi sayılmazdı bu.

ABD 1954'e gelindiğinde artık çaresizliğe düşmüştü. Yeni MiG savaş ve bombardıman uçaklarının yapıldığı söylentileri üzerine, Sovyet Hava Kuvvetleri'nin kuzey üslerindeki uçak pistlerini, özellikle de uzun menzilli bombardıman uçaklarını görüp resimlemek amacıyla Arhangelsk ve Murmansk kentleri üzerinde bir uçuş yapılması planlandı. Bu görev için seçilen uçak, Rus MiG-15s'lerine göre çok yüksekten uçabilen 6 jet motorlu yeni RB-47'ydi. Murmansk semalarında Sovyet hava sa-

[1] Islah Edici Çalışma Kampları ve Toplulukları Genel Müdürlüğü'nün kısaltması olan Gulag ağırlıklı olarak siyasal hükümlüleri barındırmasıyla ün salmıştır. (Ç.N.)

hasına giren RB-47 bolca radar verisi toplayıp fotoğraf çekerek güneydoğuda Arhangelsk'e doğru uçtu, sonra da batıdaki güvenli Fin sınırına yöneldi.

Keşif jeti yaklaşık 15 dakikadır Sovyet hava sahasındaydı ki 13.000 metrenin üzerinde, ama yine de RB-47'nin epey aşağısında ilk MiG-15 belirdi. Sovyet uçağı çabucak geride kaldı. Ancak RB-47 mürettebatı batıya dönüp burunlarını aşağı verirken acı bir şok yaşadılar. 13.000 metrenin biraz altında, yeni bir MiG-17 saldıracak gibi arkalarından yaklaşıyordu. RB-47'nin kuyruk topu MiG-17'yi biraz caydırabildiyse de uçak Rusların ateşi karşısında yara almaktan kurtulamadı. Yakıt ve irtifa kaybeden USAF mürettebatını kurtaran, Fin hava sahasına girmeleri oldu; MiG'ler yön değiştirip geri döndüler. RB-47, yurda kadar eşlik etmek üzere kendisini bekleyen KC-97 tanker uçaklarına geçici olarak "bağlanarak" sendeleye sendeleye RAF Fairford üssüne varabildi. Paçayı zor yırtmışlardı; ama artık USAF hiç olmazsa, toplanan bir sürü başka istihbaratın yanı sıra, yeni Sovyet savaş uçaklarının özelliklerini ve konumunu biliyordu.

Gerek bu tehlikeli uçuşların, gerek Sovyet silahlanmasındaki son gelişmeler hakkında istihbarat toplama ihtiyacının bir sonucu olarak Başkan Eisenhower, uluslararası gerilimi düşürmek adına, 1955'te "açık hava sahası" önerisi bile getirdi. Sovyetler ertesi yıl bunu kabul edilemez diye geri çevirdiler. Ancak Batı için büyük önem taşıyan uçuşlar sürmeliydi, ama bu sefer hava istihbaratı toplamak için başka bir araç kullanarak. ABD özel bir istihbarat toplama uçağı yapmaya karar verdi.

Kelly Johnson tarafından tasarlanan ve Lockheed'in Kaliforniya'daki gizli Skunk Works[1] tesislerinde inşa edilen U2, yüksek çözünürlüklü kameralar ve elektronik savaş alıcılarıyla donanımlı, yeryüzünün çok yukarılarında, atmosferin kıyısında uçma yeteneğine sahip motorlu bir planör sayılabilir. Metal, ahşap ve plastikten oluşan garip bileşimli malzemesi onu epey hafifletiyor, güçlü J79 motoru da asansör gibi yükseklere tırmanmasını sağlıyordu. 1956'dan itibaren Sovyetler Birliği'nin üzerinde 22.000 metreyi aşkın bir yükseklikte uçmaya başlayan U2, nam-ı diğer "Kara Hanım", Rusların hem PVO-Strany uçağının, hem de hava savunmasının menzili dışında istihbarat

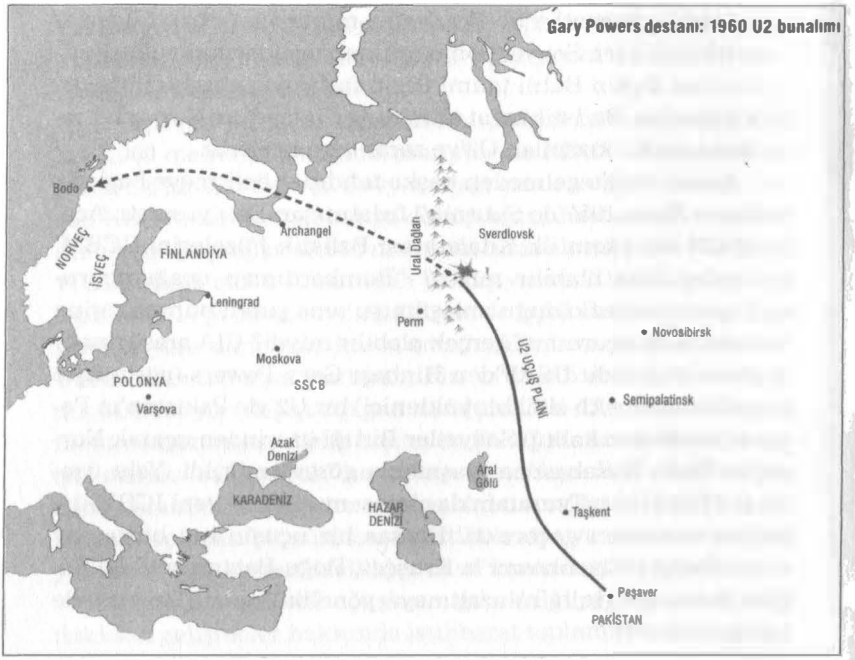
[1] "Skunk Works" uçak, uzay ve diğer mühendislik alanlarıyla ilgili gizli projeler için kullanılan bir terim. (Ç.N.)

toplayabildi. Sovyetler'in itirazlarına rağmen istihbarat uçuşları sürdü ve U2'ler, Sovyet bombardıman uçaklarının yüksek niteliklerine ilişkin Batılı tahminlerin fazlasıyla abartıldığını ortaya koydular. Bu istihbarat altın değerindeydi ve Sovyetler istedikleri kadar kızsınlar, U2'ye zarar veremezlerdi.

Ancak 1960'a gelmeden başka tehditler belirmeye başladı. Rusların Ekim 1957'de Sputnik'i fırlatmaları Batı'yı sarstı. Acaba SSCB dünyanın ilk Kıtalararası Balistik Füzelerini (ICBM'ler) geliştirmiş olabilir miydi? "Bombardıman uçağı uçurumu"nun temelsiz olduğu anlaşılmıştı ama şimdi bunun yerine beliren "füze uçurumu" gerçek olabilir miydi? CIA araştırmakla görevlendirildi. USAF'den Binbaşı Gary Powers (görünüşte askerlikten emekli sivil bir yüklenici) bir U2'yle Pakistan'ın Peşaver kentinden kalkıp Sovyetler Birliği üzerinden uçarak Norveç'in Bodo Kasabası'na ulaşmakla görevlendirildi. Yolu üzerinde Plesetzk ve Tyuratam'da olması muhtemel yeni ICBM üslerinin üstünden geçecekti. Hassas bir uçuştu bu; birkaç ay sonra Başkan Eisenhower'la Kruşçev, Doğu-Batı arasındaki Soğuk Savaş gerginliğini azaltmaya yönelik önemli bir zirvede buluşacaklardı.

Fakat bir şeyler fena halde yanlış gitti. Azami yükseklikte U2'nin işleyiş aralığı çok dardı. On deniz mili hızlı gitse uçak dağılırdı; on deniz mili yavaş gitse motoru durur ve yere çakılırdı. Pilotlar 23.000 metrede güvenli bir uçuş için otomatik pilota bağlanmak durumundaydılar. Sıcak ve güzel bir pilot kabininde, kapkara stratosferin kıyısında ve kulaklarda yalnızca alıp verilen soluğun sesiyle geçen dokuz saatle ilgili en büyük sorun, can sıkıntısıdır. U2 pilotlarının uyanık kalmak için kitap okudukları veya şarkı söyledikleri gayet iyi bilinir.

Kara Hanım sınırı geçer geçmez Rus radarları onu saptadı ve uçak kuzeydoğuya, Urallar'ın ardına doğru ilerlerken izlemeye aldı. MiG'ler ona boşuna yetişmeye çalıştı. Powers sakince yolunda gidiyordu. Bundan sonra olanlar gizemini hâlâ korumaktadır. Powers'a göre yakında bir SAM-2 Guideline füzesi infilak etti ve U2'nin kuyruğunun bir bölümünü uçurdu. U2 düşmeye başladı. Powers yere yaklaşana kadar bekledi, sonra da güvenli bir şekilde paraşütle atladı.

Yıllar sonra yapılan soruşturmada CIA sorguculari aynı soruları tekrar tekrar yönelttiler: Gary Powers uyuyakaldı mı? Otomatik pilot mu hata yapıp uçağı alçalttı? SAM-2 Guideline'ın tavanı 21.000 metreydi, öte yandan, Powers'ın 23.000 metrenin üzerinde seyretmesi gerekiyordu. Gerçek ne olursa olsun, Powers, Rusya üzerindeki istihbarat uçuşunda üç büyük yanlış yaptı. Birincisi, U2'nin kendini imha mekanizmasını çalıştırmayı ihmal ederek Rusya'ya çok gizli tutulması gereken tam donanımlı bir uçağı –her ne kadar dev bir bilmece hükmünde de olsa– armağan etti. İkincisi, CIA'nın büyük bir düşüncelilikle verdiği zehirli iğneyi kendine şırınga etmeyerek KGB'cilerin kendini sorgulamasına izin verdi. Son olarak da, onun başarısızlığı Paris Zirvesi'ni sabote etti. (Kruşçev utanç içindeki Eisenhower'ı karşısına almış, sonra da çekip gitmişti.) Powers'ın istihbarat uçuşu Soğuk Savaş'ı hafifletmek bir yana, daha da şiddetlendirmişti.

Bunu Sovyetler'in gösterişli bir reklam kampanyası izledi. Powers sanık sandalyesinde "her şeyi itiraf etti" ve on yıl yedi.

İki yıl sonra da Sovyetler'in Kuzey Amerika'daki yasadışı KGB "*rezident*"i,[1] tutuklu Albay Rudolf Abel'le takas edildi. SSCB üstünde, Powers'ın yirmi dördüncü ve son yasadışı U2 uçuşundan başka uçuş yapılmadı. ABD ondan sonra, uzayda uçan ve Sovyetler'in bacalarından içeri bakmak için herhangi bir ülkenin çok çok üzerlerinde seyreden yeni casus uydu programına ağırlık verdi. Tarih yazan istihbarat pilotu Powers 1977'de, Los Angeles üzerinde uçan NBC televizyon kanalına ait trafik helikopterinin yakıtı bitince, içindeki televizyon çalışanlarıyla birlikte öldü. Resmî soruşturma raporu, "Pilot hatası," dedi; birçok CIA görevlisiyse: "Dememiş miydik?"

Başarısız 1960 Paris Zirvesi'nin ardından Soğuk Savaş iki tarafın da tüm enerjisini ortaya koyduğu ve artık apaçık yürütülen bir istihbarat savaşına döndü. Hem ABD, hem de SSCB kendi nüfuz alanlarını gözettiler ve ötekini zor duruma düşürebilmek için bayağı ileri gittiler. 1961'de Sovyet ve Doğu Almanya hükümetleri Batı'yı dışarıda, kendi halklarını da içeride tutmak için bütün Doğu Almanya'yı duvarla çevirdiler. SSCB Castro'nun Küba'da yaptığı komünist devrimi açıkça destekledi ve ABD'nin eğittiği sürgün Kübalıların "Domuzlar Körfezi" çıkarmasının başarısızlığını büyük bir hoşnutlukla karşıladı. Artık Miami'den yalnızca 140 km uzakta dost bir hükümet olduğu için içi içine sığmayan Kruşçev bu "romantik devrim"i kullanmadan edemedi ve 1962 güzünde işi abartarak Soğuk Savaş'ın en büyük bunalımını tetikledi. Ruslar ABD'ye tehdit unsuru olarak Küba'ya gizlice nükleer füze göndermeye başladılar.

Amerikalılara yeni tehdidi ilk haber veren sinyal istihbaratı oldu. O günlerde Amerika, Vietnam bataklığına saplanmaya başlamıştı ve "Küba'da Rus füzeleri" konusundaki rahatsız edici sinyaller yalnızca dikkat dağıtıyordu. Başkan Kennedy meseleyi açıklığa kavuşturmak amacıyla ada üzerinde istihbarat görüntülerinin çekilmesine yönelik uçuşlar yapılması talimatı verdi. 1962 Haziran'ında gerçekleştirilen dört U2 uçuşu Sovyetler'in adada uçaksavar füze rampaları inşa ettiğini gösterdi. Niçin? ABD keşif uçuşlarını artırdı. 29 Ağustos'ta orada daha büyük işlerin döndüğü anlaşıldı. Küba'nın yeni hava üslerinde Sovyetler'in bombardıman ve en gelişmiş avcı uçakları saptan-

[1] Oturan. (Ç.N.)

dı. CIA işin aslını öğrenebilmek için var gücüyle çalıştı. Moskova'daki en yetkili ajanları Albay Oleg Penkovsky, Kruşçev'in ciddi olduğunu ve olay çıkarmak için arandığını bildirdi. Son olarak da, 14 Ekim 1962'de, USAF ve CIA'nın hava fotoğraflarından, Küba'da Sovyet nükleer füzelerinin varlığı belirlendi.

Washington'da yer yerinden oynadı. ABD Ordusu 19 Ekim'de teyakkuza, 22'sindeyse savaş konumuna geçti. B-52 uçakları bir nükleer savaş olasılığına karşı havada sürekli seyir halindeydi, ABD Donanması da Küba'yı ablukaya aldı. Castro, büyük bir ihtimalle gösteriş yapmak için, üzerlerinde uçan uçaklara yeni SAM-2 füzeleriyle ateş edilmesi emrini verdi ve gerçekten bir U2'yi içindeki pilotla birlikte denize gömdü. Küba Devlet Başkanı savaşa hazırlanması için Kruşçev'e çağrı yaptı. Kruşçev'se onu geçiştirdi: İki yetişkin arasında nükleer kıyametle sonuçlanabilecek ölümcül bir çekişmede Castro gibi heyecanlı tiplerin yeri olmazdı. Sovyet ticaret gemilerinin Küba'ya ve beklemede olan ABD savaş gemilerine yaklaştığı bir sırada Kruşçev'le Kennedy el altından vaziyeti kurtaracak diplomatik çözüm arayışlarını sürdürürlerken gereken şey, doğru ve hızlı diplomatik istihbarattı. Çatışma kaçınılmaz görünüyordu. Dünya soluğunu tuttu. Fakat 20 Kasım'a kadar hepsi geçti. Sovyet gemileri geri döndü ve Ruslar Küba'daki füzeleri sökmeye başladılar. ABD de Türkiye'deki Titan füzelerini çekti. Dünya rahat bir nefes aldı. Küba füze bunalımına istihbarat yol açtı, onu sona erdiren de yine istihbarat oldu. Soğuk Savaş'ın uzun tarihinde nükleer bir kıyıma hiç bu kadar yaklaşılmadı.

Bunalımın dikkat çeken yönlerinden biri ABD Deniz Kuvvetleri'nin caydırıcılık adındaki tehlikeli oyunda önemli bir oyuncu olarak ortaya çıkmasıydı. Bunalımın en sıcak günlerinden olan 2 Ekim 1962'de donanma, Sovyet denizaltılarının ablukayı delmeye çalıştığını fark etti. Denizin yüzünde giden gemileri durdurmak, gizlisi saklısı olmayan bir iştir. Fakat denizaltılarda durum farklıdır. ABD Donanması Sovyet teknelerini geçirmemek zorunda olduğu biliyordu. Sorun, bunu nasıl yapacaklarıydı. Onlara saldıramazlardı: Bu, savaş anlamına gelirdi. Pentagon'dan gelen emirler doğrultusunda ABD destroyerleri, denizaltıları ve uçakları, Sovyetler'in Foxtrot sınıfı denizaltılarını izlemeye başladı ve onları sinyallerle durdurmaya çalıştı. Bu, "dikkatlerini çekmek için" küçük tatbikat torpillerinin

(PDC) denize bırakılmasını da kapsıyordu.

Patlamaların duyulduğu Sovyet denizaltılarında kıyamet koptu. Haftalardır denizdeydiler; mürettebat yorgun, korku içinde ve diken üstündeydi. Torpillerin –tatbikat amaçlı bile olsalar– patlama sesi bardağı taşıran son damla oldu. Sovyet teknelerinden en az ikisinin komutanı nükleer torpillerin Amerikan gemilerine ateşlenmesi için hazırlıklara başladı. Hatta Denizaltı B-130'un komutanı nükleer torpilin kovana yerleştirilmesini bile emretti ve teknedeki siyasal görevli kan ter içinde korkudan bayılmak üzereyken durumu hoşnutlukla izledi. Kızıl Flama Filosu'ndan Deniz Albay Nikolai Shumkov sonra homurdandı ve Hiroşima'ya bırakılan bombadan on beş kat daha güçlü olan nükleer torpilin çıkarılmasını emretti. Dehşet içindeki kontrol odasına, "Sadece test ediyorum," dedi ve torpili kullanmak gibi bir niyetinin olmadığını ekledi, "çünkü onu ateşlersek hepimiz birlikte havaya uçarız. Anlatabildim mi?" Gözleri fal taşı gibi açılmış subaylar "taşaklı komutan"larını başlarıyla alık alık onayladılar.

Denizaltı B-59'un "yorgunluktan bitmiş" ve "Moskova'yla iletişim kuramayan" Albayı Valentin Savitsky de 27 Ekim'de çileden çıkıp nükleer torpilin savaşa hazır hale getirilmesi talimatını verdi. Savitsky'nin bu hareketi hemen hemen kesin olarak blöftü, çünkü iki tarafın da istihbaratı Soğuk Savaş'ın bu en zorlu günlerinde çuvallamıştı. Sovyet denizaltılarında nükleer torpiller olduğundan Amerikalıların haberi bile yoktu. Buna karşılık Amerikalılar da saldırıya uğradıkları takdirde gerçek nükleer torpil kullanma emri almışlardı. Küba Füze Bunalımı'nda bir nükleer savaşın çıkması işten bile değildi: *Dr. Strangelove* filmindeki gibi karşılıklı ICBM fırlatma şeklinde değil ama denizde, neredeyse kazara, yüzeydeki gemilerle dipteki denizaltıların yorgun ve korkulu mürettebatı arasında çok düşük şiddette taktik bomba atışması olarak. 1962 güzünün gerçekten korkutucu yönü işte buydu.

Bunalım kasım başlarında çözüldü. İki taraf da –dünyanın geri kalanı gibi– Küba deneyiminin şoku içindeydiler. NATO da, Varşova Paktı da nükleer silahlarını denetim altına almak ve gelecekte olası bunalımları daha iyi izleyebilmek için çabalarını ikiye katladı. İstihbarat artık her düzeyde, ama özellikle de stratejik açıdan, Soğuk Savaş'ın itici gücü haline gelmişti.

1960'ların sonuna gelirken gerçek bir dehşet ve caydırıcılık dengesi kuruldu. Buradaki durum, dişçi matkabını ağzına yaklaştırırken yaşlı kadının onu hayalarından tutup tatlı dille, "Genç adam, birbirimizin canını yakmayacağız, öyle değil mi?" demesinden hemen hemen farksızdır. ICBM'ler, bombardıman uçakları ve denizaltılardan fırlatılan nükleer füzeler şeklindeki üçlü sacayağından oluşan bu denge, Soğuk Savaş'ın son yirmi yılında kimsenin canının yanmamasının güvencesi olacaktı.

İki taraf arasındaki sıcak mücadele, onların uyduları veya müttefikleri arasındaki "vekâleten" savaşlarda (örneğin Vietnam ve Afganistan) veya denizin altı ya da üstünde sürdü. Denizdekinin ilk örneğini Küba verdi: Soğuk Savaş'ın en tehlikeli oyunları birbiri hakkında istihbarat toplamaya çalışan tepeden tırnağa silahlı savaş gemilerinin manevralarında oynanıyordu. Sovyet balıkçılık filosuna bağlı görünen birkaç özel donanımlı teknenin Batılı ülkelerin kıyılarında casusluk yapmasıyla başlayan süreç çok geçmeden birçok donanmanın bu alanda uzmanlaşmasıyla sonuçlandı. Açık denizlerde zararsız geçiş hakkından yararlanan gemiler birbirinin savaş filolarını işlerine karışılmadan izleyebiliyor ya da uluslararası suların kıyıya yakın kesimlerinde durup elektronik ve başka türden istihbarat toplayabiliyordu. İstihbarat savaşının denizlere taşındığı 1950'lerde Amerikalılar da Sovyetler'in "casus trol gemileri" gibi, eski ticaret gemilerini yardımcı teknik keşif gemilerine dönüştürmeye başladılar.

İstihbarat toplayan gemiler kısa zamanda yararlılıklarını gösterdi. 1962'de Küba'da nükleer başlıklı füzeler olduğuna ilk dikkat çeken, ABD'nin bir Yardımcı AGER (bkz. Sözlük) casus gemisiydi. Daha sonra Kongre'de yapılan bir oturumda Pentagon şöyle tanıklık edecekti:

> Deniz yüzündeki gemilerden edinilen elektronik istihbarat üzerine uçaklarla fotoğraf istihbaratı toplandı – Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirildiği konusundaki kesin kanıtları buradan elde ettik.

Bu başarının ardından ABD AGER filosu büyütüldü ve daha küçük tekneler için yeni bir sınıf tasarlandı. Soğuk Savaş döneminde istihbarat toplamak asla tehlikesiz bir uğraş olmadı.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır-İsrail sınırı açıklarında uluslararası sularda seyreden USS *Liberty* adlı istihbarat gemisinin başına gelen trajedi buna örnektir. İsrail uçakları ve muhripler hiçbir uyarı yapmaksızın saldırdılar ve gemide hayatta kalanların makinelilere sarılması ve kırk üç Amerikalının ölümüne kadar durmadılar. İsrail, "Hepsi yanlışlıkla oldu," dedi; Başkan Lyndon B. Johnson aleyhteki kanıtlara rağmen bu yetersiz açıklamayı kabul etti, Deniz Kuvvetleri'nin soruşturma kurulu da kararını Başkan'ın emirleri doğrultusunda verdi. Demek açık denizlerde de casusluğun tehlikesi vardı – bu tehlike düşmandan gelmiyordu belki ama Amerika'nın "dost"larından gelebileceği kesindi.

Caymayan ABD denizdeki istihbarat çalışmalarını küçük ölçekli yardımcı gemileri denize indirerek hızlandırdı. 1968'de USS *Palm Beach* Atlantik'teki, USS *Pueblo* da Pasifik ve Kuzey Kore açıklarındaki görevine başladı. *Pueblo* 23 Ocak 1968'de Wonsan Limanı'nın 15 mil açığında dolaşırken, yani uluslararası sulardayken Kuzey Kore hücumbotları ona saldırdı ve gemiyi ele geçirdiler. 83 kişilik mürettebat esir alındı ve ABD Deniz Kuvvetleri'nin sinyal istihbarat operasyonlarının tümüne –personel, cihazlar ve belgeler– el konuldu. *Pueblo* bir istihbarat hazinesi değerindeydi. Ganimetler arasında birkaç KW-7 kodlama cihazı olması da cabasıydı.

KW-7 cihazları Amerika'nın dünya çapında kullandığı donanma haberleşme sistemiydi ve mesajları Almanların Enigma'sı gibi otomatik olarak kodlayıp çözüyordu. *Pueblo*'nun kodlama cihazlarının ele geçirildiği öğrenildiği anda Fort Meade, Maryland'deki Ulusal Güvenlik Ajansı'ndan (ABD'nin kod ve şifre kurumu NSA), bunun olası tehlikeleri ve KW-7'nin yerine KW-84'ün kullanılması konusunda sesler yükselmeye başladı. Gerek ABD Donanması, gerek başka kurumlar kodlama cihazlarının değiştirilmesine şiddetle karşı çıktı. İki gerekçeleri vardı: Birincisi, tek sefer kullanılan günlük şifre ayarları olmaksızın o cihazlar hem kör, hem de sağırdı; ikincisi, ABD'nin dünyanın dört bir yanında faaliyet gösteren bir kurumundaki binlerce cihazı, sırf bir tanesi düşmanın eline geçti diye değiştirmek büyük bir savurganlık olurdu.

Asıl önemli olan Amerika'nın şifre ayarlarıydı; gerçek sır onlardı, cihazlar değil. KW-7 cihazlarını "kurmak"ta yararlanı-

lan ve çok gizli olan tek kullanımlık şifre listeleri saklı kaldığı sürece haberleşmeler güvende demekti. "Tamam; ama Sovyetler şifreleri bir kez ele geçirdiler mi hiçbir gizlimiz saklımız kalmaz," diyen muhalif sesler duymazdan gelindi. Zaten Sovyetler her Allahın günü için tüm farklı kurumlardaki şifre listelerini nereden bulabilirlerdi ki?

Fakat buldular. Soğuk Savaş'ın zayıf halkası sinyal istihbaratı değil, insan istihbaratıydı: asla eskimeyen canım casusluk. Amerika'nın gizli belgeler sistemindeki en zayıf nokta günlük şifre listelerini koruyan görevlilerin onlara olan erişimiydi. Özel seçilmiş ve güvenlik soruşturmasından geçmiş üç erkek ve kadın NSA kodunun kilit listesini Fort Meade'den gelen mühürlü ve değiştirilmeye karşı korunmuş bir paket içinde alıyorlardı. Sonra da onları gizli kasalarda saklıyor, günlük paketleri mutlaka bir tanığın huzurunda açıyor ve KW-7'nin elektronik beynine o günün kodlarını yüklüyorlardı. Sovyetler şifre listelerinin dağıtım listelerini bir kez olsun ele geçirip onu el koydukları cihaza yükleseler ABD'nin dünya çapındaki gizli haberleşmelerinin hepsini okuyabilirlerdi.

USS *Pueblo*'ya el konmasından bir ay kadar sonra ABD Donanması'nın kilit listesi muhafızlarından kendine John Harper diyen biri Washington'daki Sovyet büyükelçiliğine gelip soğukkanlılıkla onlar için casusluk yapmayı önerdi. Adamın gerçek adı John A. Walker'dı ve ABD'nin Norfolk, Virginia'daki Atlantik Filosu deniz üssü CINCLANT'nin çok gizli tüm kodlarından sorumlu subaydı. Kimliğini kanıtlamak için KGB görevlisine ABD Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kimlik kartını gösterdi ve ertesi ayın şifre listesini önceden verdi. Karşılığında para istiyordu, çok para. Ne yaptığını ve yaptıklarının değerini çok iyi biliyordu. Şaşkınlık içindeki Ruslar, Noel armağanı gibi gelen bu istihbarat nimetine kılık değiştirtip onu elçiliğin arka kapısından çıkardılar ve kendileri için yaptığı olağanüstü hayırseverliğin karşılığında ona aylık bağladılar.

Walker'ın ihaneti altı aya kalmadan sıradan bir ticari alışverişe dönmüştü bile. Hatta KGB, yeni Amerikan KL-47 serisi cihazlarının kodlanmış döneç ayarlarını otomatik olarak saptayıp okuyan, özel olarak yapılmış bir döneç dedektörü verdi Walker'a. Rus bilim adamları bu gereci *Pueblo*'da ele geçirilen ve Amerikalıların Vietnam'da kaybettikleri KW-7 cihazlarına ba-

karak geliştirmişlerdi. Ruslar Walker'a, kendilerine ulaştıracağı her türlü şifreli malzeme karşılığında cömertçe ödeme yapacakları konusunda güvence verdiler. Şifre istihbaratı alanında belki de tarihin en büyük başarısıydı bu.

Walker 1976'da emekli olana kadar geçen yedi yılda ABD Donanması içinde adeta örgütlü bir şifre casusluğu düzeni kurdu. Philby, Burgess ve Maclean'inkiler, salt para için yapılan bu yeni ihanet türünün yanında hiç kalıyordu. Walker "kapitalist-maddeci ahlak"ın canlı bir örneğiydi. Bu işteki ortakları, nükleer başlıklı füze taşıyan USS *Nimitz*'de görevli oğlu Michael Walker, kardeşi Kıdemli Yüzbaşı Michael Walker, karısı Barbara ve baş "tedarikçi"si, Kıdemli Radyo Teknisyeni Arthur Whitworth'tü. Hepsi de paralarını John Walker'ın kurduğu piramit satış düzeni çerçevesinde yaptıkları "işe göre" Rusların karşıladığı fonlardan alıyorlardı. Kavgalı olduğu karısı onu 1985'te FBI'a ihbar edene kadar Walker ve aile işletmesi 15 yıl boyunca ABD Donanması'nın neredeyse her gizli mesajını sattı. Casus halkası ABD Donanması'nın hepsinden daha gizli, denizaltında yürüyen Soğuk Savaş'a ilişkin muhaberelerini bile sattı.

Soğuk Savaş'taki denizaltı casusluğu, okyanusun soğuk karanlığında 13.000 tonluk kör ve çelik canavarlarla oynanan bir körebe oyunu kadar tehlikeliydi. Risklere rağmen iki taraf da savaş halinde ihtiyaç duyulabilecek önemli istihbarat bilgilerini toplayabilmek için birbirini durmadan taciz ediyor ve gölge gibi izliyordu. Nasıl sesler çıkarıyorlardı? Ne kadar hızlıydılar? Ne kadar derine dalabiliyorlardı? Operasyon bölgeleri nerelerdi ve nasıl bağlantı kuruyorlardı? Otuz yıl boyunca dünyanın her köşesinde, iki tarafın da birbiri hakkında bilgi toplamaya çalıştığı, gözle görülmeyen bir denizaltı savaşı sürdü. Bir keresinde Sovyetler'in yeni yaptığı, teknesi titanyumdan "Alfa" sınıfı çok hızlı nükleer bir denizaltı akıllara durgunluk verecek bir derinlikte 40 deniz mili hızla ABD Atlantik Filosu'nun tam altından geçti. Amerikalı sonar operatörleri kulaklıklarını dehşetle çıkarmış, inanmaz gözlerle birbirlerine bakakalmışlardı. Sanki karanlık suların derinliklerinde koca makinelerle yapılan bir Formula 1 yarışıydı. Su altında kazayla çarpışmalar da oluyordu. Aylarca suyun altında kalabilen nükleer denizaltılarla yapılan bu kedi-fare oyunu tam bir dayanıklılık sınavıydı.

USS *Lapon,* çıktığı dillere destan bir görevde tam *kırk yedi gün* boyunca savaş konumunda kalmış ve nükleer başlıklı füze taşıyan gafil bir Sovyet denizaltını izlemişti.

Yollarına çıkma talihsizliğine uğrayanlar sulara gömülme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyorlardı. Örnek vermek gerekirse, İrlanda Denizi'nin daraldığı noktada balıkçı teknelerinin, ağlarında balıktan hızlı giden "kocaman bir şey"e rastladıkları olayların haddi hesabı yok. Akıllı balıkçılar küfrü basıp ağlarını hemen keserlerdi. Teknelerine fazla yatırım yapanlarsa genelde daha ağır davranırlardı. Ve ağlarına takılan her neyse, onları aşağı alırdı. İrlanda Denizi'nde 1973'le 1993 tarihleri arasında vuku bulan açıklanmamış "kaza"larda 150'yi aşkın denizci hayatını yitirdi. 1982'de İrlanda bandıralı FV *Sheralga* aşağı çekildiğinde Amerikalılar konu hakkında bir şey bilmediklerini ileri sürdüler, Ruslar herhangi bir yorumda bulunmadılar, İngiliz Donanması da kibirle "söz konusu zamanda Majestelerinin hiçbir denizaltısının elim olayın gerçekleştiği bölgede olmadığı"nı açıkladı. Bu açıklama Man Adası'ndan bir ailenin Peel'den tekneyle çıktıkları bir gün İngiliz denizaltı *Porpoise*'ın tatil fotoğrafını çekmesiyle yalanlandı: İlgili denizaltı olaydan yalnızca saatler önce İrlandalı balıkçı teknelerinin yakınında, denizin üstündeydi.

Soğuk Savaş'ın, denizaltındaki açık izleme faaliyetlerinden ayrı olarak, yine denizaltında, geleneksel casusluğa yakın başka etkinlikleri de olmuştur. Denizaltılar dipteki kabloları bile dinlemeye alıyor, sinyal istihbaratı toplayabilmek için özel gereçler bırakıyordu; hatta, inanılmaz ama, dalgıçlar bazen ağır hareket eden denizaltıların pervaneleri, torpil kovanları ve sonar düzenleri gibi önemli özelliklerini resimleyecek kadar yakınına sokuluyorlardı. Karanlıkta ve derinlerde istihbarat toplamak tehlikeli işti. Bir seferinde USS *Tantoa,* Sovyet denizaltı *Kara Leylak*'a fazla yaklaştı, o da dönüş yapıp ABD gemisine tosladı. İki taraf da rakip denizaltının battığını sandı ve öyle rapor verdiler. Oysa hasar görmekle birlikte ikisi de batmamıştı ve olay taraflarca hasıraltı edildi. İngiliz Kraliyet Donanması'nın bir zamanlar dünyanın en sessizi olan denizaltıları Sovyet donanma üslerine bile sızmaya çalıştı, ama son derece ağır ve sinsice. Denizaltıların görülmeme özelliği onların hâlâ sualtı istihbarat etkinliklerinde kullanmalarını teşvik etmektedir. İnsanlar ve gazeteler ne

derse desinler, Soğuk Savaş'ın günümüze kalan son cephesi olarak bu sessiz istihbarat mücadelesi yine de sürüyor.

Bu tuhaf mücadelenin öbür boyutlarıysa, 1990'larda komünizmin çöküşü ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından yeni bir düzene ayak uydurmaya çalışan bir dünyada artık tarih oldu. Soğuk Savaş'ın son simgesi de ortadan kalkınca Doğu'nun sırları sel gibi akmaya başladı. Batı'da bu şaşırtıcı bilgiler iki düzeyde okundu. Kimse aradan geçen kırk yılda Doğu Bloku'nun istihbarat toplamaya bu kadar çaba harcadığını anlamamıştı. Öte yandan, kimsenin bu konuda fikir sahibi olmaması da komünist ülkelerin istihbarat toplamaya ve halklarını denetim altında tutmaya ne kadar çok çaba harcadığını gösterir. Doğu Bloku'yla karşılaştırıldığında Richelieu'nün, Fouché'nin, Stieber'in ve çeşitli çarların gayretlerinin hafif kaldığı görülür; Doğu Almanya'da otuz yıl Devlet Güvenliği Bakanlığı (MfS) yapmış olan Markus Wolf'un ifşaatları bunu açıkça ortaya koyar.

Wolf ve siyasal amirleri Almanlara yakışır bir yöntemlilik ve verimlilikle devasa bir hapishaneden farksız bir toplum yarattılar. Doğu Almanya'yı polis devleti olarak nitelemek abartı olmaz. Orada gördüğümüz *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'e en yakın noktaydı. MfS'nin 91.000 kadrolu gizli polis ve istihbaratçısı, 170.000 de "çalışma arkadaşı" ve işbirlikçisi vardı. Topu topu 17 milyonluk bir nüfus için çeyrek milyon Doğu Alman MfS adına casusluk yapıyordu. Bu da yetmezmiş gibi Kripo'nun (adlî polis) ödeme yaptığı 30.000 uzun vadeli muhbiri vardı. Bunun devir oranının yılda yüzde 10 olduğunu düşünürsek, Berlin Duvarı'nın indirildiği tarihe kadar Doğu Almanların büyük bir çoğunluğunun istihbarat ve güvenlik servisleri için casusluk yapmış olduğu sonucuna ulaşırız. MfS toplumun tamamını kontrol altında tutuyordu: bakanlıklar, sınırlar, fabrikalar, okullar, üniversiteler, polis, diplomatlar ve tabii ki tüm ziyaretçiler. Wolf'un ayrıca Batı'da da 20.000 casusu vardı. 1980'lere gelirken MfS, Doğu Alman toplumunun komünist "saflığını" bozacağını düşündüğü yeni tehditler saptadı – dazlaklar, Yehova Şahitleri, kiliseler ve kafalarını çevreyle bozmuş "yeşiller". Doğu Alman istihbarat ve güvenlik servisi Stasi hepsini listesine aldı.

Wolf iki Almanya'nın birleşmesinden sonra Alman güvenlik servisi BfV ve istihbarat servisi BND tarafından yapılan sor-

gularda kullandığı yöntemleri sırıtarak kabul etti. "'Algılanan tehditler'i yok edip etkisiz hale getirmek" için her yıl 4.000 operasyonel istihbarat harekâtı yönetiyordu. İnsanları toplum içinde aşağılayıp muhalefete zemin kazandırmak yerine onların ünlerini ve işlerini hedef almak, karmaşık birtakım dolaplarla aileleri parçalamak her zaman daha iyiydi.

Stasi'nin günlük etkinlikleri çok geniş bir alanı kapsıyor, sporcular için kapsamlı bir doping programından Devlet Ekonomisini Koruma Dairesi'nin yönetimine kadar ulaşıyordu. Sözü edilen dairenin faaliyet alanı yalnızca casusluk ve yabancı ülkelerin ticari sırlarının çalınmasını değil, tek merkezden yönetilen ekonomiye karşı "sabotaj"ların –komünist bir devlette bu ancak yolsuzluk ve karaborsacılık olabilirdi– yakından gözlenmesini de içine alıyordu. İngiltere'de İkinci Dünya Savaşı'nı hemen izleyen yarı-Stalinci dönemde de bu hastalık görülmüştü, ama çok daha aşağı düzeyde. George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ü, kendisini ve ekonomisini iflas ettiren bir savaştan sonra ayakta kalmaya çalışan 1948 İngiltere'sini çok isabetli bir şekilde kıtlıkların, karaborsa malların ve erişilemeyen lükslerin dünyası olarak betimler. Doğu Almanya ise *hep* öyleydi. Baştan aşağı planlı olan bir ekonomi baştan aşağı kontrol, bu da kaçınılmaz olarak bazılarının bazı şeylere daha fazla para ödemeye, bazılarının da o bazı şeyleri hazır etmek için daha fazla zahmete girmeye istekli olması demekti. İnsanların isteklerine gem vurulamaz. Ama Stasi vurmaya çalıştı.

Stasi ekonominin bekçiliğini yapıyor, ithal malların vergisini topluyor, fabrikalardaki hırsızlıkların yasal takibini yapıyor ve hükümetin gözde çalışanlarının her zaman her şeyin en iyisini almalarını gözetiyordu. Stasi'nin Doğu Almanya üstündeki kontrolünün her düzeyde ulaştığı noktayı bizim kavrayabilmemiz çok zor. "Güvenliği ilgilendiren bireyler" hakkındaki dosyaların sayısının altı milyon olması onun elinin ve bakışının nerelere uzandığı konusunda bir fikir verebilir. Wolf'sa bundan ne utanıyor ne de sıkılıyordu. Doğu Almanya'da siyasal amirleri kendisinden ne istiyorsa onu yapıyordu; ne bir eksik ne bir fazla. "İşini fazla iyi yapmışsın," demeye kimsenin hakkı yoktu. Yurtdışındaki istihbarat faaliyetlerindense daha da hoşnuttu.

CIA, Stasi'nin mikrofilme çekilmiş kayıtlarının tümünü satın aldığında (ya KGB'den ya da kızgın ve kırgın bir sabık

Doğu Alman memurundan) oradaki görevliler gördükleri şey karşısında şaşkına döndüler. Özellikle MfS'nin bilgisayara geçmiş veritabanı çok ilginçti. Stasi, Şansölyelik makamından NATO üslerindeki en kıdemsiz astsubaylara kadar Batı Alman toplumunun her kesimine nüfuz etmişti. Rosenholz Operasyonu çerçevesinde bu veri şölenine katılmak üzere Batı Almanya'dan davet edilen istihbarat görevlileri BND'nin koynunda yirmi yıldır iki casus beslediğini görünce betleri benizleri atmış olmalı. Alfred Spuhler Komünist Ülkeler Analiz Masası'nda, Gabriel Gast da servisin SSCB Şubesi'nde çalışıyorlardı. Rosenholz Operasyonu, Alman güvenlik servisinin (BfV) de bundan nasiplendiğini ortaya koydu. BfV'nin Başkan Yardımcısı Klaus Kuron 1982'den beri Stasi'den maaş alıyordu. Fakat Stasi'nin "uzun soğuk parmağı"ndan en fazla etkilenen kurum askerî güvenlik servisi MAD idi: Başkan Yardımcısı Albay Joachim Krause 1973'ten, faaliyetini sürdürürken öldüğü 1988'e kadar Stasi için casusluk yaptı.

Utanç verici casusluk felaketlerinden etkilenen yalnızca Almanlar değildi.

Stasi, öncelikli hedefi olarak, Belçika'nın Mons kentindeki Avrupa Müttefik Kuvvetleri Merkez Karargâhı'nın (SHAPE) nükleer hedefleme ve operasyonel süreçlerine sızamadıysa da bir başkası bunu başardı. 1981 yılının bir cuma günü Hollanda Hava Kuvvetleri'nden istihbarat planlamada çalışan subay Avner Smit, NATO Kara Kuvvetleri İstihbarat Bürosu'na gitti ve Sovyet tanklarının gelişimi hakkındaki kapsamlı dosyalara ilgi beslediğini dile getirdi. Yeni Sovyet tanklarının nitelik ve özellikleri o sıralar NATO Kara Kuvvetleri'nin bir numaralı istihbarat önceliğiydi.

ABD ve İngiltere'nin yeni tanklarla ilgili gizli istihbarat fotoğraflarına bakan Smit, "Bunlar çok ilginç görünüyor," dedi. "Bunları bizim İstihbarat Planlama'da yaptığımız işlerle karşılaştırmamın bir sakıncası var mı?" Kara kuvvetlerinin danışma subayı sakınca görmedi ve "gizli" dosya kurallara uygun olarak imzayla Hollandalıya verildi; alışılmadık, ama güvenli kabul edilen Merkez'deki istihbarat daireleri arasında son derece makul bir alışveriş.

Dosyanın haftasonundan sonra geri gelmediğini fark eden kara kuvvetlerindeki danışma subayı, Güncel İstihbarat Şube-

si'ndeki bir meslektaşına konuyu açtı. Meğer Smit tanklar hakkında ona da fazla soru soruyor ve Sovyet tanklarıyla kara kuvvetlerine ilişkin ondan da "ilginç" dosyalar ödünç alıyormuş – hava kuvvetlerinden, üstelik uzmanlığı da uzun vadeli planlar olan bir subay için tuhaf bir davranış. Dikkatlerini çeken bu durum üzerine biraz telaşa kapılan iki istihbarat subayı SHAPE'nin güvenlik subayını uyardılar. Sisteme yanlış istihbarat pompalanmış olabileceği ihtimali –bu tür bilgilerin nereden geldiğinin anlaşılmasına yönelik, boya lekesi diye adlandırılan bir operasyon– güvenlik dairesince çabucak elendi. NATO'nun öncelikleri arasında, olası yararlar ne olursa olsun, başka bir üye devletin zor durumda bırakılması yer almıyordu. Bunu izleyen ve SHAPE, SHAPE'nin güvenlik dairesi ve Marechausssee (Hollanda'nın son derece başarılı askerî polisi) arasında yürütülen gizli bir güvenlik harekâtıyla Hollanda Kraliyet Hava Kuvvetleri subayı NATO sırlarını çalarken suçüstü yakalandı. Smit bir Hollanda mahkemesince yargılandı ve yabancı bir güç için casusluk yapmaktan hüküm giydi. Yabancı güç *İsrail*'di.

Meğer İsrailliler yeni Sovyet tanklarının top tüfek donanımına yakın ilgi besliyorlarmış. SSCB'nin bugün yaptığı yarın Arap ordularının eline geçebilirdi. İpucu, Smit'in güzel Yahudi karısı Dalia'ydı; Dalia'nın SHAPE içinde, "Komuta Grubu"nun ve kıdemli istihbarat personelinin önemli bir bölümü dahil, kimi etkili subaylarla yakınlığı epey ilerlettiği anlaşıldı. Kadın "*codeword*" tabir edilen, çok gizliden de gizli istihbarat bilgileri sağlayan Amerikalıların özellikle gözüne girmeye çalışıyordu. Dalia Smit aslında bir MOSSAD gizli ajanıydı ve Smit'in Tel Aviv'le bağlantılarını yürütüyordu. Kalan son kuşkular da Avner Smit'in hapisten çıkmasıyla doğrulandı. O ve güzel karısı Dalia hiç beklemeden İsrail'e göç ettiler ve orada gerçek mesleklerine başladılar: MOSSAD'a casusluk.

NATO'yla ABD de Stasi'den zarar görmedi değil. Doğu Almanlar NATO'nun Brüksel'deki merkezinde kimi önemli başarılara imza attılar. NATO binasında görev yapan Stasi casuslarından Doğu Berlin'e yoğun bir istihbarat ve belge akışı vardı. Rosenholz belgelerine göre Operasyonlar Direktörü'nün özel asistanı Ursula Lorenzen, "Bordeaux" adlı Stasi ajanıydı ve taraf değiştirdiği 1979'a kadar NATO'nun tüm savaş planlarını Stasi'ye iletti. Genel sekreterin makamına doğrudan girip çıka-

bilen Michelle kod adlı Belçikalı sekreter 1980'e kadar casusluk yaptı. En kötüsü de ajan "Topas"ın (Reiner Rupp), birçok girişimin ardından NATO genel merkezindeki Ekonomi Müdürlüğü'nde kendine nihayet sivil bir iş bulması oldu. Topas oradan NATO'nun Savunma Planlama Konseyi'nin üst düzey toplantıları, tüm zirveler ve acil durum ya da savaş halinde uygulanma ihtimali bulunan tüm prosedürler hakkında düzenli olarak raporlar gönderiyordu. Gerek NATO'da, gerek NATO ülkelerinde düzinelerce başka Stasi ajanı vardı. Sadece Viyana'daki ajan bile silahlanmayı kontrol altına almak için orada yürütülen müzakereler esnasında Berlin'e ayda 800 belge gönderdi.

Stasi bilgilerin hepsini doğrudan Moskova'ya iletiyordu. Dolayısıyla Bernd Schaefer'in dediği gibi: "Moskova, Brüksel'deki NATO Savunma Planlaması'nın yıllardır içini dışını biliyordu." Bunca istihbarat faaliyetindeki paradoks ise, savaş öncesinde komünizm için casusluk yapacak elemanlar arayan birinin sözleriyle, "barışa yaramaması" idi. Örneğin, NATO'nun sürpriz bir saldırı düzenlemesi durumunda Doğu Berlin'i uyarması konusunda Reiner Rupp (Topas) için özel bir bilgilendirme toplantısı düzenlenmişti. Hatta bunun için ona özel bir mesaj cihazı bile verildi. Onun, NATO'nun böyle bir durum için bir planı olmadığı istihbaratı Moskova'da kaşların çatılmasına neden olmuş olmalı. Hiç olmazsa Varşova Paktı'nın, özellikle gerilimin arttığı füze bunalımındaki gibi olaylarda, NATO maksatlarına ilişkin istihbarat değerlendirmelerinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Markus Wolf konuyu daha da netleştirdi. "Yüzsüz adam" çok açıktı. Ona göre istihbarat faaliyetleri iyi bir amaca yönelikti. O ve Stasi ekibi Rusların görünmez cephe dedikleri şeyde savaşırlarken aslında dünyayı kurtarıyorlardı. 1949'dan beri dünyanın yüreğine korku salan nükleer çatışma tehlikesini onların istihbarat faaliyetleri önlemişti:

> Genel olarak söylemek gerekirse, istihbarat servisimizin (belki de tüm servislerimizin) amacının ülkeye ve ittifaka yönelik sürprizleri -hepsinden önemlisi, askerî sürprizleri- önlemek olduğunu teyit ettik. Asıl iş buydu; işlevlerimizi böyle formüle ettik, böyle gördük...
>
> Bir bütün olarak istihbarat servislerinin ve hem Doğu'daki, hem de Batı'daki casusların, güçler dengesi konusunda siyasal ve

askerî liderlerden daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olduklarına gayet eminim; öyle ki, [gerilimin] tırmanmasına, hatta savaş çıkmasına kolayca yol açabilecek eylemler veya maceracı girişimler daha başından önleniyordu. Dolayısıyla, evet, modern Avrupa tarihinin en uzun barış dönemini yaşamasına kendi birimimin de katkısı olduğunu iddia ediyorum. Bunu söylemekte haklı olduğumu düşünüyorum...

Hayatının eserini değerlendiren Markus Wolf'un böyle demesi aslında mantıksız değil, çünkü onca anlaşmazlığa ve casus fobisine rağmen Soğuk Savaş bir nükleer sıcak savaşa dönüşmediyse bunun nedeni istihbarattır. Tarihin en büyük savaşına –termonükleer başlıklı füzelerin fırlatılmasına– gebe bir çağ belki de geçti.

Ufukta daha küçük savaşlar görünüyor.

19

TERÖRÜN KÜRESELLEŞMESİ

Dev bir ejderhayı öldürdük... ama şimdi de
zehirli yılanlardan geçilmeyen
vahşi bir ormanda yaşıyoruz.

James Woolsey, CIA eski başkanı

Batılılar olarak kafamızı savaşla bozmuşuz. Napoléon ve Wellington'un da bu konuda verecek hesapları var. Fransa İmparatoru'nun Waterloo'da uğradığı hezimet Avrupa'nın eski düzenini yıktı ve İngiltere'nin yıldızının yükseldiği, sanayinin geliştiği, Almanya'nın birleştiği bir yüzyılın kapılarını açtıysa da aynı savaş Batılı kafalarda çok tehlikeli bir yanılgı doğurdu: büyük ve kesin sonuç verecek bir savaş miti.

Savaşın öncelikli olarak göğüs göğse çatışma yoluyla yürütülmesi gerektiği ve bu şekilde kesin sonuç verdiği yollu düşünce antik çağdan kalmadır. Fakat savaş kesinlikle bununla sınırlı değil. Güçlünün sırtına hançer saplamak, bazen zayıf ve acımasız olanların başvurdukları tek yol olmuştur. Nitekim terörizm de insanlık kadar eskidir ve masumlara, zenginlere ve güçlülere düzenlediği saldırıların uzun ve kanlı bir tarihi vardır. Dolayısıyla günümüzde terörü yeni bir olgu olarak görenler de, onu "siyasetin şiddet dolu uzantısı" sıfatıyla meşru bir silah olarak görmeyenler de yanılıyorlar.

Terörizmin başlıca iki türü var: terör taktikleri ve terörizmin kendisi. Bu ikisi birbirinden alabildiğine farklı şeylerdir. Terör taktikleri bütün halkı veya orduları yıldırmaya yönelik

kasti kitlesel tedhiş eylemleridir ve kayıtlı tarih boyunca olağan, konvansiyonel savaş yöntemlerinin yanı sıra kullanılmıştır. Örnek vermek gerekirse, ele geçirilen bir kentin tüm halkını veya kenti teslim etmemekte direten bir garnizonu toptan kılıçtan geçirmek (Wellington'un 1812'de İspanya'nın Badajoz kentinde askerlerinin yapmasına göz yumduğu gibi), müstakbel düşmanlara belli bir mesaj göndermeye yöneliktir: Çok da direnmeyin, yoksa aynısı sizin de başınıza gelir. Kafatasларından dağlar yapan Cengiz Han bu vahşi savaş yönteminin piri olarak çıkar karşımıza; yine de acımasız psikolojik harekâtlara başvuran ulusal önderlerin ilki değildir o. Terör hep zorba yönetimlerin can damarı olagelmiştir. Hatta bazen kitlesel terör rejimin kendi insanlarına yönelmiştir. Fransızlar, Ruslar, Çinliler ve Kamboçyalılar hep kendi yurttaşlarını sindirerek onları denetim altına almaya kararlı yönetimlerin iç terörüne maruz kalmışlardır.

Ancak bugün anladığımız biçimiyle terör bundan çok farklı. Artık terör, siyasal bir avantaj sağlamak için belli bir kitleyi hedef alan belli bir şiddet eylemi anlamına geliyor. "Silahlı propaganda" ifadesi bu eylemin tam karşılığı oluyor. Artık terör saldırıları düşmanın savaş gücünü yıpratmaya yönelik değil; ister haksızlıkları giderme, ister düşmanı caydırma amaçlı olsun, açık bir tehdit olduğunu bildirmeye yönelik. Niyet hep korkutmak, ama aynı zamanda üç önemli kesime -düşman, yerel halk ve son olarak da yabancı izleyiciler- mesaj göndermek. Lenin'in dediği gibi, "Birini öldür - on bini korkut." Çağdaş teröristler için *mesajın reklam edilmesi*, normal savaşlardan farklı olarak, şiddetin kendisi kadar önemli. Çağdaş terörizmin, "siyaseti başka yollarla sürdürme" aracı olarak reklam oksijenine ihtiyacı var. Clausewitz de olsa onaylardı. Beğenseniz de, beğenmesenız de terörizm artık anlaşmazlıkları çözümlemede insanoğlunun kullandığı zalim yöntemlerden biri olarak kabul ediliyor; üstelik azimli terörist için bedeli çok da düşük bir yöntem.

Terörizm 19. yüzyılda gün yüzüne çıktı. Tabii başka biçimlerde yüzyıllardır vardı. *Sicarii* adı verilen Yahudi fanatikler, MS 1. yüzyıl Kudüs'ünün arka sokaklarında görevde olmayan Romalı lejyonerleri arkadan hançerledikleri gibi, 1605 Barut Komplosu'nda Guy Fawkes'ın gösterdiği üzere, siyasal cinayet-

ler de hep olagelmiştir. Korkuyu silah olarak kullanarak halklar üstünde egemenlik kuran tarihsel terörizmin bizim zamanımıza daha yakın örnekleri için, kana susamış Tanrıça Kali adına gezginleri boğarak öldüren Hintli *Thuggee*'lere ve Sicilya'da acımasız yöntemleriyle nüfuz kuran Mafya'ya bakılabilir. Ancak Sanayi Devrimi'yle birlikte teröristler paha biçilemez üç yeni araca kavuştular: çabuk doldurulabilen isabetli silahlar, güvenilir patlayıcılar ve bir siyasal kuram. İlk iki gelişmenin caniler veya teröristlerin yok etme amaçları için kullanışlılığı açık. Son öğe, yani "siyasal tasarı" ise *Risorgimento*[1] İtalya'sında ve Çarlık Rusya'sında doğdu. 19. yüzyılın ikinci yarısında yetkililerini öldürüp sindirerek Devlet'i yıkmak isteyen ve bu amaçla siyasetçileri ve resmî görevlileri hedef alan kimi devrimci gruplar ortaya çıkmaya başladı. Siyasal terörizmin gerçek mesajı da burada yatar – öz itibarıyla saldırıya uğrayan, Devlet'in erkidir, çünkü teröristler *erk* peşindedirler. Onlar şaşmaz şekilde başka insanların hayatına hükmedecek ve kendi dünya görüşlerini komşularına dayatacak iktidara ulaşmaya çalışırlar. Yalnızca birkaç terör hareketi bu hedefe ulaşabilmiştir; Afrika Ulusal Kongresi, Yahudi Stern ve Irgun terör çeteleri tam siyasal iktidar olarak terörün Nirvana'sına erişmişlerdir. Öbür teröristlerin çoğuysa çok daha azına –kamuoyunun veya gazetelerin dikkatini çekmek ya da tanınıp davalarına destek kazanmak– razı gelmişlerdir.

Terörizmin bir başka şaşırtıcı yanı da terörist "ordu"nun küçüklüğüdür. Terörizmin kitle hareketi olduğu durumlar çok seyrektir. PIRA (Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu, bkz. Sözlük) ve ETA (Kuzey İspanya'daki ayrılıkçı Bask hareketi) buna iyi birer örnek. İkisinde de halkın onlara verdiği destek en fazla yüzde 10 –o kadar bile değil– ama çok küçük bir azınlık olmalarına rağmen yine de gündemi belirlemeyi ve olayları yönlendirmeyi başarıyorlar. Terörizmin etkisi sayıyla, orantıyla ölçülemez – bu bakımdan da demokrasiyle taban tabana çelişir. Terörizm, neredeyse tanımı gereği, aklını bir konuya takmış ve iradesini başka insanlara dayatmaya çalışan küçük azınlıkların harcıdır. Teröristlerin davalarına olan inancı ve başarma azmi düşmanlarının onlara karşı silahlı güç kullanma isteksizlikle-

[1] Direniş. (Ç.N.)

riyle birleşince, bu gruplar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra varlıklarını günümüze kadar sürdürebildi. Bu da terörizmin paradoksunu pekiştirir. Bu ölümcül azınlıkların, bırakın gelişmelerini, hayatta kalmaları bile faaliyet gösterdikleri ortamın hoşgörüsüne bağlıdır. Terörizm ancak *yapılanın yanına kâr kaldığı* bir iklimde serpilebilir. Teröristleri gerillalardan ve onların savaş yöntemlerinden ayıran budur. Örnek vermek gerekirse, işgal altındaki Fransa'da direnişçilerin hedefi Nazilerin savaş gücünü zayıflatmaktı, Vichy hükümetinden veya Paris'teki Alman valisinden ne idüğü belirsiz siyasal ödünler koparmak değil.

Sera bitkisi yerine koyabileceğimiz terörizmin, kendi kadar kararlı bir rakibin buz gibi sert tepkisiyle karşılaştığı yerlerde varlığını koruyabildiği çok seyrek görülür. Stalin'in SSCB'sinde ve Hitler'in Nazi Almanya'sında çok az terörizm vardı. Nedeni basit: Totaliter devlet yakaladığı muhalifleri ve büyük bir ihtimalle tüm arkadaşlarını ve ailesini de hiç düşünmeden öldürür. İnsanların çoğu devlet teröründen ve devletin intikamından hiçbir şeyden korkmadıkları kadar korkarlar. PIRA, Pol Pot Kamboçya'sında üç ay bile yaşayamazdı. Teröristler şaşmaz şekilde düşmanlarının zaafına ve ödünlerine, kendilerinin veya kamuoyunun kabul ettiğinden çok daha fazla dayanırlar. Resmî otoritenin "bakışımsız tepki" vermesi terörizmin başarısı için neredeyse vazgeçilmez koşul.

Terörizm günümüzdeki etkisini üç ana öğeye borçludur – ve onu her gazetenin baş sayfasına taşıyan da bu üç öğenin birleşimidir. Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana başarılı bir siyasal şiddet geleneği oluştu. İkincisi, çağdaş medyanın yaygınlaşması ve karmaşıklaşması teröristlerin mesajını onların hayal bile edemeyecekleri noktalara taşıdı – hatta bazı hallerde medya, "haber odasına büyük hikâyeler" sunma sevdasıyla teröristlerle adeta suç ortaklığına bile girdi. Son olarak, yeni silahların teknik potansiyeli, yıkım yapma ve insanların canını yakma konusunda teröristlere düşlerinde bile göremeyecekleri olanaklar sundu.

20. yüzyılın ikinci yarısında terörizmin bir silah ve taktik olarak başarısı dramatik boyutlardaydı. Bu yöntemin 1945'ten beri işe yaradığı çok açık. İrlandalı Cumhuriyetçiler Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından kasıtlı bir cinayet ve terör kampanyasıyla İngilizleri İrlanda'dan sürmeyi başardılar. Yur-

tiçinde savaştan bezmiş seçmenler varken teröristlerle kanlı ve sonucu belirsiz bir mücadeleye girişmek İngiliz yöneticileri hiç çekmiyordu. Sonuçta İngiliz yönetimi adadan çekildi ve kavgayı sürdürmek üzere Birlik yanlılarını Kuzey İrlanda'da ayrı bir vilayet olarak bıraktı. Kararlı canilerden oluşan terörist azınlık kazandı.

IRA'nın yürüttüğü mücadelenin erken evresinde, gelecekte terörist savaşların yöntemlerine ilişkin iki açık işaret vardır. İlki, iki taraftan da çatışmaya dahil olmayanları hedef alan bir öldürme ve şiddet kampanyası; ikincisi de –savaşın onun yardımıyla yürütüldüğü gün gibi ortadaydı– istihbarat. Örneğin, IRA 1919'da kendine başlıca hedef olarak koyduğu İngiliz gizli istihbaratçılarını ve Özel Şube polislerini bir dizi sansasyonel ve başarılı eylemle öldürdü. Teröristlerin savaşı daha en başından itibaren bir *istihbarat* savaşıydı ve IRA lideri Michael Collins de bunun gereğini yapıyordu. İngiliz yetkililer de, kendi hesaplarına, terörizmin başarısını önlemenin ancak istihbaratla mümkün olabileceğini erkenden anlamışlardı; aksi halde inisiyatif hep teröristlerde olacaktı. Önemli yapıları istediğiniz kadar pasif korumaya alın, kentleri istediğiniz kadar asker ve polisle doldurun, bu önlemler kararlı teröristlerin gölgede faaliyet göstermelerine ve kalabalıkta gizlenmelerine engel olmayacaktır. Teröristler her zaman bir yolunu bulacaklardır, otoritenin iyi korunan simgelerine değilse bile daha savunmasız hedeflere. Çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, aklını cinayetle bozmuş teröristler için asıl hedef Toplum'un kendisidir, yalnızca onun gözle görünür tezahürleri değil.

Sömürge savaşlarında uzun bir geçmişi olan İngiltere, gizli bir savaşın acımasız gerçekliğine kendini çabucak uydurdu ve Hindistan'ın Kuzeybatı Cephesi'nde çok başarılı olan istihbarat yöntemlerinin aynını uygulamaya soktu. Feldmareşal Montgomery'nin sözlerini aktarırsak:

> Bu savaş (IRA'ya karşı yürütülen savaş) birçok açıdan Birinci Dünya Savaşı'ndan daha kötüydü... çünkü bir cinayet seferberliğine dönüştü ve işin sonunda askerler çok büyük beceri kazanıp bunu karşı taraf kadar iyi yapmaya başladılar...

1920'lerde İngilizleri İrlanda'dan çıkaran kolonicilik karşıtı

hareketin başarısı, artı direniş örgüt ve hareketlerinin düzensiz taktiklerini uygulayan SOE'nin başarısı, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, haksızlığa uğradıklarını düşünen kimi yeni grupların dikkatini gerilla yöntemleri ve terör saldırılarının sunduğu imkânlara çekti. Yahudi Siyonistler, BM manda yönetimini ve yerli halkı Filistin'den kovmak için açık bir terörist faaliyete giriştiler. (İsrail'in şimdiki yönetiminin, Yahudi terör çetelerinin Filistin topraklarını ele geçirmek ve kendi otoritelerini sağlamlaştırmak için 1945-48 yıllarında kullandıkları yöntemlerin aynını kullanan Filistinli teröristleri suçlaması tarihin garipliklerinden biridir.) Bir anda her yerde terör hareketleri baş gösterdi, genellikle de kolonicilik karşıtı hareketler kılığında. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yılın en belirgin yanı, Malaya'dan Vietnam'a, Kıbrıs'tan Cezayir'e gerilla ve terör savaşlarına sahne olmasıdır. Hepsi içinde en başarılısı, Vietkong'un Güney Vietnam'ı ele geçirme girişimi oldu. Açık bir siyasal hedefle işe girişen ve durumun gereklerine göre gerilla ve terörist taktikler arasında gidip gelen Kuzey Vietnamlılarla onların destekçileri Amerika'daki ulusal kamuoyunu öyle bezdirdiler ki dünyanın savaş yorgunu süper gücü en sonunda geri çekilmek ve Güney Vietnamlı müttefiklerini kaderleriyle baş başa bırakmak zorunda kaldı. Şu görkemli ironiye bakın ki, Soğuk Savaş adını verdiğimiz askerî denge hali boyunca başvurulan savaş ve çatışma yöntemlerini belirleyen tanımlanmış bir savaş meydanında ana kuvvetlerle yapılan muharebeler değil, Kuzey İrlanda'daki, Güney Amerika'daki ve Bask ülkesindeki uzun süreli mücadeleler örneğinde görüldüğü gibi, "Pire Savaşları"[1] oldu. Soğuk Savaş sona erdiğinde bir olgu olarak terörizm dünyanın her yerine kök salmıştı. Sri Lankalı Tamil Kaplanları, Ruandalı Hutular, Kolombiyalı uyuşturucu kartelleri, hatta mücadelelerini Kremlin kapılarına kadar götüren Çeçen direnişçiler, hepsi de düşmanlarını yıldırmak için dünyanın en eski savaş yöntemlerine başvurdular. Terör birçok halkların hayatının bir parçası haline geldi.

20. yüzyılın ikinci yarısında Arap-İsrail Savaşı kadar büyük tartışma yaratan bir çatışma olmadı. Meselenin doğruları ve yanlışları bir yana, 1968'e gelindiğinde hem Filistinliler, hem de onların Arap dostları, 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail

[1] Pire Savaşı, gerilla savaşlarına verilen ad. (Y.N.)

Savunma Gücü'nün (IDF) kazandığı şaşırtıcı başarının ardından, İsraillileri İsrail'den düzenli ordularla sürmenin mümkün olmadığını anladılar. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) bunun yerine terörü yeğledi. Dünya dehşetle yerinden sıçradı, ama FKÖ'nün silahlı propagandası olağanüstü başarılı oldu. Dünyanın gözleri bir anda Filistin sorununa çevrildi. FKÖ Lideri Yaser Arafat iki sene sonra New York'ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda söz alıyor, davasına dünyanın en yüksek siyasal zemininde destek arıyordu. Kuşkusuz ki terörizm işe yarıyordu.

FKÖ'nün açtığı kapıdan başkaları da girdi. 1969 ve 1970 yıllarında Kuzey İrlanda, yeni İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun başlattığı kesintisiz bir terör kampanyasının hedefi oldu. Bunlar 1920'lerde, İngiltere'den bağımsızlık kazanma savaşında terörün kitabını ilk yazan adamların torunlarıydılar. PIRA'nın Kuzey İrlanda'yı ele geçirme girişimi 1968-69'da başlayan bir insan hakları hareketi zemininde ortaya çıktı ve "siyasal bir hedefe başka yollardan ulaşma" amacındaki terörist bir kampanya olarak önceleri epey başarılı oldu. 1970'lerin başında patlayan bombalar, polis ve askerlerin soğukkanlı siyasal şiddet ve terörle vurulması günlük hayatın bir parçası haline geldi. İngiltere teröristlere istediklerini vererek PIRA'yı boşuna vazgeçirmeye uğraştı. Hatta İngiliz hükümeti bu savaşkan azınlıktan yakasını kurtarmak için 1972'de bir ara Kuzey İrlanda'nın sınırını yeniden çizmeyi bile düşündü (Başbakanlığın "çok gizli" planına bkz.). İrlanda'yla birlik yanlılarının sert bakışları altında İngilizler bu seçeneği kabul etmedi ve oradaki yurttaşların çoğunun yanında savaşmayı yeğlediler; oysa gizli plan, PIRA ve destekçilerinin amansız terörist taktiklerle hedeflerine ne kadar yaklaştıklarını açıkça gösterir.

İngilizler karşılık vermek için yeraltına çekildiler. 1950'lerde Kenya'da Mau Maulara karşı mücadele etmek için başka çeteler kurarak istihbarat becerisini geliştiren General Sir Frank Kitson ve PIRA'ya karşı verilen savaşın bir *istihbarat* savaşı olduğunu en başından beri bilen General Sir James Glover gibi adamların önderliğinde, İngiltere'nin cevabı sert oldu. İşlerini gizlilikle sürdüren özel harekâtçılar PIRA'yla onların kendi arka bahçelerinde çarpıştı, teröristlerin taktiklerini kendilerine karşı kullanarak onları bozguna uğrattılar. Eğitimli izleme ekipleri teröristlerin kimliklerini saptadı ve onları takip ettiler:

Teröristlerin gücü – İngilizlerin IRA terörüne boyun eğme konusundaki çok gizli planı, 1972.

11. Sonuç Bu nedenle toprakların veya nüfusun devrinin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi veya bunun kalıcı olması son derede kuşkuludur; hatta bu devir başarılı olsa bile beklenen yararları doğuracağı kuşkuludur. Başarı şansının düşük olmasına ilaveten, Majestelerinin çok sayıda yurttaşı ülkeden ihraç etmek, üstelik bunu dinî gerekçelerle yapmak seçeneği dışında sorunlara barışçı çözüm getirmekten aciz olduğu şeklindeki değerlendirmeleri de hesaba katmak gerekir.

12. Kuzey İrlanda'nın Katolik çoğunluklu nüfusa sahip olan kesimlerini (örneğin Newry, Londonerry) bu gerekçeyle bırakma konusu, bu Ek'te incelenmeyen bir dizi başka meseleyi de gündeme getirmektedir.

Teröristlerin silahlarını sakladıkları yerler ortaya çıkarıldı ve oralara bubi tuzakları kuruldu; saldırıya giden teröristler tuzağa düşürülüp pusuda bekleyen birliklerce vuruldular. Hepsinden önemlisi, hükümet casusları ve muhbirler PIRA ve Birlik yanlılarına her düzeyde sızdılar. Ansızın teröristler ihanete uğramaktan, bir gece vakti baskın yemekten veya kapılarının çalınmasından kurbanları kadar korkar oldular. İstihbaratın yardımıyla, ava giden avlandı.

Bu uzun süreli gizli istihbarat savaşının sonucunda Martin McGuinness ve Gerry Adams gibi terörist liderler, birbirini izleyen İngiliz hükümetlerinin uzun ve kanlı bir mücadeleye dayanacak güçte olduğunu hayretle anladılar. Teröristler ilk kez, İngiliz hükümetinin savaşma iradesini yıkamadılar. Sonunda PIRA'nın terörist liderleri, siyasal başarısızlığın ve artan kayıpların gölgesinde, mücadelede öncülüğü kaybetmemek için yeni ve daha siyasal taktiklere dönmek zorunda kaldılar. Bu kararın etkilerin bugün hâlâ sürmektedir. "Kurşun ve oy sandığı" birleşimi, sonunda PIRA'nın siyasal örgütü Sinn Fein'i Kuzey İrlanda'da iktidara getirdi; bu bakımdan da başkalarının izinden gidebileceği bir terör modeli oluşturmuş olabilir. Ancak bedeli yüksek oldu. Kuzey İrlandalı teröristlerin savaşı otuz yıl sürdü ve 3.000 insanın hayatına mal oldu.

Terörizm 1970'lerden başlayarak yerküreye bir veba gibi hızla yayıldı. İrlandalılardan Basklılara, Baader-Meinhoff çetelerinden Kızıl Tugaylara, haksızlığa uğradığını düşünen tüm gruplar teröre başvurdular. Suç çeteleri ve uyuşturucu baronları bile bu furyaya katıldılar. Teknoloji, reklam, ölüm ve terörün en sonunda bir araya geldiği olaysa *Aum Shinru Kyono* adında ufacık bir Japon grubunun (kafayı üşütmüş bir avuç dinci fanatikten başka bir şey değil) 1995'te Tokyo metrosunda anlaşılmayan nedenlerle sinir gazı Sarin kullanması ve on iki masum insanı öldürmesidir.

Dehşetin üst üste geldiği bu zaman içinde bir mücadele var ki hepsinin özünde yatar: yoğunluğu iniş-çıkışlar yaşayan Arap-İsrail Savaşı. 1948'de toprak tartışmasıyla başlayan Arap-İsrail Savaşı kültürlerin topyekûn savaşına dönüşmüş, yüzyılın sonuna doğru İslam adına ideolojik bir haçlı seferi haline gelmiştir. FKÖ'nün İsrail'e karşı yürüttüğü terör savaşı 1996'da daha da tekinsiz bir hal aldı: Her ülkeden İslamcı militanların,

İsrail'in destekçisi ABD'ye karşı ilan edilmemiş bir savaşa girişmeleriyle iyice yayıldı. İslam'ın siyasal şiddet ve terör konusunda uzun bir geçmişi var. Çağdaş İslamcı teröristler, terörizmin üçlü sacayağını oluşturan başarı, reklam ve yıkıcı modern teknolojiye dördüncü bir boyut daha eklediler: kutsallık.

Fanatik İslamcıların Batı'ya saldırmalarında başka etmenler de var. Terörizm dünya çapında başarıya ulaşmakla kalmamış, aynı zamanda Batılı liberal demokrasilerin zayıf noktalarını da kendi lehine kullanmıştı. Sınırların açık oluşu, yasal süreçlerin gevşek ve ağır oluşu, ifade özgürlüğü, toplanma ve eylem özgürlüğü, bunların hepsi teröristlerin hareket kabiliyetlerini artırmış, planlama ve faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Batılı devletler onlarca yıldır komşularının işlerine karışmaktan kaçınıyorlardı. Amerikan vatandaşlarının İrlandalı teröristlere mali desteklerini kesmeleri konusunda İngiltere tarafından yapılan çağrılar hep kulak arkası edilmişti. Bask ayrılıkçıları Pireneler üzerinden Fransa'ya kaçıp duruyorlardı. Kaygılı hükümetler kendilerine bulaşılmaması karşılığında sığınacak yer arayan katilleri görmezden geliyorlardı. Fanatik İslam, Batılıların kararlı teröristlere karşı takındığı gevşek tutumu gözden kaçırmadı. Hükümetlerin katil ve teröristlere karşı sert tavır koyduğu durumlarda da (İngiliz Özel Kuvvetleri'nin Kuzey İrlanda, Londra ve Cebelitarık'ta yaptığı gibi) cebi dolu avukat ve haberciler, aslında kendilerinin de koruyucusu olan devletin yasadışı hareket ettiğini kanıtlamak için ellerinden geleni ardına koymadılar. İslamcı terör böyle yüreksiz tepkilerden cesaret aldı ve planlarını ona göre yaptı. Çünkü İslam'ın Batı'ya karşı ciddi bir garezi vardı.

İslam'ın Batı'ya karşı düşmanlığının kökü derinlerdedir. Peygamberin MS 632'deki ölümünden yüz yıl sonra Müslüman savaşçılar Ortadoğu'nun, Batı Asya'nın, Kuzey Afrika kıyılarının ve İspanya'nın büyük bir bölümünü fethettiler. Hilafet merkezi Bağdat'a taşınan İslam bunu izleyen beş yüz yıl boyunca tarihte eşi görülmemiş bir bilimsel ve edebi-kültürel gelişme gösterdi. Avrupalıların çoğunun cehalet içinde yüzdükleri bir dönemde matematik, uzay bilimleri, tıp, coğrafya, müzik, şiir, bitkibilim ve metalurjide ilerlemeler kaydedildi. Batılıların Filistin'de Hıristiyan Haçlı krallıkları kurma konusundaki çabaları Arap dünyasının en büyük kahramanlarından biri olan

Selahaddin tarafından engellendi. Selahaddin 1187'de Kudüs'ü geri aldı ve Batı'yı bölgeden etkili bir şekilde uzaklaştırdı.

Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Batı, dokuz asır önce silahla yapamadığını yaptı; ticari ve yayılmacı yollarla Müslüman Ortadoğu'nun büyük bölümünü kolonileştirdi, sömürdü ve bölgenin yönetimini ele geçirdi. 20. yüzyıl ortalarında İslam'ın Batı'ya beslediği hoşnutsuzluk bunun sonucudur. İslamcı militanlık yeniden doğdu.

Yüzyılın başındaki İslamcı köktenciler gerçek bir İslami devlet fikrine yönelmişlerdi. Bu düşünceler onları kaçınılmaz olarak tarihin öbür büyük akımıyla karşı karşıya getirdi, yani "koloniciliğin boyunduruğu"ndan kurtulan yeni Arap önderlerinin milliyetçiliğiyle. Mısırlı Nâsır, Suriyeli Esad gibi liderler ve İran'da yeniden hükümran olan Şahlığın gözünde köktenci Müslüman din adamları tam bir baş belası, Cami ise sürekli bir hoşnutsuzluk yuvasıydı. Bu yönetimler muhalif din adamlarına karşı sert önlemler aldılar. Şii İran'da Şah rejimi muhalifleri ya hapse girmemek için ülkeden kaçtılar ya da sürgün edildiler. İranlı sürgünlerin en önde geleni Şii Ayetullah (İmamların Önderi) Humeyni'ydi. İslam dünyasında Din'le Devlet arasında açık bir fay hattı beliriyordu.

Milliyetçi yeni Arap liderleri Cami'yi, İslami eğitim ve mirası açıkça göz ardı ediyorlardı. Gerçek inananlar için cennet, özgürlüklerin, ekonomik fırsat eşitliğinin, kadınlar için oy kullanma hakkının ve vitrinleri dolu süpermarketlerin olduğu seküler bir ütopya değildi. Köktenci İslam için doğru yol, İslami ülkülere ve Tanrı'nın sözlerine uygun olan yoldu. Köktenci Müslüman din adamları, kolonicilik sonrası 1960'lar ve 70'lerde gençliğe basit, açık ve güncel bir dille dine dayalı umut vaat ediyor ve onlara tek bir ateşli slogan aşılıyorlardı: "Anayasamız Kuran'dır."

Aralarındaki farklar ister ulusal, ister kültürel, ister dilsel olsun, İslam dünyasındaki her mümine, yeryüzündeki tüm sorunlarına çare olacak basit bir çözüm sunuluyordu: Tanrı'nın herkese özgürlük ve adalet getirecek yeryüzü egemenliğini gerçekleştirmek için Şeriat'a ve kutsal kitaba dayalı tek bir İslam devleti. Küresel olaylar aşırılık yanlılarına aradıkları fırsatı ve tüm İslam dünyasının karşısında birleşebileceği Allah vergisi bir düşman verdi: İsrail.

Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın, İsrail'in güçsüzlüğünü göstermek ve kendi iktidarını pekiştirmek için başlattığı girişim, baştaki başarısına rağmen olumsuz sonuçlandı. Ancak bu hezimetin yıkıntıları arasından Araplar için yeni bir silah doğdu: petrol. Süveyş Kanalı'nın savaşta kapatılması ve OPEC'in ihracata getirdiği kısıtlamalarla petrol fiyatları tavana vurdu. 1972'de 12 Dolar olan varil fiyatı 1973'de ikiye katlanarak 25 Dolar oldu. Petrol üreten ülkelerin kasalarına oluk olup para aktı. Enerji bunalımı Batılı ekonomileri felaketin eşiğine getirdi. Arap dünyası bir anda küresel gücü keşfetti. 1980'e gelindiğinde hem petrol kaynaklı gücün hem de İslam dünyasının merkezi konumundaki Suudi Arabistan, Müslümanların umutlarını bağladıkları odak noktası haline gelmişti.

Hayallerinde bile göremeyecekleri petro-dolarlara kavuşan Suudiler İslam'ın kutsal mekânlarına ev sahipliği yapmanın avantajından yararlanarak, zenginlik ile dinî aşırılığı harmanlayan bir toplum inşa ettiler. Kral Suud'un Kutsal Yerlerin Koruyucusu sıfatını resmen aldığı 1986'da Suudiler artık Sünni Müslümanları yönlendirebiliyor, hiç olmazsa onların gündemini belirleyebiliyorlardı. Petro-dolarlardan gelen zenginlik ve yeni kurulan dostluk ve ittifaklarla İslam yine bir dünya gücü oluyordu.

Ne var ki Müslümanların hepsi Sünni değil. Müslümanların yüzde 15'ini oluşturan Şiiler için doğru yol, 661'de hilafetteki rakiplerince şehit edilen ve Muhammed'in yeğeni olan Ali'nin öğretisidir. İran'ın nüfusu çoğunlukla Şii'dir; İran şahı 1970'lerde şiddetli bir hoşnutsuzluk dalgasıyla mücadele etmek zorundaydı. Sürgündeki Ayetullah Humeyni de yurtdışından yangına körükle gidiyordu. Din adamlarının yönetiminde Şeriat'a sıkıca bağlı yeni bir devlet modeli öngören İslam devriminin fikri temellerini Humeyni'nin vaazları ve onun önderlik ettiği, "Yasa'nın Yol Gösterdiği İslami Yönetim" atmıştır. Şah rejimini devirmek isteyen öfkeli, genç, orta sınıf öğrencilerle malından mülkünden yoksun bırakılanların oluşturduğu kitle Allah'ın Şii yorumu sözleriyle birleşince ortaya patlayıcı bir karışım çıktı. Daha 1977'de bile Şah rejiminin başı büyük dertteydi. "Allahüekber!" nidalarına yoksullar, işçiler, orta sınıf, öğrenciler ve en sonunda da silahlı kuvvetler kulak verip ayaklanınca Şah devrildi. İranlı kitleler şimdi yalnızca Allah'a itaat

ve Humeyni'ye bağlılık yemini ediyorlardı. Düşünceli Ayetullah muzaffer olarak Tahran'a döndü ve halkın alkışlarıyla İran'ın yeni yöneticisi oldu. Artık İran'ı ve Şii dünyasını Allah yönetiyordu.

Humeyni öbür dünya odaklı maneviyata ters düşen bir kararlılık ve hızla Allah yönetiminin kendi yorumunu kurumlaştırmaya girişti. Siyaset Cami ile eşanlamlı oldu. Sovyet ve Fransız devrimlerini örnek alan ve yerel din adamları "komite"lerinden oluşan bir ağ, fabrikalardan bakanlıklara, çiftçiden generale kadar İran'da hayatın her yönünü izliyor ve denetliyordu. Bir yıla kalmadan Humeyni'nin Allah'ın Yüce Rehberi olduğu İslam cumhuriyeti resmen ilan edildi ve tüm laik muhalefet ya yok edildi ya da marjinalleştirildi. Muhalif din adamları bile hapse atıldı veya daha beter cezalara çarptırıldılar. Humeyni'nin her sözü kanundu. İran'ın Müslüman ülkelere ihraç etmeye çalıştığı yeni İslami rejim hem Batı'da, hem de İslam dünyasında büyük sarsıntı yarattı.

Halkın yüzde 50'sinin 30 yaş altında ve son derece yoksul olduğu Arap ve İslam dünyasında milyonlar İran'ın çağrısına kulak verdiler. Lübnan'da, Filistin'de, Gazze'de ve Batı Şeria'da yabancılaşmış genç Araplar köktendinci davanın saflarına katıldılar. Allah adına yapılan çağrı ilk kez İsrail karşıtlığıyla eşanlamlıydı. İran'ın da destek verdiği revaçtaki Hizbullah hareketi, Batılı hedeflere karşı bir dizi sansasyonel intihar bomba eylemi gerçekleştirerek şehitlik çağrısı yaptı. İslam devrimi ruhlara tutku ilham etti ve İran sınırlarının çok uzağındaki Arapları birleştirdi. Humeyni, en azından bir düzeyde, tüm İslam dünyasını hem ateşledi hem de korkuttu.

İranlı köktendinciler için Afganistan'dan daha iyi bir dava olamazdı. Sovyetler Birliği dünyanın en karışık, geri ve birbirleriyle savaşan aşiretlerden oluşan devletini 1979 yılında -yani Humeyni devriminin olduğu ve Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin saldırıya uğradığı yıl- işgal etti. Bir yaşam biçimi olarak kendi aralarında savaşan Afganlar bu sefer istilacı dış düşmana karşı birleştiler, hem de eşine az rastlanır bir tutkuyla. Sovyetler bir anda kendilerini Afgan Mücahitler'e karşı bir vekâleten savaşa[1] saplanmış buldular. 1980 ortalarına gelindiğinde

[1] Vekâleten savaş: büyük bir devletin kendisi katılmadan kışkırttığı savaş. (Y.N.)

Afgan direnişi, özellikle de Hizb-i İslami diye bir grup, Pakistan'dan –ve CIA'dan– silah ve yardım alıyordu. Humeyni'nin "Büyük Şeytan" dediği Amerika, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmak için Müslüman köktendincilerin davasına yardım ediyordu.

ABD'nin oradaki müttefiklerinden biri de Usame bin Ladin adında bir direniş örgütleyicisiydi. Bin Ladin 1957'de, Suudi Arabistan'daki kutsal mekânları restore etmekten servet yapmış zengin bir Yemenli müteahhidin oğlu olarak dünyaya geldi. "Köle gelin" diye çağrılan annesi evdeki hanımlar hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alıyordu; annesinin tek oğlu olan genç de aile konağını arkadaşsız, tek başına arşınlamak zorunda kalıyordu. Psikolojik yaralar, çok acı sonuçlar doğurabiliyor. Bin Ladin'in hayata atıldığı ilk yıllar, zengin genç Suudilerinkiyle aşağı yukarı aynıdır; Lübnan'da üniversite, hafif kadınlar ve arkadaşlarla çılgın içkili partiler, Cidde sokaklarında kanarya sarısı Mercedes 450SL'lerle tur atmalar. Ancak mirasyedi gencin mutlu günleri 1977'de Hacca gitmesiyle ansızın sona erdi. Usame bin Ladin yeniden doğmuş gibi bir Müslüman oldu. Dine yeniden dönen fanatiklerin birçoğunda olduğu gibi geçmişini telafi etme tutkusu kendine bir hedef aradı. Sovyetler'in Afganistan'ı işgal ettiği sıra bin Ladin yirmili yaşlarının başındaydı; dini bütündü, zekiydi, hırslıydı ve zengindi. Ayrıca 1980'lerde Müslüman gönüllülerin Afganistan'da savaşa katılmalarını örgütleyen Azzam adlı ateşli bir vaizin büyüsüne kapılmıştı. Usame, Azzam'ın kurduğu Yardım Bürosu'nda çalışıyor, Pakistan ve Afganistan'daki kamp ve üs ağına gidecek gönüllülerin seçimi, eğitimi ve nakliyle ilgileniyordu. Bin Ladin iyi bir öğrenci ve mahir bir örgütleyici olduğunu kanıtladı, Yardım Bürosu da dünyanın her yerinden topladığı 30.000'i aşkın Müslüman savaşçıyı Afganistan'a yolladı.

Sovyetler sonunda Afganistan'dan çekildiğinde Yardım Bürosu'nun savaşta sertleşmiş gazileri kendi memleketlerine geri döndüler. Bu Afgan-Arapların yanlarında bir de İslam'ın köktenci, silahlı yorumu ve İslam düşmanlarına karşı zafer ve başarıyla dolu bir sicil vardı. *El-Kaide*, yani "hücre" düşüncesi –aynı görüşlere sahip İslam savaşçıları ve eylem adamlarının oluşturduğu, birbirine aynı misyonla bağlı ve hayatlarını bu misyona, Allah adına savaşmaya adamış gevşek uluslararası

kümelenme– bu gazilerin oluşturduğu ağdan doğdu. Ne var ki Suudi Arabistan Krallığı'nın ihtiyatlı yöneticileri bu tür tehlikeli düşünceleri sıcak karşılamadılar. Duruma çok içerleyen bin Ladin 1991'de kendini Sudan'ın başkenti Hartum'da sürgünde buldu. Orada açtığı işyerinin pirinç levhasında faaliyet alanı açıkça yazıyordu: El-Kaide.

El-Kaide'nin işi, bin Ladin'in Afganistan'a Yardım Bürosu'nda yaptığıyla aynıydı: para toplamak, uygun gönüllüleri seçmek ve eğitmek, insanları ve parayı dünyanın çeşitli yerlerine göndermek ve İslam düşmanlarıyla savaşmaya kararlı bir uluslararası örgüt kurmak. Fakat ABD'nin Somali'yi işgal ettiği 1992'de İslam düşmanları artık Sovyetler Birliği'nin "Allahsız Marksistler"i değildi. Onlar gideli çok olmuştu. Yeni düşman Amerika Birleşik Devletleri, bir de Filistin halkının "baş düşmanı" İsrail devletiydi. El-Kaide bu yeni mücadeleye şevkle sarıldı ve Somali'de Amerikan güçlerine karşı çarpışan savaş ağaları ve aşiretlerle açıkça işbirliği yaptı. Gerek İsrail ve ABD, gerek Batı, gerek El-Kaide'den farklı düşünme cüreti gösteren Müslümanlar bir anda meşru hedefler olarak namlunun ucuna kondular. Bin Ladin'in, bu sefer Afganistan'a kaçmaya zorlandığı zaman örgüt büyümüş ve terörist bir tehdit olarak açıkça tanımlanmıştı bile. Medreselerde ateşli bir dindarlıkla yetiştirilen genç öğrencilerin kurduğu fanatik Taliban rejimi bin Ladin ve takipçileri için ideal bir sığınaktı. Allah adına El-Kaide askeri olmaya aday bendeler İslam dünyasının her yerinden Afganistan'a sızmaya başladılar. Dünyanın her köşesine ulaşan ağı ve her kıtadaki destekçileriyle El-Kaide, Müslümanların kurduğu en başarılı sivil toplum örgütlerinden biri haline geldi.

2000 yılına gelindiğinde Batı'da El-Kaide'yi bilmeyen istihbarat teşkilatı yoktu. 26 Şubat 1993'te Yusuf adlı bir adam Dünya Ticaret Merkezi'nin altında yarım ton bomba yüklü bir kamyonu havaya uçurdu, altı kişinin ölümüne, bin kişinin de yaralanmasına yol açtı. Yusuf kaçtı. Saddam Hüseyin'in ordularının Kuveyt'ten çekilişinin ikinci yıldönümüne ayarlanmış DTM'nin bombalanması, özenle planlanmış bir terör saldırısının bütün belirtilerini taşıyordu. Bunu izleyen altı yıl boyunca El-Kaide büyüyüp gelişerek Ortadoğu'nun çeşitli İslamcı terör gruplarının üyelerini kendine çekti. Saflarına katılan önemli isimlerden biri Mısır İslami Cihad örgütünden Muhammed

Atıf'tı. Atıf, 1990'da Mısır Parlamentosu sözcüsünün öldürülmesinden 1993'te Somali'deki ABD güçlerine saldırı düzenlenmesine kadar teröre iyice bulaşmıştı. El-Kaide kendilerini İsrail'in yok edilmesine, Amerika ve müttefiklerinin Ortadoğu'dan atılmasına ve Batılıların öldürülmesine adayan tüm İslamcı teröristlerin sıcak karşılandığı ve ortak bir davada toplandığı şemsiye örgüt haline geldi. Haziran 2000'de Yemen açıklarındaki uluslararası sularda bir Amerikan destroyerine intihar botuyla saldırı düzenleyecek cesareti bile bulabildi kendisinde. Saldırıda USS *Cole* ciddi hasar aldı ve 17 Amerikalı denizci öldü.

Artık Batı'nın iyi örgütlenmiş, zeki, fanatik ve konvasiyonel olmayan yollarla intihar bomba eylemleri yapmaya hazır bir terör örgütüyle karşı karşıya olduğu açıktı. Aynı düşmanın iyi korunan Batılı hedeflere karşı büyük saldırılar planlama ve gerçekleştirme gücüne sahip olduğu da ortadaydı. Hepsinden daha korkutucu olan, bu yeni terörist bombacılar intihar saldırılarında davaları uğruna ölmeye hazırdılar.

İntihar Kuran'da kesin bir dille yasaklanmış olmasına rağmen şehitlik İslam geleneğinde, özellikle de Şiilikte köklü bir kavramdır. Çağdaş İslamcılar içinde intihar bombacısı veya şehidi siyaseti güden grup Hizbullah'tı. Çoğu yüksek eğitimli ve en az yüzde 10'u genç kadınlardan oluşan fanatik genç Müslümanlar, savaşı İsrail tarafına taşımak için gönüllü oldular. Batılıların anlamaları zor da olsa, köktendinci Müslümanların birçoğu için ölmek pahasına Tanrı düşmanlarını yok etmek, cennete gitmenin garantili yoludur – ve onlar buna inanıyorlar. Şehidin son günleri, bu düşünceyi uyarıp güçlendiren terörün vaftiz babalarının özenli denetiminde geçer. İnsan kurbanı gibi semirtilen şehit adayına, Allah adına ölmeden ve öldürmeden önce ziyafet çekilir. Topluluk içinde verdiği kararın ağına düşen intihar bombacısı için geri dönüş yolu yoktur. O nasıl kararlıysa çevresindekiler de o ölçüde beklenti içindedir.

El-Kaide'ninse aklında daha önemli hedefler vardı. Örgüt, otobüs durağında İsrailli küçük gruplara veya talihsiz asker adaylarına saldırı düzenleyen HAMAS veya Hizbullah'tan daha büyük hedefler peşindeydi. USS *Cole* saldırısının ardından Usame bin Ladin çok daha büyük bir balık, çok daha geniş bir izleyici kitlesi istiyordu ve 1993 New York saldırısından sonra

nereye yönelmesi gerektiğini çok iyi biliyordu. Dünya Ticaret Merkezi ve Madrid onu çağırıyordu.

İstihbarat örgütleri El-Kaide'nin yarattığı tehlikenin farkındaydı. CIA ve İngiliz JIC (bkz. Sözlük) 1998'den önce, Libya, İran ve Suriye'nin beslediği devlet destekli terörden sivil terör örgütleri diyebileceğimiz şeye doğru genel bir eğilimin varlığını saptamıştı. Asıl zorluk, buna karşı ne yapılması gerektiğiydi. El-Kaide gibi "çeşitlilik gösteren, serbestçe hareket eden sınırötesi ağlar"ı, bırakın onlara sızmak, izlemek bile çok zordu. Bir başka sorun da El-Kaide'nin bundan sonra ne yapacağını kimsenin tam olarak bilememesiydi. Batı'daki istihbarat analizcileri grubun karmaşık sistemlerden yararlanarak prestijli hedeflere yöneleceği sonucuna ulaştılar. Ancak gözlerini ileriye dikmiş analizciler tarihteki dersleri hesaba katmıyorlardı. Modern teröristlerin son otuz yıldaki *reklam* saplantısı birçok istihbarat uzmanının –ve medyadaki yorumcunun– terörün gerçek doğasını görmelerine engel oldu. Terör silahlı propagandadır; dava için reklam ne kadar önemliyse *silah* da o kadar önemlidir.

Batı, sırf öldürmek için öldürüp yok eden bu grupların niyetlerini fena halde hafife aldı. Anlaşılan, onların düşmandan kanlı öç alma arzuları ve kötü niyetleri göz ardı edilmiş. 2004'te Madrid'de patlatılan bombanın ardından bir El-Kaide liderinin sözleriyle: "Siz yaşamak derdindesiniz – biz ölmek." Kuran öğretilerinin bu sapkın yorumu terörist faaliyetlerde ürkünç, yeni bir öğenin habercisiydi: siyasal amaç gütmeyen terör. PIRA'dan çok Dağdaki İhtiyar Hasan Sabbah'ı ve onun Haşhaşîlerini akla getiren bu terör biçimi Batılı analizcilerin çoğunun kültürel kavrayışlarının ötesinde yer alır. Gerek PIRA, gerek ETA yöntem olarak intihar bomba yöntemlerini hiçbir zaman benimsemedi.

Öte yandan, işlerin değiştiği konusunda açık ipuçlarıydı bunlar. 1980'de CIA'nın saptayabildiği iki dinî terör grubu vardı – 1990'da bu sayı katlanarak arttı ve çoğu İslamcı fanatikti. Yapılan bir hesaplamaya göre 21. yüzyıla girerken terör kaynaklı ölümlerin yüzde 25'inden Şii terör örgütleri sorumluydu. Başka göstergeler de vardı. El-Kaide'ye sempati beslediği bilinen Ömer Abdurrahman şöyle ilan ediyordu:

> Bizler terörist olmak zorundayız... Yüce Tanrı bize, düşmanlarının yüreklerine korku salmamız için, savaş tohumları dahil, kendimizi olabildiğince güçlendirmemizi bildirmiştir.

Böylesi abartılı bir üslup, Arap dili ve kültürü uzmanlarının bildikleri üzere pek anormal sayılmasa da açık bir eğilimi belirtir. El-Kaide mücadeleyi genişletmeye ve Batı'ya zarar verecek her yola başvurmaya kararlıydı. CIA 2000 yılından önce büyüyen tehdidin farkına varmıştı ve Batılı hedeflere bir saldırı dalgası olacağını tahmin ediyordu. Ancak CIA'nın değerlendirmeleri ne yazık ki "sofistike" hedeflere ağırlık veriyordu ve ilgilileri, tehdidin en çok bilgisayar ve nükleer silahlar gibi yüksek teknoloji ürünlerine yönelik olduğu konusunda uyarıyordu. Birkaçı dışında, analizcilerin unuttukları şey, El-Kaide'nin Batılıları öldürecek *her* yola, Batı'ya ve onu temsil eden şeylere olan hastalıklı nefretini yöneltebileceği *her* saldırıya başvurabileceğiydi. Açık söyleyelim, "Tanrı düşmanları"nı katletmek El-Kaide'nin reklamını yapmaktan daha önemliydi. Adam öldürmenin suyu mu çıktı ki onun yerine Amerika'nın ulusal elektrik şebekesini devredışı bıraksınlar? Aslolan öldürmekti. Ve El-Kaide bunu açıkça söyledi. Usame bin Ladin Haziran 2001'de Arap basınında şöyle bir tehdit savurur: "İki ay içinde dünya Büyük Şeytan'a karşı yapılan bir saldırıyla sarsılacak."

İslamcı teröristlerin maksatları hakkında fena halde yanılgıya düşüldü ve bu yanılgı dolaylı da olsa Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a 2001'de yapılan kamikaze saldırılarına yol açtı. Yeni bir terörist olgu belirmişti sahnede. El-Kaide'nin "Yahudilerin kökünü kurutmak", "İsrail'i denize dökmek", "Amerikalıları ve müttefiklerini bulundukları her yerde öldürmek" ve "İslam'ın kutsal mekânlarını yalnızca Tanrı'ya bağlılık gösterenlerin koruması"nı sağlamak (hepsi de Usame bin Ladin ve takipçilerinden aynen alıntılanmış sözlerdir) diye dile getirdiği konular, siyasal olarak başka yollarla ulaşılması mümkün olmayan amaçlardır. Bu sıradan bir terörist grup değildi ve böyle bir örgütle pazarlık masasına oturma olasılığı da pek yoktu. Elie Wiesel'in renkli deyişiyle, "güçle silahlanmış fanatikler"le başa çıkmanın tek yolu onların kökünü tamamen kazımaktır. Hiçbir ödün bu yeni terör dalgasını savuşturamazdı. Geleceği

uzun süredir tahmin edilen medeniyetler ve kültürler çatışması nihayet gelip çatmıştı.

Batı'nın, özellikle de ABD'nin istihbarat örgütleri ne yazık ki teröre karşı açılan bu yeni savaşa hazırlıksızdılar. ABD istihbarat camiası, özel olarak terörizmi izlemek amacıyla 1986'da kurulan Karşı-Terör Merkezi'nin (CTC) varlığına rağmen, çeşitli nedenlerden ötürü ulusal istihbarat kuruluşlarının kılı kırk yararak topladığı bilmece parçalarını bir türlü birleştiremedi. Doğrusu, Eylül 2001'e kadar ABD istihbarat camiası ülkeye yapılacak bir terör saldırısına karşı ne örgütlenme ne de donanım bakımından hazırlıklıydı. CTC'nin kuruluş şartına rağmen ABD'li hiçbir kuruluşun, bırakın teröre karşı ulusal çalışmaları koordine edecek, yaklaşan terör tehdidine karşı uyaracak edecek bir işaret ve uyarı sistemi bile yoktu. Sorunun bir kısmı da buydu: İstihbarat teşkilatları Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ve Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından yeni dünya düzeninin ihtiyaçları doğrultusunda bir örgütlenme değişikliğine gitmedi. Oysa en temel kurallardan biri, biçim ve tasarımın işlevi yansıtması gerektiğidir.

Amerika'yı giderek daha çok tehdit eden terörizm örneğinde bu kurala uyulmadığı açıkça görülebiliyor. Hiçbir karşı-terör planı, hiçbir strateji, hiçbir uyarı sistemi yoktu. Cheyenne Dağları'nda ABD Hava Kuvvetleri'nin komuta sığınağındaki son derece gelişmiş otomatik işaret ve uyarı gösterge paneli, nükleer başlıklı füzeler bir yana, uzaydan kutup üzerinden gelen çerçöpü bile saptayabiliyordu. Fakat teröristler füzeleri aratmayacak ölümcül bir darbeyi ABD içinde rahatlıkla hazırlayabiliyorlardı ve buna karşı da bir erken uyarı sistemi yoktu. Dünya yakıtla ve insanla dolu yolcu uçaklarının gökdelenlere dalışını izlerken verilen ilk tepki, bunun terörist taktiklerde yepyeni ve kesinlikle beklenmedik bir gelişme olduğuydu. Fakat bu bile doğru değildi. Meğer ABD istihbarat kuruluşlarına 1994'le Eylül 2001 arasında, teröristlerin bir yolcu uçağı kaçırıp prestijli bir hedefe daldırmayı tasarladıklarını bildiren on iki ayrı rapor sunulmuş. O raporlardan birkaçı bin Ladin ve El-Kaide'nin adını bile veriyordu. Hatta onlardan biri, New Jersey'deki FBI bürosuna giden ve El-Kaide'nin bir uçak kaçırıp onunla bir binaya girmeyi planladığını şaşkınlık içindeki FBI ajanına anlatan "sıradan" birinden geldi. Toplanan ve bir araya getirildiğinde

derhal bir terörist saldırı alarmı verilmesini gerektiren bir araba dolusu istihbarat verisinden başka raporlar da çıktı. ABD içindeki FBI büroları olağandışı faaliyetler olduğunu bildirdi, fakat genel merkezdeki çokbilmişler bunu hiçe saydılar; CIA besbelli birilerinin uçak kaçıracağını biliyor, ama kendi oyununu oynuyordu. Tüm bunlara rağmen CTC'nin ve başka kuruluşların istihbarat analizcileri, El-Kaide'nin uçakları bomba olarak kullanmayı tasarladığına ilişkin işaretleri içerecek şekilde veri toplama planını güncellemediler. Kritik İstihbarat İstekleri'nin (CIR) yenilenmesi için ne bir çağrı yapıldı ne de böyle bir talimat verildi. ABD istihbarat camiası bölük pörçük ve kendinden hoşnut bir halde günlük işlerine devam etti. Ortada bir istihbarat yetersizliği yoktu. Asıl sorun, merkezden kontrolün olmaması, El-Kaide üst mevkilerinden gelen insan istihbaratının çok az olması ve ABD'nin sahip olduğu istihbaratın analizinin çok kötü yapılmasıydı.

11 Eylül 2001 saldırısının yarattığı deprem dalgaları dünyayı altüst etti. Uçaklardaki herkes, 19 eylemci dahil, öldü. Pentagon'da 124 kişi, Dünya Ticaret Merkezi'nde de, 418'i New Yorklu itfaiyeci ve polis olmak üzere, 60 ülkeden toplam 2.500 çalışan ve ziyaretçi hayatını yitirdi. Terör Batı'ya en görkemli ve en ağır darbesini indirmişti.

Gazze'de ve Batı Şeria'da, saldırıyı *İsrail*'e düzenlenmiş gibi gören Filistinliler sokaklarda dans ettiler – zaten İsrail'in askerî kudretinin arkasındaki güç "Büyük Şeytan" değil miydi? Zaten İsrail, "Yahudi lobisi" aracılığıyla Amerikan hükümetine dış siyasette istediğini yaptırmıyor muydu? Kimi Arap komplo kuramcıları saldırının, İslam ve Arapların adına leke sürmek isteyen Yahudilerce planlanıp uygulandığını bile öne sürdüler. Ama dünyanın emin olduğu bir şey vardı: 11 Eylül saldırısı korkunç bir katliam ve reklamdı ve kimsenin beklemediği kadar yıkıcı olmuştu. Saldırının kıyameti andıran görüntülerinin bin Ladin ve takipçilerini bile sarsmış olduğu yolunda bazı kanıtlar var. ABD misillemesinin bir sonucu olarak Taliban Celalabat'tan kaçarken El-Kaide'ye ait bir video kaseti ele geçti; orada bin Ladin, Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının başarısının kendisini de şaşırttığını kabul ediyordu.

11 Eylül sonrasında ABD Başkanı George W. Bush küresel terörizme karşı açık savaş ilan etti. ABD bunun ardından dik-

katle hesaplanmış adımlarla El-Kaide'ye ve onun Taliban Afganistan'ındaki sığınak üssüne karşı harekete geçti. ABD Başkanı bunun ardından "şeytan ekseni" ilan ettiği Kuzey Kore, Irak ve İran'ı ağır bir dille suçladı. Ancak İran'ı hedef alması, İranlı Şii liderler ve ılımlılar arasında tepki yaratması nedeniyle tehlikeliydi. 2003 baharında ABD ve en yakın müttefikleri kararlı adımlarla Ortadoğu'ya girdi, Irak'ı işgal edip diktatör Saddam Hüseyin'i devirdi, ama bu arada da El-Kaide'ye ve İslamcı fanatiklere "hedef zengini bir çevre" hediye ettiler. ABD siyaseti İslam dünyası ve Ortadoğu'yla onların topraklarında yüzleşerek, El-Kaide'ye Amerikan askerlerini kapılarının eşiğinde avlama fırsatı verdi. Hoşnutluğunu gizlemeyen El-Kaide "Tanrı düşmanları"na vurmak için ele geçen bu fırsatı kaçırmayarak, "işgal altındaki Irak"ta askerleri de Iraklıları da ayrım gözetmeksizin katleden bir terör seferberliğine girişti. Gelecekte daha da feci terör savaşlarını haber verircesine işgalci Amerikalılar kadar Şii Iraklıları da hedef aldılar. Cihat, Sünnilerle Şiileri, Müslümanlarla Müslümanları karşı karşıya getirdi. Devrim bir kez daha kendi çocuklarını yiyordu. Daha kötüsü, bir sonraki hedefin kendileri olacağı Batı'nın kafasına dank etti. Batı medeniyetinin açık toplumu ve açık kentleri yeni terörün kurt ve çakallarına semiz ve korumasız bir hedefler cenneti vaat ediyordu.

ABD artık terörizme karşı yeni bir dünya savaşına girişmişti. Bali'den Bağdat'a, Yemen açıklarındaki Fransız tankerlerinden ibadet eden Hıristiyanların saldırıya uğradığı Pakistan'a, Atlantik üzerindeki yolcu uçaklarından Madrid'de havaya uçan trenlere, Allah'ın çocukları Batı'nın asayiş kuvvetleriyle karanlık bir mücadeleye tutuştular. İslam'ın Batı karşısında yüzyıllardır aldığı yenilgilerin hesabı sorulabilirdi artık. Teröristlerin hedefi Batı'nın kendisiydi.

ABD ve onun temsil ettiği her şeye karşı beslediği kör nefretle El-Kaide, özerk yerel fanatiklerden oluşan küresel bir harekete dönüştü. Terörizm tıpkı MacDonald's gibi fiilen dünya çapında bayilikler vermeye başladı. Usame bin Ladin'in dünya görüşünü benimseyen ve çağrısına uyan fanatiklere göre iyi Müslümanların hepsi El-Kaide'yi desteklemeli, kim ve nerede olursa olsun, Amerikalıları, Hıristiyanları, Yahudileri ve onların müttefiklerini öldürmeliydiler; Tanrı'nın işi yapılmalıydı. Merkezî komutaya veya kontrole gerek yoktu. İslamcı kökten-

dincilik terörizmi küreselleştirmişti..

Böylelikle savaşın doğası da değişti. Çünkü Michael Collins ve IRA 1918'de, teröre karşı verilen savaşın çabucak bir *istihbarat* savaşına döndüğünü anlamışlardı. Zarar vermeye, hatta davası uğruna ölmeye hazır teröristi hiçbir tank ve tüfek, hiçbir pasif savunma, hiçbir polis koruması ve güvenlik bariyeri durduramaz. 1930'ların bombardıman uçakları gibi teröristler de aradan sıyrılmasını bileceklerdir. Böyle bir düşmana karşı gereken şey istihbarattır. Teröristlerin kimliği, tasarıları, silahları, aldıkları eğitim, hedefleri ve maksatları hakkında istihbarat. Ancak sağlam istihbaratla terör ağının kalbine sızılabilir ve teröriste, kalktığı andan yattığı ana kadar, güvensizlik hissi verilebilir. İşte o zaman terörist korkudan uykusuz kalır, kapının ansızın sertçe çalınmasından veya başının üzerinde bir helikopter belirmesinden kaygılanır – ki Filistinli ve Arap aşırılık yanlılarına karşı yürüttükleri uzun soluklu gizli istihbarat savaşında İsrailliler de bunu kanıtlamışlardır. Azimli teröristi caydıracak tek yol onu daimi bir ölüm veya yakalanma tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktır. Bunun için de terör gruplarının ta kalbinden gelecek istihbarata gerek var: Casuslar şart.

Köktendinci İslamcı terör savaşa yeni ve can sıkıcı bir boyut da kattı: akıldışılık. Geleneksel çatışmalarda tarafların akılcı davranacakları ve mümkünse hayatta kalmaya çalışacakları baştan kabul edilir. Çatışma kuramlarının birçoğunun temelinde caydırıcılık öğesi yatar. Soğuk Savaş dediğimiz denge durumunda nükleer süpergüçleri tetiği çekmekten alıkoyan şey, Karşılıklı Garantili Yok Olma tehdidiydi. Kimse gerçekten ölmek istemez. İslamcı teröristlerse yepyeni savaş yöntemlerine farklı ve rahatsız edici eğilim eklediler: Birçokları davaları uğruna ölmeyi arzu etmekle kalmıyor, bunun için *çabalıyorlar*. Kuran onlara şehit olacaklarını ve cennete gideceklerini söylüyor. Ölmek *iyidir*. Dolayısıyla bu fanatikleri caydırmak zor. Onları siyasal ödünlerle yumuşatmak veya kandırmak mümkün değil. Onların güdüsü psikopatınkinden pek de farklı değil: Onlar alacakları haz ve davaları için öldürmeyi, parçalamayı, can acıtmayı istiyorlar. Dolayısıyla intihara eğilimli böyle kişileri engelleyecek tek şey başaramama korkusu ve tasarılarının önceden bilinmesidir, yani istihbarat. Onları duraksatıp düşünmeye itecek tek şey, İslam davasının gereklerini yerine getire-

meme korkusudur. Onların savundukları ve inandıkları her şeyin özünde İslam ve Kuran var.

ABD ve onun temsil ettiği her şeye karşı beslediği kör nefretle El-Kaide, özerk yerel fanatiklerden oluşan küresel bir harekete dönüştü. İslamcı köktendincilik terörü küreselleştirdi.

Trajik ve ironik olan, İslam'ın her yerde başarısızlığa uğramasıydı. Dünyanın büyük dinlerinden biri olarak değil. Tam tersine, İslam bir din olarak büyüyordu. Ancak İslam bir yönetim biçimi olarak başarısızlığa uğradı. Siyasal açıdan İslam, fanatik teröristler ve yandaşları ne derlerse desinler, yeryüzünde Tanrı'nın cennetini kurmayı başaramadı. Çağdaş dünyanın karmaşıklığı, İslam âleminin kamu politikalarındaki dev sorunlara daha pratik ve seküler çözümler bulunmasını gerektiriyor. İslamcı fanatikler Hashaşîlerin ilk önderi, Dağdaki İhtiyar Hasan Sabbah gibi terör estirebilirler Batı'da. Ancak tarihin karşı konulamaz akıntısında, gelişme ve insanlık onları geride bırakmıştır. Köktendinci teröristlerin kararlılığı karşısında bu mesaj işleri düzeltmeye yaramaz. Tersine, nefret ettikleri "şeytan dünya"da kimi öldürdüklerini umursamayanların kana susamışlığını daha da artırır. Onların öfkesi karşısında sınırlar kalkar; ister Batılı, ister Müslüman olsun, ister Arap, ister Hıristiyan olsun, kimse onların düşmandan intikam alma azimleri karşısında güvende değildir.

Geriye bir tek fanatiklerin, "Tanrı düşmanları"nı katletmek için kitle imha silahlarına ulaşmaları kaldı. Sadece iyi istihbarat onları vaktinde tespit edebilir.

20

EN YENİ MESLEK?

İstihbarat, sadece zafere ulaşmanın aracı değil...

John Keegan

İyi, kesin istihbarat zaferin anahtarıdır...

ABD Sahra Talimatnamesi

İstihbarat ulusal çıkarlara hizmet etmek için var; ve hep de etmiştir. Ticari ve bazı önemsiz alanlarda da ufak tefek işlevleri olmakla birlikte kayıtlı tarih boyunca asıl rolü hem savaşta, hem de barışta, şaşmaz şekilde Devlet'e hizmet etmek olmuştur. İster askerî ve diplomatik alanda, isterse de iç işleri ve suçu önleme alanlarında olsun, bu hizmeti gerçekleştirmede genellikle bilinen veya kabul edilenden, yine şaşmaz şekilde çok daha etkili olmuştur.

Bu nedenle bu işi yapanlara "kukla ustaları" demek hayalperestlik olmaz: Onların yaptıkları kelimenin tam anlamıyla, gizlilik ve hile perdesinin gerisinden görünmez ipleri çekmek olmuştur. Ulusal kültürlerdeki farklılıkları çağlar boyunca işlerine yansıtmış ve hâlâ da yansıtıyor olabilirler; bununla birlikte tüm ülkelerin ve tüm zamanların istihbaratçılarının paylaştıkları bir arzu var: iktidarda olanları bilgilendirmek ve bu yolla büyük olaylara yön vermek, tabii mümkünse gizli olarak. Büyük bir sorumluluktur bu ve tüm sorumluluklar gibi suiistimal edilebilir, nitekim edilmiştir de. Ancak en saf haliyle istihbarat -genelde başvurduğu aşağılık ve "ahlakdışı" yöntemler

hesaba katılırsa, çelişkili olarak– gerçekten çok saygın bir iş. Birçok durumda koca ulusların ve halkların güvenliği ve selameti istihbarata, ama yalnızca istihbarata bağlı olmuştur. Pers istilasına karşı uyarılan Greklerin zamanından bomba yerleştirmeye giden terör çetelerinin engellendiği günümüze kadar istihbarat, savaş kazanmada ve hayat kurtarmada ne kadar önemli olduğunu defalarca kanıtladı. Profesyonel askerler, diplomatlar ve devlet memurları bu temel gerçeğin çoktandır farkındalar. Binlerce kurgusal çalışmada "pelerin ve hançer" donatılarıyla popülerleştirilen bu gizli âlemin sözde pırıltısına kapılan romancılar ve amatörlerse istihbarat dünyasının amacını çoğu zaman unuturlar: siyaset yapanların en iyi kararları alabilmeleri için onlara kesin, işlenmiş bilginin zamanında sunulması. Gecenin bir vaktinde "gizli ajanlar"la yapılan gizli görüşmelerden yalnızca devlet başkanlarına gösterilecek denli gizli bilgiler içeren uydu görüntülerine, geri kalan her şey bu amacı destekleyen etkinliklerden ibarettir. İstihbaratın varlık nedeni bizi bilgilendirmek ve uyarmaktır, o kadar; ve aleyhimize işler çeviren düşmanlar olduğu sürece onların içyüzünü öğrenmek için istihbarata ihtiyaç duyacağız.

Günümüzde istihbaratın karşılaştığı sorunların bir bölümü son yarım yüzyıldır bu faaliyet alanıyla ilgili anlayışımızı temelden değiştiren devrim niteliğinde üç gelişmeden kaynaklanır. Birincisi, Enformasyon Devrimi. "Büyük Oyun"un oynandığı alan, bilgisayar, internet ve "sanal savaş" denen olgu nedeniyle sahiden büyük bir dönüşüme uğradı. Enformasyon Devrimi'nin geçmişe kıyasla yarattığı fark, bir bilgi çağlayanı meydana getirmiş olması. Herkesin serbestçe ulaşabileceği dev bir malzeme akışı internet ve dünya medyasında dolaşmakta, başkalarının yanı sıra istihbarat analizcilerini de adeta boğmaktadır. Açık kaynak niteliğindeki bu selin büyük bir bölümü sınıflanmamış ve konudışıdır; çoğu ya saçmalık ya da düpedüz yanlış bilgidir; yine de az bir kısmı son derece gizli ve önemlidir. Bir olgu ve iddia selinden altın kırıntıları ayıklamak durumunda olan istihbarat analizcisinin işi çok zor ve bilginin işlenmesi ancak bilgisayarlar yardımıyla mümkün olabilir. Bilgisayar ordularıyla destekli Enformasyon Devrimi muazzam bir bilgi yönetimi sorunu doğuruyor. Önümüzdeki yıllarda istihbarat analizcileri, diplomatlar ve siyasetçilerin kendilerini enfor-

masyon batağına saplanmış bulmaları işten bile değil.

Kaderin cilvesine bakın ki ikinci büyük sıkıntının kaynağı bizzat bilgisayarın kendisi. Bilgisayarlar ve onlara bağlı elektronik oyuncaklar hem kolay, hem de *çok* cazip hedefler. Sanal savaş artık çok gerçekçi bir olasılık. Savaş yöntemleri bütünüyle "enformasyon savaşları"na –düşmanın karar sistemlerinin "zaman döngüsü"ne girmeye çalışarak onun bir şey yapmasına fırsat vermeden komuta ve kontrol sistemlerini felç etmeye– döndüğü için enformasyon sistemleri ve istihbarat da tam anlamıyla stratejik *hedefler* haline geldi. Gerek barışta, gerek savaşta, ATM'lerden ulusal elektrik ve askerî haberleşme sistemlerini kontrol eden bilgisayarlara kadar bağımlı olduğumuz enformasyon akışı hem maddi, hem de elektronik olarak saldırıya son derece açık. Modern bilgi teknolojileri devredışı kalmayagörsün, felç oluruz – hem kişisel hem de ulus olarak. İstediğiniz kadar nükleer bombanız, füzeniz, uçağınız, topunuz ve geminiz olsun, hiçbiri işe yaramaz. Dolayısıyla düşmanın karar döngüsüne girmek suretiyle yapılan "bakışımsız savaş" hiç de yabana atılacak bir olasılık değil ve yüzyıllardır olduğu gibi, teröristler ve zayıflar için çok cazip bir fırsat sunuyor. Enformasyon savaşı asla fütürist bir hülya değil; daha 1999'da Endonezya hükümeti Doğu Timor Kurtuluş Hareketi'nin internet sitesine bir dizi eşgüdümlü bilgisayar korsanlığı hamlesiyle saldırdı. O günden bu yana bilgisayar korsanlığı istihbaratı (*"hackint"*) gelişip geçen yüzyılda Bletchley Park ve Enigma öyküsünden bildiğimiz kadar önemli bir disiplin haline geldi.

Kimileri gelecek tüm savaşların "E-Savaş" (bkz. Sözlük) olacağına inanmaya kadar götürüyorlar işi, ama bunun abartı olduğu açık. En zeki korsan bile, beyni bir caninin saldırdığı sopayla veya pahalı bilgisayarı silahtan çıkan bir kurşunla dağıtıldığı zaman iş göremez. (Bu da olsa olsa, "bilgisayar çağının gerçek hedefi insan aklıdır" diyen revaçtaki kuramı incelikle kanıtlamaya yarar.) E-Savaş bildiğimiz şekliyle savaşın yerini alamaz. Yıllardan bu yana bilimsel gelişmelerde görüldüğü gibi, yalnızca insanoğlunun kendi türüne ve başka şeylere zarar verme konusundaki nahoş yöntemlerinin eksiklerini giderir.

Gelecekte özellikle yazılımlar savunmasız olacak. "Gizli virüsler" ve "sahte algoritma bombaları" gibi yeni ve garip silahlar önümüzdeki yılların gündeminde kuşkusuz önemli birer

yer işgal edecek – hem sanal savaşların kendi versiyonlarımızdaki hedefleri hem de en az onun kadar önemli olmak üzere, sağlam ulusal savunma önlemleri almamızı gerektirecek ölümcül tehditler olarak. Bir ulusu dilediğince yönlendirmenin en iyi yolu dahili bilgisayar sistemlerinin kontrolünü sessizce ele geçirmektir. Elektrik, yakıt ve su olmaksızın çağdaş Batı'nın kent medeniyeti kısa sürede durma noktasına gelir ve kaosa sürüklenir. İstihbaratın tetikte olması hepimizin yararına.

Üçüncü ve son önemli gelişme de anlaşmazlıkların çözümünde topyekûn savaşlardan ve salt askerî güçten vazgeçilmeye başlamasıdır. Birçoklarınca bu olumlu bir gelişme. Büyük bir nükleer savaş ve onu izleyecek bir nükleer kışın, kurtulanları yeni ve soğuk bir Taş Çağı'na itmesi fikri aklı başında olanlara hiçbir zaman cazip gelmedi elbet. Ancak Soğuk Savaş'ın sonu geldiğinde CIA'nın eski başkanlarından birinin ettiği ünlü söz, "Dev bir ejderhayı öldürdük... ama şimdi de zehirli yılanlardan geçilmeyen vahşi bir ormanda yaşıyoruz," bundan daha az tehlikeli bir geleceği öngörmüyor. Nükleer savaş tehdidi azaldı, ama onun yerini Samuel Huntington'un "medeniyetler çatışması" olarak nitelediği yeni bir küresel çatışma biçimi aldı. Çünkü doğrusu, Demirperde'nin sökülmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra Batı'ya yönelen askerî tehditler *arttı*.

Eylül 2001'de kaçırılan üç yolcu uçağı Amerika'daki hedeflerine kamikazeler gibi çarptıklarında bu aslında birkaç yıldır hazırlanmakta olan bir savaşın ilanıydı. İstihbarat nasıl ki Moskova'nın merkezinde yarı sarhoş ve ürkek ajanlar görevlendirmiş veya Kremlin'deki telefon konuşmalarını dinleyerek ve uzaydan birtakım bulanık fotoğraflar çekerek Sovyet yönetim kademelerindekilerin aklındakini tahmin etmeye çalışmışsa, bu yeni savaşta da en az o kadar önemli bir rol üstlenecektir. İslamcı fanatikler tek bir hamleyle Kuzey İrlanda'da otuz yıl süren terör savaşındaki kadar insan öldürdüler, Soğuk Savaş'ın öldürdükleriyse bunun yanında hiç kalır. El-Kaide'nin kendi "güdümlü füzeler"inin kitle imha silahlarından farksız olduğunu söylemek abartı olmayacaktır, üstelik bunlarda 45 dakikalık bir uyarı süresi de yoktu. Tehditler değiştikçe istihbarat da buna ayak uydurmak zorunda. Bu kolay bir iş olmayacak. Gerçek güçle donanmış fanatiklere karşı ülkeyi ve toplumu korumak

son derece güç. Söz konusu fanatiklerin iyi silahlarla donatılmış, davalarına tamamen inanmış, intihara hazır ve yakıp yıkmayı kafalarına koymuş olmaları durumunda kaba kuvvet işe yaramayacaktır. Onlar neredeler? *Kimler?* Ellerindeki güç ve yetenek ne? Maksatları ne? Bundan sonra nereye saldırmayı tasarlıyorlar? Hiç de iç açıcı sorular değil, ama gelecekte bunun en iyi cevabını ancak istihbarat verebilir.

Şimdiki düşmanın ne istediğini biliyoruz. Fakat bunun olumlu hiçbir yanı da yok. El-Kaide'nin savaştaki amacı çok açık. 1998'de Usame bin Ladin, inananları Yahudilere ve Haçlılara Karşı Dünya İslam Cephesi'ne (WITJ) katılmaya çağırdı, ki örgütün adı zaten amacını yeterince açıklıyor. Bu konuda herhangi bir kuşku varsa Hizbullah'ın ilk liderlerinden Hüseyin Massaur'un, İslamcı terörün maksadını apaçık dile getiren sözlerine kulak verilebilir: "Biz düşmandan ödün koparmak için savaşmıyoruz, biz düşmanımızı yeryüzünden silmek için savaşıyoruz."

Bir sonraki savaş istihbarata ve kukla ustalarına hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyacak.

Üstelik savaş başladı bile.

SÖZLÜK

40. Oda	İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin kod kırıcı personeli (I. Dünya Savaşı)
ABDKP	ABD Komünist Partisi
Abwehr	Nazi döneminde Alman gizli istihbarat servisi
AGER	ABD Donanması Yardımcı istihbarat toplama gemisi
ARCOS	Sovyet ticaret kuruluşu (1920'ler)
Atlı Muhafızlar	19. yüzyıl öncesinde İngiliz Ordusu Londra Genel Karargâhı
BBKP	Büyük Britanya Komünist Partisi
B-Dienstf	Alman "*sigint*" ve radyo casusluk servisi (II. Dünya Savaşı)
BEF	İngiliz Keşif Gücü
BfV	Günümüzde Alman güvenlik servisi
Şifre Odası (Şifre Kalemi)	Devlet'in gizli kod kırma birimi (*Cabinet Noir* da denir)
Bletcley Park	İngiliz "*sigint*" servisinin yeri (İkinci Dünya Savaşı)
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu
BND	Günümüzde Alman istihbarat servisi
C3	Komuta, kontrol ve haberleşme
C4I	Komuta, kontrol, haberleşme, bilgisayar ve istihbarat
ÇEKA	Sovyet gizli servisi (1917-22)
CIA	ABD istihbarat servisi
CINCLANT	ABD-NATO Atlantik Filosu Başkomutanlığı
CIR	Kritik İstihbarat İstekleri
ComSubPac	Denizaltılar Pasifik Başkomutanlığı (ABD)
Deuxiéme Bureau	Fransız Genelkurmayı istihbarat bürosu
DGSE	Fransız gizli servisi
Double Cross	Dönek Alman ajanlarını yöneten İngiliz komitesi, "*20 Committee*" olarak da bilinir (II. Dünya Savaşı)

DST	Fransız güvenlik servisi
DTM	Dünya Ticaret Merkezi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Enigma	Alman kodlama cihazı (II. Dünya Savaşı)
E-Savaş	Enformasyon savaşı - enformasyon teknolojisi operasyonları
FAA	Federal Havacılık Ajansı (ABD)
FBI	Federal Soruşturma Bürosu (ABD)
FCO	Dış ve İngiliz Milletler Topluluğu Dairesi (İngiltere)
FISA	Dış İstihbarat ve İzleme Yasası (ABD)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
Forschungsamt	Araştırma Dairesi (Almanya)
Funkspiel	Almanların radyo oyunu (II. Dünya Savaşı)
G-2	Genelkurmay İstihbarat ve Güvenlik Şubesi
GC & CS	Devlet Kod ve Şifre Okulu
GCHQ	Devlet Muhabere Genel Merkezi
GPU	Sovyet gizli servisi (1923-34)
GRU	Rus/Sovyet Genelkurmay askerî istihbarat ve güvenliği
H2S	RAF yer arama radarı (II. Dünya Savaşı)
Hackint	Bilgisayar korsanlığı istihbaratı - bilgisayar korsanlarına karşı korunma
ICBM	Kıtalararası Balistik Füze
IRA	İrlanda Cumhuriyet Ordusu
J2	Genelkurmay Askerî İstihbarat ve Güvenlik Ortak Şubesi
JIC	Ortak İstihbarat Komitesi (İngiltere)
JN25	Japon donanma kodu (II. Dünya Savaşı)
Kabuk	Anti-radar folyo şeritleri (aynı zamanda "Pencere")
KG200	Kampfgruppe, Luftwaffe Özel Görevler Birliği (II. Dünya Savaşı)
KGB	Sovyet gizli servisi (1955-90)
KW-7	ABD kodlama cihazı
Langley	CIA genel merkezi
LRDG	Uzun Menzilli Çöl Grubu (Batı Çölü, II. Dünya Savaşı)
MAD	Alman güvenlik servisi *veya* Karşılıklı Garantili Yok Olma
Magic	Japonların en üst düzey kodlarının kırılmasına ABD'lilerin verdikleri kod adı (II. Dünya Savaşı)
Marechaussee	Hollanda askerî polisi ve güvenlik servisi
MfS	Devlet Güvenlik Bakanlığı (Doğu Almanya)
MGB	Sovyet gizli servisi (1946-53)
MI	Askerî İstihbarat

MI5	İngiliz yurtiçi güvenlik servisi
MI6	İngiliz istihbarat servisi (SIS)
MID	Askerî İstihbarat Birimi (ABD)
Monica	Kuyruk uyarı radarı (RAF, 2. Dünya Savaşı)
MOSSAD	İsrail gizli servisi
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı Antlaşması
NGO	Sivil Toplum Örgütü (STÖ)
NKGB	Sovyet gizli servisi (1941-43)
NKVD	Sovyet gizli servisi (1934-41)
NRO	Ulusal Keşif Dairesi (ABD)
NSA	Ulusal Güvenlik Ajansı; ABD "sigint" servisi
Ochrana	Çarlık gizli polisi
OGPU	Sovyet gizli servisi (1930'lar)
OKW	Oberkommand Wehrmacht – Nazi Almanya'sı Genelkurmay Başkanlığı
OSA	Devlet Sırları Yasası
OSS	Özel Daire (ABD, II. Dünya Savaşı)
PI	Fotoğraf Yorumlama
PIRA	Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (1971-)
psyops	Psikolojik operasyonlar
Purple	Japonların çok gizli diplomatik kodu
PWE	Siyasal Savaş Yönetimi (İngiltere)
RAF	Kraliyet Hava Kuvvetleri *veya* Kızıl Ordu Fraksiyonu (Alman teröristler)
RB-47	ABD Hava Kuvvetleri keşif jeti (1950'ler ve 60'lar)
RCMP	Kanada Kraliyet Atlı Polisi
RMA	Askerî Alanda Devrim
SAM-2	Sovyet Karadan Havaya Füzesi
SAS	Özel Hava Alayı (İngiliz Ordusu)
SBS	Özel Bot Birliği (İngiliz Deniz Kuvvetleri)
SD	Sicherheits Dienst – Alman güvenlik servisi (II. Dünya Savaşı)
SHAPE	Avrupa Müttefik Kuvvetleri Merkez Karargâhı
Sigint	Sinyal istihbaratı – muhabere sinyallerine girme, analiz, kod kırma
SIS	Gizli İstihbarat Servisi (İngiltere) *veya* Muhabere İstihbarat Servisi (ABD, 1930-45)
SOE	Özel Harekâtlar Yönetimi (İngiltere, II. Dünya Savaşı)
SR	Fransız istihbarat servisi
Stasi	Doğu Alman istihbarat ve güvenlik servisi
SVR/FSB	Günümüzde Rus gizli servisi
T & İ Dairesi	Topografya ve İstatistik Dairesi (İngiltere Savaş Bakanlığı)

Techint	Teknik istihbarat - donanım, elektronik, silahlar
Triad	Nükleer caydırıcılığın üç unsuru: ICBM'ler, bombardıman uçakları, denizaltılar
USAF	ABD Hava Kuvvetleri
V1 ve V2	Alman roket bombaları (2. Dünya Savaşı)
Venona	Sovyet casuslarının ele geçirilen haberleşmelerine verilen kod adı
WMD	Kitle İmha Silahları
Y Servisi	Radyo sinyallerine girme servisi (İngiltere)

TEŞEKKÜR

Böyle bir kitabı birçok insanın yardım ve yüreklendirmesi olmadan yazmak imkânsız.

Projenin gerisindeki adam Cassell Military Yayıncılık'tan Ian Drury; en başta Christopher Andrew, Michael Foot, Richard Aldridge ve Anthony Clayton olmak üzere, İstihbarat Çalışma Grubu'ndaki arkadaş ve meslektaşlarımın hepsi katkıda bulundular. RUSI kütüphane görevlisi John Montgomery hep sabırlı ve yardımcıydı. Canterbury'deki Kent Üniversitesi Templeman Kütüphanesi'nin kaynakları olmasa bu kitap meydana gelemezdi.

Bundan başka çeşitli kişiler çeşitli şekillerde destek verdiler: Rupert Allason, Bill Barnett, Richard Holmes ve Christopher Bellamy askerî tarihteki boşlukları görüp dolduran keskin gözleriyle hep yanımda oldular. Chicksand'deki İstihbarat Kolordu Arşivi personeli yalnızca sabırlı değildiler, aynı zamanda son derece yardımcı da oldular ve oradan özellikle Yarbay John Woolmore, Alan Edwards ve Fred Judge'a çok şey borçluyum. Müsveddeyi daktilo etmek gibi ağır bir işi hoşgörüsünden hiçbir şey yitirmeden Gilly yaptı. Metnin gerçek bir kitaba dönüşmesi de Weiden&Nicolson'dan Keith Lowe ve Jo Murray'in sabırlı ve çok çalışmaları sayesinde oldu. Hepsine çok teşekkür ediyorum. Onların katkısı zenginleştirdi bu kitabı; hatalarsa yalnızca bana ait.

Yukarıdaki "açık kaynaklar"a ek olarak, katkıları çok büyük boyutta olan fakat tümüyle anlaşılır nedenlerden dolayı adlarının saklı kalmasını isteyen çok dar ve seçkin sahne arkası istihbaratçı grubuna özel olarak teşekkürlerimi iletiyorum.

JOHN HUGHES-WILSON

KUKLA USTALARI

CAN

ARAŞTIRMA

Dünyanın en eski mesleği, kimilerine göre fahişelik, kimilerine göre de casusluktur. Ama bu iki mesleğin çakıştığı durumların sayısı da az değildir. Eski çağda Hz. Musa'nın komutanı Yeşu'nun casuslarını saklayan fahişeden, KGB'nin CIA ajanlarını ağlarına düşüren kadın ajanlarına kadar uzanan çok renkli bir tarihi vardır fahişelikle casusluğun işbirliğinin.

İngiliz askerî haberalma örgütünden emekli albay **John Hughes-Wilson**, soluk kesici bir anlatımla kaleme aldığı ***Kukla Ustaları***'nda, casusluk ağlarının dünya tarihindeki belli başlı olayların ardındaki gizli gücü nasıl oluşturduğunu anlatıyor.

İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'in baş casusu Francis Walsingham, İskoçya kraliçesi Mary'nin düzenlediği komployu nasıl ortaya çıkarmıştı? Caesar'dan Cengiz Han'a, Kardinal Richelieu'den George Washington'a büyük devlet adamları ve komutanları gizli haberalma ağlarını nasıl kullanmışlardı? El Kaide'nin 11 Eylül operasyonunu ABD haberalma örgütü nasıl atladı? Yanıtları *Kukla Ustaları*'nda.

KİTAP
SKB 0769228 VLB

KAPAK RESMİ: SLAVOLJUB PANTELIC

ISBN 978-975-07-0983-8

9 789750 709838

http://www.canyayinlari.com

KDV İÇİNDEDİR

24,00 YTL